

DE OPKOMST
VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG
IN
OOST-INDIE.

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL
ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

TIENDE DEEL.

•

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCLXXVIII.

DE OPKOMST
VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG
OVER
J A V A.

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL
ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

ZEVENDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCLXXVIII.

1880

...

I N H O U D.

TWEË EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK	Blz.	I
DRIË EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK	"	LJV

Brieven en papieren van de Hooge Regering
in Indie bij het Opperbestuur in Neder-
land ingekomen en eenige aanschrijvingen
door het Opperbestuur naar Indie ge-
zonden. (1743-1764.)

I. Marginaal of korte inhoud der resolutien door de Heeren XVII genomen op de Consideration, enz. van den G.-G. van Imhoff	"	1
II. Resolutien betreffende de zoogenaamde vrije vaart en den vrijen handel in Indie	"	18
III. Octrooi voor de Amphioen-Societeit	"	30
IV. Placcaat van G.-G. en R. betreffende den verkoop van vaste goederen door repatriërenden	"	31
V. Regeling der uitgifte van grond aan Europesche landbouwers	"	32
VI. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gener. O. I. Comp. (Heeren XVII) Batavia, 31 Dec. 1744	"	33
VII. Uittreksel uit het dagregister der Kartasoerasche Hofreize door den Opperkoopman en Java's gezaghebber Elzo Sterren- berg, 1744, met verbandschrift over de producten-leverantie	"	41
VIII. De Gouvern.-Genl. G. W. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1745	"	48
IX. Conditiën en voorwaarden waarop Radhen Toemengoeng Soera-di-ningrat is bekleed met het regentschap over Madoera, 15 November 1745	"	57

X.	De Gouverneur-Gener ^l . G. W. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII) Batavia, 31 Dec. 1746 Blz.	61
XI.	Het verhoor van Radhen Djoerit, gewezenregent van Madocra, 26 en 27 Julij 1746 "	71
XII.	Kort begrip der orders, voorschriften en beschikkingen, gegeven door den G.-G. van Imhoff, betreffende het bestuur van Java, gedurende zijne visite aan de Noord-Oostkust, 9 Junij 1746 "	84
XIII.	Ordonnantie voor commissarissen van zee- en- commercie-zaken, 21 Oct. 1746. "	98
XIV.	Conditiën ter oprigting van de Bataviasche Bank van leening, 27 Aug. 1746 "	101
XV.	Ordonnantie voor 't Bataviasche post-comptoir, 25 Aug. 1747 "	101
XVI.	Instructie voor de gezworen makelaars "	101
XVII.	De G.-G. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1747. "	104
XVIII.	Openstelling van, en reglement op, de vaart van Java, 25 Aug. 1747. "	111
XIX.	Rapport van den Directeur-Generaal Jacob Mossel, over zijne commissie naar Bantam en beschrijving van dat rijk, 21 Febr. 1747 "	115
XX.	Concept-contract met den Sultan van Bantam. "	125
XXI.	Secretet besoigne in Rade van Indie dd. 14 Maart 1747, over een vertoog van den G.-G. van Imhoff, houdende bedenkingen over de jaarlijksche retouren, enz. "	127
XXII.	De G.-G. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1748 "	135
XXIII.	Proclamatie houdende ontrooning van den Sultan van Bantam en instelling van een regentschap in dat rijk, 28 Nov 1748 "	148
XXIV.	De G.-G. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII) Batavia, 31 Dec. 1749 "	152
XXV.	Johan Andries, baron von Hohendorff, Gouverneur van Java's Oostkust aan Gouvern ^r -Gener ^l . en Rade van Indie, secrete missive, Soerakarta, 21 Dec. 1749 "	156
XXV ^a .	Acte van afstand en overgave van het Mataramsche rijk, aan de Oost-Ind Comp. "	157
XXV ^b .	Acte obligatoir van den Adipati Anoen ten behoeve der O. I. Comp. "	160
XXVI.	De G.-G. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 1 Dec. 1750 "	162
XXVII.	Resolutie Gouvern ^r -Gener ^l . en Rade van Indie, 1 Nov. 1750 "	164
XXVIII.	Secrete resolutie van dezelfden, 15 Nov. 1750 "	166
XXIX.	Secrete resolutie van dezelfden, 16 Nov. 1750 "	167
XXX.	Secrete resolutie van dezelfden, 23 Nov. 1750 "	169

(de drie bovengen. secrete resolutiën betreffen Bantam)

XXXI. De G.-G. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1750	Blz. 176
XXXII. Secrete missive van dezelfden aan dezelfden, Batavia, 21 Januarij 1751	" 178
XXXIII. Dezelfden aan dezelfden, 8 April 1751	" 180
XXXIV. Secrete missive van dezelfden aan dezelfden, 8 April 1751	" 183
XXXV. Dezelfden aan dezelfden, Batavia, 31 Dec. 1751	" 185
XXXVI. Contract met Cheribon	" 189
XXXVII. De G.-G. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 30 Dec. 1752	" 191
XXXVIII. Dezelfden aan dezelfden, Batavia, 30 Dec. 1753	" 195
XXXIX. Memorie van den G.-G. Jacob Mossel over den Staat der O. Ind. Comp en de middelen tot redres, Buitenzorg, 30 Nov. 1753	" 199
XI. Resolutie G.-G. en Rade v. Indie, 13 Dec. 1753	" 223
XLI. Resolutie G.-G. en Rade v. Indie, 18 Dec. 1753	" 224
XLII. Resolutie G.-G. en Rade v. Indie, 20 Dec. 1753	" 226
(de drie bovengen. resolutien betreffen de intrekking en beperking van den vrijen handel.)	
XLIII. De G.-G. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1754	" 227
XLIV. Memorie of aanmerkingen over de Jakatrasche en Preangerlanden door den G.-G. Jacob Mossel, 1 Dec. 1751	" 236
XLV. Tweede memorie over de Jakatrasche en Preangerlanden door den G.-G. Jacob Mossel, dd. 20 Aug. 1754 met de resolutien daarop gevallen	" 260
XLVI. Extract uit de secrete deliberatie in Rade van Indie gehouden over de verrigtingen en de consideratien van den G.-G. Jacob Mossel, betreffende Java, 20 Mei 1754	" 276
XLVII. Translaatbrief of kort verhaal door Mas Sahid (Mangkoe-negara) aan de Hooge Regering	" 283
XLVIII. Extract uit het dagregister van Nic. Hartingh, Gouverneur en Directeur van Java's N. Oostkust gehouden, gedurende zijnen optogt naar en zijne zamenkomst met P. Mangkoeboemi, 18 Sept. 1744 en volgende dagen	" 286
XLIX. Translaatbrief van den Soesochoenan, 4 Nov. 1754	" 298
L. Traktaat met Sultan Hamangkoe Boewana, als erfelijk leen-vorst van de Comp. over het rijk van Djogjokarta, gesloten te Ganti, 13 Febr. 1755.	" 298
LI. Kort verslag over Java's Noord-Oostkust door Nic. Hartingh, 1 Nov. 1756.	" 303
LII. De G.-G. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1757	" 314
LIII. Dezelfden aan dezelfden, Batavia, 30 Dec. 1758	" 320
LIV. Dezelfden aan dezelfden, Batavia, 31 Dec. 1759.	" 322
LV. Compendium der voornaamste civile Mohamedaansche wetten, enz.	" 327

LVI. De G.-G. Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 17 Oct. 1761 Blz.	328
LVII. Memorie opgesteld door den heer Nic. Hartingh als aftredend Gouverneur en Directeur van Java's N-Oostkust voor zijn vervanger en opvolger den heer W. H. van Ossenbergh, dd. Samarang, 26 Oct. 1761	330
met bijlage, houdende de overeenkomst tot verdeeling der landen tusschen den Socsoehoenan en den Sultan	373
LVIII. De G.-G. P. A. van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers (Heeren XVII.) Batavia, 31 Dec. 1761	376
LIX. Dezelfden aan dezelfde, Batavia, 31 Dec. 1762	385
LX. Dezelfden aan dezelfde, Batavia, 31 Dec. 1763	392
LXI. Advies en consideratie door de Raden van Indie, J. Schreuder, N. Hartingh, M. J. Hilgers, P. Haksteen en W. A. Alting, uitgebragt aan het Opperbestuur over eene nieuw te ontwerpen instructie voor de Hooge Regering in Indie, dd. 18 Oct. 1764	399

ERRATA EN DRUKFOUTEN.

- Bladz. 1 in het hoofd regel 5, staat "1743-1763", lees: "1743-1764."
- " 191 in het opschrift van No. XXXVII vervallen de woorden: "de representanten van den Opperbewindhebber."
- " 317 regel 21 staat: "of tot Lassum", lees: "af tot, enz."
- " 373 in de noot, regel 3 staat: "1747", lees: "1757."
- " " " " " 6 " "Harting", lees: "Hartingh."
- " 376 regel 1 staat: "van de Parra", lees: "van der Parra."
- " 298 " 22 staat; "Ingevolge", lees: "Tengevolge."

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Gustaaf Willem Baron van Imhoff, de „geëligeerde” Gouverneur-Generaal had, tijdens zijn verblijf in Nederland waarheen hij was opgezonden, op den 21 November van het jaar 1741 aan de vergadering der Heeren XVII een lijvig boekdeel aangeboden, getiteld: „Consideratien over den tegenwoordigen „staat van de Nederl. Oost-Ind. Comp., met relatie voor- „namentlijk tot haar bestier, handel, scheepvaart en huishou- „ding in Indie, vervat in poineten, meer dan anderen van „opmerking, ter aantooning van het algemeen verval harer „zaken en op wat wijze men dezelve veelligt zoude kunnen „redresseren.”¹

Met de indiening van dit stuk hervatte van Imhoff den strijd reeds in 1623 door Coen aangevangen, daarna in 1644 en 1647 heropend, in 1675 voor korten tijd weder levendig geworden; doch sedert de invoering van het reglement van 16 Oct. 1676, zoo het scheen, voor altijd gesloten.² De strijd door van Imhoff nu weder opgevat, was echter niet geheel gelijk aan dien van vroeger dagen, hij was natuurlijk gewijzigd in den vorm, naar de omstandigheden van den tijd. Toch waren van Imhoff's denkbeelden, dit blijkt duidelijk, voor een groot ge-

1. Deze Consideratien van van Imhoff zijn afzonderlijk gedrukt verschenen in 4°. La Haye 1763; verder vindt men die gedrukt in: le Commerce de la Hollande, etc. Amsterdam, Changuion 1768, T. III page 141.

2. Zie Deel V, 7^e Hoofdstuk en Deel VI, 10^e Hoofdstuk, bladz. 1V seq. en 11^e Hoofdstuk, bladz. LXXVIII seq.

deelte gevormd door de studie der plannen van voorgangers, al hadden zij zich verder ontwikkeld door eigen opmerking, ervaring en overweging.

De oorzaken van wat men toen reeds noemde „den vervalLEN „staat der Compagnie” oordeelde van Imhoff gelegen te zijn: 1° in den al te grooten omslag der Comp. 2° in „de tijdsvergering.” Daarmede bedoelde hij in de eerste plaats, het verzuim wat gepleegd was, toen men bij verandering der tijden „de maximes en mesures” niet had veranderd, en ten anderen, dat de inlanders van een groot deel van Indie, nu minder dan vroeger verlegen waren met den afzet hunner producten, eindelijk de mededinging van andere Europesche mogendheden. Als derde oorzaak van verval merkte van Imhoff aan, dat de Comp. niet meer zoo goed als vroeger werd gediend.

Den te grooten omslag omschreef van Imhoff nader. Hij oordeelde dat deze een gevolg was van de uitbreiding der bezittingen van de Comp., waartoe men ongevoelig was geraakt, wel meer uit noodzakelijkheid dan uit vrijen wil; maar toch ook omdat men alles zelf alleen had willen beheeren, waardoor men in eene uitbreiding van zaken was geraakt, waarbij in het geheel geen rekening werd gevoeden, en ten derde omdat men in Indie niet meer als een „bloot koopman op sommige plaatsen „gevestigd was; maar integendeel zijn prestige onder den inlander door zekeren train van huishouding moest behouden.”

De nadeelen voor de Comp. voortgesproten uit de gedwongen koppeling van koopman en soeverein, in het midden der 17de eeuw reeds opgemerkt ¹, later in den aanvang van onze eeuw door Muntinghe zoo krachtig en met scherpe kleuren geschilderd, werden ook in het midden der 18de eeuw gevoeld, niet alleen door van Imhoff; maar ook door anderen, die inzagen, dat eene handelmaatschappij voor deze dubbele taak geen voldoende kracht kan bezitten; maar wel in strijd moet komen met tegen-

1. Zie o. a. het vertoog van Pieter van Hoorn. Deel VI. (III).

strijdigen belangen in eigen boezem. Zoo schreef, o. a. in 1753 de Gouverneur-Generaal Mossel: „Wat de Heer vertoert moet de koopman betalen en de handel moet suppleren wat aan de inkomsten te kort schiet.” Twintig jaren na van Imhoff deed Nic. Hartingh, raad van Indie en gouverneur van Java's oostkust, de verzuchting hooren: „Ach! had de Comp. koopman gebleven en nooit het lijntje zoo hard getrokken.” Maar in een tijd en met een stelsel van een geprivilegieerd handelslichaam, waarin de geest van den koopman ook de geest was en moest zijn der regering, konden die nadeelen nog slechts als door een nevel gezien worden.

Om tot eene geheele omkeering, eene geheele hervorming te geraken moesten grooter rampen geleden worden, dan er toen geleden waren; om den dageraad te doen doorbreken moest eerst de lange bange nacht worden doorworsteld.

Zóóver was het toen nog niet gekomen en daarom zocht ook van Imhoff verbetering en herstel door hulpmiddelen; maar voor hervorming, verandering der grondslagen was het toen nog de tijd en ook van Imhoff de man niet.

Na eenige praemissen, waarbij hij de moeilijkheid eener zuivering niet onvermeld liet, ging van Imhoff in zijn vertoog over tot het stellen van vier hoofdpunten, waarop vooral middelen van „redres” moesten worden toegepast.

Deze hoofdpunten waren: de navigatie, de handel, de bezittingen en de huishouding van de Compagnie.

Omtrent de vaart der Compagnie beweerde van Imhoff, dat het verval daarvan moest worden toegeschreven aan de slechte schepen en de slechte scheeps-officieren.

Hij stelde daarom voor, de schepen naar eene vastgestelde orde te bouwen en uit te rusten, de schippers te doen vervangen door zeeofficieren, voorzien van eene acte van aanstelling als kapitein of luitenant, door den souverain uit te reiken en in het algemeen „de ignominie” zooals hij zulks uitdrukte, welke aan de betrekking van schipper der Comp. kleefde, weg te nemen;

terwijl vorder mantregelen moesten genomen worden om het gehalte der stuurlieden en mindere scheeps-officieren te verbeteren.

De tijd waarop de schepen naar Indie uitgezonden werden, moest worden veranderd en gesteld in het vóór- en najaar; terwijl meer vrijheid moest gelaten worden in het nemen van den koers, hoewel de bij de oude instructiën voorgeschreven rigting in het algemeen moest behouden blijven. Ook voor de vaart uit Indie, stelde van Imhoff verbeteringen in de zeilaasorders voor.

Omtrent de vaart naar en van Indie, met betrekking tot den privativen handel der Comp. hield van Imhoff vast aan het bestaande beginsel, dat „het capitale object van 's Comp'. „navigatie nyt en naar Indie hare handel is en dese, hoe meer „zij aan haar *alleen* kan blijven, des te florisanter vallen moet”, „bij voegde er echter bij, dat de dienaren der Comp^{ie} te veel „daarinne participeren”, omdat aan de ééne zijde de Comp. te weinig loon aan hare dienaren, vooral hun die in de zeevaart worden gebruikt, geeft en aan de andere zijde de bedienden van de Comp. onmatig en onverzadelijk zijn.

Tot herstel van dit kwaad en tot beter handhaving van den privativen handel der Comp. in de artikelen, welken zij zich voorbeheld, stelde van Imhoff voor, eene deur open te stellen voor den particulieren handel, namelijk voor den handel en het vervoer van dranken en van eene beperkte hoeveelheid manufacturen uit Nederlandsche fabrieken naar Batavia en Cejlon, onder betaling van zekere regten of recognitiën aan de Comp., mits de Comp. dan ook voortaan geen rantsoenen, maar geld zou geven aan hare dienaren.

Om verder het te vol laden van schepen met ongeoorloofde handelsartikelen der schepelingen en andere bedienden tegen te gaan, sloeg van Imhoff voor, de zoogenaamde gepermitteerde bagagie geheel af te schaffen en daarvoor een equivalent in geld te geven.

Omtrent de vaart en den handel in Indie, meer bijzonder om de West van Indie, d. i. de vaste kust en bovendien op

Siam, Pegu, Atjeh, met uitzondering echter van Ceijlon en Sumatra's Westkust, stelde van Imhoff voor, den handel in alle artikelen, uitgezonderd in specerijen en staafkoper, in de rigting van en naar Batavia tegen betaling van dragelijke regten over te laten aan de vrije vaart, daardoor den handel te Batavia te verlevendigen, die hoofdstad tot het middelpunt van geheel de Indische negotie te maken, en de kostbare vaart met Compagnie's schepen, waarvoor men in den regel slechts halve lading vinden kon, op te heffen.

De handel in thee enz. met China, wenschte van Imhoff aldus te wijzigen, dat de handel in die artikelen tussehen Batavia en Nederland mede niet meer voor de Comp. wierd gehouden; maar vrijgelaten aan de particuliere krachten, mits de handelaren tegen betaling van 40 % van den uitkoop als vracht, gebruik zouden maken van de Comp.'s schepen.

Overigens was van Imhoff van oordeel, dat de peperhandel privative handel der Comp. blijven moest; doch onder verbeterde bepalingen, evenals de handel op Japan.

De burgervvaart tussehen Batavia en den Molukschen Archipel moest, naar zijn oordeel, blijven bestaan zooals die in vroeger dagen was ingesteld, behoudens een behoorlijk toezigt op sluikerijen en morshandel in specerijen.

Tot het derde Hoofdpunt zijner verhandeling, tot de bezittingen, etablissementen en coloniën der Comp. in Indie gekomen, stelde hij voor, met het oog op de meerdere vrijheid aan den handel op de West van Indie te geven, het getal en den omslag der etablissementen van de Comp. in Bengale, op een deel der kust van Koromandel, in Soeratte, Perzië en Mokka aanmerkelijk in te krimpen, waardoor hij hoopte de Comp. van meer dan de helft der onkosten te zullen ontheffen.

„Onder de plaatsen, alwaar men om de wille van den handel „met de inlandsehe regering correspondentie en onder deselve „eenig ontsag moest houden” rekende van Imhoff „Malabar, „Malakka als een „nootsaakelyk quaat” en een frontierpost,

„Palembang, Jamby, Timor.” Bantam en Java syn, zoo schreef
 „van Imhoff, als onse eygendommen en liggen aan de deure
 „van onse hoofdecolonie. Macassar en Ternate syn de sleutels
 „van onse speccerijen, Sumatra's buitenkust dient, beyde voor
 „den handel en tot onderhouding der vriendschap met de land-
 „regentjes en moet om meer dan ééne reden privative aan de
 „Comp. verblijven. Met één woord alle dese plaatsen possedeert
 „men om meester van den handel, die daar valt of vallen kan
 „en om dus ook in possessie van onse voorregten in dien
 „handel te blijven en alsoo kan men daarvan niets afdingen
 „als hetgeen de benoodigdhelyd excedeert, om aan dat oogmerk
 „te voldoen.

Van de plaatsen, waar de Comp. alleen meester was, als
 Ceijlon, de Speccerij-eilanden, Ternate en Makassar, oordeelde
 van Imhoff dat men „in het stuk der reductie niet meer mogt
 „reformeren dan het absoluut overtollige, integendeel dat indien
 „daar iets ontbrak men dat aanvullen moest om in het rustig
 „bezit dier plaatsen en landen te blyven.”

„Het met den swaarde gewonnen Batavia en het Koninkryk
 „Jacatra, de beste paerle aan de kroone van de Nederlandse
 „mogendheid in Indie”, verlangde van Imhoff tot vorigen
 bloeyjenden staat terug te brengen.

Daartoe wilde hij weder in die hoofdstad een „vrije geper-
 mitteerde en geprotegeerde” handel in het leven roepen. Dit
 zou kunnen geschieden indien de Comp., volgens het boven
 reeds ontfikkelde plan, den handel om de West, met uitzon-
 dering van de reeds genoemde artikelen, speccerijen en staaf-
 koper, aan de ingezetenen van Batavia vrij liet, onder betaling
 van zekere dragelijke regten, of indien die handel gedreven
 wierd met 's Comp.'s schepen tegen betaling daarvoor, van
 regten en vracht door de vrije ingezetenen. Van Imhoff hoopte
 dat Batavia door „sulc een open vaart en handel, niet alleen
 „een magtige koopstad, maar ook teffens een veilig toevlugts-
 oord en woonplaats worden zou” voor allerlei nijvere en

neringdoende menschen, in het bezit van eenig kapitaal.

De burgers zouden dan ook met wat meer onderscheiding moeten behandeld worden en de landbouw op omliggende landen begunstigd en aangemoedigd. Verschillende middelen daartoe stelde van Imhoff voor.

Het leven te Batavia moest aangenamer en goedkooper worden gemaakt; gilden moesten worden opgericht, regten aan de burgers worden toegekend, het collegie van schepenen moest worden gesplitst in een collegie tot regtspraak en in een vroedschapscollegie.

Rondom Batavia moesten dorpen worden gesticht, groote landheeren daar gevestigd, met regtspraak over de uitgestrektheid hunner landgoederen; Europesche kolonisten moesten in de omme- en bovenlanden geplaatst worden en van gronden tot bebouwing worden voorzien onder zekere voorwaarden, fabrieken eindelijk opgericht.

Het vierde hoofddeel zijner memorie, handelende over de huishouding van de Ned. Comp. in Indie, splitste van Imhoff in twee onderdeelen. In het eerste behandelde hij „de bestiering van- en- het verkeer met den inlander, in het tweede onderdeel de binnenlandsche zaken, als: de godsdienst, de politie, de justitie, de militie, de finantiën en eene behoorlijke „menage.”

Het verkeer, de omgang, met den inlander, van wiens kwade of goede gezindheid niet alleen het genot van meest alle Comp. voorregten; maar ook de „vredige inwoning en verkeerling „afhankelijk is, achtte van Imhoff gelijk de meeste zaken van „de Comp. almede in verval door indolentie, gemis aan op- „lettendheid en cordialiteit”, door het niet vervullen van wat men den inlander heeft beloofd, gemis van redelijke en meer belanglooze behandeling. Hij oordeelde dat men dit kwaad grootendeels zou kunnen verhelpen, door geschikte, wellevende en brave ambtenaren te gebruiken in de betrekkingen met de inlandsche vorsten en hoofden, die voelmalen „gechagrincerd” werden door de onredelijke sujetten, welken de Comp. aan die vorsten en

hoofden terzijde stelde. Dit begrip van van Imhoff omtrent den omgang met den inlander was juist; doch in de toepassing er van zondigde van Imhoff er zelf in die mate tegen, dat hij zelf vermoedelijk voorwendsel of aanleiding tot een langdurigen oorlog op Java en een opstand in Bantam gegeven heeft.

Omtrent den godsdienst verklaarde van Imhoff, „dat de staat „der kerke was dor en mager en godsdienst heeft tot nog toe „in geen de minste realiteit bestaan, ofschoon de opschik in „de brieven groot zij.”

„Na eene vestiging van 120 jaren hoort men den naam van „Christenen buiten de gemeente in de stad niet noemen, de „Maleische en Portugesche gemeenten bezitten of geen, of een on- „leesbaren bijbel. Is het staatkunde of indolentie dat men de „voorplanting van het Christendom heeft veronachtzaamt,” vraagt van Imhoff. Op onverschilligheid, op ongodsdienstigheid in den kring der ambtenaren wijst hij, en hij toont aan dat er voor den matroos, den werkmán of den soldaat geen behoorlijke of geregelde gelegenheid tot godsdienstoefening gegeven wordt.

Onder politie begreep van Imhoff de collegien der Hooge Regering of andere takken van bestuur. Een algemeen herstel achtte hij hierin niet noodig, toevoeging aan en verbetering of opheldering van sommige punten van het reglement van 1650 oordeelde hij voldoende. Zoo bijv. wenschte hij verandering in de wijze van stemmen aan de Hooge Tafel, maatregelen ter voorkoming, dat voortaan geen lid der Hooge Regering eene hem opgedragen commissie, zonder gegronde redenen zou kunnen weigeren en eene kleine verandering in de bezoldigingen; dit was alles, wat hij op dit punt voorstelde.

De mindere collegien zouden eer door de Hooge Regering zelve in Indie, kunnen verbeterd worden dan door het Opperbestuur. Verbetering in den afdrop der rivieren en van de bank voor Batavia, wenschte van Imhoff uit Nederland bevolen te zien.

Het begeben met aubten was ook een punt waarover hij

sprak; doch hij wist daaromtrent niets anders voor te stellen, dan door het verscherpen van den eed van purge daarin redres te brengen. Voorwaar een zwak middel in den bestaanden toestand.

Over de justitie beklagde van Imhoff zich sterk. Ter verbetering van het personeel stelde hij voor, jaarlijks een zeker getal advokaten uit Nederland te zenden, die minstens drie jaren voor een der Nederlandsche hoven hadden gepractiseerd. Deze advokaten zouden dan, na eenigen tijd te Batavia de praktijk te hebben beoefend, als regters, fiskaals of in andere regterlijke betrekkingen kunnen worden aangesteld, hetzij te Batavia, hetzij op de buitenkantoren. Met behulp van zoodanige meer kundige en ervaren regters en regterlijke ambtenaren, zou dan ook, zoo hoopte van Imhoff, een corpus juris voor de civile procedure, dat sedert 1740 reeds in bewerking was, eindelijk tot stand kunnen gebragt worden.

In het Hoofdstuk over de militie, fortificatie en artillerie „toonde van Imhoff aan, dat er omtrent de fortificatien niets „ellendiger kon worden gepractiseerd als de bloote ommanteling „van Batavia, dat de militie in zoo slechte orde was, dat zij „eer seheen te bestaan uit bedelaars dan uit soldaten en dat „de artillerie, hoewel van prachtige en talrijke stukken geschut „voorzien, in alle andere opzigten tengevolge van verwaar- „loozing zoo „pitoyabel” gesteld was, dat men dat niet anders „dan met zorg en bekommering kon aanschouwen.”

Van Imhoff stelde daarom voor, door deskundigen een geheel plan van redres van het krijgswezen te doen ontwerpen.

Omtrent de finantien wist van Imhoff niets beters voor te stellen dan op het voorbeeld van „'s Comp^s. ministers van den „ouden tijd eene goede oeconomie en menagie in acht te houden.” Hij erkende, dat men „werk hebben zou, dit spoor van „zuinigheid en overleg onder de verwilderingen van dezen tijd „weder te voorschijn te brengen.”

In de eerste plaats oordeelde hij, dat men alle krachten moest inspanssen om „de importante Comp^s. domeinen op en

„rondom Batavia sedert de rampen van 1740 geheel verwoest,
„te herstellen tot vorigen toestand.”

Het verpachten der inkomende en uitgaande regten en licenten te Batavia, stelde hij verder voor, als een middel tot verbetering van de inkomsten der Compagnie; doch hij was van oordeel dat men inderdaad meer op besparing van noodelooze kosten, dan op het behalen van meer winsten behoorde bedacht te zijn, „want,” zoo ging van Imhoff voort „het is veel meer te verwonderen hoe de Comp. onder de bestaande lasten nog heeft „kunnen staande blijven, dan dat men zich verwonderen zou „over haar verval of zich afvragen hoe het komt dat hare „zaken zooverre verlopen zijn.”

„De menage”, zoo vervolgde hij, „is dus hoog noodig en „ook niet moeilijk uit te vinden. Drie dingen loopen in het „oog, waaruit zoo groote lasten voornamelijk voortspruiten; uit „de equipagewerf, het ambachtskwartier en een overtollig getal „van dienaren, waardoor soldijen, randsoenen en emolumenten „zoo ongemeen hoog oploopen. Voorts moest er komen beter „toezigt over de administratie der pakhuizen, eene hervorming „in het kostbare ambachtvolk, in zooverre dat men voortaan „aanbestedingen zooveel mogelijk, in plaats van eigen werk „zou stellen, ten einde dit volk, zoowel als de zoogenaamde „winkels en de gereedschappen te kunnen missen.”

Deze waren in hoofdzaak, de voorstellen tot redres, door van Imhoff op den 21 November 1741 aan de Bewindhebbers aangeboden. Hervorming of verandering van het stelsel der Comp. beoogde hij slechts op enkele punten, bij voorbeeld, wanneer hij aan de vaart op de West van Indie en sommige andere kwartieren meer vrijheid wilde laten of eenige handelsartikelen door bijzondere personen op vracht met de schepen der Comp. uit Nederland naar Batavia wilde laten uitzenden of de domeinen der Comp. wilde herstellen, door uitgifte van grond aan volkplanters. Voor het overige bevatte zijne memorie slechts voorstellen tot inkrimping of verbetering van het bestaande.

Oorspronkelijk waren van Imhoff's voorstellen niet, zij bevatten toch niet veel anders dan eene herhaling op minder breede, meer bekrompen schaal, bovendien op veel minder geniale wijze voorgedragen, van wat men aantreft in het concept-reglement voor eene vrije vaart uit Nederland naar Batavia, op het openstellen van den binnenlandsehen handel en de vaart in Indie, op het stichten van volkplantingen en de uitgifte van gronden, door Jan Pietersz. Coen, honderd achttien jaren vroeger reeds, op 9 October 1623 aan de vergadering der XVII en twee jaren later in 1625 nogmaals aan de Staten-Generaal ingeleverd. Wat men overigens meer en in bijzonderheden uitgewerkt in de „poincten van redres” van van Imhoff aantreft, zijn de door hem aangewezen middelen om ingeslopen misbruiken tegen te gaan en bezuinigingen tot stand te brengen. De voorstellen van Coen waren echter sedert lang uit de herinnering gewischt en het vertoog van van Imhoff werd als nieuw, oorspronkelijk, geniaal geprezen en wekte de meest buitensporige verwachtingen op. Of welligt dat, wat in den aanvang der 17de eeuw uitstekende gevolgen had kunnen hebben, nog paste in de averegts vergroeide toestanden en de geheel veranderde omstandigheden der 18e eeuw of misschien dat, wat werd voorgesteld, blijken zou slechts een nieuwe lap in een oud kleed te zullen zijn, kwam, zoo 't schijnt, niet in overweging.

Gedurende de maanden November 1741 en Maart — April 1742 werd er over de voorstellen van van Imhoff door de vergadering der III. XVII beraadslaagd. Het grootste gedeelte zijner voorstellen zag van Imhoff toen goedgekeurd.

Sommige belangrijke punten moest hij echter zien aangehouden, anderen slechts als proef, of gewijzigd of aan restrictien gebonden, aangenomen. Slechts weinige voorstellen werden verworpen. Ondervinding van vorige tijden mogt hem intusschen doen vreezen voor verandering in de voorloopige besluiten zijner wisselzieke meesters.

Zijne voorstellen om tot wering van den particulieren handel het aanbrengeu van dranken in Indie aan particulieren op de schepen van de Comp. toe te staan, werden aangenomen; doch uitvoer van manufacturen naar Indie werd afgeslagen.

Bij deze gelegenheid werden strenge voorzorgsmaatregelen tegen den particulieren handel in andere artikelen genomen. Van dien tijd dagteekent ook de afschaffing van het geven aan de schepelingen van wijn, welke door de verderfelijke jenever en arak werd vervangen.

De handel tusschen Batavia en de Westersche kantoren, met uitzondering van Ceylon, in alle artikelen behalve in specerijen en staafkoper, en de theehandel tusschen Batavia en Nederland, mits met Comp's. schepen en hooge recognitien, werden eveneens op voorstel van van Imhoff door het Opperbestuur aan bijzondere personen vrij gegeven. Zijne plannen om Batavia, door het toekennen van eenige voorregten, het invoeren van betere regtspraak en administratie, door volkplanting, landbezit en vrijen handel in sommige arkelen op aangewezen plaatsen en onder bepaalde voorwaarden tot eene handelsplaats te verheffen, werden aannemelijk geoordeeld en de uitvoering er van grootendeels aan hem als Gouverneur-Generaal en den Raad van Indie overgelaten. De overige „poincten van redres" vonden weinig tegenstand. Voor een groot deel werd de uitvoering er van of aan het zoogenaamd Haagsche Besoigne of aan de Hooge Regering toevertrouwd.

De Resolutien der Heeren XVII over deze verschillende punten waren zeer uitgebreid. ¹

Overigens bleven de oeconomische toestanden onder de Compagnie, als van een, niet alleen in Nederland met monopolie geprivilegieerd lichaam, maar ook en vooral als eene in Indie streng monopoliserende magt, onaangeroerd. Uit de resolutien van het Opperbestuur blijkt het duidelijk, dat men meer het

1. Zie hierachter n^o. I. der gedrukte stukken.

oog had gevestigd op bestrijding van bestaande misbruiken, dan zich toegelegd op uitroeijing der oorzaken daarvan. Het nieuwe dat werd ingevoerd, werd bovendien ook nog aan zoovele „restrictien” gebonden, dat ontwikkeling daarvan, vooraf reeds als twijfelachtig mogt worden gerekend.

Korten tijd nadat van Imhoff op 28 Mei 1743 te Batavia was aangekomen en de opperlandvoogdij had aanvaard, gaf hij voorloopig kennis van den toestand, waarin hij de zaken te Batavia gevonden had. Hoogst ongunstig luidde zijn oordeel, „vindende”, zoo schreef hij, „de zaken in eene algemeene „veragteringe en verwarring.” Eene maand later was bij nader onderzoek zijn oordeel niet gunstiger. „Ik zeide in mijn laatsten brief”, zoo melde hij toen, „kortelijk, dat ik de zaken hadde „aangetroffen in eene algemeene veragtering, maar ik zoude „met gerustheid kunnen zeggen in eene algemeene verwarring „en genoegsame inactiviteit van vele en zelfs importante dingen, „de pakhuysen ontbloomt van koopmanschappen, want zoo men „Chormandelsche lywaten aan de hand hadde gehad, men zoude „voor de Comp. een importanten slag hebben kunnen doen in „de thans herlevende negotie; de Comp. overkroopt met dienaren, „waarmede ik tot dezer ure nog geen weg weet, schoon er „misschien al 50 burger geworden zyn 't zeedert myne komste, „van degene die men zeer wel kan missen; de scheeps- „bouw veragtert en verwaarloosd door een ongeregeld swerven „van den baas op 't eyland Onrust hier ter stede in plaats „van dagelijks naar zyn werk te zien, dat de nieuwe equipage- „meester Opmeer, niettegenstaande zynen yver en activiteit „in den dienst onvermogens was alleen te redresseren; de ge- „bouwen hier aan land alomme versloft en vervallen, beyde „door gebrek aan materialen en door het employ van 't arbeyds- „volk tot particuliere diensten, de Comp. door ongeregelde „verstrekkingen en quade behandelingen op zulke hooggaande „lasten, dat deselve inderdaad geabimeert zoude zijn geweest „indien het nog langer op dien voet ware gebleven, ja reeds

„zooverre geübimeert, dat het UEdelh. nog jaren lang heugen zal. ”

„Dog onder Gods zegen is er nog hoope, schoon de zaken
„tot eene groote extemiteyt gekomen zijn en daar is een ruym
„veld tot verbetering open, dat ook nog wel wat goeds belooft,
„zoo men maar jaren lang, met dienzelfden yver zonder ver-
„slappen de hand daaraan komt te houden.”

Van Imhoff verklaarde nogmaals dat hij geen ander doel had, dan daarin te volharden. In de volharding van het Opperbestuur, stelde hij, naar 't wel schijnt, minder vast vertrouwen. Hij schreef ten minste: „UEDh. moet ik ook met sooveel empres-
„sament als eerbied verzoeken, dat het deselve dog behagen
„mag, niets van 't voorgestelde tot redres van zaken te laten
„slippen, of de gronden die gelegd zijn, cenigermate te aban-
„donneren, wat ook door indirecte wegen daar tegen in oppositie
„mogte werden gebracht.”

Dat van Imhoff inderdaad met grooten ijver en buitengewone werkkraft zich aan den arbeid zette, blijkt uit het aantal maatregelen die hij nam, voorbereidde of voorstelde, uit eene geheele reeks rapporten, projecten, reglementen en informatie, die hij aan het Opperbestuur in de eerste maanden en jaren van zijn optreden toezond. Eer nog twee maanden na zijne aankomst te Batavia waren verlopen, had hij reeds gereed: een reglement betreffende den dienst ter zee; eene instructie voor de retourschepen, voor de zeeofficieren ter zee en eene aanwijzing op wat voet de Comp. in Indie vaste vlagofficieren diende te hebben. ¹ Nog vroeger reeds was een gedrukt reglement voor de zeevaart en eene instructie voor den dienst ter zee door hem uitgegeven; ² terwijl hij inmiddels een project tot het oprigten van een corps cadetten had opgesteld. In dit zelfde jaar 1743 stichtte hij de Academie de Marine en de Latijnsche school, die echter slechts tot 1756 bleven bestaan.

1. 2 Julij 1743, Deel I. Brieven en Papieren in 1744 overgekomen, bladz. 69 en 3 Julij 1743, ibidem bladz. 386.

2. 18 Junij 1743 ibidem. bladz. 121, bladz. 395.

Door een Lt. Kolonel der artillerie deed hij volgens zijne aanwijzingen een nieuw reglement voor dat wapen ontwerpen. ¹

Door den Molenvliet door de stad te doen leiden, verbeterde hij den afvoer van water en tot wegruiming van de bank voor de Grootte-rivier werd besloten. ² Bijna gelijktijdig werd door hem een nieuw plakkaat op het begraven ontworpen en uitgevaardigd. ³ Aan de Chinezen werd verboden voortaan nieuwjaarsgeschenken aan regeringspersonen of beambten aan te bieden en voor een tijdlang aldus aan deze vermoede omkooperijen een einde gemaakt. De behandeling van herstellende zieken, die men gewoonlijk naar het eiland Edam vervoerde, waar de meesten dan stierven, werd zeer verbeterd door de oprigting van een buitenhospitaal in een tuin bij de post Noordwijk. ⁴

In Rade van Indie werd besloten, dat de Compagnie's gronden in de boven- en ommelanden, welke ongebruikt lagen of waarvan de pacht geëindigd was, voortaan niet meer, zooals vroeger, onder de hand maar in het openbaar aan de meest biedenden moesten verpacht worden, met uitzondering van eenige landen bestemd voor inlandsche grooten of voor de landbouwerskolonisten, die uit Nederland werden verwacht. Ook werd er eene nieuwe ordonnantie op het zegel uitgevaardigd. De verpachting van 's Comp.'s gewone middelen en domeinen en der nieuw in te voeren inkomende en uitgaande regten, werd aan een naauwgezet onderzoek onderworpen. Op 17 December kwamen tot stand, de nieuwe generale conditien van „de respective pagten.” Dit lijvig stuk bevatte behalve de „generale conditien”, de voorwaarden van de pacht der in- en- uitgaande regten, de pacht van den handel aan de schepen, de groentekramen en winkeliers, van het hoofdgeld der Chinezen, het slagten van het vee, de vischmarkt, de hanengevechten, de Chinesche

1. 2^e Deel ejsd. anni, bladz. 1404.

2. 2^e D. Br. in pap. 1743, bladz. 1411.

3. 17 aug. en 1 nov. 1743.

4. Resol. G. en R. 23 aug. 1743.

toptafels, de aankomende en uitgaande rijst, waarop de regten werden verlaagd, de herbergen binnen en buiten de stad, den korenmolen, het kerven van de Chinesche tabak, de waskaarsen, de inkomende en uitgaande suikeren, waarop de regten eveneens verlaagd werden en het regt van de waag. De verpachting der middelen en inkomsten voor het jaar 1744, welke kort daarop plaats had, bragt nu bijna het dubbel op van de opbrengst in 1743 verkregen.

Van deze verpachting sloot van Imhoff de amphioen uit; hoewel dit in strijd was met zijne oorspronkelijke voorstellen in 1741 aan de Heeren XVII gedaan. Doch toen hij in 1741 zijne consideratien aan het Opperbestuur inleverde, waren de toestanden op Java niet gelijk aan die, welke in 1743 bestonden. Juist door deze verandering hoopte van Imhoff nu den handel in amphioen voordeelig voor de Comp. te kunnen maken. De Comp. was bij acte van 19 Oct. 1677 door den Soesoehoenan Hamangkoe-rat geotroyeerd met het monopolie van den invoer van doeken en van de amphioen. Maar zoolang de Comp. geen meester was geweest van de stranden, had zij nimmer den sluikhandel, vooral dien van amphioen, welke middelen daartegen ook mogten zijn aangewend, kunnen verhinderen.

Nu evenwel was de Comp. krachtens het tractaat van 11 November 1743 met den Soesoehoenan gesloten ¹ soeverein en meester van alle strand- en kustplaatsen op Java geworden en dus ook van de sabandharijen aldaar en van alle verpachte middelen. De Gouverneur-Generaal van Imhoff meende nu ook meester te zullen worden van de sluikerij in amphioen. Tot dusver had hij elk middel om den sluikhandel in amphioen te Batavia en op Java tegen te gaan, vruchteloos geoordeeld. Om die reden had hij aan het Opperbestuur voorgesteld den amphioenhandel onder zekere voorwaarden en betaling van regten, aan den particulieren handel over te laten. Sedert het

1. Zie het vorige deel, bladz. LXXXIX.

tractaat van November 1743 meester van de kust, hoopte hij nu op den ouden voet, doch op voordeliger wijze dan vroeger den amphioenhandel te kunnen drijven en daarom behield hij dit handelsartikel als monopolie voor de Comp. Op straffe „van lijf en leven” werd nogmaals de „clandestine aanvoer” verboden en gelast „deze ordre ten rigoureusten uyt te voeren” naardien het interest en welvaren van de Maats^{ch.} daaraan ten hoogste gelegen was.” Doch ook deze poging gelijk elke vorige om den amphioen handel voordelig voor de Comp. te maken, werd als door eene onzichtbare kracht verijdeld en in weerwil een scherp toezigt was bevolen, bleef de monopoliehandel in amphioen voor de Comp. onvoordeelig.

Nu keerde van Imhoff tot zijn oorspronkelijk denkbeeld terug en zocht hij in den afstand van dezen handel aan de particuliere krachten het middel, om het geldelijk belang der Comp. te bevorderen. Hij wijzigde echter zijne oorspronkelijke denkbeelden in zooverre, dat hij den verkoop van de amphioen „en détail” wel aan de Comp. ontnam, maar den in- en-verkoop „en bloc” voor de Comp. behield. Op zijn voorstel en gesteund door zijne hulp werd er eene geootroyeerde vereeniging van aandeelhouders tot den verkoop van amphioen, in het leven geroepen.

Op deze wijze kwam de Amphioen-societeit tot stand met een octrooi voor 10 jaren. ¹ Bij dit octrooi, dat op 30 Nov^{ber.} 1745 werd verleend, was bepaald dat de O. I. Comp. gedurende den vastgestelden tijd alle amphioen, welke zij uit Bengale mogt ver-

1. Zie dit octrooi afgedrukt in:

Bijdragen tot de Taal- Land- en- Volkenkunde v. N. I. Tijdschrift K. Instit. te Delft, Deel I. Amsterd. 1852, bladz 200, als bijlage tot een hoogst belangrijk opstel van wijlen den heer J. C. Baud, getiteld: Proeve eener geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in N. I.

Eenige bijvoegsels aan dit artikel leverde Mr. L. C. D. van Dijk in het 2e deel van hetzelfde bovengen. Tijdschrift, bladz. 189.

De artt. 31, 35, 39 en 41 van het door de Hooge Regering verleende octrooi, werden echter door het Opperbestuur in Nederland *niet* bekrachtigd.

Het octrooi voor de Amphioen-societeit werd geprolongeed op 20 Aug^{s.} 1753.

krijgen, aan deze societeit zou overlaten en de Compagnie zelve geen amphioen meer zou verkoopen of verzenden.

De societeit daarentegen verbond zich om nooit minder dan 1200 kisten 's jaars tegen 450 Rijksdaalders per kist van de O. I. Comp. te zullen inkoopen en bij meer behoefte zou de kist aan de societeit niet hooger dan tegen 400 R^d. worden berekend. Op deze wijze hoopte van Imhoff aan den sluikhandel in amphioen, op Java althans, zijne voornaamste werktuigen te hebben ontnomen; terwijl hij nu het toezigt op den sluikhandel kon overlaten aan het eigenbelang der aandeelhouders, die nu zelven ook wel zouden ijveren voor de bevordering en de uitbreiding van den amphioenhandel en bij gevolg voor de vermeerdering van de iukomsten der Comp. Doch ook deze instelling beantwoordde op den duur, niet aan de verwachting, welke men er van gekoesterd had. Wel werd nu een aantal smokkelaars veranderd in een gelijk aantal aandeelhouders of handelaars, die scherp voor hunne belangen waakten; maar allengs kwamen de actien der amphioen-societeit in andere handen, eindelijk in bezit van vermogende bedienden der O. I. Compagnie, die of stierven en hunne aandeelen nalieten aan erfgenamen buiten Indie of na ontslag naar het vaderland terug keerden. Toen verslaptte weder het toezigt, omdat eigenbelang geen prikkel meer was en vele vrijburgers en niet weinige bedienden van de Comp. die geen aandeelhouders konden zijn, zich alles behalve afkeerig betoonden van door smokkelen in opium de amphioen-societeit te benadeelen en zich zelven te verrijken. Dientengevolge kon het debiet der O. I. Comp. aan de amphioen-societeit, dat in 1753 nog de bedongen 1200 kisten bedroeg, zich in 1762 niet boven de 800 staande houden. Het zwaartepunt echter, de kern der hervormingsplannen van van Imhoff zou, naar zijne meening, gelegen zijn, in eene hervorming van den binnenlandschen handel *in* Indie, in dien zin, dat deze handel wierd overgebracht van de Comp. in handen van bijzondere personen.

Tot ongeveer het jaar 1675 had de binnenlandsche handel van de Comp. in Indie, van haven op haven gedreven, de grootste voordeelen opgeleverd. Doch reeds in 1675 en 1676 hadden Maetsuyker en eenige Raden van Indie opgemerkt, dat die handel op den duur niet zóó voordeelig blijven zou, omdat „de omslag van equipage der schepen en de slegte negotie”, dien handel voor de Comp. te kostbaar maakten. Zij hadden daarom, hoewel nog schroomvallig, aan het Opperbestuur het denkbeeld blootgelegd om de vaart en den handel van Indie op Batavia open te stellen. ¹ Doch deze meening vond geen weerklank en het voorstel van Maetsuyker en anderen, werd beantwoord door de aanschrijving van 28 Sept. 1675, waarbij gelast werd, dat de binnenlandsche handel „voor de Comp. „alleen moest blijven gereserveerd”. Deze aanschrijving was gevolgd door het reglement van 16 Oct. 1676, waarbij „strikte-lijk en scherpe-lijk” was „gelast dat de handel in kleeden en „lynwaden voor de Comp. privative en met seclusie van alle „anderen moest gehouden worden, de plakkaten verscherpt en „vernieuwd en alom en zooveel doenlijk de vrije lieden van „den handel moesten worden afgewend”. ¹ In een brief van Johan van Hoorn, dd. 31 Januarij 1705 vindt men de denkbeelden van Maetsuyker herhaald en op nieuw aangewezen, hoe juist sedert den tijd waarop de handel in kleeden en lijnwaden monopolie van de Comp. was geworden, ook de winsten van de Comp. in den handel waren achteruit gegaan. ²

Volgens de berekeningen van van der Oudermeulen in 1785 uit de boeken der O. I. Comp. opgemaakt, was de toestand van den handel in Indie door de Comp. gevoerd, sedert 1690 van jaar tot jaar achteruitgegaan en waren na dien tijd geregeld te

1. Vergelijk Deel 6 (3) van dit werk. No. XXIV en XXXV der gedr. stukken en bladz. LXXIII tot LXXXIX. Conf. ook de Memorie van van der Oudermeulen met de bijlagen, bladz. 27 in het werk van Dirk van Hogendorp: „Stukken rakende den tegenwoordigen toestand der Bat. bezittingen in O. I. 1801.”

2. Zie Deel 8 (5) van dit werk, bladz. 116-117 en van der Oudermeulen II, bladz. 102.

korten in Indie ontstaan, die niet alleen de verkregen winsten van het voorafgaande tijdperk allengs hadden verslonden, maar in het tijdvak van 1734-1743, het jaar ongeveer waarin van Imhoff zijn nieuw handelstelsel invoerde, geklommen waren tot een te kort van ruim 26 millioen.

Van Imhoff wilde nu nogmaals beproeven om den voor de Comp. „ruïneusen” handel in Indie van haven tot haven, voor een gedeelte ten minste over te brengen in handen van bijzondere personen, met behoud van Batavia als middenpunt. Hij verwachtte dat nu middelrijke voordcelen aan de Comp. zouden toevallen en de onmiddellijken, welken de Comp. toch niet meer behaalde, het deel zouden worden der particuliere handelaars.

Doch ook nu weder bleef men hinken op twee gedachten, de zoogenaamde vrije vaart, die van Imhoff in het leven riep, was geen vrije vaart, de voornaamste zenuw van den handel in den Archipel, de handel in kleeden en lijnwaden moest grootendeels monopolie blijven van de Comp. en de schaalvaart, d. i. de vaart van haven op haven, mogt slechts in zooverre worden uitgeoefend, dat tusschen het punt van in- of-verkoop en Batavia geen tusschenliggende plaatsen mogten worden aangedaan. Als algemeene regel werd aangenomen, dat de vaart „direct” moest zijn, zonder tusschenliggende plaatsen te bezoeken, dat niet alleen de handel in kleeden; maar ook nog in vijf andere hoofdartikelen, als specerijen, koper, tin, peper en amphioen, monopolie blijven zou van de Comp. Deze beperkingen waren een uitvloeisel van het stelsel der Comp., een noodzakelijk gevolg van den grondslag waarop dit lichaam rustte. Daarbij kwam, dat de meeste bedienden tegenstrijdige belangen met de vrijhandelaars hadden, omdat voor hen meer voordeel uit den eigen handel der Comp. te behalen was, tenzij de vrijhandelaars de ambtenaren voor hunne belangen wisten te winnen. Op de zoogenaamde buitenkantoren bezaten de hoofdambtenaren van de Comp. grooten invloed en oefenden zij eene vrij wille-

keurige magt uit. Het was alzoo, indien men het vrijhandelsstelsel van van Imhoff zonder vooringenomenheid beoordeelde vooral te duchten, dat onder de werking van het stelsel der Comp. en de bestaande toestanden de zoogenaamde vrije vaart en handel zich niet op normale wijze zouden kunnen ontwikkelen.

Reeds kort na zijne terugkomst in Indie, had van Imhoff uitvoering aan zijne denkbeelden gegeven; eerst slechts op „indulgerende wijze en door uitgifte van licentien”; daarna, op 24 Sept. 1743, door eene Resolutie der Hooge Regering uit te lokken, „waarbij in algemeene termen de vaart en handel voor „een iegelijk van en naar de hoofdplaats, zoo om de Oost en „West van Indie, ingevolge de qualificatie der HH. XVII^{en}, werd „opengesteld met reserve der vijf bovenvermelde artikelen”. Doch op 16 Sept. 1745 werd de „vrije vaart” op vasten voet gebracht, toen door de Hooge Regering daarop een reglement werd vastgesteld. Omtrent de Oostersche vaart, dat is, die van Batavia naar plaatsen en gewesten oostelijk van de hoofdplaats gelegen, werd voorgeschreven, dat de vaart van Batavia naar Amboina en Banda en terug of tusschen deze twee Gouvernementen onderling, geopend zou zijn voor de onderdanen en ingezetenen van de Comp. of voor de inlanders onder Haar sorterende, onder deze restrictie en voorwaarde evenwel, dat de lading der schepen niet mogt bestaan uit een der vijf verboden artikelen; kleeden of lijnwaden, specerijen, koper, tin, peper en amphioen; dat bij terugkeer de schepen zouden moeten worden gekonvoijeerd tot buiten den specerij-archipel; dat geen tusschenplaatsen mogten worden aangedaan, dan alleen, in het gaan naar de Oostersche gewesten, de hoofdplaats Samarang tot het innemen van rijst; dat scherpe „visitatie” zou gehouden worden; dat voor de rijst op Amboina of Banda gebracht, 1 Rijksdaalder per last en voor alle andere in- of- uitgevoerde goederen 5 0/0 regt zou betaald worden. Voor de vaart op Ternate en Makassar golden ongeveer dezelfde bepalingen, met uitzondering van het gedwongen konvooi; daarentegen werd daar de rijst onderworpen aan een

regt van drie rijksdaalders per last bij uit- en van één rijksdaalder per last bij invoer. De regtstreeksche vaart tussehen Celebes en Ternate bleef verboden. Onder plaatselijke bepalingen en tegen plaatselijk vastgestelde regten mogt met Comp^s. passen, mits altijd in regtstreeksche vaart, gevaron worden tussehen Batavia en Malakka en tussehen Batavia en Bongale, Soeratte, Perzie en Kormandel, mits betalende het vastgestelde in- en uitgaande regt van 5 0/0. De handel in lijnwaden en amphioen, de hoofdartikelen van den handel in deze gewesten, bleef echter ten strengste uitgesloten. In deze landen om de West van Indie ontstond nu echter het bezwaar, dat de vorsten aldaar, de vaart en den handel aan schepen van bijzondere personen ook al waren zij onderdanen van de Comp. niet wilden toestaan, dan tegen betaling van regten, hooger dan die van Comp^s. schepen werden gevorderd, zoodat men om dit nadeel te ontgaan een hulpmiddel moest uitdenken, dat hierin bestond, dat de Comp. aan particuliere handelaars verlof gaf hunne waren tegen het gewone regt van 5 0/0 op te slaan in Comp^s. factorijen. Maar hieruit ontstonden weldra groote misbruiken, de bedienden van de Comp. lieten oogluikend ook anderen van dit voorregt gebruik maken, zoodat ten slotte de vrijhandel aldaar voor het grootste gedeelte ten bate kwam van de ambtenaren der Comp. en van Engelsche en Deensche kustvaarders.

Ceylon was voorloopig van de vrije vaart en den vrijen handel uitgesloten gebleven; doch bij de vaststelling van het reglement op 16 Sept. 1745, werden nu ook de opgezetenen van dat eiland met die der overige Westersche kantoren gelijk gesteld.¹

Drie maanden later op 21 December 1745 werd ook de overwalsche- en- kustvaart op Java geregeld. Uit de steden Grissée en Samarang werd de vaart en de handel naar den overwal opengesteld, tegen een uitgaand en inkomend regt van 5 0/0 en van 25 0/0 van alle aangebragte of inlandsche manufacturen.

¹ Zie hierachter no. II gedr. stukken. o. a. bladz. 20.

Onder „overwal” begreep men eigenlijk slechts Borneo en van Imhof zelf schreef aan de hoofden der kantoren ter kust van Java voor, „dat zij aan de uitdrukking overwal, geen al „te ruime uitlegging mogten geven, want dat daarmede slechts „Borneo werd verstaan en gelijk de communicatie tusschen „Java en alles wat beoosten daarvan ligt, van ouds verboden „is, alzoo ook alles wat bewesten ligt, vooral Banka en Palembang hieronder niet begrepen is.”

De handel in rijst tusschen Cheribon en Bantam en de burgeren- smalvaart in houtwerken en het aantimmeren van vaartuigen langs Java's kusten, werd echter bij deze gelegenheid weder geoorloofd. ¹

Zoo bleef de regeling der vaart van Java op den overwal bijna gelijk met het bestaande verbod. Het doel daarmede beoogd, was aanvankelijk geweest, bescherming van den amphioenhandel der Comp. Toen echter deze handel schier gelijktijdig aan de amphioen-societeit was overgegeven en deze maatschappij kort daarop in werking was gekomen, vervielen velen der bezwaren en werd er op 25 Augustus 1747 een meer vrijgevig reglement op de vaart van Java uitgevaardigd. ²

Bij dit laatste reglement werd bepaald: 1° de vaart van Java open te stellen naar alle plaatsen van den Archipel, ook naar den Overwal, namelijk naar Malakka, doch niet regtstrecks naar eenige andere landen of plaatsen van de vaste kust van Indie, beoosten de Ganges gelegen. Daarvoor moest men eerst op Malakka aangieren, werwaarts alle passen van Java moesten afgegeven worden, om dan te Malakka verder een pas te verkrijgen, wanneer de scheepsgezagvoerders verder langs de kust van het schiereiland of de overkust wilden gaan handelen; 2°. de vaart van Java ook open te stellen naar Amboina, Banda, Ternate, Makassar en Timor met behoud echter der restrictie omtrent de drie meest

1. Zie hierachter N° 11, blad 29.

2. Zie N° XVIII der gedr. stukken hierachter.

gezochte soorten van lijnwaden, de roode, ruwe en witte doeken. Bij het wederkeeren uit Amboina, Banda, Ternate en Timor bleef, ter bescherming van het specerij-monopolie, alle aangiering op Java streng verboden en bleef het binnenloopen te Batavia verplichtend gesteld. Onder vaart op Makassar werd niets anders verstaan, dan de nitsluitende vaart op het kasteel Rotterdam en van daar tot Kajeli. Onder de overige vaart naar Java, werd uitsluitend verstaan de vaart op Batavia, Cheribon, Samarang, Grissée of Soerabaja, met streng verbod andere plaatsen, rivieren, spruiten of kroken aan te doen en onder bepaling, dat voortaan alle vaartuigen zouden moeten vertollen, daar, waar zij voor het eerst last braken.

Groote verwachtingen koesterde van Imhoff van deze maatregelen. „De Javasche strand- en handelsplaatsen zullen thans merkelyk floreren”, zoo schreef hij op 31 December 1747, aan het Opperbestuur, „zij zullen door vermeerdering harer inkomsten, rijkelyk goedmaken wat men hier te Batavia, door vermindering van tollèn zal mogen missen.”

In 1749 werd vervolgens ook de handel op Sumatra's westkust voor alle natien opengesteld; doch hiervan bleef uitgezonderd de invoer van specerijen, amphioen en lijnwaden; terwijl de uitvoer van goud en peper, langs de kust van Sinkel tot Indrapoera, voor de Comp. bleef voorbehouden. In 1751 ging de handel op Sumatra's westkust voor korten tijd over in handen eener geotroijeerde handels-societeit.

Van Imhoff zocht ook den theehandel te doen herleven. Sedert 1735 werd de theehandel gedreven met twee schepen van de Comp., die van Batavia naar China voeren, waar supercargas de lading inkochten en van daar met de schepen regtstreeks, zonder Batavia aan te doen, de thee naar Nederland overbragten.

Bovendien werden er nog wel 20.000 picols thee uit China op Batavia aangebragt. Deze thee mogt door particulieren worden gekocht en deels door repatrierende bedienden in eigen kisten, deels op vracht met Comp.* schepen naar Nederland gezonden

worden. De thee echter, welke aldus van Batavia in Nederland aankwam, was meestal van minder goede hoedanigheid. Sedert den moord der Chinezen in 1740, was natuurlijk de theehandel verslapt en de aanvoer van thee te Batavia zeer verminderd. Daarentegen had de handel der Engelschen in China zich krachtig uitgebreid en sedert in Engeland van de thee een regt „*ad valorem*” werd geheven, dreigde de markt zich te verplaatsen naar Groot-Brittannie.

Ten einde nu de theemarkt voor de Comp. te behouden of te herstellen deed van Imhoff den voorslag, dat voortaan ook aan particuliere handelaars de vrijheid zou gelaten worden, om 10.000 picols thee in China op 's Comp., schepen te laden, tegen betaling van 8 stuivers per pond vracht en onder voorwaarde, dat slechts de beste soorten zouden worden geladen. Deze thee zou dan regstreeks uit China, zonder Batavia aan te doen, naar Nederland worden vervoerd.

Het getal theeschepen van de Comp. zou bovendien van twee op vier worden gebragt en indien de particuliere handelaars in Canton gebrek aan kapitaal mogten hebben, zou er met de theeschepen der Comp. uit Batavia de noodige hoeveelheid zilver te Canton worden aangebragt en aan de handelaars aldaar worden voorgeschoten.

Ondanks al deze pogingen om den handel der particulieren aan te wakkeren, moest de binnenlandsche handel van haven tot haven, vooreerst nog steeds worden gedreven door de Comp. zelve en met hare eigen schepen, omdat de particuliere handelaars door gebrek aan kapitaal en zeevarend volk nog niet in staat waren, om alleen dien handel op voldoende wijze te drijven, zoodat de vrees ontstond, dat indien de Comp. zich aan den binnenlandschen handel onttrok, niemand, dan zij, die aan de Comp. vreemd waren, van de openstelling des handels voordeel zou trekken en deze handel van plaats tot plaats geheel in handen vallen zou, van krachtiger mededingers, vooral van de Engelschen. Om dezelfde reden werd bij

resolutie van 25 Junij 1748 verlot aan alle particuliere handelaars gegeven, om gebruik te maken van de overblijvende scheepsruimte op Comp.^s schepen ter kuste van Kormandel, tot transport van goederen tegen eene vracht van 5 %_o. Het bereiken van zijn hoofddoel, het verheffen van Batavia tot eene algemeene oplegplaats voor den binnenlandschen handel, meende van Imhoff het beste te zullen bevorderen, door het uitgaand regt op lijnwaden en pakgoederen aldaar af te schaffen en daarentegen het inkomend regt tot 6 %_o te verhoogen, met het voorregt echter, dat voor alles wat binnen het jaar weder werd uitgevoerd, 3 %_o van het regt zouden worden terug gegeven. ¹

Behalven alle deze verordeningen werden er door de Hooge Regering, onder van Imhoffs magtigen invloed belangrijke instellingen in het leven geroepen tot bevordering en bescherming van den particulieren handel. Op 21 Oct. 1746 werd een collegie van commissarissen voor zee- en commercieuzaken van de vaart en handel van particulieren ingesteld, eene soort van regtbank van koophandel.

Den 27en Augs. van datzelfde jaar was de Bataviasche Bank van leening opgericht. ² Voor het eerst werd er ook te Batavia een postkantoor opgericht en de makelaardij te dier plaatse op nieuw geregeld. ³

Ook over den Japanschen handel stelde van Imhoff eene memorie op en in Maart 1747 zond hij een vertoog aan het Opperbestuur, houdende „bedenkingen over de jaarlijksehe re-touren” uit Indie voor rekening van de Comp. ⁴ In de eerste deelen van dit vertoog behandelde hij eene doelmatige verbetering

1. Resol. 6 Dec. 1748.

2. Deze instelling behoeven wij hier niet te beschrijven, omdat daarover eene monographie is uitgegeven door den heer N. P. van den Berg: De Bataviasche Bank en Bank-Courant 1746-1794. Het oetroof staat bovendien gedrukt in de Nederl. Jaarboeken van 1747.

3. Zie hierachter n°. XV en XVI gedr. stukken.

4. Deze memorie te vinden bij Raffles, Deel II onder de appendices XVIII.

5. Zie hierachter n°. XXI gedr. stukken.

der schepen, terwijl hij in de volgende deelen meer bijzonder zijne denkbeelden ontwikkelde omtrent de retouren in koffij en suiker en omtrent de vergrooting van het kapitaal in Indie.

Tot versterking van het kapitaal wilde hij den handel uit Nederland naar Indie aan iedereen vrijgeven, mits ladende tegen matige vrachtprijzen in de schepen van de Comp. Vooral hoopte hij voordeel voor de Comp. te behalen uit het vervoer van en den handel in geld naar en in Indie. Nu de retouren van thee op vracht voordeelen afwierpen voor de Comp., wilde hij het getal retourartikelen op vracht uitbreiden en stelde hij daarom voor, den handel in diamanten en andere edelgesteenten, van goud en zijde uit China als retourartikelen op vracht, in Comp.'s schepen aan particulieren over te laten. Hij berekende dat een en ander te zamen een roulement van kapitaal van 5 millioen in Indie zou opleveren en voor de Comp. eene winst van 5 ton. Vermeerdering van specie en roulerend kapitaal was, volgens het gevoelen van van Imhoff, een hoofdvereischte voor de Comp. in Indie. Om specie te bekomen, zonder de Comp. met grooter uitzending uit Europa te belasten, liet zich van Imhoff zelfs verleiden tot maatregelen, die hem en aan de Comp. de grootste moeilijkheden baarden.

Ten einde zich zilver te verschaffen deed hij in 1745, zonder voorkennis van het Opperbestuur eenige schepen, deels met lading en kapitaal van particulieren, uitreeden naar de landen beoosten Japan, naar Californie of Mexico. Daarmede hoopte hij in ruil voor Europese en Indische producten zilver terug te krijgen.

De eerste schepen keerden terug zonder Amerika te hebben bereikt; doch daarentegen met groot verlies. In 1747 zond nu van Imhoff, maar nu alleen voor rekening van de Comp., eene tweede expeditie uit, die wel is waar Mexico bereikte, maar door de Spaansche gezagvoerders werd terug gewezen, achtervolgd en waarvan een gedeelte der bemanning werd gevangen gehouden. De eenige vruchten dezer onderneming waren hoog

lopende moeilijkheden met de Spaansche Regering, welke zich beriep op het traktaat van Munster, dat door de handelwijze van van Imhoff geschonden zou zijn.

Op welke wijze, na een kort tijdsverloop, de zoogenaamde vrijhandelsperiode, waarin toch eigenlijk geen ander stelsel; dan dat van een kunstig zamenstel van vrij en niet vrij, een geknutsel, zou men haast zeggen, met gelimiteerden en gereglementeerden handel, welke vrijhandel genaamd werd, had gegolden, een einde nemen moest, zou blijken zoodra van Imhoff door den dood werd weggerukt en door een ander Opperlandvoogd vervangen.

Intusschen zocht van Imhoff met evenveel voorliefde, als voor zijne denkbelden omtrent vrijen handel, zijne plannen tot uitbreiding van den landbouw door Europesche kolonisten ten uitvoer te brengen.

Overeenkomstig den inhoud van het 5^e Hoofdstuk der consideratiën van van Imhoff, had het Opperbestuur besloten: „dat om de Bataviasche Colonie „beter te bebouwen, de Kameren werden ge- „qualificeerd eenige luyden, op ieder schip, dienstdoende voor „de kost, naar Indie te zenden, en dat met de verder uit- „voering dezer zaak de Hooge Regering in Indie zou worden „belast.” In 1744 begon van Imhoff dit plan ten uitvoer te leggen. Het oude en verouderde plakkaat van 3 Julij 1641, volgens hetwelk ieder Europeaan bij zijn terugkeer naar Europa, zijne onroerende goederen moest verkoopen, werd ingetrokken, zoodat men voortaan in Indie, ook na vertrek uit Indie, onroerend eigendom aldaar zou kunnen hebben. Op 14 Febr. 1744 had van Imhoff reeds de uitgifte van grond aan Europeanen geregeld.

Op grond, dat „reeds één boer uit Nederland was aange- „komen en in gereedheid was om zich naar de bovenlanden „te begeven ter cultivering van het land, dat aan hem zou „worden vergund, gelijk er nog meer andere liefhebbers zich „daartoe van tijd komen aan te geven, zoo werd goed gevonden „en verstaan aan ieder landman 100 morgen hoogland, de

„helft zaaiveld zijnde, voor een erfpacht van 50 Rijksd. 's jaars „af te geven en 150 morgen, wanneer de uitgifte alleen uit „hoogland zou bestaan.” Zeer traag nam het getal Europesche landbouwers toe. Toen zij voortbrengselen teelden, die hun de voordeeligsten voorkwamen, reglementeerde men ook hier weder, door voor te schrijven wat geleverd moest worden. In 1752 telde men niet meer dan 28 op deze wijze uitgegeven percelen en dit cijfer is, zoo het schijnt, het hoogste dat ooit is bereikt. Na dien tijd daalde dit cijfer weder, eerst langzaam, later na 1751 op eens zeer aanmerkelijk, tengevolge van invallen en aanslagen van roovende en moordende benden uit Bantam, toen in dat rijk hevige onlusten waren uitgebroken.

De opvolger van van Imhoff, de Gouverneur-Generaal Mossel begunstigde eveneens de Europesche landbouwers en moedigde hen aan. Na de verwoestingen door de Bantammers aangerigt, ondersteunde de Hooge Regeering de landbouwers met 100 Rijksd. 's jaars en gaf zij kleine stukken lands uit tegen 5 Rijksd. de morgen. Niettegenstaande dit alles, vindt men na 1764 van de Europesche landbouwers bijna niets meer vermeld en hoewel er hier en daar misschien nog een enkel hunner eenige onduidelijke sporen moge hebben achter gelaten, liep toch ook dit plan van van Imhoff te niet, als een zwak beekje, dat zich in het zand verliest. ¹

Tot verbetering van den landbouw door den inlander zelve in de omme- en bovenlanden van Batavia, spande van Imhoff met meer vrucht zijne krachten in. Hoofdzakelijk met dat doel en ter bevordering van de pepercultuur ondernam hij in 1744 eene reis naar de Jakatrasche bovenlanden. Hij vernam daar van de hoofden, dat zij uitbreiding van de koffijteelt wenschten. Het bleek hem, dat zoowel de koffij- als de rijstcultuur in die streken was verwaarloosd, dat de koffij zelfs met voordacht door de Comp. in den laatsten tijd was onderdrukt door buiten-

1. Zie hierachter n°. IV en V der gedr. stakken en de noot op bladz. 33 hierachter

sporige extirpatie, toen er te veel van dat voortbrengsel in verhouding tot de vermeende behoefte der Comp. geleverd was. De Chinesche oorlog en de daarop gevolgde nadeelige voorvallen hadden het overige gedaan en hoofden en bevolking verarmd. Ten einde voor het vervolg de beide uitersten, te groote levering en te sterke extirpatie te vermijden, werd door van Imhoff eene vaste levering van 24.000 picols koffij uit de Bataviasche bovenlanden en van 12.000 picols nit de Cheribonsche landen vastgesteld. De prijs voor de te leveren rijst werd mede voor de toekomst op vasten en meer billijken voet geregeld. Ook het toezigt op de cultuur werd verbeterd en de aanleg van tuinen in de nabijheid der kampongs bevolen, kleine vergoedingen werden aan de hoofden voor het vervolg toegekend, de „subite extirpatie van de koffijboomen” werd verboden; doch tevens gelast een gedeelte der koffij aanplantingen geleidelijk te doen vervangen door den aanplant van peperranken, waarvan de teelt op last van van Imhoff moest worden uitgebreid. Hij streefde er naar om den inlander weder aan te moedigen tot het bebouwen der landen. Te dien einde werd op voorschot tegen eene redelijke jaarlijksche afbetaling ploegvee onder den inlander uitgedeeld.

In 1746 begon zich inderdaad reeds eenige beterschap in den landbouw te vertoonen, hoewel er nog jaren noodig waren om de verwoesting en de verwaarloozing van vroeger te herstellen.

Om een voorbeeld te geven aan den landman en tot verbetering van den landbouw mede te werken oordeelde van Imhoff het nuttig, dat groote landgoederen, woeste gronden, aan bijzondere personen wierden uitgegeven. De Hooge Regering beschreef den aard van zulke landgoederen aldus: „deze landen zouden zijn en blijven „plantages, vrije erven, waaraan eene soort van heerlijkheid zou zijn verbonden, voor zooverre de aard van het land, de „gewoonten der javanen en het oude herkomen zulks mede- „brengen, in dien zin, dat degenen, die op zulk een land „wonen, den eigenaar zooveel als hunnen landheer zouden her-

„kennen, bij eene redelijke behandeling hem allerlei hofdiensten
 „bewijzen; (bij eene onredelijke behandeling zou de bevolking
 „toch naar haren aard dadelijk uit zich zelve verhuizen) hem
 „tienden of huur opbrengen of ook wel één vijfde der producten,
 „hebbende alle de uit te geven landen deze verplichting met
 „elkander gemeen, dat de producten er van, als de koffij en
 „peper, tegen de vastgestelde prijzen aan de Comp. moesten
 „worden geleverd.” Van Imhoff wilde zelf het eerste voorbeeld
 geven tot aanmoediging van den grooten landbouw. Op den
 16^{en} Augs. 1745 bragt hij in Rade van Indie ter tafel „een
 „schriftuur”, waarvan de strekking was, „om tot betere bebouwing
 „der landen binnen de domeinen en uitgestrektheid van dit
 „Jakatrasche Koningrijk te animeren, aan hem als Gouverneur-
 „Generaal in de bovenlanden gelegenheid te geven tot aanleg
 „eener landbouwonderneming.” Met dat doel stelde hij voor,
 dat hem zou worden afgestaan „een gedeelte lands ten westen
 „van de groote rivier aan den voet van de Salak, zich strek-
 „kende tot de rivier van Tangerang, zijnde een gedeelte van
 „Kampong Baroe; met dien verstande echter, dat deze donatie zou
 „plaats hebben, aan hem, van Imhoff, als Gouverneur-Generaal en
 „zijne opvolgers in officie, onder de clausule *de non alienando*.”

Van Imhoff gaf zich nu groote moeite en besteedde aanzienlijke sommen om dit onbebouwde land, waaraan hij den naam van Buitenzorg gaf, vruchtbaar te maken en in cultuur te brengen. Uit deze handeling van van Imhoff en van den Raad van Indie, ontspan zich echter eene vrij netelige briefwisseling tusschen het Opperbestuur en de Hooge Regering, minder over de donatie zelve, dan wel over de heerlijke regten, welke daarbij, naar de opvatting van de Heeren XVII, zouden zijn toegekend. De Heeren XVII toonden daarbij, meer op de hoogte te zijn van Hollandsche en Zeeuwsche ambachtsheerlijkheden, met hooge middelbare en lagere jurisdictie, dan van Javaansche toestanden.¹

1. Zie hierachter bladz. 142-146.

Toen echter het bestaande misverstand was opgehelderd, gaf het Opperbesluit ten slotte nog meer, dan aanvankelijk door van Imhoff was voorgesteld; want het trok de clause *de non alienando* in en gaf verlof dat het landgoed Buitenzorg tegen billijke schatting, door van Imhoff of na hem door zijne erfgenamen in eigendom mogt worden overgenomen. Maar deze bepaling verviel in 1751, toen het bleek dat de erven van van Imhoff niet in staat waren het land Buitenzorg te beheeren of te doen beheeren, zoodat het voor 5 500 Rijksd. werd afgestaan aan den opvolger in officie, den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel.

Vrede en rust op Java zouden thans vereischen zijn geweest om de uitvoering van al deze plannen van van Imhoff te doen gelukken en de ingevoerde maatregelen vruchten te doen afwerpen. Daarvan bleef het echter verre af. Deels door allerlei ongelukkige gebeurtenissen, deels ook door eigen schuld, zag van Imhoff integendeel zich gedurende zijn betrekkelijk kort bestuur bijna onafgebroken, door woelingen, onlusten en oorlogen bemoeijelijkt. Wij hebben gezien, hoe bij zijne terugkomst te Batavia in Mei 1743, van Imhoff de vredesonderhandelingen met den Soesoehoenan reeds zooverre gevorderd vond, dat op den 11en November daaraanvolgende een definitief traktaat van „reconciliatie, vrede en vriendschap” met den Soesoehoenan kon worden gesloten. Onder harde voorwaarden voor dien vorst, aan wiens gebied het eiland Madoera, de geheele Oosthoek van het Zuiden naar het Noorden tot Pasoeroean, het kust- en- stroomgebied van geheel Java, Soerabaja en onderhoorigheden, Rembang, Djapara en Samarang, onvoorwaardelijk met de daaraan verbonden inkomsten waren onttrokken, was de vrede hersteld. ¹ In 1744 werd dit traktaat geratificeerd en ten uitvoer gelegd. Krachtens art. 4

1. Zie Deel IX, bladz. LXXXVIII-XCI en n°. LXIV der gedrukte stukken. Hoe het bij dien afstand moet zijn toegegaan, kan men eenigermate afmeten naar wat daarover door Nic. Hartingh in 1761 gezegd werd: „dat de Keizer altoos in dat denkbeeld is geweest, dat de afstand der stranden, maar voor een jaar of drie was, tot soutien van den oorlog, zijnde ook met een slingerslag in dat geval gebragt, 't geen ik op zijne plaats late”. Zie hierachter, bladz. 361.

verzocht en verkreeg de Soesoehoenan, de goedkeuring der Hooge Regering van de verkiezing der twee rijksbestierders. Daarna kwam een plegtig gezantschap naar Batavia. Java's gezagvoerder Elzo Sterrenberg trok nu op zijne beurt in plegtigen optogt naar Kartasoera, om met den Soesoehoenan alle nog overige punten bij het tractaat vastgesteld, te regelen en ten uitvoer te leggen. Op last van van Imhoff verzocht en verkreeg hij nog bovendien den afstand van de landen van Lambarawa ¹, welke landen toegevoegd werden aan het regentschap van Samarang. Ook werd er een verbandschrift vastgesteld, waarbij de verpligte leverantien der verschillende regenten van den Soesoehoenan, aan de Comp. uitdrukkelijk werden geregeld. ² Daarentegen werd aan den Soesoehoenan vergunning verleend om den zetel van zijn rijk een uur verder Oostwaarts naar de rivier Solo te verplaatsen. Aan de nieuwe Hofplaats werd de naam gegeven van Soerakarta-di ningrat. Onder de aanzienlijke regenten werden er echter nog eenigen gevonden, die het afleggen van den eed van trouw aan den Soesoehoenan en aan de Comp. zochten te ontwijken. Onder dezen waren de voornaamsten de regenten van Panaraga, Madioen en inzonderheid de twee regenten van Kadoe. Op verraderlijke wijze, maar met voorbeeldeloose stoutmoedigheid, overviel Sterrenberg met den majoor van Hohendorff de beide regenten van Kadoe, sleepte hen te midden der gewapende bevolking weg naar Samarang, van waar zij naar de Kaap de Goede Hoop werden verbannen. Deze daad maakte diepen indruk, gaf klem aan Comp. bestuur en herstelde het gezag van den Soesoehoenan over de meesten der tot dusverre onwillig gebleven regenten. Toeh bleven nog sommige prinsen uit het geslacht des Soesoehoens onwillig tot onderwerping en gingen

1. Vermoedelijk een deel van Salitiga, omstrecks het tegenwoordige Ambarawa, eene landstreek toen door den regent aan een translateur van de Comp. heinaeljk in pacht afgestaan en waar alles in de war liep.

2. Zie beraehter n°. VII der gedrukte stukken.

voort met rond te zwerven in het gebergte. Onder dezen behoorde ook Mas Sahid, later bekend onder den naam van Mankoenegara. Men hechte toen nog weinig waarde aan het verzet van dezen prins, toch was het verzet van dezen, toen reeds de zwarte stip aan den gezigteinder.

Meer dadelijk gevaar dreigde er op dat oogenblik in den Oosthoek van Java. Een nakomeling van den beruchten Soerapati bleef in die streken hardnekkig zich verzetten tegen het gezag der Compagnie en bezette het oostelijk gedeelte der Soerabajasche landen. Op zich zelf staande kon dit verzet weinig bekommering geven. Feitelijk was noch de Soesoehoenan noch de Comp. in die gewesten ooit meester geweest maar wat dit verzet gevaarlijk maakte was, dat het, blijkbaar plaats vond onder de inblazing van en in verstandhouding met den Madoereschen hoofdregent Pangerang Tsjakra-ningrat, een man, die tot dusver een der trouwste bondgenooten der Comp. was geweest en aan wien de Comp. zelfs grootendeels het behoud van haar gezag op Oost- en Midden-Java in den laatsten oorlog had te danken gehad. De acte waarbij deze Prins ontslagen was van de suzeriniteit des Soesoehoenans, in 1741 door de Ministers der Comp. te Samarang hem uitgereikt, de toezegging hem gedaan, dat hij voor zijne in den oorlog bewezen diensten rijkelijk zou worden beloond en onvoorzigtige voorspiegelingen door eenige ondergeschikte ambtenaren, inzonderheid door Comp. gezaghebber te Soerabaja, misschien ook wel door den gezaghebber te Samarang op eigen gezag hem voor oogen gehouden, hadden Pangerang Tsjakra-ningrat, een inlander van buitengewone geestkracht en aangeboren talent, maar tevens van eene onverzadelijke eerzucht, gesterkt in zijne sedert lang gekoesterde begeerte naar uitbreiding van gezag op Java, over de landen van Soerabaja, Grissée en Toeban.

Door zulke losse beloften was de verwachting bij hem opgewekt, dat hem ter belooning voor de inneming en teruggave van Kartasoera, voor den krachtigen en trouwhartigen bijstand aan de

Comp. in dagen van gevaar en tegenspoed verleend, deze landen na het herstel des vredes aan zijn gezag en bestuur of wel onder hem aan een zijner zonen zouden worden toevertrouwd. Na den vrede was het hem echter gebleken, dat hij slechts van meester gewisseld had, dat hij in plaats van vasal des Soesochoenans, vasal der Comp. geworden was en dat van alles, wat hij zelf op Java met de wapenen had veroverd of gehoopt te verkrijgen, hem niets meer te beurt zou vallen dan slechts het landschap Sidajoe, dat ten eeuwigen dage aan een zijner zonen als regentschap gegeven werd. Hoewel Tsjakra-ningrat de niterlijke vormen in acht bleef nemen, geschenken zond en hulde deed bewijzen aan den Gouverneur-Generaal te Batavia, deed hij echter gelijktijdig door zijn volk, de door hem gedurende den Chineschen oorlog op Oost-Java veroverde plaatsen, bezet houden. Hij werd verdacht aldaar de woelingen gaande te houden, met de bedoeling van in dit troebel water voordeelig te visschen. Nadat hij met eene Balische prinses in het huwelijk was getreden, had hij bovendien Balische hulpbenden in dienst genomen, die hij ook nu in zijn dienst behield. Door dit alles werd hij meer en meer bij de Comp. verdacht van kwade voornemens. Langs den weg van zamenspreking zocht men hem van zijne heerschzuchtige illusien en begeerten omtrent bezit en gezag op Oost-Java terug te brengen; doch hetzij hij halstarrig werd omdat hij oordeelde, dat de Comp. ondankbaar jegens hem was, hetzij de daartoe gestelde commissaris Verijssel hem geen vertrouwen inboezemde, dan wel omdat de onderhandelingen niet met de noodige tact werden gevoerd, Tsjakra-ningrat toonde meer en meer dat hij in verzet wilde komen. Hij bleek onwillig om zijne troepen, vooral zijne Baliërs, die voor een gedeelte op Madoera stonden, voor een ander gedeelte vermengd waren onder de Javanen van den Oosthoek, af te danken.

De Gouverneur-Generaal van Imhoff schreef aan het Opperbestuur over deze steeds meer naderende botsing op een toon, als of de Hooge Regering niet dan ongaarne tot geweld hare toevlugt

nemen zou, „uyt consideratie zoowel van vorige als nu jongst „aan de Comp. door Tsjakra-ningrat gepraesteerde, dog ook „wel gerecompenseerde diensten”. Geweld tegenover den inlander was reeds zoo dikwijls een gereed middel van de Comp. geweest, dat Tsjakra-ningrat van zijne zijde weinig geloof hechtte aan de vreedzame bedoeling, waarmede de commissaris Verijssel komen zou, zoodat hij zich reeds spoedig in overleg met zijne mantris, in staat van tegenweer stelde. Te midden dezer spanning werd de uitbarsting verhaast door eene, zoo het schijnt, voorbarige botsing nabij Grissée, waarvan het gevolg was dat ten westen van Soerabaja de eerste vijandelijkheden plaats grepen, waarbij de Madoerezen geslagen werden. Na deze feiten maakte Tsjakra-ningrat zich van de landstreken Soemanap en Pamakassan meester.

Nu werd bij resolutie van 12 Februarij 1745, de pangerang Adepati Tsjakra-ningrat, door de Hooge Regering verklaard „te wezen felon en rebel, met verbeurte van lijf en leven en „eene premie gesteld van 2000 Rijksd. voor die hem 'tzij levendig „of dood in handen van de Comp. mogte komen overleveren, „de gezamenlijke Madoerezen en voornamenlijk zijne zoonen en „mantris alle gehoorzaamheid voor denzelven interdicerende.”¹ Al zijne titels werden hem ontnomen en hem werd de verachte naam van Radhen Djoerit gelaten.

Straat Madoera, welke gesloten was door batterijen op strand en op Poelo Menari door Tsjakra ningrat opgesteld, werd door de scheepsmagt van de Comp. weder opengemaakt en Elso Sterrenberg met eene kleine krijgsmagt op het eiland Madoera aan wal gezet. Sterrenberg heroverde zonder veel moeite de regentschappen Pamakassan en Soemanap, rukte toen overeenkomstig zijne instructie² voort tot Ngamplong, doch werd daar door de Madoerezen en Baliërs eerst gestuit, daarop in-

1. Zie hierachter No. VIII.

2. Zie hierachter bladz. 50 in de noot.

gesloten en door den gezaghebber Verijssel niet ontzet, zoodat hij gedurende zes maanden ingesloten aldaar liggen bleef, waardoor veel volk verloren ging.

Nadat hulptroepen uit Batavia waren aangekomen begon Verijssel eerst in het einde van Mei 1745, in persoon de krijgsoverheden tegen de Oost-Javanen en Madoerezen. Nadat vooraf door detachementen uit Samarang gezonden, met afwisselend geluk in Pati en Grobogan was geageerd, trok Verijssel uit Soerabaja tegen Grissée op, dat op den 12 Junij heroverd werd. Daarna werd Toeban door Verijssel en Lassem door majoor Ten Haghuis ingenomen. Na deze voordeelen kwam de zoon van Tsjakra-ningrat, regent van Sidajoe, zich onderwerpen, hij bood het ampoen aan en verklaarde door zijn vader tot verzet tegen de Comp. te zijn gedwongen. Het duurde nu niet lang meer of de Madoerezen waren van de vaste kust van Java verdreven en nam nu de veldtocht op het eiland Madoera zelf een aanvang. Onder de bevelen van den majoor van de Poll en den kapitein Rhener trok Comp. krijgsmagt door Soemanap en Pamakassan, drong door tot Nganplong (Djemplong) ontzette aldaar de ingesloten troepen van Sterrenberg en rukte met dezen vereenigd al vechtende voort tot de oude residentieplaats der Madoeresche vorsten, tot Sampang. Nu ontzong de moed aan Tsjakra-ningrat, hij verliet zijne sterkte Sambalang, vlugtte naar het noordwestelijk gelegen Arissabaja, scheepte zich daar in en ontvlood met zijne nog overige zonen en met zijn geld en goed naar Banjermassing op Bornéo. Een zijner zonen viel kort daarna op de kust in handen der soldaten van de Comp. en werd eerst naar Soerabaja en van daar naar Batavia overgebracht. Uitgeplunderd, verraden door een Engelsch zeekapitein aan wien hij zijn vertrouwen had geschonken, vermoedelijk ook misleid door den Sultan van Banjermassing werd de ongelukkige Tsjakra-ningrat zelf ten slotte, door een Hollandsch vrijburger-scheepsgezagvoerder, die door de premie werd verlokkt, overvallen, geboid naar boord gesleept en naar Batavia overgebracht, vanwaar hij

berooïd, arm en van iedoreen verlaten naar de Kaap de Goede Hoop verbannen werd. ¹

Zijn zoon, de voormalige regent van Sidajoe ontving nu van de Hooge Regering met den titel van Radhen Depati Setja-diningrat het westelijk gedeelte van Madoera, Sampang, het gebied zijns vaders in leen en tot wederopzegging toe, onder voorwaarde evenwel dat het eiland „in geen opzigt hem erfelijk werd gegeven”, dat hij persoonlijk elk jaar hetzij te Batavia, hetzij te Samarang hulde moest doen aan zijn leenheer, de Comp., dat alle vaart, handel en betrekking met de oostwaarts gelegen gewesten en eilanden hem verboden werd, dat de opbrengst van alle sabandharijen, evenals op Java, voor de Comp. zou zijn, dat hij bovendien nog 4000 Sp. R., 12000 kannen klapperolie en 60 kojans kadjang moest opbrengen, met nog andere voorwaarden meer, zoodat de nieuwe regent niet dan besnoeid en gekortwiekt zijn regentschap aanvaardde. ² Door de omstandigheden begunstigd zou hij echter na weinig tijds, den vorigen luister voor zijn geslacht weten terug te verkrijgen.

Bij deze gelegenheid werd ook het gezag in Soemanap en Pamakassan hersteld en het bestuur aldaar op nieuw geregeld. ³

Na het eindigen van dezen voorspoedigen, maar tragischen krijg, in de geschiedenis bekend als de Madoeresche oorlog, begaf zich van Imhoff in 1746, vergezeld van de Raden van Indie Mossel en van den Bosch naar Java's Oostkust tot „inspectie en organisatie” van het nieuw verworven en thans, zooals men hoopte, bevredigd gebied. Van Imhoff bleef aldaar van 24 Maart tot den 10^{en} Junij. De Soesoehoenan kwam in persoon naar Samarang om den Opperlandvoogd te begroeten,

1. Zie het belangrijk verhoor, dat Tsjakra-ningrat onderging, hierachter onder n°. XI.

2. Zie hierachter n°. IX en XII. Vergelijk ook: Dr. W. Palmer van den Broek, *Geschiedenis der Madoeresche vorstenlanden*, uit het *Jav. vertaald*, bladz. 280 seq. Tijdschrift Bat. genoots. Deel XX. 1873.

3. Zie bladz. 86, 87 hierachter en Bijdragen. *Land- en volkeukunde. N. I. Tijdschr. Koninkl. Inst. 1852. Deel I*, bladz. 372-381.

eene buitengewone gebeurtenis, welke sedert 1705 niet was voorgevallen. Van Imhoff vergold dit huldewijs, door met den Soesochoenan weder op te reizen naar de hofplaats Soerakarta. Het was echter niet alleen uit hoffelijkheid dat van Imhoff deze reis medemaakte. Hij wilde door nadere persoonlijke onderhandeling de uitvoering van het traktaat van 1743, niet alleen mogelijk, maar ook voor de Comp. voordeliger maken. Hij wist bij deze gelegenheid van den Soesochoenan nog een nader of ampliatië-contract te bedingen, waarbij bepaald werd, dat alle sabbandharijen op de strandplaatsen zouden zijn en blijven ten behoeve van de Comp., zonder dat van de inkomsten rekening zou behoeven gedaan te worden. Voor deze inkomsten en tegen vernietiging zijner achterstallen, zou de Soesochoenan een jaarlijks acquivaleent in geld ontvangen.

Evenzoo, tegen een uitkeering van 5000 Rsd., stond de Soesochoenan af, alle nog overige districten langs de stranden, in het jongste contract niet begrepen; eindelijk stond de Soesochoenan af de tolpoorten, hekken en afschuttingen der wegen in de bovenlanden en alle heffing van goederen, die langs de wegen of rivieren werden afgevoerd, latende geheel en al aan de Comp. over „te reguleren en te ordonneren allen uit- en- inkomende regten in het rijk, daaronder begrepen de pagten der vogelnestklippen, de tollën op de rivier Solo, de regten op de tabak in Kadoe en de Bazarregten.” Als vergoeding voor dit alles zou de Comp. betalen 9000 Realen Sp. aan den Soesochoenan, 1000 R. Sp. aan de Ratoe Amangkoe-rat en de eerste hofbedienden en 2000 R. Sp. aan den aange-
wezen troonopvolger. ¹

Den dag volgende op het sluiten van dit contract, werd de eenige wettige zoon des Soesochoenans tot troonopvolger aangewezen, die alzoo van de laatste bepaling dadelijk genot kon hebben.

Het verblijf van den Opperlandvoogd aan het Hof, kenmerkte

1. Dit contract is gedrukt in Bijdr. Land- en- Volkenk. N. 1. Kou. Inst. 1852, Deel I, blad. 400 en 401.

zich nog door eene schijnbaar weinig beteekenende gebeurtenis, doch die hoogst gewigtig werd in hare gevolgen.

De pangerang Mangkoeboemi, broeder des Soesochoenans, had reeds ten tijde van den Chineschen oorlog het Hof verlaten en toen bij de Comp. eene schuilplaats gezocht.

Na den vrede in 1743, was hij naar het Hof teruggekeerd; doch in 1744 had hij zich op nieuw verwijderd, nu evenwel onder voorgeven, dat hij het Hof verliet om de zwervende rebellien te bestrijden. Zijn broeder de Soesochoenan had hem, zoo het schijnt, het district Soekawati ten noorden van de Solo R. of toegezegd of geschonken. Wanneer die schenking heeft plaats gehad, blijkt niet duidelijk; wel echter blijkt het, dat de Soesochoenan, die landen later weder op nieuw aan zijn Rijksbestierder of wegschonk of beloofde. Nu werd Mangkoeboemi zoowel door den Soesochoenan, als door de beide rijksbestierders en den kommandant van het Comp. garnizoen te Soerakarta, von Hohen-dorff, bij van Imhoff aangeklaagd, van eens zooveel huisgezinnen of tjatjah onder zich te houden, dan hem volgens zijne geboorte en zijnen rang toekwamen. Deze beschuldiging kwam blijkbaar uit den koker van den rijksbestierder Pringalaja, die de landen van Soekawati hem geschonken wenschte in bezit te nemen, doch die door Mangkoeboemi, die eveneens beweerde die landen ten geschenke te hebben ontvangen, in bezit werden gehouden. De Goeverneur-Generaal van Imhoff, vermoedelijk niet voldoende ingelicht omtrent de wispelturigheid van den Soesochoenan en de daaruit ontstaande verwarring, minder nog, zoo het schijnt, bekend met den aard van inlandsche vorsten en grooten, aan wien men, mits onder vier oogen en in beleefde termen, zonder vrees voor kwade gevolgen, de meest ernstige berispingen kan toedienen, doch wien men in het openbaar elk bewijs van klein-achting zorgvuldig moet besparen, beging thans de onhandigheid van Mangkoeboemi, ten aanhoore van geheel het Hof, eene ernstige bestraffende vermaning te geven en hem aan te manen, dat hij de tjatjah waarover verschil was, hadde terug te geven.

Mangkoeboemi, de broeder des Soesoehoenans, zweeg stil onder deze bestraffing, maar diep gekrenkt door de beleediging hem openlijk aangedaan en overtuigd dat hem onrecht geschiedde, outvlugtte heimelijk met eenige volgelingen, in den daaropvolgenden nacht het Hof zijns broeders, begaf zich naar Soekawati en voegde zich weldra bij den steeds rebellerenden Prins Mas Sabid, sedert bekend onder den naam van Mangkoenegara.¹

1. De voorstelling hier door mij gegeven, strijdt eenigzins met het verhaal door van Imhoff in het Dagregister zijner reize gegeven, wij deelen daarom hier ook mede het verhaal dezer gewigtige gebeurtenis, zooals dat gevonden wordt in eene •Translaat oorlogsbeschrijving van wijlen Z. H. Sultan Hamangkoe Boewana, enz. d. i. van Mangkoeboemi zelve. Het is de vertaling door den translateur van den Berg van een Javaansch handschrift, opgesteld door twee voornaame aanvoerders van den opstand onder de inspiratie van Mangkoeboemi. Het handschrift werd gevonden in de verzameling bescheiden, nagelaten door den heer Nic. Engelhard, oud-raad van N. Indie en een afschrift er van werd mij welwillend door den heer W. L. de Sturker, oud-hoofdofficier der genie, O. I. leger, afgestaan. Dit verhaal luidt:

• Omstreeks den tijd, dat de zaden van tweedragt door den sluwen Pringoloyo tusschen den Keizer en zijnen broeder Mangkoeboemi werden uitgestrooid, ontving men aan het Hof de tijding, dat de Gouverneur-Generaal van Imhoff van Batavia te Samarang was aangekomen en het voornemen had, zich naar Soerakarta te begeven. De Keizer besloot den Gouvern.-Genl. van daar af te halen en nam Mangkoeboemi in zijn gevolg mede. Zoo ras was niet de G.-G. te Soerakarta aangekomen of den Prins werd met goedvinden van den Landvoogd en in overleg met de rijks grooten, het beheer van geheel het landschap Sockawattie ontzejd, onder mededeeling, dat hij zich zou moeten vergenoegen met het behoud van 1000 tjatjas lands. Deze beschikking, welke lijnrecht in strijd was met de door den Keizer gedane belofte, bragt den Prins tot besluit, om den nacht daarop Soerakarta te verlaten en naar het Sockawattische te wijken, waar hij zich in de dessa Pandak nederzette. Toen nu den volgenden dag de heer G.G. de reis langs de Zuidkust naar Batavia ondernomen had, begeleid door 's vorsten beide Boepatti's, Radhen Depatti Pringoloyo en Kiabie Depattie Sindoredjo, werd men eerst te Soerakarta gewaar, dat Mangkoeboemi zich verwijderd had. De majoor Hohenhorff gaf in persoon onverwijld kennis daarvan aan den Keizer, die zich bij deze gelegenheid over zijn handel jegens den Prins verwijtingen deed, wijl het Sockawattische land nog slechts weinig tijds geleden eerst in rust was gebragt.

Aan den majoor over die verwijdering zijne meening vragende, zou deze ten antwoord gegeven hebben, dat ook bij hem het vermoeden bestond, dat de Prins zich naar Sockawattie begeven had en het zijns bedunkens geraden zou zijn, dat de Keizer hem door den Ngabehi Kekkeran op minzame wijze liet uitnoodigen om huiswaarts te keeren, gelijk deze zendeling dan ook door den Keizer uitgenoodigd werd. De Prins vernam nu van den zendeling, dat hij door den Keizer gezonden was om diens hartegroet over te brengen, waarbij ook de majoor zijne groete had gevoegd; terwijl beiden dringend verzochten, dat hij, Prins, terugkeeren mogt. Na eene wijl zwijgens gaf Mangkoeboemi hierop ten antwoord, dat hij den Keizer en den Majoor voor

Deze Mas Sahid was een germain-neef van den regerenden Soesoehoenan en dus ook van Mangkoeboemi, hij was de zoon van dien Mangkoenegara, die in 1722 op grond eener lasterlijke beschuldiging, van het Hof was verwijderd en naar Ceijlon vervoerd¹; hij was een man, door ervaring in het voeren der wapenen op Java zeer bedreven en van eene buitengewone geestkracht. Zoo werd de vermoedelijk ten onrechte en ongetwijfeld ter ongeschikte tijde en plaats door van Imhoff toegediende berisping, zooal niet de oorzaak, ten minste de naaste aanleiding tot dien langdurigen en verwoestenden krijg op Java, welke met Mangkoeboemi tot 1755 is gevoerd en niet beëindigd, dan door de splitsing van het rijk van Mataram.

Gedurende zijn verblijf in het oosten en noordoosten van Java, nam of beval de G.-G. van Imhoff nog een aantal maatregelen tot organisatie van het nieuw verworven gebied. Het krijgswezen en de garnizoensverdeeling aldaar werden door hem geregeld, de vestingen en versterkingen in oogenschouw genomen, het bestuur in den Oosthoek werd gevestigd, de belangrijkheid van de districten rondom Pasoeroean merkte hij op en wees hij aan 's Comps. bedienden aan, wien hij gelastte de productiviteit daarvan te bevorderen, Soerabaja werd door hem tot hoofdkantoor der oostelijke districten, waartoe ook

hunne vriendelijke groetenis zijnen dank betuigde en wederkeerig van zijn eerbied liet verzekeren; terwijl hij echter vooralsnog verschoond wenschte te blijven van de hem gedane uitnoodiging om weder aan het Hof voor den Keizer te verschijnen, waartoe hij later welligt gelegenheid zou vinden. Toen de zendeling vertrokken was begaf Mangkoeboemi, dien wij voortaan Sultan zullen noemen, zich uit de dessa Pandak naar Gabang. Van hier uit zond hij Radien Saligi, dien hij met den naam van Tambak-baya vereerde, met een brief af naar Maas Sahid, alias Mangkoe Negoro, die zich in de dessa Pannembangungan ophield om dezen te berigten, dat hij zich van Soerakarta verwijderd had. Mangkoe Negoro, die inmiddels den titel van Soesoehoenan Hadie Prokosso aangenomen had, liet onverwijd aan zijn oom den Sultan weten, dat hij van diens vertrek uit Soerakarta bereids kennis droeg en ook dat hij Sultan eene talrijke krijgsmagt in de dessa Gebang verzamelde, waarover de Prins zijn genoegen betuigde."

1. Zie Deel IX bladz. XII en XXVIII en 128.

Madoera werd gerekend, verheven, doch ondergeschikt aan Samarang. Twee regenten werden over Soerabaja aangesteld, waarvan echter de een niet lang daarna overleed en de ander aan de Comp. ontrouw werd. De leveringen van rijst en de opbrengsten in geld werden daar vastgesteld. Verder werden de voornaamste strandplaatsen door van Imhoff bezocht. Den bloei van Grissée als handelsplaats bevorderde hij. Bijna overal werden de leverantien geregeld, hier en daar werden verschikkingen gemaakt in de indeeling van sommige districten onder verschillende regentschappen; zoo werd o. a. bij deze gelegenheid Toeban onder Rembang gebragt. Hij beval de overbrenging van 's Comp^s. timmerwerf van Rembang naar Japara. Kleine geschillen tusschen regenten onderling werden door hem beslecht en het politiek en huishoudelijk bestuur te Samarang werd door hem verbeterd. De inkomsten van de Comp. werden vermeerderd door invoering van nieuwe of regeling van bestaande middelen, als de belasting op de topbanen en het hoofdgeld der Chinezen. Ook werden er maatregelen genomen of voorgeschreven om de inhaligheid van de regenten, waardoor de gemeene man bij de betaling zijner rijstleverantien werd benadeeld, tegen te gaan. Eindelijk werd het laatstelijk door van Imhoff te Soerakarta gesloten amptiatie-tractaat, ten uitvoer gelegd. Hij deed dit op eene wijze, welke den afvoer naar de stranden moest bevorderen. Meester geworden van alle tolpoorten en afsluitingen op wegen en rivieren, werden door van Imhoff alle deze tolln op wegen en wateren afgeschaft, en daarvoor ééne belasting op de aan de landzijde afkomende of opgaande goederen, de landtol genaamd, in de plaats gesteld.¹ Verder behield hij van alle overige belemmeringen in het verkeer, slechts het tjapregt op die geweven kleeden, welke op de passers of markten in de bovenlanden werden gebragt. De bestaande belasting op de vogelnestjes en op de tabak in de Kadoe liet hij voortbestaan.

1. Deze weldadige afschaffing der tolpoorten, heeft, zoo het schijnt, geen stand gehouden, ten minste in 1821 bestonden deze tolpoorten nog en met vele misbruiken vermeerderd.

Na zijn terugkeer in 1747 te Batavia, werden al de besluiten door van Imhoff omtrent Oost-Java genomen, door den Raad van Indie in pleno, bekrachtigd. De Gouverneur-Generaal ging voort met in overleg met den Raad van Indie, voorschriften uit te vaardigen tot organisatie van het bestuur op Java. Alle strand-regenten kwamen in persoon naar Batavia om hulde te doen; tijdens hunne aanwezigheid werd de rechtspraak over den inlander verbeterd. Een landraad werd te Samarang opgericht, die onafhankelijk zijn zou van den gewonen Raad van Justitie aldaar en de zamenstelling van een compendium der civile inlandsche wetten werd bevolen.

De sabandharijen waren met ingang van Sept. 1746 verpacht. Zoo bestonden nu Comp^s. middelen op Java, behalven in de leverantien, in de verpachting der sabandharijen of van den zeetol, de hoofdgelden der Chinezen, de topbanen, het slagten van buffels in het Samarangsche, de landtol, de vogelnesten, de Kadocsche tabak. Alle deze middelen te zamen werden geraamd op een jaarlijksch inkomen voor de Comp. van ruim vier maal honderd duizend gulden, na aftrek der overeengekomen uitkeering aan den Soesoehoenan, aan sommige vorsten en aan den Kroonprins. Bovendien had de Comp. nog de pachten van het tjappen der kleeden in de bovenlanden en van den aanmaak van pitjes te Samarang en Soerabaja, welke te zamen nog f5640 's jaars moesten opbrengen. ¹

Ook de leverantie van de rijst werd nader en op anderen voet geregeld. De regenten zouden zich voortaan niet meer bemoeijen met den inkoop en de levering; de Comp. zou dit voortaan zelve laten doen en door hare residenten de noodige verstrekingen of voorschotten op het gewas doen geven, „dewyl „men bevonden had, dat sonder deselve de landen maar ten „halve worden bebouwd, doordien de Javaansche grooten,

1. De maatregelen door de Hooge Regering omtrent Oost-Java genomen, vindt men meer omstandig beschreven hierachter, onder N°. XII en in Tijds. Land- en Volkenkunde N. I. Kon. Inst. 1^e deel, bladz 291 seq.

„volgens hunnen zorgeloos aart zich om niets minder be-
 „kreunen als om de florissance hunner landen en al wel tevreden
 „zijn als zij met hun volken wat te eten van hun volk de
 „noodige of liever noodelooze diensten hebben.”¹

Bij den inkoop van rijst zou voortaan 10 Rijksd. voor de kojang worden betaald en wat de Comp. van de rijst te veel en dus niet noodig mogt hebben, zou weder voor 20 Rijksd. aan den vrijen handel worden teruggegeven. De Comp^s. bedienden met de inzameling belast, zouden, als eene soort van cultuurprocenten, voor hunne moeite, risico en ongelden, 100 fl van de 3500 fl rijst aan de Comp. toekomende, ontvangen en 2 picols van de 28 picols aan den vrijen handel afgezet. Bovendien zocht van Imhoff, het streven der bedienden naar „stille winsten” tegen te gaan, door hun eene toelage van 5 % van alle inkomsten der Comp. op Java toe te kennen en alzoo hun lot te verbeteren.²

1. Zie hierachter bladz. 106.

2 De heer J. Hageman J.Cz. vermeldt in § 170 van zijne Geschiedenis van oost. Java (Handschrift Ind. Genoots.) omtrent de bezoldiging en de emolumenten der bedienden in den oosthoek o. a. het volgende: „Het opperhoofd van Soerabaja, gezaghebber over den oosthoek van Java en Madoera had als inkomen gedurende 5 jaren / 80 's maands en volgende drie jaren / 100 (art 12 ordonnantie 31 Julij 1753). De resident van Grissée had over 5 jaren / 60 's maands. De mindere burgerlijke ambtenaren hadden natuurlijk nog minder. Maar alle dienaren genoten buitendien nog emolumenten, kostgeld, hommages, spillages, miengewigten, heerendiensten, geschelken, procenten van alle betalingen en ontvangsten. Het opperhoofd van Soerabaja had 10 % (5 %?) van de pachtpenningen, de administrateur 5 %, enz.

Het wisselvallig inkomen werd nader enigzins anders geregeld. Later leverde het gezaghebberschap over den oosthoek ongeveer / 100.000 en het kommandement van Pasoeroean ongeveer / 50 000 's jaars voordeelen op. Deze beide gezaghebbers hadden ook nog apanages, evenals de Gouvern.-Genl. Het land Kedawong te Pasoeroean thans nog een particulier land, evenals Buitenzorg, is daardoor eigendom gebleven door uitkoop.”

Tot zoover de mededeeling van den heer Hageman. Nic. Hartingh schreef in 1761 over den gezaghebber van den oosthoek en de residenten aldaar, o. a.: „onaangezien alle heylzame ordres, zoo hebben veel mij al wat ergeuis gegeven, door hun trots en baatsugtig getrag tegens den inlander, spelende by wylen soodanig den gebraden haan, dat het onverdragelijk is daar komt dan nog by eene belaggelijke imaginaire verbeelding en trotse verwaandheid met den inlander veragtelijk te behandelen en door alle listen en lagen te bedriegen.” enz. Zie hierover verder bladz. 358 hierachter gedr. stukken.

Ten slotte werd op 1 Febr. 1748 Java's Noord-Oostkust, welke tot nog toe slechts onder een gezaghebber had gestaan, tot een „Gouvernement” verheven.

De groote verwachtingen, welken men thans van Java's bloei en opbrengsten koesterde, werden echter ook nu weder door teleurstelling gevolgd; want bijna onmiddelijk nadat Mangkoeboemi in 1746 de hofplaats had verlaten, wist hij een legertje bijéén te brengen, waarmede hij Soerakarta in het Zuiden en Pati en Joanna in het Noorden bestookte en Demak zelfs insloot. In 1747 door von Hohendorf weder verjaagd, bleef hij echter, even als Mas Sahid een guerilla-oorlog tegen den Soesoehoenan en de Comp. voeren, waarin de kansen dan eens gunstig voor de eene, dan weder voor de andere partij waren.

Doch deze woelingen namen een hoogst ernstigen keer, toen de Soesoehoenan Pakoeboewana op 16 Dec. 1749 overleed. De Gouverneur van Java's Oostkust, von Hohendorff, tijdig van de ziekte des vorsten verwittigd, spoedde zich in allerijl naar Soerakarta. Op den 11^{en} Dec. 1749, alzoo vijf dagen vóór zijn dood teekende nu de stervende Soesoehoenan in handen van von Hohendorff eene acte, waarbij hij „het geheele Mataramsche „ryk uit eigen vrye en onbedwongen wille, met ap- en- dependen- „dientien aan de Ed. Comp. afstond en overgaf zonder eenige „de minste voorwaarde.” Drie dagen later teekende nu ook de vermoedelijke troonopvolger, de Adipati Anoem eene acte-obligatoir, waarbij hij erkende: „dat het rijk hem niet kwam „toe te vallen uit kracht van eenige vermaking, erfenis of ge- „boorte; maar dat hij hetzelfde alleen uit enkel gunst en genegen- „heid ter beheering uit handen van de Comp. kwam te ontvangen.”

Onmiddelijk na het overlijden van Pakoeboewana, werd nu de troonopvolger, nadat hij de bestaande contracten en nu laatstelijk geteekende acten en gestelde voorwaarden openlijk op de passebaan had bezworen, door von Hohendorff, namens de Ed. Comp. tot Soesoehoenan aangesteld en uitgeroepen. Tegelijkertijd werd de pangerang Aria Bucminata tot pangerang

Adipati verklaard en onmiddelijk daarna de pangerang Adi Negara en zijn zoon, de pangerang Boeminata, broeder van den nieuwen kroonprins, de pangerang Danocpaja en zijn broeder p. Ngabeli in arrest genomen en naar Samarang opgezonden. ¹

De rebel Mangkoeboemi, die zich in het Mataramsche ophield, vermoedelijk door geheime verstandhouding verwittigd van wat er te Soerakarta voorviel, deed zich op denzelfden dag waarop de stervende Pakoeboewana zijn geheele rijk aan de Comp. overdroeg, tot Soesoehoenan Mataram uitroepen en bij zijne hulding was een veel grooter getal prinsen en grooten aanwezig, dan er tegenwoordig was bij de inhulding van den wettigen troonopvolger, maar die zijne kroon uit handen van de Comp. ontving. Bij deze gebeurtenis werd de band tusschen oom en neef, tusschen Mangkoeboemi en Mas Sahid naauwer toegehaald. De oom gaf aan den neef zijne dochter ten huwelijk en Mas Sahid werd nu de schoonzoon van Mangkoeboemi.

Aan von Hohendorff deed Mangkoeboemi zijn optreden als Soesoehoenan, officieel bekend maken.

Zijne eerste daad was van Djogjokarta uit, de Bagaleen te bezetten, ten einde daardoor zich een toegang tot de westersche landen te verschaffen. De Comp. zocht dit te verhinderen, doch dit viel niet gemakkelijk, daar de vijand overal verspreid was. In het begin van 1750 was het grootste gedeelte van Mataram in het bezit van Mangkoeboemi. Intusschen zwierven Mas Sahid, Singo Sari en andere rebellen rondom Soerakarta, terwijl weder andere benden Roema, Bagaleen en de Kadoe verontrustten.

De jonge wettige Soesoehoenan was alzoo reeds kort na zijne verheffing schier van alle magt ontbloot en van de meesten zijner hovelingen verlaten.

Het is opmerkelijk, hoe de Gouverneur-Generaal en Rade van Indie in hunne brieven aan het Opperbestuur, deze hoogst

1. Zie hierachter N°. XXIV, XXV en XXV a-b der gedrukte stukken.

gewichtige gebeurtenissen en vooral den ongunstigen toestand der Comp. op Java, slechts met eenige regelen en als in het voorbijgaan behandelen. Na de vermelding der feiten, voegden zij er zelfs bij: „dat alles echter tot beterschap zich voegde „en dat zij het genoeg hadden te kunnen zeggen, dat huone „genomen mesures, wat het geldelijke betrof, door een goeden „uitslag werden beantwoord.” Zoodanige onjuiste waardeering der gebeurtenissen kan alleen daardoor worden verklaard, dat de Hooge Regering, of het gewigt der feiten niet heeft gevoeld, dan wel dat zij de waarheid opzettelijk heeft verbloemd. In dit laatste geval, zou hierdoor het bewijs voor de waarheid zijn geleverd, van wat door vijf Raden van Indie in 1764 aan het Opperbestuur geschreven werd, „dat op de adviezen, die „aan het Opperbestuur worden gezonden, niet altijd met ge- „rustheid staat kan worden gemaakt.”¹

Inmiddels waren ook in Bantam sedert 1745 moeilijkheden ontstaan, die in het volgende jaar een meer ernstig karakter aannamen.

In dat rijk regeerde nog steeds sedert 1733, de Padoeika Sri Sultan Aboe'l Fachi of Fatach Mohammed Sjafa'i Zeinoe'l Arifin, een zwak, wispelturig vorst, die als kroonprins reeds weinig vertrouwen inboezemde en nu somtijds niet wel bij zinnen was, doch wettig en in de regte lijn afstamde uit het Lantamsche vorstenhuis. Hij stond geheel onder den invloed van zijne gemalin Ratoe Sarifa, eene sluwe, looze vrouw, die zich van het grootste gedeelte van het bestuur had meester gemaakt, een slecht bestuur overigens, waarvan volksverloop het gevolg was. Zij had kans gezien haren gemaal in hooge mate te verbitteren tegen zijn eigen zoon, den wettig aange- wezen troonopvolger en het eindelijk zoover gebragt, dat deze met eenige grooten van zijnen aanhang naar Batavia de wijk genomen had. Het streven der Ratoe was, in plaats van den

1. Hierachter bladz. 408

zoon, haar schoonzoon, een neef des Sultans op den troon te helpen, waartoe zij aanzoek deed bij de Hooge Regering.

De G.-G. van Imhoff en de Raad van Indie stemden daar eindelijk in toe en bedreven den staatkundigen misslag deze onwettige en bij de bevolking gehate verwisseling in de troonopvolging, door een buitengewoon gezantschap te bekrachtigen; ja, zelfs kort daarna toe te geven aan het drijven van Ratoe Sarifa en den wettigen, maar nu verstooten troonopvolger met de pangerans van zijn aanhang naar Ceijlon te verbannen. ¹

Voor deze medewerking aan Ratoe Sarifa verleend, verwierf de Hooge Regering in ruil, den afstand van 600 roeden lands tenwesten langs de Tangerang, van Ontong-Java tot aan den oorsprong dezer rivier en de helft in de kosten en voordeelen van de goudgraving van Toelang Bawang in het Lampongsche. Het duurde niet lang of de Sultan, die reeds sedert geruimen tijd zich wonderlijk had aangesteld, die dan in het binnenland, dan weder op zee zvierf, zijne onderdanen plaagde met allerlei nuttelooze werken en ongewone diensten en hen met zware lasten drukte, begon nu nog gevaarlijker vlagen van krankzinnigheid te vertoonen.

In het najaar van 1748 sloeg zijne krankzinnigheid over tot razernij. In een dier vlagen van waanzin deed de Sultan zeven menschen, waaronder zijne zuster met hare dochter om het leven brengen en eene zijner bijwijven, die in hoogzwangeren toestand was, met rotangs geesselen. Ook het leven van den nieuwen troonopvolger was niet meer veilig.

Door sommigen is het vermoeden uitgesproken en dat vermoeden is niet geheel ongegrond, dat deze razernij het gevolg was van cenig den Sultan toegediend vergif. ²

De resident van de Comp. te Bantam G. F. Falck, deed nu, in overleg met de Ratoe Sarifa het voorstel aan de Hooge

1. Zie hierachter n°. XVII, XIX en XXII gedr. stukken.

2. Zie bijv. het bericht in het »Leven der GG. van N. I., het 20^e deel der Hist. Beschrijv. der reizen Amsterdam 1765, bladz. 389.

Regering dat men zich van den Sultan zou meester maken en een ander geregeld bestuur zou in het leven roepen, opdat zooals werd aangevoerd, het volk niet in opstand komen zou en Bantam niet vallen in de handen van zwervende zeeroovers. Dit voorstel werd goedgekeurd en overeenkomstig de bevelen uit Batavia, zocht de resident Falck den Sultan te overreden om met hem een springtogtje naar Batavia op een Comp^s. jagt te doen. De Sultan was echter nog zóó gek niet om aan dien voorslag het oor te leenen. Nu werd op geheimen last der Hooge Regering de Sultan op den 16 November 1748, als hij volgens zijne gewoonte des namiddags naar de passebaan wilde gaan, door den kapitein Weytman in arrest genomen, eerst in de woning van dien kapitein bewaard en daarna des avonds onder militair geleide naar het fort Speelwijk overgebracht. Geen middel, ook niet dat van omkoopning, liet de Sultan onbeproefd om weder los en vrij te geraken, dóch niettegenstaande al de moeite daarvoor door hem aangewend, werd de vorst zonder opschudding aan boord van een jagt gebracht en eerst naar het eiland Edam en vandaar naar Amboina vervoerd. De Hooge Regering kondigde op den 28 Nov. 1748 eene proclamatie af, waarbij werd bekend gemaakt; dat: „met advies van en overeenkomste met de Koning-
 „inne Ratoe Sarifa, den kroonprins pangerang Ratoe Sarif, den
 „oúden rijksbestierder pangerang Koesoemo Ningrat en de verdere
 „Bantamsche rijks grooten, was goedgevonden en verstaan het
 „geheele Bantamsche rijk te nemen onder Comp^s. bewaring en
 „bestiering, tot den dood of het herstel des Konings dan wel
 „anders zal worden overeengekomen; dat dien tengevolge de
 „Gouverneur-Generaal en Rade van Indie hadden goed gevon-
 „den, het opperbewind over het rijk van Bantam op te dragen
 „aan de Koninginne Ratoe Sarifa, met den titel van Ratoe Sri
 „Sultan Bantam als *regentesse van wege de Compagnie* met den
 „bijstand van een regeringsraad, zamengesteld uit den kroon-
 „prins P. Ratoe Sarif, den rijksbestierder, den opperregter,
 „den adj. rijksbestierder en den secretaris of schrijver van het

„rijk; onder directie van dengene, die van 's Comp^s. wege, „tot Bantam het gezag voert.”¹

In den aanvang zou, zoo het scheen, onder dit regentschap alles goed gaan, ten minste te Batavia was men tevreden; want er werd meer peper geleverd. De sluwe regentes wist wel, dat men daarmede te Batavia tevredenheid wekken kon. Maar slechts een en een half jaar later, begonnen de vruchten zich te zetten van den staatkundigen misslag, dien men begaan had, toen men de troonopvolging van den wettigen kroonprins had overgebracht op den neef en schoonzoon des Sultans, die slechts een onbeduidend werktuig was in de hand der regentes.

Het bestuur der regentes tegenover den inlander kenmerkte zich door inhaligheid; doch de resident van de Comp. had vooral het oog gevestigd op de peperleverantie. Bij velen in het Bantamsche rijk bestond eene stille misnoegdheid over de verandering in de troonopvolging.

Zeker Kiai Tappa, een misnoegd priester, die zich als anachoreet had teruggetrokken op den berg Moenara en zich bij het volk voor een heilige wist te doen doorgaan, werd het middenpunt der misnoegden. Rondom dezen verzamelden zich Ratoc Bagoes Boeang, natuurlijke zoon van den Panembaban pangerang Poetra, die in 1733, bij de troonsbeklimming van zijn broeder, den nu verbannen Sultan, naar Batavia de wijk genomen had en aldaar sedert was overleden², voorts nog de vrouw en de dochter van dien Panembahan, deze laatste was tevens eene der vrouwen geweest van den verbannen Sultan, en nog een aantal andere volgelingen en aanhangers. Uit Batavia werd eene afdeeling troepen tegen deze zaamgerotte menigte afgezonden, maar eer deze soldaten ter plaatse waren aangekomen, waren de misnoegden reeds westwaarts getrokken en op dien togt was hun aantal sterk vermeerderd. Weldra

1. Zie hierachter n°. XXIII der gedrukte stukken.

2. Zie o. a. Deel IX, bladz. 247.

ontmoetten zij nu de troepen van de regentes, die verslagen en uiteengejaagd werden en korten tijd daarna, stond de aanzienlijke magt der opstandelingen voor de stad Bantam. Zij verkondigden openlijk, dat de Panembahan pangarang Poetra, niet dood was, dat het verhaal van zijn sterven te Batavia een verdichtsel was, dat hij als broeder des Sultans nu de naaste tot den troon was, maar dat in afwachting van zijne terugkomst, zijne kinderen Ratoe Bagoes met diens zuster het bestuur over Bantam zouden waarnemen. Allerwege nam de opstand toe in kracht en nu werd niet alleen de regentes, maar werden ook de grenzen van Batavia bedreigd.

Te midden van deze ernstige verwickelingen, zoo in het oosten als in het westen van Java, te midden van geschillen met Spanje en Frankrijk, met dit laatste land wegens het inkoop van Batavia, van door Engelschen prijs gemaakte schepen en terwijl nog niet één der nieuw in 't leven geroepen toestanden wortel had geschoten, overleed op 1 November 1750, de Gouverneur-Generaal van Imhoff.

Naar Indie teruggekomen als „Hersteller”, had hij in den laatsten tijd van zijn bestuur kunnen bemerken, dat de groote verwachtingen, die het Opperbestuur van hem had gekoesterd, aanmerkelijk waren verminderd, hoewel hij nog korten tijd vóór zijn dood zijn gezag weder eenigermate gesteund zag door prins Willem IV, sedert deze tot Opper bewindhebber en Opper-Gouverneur-Generaal der O. Ind. Comp. was verheven. Toch heeft het aan van Imhoff uit het reglement, waarop de Comp. aan Willem IV deze hooge waardigheden aanbood, moeten blijken, dat men in Nederland niet blind was voor de misbruiken, welke ook onder zijne landvoogdij, ondanks zijne groote toezeggingen nog niet waren uitgeroeid. In de artt. VI en VII toch van dat reglement wordt het den prins voorgeschreven; „dat de ingeslopen misbruiken, „van wat tijd zij ook reeds in gebruik mogten zijn geweest, „niet langer zouden worden geduld; maar dat Z. Doorl. Hoogh. „met alle magt de hand zou houden en doen houden aan de

„nakoming der berigtschiften en de gemaakte schikkingen.”

Zoo liet het bestuur van Gustaaf Willem, baron van Imhoff, wiens optreden als Opperlandvoogd de hoogst gespannen verwachtingen had doen ontstaan, evenals dat van zoovelen vóór hem, grootte teleurstelling achter. Toch stond hij hooger dan velen zijner voorgangers. Hij was een man van buitengemeene werkkraft en bedrijvigheid; maar voor eene hervorming van de Comp. in Indie, zou meer vereischt zijn geweest, dan wat hij bedoelde. Doch ook voor een gedeeltelijk herstel werd hem de tijd niet gelaten. Tevens had hij getoond het gebrek te bezitten veelal aan zijne hoedanigheden gepaard, van namelijk alles te gelijk te willen aanvatten en daardoor alles ook te gelijk op losse schroeven te stellen; bovendien schiep hij zich illusien en twijfelde hij niet aan de mogelijkheid van nieuwe muren te kunnen optrekken op oude grondslagen. Zijne driftige, heerschzuchtige, niet altijd even nadenkende staatkunde tegenover den inlander, had daarenboven tot gevolg, dat hij Bantam in het westen en het rijk van Mataram en Java's kusten in het oosten in vollen opstand als erfenis naliet aan de Compagnie, wier finantien door dit alles in Indie, na zijn dood, in nog zorgelijker toestand werden gebragt, dan waarin zij reeds verkeerden ten tijde hij als landvoogd optrad.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Op denzelfden dag waarop van Imhoff overleed, werd door den Raad van Indie met eenparige stemmen tot zijn opvolger gekozen, de directeur-Generaal Jacob Mossel.

Bij het aanvaarden der opperlandvoogdij, hield Mossel eene rede, waarin hij verklaarde: „niet stilzwijgend te kunnen passereren, de critique en ongelukkige omstandigheid van zaken, „waarin men thans kwam te verseren. Het was onnoodig den „Raad van dien toestand eene omstandige beschrijving te geven; „want het was aan de leden bekend, hoe nu reeds sedert „drie jaren, Java in vuur en vlam stond, door eene slepende „rebellie van twee magtige prinsen, hoe nu onlangs ook weder „op Madoera door een dweepzieken priester, plotseling zonder „slag of stoot, de geheele orde van zaken te onderste boven „was gekeerd, hoe de gevolgen niet waren te overzien indien „soms eenige militaire onderneming ongelukkig uitloopen mogt; „want dat er gebrek aan krijgsvolk was, hoe in Bantam, zelfs „op de grenzen van Batavia opstand en oorlog ontstaan waren, „hoe in Malabar en op Ceylon de zaken voor de Comp. een „hoogst ongunstigen keer namen, hoe de Engelschen overal „trachtten de Comp. te benadeelen, hoe ongunstig bovendien de „uitkomsten waren van de nagel- en koffijcultuur, hoe ziekte „en droogte de inwoners en het land overal teisterden. Dit „alles te zamen genomen”, zoo sprak hij, „zou mannen van „de grootste hoedanigheden kunnen ontroeren en hij aanvaardde

„dus niet dan met schroom, de zware taak, die voortaan op hem rusten zou.” Vooral baarde de finantieele toestand der Comp. in Indie, aan Mossel groote bezorgdheid. In 1752 stelde hij een uitvoerig geschrift op, dat in 1753 in Nederland bij het Opperbestuur inkwam. Het was getiteld: „Bedenkingen over den intrinsiquen en zorgelijken staat der Comp. in Indie.” Hij toonde daarin aan, dat volgens zijne berekening de staat der Comp. in Indie, sedert vijftien jaren met de helft verminderd was, zoo tengevolge der oorlogen op Malabar, Makasser en Java, als door kwaad overleg gedurende de zeven eersten dier jaren. Door de laatste onlusten op Java, Ceijlon en andere plaatsen, waren de lasten buitengemeen vermeerderd en volgens eene zamentrekking van alle winsten en verliezen in Indie, over de jaren 1700-1752, zouden er, indien deze opgaven van Mossel juist zijn, in dat tijdvak slechts vijf jaren zijn geweest, waarin de rekening een batig saldo had aangetoond, namelijk in de jaren 1744, 1745, 1748, 1749 en 1752; terwijl alle de overige jaren verliezen of zoogenaamde verachteringen aantoonde, verliezen van sommen, die tusschen de één à twee millioen 's jaars bedroegen.

De bezorgheid, waarvan de eerste toespraak van den Gouverneur-Generaal Mossel de blijken droeg, bleek weldra niet ongegrond te zijn; want weinige dagen reeds na zijn optreden kwam er tijding uit Bantam, dat de krijgsmagt der Comp. aldaar, vereenigd met de troepen der regentes door de opstandelingen geheel was verslagen, zelfs in die mate, dat men het geschut verloren had. Het „prestige” der Comp. was hierdoor zeer geschokt en de opstand daarentegen won dagelijks in krachten. Nu werden ook de grenzen van Batavia's bovenlanden onveilig. Een broeder van den afgezetten Sultan, Radhen Derma genaamd en de overige, tot dusver nog aan de regentes trouw gebleven, grooten met hunne volgelingen, zelfs de opzigter der boeijen met zijne kettinggangers, liepen tot de opstandelingen over. Uit Batavia moest andermaal versterking worden gezonden. Een legertje zamengesteld uit 224 Europesche musketiers, 70

matrozen, 49 huzaren en 117 Baliërs en Boeginezen, waagde nu een uitval uit het fort Speelwijk en tastte de rebellen ten getale van 7000 man aan. De opstandelingen werden in den aanvang wel teruggedrongen, doch ten slotte gelukte het hun de Europesche musketiers op de vlugt te drijven. Alleen de officieren, de huzaren, de Baliërs en de Boeginezen hielden nog stand; maar toen ook de Baliërs het slagveld verlieten, moesten de overige troepen van de Comp. zich ook wel zoo goed mogelijk redden. Weder bleven twee veldstukken, hoewel vernageld, in handen van den vijand, één luitenant, drie vendrighs en 24 Europeanen en een aantal inlandsche soldaten sneuvelden bij deze gelegenheid.

De moed der opstandelingen kende nu geen grenzen meer. Uit Batavia kon slechts onvoldoende hulp gezonden worden, omdat men zelf aldaar gebrek aan bezetting had en te meer omdat ook naar Tangerang, aan welke zijde ieder oogenblik een inval te duchten was, troepen moesten worden afgezonden.

De Gouverneur-Generaal begreep dat zijn voorganger zich had vergist, toen hij de wettige troonopvolging in Bantam had verstoord en Ratoe Sarifa tot regentesse en haren schoonzoon tot kroonprins had verkozen. Na rijp overleg in den raad van Indie, werd door de Hooge Regering besloten, dat: „aangezien de Comp. „bij aanstelling der regentes zich wel expresselijk had gere- „serveerd de vrijheid, om in vervolg van tijd omtrent de „regering in Bantam, zoodanige verandering te maken, als de „tijdsomstandigheden zouden mogen vereischen, den komman- „deur te Bantam, Falck gelast zou worden, zich meester te „maken van de regentes en van den Kroonprins haren schoon- „zoon en dezen naar Batavia te zenden, het bevel over het „kasteel Soeroesoean, het eenige wat van het geheele Ban- „tamsche rijk nog niet in handen was der opstandelingen, aan „den broeder des ontroonden Sultans, aan den pangerang Aria „Adi Sandika op te dragen.” Deze last werd door Falck uitgevoerd en de regentes en de kroonprins werden voorloopig naar het eiland Edam vervoerd. De opstandelingen kwamen echter ook nu

na deze verandering niet in onderwerping. Om die reden werd eene niet on aanzienlijke krijgsmagt onder bevel van den Luit'.-Kolonel graaf von Ranzow naar Bantam gezonden. Hierdoor werd aan de opstandelingen eenig ontzag ingeboezemd. Nu werd op 18 Januarij 1751 te Bantam eene rijksvergadering van alle prinsen, raden en grooten belegd, om het afzetten der regentes en het vervallen verklaren van den kroonprins Sarif te bekrachtigen, tot regent en pangerang-Ratoe te benoemen prins Aria Adi Santika en de met de Comp. bestaande contracten te beëedigen. Dit alles geschiedde; doch Aria Adi Santika, die nu de regering aanvaardde met den titel van Aboe'l Mochali of Maäli Mohammed Wasi Zeinoe'l Halimin, stelde tot voorwaarde dat hij slechts tijdelijk als Sultan-regent zou optreden om later plaats te maken voor den wettigen opvolger en kroonprins, pangerang Goesti, den zoon van den door van Imhoff onttroonden en naar Amboina verbannen Sultan en die zelf bij die gelegenheid naar Ceijlon opgezonden was.

De Anachoreet of priester Kiai Tappa en de prins Ratoe Bagoes volhardden niettemin in hun verzet en zetten de vijandelijkheden voort. Inmiddels had de Comp. zelfs hare posthouding op Toelang Bawang in het Lampongsche moeten verlaten. Bantam zelve werd echter eenigen tijd daarna bevrijd door het opslaan der rebellen; maar daarentegen viel Kiai Tappa nu in de landen van Jakatra, vernielde er alles te vuur en te zwaard, zoodat vele suikermolens en bijna alle plantages der Europesche kolonisten werden vernield en verscheidene menschen gedood. In deze oogenblikken van kommer en groote bezorgdheid schreef de Gouverneur-Generaal Mossel dringende brieven aan het Opperbestuur, waarin hij toezending van troepen uit Nederland verzocht, opdat het hoofd geboden zou kunnen worden aan de aanslagen tegen de Comp., zoo in hare eigen landen rondom Batavia, als op Madoera en Oost-Java. Eindelijk werden Kiai Tappa en Ratoe Bagoes herhaaldelijk geslagen en ten slotte werd zijne versterkte verblijfplaats op den berg Moenara, op den

22 Sept. 1751, na hevigen tegenstand ingenomen. Vele hoofden der opstandelingen sneuvelden in deze verschillende gevechten, van de overigen verliet het grootste aantal de zijde hunner aanvoerders. Kiai Tappa en Ratoe Bagoes Boeang moesten van weinigen vergezeld, naar het zuidergebergte de wijk nemen. Sedert maakten zij nog eenige beweging in Banjoemaas, doch weldra kwam Bagoes Boeang om het leven, Kiai Tappa verdween van het tooneel en hiermede liep de opstand te niet. De Comp. nam weder bezit van hare sterkte te Toelang Bawang in het Lamongsche, maar verplaatste deze post weldra eerst naar Sram bij de Verkenhoek, later naar Poelo Goendi (Lagoendi?) in straat Sunda.

Op herhaald aandringen van den tijdelijk aangestelden Sultan-regent, werd dezen door de Hooge Regering vergund, zijne hooge waardigheid neder te leggen en over te dragen aan zijn neef, den van Ceijlon terug ontboden pangerang Goesti, die nu bij acte van 22 Sept. 1753 de kroon uit handen der Comp. ontving en de regering aanvaardde onder den titel van Sri Sultan Aboe'l Nazar Mohammed Arif Zeïnoe'l Assakhin.¹

Hiermede kwam het rijk van Bantam eindelijk weder tot rust, eene rust welke het, evenals de Bataviasche bovenlanden, hoog noodig had, daar deze landen en het Bantamsche rijk voor een groot gedeelte gedurende dezen opstand waren verwoest.

De Gouv^{nr.}-Genl. Mossel was nog niet lang aan het bewind toen hij geroepen werd een maatregel ten uitvoer te leggen, hem uit Nederland bevolen en die een merkwaardig bewijs levert, hoe het begrip van éénheid, van band tussehen moederland en kolonien of bezittingen ook zelfs in dien tijd, toen de Indische gewesten stonden onder een geotrooijerd ligchaam, in Nederland levendig was en hoe de Staten-Generaal der Vereenigde Gewesten steeds hebben vastgehouden aan het beginsel reeds in het eerste octrooi nedergelegd, dat de ambtenaren en

1. Zie achter bladz. 198.

onderdanen van *de Compagnie*, stonden onder eed van trouw aan Hoogmogenden, de Staten-Generaal der Unie en zij onderdanen bleven van *den Staat* en daaraan verbonden.

Door de opvolgende gebeurtenissen der laatste jaren, gedurende den Oostenrijkschen successie-oorlog, een krijg die aan de welvaart van geheel Europa en ook van Nederland groote slagen had toegebracht, was de kas der Unie schier geheel uitgeput geraakt.

Onder den invloed van prins Willem IV was in 1747, eerst door de provincie Holland, daarna ook door de overige gewesten besloten eene belasting aan alle de ingezetenen op te leggen. Die belasting zou daarin bestaan, dat ieder, die eene bezitting, een kapitaal of inkomen had van f 2000 of daar boven, daarvan 2 % zou afstaan, of zooveel meer als hij mogt gelieven en hij die eene bezitting, kapitaal of inkomen beneden de f 2000 had, 1 % zou afzonderen; terwijl de nog minder gegoeden, naar goedgevonden zouden bijdragen, doch allen toch iets zouden opbrengen. Elk zou zelf den overslag doen onder eede. Deze heffing werd genoemd de „Liberale gift” of de belasting van den 50^{en} penning. De maatregel had een uitstekenden uitslag; bijna iedereen in Nederland droeg het zijne bij en de opbrengst der heffing was niet minder dan 50 millioen. De Staten-Generaal waren van oordeel, dat de onderdanen der Republiek in die gewesten, welke stonden onder het bestuur der geöctrooijeerde compagnien, aan dit vaderlandsch werk deel moesten nemen. Zij besloten daarom in beginsel, „dat deze belasting ook be-
„ hoorde geïntroduceerd te worden in Oost-Indie.” Over de wijze van heffing in Indie werden „de consideratien der Heeren XVII” gevraagd. Welverre echter, dat de Bewindhebbers aan deze uitnoodiging gehoor gaven, hielden dezen „verseheydene swarigheden” voor, die hen weerhielden „om over de wijze van heffing eene
„ methode te kunnen opgeven, ja zelfs hen deden begrijpen, dat in
„ het geheel geen liberale gift in Oost-Indie behoorde te worden
„ vastgesteld, voornamelijk omdat de dienaren en onderhoorigen

„van de Comp. reeds genoodzaakt zijn zware schattingen op „te brengen.” De Staten-Generaal verstoord over deze zelfzuchtige redenering, waarmede men de onderdanen van den Staat in Indie, wilde vrijpleiten van bij te dragen tot de behoeften van het Vaderland, voerden daartegen aan, „dat „indien de calamiteiten, die de Comp. en Batavia hadden „ondergaan, redenen van vrijstelling moesten zijn, de ongelukkige ingezetenen van Nederland met evenveel en meer regt, „gelijke redenen zouden kunnen doen gelden, daar zij nog in „veel grooter mate gedrukt waren met belastingen en ongelukken in den laatsten tijd. Ho. Mo. konden dan ook niet „inzien, op wat fundament de onderdanen van den Staat in „Oost-Indie meer bevrijd behoorden te worden van contributie, „dan de overige goede ingezetenen van het land, die met be- „reidwilligheid en ijver het hunne hadden toegebracht om het „land te ondersteunen. De conservatie en het bestaan van de „Comp. en van den Staat zijn zoo onafscheidelijk, dat er eene „zoo groote verplichting tegenover den moederstaat blijft bestaan, „dat de ingezetenen in Indie, indien ten minste niet alle vader- „landsliefde aan deze zijde van de linie was verbleven, onge- „twijfeld zich niet zullen willen onttrekken aan eenen last, die bil- „lijk en equitabel is. De wijze van uitvoering wilden Ho. Mo. echter „gaarne aan de Hooge Regering in Indie overlaten.”

De Bewindhebbers antwoordden alweder, dat zij niet in staat waren het des betreffende plakkaat naar Indie op te zenden, omdat de Heeren XVII nog niet bijéén waren geweest en de wijze van heffing, naar hunne meening hier te lande moest worden geregeld. Op deze nieuwe uitvlugt volgde van de zijde der Staten-Generaal, kortaf het bevel, dat de Comp. had te gehoorzamen. ¹

De liberale gift werd nu door de Hooge Regering in Indie

1. Zie de resol. der Staten-Generaal van de maand Julij en van 8, 9 en 29 Dec. 1750 en 8 Januarij 1751 en ook Deel II Bat. overg. brieven en papieren 1759.

geheven. Langzaam en dralend kwamen de gelden in en de geheele opbrengst in Indie, was blijkens resolutie der Heeren XVII, niet hooger dan /1.081.570. Deze betrekkelijk geringe bijdrage uit Indie, aan de in geldnood verkeerende Unie, in een tijd waarin Gouverneur-Generaal en Rade meenden te moeten optreden tegen de overdadige weelde der ingezetenen in Indie, met verordeningen tegen den pracht en praal, doet enig vermoeden ontstaan, dat er vele ontduikingen in Indie hebben plaats gehad, vooral als men daarnevens opmerkt hoegroote sommen de bedienden der Comp. uit Indie naar Nederland overmaakten, of na doode achterlieten ¹. De verdenking wordt daardoor niet geheel ongewettigd, dat men destijds in Indie al even weinig trouw onderdaan was van den Staat, als men eerlijk bediende was van de Comp^{ie}.

De Gouverneur-Generaal Mossel wijdde zijne zorgen in-middels aan het voeren van den krijg op Java, aan den handel in Indie en aan eene verbetering van het bestuur over en den toestand in de Jakatrasche en Preanger-landen.

Over de Jakatrasche en Preanger-landen leverde hij twee memorien of vertoogen bij den Raad van Indie in ², waarvan de eerste gedagteekend is op 1 Dec^{ber}. 1751 en de tweede op 20 Augustus 1754. Na in deze memorien eerst een overzigt te hebben gegeven van den toestand en de indeeling dier landen en van de bevolking, van den landbouw en zijne voortbrengselen, stelt Mossel maatregelen voor tot regeling en

1. Men herinnere zich bijv. hoe de nalatenschap van Valkenier, na langdurig sequester, bij dading nog / 700.000 bedroeg en dus het aandeel daarvan alleen aan de liberale gift zou moeten geweest zijn / 14.000. Hoofdambtenaren deden somtijds tegen hooge rente voorschotten aan de kas der Comp. te Batavia, tot een bedrag van eenige tonnen gouds. Er waren vele bedienden die een inkomen hadden van meer dan / 100.000 's jaars.

2. Zie hierachter n°. XLIV en XLV. In het rapport van den Raad van Indie, den heer O van Rees, dd. 30 Oct. 1867 wordt slechts kort melding gemaakt van deze twee memorien van den G.-G. Mossel. Het 7e (4^e) Deel van de Opkomst Ned. gezag over Java, waarin gewigtige stukken over de regeling van de Preanger zijn medegedeeld, verscheen in 1873, het rapport van den heer van Rees zag eerst in 1877 in Deel XXXIX der Verh. van het Bat. Genoots. v. K. en W. het licht.

verbetering. Deze voorstellen werden deels in Febr. 1752, deels in 1754 door den Raad van Indie goedgekeurd. Overeenkomstig het voorgestelde door den Gouvern'.-Generl. werd een nieuw reglement op de levering der producten vastgesteld ¹. Aan de regenten van de Jakatrasche bovenlanden werd eene tijdsruimte van zeven jaren gegeven om hunne achterstallige contingenten aan te zuiveren. De koffijprijzen zouden worden verminderd, indien niet eene evenredige hoeveelheid peper werd geleverd. Eene straf van 10 Rijksd. boete werd bedreigd, voor ieder pikol indigo of katoenen garen in 1759 en 1760 beneden de vastgestelde hoeveelheid geleverd. De plakATEN tegen het volksverloop werden vernieuwd en volk uit Bantam werd gelokt ter bevordering van den landbouw. De houtkap ten behoeve der suikermolens werd gemakkelijker gemaakt. Het landschap Djati Negara, gelegen binnen den kring van vrije gekochte landen, werd tegen billijken prijs terug gegeven aan den regent.

Ter bevordering van den veestapel werd het slagten van koeijen verboden en ten behoeve van het transport werden paarden uit Ceijlon ontboden. Landen voorheen in leen uitgegeven werden tot „eigen-landen” geconverteerd. De morgen onbebouwd land, welke voorheen 5 Rijksd. gegolden had, werd nu op 3 à 4 Rijksd. te koop gesteld. De grenzen der landen en de zekerheid der onroerende goederen werden verbeterd; de heffing van bazarregten werd aan reglementen onderworpen. Aan voorname landeigenaars zou voortaan den titel van hoofdingeland worden gegeven. De klappustceit en het overgaan uit Comp^s. dienst tot den staat van vrij landbouwer werden aangemoedigd.

In 1754 werden er maatregelen genomen om de regtsbedeeling in de Jakatrasche en Preanger-landen voor de inlanders beter en meer bereikbaar te maken. Het ontwerpen

1. Zie blad. 240 hierachter, gedrukte stukken en Resol. GG. en R. 4, 5 en 7 Febr. 1752.

van de noodige vaste regels en orders betreffende het regt van successie, erfenis, gemeenschap van goederen, enz. werd bevolen. Diefstal van buffels werd door krachtige middelen te keer gegaan en het inlandsch bestuur werd verbeterd door indeeling in districten, welke vereenigd, regentschappen zouden vormen. Bovendien werden er districts-opzigtters aangesteld; de waterleiding en afvoer werd verbeterd en vrijheid gegeven aan de inlandsche weverijen ¹.

De door van Imhoff ingestelde zoogenaamde vrije handel werd door Jacob Mossel met veel minder ingenomenheid dan door zijn voorganger aanschouwd. De Gouv.-Genl. Mossel plaatste zich uitsluitend op het standpunt van de Compagnie. „Wat de Compagnie als Landsheer verteert, moet zij als „koopman betalen”, schreef Mossel in een verhoog op 30 Nov^{ber}. 1753. Hij voegde er echter bij: „de Comp. is een gedistingueerd koopman en daarom moet hare handel een gedistingueerde, geprivilegieerde handel zijn en moet zij gedistingueerde „en geprivilegieerde artikelen voor zich behouden, als: de „amphioen, de specerijen, de vaart en den handel op Nederland, „de noodigste vaart in Indie, de meest gewilde lijvaden te „Batavia en in de Oost, het koper, de peper, de diamanten, enz.” Het overige, dus nagenoeg de afval, wilde Mossel wel aan de krachten der particuliere handelaars overlaten. Drie jaren, nadat de Gouv^{vr}.-Genl. Mossel aan het bestuur was gekomen, werd dan ook reeds de zoogenaamde vrije vaart naar Ceijlon, naar de West van Indie en terug, d. i. het vaste land van Indie en de vaart tussehen den specerij-archipel en Celebes opgeheven en verboden. De gronden waarop deze besluiten rustten waren hoofdzakelijk; dat er van de vrije vaart naar Ceijlon, door Nederlanders, onderdanen van de Comp. tot nogtoe bijna geen gebruik was gemaakt en dat die vaart dientengevolge uit handen van de Comp. vervallen was in handen van

1. Zie hierachter XLV passim.

vreemde natien of inlanders gevestigd op établissements van de Comp. op Zuider-Koromandel, zoodat door de openstelling van die vaart wel Engelschen, Franschen en Moren werden bevoordeeld, maar noch de Comp., noch hare eigen onderdanen er voordeel uittrokken of er rijk door werden. De vrijhandel tusschen den Specerij-archipel en Celebes was slechts een handel geworden van sluikers en zoogenaamde morsers. De vaart van Comps. onderhoorigen en onderzaten op de West van Indie, was bijna geheel te niet geloopt of had eigenlijk nooit gebloeid, zij was eene vrachtvaart van suiker op 's Comps. schepen voor particuliere rekening en Mossel meende dat die handel met grooter voordeel voor rekening van de Comp. zelve was te drijven. Eindelijk, nu toch meest alle winstgevende artikelen aan den particulieren handel ontnomen waren en de Comp. deze artikelen voor zich behouden had, achtte Mossel het beter elke particuliere vaart en elken vrijhandel tusschen de West van Indie en Batavia af te snijden. De Hooge Regering werd in deze rigting nog voortgedreven door de bevelen van het Opperbestuur. Nog in 1751 hadden Gouverneur-Gener^l. en Rade oetrooti verleend aan eene handelsvereniging van particulieren te Batavia, tot den handel op Sumatra's westkust; doch reeds in 1757 werd deze vereniging op last van het Opperbestuur weder vernietigd en de zoogenaamde vrije vaart op die kust, dat is, de vrijheid om, met uitsluiting van den handel in producten van het land en der aldaar begeerde artikelen, handel te drijven in eenige kleinigheden en snuisterijen, weder opengesteld. Ook werden in 1757 mede op last der Heeren XVII passen naar China aan particuliere schepen geweigerd. Slechts werd er nu en dan nog eene „licentie" uitgereikt, om op de West van Indie te handelen, doch dit had steeds plaats onder voorwaarde, dat geen kleeden of lijwaden, het hoofdartikel op de kust van vóór-Indie van daar mogten worden teruggebracht.

Op deze wijze liep de korte, zoogenaamde, vrijhandelsperiode door van Imhoff in het leven geroepen, weder ten einde.

Inderdaad had in dat korte tijdperk geen ander stelsel bestaan dan een kunstmatig zamenstel, van vrij en niet vrij, van een vrijen, maar tevens gelimiteerden en gereglementeerden handel. Tegen het beginsel van handelsvrijheid had deze mislukte proefneming niets bewezen. Er was slechts bewezen, dat onder een handelsligchaam geotroijeerd met monopolie, er eigenlijk geen vrijheid in den handel kon bestaan, tenzij de Comp. het beginsel, waarop zij zelve rustte, prijs gaf. Er was slechts bewezen, dat het niet zamen gaat den handel zoogenaamd vrij te laten en daaraan tevens de beste handelsartikelen te onthouden om die voor de Comp. als monopolie te bewaren; want dat dit slechts leidde aan de ééne zijde tot magteloosheid van den handel der onderdanen van de Comp., aan de andere zijde of tot smokkelhandel of tot verloop van den koophandel uit handen der Comp. of van hare onderdanen in handen van mededingers, Engelschen, Franschen, Denen en inlanders.

De meeste zorg eischte, de grootste bezorgdheid wekte inmiddels de oorlogstoestand op Java. De hoofdzetel van den krijg was in de tegenwoordige residentien Soerakarta en Djogjokarta als brandpunten, daarnaast in het westen in Kadoe en Bagaleen, in het oosten in Madioen en een gedeelte van Kediri, vooral het zuidergebergte; terwijl de om deze landen liggende gewesten van tijd tot tijd door de invallen der opstandelingen en de verrigtingen van Comp's. legers werden geteisterd.

Wij hebben gezien, hoe in 1750 Mataram schier geheel in het bezit was van Mangkoeboemi; terwijl Mas Sahid en andere opstandelingen rondom Soerakarta, in Bagaleen en Kadoe zwierven. In den loop van het jaar 1750 werd Mangkoeboemi echter weder uit Mataram verjaagd; doch nu viel hij in het Soerakartasche en in het einde verscheen hij weder in dezelfde landstrecken waaruit hij was verdreven. Het legertje van de Comp. verliet nu zijne verschansingen aldaar en tastte Mangkoeboemi aan, doch werd, of door gemis aan beleid of door gebrek van moed van den bevelhebber Faure, door Mangkoe-

boemi geslagen, verstrooid en gedwongen Djogjo te verlaten.

Dientengevolge viel het oude Mataramsche gebied weder in handen van Mangkoeboemi, die nu het Soerakartasche binnenrukte en ook aldaar de krijgsmagt der Comp. aantastte.

Juist even te voren was de Gouverneur von Hohendorff in het leger aangekomen en onder zijn bevel had een hevig en langdurig gevecht plaats, waarin de kansen geruimen tijd twijfelachtig stonden, doch waarin ten slotte Mangkoeboemi werd teruggeslagen. Deze gunstige uitkomst was des te gelukkiger, omdat bijna te gelijkertijd eene zamenspanning van een zoon van den regent van Samarang met de opstandelingen, aan het licht kwam. Er werd nu door von Hohendorff besloten, met al zijn vermogen den opstand aan te tasten, maar een gunstigen uitslag daarvan werd verijdeld, omdat de regenten van Banjoemaas, Pamardeen, Djajaloer en Roema, die in last hadden in het westen de grenzen van Bagaleen te dekken en zoo mogelijk aan Mankoeboemi den pas af te snijden, ijlings de hun aangewezen posten verlieten, zoodat Mangkoeboemi de hand weder vrij kreeg in het Mataramsche en zelfs de westersche landen bedreigde. In zijn opdrang naar het westen werd hij echter gelukkig nog gestuit, zoodat hij zuidwaarts terugtrok. De hoofden der opstandelingen Ronggo en Panoelar werden door den Lt Kolonel van Ossenberch uit de Bagaleen geslagen en vervolgens uit de bergen van Kadoe, waarheen zij gevlugt waren, door den Major de Clercq verdreven.

Minder gelukkig nog was de Comp. intusschen geweest tegen Mas Sahid. Deze opstandeling zwierf met een aanzienlijk leger langs het zuider-gebergte en matte de Comp^s. troepen onophoudelijk af, die dientengevolge door ziekte zwaar werden geteisterd.

In het laatst van 1750 verliet de opperkoopman Toutlemonde de sterkte van Soerakarta om den vijand op te zoeken. Mas Sahid tastte hem aan en wist hem in te sluiten, zoodat von Hohendorff ook hier te hulp moest schieten, om hem te ont-

zetten. Von Hohendorff behaalde de overwinning en vermeesterde zelfs Djogjo, den hoofdzetel der rebellen. Mas Sahid trok daarop terug naar het zuiden en om nu bij eene herhaling van de vijandelijke uitvallen, dezen te kunnen bedwingen, vatte de majoor de Clercq post in Kadoe, de kapitein-Lt. Feber in Mataram en de Lt.-kononel Ossenberch in Bagaleen. Naauwelijks waren deze krijgsbewegingen volbragt, toen de tijding kwam dat er ook op het eiland Madoera een hevige opstand was uitgebroken, onder leiding alweder van een priester of Kiai Tappa, die zich als een heilige voordeed en de menigte in beweging bragt. Door dien gewaanden heiligen was de regent van Soemadang verjaagd, Pama-kassan aangevallen en een groot gedeelte van het eiland overmeesterd. De regent van Sampang, wiens hulptroepen in het leger der Comp. dienden, moest nu, op eigen veiligheid bedacht, zijne krijgsmagt van Java teruggeroepon. Niet dan na herbaalden strijd werd deze opstand door den vorst van Madoera, Radhen Setja-di-ningrat bedwongen. De werkeloosheid der afdeelingen van Comp's. krijgsmagt in de Kadoe, Bagaleen en Mataram gelegerd, lokte Mangkoeboemi en Mas Sahid in Oct. 1751 weder uit hunne schuilhoeken, en vielen zij weder in de Kadoe. Tegemoet getreden door den majoor de Clercq, week Mas Sahid terug en moest Mangkoeboemi zich een aftogt doorslaan naar de Bagaleen, om verder te trekken langs het zuidergebergte. Nu werd hij ook in front aangetast door den majoor Hoff en nog steeds van achteren nagezet door majoor de Clercq. Plotseling als een opgejaagd hert keert Mangkoeboemi zich nu om en stort zich op eene te ver vooruitgeschoven afdeeling van het leger van de Clercq. Deze kolonne werd geheel verslagen, eene geheele compagnie dragonders, 80 inlandsche soldaten en eenige Javanen sneuvelden of werden gevangen genomen. Te laat kwam majoor de Clercq te hulp aansnellen, ook hij werd aangevallen en door Mangkoeboemi overwonnen. De aanvoerder zelf, de majoor de Clercq, 2 wachtmeesters, 12 soldaten en 25 paarden sneuvelden in dit tweede gevecht en

de artillerie, de ammunitie, de legetros en een deel der wapenen vielen in 's vijands handen.

Bagaleen en Kadoe lagen nu weder voor den vijand open en het werd tijd voor de Comp., dat zij op de veiligheid van hare eigen strandlanden bedacht werd.

Op voorstel van von Hohendorff werd besloten, dat 's Comp. krijgsmagt de Mataram zou verlaten en Tagal, Demak, Japara, Rembang, Samarang, Soerabaja, Grissée, Madoera, Soemanap, de drie veldfortjes op den weg naar Soerakarta, Oenarang, Salatiga en Bojolali en de hoofdplaats Soerakarta zelve in staat van verdediging zouden gebragt of gehouden worden en dat verder nog veldschansen zouden worden opgeworpen in de Bagaleen, op Magelang en te Tandjong. Buiten dezen wijden kring van versterkingen zou een tamelijk leger te velde gehouden worden.

De inlandsche vijand, zooals bijna altijd, wist echter ook nu geen voortvarend gebruik van zijne behaalde voordeelen te maken. Doch ook de Comp. van hare zijde liet een groot gedeelte der voorgenomen verdedigingswerken, uit gebrek aan geld, onuitgevoerd.

Reeds meende men dat de vijand niet veel merkwaardigs zou aanvagen, toen onverwacht, op 17 Maart 1752, te midden van den regenmoeson, Mangkoeboemi over het gebergte van Bagaleen trok en oprukte naar Kendal en Kaliwoengoe om de Comp. in hare eigen strandlanden aan te tasten. Het was aan Mangkoeboemi steeds een doorn in het oog geweest, dat de strandlanden aan de Comp. waren afgestaan en steeds had hij volgehouden, dat de overleden Soesochoenan geen regt had afstand te doen van een deel van het rijk. Nu zou hij, met de wapenen in de hand, het verloren rijksg gebied hernemen voor zich zelve. Reeds waren zijne benden doorgedrongen tot Pekalongan en hadden zij die hoofdplaats ingenomen, toen zij op de passebaan dier plaats, door kapitein von Bielefeldt, in allerijl uit Bagaleen toegesnel, werden aangetast. Von Bielefeldt

slaagde er aanvankelijk in om de troepen van Mangkoeboemi uit de hoofdplaats Pekalongan te dringen; doch ten slotte werd hij zelf geheel verslagen en zijne soldaten deels gedood, deels gevangen genomen. De omliggende districtsboofden kozen daarop de partij van Mangkoeboemi. Deze stoutmoedig geworden door zijne herhaalde overwinningen, maakte zich reeds gereed eerst Tagal en daarna Demak te vermeesteren.

In allerijl werd Tagal nu versterkt en een leger van 2000 Madoerezen en Soerabajers afgezonden tot dekking van het westen; want zoo nabij Cheribon had men den vijand niet verwacht. De vrees bleek echter weldra ijdel te zijn geweest. Mangkoeboemi had de voorzigtigheid zijn leger zóóver niet te wagen en trok terug in het Mataramsche, waar hij zijn vasten zetel hoopte te vestigen. Het veldleger der Comp. stelde zich nu te Salatiga in eene observatie-stelling.

Terwijl dit alles in het westen voorviel, bedreigde Mas Sahid het oosten. Noordelijk-Madioen en Ponorogo waren in zijne magt even als de Mantja-negara, die zijn, de zuidelijke meest verwijderde landen, van Madioen en Kediri. Het was, naar het scheen. zijne bedoeling, zich van het oosten van Java als zijn aandeel te verzekeren. De kans daartoe werd voor hem gunstig toen de regent van het belangrijk gewest Soerabaja, Sitja-negara, de laatst overgeblevene der twee regenten over dat landschap, door van Imhoff aangesteld, tegen de Comp. in opstand kwam. Sitja-negara beweerde, dat aan hem alleen, het geheel regentschap na den dood van zijn mederegent door de bedienden der Comp. was toegezegd. Aan deze belofte was niet alleen niet voldaan, maar zelfs was hem een bovenlandsche radhen tot mederegent gegeven. Sitja-negara zoowel als de bevolking hierover ontevreden, zochten nu zich zelve genoegdoening te verschaffen, kwamen in opstand en maakten gemeene zaak met de rebellen. Sitja-negara trachtte Lamongang, Pasoeroean, Bangil, Grisséc en Sidajoe te vermeesteren. Het land werd in dien strijd verwoest en de Comp. ook van deze

zijde in het naauw gebragt. Ten slotte werd echter Sitjanegara door de hulp der Madoerezen overwonnen en naar het Malang-gebergte verdreven. Aan twee andere grooten, door de fortuin van den oorlog opgekomen, aan Tjandra-negara en Djaja-di-Rana werd nu in 1752 het regentschap over Soerabaja opgedragen.

De Gouverneur von Hohendorff ontwierp groote plannen voor den veldtocht in 1753, hij hoopte door krachtig op te treden aan de eene zijde en aan de andere zijde door het aanknoopen van geheime onderhandelingen, den opstand te zullen fnuiken. Zelfs werden hulptroepen uit Bali in dienst genomen en de regent van Sampang trok persoonlijk te velde aan het hoofd van 3000 welgewapende en geoefende Madoerezen. Maar de verwachting liep uit op teleurstelling; eer nog aan den vijand eenig belangrijk nadeel was toegebracht, werd de bevelhebber von Hohendorff door eene zware ziekte aangetast en moest hij door den luit. kolonel van Ossenberch in het opperbevelhebberschap vervangen worden.

Toch behaalde ten slotte de Comp. het grootste voordeel, dat zij in die oogenblikken behalen kon. De kracht van den tegenstand werd namelijk gebroken, omdat de twee rebellerende prinsen, Mangkoeboemi en Mas Sahid in twist geraakten en nu begonnen de wapenen tegen elkander te keeren. Welke eigenlijk de oorsprong van dien tweedragt tusschen schoonvader en schoonzoon is geweest, is niet geheel duidelijk; doch de hoofdoorzaak er van moet worden gezocht, zoo het schijnt, in onderlingen naijver en in wantrouwen, ontstaan of aangewakkerd sedert von Hohendorff in het vorige jaar getracht had, met Mas Sahid onderhandelingen aan te knoopen. Deze onderhandelingen hadden wel geen ernstig karakter aangenomen en zelfs waren zij sedert afgestuit op de hooge eischen van Mas Sahid, die niets minder tot voorwaarde stelde, dan de ontrooning van den Soesoehocnan en de verheffing van zich zelve tot deze hooge vorstelijke waardigheid; toch waren zij voldoende geweest om het wantrouwen

en den naijver van Mangkoeboemi tegen zijn schoonzoon Mas Sahid te wekken.

Terwijl deze zonderlinge onderhandelingen gevoerd werden, waarbij men elkander dan eens hoffelijkheid bewees, dan weder elkander bestreed, waren Mas Sahid en Mangkoeboemi onderling slaags geraakt, vooral over de landen van Soekawati, over wier bezit in den aanvang de opstand was uitgebroken. De ongelukkige Soesoehoenan werd inmiddels door beiden bestookt en zijne landen werden verwoest door de drie partijen, zoodat hij hulpeloos, arm en verlaten te midden van dien strijd gezeten was.

De Comp. zelve moest dan hier, dan daar het hoofd aan de aanvallen van verschillende zijden bieden. Uitgeput van afmating, ziek en zonder hoop meer van de zaken tot een goed einde te zullen brengen, verzocht nu de Gouverneur von Hombendorff zijn eervol ontslag en werd hij op 21 Maart 1754 vervangen door Nicolaas Hartingh, een man, bekend met de taal en de zeden der Javanen, die aan den inlander vertrouwen inboezemde, omdat hij, wat bij velen der bedienden der Comp. het geval niet was, zich naauwlettend hield aan eenmaal door hem afgelegde beloften.

Zoowel de Gouverneur-Generaal Mossel als de Gouverneur van Java's noordoostkust Hartingh zagen in, dat het op de tot dusver gevolgde wijze niet langer gaan kon. Naauwelijks toch had men het vuur van den opstand aan de ééne zijde bedwongen of aan de andere zijde sloeg de vlam weder uit. Had men een aanval hier afgewend, op het onverwachtst ontving men elders weder een slag. De middelen der Comp. waren evenmin voldoende om op deze wijze voort te gaan, als zij toereikend waren om grooter, krachtiger legers in het veld te brengen. Men zocht dus andere middelen, dan die der wapenen. De gelegenheid bood zich daartoe aan, toen Mangkoeboemi, die zich tot dusver altijd teruggetrokken en buiten eenige gemeenschap met de Comp. gehouden had, eenige geneigdheid tot toenadering

begon te toonen, nadat hij door zijn schoonzoon Mas Sahid herhaaldelijk in het Madioensche en Ponorogosehe was gehavend.

De Compagnie van hare zijde had reeds in het einde van 1753, de twee najiverige prinses onderling laten schermutselen en had zich bepaald tot het versterken van alle vaste punten en tot het dekken der westersche landen. Zij had den veldtocht ook daarom vroegtijdig doen staken. Inmiddels liet men niet na, zoowel den een als den anderen tot onderhandeling aan te moedigen. Wat voorzien was, geschiedde, Mas Sahid en Mangkoemoi geraakten weder slaags en de laatste moest in Soekawati, Grobogan en Madioen het onderspit delven. Op bedekte wijze werd door een Arabisch priester, die voorgaf door den Sultan van Roem (Konstantinopel) te zijn afgezonden, met goedvinden der Hooge Regering eene onderhandeling aangeknoopt met Mangkoemoi. Deze begon in te zien, dat er voor hem meer voordeel gelegen zou zijn voor de toekomst in een verdrag, zoo mogelijk, met de Comp, dan in eene voortzetting van den krijg, tegelijk tegen Mas Sahid en tegen de Compagnie.

Als nu de nieuw benoemde Gouverneur van Java's noord-oostkust Nicolaas Hartingh zijne betrekking zou gaan aanvaarden, begaf de Opperlandvoogd Mossel zich met hem van Batavia naar Samarang. Hier had eene ontmoeting plaats met den Soesochoenan, die zich aldaar voor den Gouverneur-Generaal vertoonde, bijna geheel verlaten van alle hofgrooten en volgelingen.

Nadat de Gouverneur-Generaal op de plaats zelve den toestand had leeren kennen, keerde hij naar Batavia terug en gaf hij in een secreet-besoigne aan den Raad van Indie een overzigt van den staat van zaken en stelde hij voor, wat thans moest geschieden: of men den oorlog zou voortzetten, dan wel of men door onderhandelingen zou trachten de rust te herstellen. Het bleek dat de Comp. niet meer magtig was om met den noodigen nadruk den krijg te voeren; men besloot dus den weg van onderhandeling in te slaan, doch tevens werd het duidelijk, dat men daarin niet slagen zou, indien men er niet toe overging de

verdeeling van het oude rijk van Mataram, in beginsel aan te nemen, mits de Soesochoenan de magtigste bleef. ¹

Zonder eene verdeeling van het rijk tusschen den Soesochoenan en Mangkoeboemi, scheen het, dat er geen kans was den oprocrigen prins tot vrede te doen neigen.

In dien geest waren te Samarang tusschen Mossel en Hartingh reeds afspraken gemaakt. Op dien grondslag had Hartingh dan ook de onderhandelingen reeds aangevangen. Mas Sabid bevreesd dat zijn schoonvader Mangkoeboemi hem de loef zou afsteken, verzocht nu ook weder in onderhandeling te komen en vroeg ook om de helft van Java. Hij kwam echter reeds te laat, zijne houding bovendien bleef nog te vijandig en zijne eischen waren te hoog opgevoerd. Men zette dus de onderhandelingen voort met Mangkoeboemi, die toonde een eerlijk gemoed te bezitten. Eindelijk, na lang over en weder spreken door middel van gemagtigden, had eene zamenkomst tusschen Hartingh en Mangkoeboemi plaats, op den 22^{en} Sept. 1754, te Padagangan ² tusschen Grobogan en Demak. Niet zonder schroom begaf Hartingh zich naar deze bijeenkomst; want hij begaf zich als in het hol van den leeuw en in de nabijheid stond Mas Sabid met zijn leger. Indien dus de twee vorsten, schoonvader en schoonzoon, hunnen naijver voor een oogenblik slechts ter zijde stelden en gemeene zaak maakten, kon er door hen een grooten slag geslagen worden.

Doch welverre van zich te verstaan, tastte Mas Sabid zijn schoonvader aan en verbaastte hij daardoor de verzoening van Mangkoeboemi met de Compagnie. Toen Hartingh en Mangkoeboemi elkander voor het eerst ontmoetten, was schrik en verlegenheid op het gelaat van den Javaanschen vorst te lezen. De Comp. had reeds zoo menigmaal vorsten, die tot eene onderhandeling afkwamen, onverhoeds gevangen genomen, dat het

1. Zie hierachter No. XLVI.

2. Panangwangan bij Poerwadadi?

niet onnatuurlijk was, indien Mangkoeboemi vrees en wantrouwen koesterde. Dat wantrouwen week niet eer, dan nadat door Hartingh en Mangkoeboemi wederkeerig, onder het plengen van water en het inroepen van Gods straffe over den verbreker, de eed van trouw, vrede en eeuwige vriendschap was bezworen. Toen was alle vrees geweken en de inlandsche vorst betoonde zijn onwrikbaar vertrouwen in den afgelegden eed. Nu werden de onderhandelingen met ernst en voortvarendheid voortgezet. In den aanvang waren de eischen van Mangkoeboemi buitensporig hoog; hij eischte den titel van Soesoehoenan en de helft van Java, daaronder begrepen de helft der strandlanden reeds aan de Comp. afgestaan. Hartingh van zijne zijde, bood hem eenige oostelijke gewesten aan; doch die voorslag werd door Mangkoeboemi verre weg geworpen.

Eindelijk kwam men tot een vergelijk. Hartingh zou namens Mangkoeboemi aan de Hooge Regering en den Soesoehoenan verzoeken en dat verzoek zou hij persoonlijk ondersteunen, dat aan Mangkoeboemi de titel van Sultan en de helft der bovenlanden van het rijk zouden gegeven worden. Feitelijk was Mangkoeboemi toch reeds meester van de landen, die hem werden toebedeeld. Daarentegen beloofde hij, dat hij zijne krijgsmagt zou voegen bij die van de Comp. en van den Soesoehoenan om Mas Sahid te bestrijden ¹. Nu opende men de onderhandelingen met den Soesoehoenan, om hem tot den afstand van de helft van zijn rijk over te halen. Door de meesterlijke diplomatie van Hartingh werd de Soesoehoenan er toe gebragt om op den 4^{den} Nov^{ber}. 1754 schriftelijk de verklaring af te leggen, dat hij met deze verdeling tevreden was en daarover zelfs zeer verblijd en dat hij hoopte dat dit tot welstand van Java strekken mogt ². Hierop werd nu Hartingh door de Hooge Regering tot plenipotentiaris benoemd en sloot

1 Zie hierachter N°. XLVIII.

2. Zie hierachter N°. XLIX.

hij op 13 Febr. 1755 te Ganti een „tractaat van reconciliatie, vrede- vriend- en bondgenootschap” met Mangkoeboemi, die nu voortaan den titel voeren zou van Sultan Hamangkoe Bocana, Senopati, Ngalaga Abdoe'l Rachmau Sahidin Panatagama Kalifatolach. Volgens dit traktaat zou Mangkoeboemi nevens den Soesoehoenan, Sultan zijn over de helft der bovenlanden van Java, die landen zou hij bezitten *in leen van de Comp.* met regt van opvolging voor zijne wettige troonopvolgers. Zijne rijksbestierders en hoofdregenten zou hij niet benoemen dan met bekrachtiging van de Comp. Voor zooverre hij voor zijn aandeel eenig regt mogt voorwenden op Madoera of de strandlanden, deed hij daarvan bij dit tractaat bepaaldelijk nogmaals afstand en ingeval van oorlog zou hij verplicht zijn de Comp. bij te staan. De helft van de vastgestelde uitkeering der Comp. aan den Soesoehoenan voor den afstand der strandlanden, zou hem door de Comp. worden uitbetaald. Hij zou de vriend en de bondgenoot zijn van de Comp. en van den Soesoehoenan. Hij verbond zich de producten van zijn land tegen vastgestelde prijzen aan de Comp. te leveren en de productie te zullen bevorderen. Vorige contracten tusschen de Comp. en den Soesoehoenan zouden van nu af ook voor hem verbindend zijn

Hierdoor werd de splitsing van het Mattaramsche rijk een voldongen feit. Naast den Soesoehoenan van Soerakarta zou nu voortaan ook een Sultan van Djogjokarto bestaan. Doch thans volgde nog, niet zonder moeilijkheden en geschillen, eene omschrijving en eindverdeeling der landen tusschen deze twee vorsten. Onder de bemiddeling van Hartingh als plenipotentiaris en de welwillende medewerking der rijksbestierders kwam ook deze verdeeling eindelijk tot stand. Ieder der twee vorsten ontving voor zijn deel, de bevolking staande onder twaalf hoofdregenten of Wedono's, zijnde voor ieder vorst 53,100 tjatjah of huisgezinnen. Bovendien kreeg de Soesoehoenan 33,350 tjatjah en de Sulthan 33,950 tjatjah in de

Mantjengara's, waarmede, zoo het schijnt, verstaan werden die landen, welke verder van het middenpunt des rijks verwijderd waren en waarvan de regenten grooter zelfstandigheid en onafhankelijkheid bezaten dan de meer onmiddelijk bij de Hofplaats des rijks gelegen gewesten. ¹

De ontvolking en de verwoesting dezer landen tengevolge van den langdurigen oorlog was echter zoo groot, dat Nic. Hartingh daarvan nog 1764 getuigde, dat bij deze verdeeling, wel de landen, maar niet de bevolking er van, welke werden toebedeeld, aanwezig waren.

De Compagnie is over deze verdeeling van het rijk van Mataram zeer gelaakt, alsof zij daardoor eigenmagtig beschikt heeft over een land, dat haar niet toebehoorde. Men heeft bij het uitspreken van dit afkeurend oordeel echter niet in het oog gehouden, dat toen reeds niet meer de Soesoehoenan, maar wel de Compagnie, Souverein was van het rijk van Mataram, sedert op 11 Dec. 1749 het geheele rijk aan haar was afgestaan en overgedragen en dat de Soesoehoenan die in 1755 regeerde slechts was opgetreden, nadat hij het rijk *ter beheering uit handen van de Comp. had ontvangen* en hij zelf had erkend, dat het hem *niet toeviel uit kracht van eenige vermaking, erfensisse of geboorte, maar uit gunst.* ²

Door deze verdeeling tusschen den Soesoehoenan en den Sultan, was intusschen de rust op Java nog niet hersteld zoolang ook Mas Sahid niet was onderworpen. Zoodra Mas Sahid had bemerkt, dat er toenadering was tusschen zijn schoonvader Mangkoeboemi en de Compagnie, had hij getracht zich weder met zijn schoonvader te verzoenen, doch de poging die hij daartoe aanwendde, deed hij op zóó hooghartige en heerschezuchtige wijze, door namelijk, alsof hij reeds meester van Java was, aan Mangkoeboemi de helft van het rijk aan te bieden,

1. Zie deze verdeeling hierachter, blz. 373.

2. Zie hierachter No. XXV en XXVa—b.

dat juist eene tegenovergestelde uitwerking verkregen werd. Volgranschap, nadat hij dit aanbod van zijn schoonzoon vernomen had, riep Mangkoeboemi uit: „Denkt hij zich boven mij te verheffen, hij, „hij! die evenals de overige regenten mij als Soesoehoenan heeft „erkend en gehuldigd. Zoodra ik met de Comp. verzoend zal „zijn, zal ik zijn kop ten toon stellen, zooals hij onlangs gezegd „heeft met mijn hoofd te willen handelen.” Zoodra had dan ook de verzoening met de Comp. niet plaats gehad of Mangkoeboemi stelde alles in het werk, om verbonden met de Comp. en den Soesoehoenan, Mas Sahid ten onder te brengen.

Kort nadat de zamenkomst van Mangkoeboemi met Hartingh te Panangwangan, op 22 Sept. 1754 was afgelopen, had Mas Sahid zich van deze legerplaats méester gemaakt; maar sedert de vereeniging van de troepen der Comp. met die van Mangkoeboemi werd Mas Sahid bij herhaling geslagen, eerst bij de rivier Semanka of Solo dan bij Sedokerso en eindelijk naar 't zuidergebergte van Patjitan gedreven. Nadat hem nog eenige slagen waren toegebracht begon de afval zijner volgelingen, het gewoon verschijnsel, wanneer de fortuin aan een hoofd den rug toekeert. Mas Sahid zette echter de vijandelijkheden voort, ook toen hij van drie zijden bedreigd, van alle kanten benard werd. Als men dacht reeds meester van hem te zijn, wist hij door snelle marschen en heldhaftige aanvallen, zijne vervolgers terug te werpen. Zoo werd in het bosch van Bloro, de legermagt der Comp. onder kapitein van de Poll door hem verslagen en die bevelhebber gedood. Mas Sahid volhardde in zijn eisch: de opperheerschappij over Java zou hem zijn. Deze toestand duurde voort tot 1755, toen hij weder in onderhandeling trachtte te treden; doch zooals weldra bleek, zonder opregte geneigdheid tot vrede.

Door Hartingh aangespoord sloegen Sultan en Soesoehoenan de handen in een, om ondersteund door hulptroepen van de Comp. Mas Sahid op nieuw krachtig te bestoken. Zijne schuilplaats had hij gekozen te Daha, waar armoede en gebrek reeds begonnen te heerschen. Toch ondernam Mas Sahid van daar uitvallen te

doen. Een leger onder den majoor Steenmulder zwierf onophoudelijk om hem heen, overal werd hij vervolgd door troepen van den Sultan, van den Soesoehoenan en van den prins van Madoera.

Wanhopend, als dol van woede verbrandde en verwoestte Mas Sahid alles waar hij zijne treden zette. Als een duivel trok hij dan hier dan daar, een stroom van vuur achter zich latende. Eindelijk werd hij achterhaald door den Sultan en kapt. luit. Beumann; zijne krijgsmagt werd vernield, toch wist hij zelf weder te ontkomen. De drijfjagt nam echter nu toch een einde. Daartoe aangespoord door Hartingh, besloot Mas Sahid in den aanvang van 1757, zijn broeder en een ander volgeling Pringolojo tot den Soesoehoenan af te zenden. Hij deed het verzoek, dat, indien het niet mogelijk was dat Java, gelijk hij wel wenschte, weder door één vorst wierd bestuurd, hij voortaan gerust en stil mogt leven en tot zijn onderhoud bekomen de landen van Mateseh, Kadoeang en Patjitan. Uit den vorm van zijn verzoek bleek duidelijk zijne afgunst tegen den Sultan en de moeilijk onderdrukte begeerte om zelf eenmaal, na den dood des Soesoehonans, zelf de geheele heerschappij te bekomen. Onder den invloed van Hartingh werd hem kortaf geantwoord, dat de verdeeling van het rijk een voldongen feit was en zijne eischen te groot waren; doch dat Kadoeang en Patjitan als landen tot zijn onderhoud wel in aanmerking konden komen. De onderhandelingen werden niettemin voortgezet.

De Soesoehoenan liet zich eindelijk door Nic. Hartingh en door den kapit. Donkel er toe bewegen, om aan het dringend verzoek van Mas Sahid gehoor te geven en hem buiten Soerakarta te gemoet te gaan. Zoodra Mas Sahid in tegenwoordigheid van den Soesoehoenan was gekomen, vernederde hij zich voor zijn vorst en deed hij hem den eed van trouw. Op 17 Maart kwam nu eene overeenkomst tot stand. Mas Sahid zou voortaan den titel voeren van Mangkoenegara, 4000 tjtjah bekomen in Kadoeang, Mateseh en in het zuidergebergte; wekelijks zou hij de gebruikelijke eerbewijzen aan den Soesoehoenan brengen.

Hierop deed Mangkoenegara den eed van trouw op den koran, zoowel aan den Soesoehoenan als aan de Comp. en aan den Sultan en verbond hij zich op Solo te zullen wonen.

Hiermede was de bevrediging van Java, na langen strijd, bereikt. Het leger werd afgedankt en ontbonden. De regent van Sampang-Madoera werd voor zijne trouwe hulp beloond door hem te verheffen tot Wedono over de landen om de oost van Grissée tot Lassem met uitzondering van de regentschappen Soerabaja, Soemanap en Pamakassan. Weinige jaren later in 1761, werd hij op zijn dringend verzoek door den Gouvern.-Generl. van der Parra, ook tot Wedono over Japara, Tjinkal-sewoe, Koedoes, Pati en Joanna verheven en met den titel van Panembahan vereerd. Door het toekennen van deze belooning aan den regent van Madoera, liet de Comp. haar beginsel van aan geen Madoereesch vorst gezag op Java te gunnen, geheel los, een beginsel waarvoor nog weinige jaren te voren, onder van Imhoff, de ongelukkige Tsjakra-ningrat als offer was gevallen.

Door het meesterlijk beleid van Hartingh en Mossel, had de Comp. hoewel zij onmagtig was geweest om door de wapenen den strijd te beslissen, bij de bevrediging van Java haar aanzien tegenover den inlander, haar prestige gered en tevens zich zelve voor de toekomst waarborgen verschaft, dat zij haren invloed voortaan meer dan ooit zou kunnen doen gelden, door het groote rijk van Mataram te verbrokkelen en haar stelsel van „divide et impera” in toepassing te brengen.

Voor den opperlandvoogd Mossel volgde nu een tijd van ongekende rust, welke hij zocht ten nutte te maken om zooveel mogelijk de vervallen zaken van de Comp. in Indie te herstellen. Nog vier jaren werden hem gegund, om de vruchten des vredes op den verwoesten bodem van Java weder te zien ontluiken, totdat hij in den nacht tusschen 14 en 15 Mei van het jaar 1761 overleed en opgevolgd werd door Petrus Albertus van der Parra.

In het einde van October van ditzelfde jaar 1761 verliet ook Nicolaas Hartingh zijne gewigtige werkkring van Gouverneur en Directeur van Java's noord-oostkust, om zitting te nemen in den Raad van Indie.

Hij besloot zijn verdienstelijken arbeid op dat gedeelte van Java door aan zijn vervanger en opvolger W. H. van Ossenbergh eene merkwaardige memorie na te laten, waarin de toestand van Java's boven- en- benedenlanden, het bestuur, de bronnen en hulpmiddelen dier gewesten helder en met bekwaamheid worden uiteengezet ¹

Hoewel er nu sedert 17 Maart 1757 vrede was op Java, was daarom de vriendschapsband tusschen den Sultan van Djogjokarto en Mangkoenegara zijn schoonzoon niet hersteld. Telkens braken er twisten uit en alleen de wijsheid van van Ossenberch en de vredelievende gezindheid der wederzijdse rijksbestierders hielden de krissen in de scheden. Maar niet alleen door de hartstogten dezer twee najverige prinsen, ook door het groot aantal andere „schrane prinsen en hofgrooten, „die van de zucht bezielde waren om van conditie te verbeteren „en onderling najverig waren”, bleef de rust op midden- en oost-Java wankelend; terwijl meer dan ooit te voren Java's kusten door zeeroovers werden verontrust. Vooral echter bleef de uiterste oosthoek, Blambangan en Malang, het tooneel van telkens terugkeerende woelingen, die vermeerderden door den indrang van Baliërs en door de beweging in Malang gemaakt door een nazaat van den beruchten Soerapati, Malajioe Kesomo. De Comp. gezaghebber Breton, betoogde in 1763 aan de Hooge Regering de wenschelijkheid van Blambangan en Malang nu ook feitelijk aan de Comp. te onderwerpen en onder een geregeld bestuur te brengen. De Gouverneur-Generaal van der Parra en de Raad van Indie waren echter,

1. Zie hierachter dit belangrijk stuk, dat hier voor het eerst wordt openbaar gemaakt onder No. LVII.

zoo het schijnt uit vrees voor nieuwe oorlogen, van meening, dat de bestaande ongeregelde toestand in die gewesten, voorloopig nog maar moest voortduren. ¹

Na een tijdsverloop van ruim 21 jaren, waarin twee opperlandvoogden, van Imhoff en Mossel, ieder op zijne wijze, zij het dan ook dat de eerste niet altijd met evenveel kalmte daarin te werk ging, krachtig waren opgetreden om de in Indie bestaande misbruiken te keer te gaan en de vervallen zaken van de Comp. tot herstel te brengen, dringt de vraag zich op: hebben die pogingen vruchten opgeleverd?

De Gouverneur-Generaal van Imhoff had na zijne optreden in 1743 aan het Opperbestuur geschreven, „er is een ruim veld „tot verbetering open, dat ook wel wat goeds belooft, zoo men „maar jaren lang, met dienzelfden yver zonder verslappen de „hand er aan houde.” Na 21 jaren was dit ruime veld nog open en aan het einde van dezen tijdkring, leed de Comp. nog sterker aan verval harer finantien in Indie, dan in den aanvang daarvan; de misbruiken die in den aanvang der 18^e eeuw bestonden, bestonden nog in het laatste vierde deel van dien jaarkring, ondanks alles wat door van Imhoff en Mossel daartegen was in het werk gesteld. Hoe die misbruiken plaats hadden, hoe, op welke wijze en wat er gestolen werd leert ons een lijvig handschrift tusschen 1750 en 1764 opgesteld, door zekeren Arnoud Luymes, die vele jaren in Indie had doorgebracht en welk boek door den Bewindhebber Radermacher, te regt genoemd werd: „de praktijk van 's Comps. dieven”. ²

Al de schurkerijen af te schrijven, welke in dat handschrift zijn onthuld, zou te lang en te vervelend worden, eene losse greep daarin geeft reeds genoeg om te begrijpen, waarom bij zóóveel handel, te midden van zóóveel rijkdom, de Comp.

1. Zie hierachter bladz. 393.

2. Dit boek berust in het Rijks-archief in de verzameling papieren Radermacher. Arnoud Luymes overleed te Wisch in Gelderland in 1779.

verarmde en de meesten harer dienaren schatten bijéén bragten. Wij zullen eenige voorbeelden noemen. Als de Comp. koffij kocht, betaalde zij 6 rijksd. voor de 125 ponden aan de vaste leveranciers. Leverancier was alleen hij, die minstens 1000 à 5000 fl aanbood. Nu wisten echter stille opkoozers zich in te dringen bij den inlander, van wien zij kleine partijen kochten tegen 3 à 4 rijksd. het picol. Wanneer deze opkoozers de vereischte hoeveelheid om als leverancier zich aan te melden, bijeen hadden gegaard, bewerkten zij, dat zij als zoodanig werden erkend door de bedienden met den inkoop belast. De vastgestelde 6 rijksdaalders werden hun dan uitbetaald; maar de als leverancier erkende en de daarbij betrokken ambtenaar verdeelden de winst, gelegen in het verschil tusschen 4 en 6 Rijksdaalders per 125 pond. Aldus werd èn de Comp. èn de inlander als producent benadeeld. Zoo werden ook de strookoffijzakken, die bij duizenden werden ingekocht, door de ambtenaren volgens tarief voor 15 Rijksd. het duizendtal in rekening gebracht; doch de ambtenaar-inkooper betaalde er slechts 6½ Rijksd. voor. Ook deze winst werd verdeeld tusschen den leverancier en den betrokken bediende.

Bij den inkoop van thee hadden nog grooter knoeijerijen plaats. Door de Comp. werden in de havens van China drie schepen geladen met thee, waarvan er twee regtstreeks naar Nederland zeilden, doch het derde naar Batavia kwam. Behalve dit ééne 's Comp. schip kwamen er in den regel jaarlijks nog te Batavia een tien of twaalfstal jonken, 2 of 3 Portugesche schepen en 1 of 2 vaartuigen uit Manila, allen met thee, doch van minder goede hoedanigheid, dan die der Comp. beladen. Gecommitteerden van de Comp. sorteerden deze verschillende theesoorten. De voor de Comp. afgekeurde soorten werden aan den invoerder teruggegeven en dan van dezen ingekocht door bijzondere personen, in bedekte verstandhouding met de Comp. magazijnmeesters. De magazijnmeesters namen voor eigen rekening deze partijen in 's Comp. pakhuizen in bewaring; doch dan

geraakten, natuurlijk door toeval, de partijen der bijzondere personen onder de partijen thee van de Comp. en omgekeerd verhuisden de goede soorten van de Comp. onder de partijen der particuliere handelaars.

Deze verwisseling kwam ten slotte natuurlijk tot voordeel van de particuliere handelaars en hunne geheime vennooten, de magazijnmeesters. Het bedrog kon eerst maanden later, na aankomst in Nederland bij de ontlading, worden ontdekt en eer dan daarover de klagten in Indie waren aangekomen, waren de schuldigen verre te zoeken, dikwijls werkelijk reeds op het kerkhof.

Deze praktijken zouden onmogelijk zijn geweest, ten minste niet bij voortdoring, indien ambtenaren, hooger geplaatst dan de magazijnmeesters, daarin niet mede betrokken waren geweest.

Bij den inkoop van peper bestonden weder andere bedriegeryen. Inladers en inkoopers van de Comp. wisten door omkoopning de afwegers van den Sultan te Bantam er toe te bewegen, om aanzienlijke partijen overwigt te geven. In medeplichtigheid met Comp. administrateurs werden dan deze partijen overwigt door de inkoopers en inladers ten eigen bate te gelde gemaakt.

Te Malakka werd de tin van de Comp. tegen lijwaden of amphioen verkwaanseld aan vreemde Europesche schippers, die aldaar met hunne schepen waren aangegierd, zoo het heette uit gebrek aan water en brandhout. Zoo was er bijna geen handelsartikel waarmede geen bedrog werd gepleegd.

Niet minder werd er geknoeid in Comp. provisie-magazijnen.

Eene betrekking bij dien tak der administratie werd onder de voordeeligsten gerekend. Dranken, boter, vleesch, spek, olij, azijn en verder alle soorten van victualie werden te Batavia met de schepen der Comp. uit Nederland aangebragt. Deze aanvoeren werden altijd bevonden aan „lekkagie” onderhevig te zijn geweest. Nadat het verlies, de averij, was opgenomen, werden de geschonden partijen op last der Comp. visitatoren

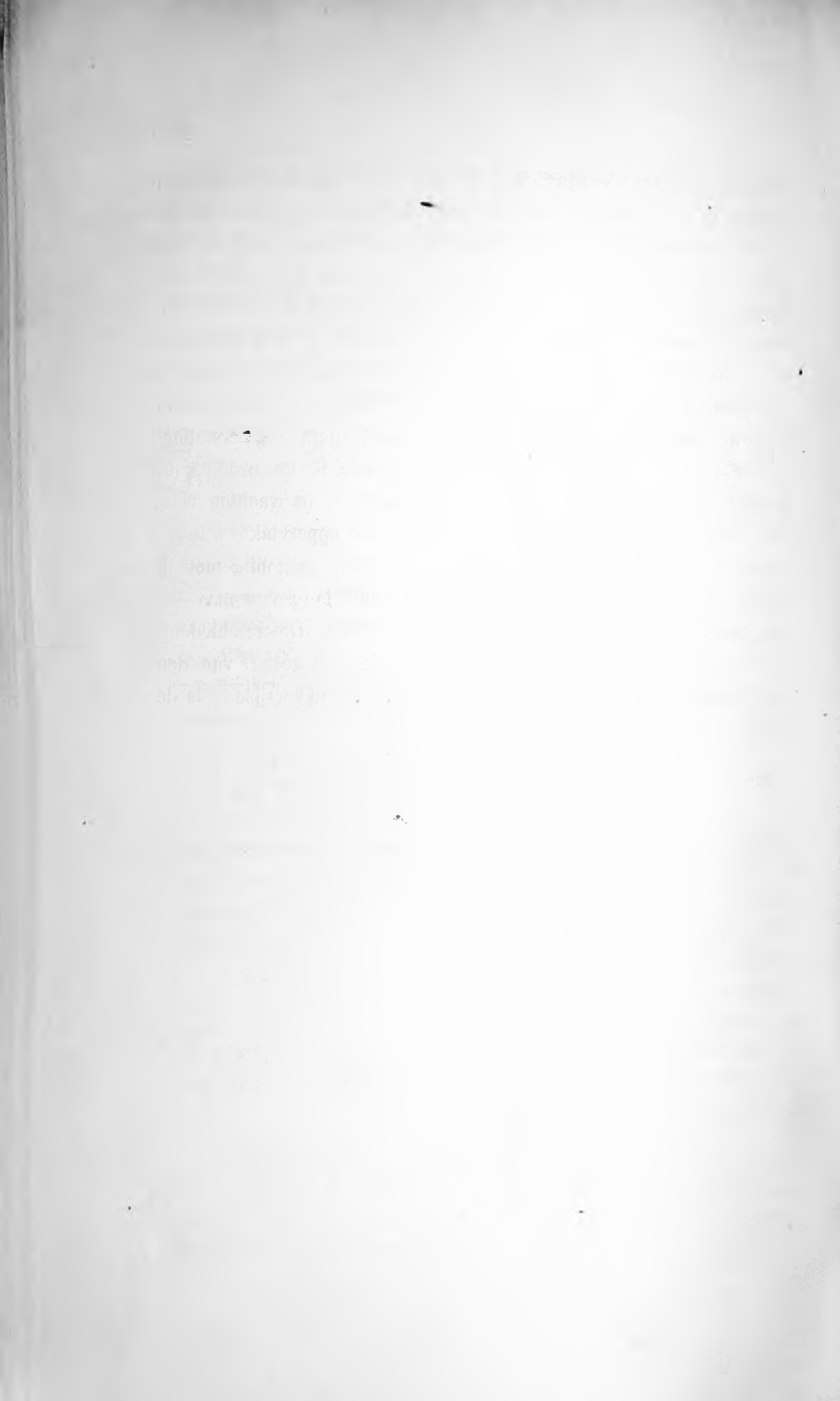
aangevuld, op zulk eene wijze dat van twee partijen ééne partij, van drie partijen er twee, enz. gemaakt werden. De zoogenaamde restanten en de te zwaar geavarijeerde partijen werden aan burger- of inlandsche kooplieden verkocht; maar in dien verkoop hadden de administrateurs de hand en in conniventie met dezen had er bedriegelijke verwisseling van kwade tegen goede partijen plaats. Bij den inkoop van levensmiddelen of andere behoeften hadden eveneens kwade praktijken plaats. Arak, zoute visch, klappusolie, enz. werden in grooter hoeveelheden dan noodig was en boven den marktprijs ingekocht. De verschillen deelden de oneerlijke ambtenaren met de inkoopers.

De equipagiewerf was evenzeer een nest van misbruiken en de uitrusting der schepen kostte jaarlijks cenige tonnen gouds meer dan noodig was. Het handschrift waaraan deze bijzonderheden worden ontleend, bevat nog een aantal onthullingen omtrent de kleinere en grootere schurkerijen, welke in alle takken van handel en bestuur werden bedreven en vullen een dik boekdeel. Hoe al deze misbruiken zamenhingen met de inrigting en het gehalte van het bestuur in Indie, leert men o. a. ook uit een advies, door een vijftal raden van Indie in 1764 opgemaakt, toen er sprake was van eene nieuwe instructie voor de Hooge Regering in Indie te ontwerpen. Onomwonden, niet zonder cynisme verklaren deze vijf raadsleden, die toch nog tot de beste regenten van dien tijd gerekend mogen worden, „dat de begeerte naar meer vermogen voortsproot uit het sobere „tractement aan de leden der Hooge Regeering toegelegd . . . „en dat sommige dienaren door behoeftegheid dikwijls gedrongen „werden tot handelingen, die zij anders niet zouden ondernomen „hebben en dat hij die de hardiesse gebruikte van zijn ledige „beurs te vullen, zulks ook moest toestaan aan anderen, welker „medekennis en medewerking hij daartoe noodig had.”¹

Aan het einde van dit tijdperk, dat in 1743 met zoo hoog

1. Zie hierachter No. LXI en o. a. bladz. 415 seq.

gespannen verwachting van herstel en verbetering van den toestand der Comp. was ingetreden, stond men thans weder voor dezelfde toestanden, dezelfde misbruiken, voor een nog meer zorgwekkend verval. In 1743 had men den Gouverneur-Generaal van Imhoff met geestdrift aangehoord en hem bovenmate verheven, in de lucht gestoken als den gevonden „Hersteller”, thans was men evenzeer bovenmate gestreng in zijn oordeel over hem, nu het gebleken was, dat zijne plannen hadden gefaald en smalend en spottend werd hij nu de „Versteller” genoemd. Het was nog niet genoeg duidelijk geworden, dat herstel van het kwaad niet van één persoon te wachten was, dat de bron van het kwaad dieper dan de oppervlakte was gelegen en dat de oude Oost-Indische Comp. tegelijk met de oude zorgelooze maatschappij der 18e eeuw langzaam maar onvermijdelijk haren ondergang te gemoet ging. De geschiedenis te verhalen van dien ondergang, waaruit het gezag van den Nederlandschen Staat over Java, ten slotte zou verrijzen, is de taak, welke thans voor ons ligt.

Brieven en Papieren van de Hooge Regering in Indie
bij het Opperbestuur in Nederland ingekomen
en eenige aanschrijvingen door het Opper-
bestuur naar Indië gezonden.

(1743—1763.)

- I. Marginaal of korte inhoud der Resolutien genomen door de Heeren XVII Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp. op de consideratien van den Gouverneur-Gener¹. G. W. van Imhoff: Over den tegenwoordigen toestant van de Nederlandsche O. I. Maatschappy met relatie tot haar Bestier, handel, scheepvaart en huyshoudinge in Indien ¹.
-

Gemelde consideratien vóór- en namiddag gelezen, mitsg. dezelve aan Commissarissen van 't besoigne gestelt, om die met den Hr. van Imhoff te examineren en rapport te doen — 24 November 1741. ---

T' advis van Heeren Commissarissen op gem^{te} consideratien in een resolutie geconverteert, bestaande in het volgende:

Omtrent 't 1^e *Hoofdpunt*, sprekende van de vaart op en in Indien zal worden gewagt t' advis van de respectieve Kameren, om daarop te disponeren, ten welken eynde gem. consideratien, hetzy geschreven off gedrukt door Amsteldam aan de Kameren zullen worden gezonden.

1. De consideratien van van Imhoff, vindt men in extenso gedrukt; doch in de fransche taal overgebracht, in « Le commerce de la Hollande ou tableau du commerce des Hollandois, etc. par l'auteur des Intérêts des Nations. Amsterdam, Changuion. 1768, T. III, page 141. Bovenstaande marginalia wyzen aan, welke besluiten de III. XVII op deze consideratien hebben genomen.

De Heeren Hasselaer en van Imhoff verzogt omtrent 't gene nopens de navigatie en den aanbouw van schepen etc. in gem. 1e Hoofdpoint staat gemelt, hare gedagten te laten gaan en hun consideratien deswegens aan de presidiale Kamer over te geven, omme daarvan een afschrift aan de Kameren te zenden, ten eynde daarop te resolveren in de volgende vergadering, gemelde Heeren gequalificeert, daaromtrent zoodanige spendatien te doen als te zien in Resol. 28 Nov^{ber}. 1741.

Amsteldam en Zeeland verzogt met den aanbouw der drie scheepjes van 125 voet (vide Res. van 6 Octob.) te sureheren tot dat in 't voorjaar daarop nader zal wezen gedisponcert. Resol. 28 Nov^{ber}. 1741.

Gouv. en Raad aan te schryven omtrent de vaert in Indien in 't 5^e Hooftstuk van gem. 1^e Hoofdpoint vervat, in het laten besoecken van verscheyden comptoiren door een schip, de maxime van den ouden tyd weder te practiseren, insonderheyt in opsigte van de vaart op de West van Indien, mitsg. de inlandse reysen heen en weder te reguleren na de beste sayzoenen van het jaar en op de bequaamste tyden: Een exempel wegens de vaart naar Perzien geallegueert. — Resol. 28 Nov^{ber}. 1741.

Op 't advies van Commissarissen geëxamineert hebbende het 2^e Hoofdpoint, sprekende van den handel, het 3^e van de etablissementen en hare colonien, het 4^e van de huyshoudinge van de Comp. in Indie is goedgevonden: Omtrent de royceringe van 't ligte geld etc., het blyven der wissels op 12 R, de menage van de Comp., het groot getal van dienaren in Indien, het geproponeerde omtrent de vaart van Batavia op Perzië en Mocka, het maintineren der contracten met de Mallabaarsche vorsten, het aanqueecken van bequame subjecten hier te lande ten dienste der Indische kerken en scholen, soo binnen als buyten Batavia, het perfectionneren der drukkery zo tot Batavia als tot Ceylon, het senden van advocaten ter aanqueeking van Raaden en fiscaals, (waarnaar men zich hangende deese deliberation zoude kunnen informeren, of hier zодanige advocaten gevonden wierden) en het verpagten der inkomende en uitgaande regten te Batavia, de Respective Kameren te verzoeken (vermits Amsterdam verzogt werd copia van gen. consideratien aan haar toe te zenden) daar over te willen delibereren, ten eynde in de volgende vergadering daarop Resolutien te nemen. — Resol. 6 Dec^{ber} 1741.

Gemelde 3 Raden voor de opstelling en den Heer van Imhoff

bovendien, voor zyne mondelinge elucidatie bedankt en verzogt te declareren of genegen zyn ieder in zyn character naar Indien te gaan. — Resol. 6 Dec. 1741.

G. en R. zal indertyd de executie van 't geresolveerde op voorsz. consideratie werden aanbevolen — 11 Dec. 1741.

Op 't Rapport van Heeren Commissarissen geëxamineert hebbende 't 1^e lid van voorsz. consideratien (vide Resol. van 28 Nov. 1741). Item het schriftelyk advies, door de Heeren Hasselaar en van Imhoff mitsgaders eenige scheepstimmermansbazen en Oost-Indische schippers geformeerd, is goedgevonden :

1^e HOOFDPOINT.

Van de vaart op en in Indien.

1^e HOOFDSTUK.

Van 's Comps. navigatie in 't gemeen.

§ 5, 6. Dat met het aanbouwen van schepen van 150, 136 en 120 voeten vier agtereenvolgende jaren een proef zal worden genomen: het voorsz. advies en de lysten tot deze nieuwe charter specterende, zyn agter de originele notulen sub L^a A, 1 en 2 locis te vinden.

§ 10. De H.H. Hasselaar en van Imhoff verzogt voor Amsterdam en Zeeland van alle 3 de charters en voor 't Zuider- en Noorderquartier een mal van 136 en 120 voeten te doen maken. — De scheepstimmermansbazen en equipagemeesters gelast zig na 't bovenstaande preciselyk te reguleren.

§ 16 tot 21. Dat het voorgeslagen middel in dit Hoofdstuk wegens de te maken veranderingen omtrent de zeevarende personen etc. difficieel is en niet eensklaps kan geschieden toont den text, mitsgaders dat men daartoe door den tijd zal moeten komen, en dat zulks op de 2 schepen tot transport van den Heer v. Imhoff dienende by provisie zal kunnen worden geïntroduceert, welke schepen zullen moeten worden geconsidereert als schepen van oorlog van de compagnie, tot haar terugreizen, varende met een Capitain en twee Lieutenants (uytgesondert het voorgestelde nopens de acte van Haer Ho. Mo. dat vooralsnog in suspens blyft.)

De Heer van Imhoff zal van die nieuwe introductie op de schepen een plan formeren, welke in Raden van Indien geresumeert en overgesonden en by de vergadering van 17^{en} geapprobeert zynde, zal

zulks op schepen van 160, 145 en 130 voeten, item op de nieuwe charter van 160 en 150 voeten onder de officieren worden geïntroduceert. Onder de Lieutenants zal by provisie een die de Comp. gediend heeft moeten worden aangesteld.

Op klynder schepen, mitsg. op fregats van 120 voeten na de nieuwe plans gebouwt, zullen officiers varen als na gewoonte, dog de schippers als Lieutenants werden geconsiderceert en de rang boven de andere Lieutenants hebben, de Lieuten^{ts} by de Comp. aangequeekt zullen voor de aanstelling van Captain een reyze als schipper moeten doen. De gepermitteerde bagagien der schippers blijft op den ouden voet, dog die der Capiteins werd gereguleert voor de heen en weder reyze als te zien in de Resol. van 14 Maart 1742.

§ 25. Omtrent het opruymen van de schepen en het exerceren van het volk het in den text gem. aan de officiers te gelasten, het aannemen van 't volk en 't afbrengen der schepen blijft op den ouden voet. Zie voorbovenst. Resolutien 14 Maart 1742.

2° HOOFDSTUK.

Van de vaart naar Indiën op sigselfs.

§ 3. Van de propositien om de helfte van de equipage in October en de wederhelfte in Maart of April, en dus geen kersschepen na Indien te zenden — afgesien en geperersisteert by de Resol. van 5 Maart 1741 omtrent het vertrek der schepen genomen, dog zullen egter zoo weynig doenlyk het getal kersschepen moeten genomen en daermede zoo weynig geld werden verzonden als mogelijk is. — Resol. 14 Maart 1742.

Tot facilitering der reyzen werd almede ingevolge het advis van gem. HH. Hasselaar en Imhoff en 10 Oost-Ind. schippers, te vinden achter de originele notulen sub. Lit. B, goedgevonden :

§ 4 dat by de zeylaasordre omtrent het stellen der courssen van Englands-end af en het snyden der linie, zoodanige bepaling zal werden gemaakt als te zien — in Resol. 14 Maart 1742.

§ 5. By de seylaas ordres te permitteren en recommanderen de schepen St. Jago te laten aandoen, waartoe de helft meer geld als thans in Spaanse Realen of stukken van achten zal werden medegegeven : uyt de jegenswoordige zeilaasordre zal worden geroyceert de periode omtrent 't in 't gesigt lopen der — Zoute eylanden. —

§ 6, 7, gelyk alsmede by de seylaasordre de scheepsoverheden, wanneer St. Jago zullen hebben aangedaan zal werden gepermitteerd de Caab voorby te lopen, alleenlyk 't riff aandoende om hun bestek te verbeteren: dat zy daartoe in staat zyn zal by een Resolutie van den scheepsraad moeten blyken. — Om hun daartoe te gemoet te komen, Amsteldam en Zeland versogt, de goederen voor de Caap met weynig schepen te versenden en dat wel met de Kersmisschepen, om reden als in den text. resol. 14 Maart 1742.

§ 8 tot 13. Ook zal by de zeylaasordres voor de uyt- en thuysreyse omtrent het aandoen van de Tafelbay, Bayfals en het vertuyen der schepen aan de Caap zoodanige bepalingen worden gemaakt als den text dieteert. — Aan den Gouverneur en Raad aldaar, zal dieswegens, zoodanige ordre, alsmede wegens het nemen van een proef aan de Leeuwenstaart, ter secuurlegging der schepen worden afgezonden, als te zien in resol. 14 Maart 1742.

3^e HOOFDSTUK.

Van de vaart uyt Indien naar Nederland op sigselfs.

§ 5. Generaal en Raden, t'in den text. gem: wegens den tyd van 't vertrek der retoursehpen na herwaarts zo van Batavia, als van Bengalen, Ceylon en China te gelasten. — Item wegens het zenden van een adviesscheepje jaarlyks.

§ 6, 9. In de zeylaasordre voor de retoursehpen ter voorkominge van ongelukken in stormtyden om de zuyd, sullen G. en R. de periode in den text gemeld moeten stellen; mitsgaders de scheepsoverheden gelasten, de oude zeylaasorder verder na te komen; § 10 en geen nieuwe in Zundas engte te maken; op poene van 3/m. gagie. De Caabse regering zal de journalen moeten nagaan om te zien of voorz. orders zyn geëxecuteerd en daarvan aan de 17^{en} rapport doen; de hooge regering zal hare deliberatien laten gaan, hoeverre voorschr. ordre omtrent de Ceylonse en Bengaalse schepen applicabel kan worden gemaakt en daarop ordre stellen. — § 11, 12. De heeren van de secrete commissie verzogt, by hun brieven den Commandeur en opperhoofden der retourbezendingen te gelasten zig na gem. advies sub. Lit. B n°. 11 te gedragen onder poenaliteit als § 10. De respectieve kameren versogt de journalen telkens na te gaan om te sien of de gestelde ordres ten uytvoer zyn gebragt, ten welken eynde als er

schepen zyn gearriveerd een punt van beschryving zal worden gemaakt om daarvan rapport te doen. — Resol. 14 Maart 1742.

§ 13. Gemelde Heeren der secrete commissie verder versogt by haar brieven, voorsz. sloopverheden by gelegentheyte te permitteren St. Heleen te mogen aandoen en ordre te stellen dat 2 à 3 dier schepen, eenige dagen vroeger van de Caab vertrekken om 't eyland Ascension, ten eynde als in den text, aan te doen. De sloopverheden daartoe gebruykt werdende, sullen hunne consideratien in scriptis aan gem. Heeren overgeven, ten eynde Haar Ed. daarvan in de vergadering van 17^{en} rapport zouden kunnen doen. — Resol. 14 Maart 1742.

§ 14. Aan de Directie van gemelde Heeren overgelaten de retour-schepen gecombineerd of in drie parthyen verdeeld onder commando van een der vlagofficieren te laten overkomen: gelyk mede aan Haar Ed. gedefereerd werd, de retour-schepen door 't Canaal of achter Schotland om te laten komen.

De sloopverheden zullen in 't generaal werden gelast hare compasrozen voortaan niet by 5 graden te gelyk; maar na de miswyzinge te verleggen, met verdere ordre, als in den text en onder poenaliteit als § 10, 11 en 12.

Amsteldam (om al de vorige gemaakte veranderingen) versogt eene nieuwe zeylaasordre te formeren en daarvan copia aan de kameren te zenden, om daarop in de volgende vergadering te resolveren, als wanneer daarvan een point sal werden gemaakt. Resol. 14 Maart 1744.

Vermits by Resumptie van de Resol. van 14 Maart eenige beden-kelykheden zyn voorgekomen, zyn de Heeren van 't besogne versogt, daarover met den Heer van Imhoff te spreken. Resol. 15 Maart 1742.

Rapport van gem. Heeren en voorz. resumptie, zooals die ligt gearresteerd. Resol. 16 Maart 1742.

4^e HOOFDSTUK.

Van de vaart naar en uyt Indien, met relatie tot den privativen handel van de Compagnie.

§ 1, 2, 5, 3, 7. Ter wering van particulieren handel het medenemen van dranken naar Indien, aan particulieren, onder betaling hier te lande van / 5 en tot Batavia 5 Rds. voor ieder halve pyp of kist bier of wyn, toegestaan.— Om voorz. versendinge te faciliteren zullen Compagnie's dienaren in Indien geen randzoen van dranken

worden gegeven, maar die waarde in geld inkoopsprijs, met een verhooging van 25%. G. en R. zullen jaarlijks maar moeten eischen welke dranken voor de buyten-comptoiren noodig zijn en zoodanige lysten van degenen, die geld in plaatse van randsoen trekken moeten, verzenden, als de text dicteert. — De deksofficieren winnende 20 incluys mogen voors. kassen of pypen (die voor Batavia op 9000 by provisie zyn gecalculeert en voor ieder schip waarop een capitain en lieutenant varen op 300) maar medenemen de grootte van voorsz. kisten en de verdeling over de officieren zoowel op den nieuwen als ouden voet gereguleert. — In consideratie van voors. douceur zullen de dranken, die de officieren gepermitteerd zyn mede te nemen, op de helfte werden vermindert, dog omtrent andere gequalificeerde personen, die geen dranken op recognitie medenemen, blyft zulx op den ouden voet. — Zoolang als zonder capitains en lieutenants werd gevaren zyn voors. kassen op ieder schip 110 p^m minder en dus maar 190, in plaatse van 300. Commissarissen, die den Indisen eysch verdeelen, werden versogt, omtrent de versendinge van dranken voor de buyten-comptoiren daarop reflectie te nemen. — Alle de recognitie goederen zullen met de andere gepermitteerde goederen gebrand werden met een aparte sjap en door 's Comp^t. lighters na boort werden gebracht, dog zullen 2 deksofficieren daarmede na boort mogen varen, waar de gemelte goederen in 't schip geplaatst zullen worden en op wat wyze toont den text. — G. en R. zal een lyst der recognitie goederen in ieder schip afgeladen worden gezonden: ook zal de betaling voor die goederen op Batavia, aan de meestbiedende worden verpagt: alle dranken, die boven de gepermitteerde worden gevonden zullen ten profyte zyn van den pagter. De medeneming der voors. goederen zal ingaan met aanstaande equipagie. § 10 en 9.

§ 11 en 12. By de zeylaasordre zal worden gelast het volk van den eenen tropicus tot den anderen, 19 mutsjes water daags te geven, of zoo hetzelfde niet kan werden gedaan, zal zulx by een resolutie van den scheeps of breeden raad moeten blyken op poene van 3/m gagie. — De schepen zullen voortaan een goede quantiteyt uyen en meerder levendig vee, moeten worden medegegeven: het getal derselve bepaald — de stokvis afgeschafte en de kaas op de helft verminderd — in plaatse van spaanse- en- brandewyn tot aan de Caab, zal jenever worden medegegeven en van daar tot aan Batavia arak;

de vereyichte quantiteit arak, zal door G. en R. na de Caab moeten worden gezonden. — Resol. 28 Maart 1742. Om de uit- en thuisvarende schepen van de Caabse wyn te voorzien, siet de gestelde ordre deswegen. — De quantiteyt van tamarinde om aan 't volk te verstrekken voor de uytgaande schepen, na derzelver grootte gereguleerd, jaarlyx zal daarvan eene genoegsame quantiteyt moeten worden geëischt. Wat de officieren omtrent het verstrekken der kleederen moeten observeren, toont den text. — De kameren versogt de lyste der kleederen voor 't volk te verdubbelen en geen witte maar alleen blaauwe hemden mede te geven.

§ 13, 14, 15. Ter weeringe van particulieren handel de kisten, canassers en kooijen der onderofficieren en gemeenen afgeschafft en alleenlijk maar voor ieder bak een plunjekist gepermitteert, die aan boord zal moeten blijven. — De opperofficieren mogen hetgeen haar in 't jaar 1717 is gepermitteert medebrengen, dog anders niet en maar met hun kist met kleederen, na alvorens door een heer Bewindhebber gevisiteerd te zijn, van boord gaan. De andere goederen komen als van ouds op 't Oost-Indies huis, § 20. — In plaatse van 't afgeschafte zal degene, die hun aan d' ordres hebben gehouden of by overlyden hun erfgenomen, werden toegeleyt ieder na hetgeen hy wint, zoodanig douceur of equivalent als den text aantoot.

§ 21. Op de te huys reyze de functie van boekhouder, dat de captain of schipper zal moeten waarnemen, gesuppimeert. Wanneer eenige particuliere goederen werden ontdekt, zullen al de officieren van hun douceur verstoken zijn, except den aanbrenger, die boven zyn douceur een derde der waarde van 't aangehaalde trekken zal.

§ 22. 'T bovenstaande douceur geniet de zeevaart maar alleen; maar geen ambagtsgezellen of die niet aan het schip behooren, welke zig moeten houden aan 't reglement van a°. 1717.

§ 23. Door de ruymte, die de Comp. daardoor in hun schepen krygt zal het canon op de te huys reyze onlaag gestreken en de ruymen met koopmanschappen gevuld worden. — De randzoenlyste voor de cajuyt der capitains in plaats van tafelgeld vermeerderd. — Geen landspassaten off' adelborsten meer na Indien te zenden; de kameren gequalificeert op ieder schip twee leerlingen, ten minste 14 jaren oud, met de qualiteit van adelborst, met / 10 's maands te mogen aanstellen. Resol. 28 Maart 1742.

5° HOOFDSTUK.

Van de vaart in Indien.

Omtrent de vaart in Indien gepersisteert by de Resolutie van 28 Nov^{ber} 1741. — Resol. 28 Maart 1742.

2° HOOFDPOINT.

Rakende den handel van de Comp^e en wel het

1° HOOFDSTUK,

van den cours der geldspecien.

Het onderscheid tussen ligt en swaar geld in de negotieboeken afgeschaft, dog sulx blyft by de soldyboeken voortloopen, wegens het berekenen der muntspecien in Indien, het in den text gemelde vastgesteld, alsmede omtrent den handel in Japan en China, item wat daaromtrent, Persien betreffende, is goedgevonden en wat by den eisch van behoeften omtrent § 8 en 9 zal moeten worden bekend gesteld. § 4—11.

§ 12. Geen goud meer naar Indien te zenden, alzoo aldaar van 10 tot 12 % beter koop is. — § 4. De pagood zal by de boeken zoo in guldens als Ropyen worden geintroduceert wanneer de Ropy op 30 stv^e. zal gebragt zyn. — Resol. 2 April 1742.

2° HOOFDSTUK.

Van 's Comp^e handel in 't gemeen en speciaal van den handel op de westerse comptoiren.

§ 16. In de westerse comptoiren, exepto Ceylon, den handel in specerijen en staafkoper voor de Compagnie alleen gereserveert, dog een vryen handel van Batavia voor een ieder opengezet.

§ 19. Aan G. en R. overgelaten, dien vryen handel met 's Comps. schepen te doen dryven, onder betaling van vragt of huur voor den geheelen bodem of voor de goederen daarmede te zenden, of met particuliere schepen, onder betalinge van zekere regten en onder sekere restrictien in Indien nader te reguleren. Voor den amphioen zal ten minste 50 Rⁿ. in Bengalen voor iedere kist van uytgaende en 50 Rd^e. voor inkomend regt tot Batavia betaald worden, waar-

door, § 21, 's Comp. omslag meer dan de helfte zal kunnen gereduceert en evenwel de retouren voor Nederland ingezameld worden. De aanbreng der amphioen op 2000 kisten ten minsten gecalculceerd, de invordering der uytgaande regten zal aan den meestbiedende moeten worden verpagt. Resol. 2 April 1742.

3^e HOOFDSTUK.

Van den handel op China en speciaal van den Chinezen handel met relatie tot Nederland.

§ 14, 15, 8. De theehandel van Batavia na Europa mede voor particulieren opengesteld; welke thee voor 40 % der uitkoopsprys, item 1 % voor alle onkosten zal werden overgezonden: de Comp. behoudt voor haar den handel der twee schepen direct uyt China, alsmede de thee die met 't 3^e schip na Batavia en met de naschepen herwaarts werd gezonden.

§ 10, met welke schepen, waarvan de onderlaag voor 's Comps rekening blijft, ten ware in 't vervolg iets omtrent 't porceleyu wierd goedgevonden, en op wat wyze die thee zal werden overgezonden en by de factuur genoteerd, etc. toont den text; niemant zal minder dan 20 à 25,000 ƒ aan 's Comp. pakhuizen te Batavia mogen leveren; de kameren versogt van tyd tot tyd eenige kisten uyt de party na te laten wegen, om te zien of die met de opgave accorderen, voorsz. thee zal werden geconsigneerd aan de respective kameren na proportie en na derselver calculative inkoopsprijs en liquidatie der retouren werden gebragt. — Van ieder scheepslading zal een lyst met diverse schepen, moeten werden overgezonden, met den naam der eygenaars, de quantiteyt en qualiteyt van ieder en aan wien de betaling 't zy hier te lande of in Indien zal moeten worden gedaan.

§ 12. Voorsz. thee zal in 's Comp. pakhuizen opgeslagen en buyten de ordinaire verkoping verkogt worden met een stilstant tot primo Augustus e. k. De betaling zal geschieden hier te lande, 6/m. na de verkoping na aftrek van voorsz. 40 en 1 perc'. voor de Compagnie. De rekeningen, die in Indie moeten betaald worden zullen met de eerste schepen, of uysterlyk met de volgende versonden worden en de betaling geschieden met 4% voor de agio, te rekenen naar de Bataviase valuatie met eene augmentatie van 10%. — Om de Chinese thee te gelyk met de particuliere te kunnen verkopen,

de heeren van de secrete commissie versogt, in 't geven van haar secrete ordres de nodige reflectie te nemen. — Formulier van receptisse waarop de thee in Indie ontfangen en zoo hier als in Indien zal betaalt werden, gcïnsercert. — Zie resolutien 2 April 1742.

4^e HOOFDSTUK.

Van de overige articulen der negotie van de Compagnie, zo in Indien als uyt en naar Indien, item van de retouren in 't gemeen en van de wisselen.

§ 1. De peperhandel blyft aan de Comp. met recommandatie aan G. en R. als in den text (§ 2, 4, 5, 6, 7) om de peper, die jaarlyks gemist kan worden, voor 't vertrek der jonken, te verkopen, zal een proef worden genomen.

De handel in Japan blyft mede voor de Compagnie met recommandatie als te zien, resol. 3 April 1742.

Den handel naar en van de Oosterse provincien op Batavia opengesteld, met bepaling als in den text en onder poenaliteiten by de Hoge Regering te statuieren.

§ 8. Omtrent den handel op de Philippines, zal het project by den brief na Indien d'anno 1702 en 1703 gemelt in 't oog moeten worden gehouden. De verzending van manufacturen blyft by provisie voor de Comp.

§ 9. Het zilver, dat buyten permissien der vergadering van 17^{en} werd overgesonden, blyft geconsidereert als contrabande en te profyte van de Comp. — In 't octroy of articulbrief zal daarvan een periode worden versogt.

§ 10, 11. De Hoge regering te recommanderen, jaarlyx meerder salpeter herwaarts te zenden: dat zulx in 't vervolg zal kunnen geschieden, toont den text.

§ 12. De redenen waarom men denkt, dat het debiet der lywaten in 't vervolg groter zal werden, meld den text: Commissarissen, die den eysch formeren versogt, daarop te reflecteren en de consideratien der kooplyu innemen.

§ 13. Het geproponcerde omtrent de zyden stoffen by dit paragraaf, vermits zekere gemaakte conventie geampleeteert, de executie daarvan de Hoge Regering gerecommandeert.

§ 14. Van de coffy zal jaarlyx een goede quantiteyt ten eynde als den text dictceert werden geëyscht, by liet bestorten der losse oude coffy, tussen de hollen en gaten van de balen zal worden gecontinueert, dezelve zal eens 's jaars, tegelyk met den verkoop van thee werden verkogt.

§ 15. Omtrent de suyker, G. en R. te recommanderen het besluyt op de consideratien van den heer van Imhoff in rade van Indie genomen den 19 Sept. 1740 ten uytvoer te brengen om by gebrek van salpeter de schepen daarmede te onderlagen.

§ 16. De Hoge Regering gequalificeert tot een preuve eenige arduyne vloersteen van 10; 12 en 18 duymen in 't vierkant tot ballast over te zende.

§ 17, 18. Het trekken der wissels van d'Indise Comptoiren na Batavia en elkanderen, als de muntspecie op een egualen voet zal zyn gereguleert, gepermitteert te trekken op plaatsen die geld te veel en anderen die te kort hebben. Omtrent het tellen der wissels op Nederland te rekenen den ducaton tot 12 R. gepersisteert. — Resol. 3 April 1742.

3^e HOOFDPOINT.

Sprekende van de etablissementen van de Compagnie en hare Colonien.

1^e HOOFDSTUK.

Van 's Comp^e. possessien in 't gemeen en hoe men die onderscheyden moet, waarby ook teffens over het opbreken van comptoiren gesproken werd.

§ 3—7. In 's Compagnies etablissementen en colonien zal den groten omslag moeten gereduceert en het overtollige besnoeyt werden. Resol. 3 April 1742.

2^e HOOFDSTUK.

Van 's Comp^e. etablissementen op plaatsen, die enkel tot den handel dienen.

§ 1—11, 14. Hoedanig en in wat voegen die reductie behoort te geschieden in Bengalen, zoo tot P'attena, Cassembazaar, als Hougly, item Cormandel, Suratte, Persie; den handel in Moeha blyft continueren, met een schip jaarlyx te zenden, zonder omslag van een comptoir of factorie in de stad. Resol. 3 April 1742.

3^e HOOFDSTUK.

Van de plaatsen, alwaar men om de wille van den handel met de inlandse Regering correspondentie en onder dezelve eenig ontsag houden moet.

§ 1—10. De omslag behoorde besuinigt te worden op Mallabaar en Malacca; en de menagie betragt op Sumatra's Oost of binnen cust, in de rijken van Palembang, Jamby, op Timor, Bantam, Java, Macasser en Ternate; den handel op Sumatra's west- of buytenkust behoudt de Comp^{ie} voor sig. Resol. 3 April 1742.

4^e HOOFDSTUK.

Van de plaatsen, daar de Comp^{ie} alleen meester is en van onze colonien op Ceylon en in de specerylanden.

§ 1, 2, 3. Mitsgaders t' overtollige besnoeyt op Ceylon, Amboina en Banda zal aan de Hooge Regering werden overgelaten en haar gerecommandeerd 't plan by de consideratien gelegd tot een synosure te houden. — Commissarissen tot de Haagsche besoignes cum plena gequalificeert, belangende de fanums in de memorie van den heer van Imhoff van 12 Maart 1740 gemelt en § 3 aangehaalt, zoodanige ordre te stellen, als vermeenend te behooren.

§ 4. De Hooge Regering te recommanderen de specery-eilanden in postuur van tegenweer te houden en het vervallene daaraan jaarlyx een weynig te herstellen.

§ 5, 6, 7. De Hooge Regering te recommanderen de vervallen nagel-oogst in Amboina zooveel mogelyk te herstellen en het oog te houden om den inlander aan de kost te helpen en haar te animeren tot het introduceren van andere producten, etc.

§ 8 en 9. De Hooge Regering het in den text gemelde omtrent 's Compagnies saken in de Moluccos, de bebouwing der vrugtbare landen op Manado en de Xullase eylanden, item de troque of inkoop van stoffgoud in de bogt van Gorontalo en 't geen tot verbetering van Macassar dienen kan gerecommandeerd.

§ 10. Item het oog te houden op alle middelen tot verbetering van Ceylon en particulierlyk op het articul der peper waartoe het plan by de memorie van den heer van Imhoff nagelaten aan zyn vervanger, tot een synosure kan strekken. — Resolutien 3 April 1742.

5^e HOOFDSTUK.

Van Batavia en 's Comp. Colonie in 't Koningryk Jacatra.

§ 1—11. Om Batavia tot eene magtige koopstad te maken, komt het zeer plausibel voor, dat het leven van die hoofdplaats en het land, behoorde aangenameer en beter koop gemaakt te worden.

§ 25, 12, 13. Ter bereyking van voors. oogmerk komt niet onaannemelijk voor het geproponeerde by de consideratien § 12 met relatie tot het oprigten van gildens, distinctie van de burgers, die daarbuyten zyn, in heele en halve capitalisten, het verleenen van meer privilegien aan Batavia, separatie van 't collegie van schepenen, alleen tot waarneming van het judicieele en oprigting van een raad of vroedschap. § 25. Zoomede het aanleggen van dorpen in der tyd, als het verlenen van gesubordineerde jurisdictien aan sommige gedistingueerde goederen, etc. De instructien, conditien en restrictien door de Hooge regering dieswegens te maken, zullen ter approbatie aan de vergadering van 17^{en} moeten worden overgesonden. § 17. Om de Bataviase Colonie beter te bebouwen, werden de kameren gequalificeert eenige luyden, zooveel als den text bepaalt, op ieder schip voor de kost dienstdoende, na Indien te zenden. § 22, 24. Wat de Hooge regering is gequalificeert die luyden toe te leggen, binnen den bepaalden tyd zullen betalen etc. toont den text. Voors. regering zal moeten nagaan of diergelyke luyden ook in Indien gevonden werden, ook werd aan haar overgelaten, de Bataviasche Ommelanden, door fabriquen van het land op te beuren. § 26. Resol. 3 April 1742.

4^e HOOFDPOINT.

Concernerende de huyshoudinge van de Comp. in Indien.

1^e HOOFDSTUK.

Van de inlandsche zaken.

§ 3, 15—11. De Hooge Regering te recommanderen zorge te dragen, dat de verbintenissen tusschen de Indische vorsten en de Compagnie worden nagekomen: daartoe zal het zenden van redelyke menschen om by die vorsten te resideren, ten eynde haar ordentelyk te handelen en het straffen der schuldigen tot voldoening voor die inlandse vorsten veel contribuieren.

's Comp. dienaren wanneer in Indien komen, zullen daartoe gehouden werden, dat zij de inlandse talen en gewoontens leeren. — Resol. 3 April 1742.

2^e HOOFDSTUK.

Van den Godsdienst.

§ 1, 19, 20, 13, 15, 16. De Hooge Regering zal op het stuk van Godsdienst attent moeten wezen, haar daarom gerecommandeert het opregten van scholen en een seminarium tot Batavia even als op Ceylon; wanneer sig daarin bequame subjecten tot dienst der kerken opdoen, zullen daarvan jaarlyx twee, alsmede twee uyt het Colombose seminarium werden overgesonden, ter vervolging van hare studien, om na verloop van drie jaren, als tot proponenten geëxamineert en geadmitteert zyn, jaarlyx gelyk getal na Batavia en Ceylon terug te zenden. Voors. proponenten haar tractement, item als predicanten worden gereguleerd.

§ 17. Op wat comptoiren de proponenten en predicanten geplaatst zullen worden toont den text, als het voors. in train gebragt is, zullen op de schepen proponenten in plaats van krankbezoekers werden geplaatst.

Wanneer naar verloop van 2 jaren twee aanqueeckelingen uyt het Colombose Seminarium mogten overkomen, werd de presidiale Kamer versogt een project te formeren, waar en in wat voegen, die luyden zullen worden verzorgt.

§ 21. De Hooge Regering almede te recommanderen, zoodra daartoe middelen aanhanden zyn, buyten Batavia ten platten lande kerken en scholen te stichten, hier en daar leeraren te plaatsen zonder eenige dwangmiddelen te admitteren, zooals de kerkboetens op Ceylon, welke afgeschafft werden.

§ 22. De leeraren, die middelerwyl van hier na Indien werden gezonden, zullen moeten aannemen en beloven een van de inlandse talen aan te leeren.

§ 3. De boeken voor de kerken ten dienste van den inlander zullen op Batavia en Ceylon in loco worden gedrukt: de hulpmiddelen daertoe, wanneer op den eisch bekend zullen staan, zullen van hier worden verschaft.

Die van de Augsburgsche confessie gepermitteert, wanneer daarom

verzoek komen te doen, op haar eygen kosten, zoo tot Batavia als aan de Caab een kerk te mogen oprigten, den dienst daarinne te doen, zal, gelyk in de provincien gebruykelyk is, moeten geschieden en de predicanten aan de vergadering van zeventien worden gepresenteert. — Resolutien, dd. 3 April 1742.

3^e HOOFDSTUK.

Van de politie.

§ 5. By het maken van vrede of declareren van oorlog, het verkiezen van een Gouverneur of Directeur-Generaal en over alle dispositien, die de Hooge Regering uytmaken, sullen 6 extraordinaris raden te rekenen van den oudsten af een concluderende en de overige present zynde een adviserende stem hebben.

§ 6. Geen van de leden van de Hooge Tafel, except de oudste raad zal zig eenige commissie mogen onttrekken. — § 7. Omtrent de verhoging van derselver tractementen by deze § gemelt geen verandering te maken, laten vooralsnog zulks op den ouden voet. — § 8. Aan G. en R. overgelaten 't redres omtrent de domestique politie van de stad en colonie na goedvinden te maken, item omtrent het houden van slaven en het maken van een reglement op derselver vrygevinge in 't breede by dese paragraaf vermeld.

§ 9, 10. Voor de kosten van 't uytdiepen der stads gragten, zal gem. regering zoodanige belasting als zy zullen goedvinden introduceren.

§ 9, 11. Omtrent 't wegnemen van de bank voor de groote rivier zal de hoognoodige menagie moeten worden betragt. — § 13. Die in Indien eenig ampt verkrygt, zal den eed van purge moeten doen. Resol. 3 April 1742.

4^e HOOFDSTUK.

Van de Justitie.

§ 1, 2, 6. Tot redres der gebrekkelykheden in de administratie van de justitie, zoo tot Batavia als op de buyten-comptoiren, zullen in plaats van raden van justitie van hier te zenden, jaarlyks zooveel advocaten met de qualiteit van koopman met / 60 en koopmans emolumenten na Batavia werden gezonden, als den text dicteert.

§ 7. Gemelde advocaten zullen by de vergadering van 17^{en} worden aangesteld: waar deselve moeten gepractiseert hebben en hoe lang, mitsgaders waar geboren en van wat religie moeten wezen, item wat haar functie op de schepen wezen zal toont den text.

§ 8. Voors. advocaten zullen zig op Batavia voor beyde de collegien van justitie, met de practyq mogen ernereren totdat employ krygen, en inmiddels de inlandse talen en gewoontens aanleeren. — Wanneer een jaar op Batavia zyn geweest en geen van de hier na te noemen employen hebben, zal haar koopmans gagie en emolumenten cessereren; uyt voorsz. advocaten 3 à 4 altoos op Colombo moeten wezen, om den aard van den inlander om de west te leeren kennen, en om aan de hand te zyn tot het vervullen der plaatsen in den raad van justitie aldaar.

§ 10. Alle de voors. advocaten zyn niet geschikt tot eenige andere ampten. In het justitiele zullen zy ten minste 12 jaar moeten fungeren.

§ 11. Uyt gem. advocaten zullen alle fiscaals in Indien (excepto de Caab) en de vier justitiele officieren te Batavia, de leden van het collegie van schepenen en die van den raad van Justitie moeten worden aangesteld. Allen, die een van de voorsz. employen krygen, zullen door G. en R. aan de vergadering van 17^{en} worden voorgedragen.

§ 12. Om redenen als in den text zullen in geen twee jaren onderkooply van hier werden gesonden, ingaande met de aanstaande equipage. G. en R. gelast gene in Indien tot onderkoopman te promoveren, dan die haar verband als adsistent hebben uytgediend. Resol. 3 April 1742.

5^e HOOFDSTUK.

Van de militie, fortificatie en artillery.

Omtrent de militaire fortificatie en artillery den Heer van Imhoff versogt een plan te formeren en die aan Commissarissen van 't Haagse Besoigne te presenteren, welke daarop finalyk zullen mogen disponeren en daarvan kennis aan de Hooge Regering geven: de Vergadering van 17^{en} behoudt aan haar de aanstelling van 2 à 3 ingenieurs, die de Heer van Imhoff by resol. 11 dec.^{ber} 1741 versogt is aan de vergadering voor te dragen. Resol. 3 April 1742.

6° HOOFDSTUK.

Van de financiën en menagie.

§ 3. De inkomende en uytgaande regten en licenten zullen op Batavia moeten worden verpagt. G. en R. gerecommandeert, omtrent 't ambagtsquartier en equipagewerff, item tegen het overtollige getal van dienaren tot Batavia de menagie te betragten.

§ 9. Sommige leden van de Hoge Regering, die daartoe kunnen vacceeren, zullen over deze en gene departementen, onder hooger opsigt van den GG. het opsigt werden opgedragen.

§ 10. G. en R. gerecommandeerd over de gantsche administratie tot Batavia goede toezigt te nemen en alle officieren van de zeevaart, die leêg loopen, mitsg. onbequame onderkooply en adsistenten thuis te zenden. § 11.

§ 12. Het aanqueken van inlanders tot ambagtsgezellen sal met ernst by der hand genomen moeten worden. Alle reparatien aan de fortificatien zullen altoos aanbesteed moeten worden, mitsgaders het geheele ambagtsquartier tot een magazyn van bouwmaterialen moeten worden gehouden, met afschaffing van alle winkels en werkvolk, uytgesondert een fabricq met twee suppoosten die de projecten van aanbesteding formeren en op dies nakoming letten zullen.

Vermits in het slot der consideratien werd geïnsteerd op de oversending van de bestelcasjes, zal daarvan in de volgende vergadering een point worden gemaakt. — Resol. 3 April 1742. ¹

II. Resolutien betreffende de zoogenaamde vrye vaart en den vryen handel.

Extract-Resolutien van Gouvern. Gener. van Imhoff en Rade van Indie.

Vrydag 16 Augustus 1743. — Voorts ter occasie van den vry Ternataan Kango Socko om met syne by de Ed. Comp. ingekogte gonting naar Ternate te mogen vertrekken, door den Heere Gouverneur-

1. De vergunning van met zoogenaamde bestelcasjes, uit Indie aan vrienden en magen eenige kleinigheden te zenden, was door de 17^{en} ingetrokken, van Imhoff beweerde dat hierdoor de betrekkingen in Indie en Nederland van elkander afgesneden werden, en dat het nadeel voor de Comp. uit die bestellingen voortkomende zo gering was, dat die vergunning wel weder, onder zekere bepalingen, kon verleenad worden.

Generaal gesproken zynde over het stellen van een open vaart na en van de Oosterse Gouvernemen ten, ten eynde de arme inwoonderen aldaar door den handel te favoriseren en eenigermate op te beuren, wanneer dezelve maar het vaeren over deze en gene comptoiren soo in het gaan als komen ten eenemale wierd geïnterdiceerd, om alle sluykery en morshandel, die door dien weg soude kunnen gepleegt werden voor te komen, zoo is verstaan, den voorschr. Ternataan zoowel als alle andere, die in der tyd genegen mogten wezen, zoo van hier na de Oosterse Gouvernemen ten als van daar na herwaarts ten handel te varen, voortaan niet anders te accorderen dan de vaart direct heen en weder, sonder eenige andere plaatsen in den weg te mogen aandoen op poene van confiscatie van vaartuyg en goederen, die daarinne mogten gevonden worden, mitsgaders arbitrale correctie voor de overtreders deeser ordre.

Dingsdag 20 Augustus 1743.

Voorts ook gelet zynde op het verzoek van den burger Arnoldus Smit en boekhouder Jacob Carelsz. omme gepermitteert te worden na de comptoiren om de West van India en van daar naar de Golf van Persie te varen, mitsgaders te dien eynde hetsy te huur of te koop van de Ed. Comp. te erlangen een schip van de kleynste charter, dan wel een ander vaartuig van de vereyschte grootte met de daartoe gehorende equipagie- en amonitie-goederen, soo is uyt overweging van het consent door de HoogEdele Heeren 17^{en} bereids verleend, op de bekende generale consideratien van den Heere Gouverneur-Generaal in het openstellen van de vaart en handel in dat gewest, van en na dese hoofdplaats voor een iegelyk, met reservatie van eenige koopmanschappen, die privativelyk voor de Ed. Comp. gehouden worden en onder betaling van de ordin^e. uytgaande en inkomende regten, goedgevonden en verstaan in het voors. versoek te condescenderen, mitsgaders haar de voors. vaart te permitteren onder soodanige restrictien en bepalingen als daaromtrent reeds zyn gemaakt en nog nader staan gemaakt te worden in der tyd, mitsgaders aan haar volgens desselvs inventaris over te doen en te verkoopen, het door hen versogte jagt Christina Sophia met zyn equipage en monture en eyndelyk gem. boekhouder Carelsz. na zyn versoek in 't eynde van dat request gedaan, uyt den dienst van d'Ed. Comp. te ontslaan en in burger vrydom te stellen met cessering van syne gagie van heden af.

Vrydag 20 September 1743.

Op de propositie van den Heere Gouverneur-Generaal is verstaan, de ministers en bedienden op de respectieve comptoiren om de West van India niet alleen kennis te geven, wegens de opengestelde vrye vaart om dien oord; maar deselve ook op daartoe gedane instantien van de van hier, derwaarts te vertrekken staande burgers, qualificatie te verleenen, om ingevalle hare scheepjes of mindere vaartuygen eenige ongemak mogte overkomen, waardoor deselve na herwaarts niet soude kunnen terugkeeren, alsdan de daarop te vinden schepelingen met s Comps. schepen transport herwaarts te verleenen, mits gedurende de reyse voor de kost scheepdienst doende.

Dingsdag 24 September 1743.

Mits de opengestelde vrye vaart en handel voor een iegelyk van de na dese hoofdplaats zoo om de Oost als West van Indien, ingevolge de qualificatie der H. Ed. HH. 17^{en} en de licentie daartoe reeds aan verscheyden burgers vergund, met reserve nogthans van den handel in speceryen, koper, thin en peper en in den aanbrengh ook van amphioen, die de Ed. Comp. aan zig privativelyk komt te behouden, soo is op de propositie van den Heere Gouverneur-Generaal verstaan, de ministers en bedienden op alle comptoiren niet alleen tot haar narigt kennis te geven, dat men voors. navigatie op dien voet en bepaling aan de burgers en ingezetenen heeft gepermitteerd, maar ook haar te recommanderen omme voorm. burgers onverhindert derzelve handel te laten dryven en in sooverre buyten prejuditie van d'Ed. Comp. geschieden kan, hun ook de behulpzame hand te bieden, mitsgaders terwijl dese preuue daarvan genomen werd, dese regering te suppediteren hare consideratien, op wat wyze voors. vaart in 't vervolg zal kunnen worden gereguleert een ieder met relatie tot syn comptoir, enz.

Reglement op de vrye vaart.

Dingsdag 16 September 1745.

Deze extra-ordinaire byeenkomst door den Heer Gouverneur-Generaal belegt zynde om te besoigneren over het point van de vrye vaart soo om de West van Indien als na de Oostersche Gouvernemen ten tot het openstellen van dewelke H. Ed. H. agtb. HH. de Heeren Seventhienen in 't Patria op het voorgestelde door welgemelte Z. Ed. by de overgelegde consideratien over den staat der Nederl.

Maats' op den 24 Nov. 1741, by het 2^e Hoofdstuk onder den titul: van 's Comps. handel in het gemeen en speciaal van den handel op de Westersche Comptoiren, item die van de overige articulen der negotie van de Comp. zoo in Indie als uyt en naar Indien, item van de rethouren in 't gemeen en de wissels, by het vierde Hoofdstuk § 6 en 7 dese regeringh by derselver resolutie van 2 April 1742 wel hebben gelieven te qualificeren en ook aan deselve te refereren, de nadere en noodige bepalingen daaromtrent en ingevolge van hetwelke ook ter sessie van den 16^{en} Aug. 1743 de vaart naar de Oosterse provincien voor alle en een iegenlyk niet alleen geopent is, onder de restrictie, dat deselve direct van daer na herwaerts en van hier naar derwaerts zoudē moeten geschieden op poene van confiscatie van vaartuigh en goed, buyten arbitrale correctie by de overtreadingh deser bepaling; maar ook op den 8 December 1744 goedgevonden is, den handel om dien oord, principaal ten aansien der lywaten privativelyk voor de Comp. aan te houden en de ministers de vaart niet verder te laten animeren, dan in sooverre de besorging van de huysselyke benodigtheden mogten komen te vereysschen ' gelyk oock ter sessie van den 20 Sept. 1743 nopens de vaart om de West van Indien soowel verstaan is, de ministers daarvan kennisse te geven en de schepelingen der burgerscheepjes of vaartuygen, dewelke by zeenood off rampen, derselver adjude mogten benoodigen, de vereyschte hulpe toe te brengen en met 's Comp. schepen des benoodigt zynde herwaart transport te verleenen, mits voor de kost gedurende de reyse dienst doende, als op den den 24 daaraan gearresteert is, meerm. vaart om de west te openen, met reserve privativelyk van vyf diverse articulen in den handel voor de Comp, bestaande, in *speceryen, koper, thin, peper en den aanbrengh van Amphioen*, op welken voet dan ook gedagte vaart wel bereets aan den gang is gebragt, dog alles nog maar by provisie, schoon ook aan dese tafel op den 31 July 1744 by secrete resolutie reeds gereguleert zyn, de thollen in de Bengaalse directie en eenige andere voor die vaart noodig geoordeelde arrangementen nader by de derwaerts geschreven aparten brief van den 18^{en} Aug. 1744 gesien, omdat men tot hiertoe

1. By resolutie van 27 Sept. 1746 werd dit verbod in zoo verre opgeheven, dat aan de particulieren werd toegestaan het handelen in alle soorten van lijnwaden, met uitzondering van blaauwe, roode en ruwe witte doeken. — Zie brief 31 Dec. 1746.

nog heeft afgewagt de eonsideratien van verscheyden der ministers en dus ook alles tot hiertoe nog maar indulgeerende wyse is geschied, sonder van deze verleende permissie by eenige publique acte, soowel de resp. collegien van justitie en derselver officieren als de onderdanen en ingesetenen van de Comp. kennisse te hebben gegeven, zoo wierd door den Heere Gouverneur-Generaal aan de vergadering voorgesteld of men, nademalen nu al byna twee jaren de vaart na dese en gene oirden van Indien was geschied, als nu op deselve niet soude kunnen en dienen te arresteeren een vasten voet en daarvan by placcaat een ieder adverteren, opdat ook de ministers der buyten-comptoiren in den hare, nevens alle degene, dewelke tot desen voet gegengen mogten syn, haar daarnaar souden kunnen reguleeren en ook weggenomen worden alle twyfelmoedigheyt en vreesse voor veranderinge in dese vergunning, die alsnogh veele kan hebben tegen gehouden van dese te betrouwen en accrediteren, uythoofde van soovele differente prohibitien als daertegen liggen by vorige wetten en placeaten en ten dien eynde dan ook by der hand genomen zynde, de resumptie van de ter sessie van den 24 Sept^{ber} 1743 gerequireerde en van de resp. ministers, excepto die van Souratta en Persia ingekomen consideratien op dit subject, soo is na rype overweginge van het een en ander goedgevonden en verstaan tot een permanente ordre voor den aansaande te statueeren en wel eerstelyk: dat soo om de West als Oost uytgesondert op eenige der comptoiren, waarvan hier nader gewag sal werden gemaakt en ook van eenige speciaal in 't vervolg te benoemen articulen, van alle inkomende en uytgaande goederen, even als dat hier ter plaetse is gereguleert, zal worden geheven den thol van vyff percents, mitsgaders dat alsnog privativelyk voor de Comp. gereserveert blyft den handel in speceryen, koper, thin, peper en den aanbrengh hier ter plaetse van amphioen en wat voorts aanbelangt de resp. comptoiren ieder op sig selfs, soo is verstaan, belangende:

Amboina en Banda, dat de vrye vaart van hier na dese provincie en van daar na herwaart, item tusschen dese beyde gouvernementen toegelaten werd aan de ingesetenen en onderdanen van de Nederlandsche Comp. of inlanders onder haer sorterende op dese conditie en voorwaarde dat geene derselver by hun vertrek, na derwaart zal mogen medenemen, 'tzy eenige witte, blaauwe, ruwe of eenige andere geschilderde of ongeschilderde lywaten, in hoedanige soort

deselve ook zoude mogen bestaan of wel by retour van daar mede voeren eenige speceryen, de eerste op de poene van dies verbeurte en de laatste op de van ouds gestatueerde straffe des doods, waaromme ook tot meerder geruststelling deser regering ten opsigte van dit importante articul, alle uyt dese provincien vertreckende vaartuygen, des eenigsints doenlyk zynde, niet alleen tot buyten de specery-eylanden door 's Comp^s. vaartuygen zullen moeten geconvoyeert; maar ook by hare aankomste alhier ter rheede door den waterfiscaal evenals zulx omtrent de scheepen van de Comp. in gebruik is, gevisiteert en tot derselver ontlossing bewaakt worden door dienaren van gemelden officier, evenals ook door gem. vaartuygen by hun vertrek na herwaarts geene andere dan dese hooftplaats en by hun retour na derwaart geen andere dan het Hooftcomptoir zal mogen werden aangedaan, excepto het Hooftcomptoir op Java in de reyse van hier derwaarts, hetwelke ten inkoop van ryst en andere gepermitteerde goederen aan de naviganten op dit vaarwater verstaan werd te permitteeren, tot gerief van de gemeente in dese provincien en den thol van alle inkomende ryst in Amboina en Banda te stellen op een ryxd^r. voor het last en twee dito voor de uytgaande dito, mitsgaders de ministers te gelasten aan dese regering op te geven alle de sortementen van lywaten, die deselve mogten bevinden dat aldaar voor de Comp. verkoopbaar zyn, ten eynde haer, nu den particulieren aanvoer ten eenemaal sal komen te cessereren daarvan te gerieven, ter vermyding van het gebrek, dat de inwoonders andersints zouden komen te lyden.

Vervolgens in consideratie gekomen zynde de vaart na en van *Ternaten*, soo is verstaan daaromtrent almede plaats te laten hebben, hetgeene nopens de vaart, met uytzondering nogthans van het convoy der van daer vertreckende, omtrent Amboina en Banda is gestatueert, dog aldaar en op Macassar van alle uytgaande ryst drie ryxdaalders per last aan thol te laten voldoen en één ryxd^r. by den invoer, item den lywaathandel, dat is den aanbrengh in *Ternaten*, aan de Comp. alleen gereserveert te houden, dog de vaart tusschen dit Gouvernement en Macassar te interdiceren om vele goede redenen, daaronder ook voornamelyk den goudhandel in de bogt van *Tomini* en aan of op de noordwestcust van *Celebes* tot aan *Cayelie* toe, hetwelke verstaan word alsnog te houden voor de limiten tusschen

Ternate en Macassar en de laatstgem. te interdicieren verderop langs die custe te varen sooals ook die van Ternaten niet verder afwaarts of om de Zuyd sullen mogen komen, alles om des te beter meester van dien handel te blyven en des te beter tegen de morsseryen te kunnen waken.

Macassar, de vrye vaart tussen dese hoofdplaatsen en dit Gouvernement reeds hebbende, item na Banda en Amboina agtervolgens het reglement jongst daar in loco, daerop beraemt, soo is verstaan op den presenten voet daarmede wel te laten continueren onder de bovenstaande bepalingen, belangende Ternate en ook onder de vergunning om in de heenreyse van hier Java's hoofdcomptoir te mogen aandoen, dog niet op de terugreyse, maar alleen direct herwaarts en voorts ook in de heenreyse geen andere dan de hoofdplaatse off het casteel Rotterdam te mogen aanloopen en eyndelyk den lywaat aanbreng aan de Comp. alleen te reserveren, mitsgaders belangende de conditien op dewelke den 15 May dezès jaars de inkomende en uytgaande regten voor de eerste maal ten desen gouvernementen zyn verpagt geworden, het zesde articul nopens den invoer van Europeche dranken en andere tot consumptie dienende goederen, benevens huysselyke en dagelyxe benodigtheden voor 's Comp. ministers mindere bediendens en burgers, buyten de betaling van thol en selver buyten visitatie als een te generaal en te ver geëxtendeert articul in 't geheel te royeren en het 7e art. te amplieren, dat alle de van hier na derwaart varende personen van de door hun aldaar aangebragt werdende meubelen en provisien zullen moeten vertoonen een, daarvan alhier door den heere Gouverneur-Generaal verleend, permissiebriefje, na hetwelke ook eenlyk deselve vry van thol sal moeten gchouden en by het 8^e artic. gevoegt worden, dat de ingebringte amphioen zoowel als de uytgaande by de voors. conditie is gestelt, ook sal subject blyven de ordinaire 5% aan thol, item het 14, 15, 16, 17 en 21 articul sprekende van de in- en uytgaande ryst na de boven vermelde bepaling voor een ryxd. inkomend en 3 ryxd. uytgaande het last, veranderd en ook door het ministerium by het 27^e artic. speciaal en niet in generale termen gestelt moeten worden het getal der vaartuygen, gesanten en sendelingen der inlandse vorsten, dewelke van de betalinge van den thol zullen blyven geëximeerd, nadat 's lands constitutie zal komen te vereysschen, onder eene aan-

wyzyng aan meerm. ministers, dat alhier eenlyk tholvry gelaten worden, de vaartuygen, waarop sich eenige princen of gesanten dan wel sendelingen in persoon komen te bevinden, sonder meer, item voor het overige het verder genoteerde by de voorsz. pagtconditien te approberen.

Malacca reeds ten deele gereguleert zynde by de missive deser regering van den 22 Oct^{ber} 1744 en desselvs in en uytgaande regten ook bereits verpagt zynde onder ult^o December 1744 onder sekere conditie, die men in tyd en wyle althoos pro re rata altereeren kan, soo is verstaan de ministers aan te schryven, dat de vaart van en na dese hooftplaatse even als op alle andere om de west van Indie en Oostwaarts op langs de vaste cust op den in den aanvanck deses gestelden voet aan een ieder gepermitteert blyft; dog dat daarentegen deselve met allen mogelyken yver en candeur zullen moeten beletten en tegengaan, alle vaart en handel, die buyten 's Comp^s. passen en wel inzonderheyt in den amphioen beoosten en bezuyden *Malacca* geschiet ten aansien van 's Comp^s. exclusief regt tot dien handel, uyt hoofde der oude contracten met meest alle de vorsten der eylanden van dese Asiatische zee en belangende de *Manilhasche* traffiquanten omdat die vaart in 't geheel onwettig en ongepermitteert, ja volgens de tractaten den ingesetenen onder de Spaansche heerschappy en de *Philippines* sorteerende geen de minste navigatie naar dese zeeën nog meer prejuditie als men reeds daarby geleden heeft, sonder in het vervolg meer te accorderen is, hetwelke zy by provisie door non-admissie van desulke en ontzegginge van deselve van alle geriefelykheit kunnen executeren tot tyd en wylen men door bekruyssing van dat naauw alle vaart en handel buyten de onse en die na de vaste eust van *Indien* geschiet, metterdaad tegengaan kan, blyvende vooral den amphioen die door de straat *Malacca* soude willen inkomen contrabande, gelyk verstaan is deselve op nieuws te verklaren by desen, nevens alle degcene, die in dese zeeën beoosten den meridiaan van 't Princen-cyland sal werden geatrappeert, wie ook toebehoorende of met wat passen ook pretendeeren mogte gedekt te wesen, waarvan ook toffens verstaan is advertentie te doen aan de respectieve buyten-comptoiren tot waarschouwinge der handelaars en vooral die van de vreemde natien, — gelyk ook:

Bengale aanbelangende by resumtie der brieven van de ministers

over dat subject van den 25 Nov^{ber} 1744, 24 January en 26 February deses jaers 1745 gebleeken zynde dat sy met de moorse regenten, het nog niet hadden kunnen eens worden over dat artikel, en gemerkt het overige reeds genoegsaam gereguleert is in de Ganges nopens de vrye vaart, by secreete brieven van den 18 Aug. 1744, op fundament van het gearresteerde op den 31 July bevorens, soo is verstaan: belangende het nog openstaande articul van den thol voor de moorse regeeringh, wel het succes aftewagten der nadere negotiatien, die de ministers daerover scheenen te sullen entameren, dog des onvermindert de meerm. navigatie op den ter evngem. resolutie gestelden voet, als reeds van hier aan de gangh zynde, te laten continueren en af te wagten den verderen uytslag van het gedrag der Cassembasaarse bediendens omtrent den Nawab en ingevalle van een aanhoudende ongeneygtheyt, alsdan de particuliere schepen als die van de Comp. te considereren, deselve van zoodanige passen te voorsien en de ladingen van dien in 's Comp^s. loge te laten opslaan, met vryheyd nogtans aan de aanbrenghers derselve om die te mogen verkopen na haer willekeur, om dus geen verdere pretexten tot dilay of tergiversatie te verschaffen door het onnoodige verschil der Nederlandsche vaart van de Comp. en die van de particulieren, hetwelke de mooren om het even moet syn, alsoo de eerstgen. niet bepaald is in deselve en die dus sooverre uytbreiden kan als haer goeddunkt.

In *Souratta* en *Persia* is verstaan, met toezending van de copias der voorsz. secreete resolutie van den 31^{en} July en missive van den 18^{en} Aug^s. 1744 na Bengale afgegaan, de bediendens te gelasten den thol na de daarby voorgestelde wyse, ten aansien van Bengale ook by haer te reguleren en voorts ook de voorsz. vaart na en van bovengem. plaatsen in dier voegen in 't gemeen vast te stellen by provisie of totdat alhier zullen wesen ontfangen de verwacht werdende consideratien der ministers in beyde de voorsz. directien.

Cormandel, ten opsigte van desselfs binnenlandsche vaart langs de custe en ook na Jaffanapatnam de bogt van Tondy en Ceylon, met die van buyten seer verschillende en ten opsigte der cerstgem. sooveel Ceylon betreft het noodige reeds onder de besoigne over dat Gouvernement besloten, mitsg. het resteerende domesticq en daer nader en beter dan van hier te reguleeren zynde, soo is verstaan

ten opzigte der overzeesche vaart naar en van dese plaats en alle de Westersche Comptoiren van Indien, item verder daer het gepermitteert en practicabel is, na haren voorstel te gelasten, dat alle particuliere scheepjes of mindere vaartuygen by haere aankomst aldaar ter custen gehouden zullen zyn aan te loopen een van 's Comp^s. comptoiren ter aanwysing dat geene der verboden handelwaren, hier voorwaarts geexpresseert, in hebben, mitsgaders ook verplicht zyn ingevalle dezelve niet genegen mogten wesen aldaar last te breeken, maer gesint waren hare lading elders, buyten 's Comp^s. gebied te gaan verkopen, aldaer voor haer vertrek te betaalen de drie percento aan inkomende regten, die aldaar voortaan geheeven sullen worden, en ook sooveel voor d'uytgaande, van welke laatste egter de voorz. passeerende handelaars geëximeert zullen wesen.

Ceylon, van de overige Westerse Comptoiren by de verleende permissie tot de vrye vaart door HEd. Hoogagtb. de Hz. 17^{en} by derselver resolutie van den 2^e April 1742 wel in sooverre provisionelyk uytgesloten, dog volgens den teneur der consideratien van het ministerium ten desen gouvernemente van soo swaarmoedige bedenkingen in dit stuk niet zynde, om niet mede begrepen te werden onder de liberteyt, die men aan den handel van de andere westerse comptoiren geeft, nademalen zulx alleen soude strekken ten nadeele soo van de maats^v. als van derselver arme ingesetenen daer ten eylande, soo wierd na overweginge van het geadvanceerde door meerm. ministers en uyt aanmerking, dat het sluyken en morssen op dese wyse inderdaad al ruym soowel te beletten (sal) wesen dan van een meenigte der aldaer aankomende en afvarende kleene inlandse vaartuygen, goedgevonden en verstaan, de vrye vaart na en van dit eyland, soo van dese hooftplaats als de westersche comptoiren onder den anderen open te stellen in alle eens gepermitteerden goederen, voor de Nederlandse ingesetenen en onderdanen daer ten eylande en elders, met exclusie van alle andere, met dese bepaling nogtans, dat buyten de vyf bekende articulen wat den invoer aanbelangt, ten ware de daeronder begrepen amphioen by de Comp. alhier ingekogt mogte wesen en zulx speciaal gedoceert wierd ook privativelyck aan de Comp. zal moeten verblyven en dierhalven verboden zyn op poene van confiscatie en de verbeurte van vier dubbele waarde van dien, den aanbrengh en invoer van alle ruwe witte en blaauwe doeken,

item zout, mitsgaders den uytvoer van caneel, Ceylouse cardamon en dito peper, cayendract, kopers, kokus-oly, gedroogde particulier arreek 't zy heel of gesneeden, op poene des doods ten aansien van eerstgem. point, en andere straffen na bevinding van zaken ten opzichte van het overige, sonder dat om den voorraad van het een en het ander in de pakhuysen eenige nadere uytsonderinge plaats zal mogen hebben.

Voorts werd goedgevonden en verstaan:

den thol in 't Generaal op de gepermitteerde handelswaren ten desen eylande te stellen op *vyff* perct. voor den uytvoer en van de tobak, palmeren en hetgene verder van die natuur is te doen heffen, hetgeen de uytvoerders thans gewoon zyn daarvoor aan de pagters of invorderaars op te brengen, dogh voor de uytgaande arreek 60% aan thol te doen betalen, gerekent naar den gewonen uytkoopsprys van de Comp. en voor den invoer van de gepermitteerde lywaten 25% mitsgaders 15% voor alle andere wharen, welke het ook mogen wezen en van waar die ook mogten worden aangebragt, item van de aankomende slaven den ordinair daarop gestelden tax.

Nog is op de voordragt der ministers by derselver consideratien van den 12 Juny dezes jaars goedgevonden en verstaan, deselve en soomede alle de overige ministers op de comptoiren van de Comp. om de West en tot Malacca te qualificeeren, tot het verleenen van permissie aan degeenen, die daarom mogten komen versoeck te doen om 's jaars een of meer sloopjes naar China en Madagascar af te zenden, het laatste ten afhaal van slaven, item aan particulieren met een capitaal advans te mogen verkopen cayertouwen en trossen tot gerief van deselve en niet verder of tot negotie, mitsgaders om aan haer, na de daerop gestelde pryzen en ingevalle buyten ongerief geschieden kan, te verstrekken de benodigde equipagie-en-ammunitie goederen en aan de particuliere zeevarenden, des versogt werdende, passagie met 's Comp. sloopen, mits voor de kost dienst doende, te verleenen en ook sooveel adjude aan die handelaars te bewyzen als buyten 's Comp. nadeel geschieden kan, blyvende de bepalingen en licentien omtrent de vaart der pharen en Chialoupen van en na Cormandel, item die der Bengaalse, Souratse en Canarase kooplyden in vigueur als voor desen, sooverre die vaart tot eene aparte classe kan gerekent werden te behooren.

Laatstelyk nog by resumtie der consideratie van de ministers ter custe *Mallabaar*, by haere brieven van 13^{en} may deses jaars gesien zynde, de bedugting derselve, om in de tholsgeretigheden, dewelke thans geheven werdt, eenige veranderinge te maken, ter zake den Cochimsen Koning, dewelke althans van buytenlandse Christenhandelaars, 7 en de Comp. 3%, van de binnen- en buitenlandse heydenen 5 en Comp. 3, mitsgaders de Maats^s. van de burgers en inwoonders aldaar 6% geniet, by soodanige occasie ook syne thollen soude verswaren en dus de menschen afgeschrikt worden van de vaart na derwaarts, soo wierd goedgevonden en verstaan het ministerium aldaar te gelasten om door alle degenen, die aldaer ten handel komen, veor de protexie, die aan haar verleend werd, een sekere recognitie te laten opbrengen niet excederende 5% boven de thollen, die thans geheven werden en dewelke ook in het vervolg in diervoegen zullen moeten blyven. *Batavia in 't Casteel*, dato voors.

(was geteekend) G. W. van Imhoff, P. de Chavonnes, M. van Aerden, D. Nolthenius, I. Mossel
D. Overbeek, I. S. M. Cluysenaer; J. van den Bosch, P. Schuylenburg en P. A. van de Parra, secret^s.

Dingsdag 21 December 1745 openstelling van de overwalsche vaart.

Voorts is op de propositie van den Gouverneur-Generaal verstaan de vaart van de overwal na Java als nu weder open te stellen, omtrent Samarang en Grissée, dog op geene andere plaatsen in het komen van daar, op poene van confiscatie, mitsgaders tot inkomende en uytgaande regten voor gem. overwalders op Java evenals hier ter plaatse te stellen op 5% item ook op gem. plaatsen te introduceren den thol op eenige goederen by het 12e articul der conditien van de inkomende en uytgaande regten alhier gesteld, met eene ampliatic dat 25%, van alle aangebragt wordende, soowel Europeese als inlandse manufacturen sullen moeten worden voldaan en de pagters geïnterdiceerd zyn, om ten aansien van de thol in eenigerhande maniere te mogen composeren, op verbeurte van een duysent Rd^s. tot eene boete, nademaal daardoor misschien wat gefaciliteert zal werden, het voornemen om de vaart tussehen Borneo en Macassar sooveel mogelyk te verhinderen, als voor de Comp. de allerschadelykste, dog niettemin ook teflens de allermoeelykste synde om tegen te gaan, soowel door de nabyheyt als de intrigues der inlandse Hoven op Celebes, dewelke

niet nalaten zullen, die vaart steeds te favoriseeren alsoo zy zoowel haar gerieff als voordeel daarby vinden, buyten dat ook in het openstellen dier vaart van de overwal op de twee bepaalde plaatsen in het midden en aan het oosteynde van Java, thans na het reguleren van den amphioenhandel op een vasten voet ¹, die swarigheyt niet meer resideert als bevorens en daarentegen aan die overwalders een groot gemak werd toegebracht, omdat zy in stede van dese hoofdplaats alleen, thans drie zóó wel verdeelde havens hebbende voor hare vaart en handel, die met kleine inlandse, slegtbezeylde vaartuygen geschiedt, het gansche jaar door kunnen overkomen, en de eene plaatse of de andere bezeylen, dat in den meerderen aanb'ng der producten van den overwal ook teffens meerder leeven in de negotie en gerief voor de ingesetenen op die plaatsen zal geven tot verbetering der finantien van de Comp.

Nog is verstaan weder als voorheen te permitteren dat de ryst van Cheribon na Bantam zal mogen vervoerd worden, mits de van Bantam na Cheribon vertrekkende vaartuygen sonder onderscheyd alvorens *en passant* dese rheeде zullen moeten aandoen, om van behoortlyke passen tot de voorsz. directe vaart voorsien te worden.

Alvorens is verstaan ten dienste dezer Colonie en tot vergrooting van de burger- en smalvaart aan een ygelyk weder te permitteren het afbalen van houtwerken van Java en het aantimmeren van vaartuygen langs de stranden aldaar, onder het oog en toezigt egter van 's Comp^s. bediendens.

(Op den 21 Oct. 1746 werd bovendien een reglement voor de vry-schippers en bootsgezellen vastgesteld. Dit reglement regelde hoofdzakelyk de regten en verpligtingen tusschen vryschippers en hunne bootsgezellen.)

III. Octroy door de Edele Hoge Indiase Regering verleend aan de Societeyt van den Amphioen-Handel tot Batavia.

(De mededeeling van dit octrooi wordt hier achterwege gelaten, daar het reeds gedrukt is in Deel I der Bydragen tot de Taal-, land- en volkenkunde van N. Indie. Amsterdam 1852. Het octrooi werd geprolongeed en geamplieerd by resolutie van 20 Augustus 1753.)

1. Op 30 November te voren, was het octrooi aan de Amphioen-Societeit door de Hooge Regering verleend.

- IV. Placcaat d.d. . . . November 1744 betreffende den verkoop van vaste goederen door repatrierenden. GUSTAAF WILLEM BARON VAN IMHOFF, Gouverneur-Generaal, en de Raden wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden, en de Nederlandsche Geoctroyeerde OostIndische Compagnie in Indiën; allen den geenen die desen sien, ofte horen lesen, Salut; doen te weten:

Naar dien in Rade van India, op den 18 der jongst verwekene Maand September, in aanmerkinge genomen is, d'Interdictie, die volgens Placcaat van den 7. November 1712, gefundeert op het aangeschrevene door de Hoog Edele Heeren Seventienen, van den 30. April 1653. en conform het Placcaat van 3. July 1641, hier ter plaatse g'emaneeert, als nog blyft stand grypen, dat repatrieerende Luyden gehouden en verpligt sullen wezen, alle hare vaste Goederen, voor derselver vertrek uit Indiën, te verkopen, op pæne van Confiscatie, ten ware by de Hoge Regering deser Landen anders mogte werden vergunt, en dat dese Vergunning, op de daaromme gedane Versoeken, door sodanige Luyden, of wel derselver Gemagtigdens, in het vervolg van tyd eenlyk in zo verre is g'extendeert, dat de aanhouding derselver is toegelaten tot het vertrek der laatste retourbesending in het volgende jaar, sonder dat egter daar-door het groot inconvenient, dat daar-uyt voor den handel en wandel resulteert, weggenomen of ook voorgekomen is het nadeel, dat de Compagnie selfs hierdoor komt te lyden, so wel in hare Commerce, als ten aanzien harer Colonie; mitsgaders ten dien dage voorts goed-gevonden en verstaan is, gedagte Interdict niet alleen in te trekken, en aan repatrieerende Personen, 't zy Dienaren of Burgers, Vryheyt te laten, om, 't zy by de Compagnie of by Particulieren, op hun depart uyt India eenig Interest te mogen blyven behouden, zo wel in vaste als losse Goederen, maar ook, tot wegneming van de swarigheden, die daar tegens mogten voorkomen, teffens hetselve alleen aan de sulke by Privilegie te vergunnen, die, niettegenstaande hun depart uyt of verblyf buyten dese Gewesten, hunselven alhier justitiabel sullen stellen, over en ter zake van voorn: vaste en losse Goederen, Actien ofte Crediten, en daarvan behoorlyk kunnen doen blyken, en oversulks alle overige onder de voorgaande Interdictie begrepen

te laten blyven, onder de daar toe staande pœnaliteyt van Confiscatie; So is 't dat daar van door Publicatie en Affixie deses een iegelyk, die sulks soude mogen aangaan, werd g'advertteert, ten eynde sig daar na te kunnen en te mogen reguleeren, en, voor so verre op haar vertrek naar Nederland, of ook reeds daar zynde, en alle andere daar te lande wonende, genegen zyn eenig Interest in deze Colonie of Gewesten te hebben ofte te blyven behouden, behoorlyk Sorge te dragen, dat aan de voorsz: Conditie werde voldaan, 't zy door haar selfs, of door hare Volmagten, op dat zy niet mogen incurreeren de pœnaliteyten voor-vermeld, maar van het voorsz: Privilegie zo volkomen mogen jousseeren, als of zy in deze Colonie gebleven en tegenwoordig waren, Ordonneeren en beveelen dierhalven de hoge en mindere Collegien van Justitie hier in Indien, en voorts een iegelyk, die het aangaat, sig na den inhoude van desen te reguleeren, also wy sulks voor den Staat der Nederlandsche Maatschappye in dese Gewesten en den Welvaart harer Colonien, also bevonden hebben te behoren.

Gegeven in't Casteel Batavia, op't Eyland Groot Java, desen ... November, 1744.

V. Regeling der uitgifte van grond aan Europesche landbouwers.

Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade, dd. Vrydag 14 February 1744.

Verder door den Heer Gouverneur-Generaal aan de Heeren Leeden voorgesteld zynde of het niet dienstig zoude wezen, dat men alsnu bepaalde de grootte van de landen, die aan de uyt Nederland overkomende boeren, onder betaling van de daarop by de consideratien van welgem. zyn Edelheyt gestelde revenuen zullen moeten worden afgegeven, naardien van dat soort bereets een alhier overgekomen en in gereetheyt is om zig na de bovenlanden te begeven, ter cultivering van het land, dat aan hem mogt werden vergund, gelyk er ook nog meer andere liefhebbers zig daertoe van tyd tot tyd komen aan te geven, zoo wierd goedgevonden en verstaan aan ieder landman één honderd morgen aan hoog land, de helfte zaayveld zynde

voor den bepaalden erfpacht van 50 Rs. 'sjaars af te geven en een honderd en vyftig morgen, wanneer het in hoog land alleen zal bestaan, nademaal het eerste vry wat voordeeliger dan het laatste is ¹.

VI. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem, Baron van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale O. I. Comp. (Heeren XVII.)

Batavia, 31 december 1744.

Wel Edel Hoog Agtbare enz.

By onze Briefjes van den 8^{en} en 26^{en} october, enz.

Java, wat den vorst des lands of den Soesoehoeng betreft, met het afloopen van 't jaar 1743 in rust en vrede geraakt, door het contract van reconciliatie, vrede en vriendschap, by onse vorige ampele beschryving van 31 dec. 1745 omstandig geciteerd ². Soo zeiden wy by onse daaraan volgende advisen. , dat men 't zeedert dien vrede hadde geratificeert, ingevolge van eenige der artieulen de sabandharyen hadde verpagt en op de aanstaande rysleverantie de noodige ordres gesteld en dat er groote hope was de maatschappye door het eene en andere werkelyk bevoordeelt te sullen zien. Wat nu 't sedert omtrent dese twee voornamen en eenige andere artieulen voorgevallen is, die men denkt dat U Ed. H. agtb. attentie meriteren, sal men hier kortelyk ter nederstellen. . .

1. Over de wyze waarop van Imhoff zyne plannen omtrent eene Europeesche kolonisatie in de bovenlanden van Batavia heeft uitgevoerd, zie men verder, het rapport omtrent de verschillende kolonisatieplannen in Indië, door my geleverd aan de Staatscommissie ingesteld by Z. M. besluit van 16 Juny 1857 no. 90 en door deze commissie achter haar verslag aan den Koning (s Gravenhage, gebr. van Cleef 1858,) gevoegd, als Bylage litt. F. en meer byzonder bladz. 145—151 en de resolutien der Hooge Regering door my daarby gevoegd dd. 24 Maart 1744, 17 July 1744, 29 Sept. 1744, 9 Juny 1752, 22 Aug. 1752 en 20 Maart 1752. Sedert gaf nog in het Tydschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgeg. door het Bataviasche Genootschap, de heer J. Hageman Jez. een artikel over: de Europeesche Boeren 1742—1760 en de heer D. W. Schiff over hetzelfde onderwerp een artikel • Kolonisatie op Java. • Beide deze artikelen, waarvan vooral dat van den heer Schiff het bovengen. Staatsrapport aanvult, worden gevonden in Deel XVII (5^e serie, Deel III) op bladz. 59 vg en bladz. 110 van bovenvermeld tydschrift.

2. Zie Deel IX (VI) bladz. 428 en 434.

Het hof van Cartasoera na de geslotene en geratificeerde vrede 's Comps. aggregatie gekregen hebbende op de verkiesing van twee nieuwe ryksbestierders door den Soesoehoenang gedaan, heeft vervolgens door een plegtig gesantschap, aan het hoofd hebbende een derselven, de knoop van de nieuwe gelegde vriendschap verder toegetrokken

Vervolgens is na het aflopen van dit gesantschap den gezaghebber van Samarang naar Cartasoera opgetrokken, eensdeels om den vorst ook weder te complimenteren en ten anderen om met denselven te reguleren de overige punten, die uythoofde van het nieuwe tractaat nog moesten aan den gang geholpen worden en in dese commissie heeft hy niet alleen almede het vereyschte genoeg gehad, sooals zyn dagregister, ter speculatie van UEdh. desen versellende, nader doceert, ¹ maar den vorst heeft selfs nog kort daarop ter syner instantie bewilligt in den versogten afstand van de soogen. Lembrawa's, waarover zooveel by de papieren geschreven is en breedvoerig vermaand by de secrete instructie voor den Heer Commissaris Coyett dd. 31 may 1733, soodat hierdoor de Samarangsche hoofdregent, die door de Comp. werd aangesteld en ten wiens behoeve die afstand is geschied een ruym inkomen gekregen heeft, dat hy anders gaarne ten koste onser nieuwe geacquireerde domeynen hadde gesogt En nademalen men by resol. van 9 oct. pass^o geen redenen gevonden heeft om tegen te spreken het voornemen van den vorst, om syne residentie te verplaatsen een groot uur verder oostwaarts op aan de rivier Solo, daar dog den meesten bovenlandsen handel gedreven wordt en die ook thans wel te passe sal komen tot het afbrengen der producten, soo heeft men op het ingekomen berigt van de betere gelegentheyte der geprojecteerde residentieplaats het noodige consent daartoe gegeven Wat de inlandsche regenten aanbelangt, daarvan hebben eenigen dergeene, die onder den Soesoehoenang zyn gebleven, den eed van trouw bereeds afgelegd en de meesten ook van degeene welkers landen aan de Comp. door het nieuwe tractaat syn afgestaan dog van de eerstgen. soort nog eenigen wat getergiverseert hebbende, gelyk die van Pranaraga

1. Zie hierachter een uittreksel uit dit dagregister van den gezaghebber Elzo Sterrenberg.

en Madion en vooral die van de Caddoe, soekende eene independentie in het troubel water op te visschen, dewelke haar, nogh om den vorst des lands, nogh om de Comp. iets zoude doen geven, soo heeft men sigh langen tyd te vergeefsches afgeslooft met iterative vermaningen en gedreygden ernst, . . . dog ten laatste deselve uyt haar nest geligt, opgepakt, naar Samarang opgebracht, hare sake ondersogt, den eersten regent afgeset, herwaarts gezonden en volgens onse resol. van 11 deser naar de Caab gerelegueert, dog den tweeden omdat min schuldig was, op de voorsprake van den Soesoehoenang weder hersteld met een soon van een voorgaand regent, door den vorst almede in de plaats van den gedimoverden voorgedragen en dat excmpel seer onverwagt en spoedig, door den gesaghebber Sterenberg in persoon, gesteld, heeft de levenloose luyheyt der andere regenten waeker gemaakt; te wenschen zynde dat het overschot der swervers en malcontenten, waaronder zelfs ook nog eenigen van 's vorsten familie zyn, in diervoegen almede eens konden geatrappeert en Java's bovenlanden daarvan gesuyvert worden; want alschoon één van deselve *Muncoboemi* weder tot inkeer gekomen is en ook tegens de voorgaande gewoonte van dese en die van andere Oosterse vorsten pardon gekregen heeft en genereuslyk behandeld is, door aanradingen van 's Comps. ministers om anderen daardoor te lokken en schoon ook deselve een en andermaal reeds tot haar nadeel beproeft hebben het lot der wapenen, in eenige rencontres in de bovenlanden met onse deselve doortreckende en hier en daar nog geeantonneerd leggende troupen, soo maakt toch dat swerven van twee princen uyt des soesoehoenangs huys, de pangerangs *Singa Sarié* en *Mancoe negara* ², dewelke niettegenstaande beyden in die rencontres geslagen zyn geworden, nog in het gebergte omdolen soolange sy niet formeel weder teregt gebragt dan wel aan

1. Mangkoe Boemie, broeder van den regerenden Soesoehoenan Pakoe Boewana, eerst gedurende den Chineschen oorlog reeds van het hof geweken, na den vrede weder daar teruggekeerd en in genade aangenomen.

2. Mangkoe Negara ook gezegd Mas Saïd, zoon van een broeder van Pakoe Boewana, alzoo een germain neef van den regerenden Soesoehoenang. Zyn vader mede Mangkoe Negara geheeten, was in den opstand van 1722/23 betrokken geweest. (Zie bladz. XII. Deel IX.) en op eene lasterlyke beschuldiging van den toenmaligen ryksbesliefder Danoe-Redjo, door de Comp., deels ook met het doel om hem van den dood te redden, naar Ceylon vervoerd. Zie Deel IX bladz. XXVIII en bladz. 128 Mangkoe Negara de zoon, was schoonzoon van Mangkoe Boemi.

een kant geraakt zyn, maar van des te meerder langwyligheyt het appaiseren van de saken.

In den oosthoek, daar sig in de bovenlanden van Passourouang nog hardnekkig blyft mainteneren de soon van Maas Brahim, onder den titul van Wira Nagara, synde de kleynsoon van den by de papieren van vorige jaren soo bekende Soerapatti, dewelke men een en andermaal te vergeefs heeft aangesogt om te profiteren van soovele aangeboden amnestien en integendeel sig verhard en zelfs de Passoe-roengers beliet om in submissie te komen soo blyft dog het oosterdeel van de Soerabayase bovenlanden nog aan syne dwingelandye onderworpen ten anderen omdat daaronder thans ook schynt te speelen de Maduresche regent, Pangérang Tsja-craningrat, die van zyne, ons in de Javase troublen bewesen, diensten sulc een groot denkbeeld heeft opgevat, dat de gedagten der daarvoor aan hem verschuldigde erkentnisse seer onmatig bij hem syn uytgedyd en hy syne verkregen onafhankelykheyt met het regentschap van Sidayoe voor een van syne sonen, by het tractaat van vrede bedongen, byna voor niets rekt en met niet minder te contenteren is, als met een goede brok van Java zelfs aan hem formeel af te staan, hetwelke egter eene soo exorbitante als onredelyke en de Comp. gants niet convenierende pretensie, mitsgaders voor de ruste van dit land ook geheel niet geraden is en schoon men buyten het menageren van syne particuliere belangen by het sluyten van den vrede met het Cartasoerascche hof in twee soo voorname en hem sooveel waardige poincten als de voorverhaalde, nog al meer deferentie voor dien regent heeft getoond, met hem een en andermaal uit te noodigen om in der minne te traeteren over hetgeene men hem nog al verder soude kunnen toevoegen, waarover men ook by onse aparte na Samarang van 8 febr. en der bediendens antwoord van 8 maart eenige bedenkingen al by anticipatie heeft geformeerd en hy niettegenstaande het semblant van vriendschap, dat hy met het herwaarts senden van syne sonen en nog nader dit jaar, met het senden van een present aan den Samarangsen gesaghebber heeft gedaan sig integendeel seer suspect gemaakt heeft van ons te willen dwingen, om hem synen sin te geven, met genoegsaam openbare collusies met de rebellen in den oosthoek, sekeren roover Crain Pattas en ander gespuys, dat om dien oord swerft en de landen

beroert, waarvan en van zyn verder onhebbelyk, ongezegglyk en assurant gedrag de Samarangse aparte brieven, dd. 27 July, 17 Sept., 2 Oct., 10, 20 en 26 Nov.^{ber}, vol zyn, soo heeft men dog omtrent hem tot nog toe niet anders als alle moderatie gebruykt en sig vergenoegt den oosthoek in behoorlyken postuur te stellen om niets te vreesen, sonder tegens hem tot nog toe iets te laten ondernemen, synde zelfs by resol. deser tafel van 30 July goedgevonden den heer raad extraord. Hugo Veryssel om de kennisse, die hy reeds van die saken in syne vorige commissie gekregen hadde, naar Soerabaya af te zenden met het halve bataillon, dat, by de voor de eerste maal dit jaar geëffectueerde aflossing der guarnisoenen op Java, de militie op Soerabaya en verder in den oosthoek moest vervangen, met geen ander oogmerk als om den pangerang door eene goede contenance aan de eene zyde te doen begrypen, dat hy door dwang en hardnekkigheid niet veel te hopen hadde en aan de andere zyde nogmaals op eene minsame wyze te adhorteren, van syne spoorbystere gedagten af te sien en sig als een getrouw vassal, weder binnen de palen van syn plicht goedschiks te begeven, sooals hem ook een en andermaal door gen. Commissaris aangeraden is, dog sonder ander gevolg, als dat de petulante regent daardoor nog wat opgeblazener wordt, sig misschien verbeeldende, dat men hem op den duur altoos soosal ontsien en dat men eenigermate vreest de groote vertooningen, die hy op syn hoekje lands komt te maken, voortvarende ondertusschen met den oosthoek door heymelyke correspondentien met de rebellen te ontrusten, de plaatsen die hem niet toekomen op Java, bezet te houden; de Comp. hare wettige inkomsten omtrent de Sabanderyen soowel als omtrent de rystleverantie aan dien oird te ontnemen of ten minste te beletten, dat men het genot daarvan hebben kan; de Baliërs, die hy wel weet, dat op Java niet mogen komen, by continuatie tegens synen plicht en de verschuldigde trouwe aan de Comp. in te roepen, op de been te houden, te verwisselen en dus met die natie in eene hem niet betamende correspondentie te leeven en eyndelyk sig soowel door het in de wapenen brengen van sooveel volk, als hy gedurig gereed houdt om de Comp. en desselfs goede ingezetenen, voornamelyk syne naburige mederementen, dewelke de Comp. getrouw zyn te allarmeren en als in 't harnas te jagen, als door veele andere insolente airs en allerley, syn van de Comp. depen

dent character verre te buyten gaande trotsheden, soodanig weder-
spanning en ongehoorsaamlyk gedragende, dat hy ons schynt te willen
noodsaken ten synen opsigte van conduite te veranderen en
onse tot hiertoe, soowel om syne vorige als jongst aan ons wel
gepraesteerde; dog ook wel gerecompenseerde diensten, met sooveel
geduld tot nog toe gebruykte menagementen aan een syde te stellen
en plaats te doen maken voor de rigueur der correctie, die sulke
weerspannige conduites meriteren, schoon wy niet als ongaarne en
gedwongen daartoe komen en dat is de staat van saken op het schry-
ven deses, dat hieromtrent nog geen finaal besluit genomen is, schoon
de Heer Commissaris Veryssel daaromme al een en andermaal verzoek
heeft gedaan

Dit is het voornaamste, dat van de inlandse saken te seggen valt;
want dat de Sumanaps regent meerderjarig verklaard en in het regent-
schap na het ontslag van zyne voorgeden self gesteld is, waardoor ook
teffens hebben opgehouden de troublen aan dien oirt en de factien,
die door dese voorgdyschap waren ontstaan, enz.
sulx oordeelen wy van sooveel importantie niet, om ons daarmede
lange op te houden.

De Sabandharyen langs de stranden van Java,
hebben ons in den beginne vry wat werks gegeven om deselve eerst
aan den gang te krygen en eenigen daarvan hebben de inlandsehe
regenten selfs overgenomen, als met de pagters niet kunnende accor-
deren, dog met wat fermteyt in dit stuk te toonen, is men het
meeste alomme te boven gekomen, en hebben degeenen welkers interest
in dezen tegens dat van de Comp. al vry wat strydig was, het eyn-
delyk moeten opgeven, soodan men daarvan reeds in drie parthyen
aan contanten gelde heeft sien inkomen en herwaarts senden 48330
Spaanse realen en de hope niet kleyn is, dat onder Godes seegen,
dat importante articul syn voleomen beslag erlangen zal, uitgesonderd
die plaatsen, in den oosthoek, daar den Madureesen pangerang nog
bezetting heeft ¹

Bantam De correspondentie met het Hoff, die by

1. De gezamentlyke Javasehe Sabandharyen, zonder die van den Oosthoek, waren
verpacht voor 7848 Sp. Realen 's maands, of 94176 Sp. Realen 's jaars, waarvan 4194
Realen 's maands aan de Comp. en 3654 Sp. Realen 's maands aan den Soesochoenan
toekwamen.

continuatie nog even minzaam en vertrouwelyk blyft, (heeft men ook niet nagelaten).
 waarby men dit hof nader heeft aangetoont wat nadeel er te wagten is in het verwaarlosen der saken op :

Lampong werwaards de Koning onder en na de vrugteloose besending met het schip de *Hoop*, in de maand Maart deses jaars . . . dog alles op niets is uytgelopen ¹, wel ordres heeft afgesonden tot prohibitie van alle morsseryen en familiariteyten met de naburige Engelschen van *Bancahoelo*; dog waardoor de saken aan dien oirt nog niet uyt den grond genesen zyn, door de irresolutie van het hof om dat werk met vigueur aan te tasten of door de practyquen der grooten, die in dien smokkelhandel
 deelnemen; invoegen de saken, wat *Lampong Samanka* of het westerdeel van de overeuste betreft, nog in dezelfde verergerende omstandigheden sig bevinden, winnende de Engelschen meer en meer veld op 's Konings peeper-plantagien aan dien oirt, door hare etablissementen op *Poulo-Piesang*, aan welkers overeuste sy sig meer en meer uytbreiden, sooals dat door den Resident op *Lampong Toelang Bawang* nader werd aangetoond

Cheribon en de *Preanger-landen* van nog minder omslag als de voorgaande materie van *Bantam*, leveren byna niets uyt dat hier te noteren is, dan de ordre by onsen afgaanden brief aan den resident van dit comptoir, den koopman *Cornelis van der Hoop* dd. 7 July gegeven, nopens eenige schikkingen onder de princen en regenten deser districten, dewelke sedert het terugkeeren van deselven naar haar land in dit voorjaar 1744 nog onafgedaan waren gebleven ²

Batavia's hoofdstuk hebben wy ten deele reeds afgehandeld by onzen voorgaande

1. Deze zending had ten doel, te waken voor het pepermonopolie der Comp. Het kwam echter den bedienden der Comp. voor, dat de Hoofden daar, met medeweten of oogluiking van den Sultan en de grooten van *Bantam* zelve, de peper aan de Engelschen verkochten.

2. By deze aanschryving werd gelast den *Toemaengoeng Sidja Dipoera* wegens slecht gedrag en incapaciteit voor de regering te ontslaan uit de voogdyschap over *Panembahan Mas Cheribon*, en werd tot hoofd van *Limbangan* aangesteld *Suera Praya* in plaats van zyn overleden broeder *Radhen Rangga*.

Onse resolutien van 14 Febr. ¹, 13 en 24 Maart, 10 en 17 July, 29 Sept. en 18 Nov.^{ber} kunnen allen ten bewyse dienen van de attentie, die men heeft op eene betere besorging en bebouwing van dese omme- en bovenlanden, alsoo ook UEdh. versekert, kunnen zyn dat wy by continuatie sullen voortgaan; om deselve weder wat op de been te helpen, soo het met onse te stellen ordres immers mogelyk is en daartoe manqueert hier maar volk in dese colonie, ja zelfs Europese landbouwers, waarvan de eenige, die tot nog toe maar uitgekomen is, het in de Preanger nog gaande houdt en het was te wenschen, dat er eenige jaren na den anderen op ieder schip 10 familien uytquamem, die sig tot den landbouw wilden appliceren, soo als de Gouv. Generl. reeds de eere gehad heeft ten tyde synes aanwesen UEdh. voor te stellen; men soude deselve in dit Jacatrasede ryk alleen, seer wel aan de kost kunnen helpen en de Colonie soude onses oordeels door sulke volkplantingen ook grotelyx gebetert en de Staat van de Nederl. Maats^s. wat meer versekert worden voor den volgenden tyd, hetwelk dan met eerbied werd overgegeven aan UEdelh. goedgunstige en hoogwyze bedenkingen

De *Burgervvaart* aangaande, is by resol. van den 8 dec. deses jaars verstaan, die naar de oostersche provintien soo klein en voor de Comp. soo privatief als mogelyk, te houden om redenen breedvoerig daarby geallegueerd, daarentegen heeft men die om de west reeds ten opsigte van Malacca en Bengale gereguleert en staat sulx binnen kort ook finaal omtrent Chormandel en alle overige westersche comptoiren, daar het van applicatie is, te geschieden tot opbeuring van desen voor de Comp. seer importanten handel, welkers waardye eerst door den tyd zal gekent worden, synde daaromtrent wel een kleyn provisioneel beginsel gemaakt door eenige equipanten te dezer steede naar Choromandel en ook van daar door eenige weynige moorse kooplieden tot Nagapatnam wonende, dog het is nog van weynig belang

1. Zie boven onder N^o. V. In de maanden Aug^s en Sept^{ber} 1744 maakte van Imhoff eene reis door de Jakatrasche bovenlanden. Het verhaal van die reis en van de waarnemingen of annotatien door v. Imhoff op die reis, is uitgegeven door den heer P. A. Leupen in de hydragen tot Taal-, Land- en Volkenkunde v. N. 1. (Delftsch instit.) Nieuwe volgrees, 7^e deel, bl. 227. Als hylage by dit stuk geeft de heer Leupen ook het voorstel van v. Imhoff aan den Raad v. Indie, 18 Aug. 1745, dat hem zou worden toegekend de grond by Kampong Baroe (later Buitenzorg) en de toestemmende resolutie daarop van den Raad v. Indie.

aan de zyde van desen, doordien het werk nog niet genoeg geaccrediteert is en door den tyd het mistrouwen daaromtrent eerst moet weggenomen worden en aan de zyde van geene of de burgers dezer plaats door hun onkunde en onvermogen in die saken. Dit is zeker, dat gelyk de Engelsche natie, van een visschersdorpje sulc een importante koopstad heeft weten te maken als Madraspatnam is, welkers negotie hare lasten aan dien oirt alleen supporteren en goed maken kan, dat alsoo ook Batavia onder de Goddelyke toelating en begunstiging, onder de Nederlandse Maatschappye nog van vry wat meer importantie worden kan, byaldien men haren handel en volkplantinge op den duur blyft behertigen en bevorderen. . . enz. . .

VII. UITTREKSEL uit het Dagregister van de Cartasourase Hoffreyse, door den oppercoopman en Java's gezaghebber *Etzo Sterrenberg*. — A° 1744.

Maandag 7 Sept. 's morgens te 5 ure, enz.

Saturdag den 12^{en} September, 's morgens te 9 ure begaf zig de gezaghebber nevens de resident in statie na den Soesochoenang om over diverse zaken met Z. H. te confereren, waartoe gisteren belet gevraagd was. De vorst ontving Haar Ed. in een Hollands habiet van zwart fluweel, aan de binnenpoort van Zyn Dalm en bragt Haar agter in den thuyne, daar niemand, selfs geen een domesticq binnengelaten wierd als de toleq van den gezaghebber. Hier in een speelhuys nedergezeten zynde, zoo formeerde de gezaghebber:

Eerstelyk het discours over de persoon van Z. H. Edelh. den Heer G. G. van N. I. Gustaaf Willem, Baron van Imhoff en communiceerde den vorst het overlyden van Z. H. Ed. gemalinne, waarop Z. H. onder betuyging van deszelfs leedwezen, verklaarde voornemens te zyn om daarover met zyn hoff voor eenigen tyd den rouw aan te nemen en Z. H. Edelh. door een gezantschap te laten condoleren, enz.

Ten tweeden, gaf de gezaghebber aan Z. H. te kennen dat de Edelgrootagtb. Heer raad-extraordinaris van India, Hugo Verryssel als commissaris van wegens de generale Nederlandse geotroyeerde O. I. C. na den oosthoek vertrokken was, om de limitscheydinge te bepalen tusschen het land van de Comp. en den Soesochoenang overzulk aan den vorst verzoek doende, gecommiteerdens derwaarts te

willen zenden, waarmede dat werk kon werden volbragt, ingevolge van het overeengekomene by de jongste artieulen van reconciliatie, waartoe Z. H. zig bereydwillic en genegen verklaarde, dog hy moest over de personen, daartoe te employeren, vooraf nader zyne gedagten laten gaan.

Ten derden, door den gezaghebber aan Z. H. verwittigd zynde, dat hy een Comp. Dragonders en eenige inlandse militie medegebragt hadde met insigte om de in de Mattaram, Pranaraga en elders zwervende vyanden, indien zulx nodig en doenelyk was, daarmede te vervolgen en gedagte krygsvolk voorts door Pranaraga en Madion te laten trekken naar Soerabaya, alzo hetzelve daar dan zoude bescheyden blyven en dat de gezaghebber nevens den resident uit dien hoofde nodig oordeelden om daarvan ten eersten kundschap te geven aan de regenten, wier districten die krygers passeren moesten, doende om die reden verzoek, dat deze communicatie almede door den vorst mogte worden gedaan, zoo wierd vastgesteld dat alleen de Adepatty Soeradeningrat tot Pranaraga, door zyn Hoogheyt het noodige zoude worden aangeschreven.

Ten vierden, door den gezaghebber en den resident aan den Soesouhounangh gevraagd wesende of Z. H. niet met haar geraden oordeelde, dat de pangerang Mangleo Boemi zoowel door Z. H. als door Haar Ed. by een briefje aangemaand wierde om ten allerspoedigste herwaarts te willen komen, ten fine met den gezaghebber zelfs te kunnen spreken en dien prins telfens te communiceren, dat de gezaghebber, hier met een groot getal krygsvolk gekomen was, om den vyand te beteugelen, zoo wierd ter zake door den vorst dese propositie voor zeer aangenaam en salutair verklaard en verstaan zulx heden nog te effectueren gelyk, ook geschiedde.

Ten vyfden, aan den Soesouhounangh te kennen gegeven zynde, dat de gezaghebber en de resident geintentioneerd waren om morgen een reysje na de rivier Solo te doen, mitsgaders door Zyn Hoogh. hierop aan den gezaghebber verzogt zynde om te willen bewerken, dat daar de Hofplaats mogte worden gebouwd, zoo repliceerde Z. E. dat hy na deszelfs terugkomst van daar, de eere zoude hebben Z. H. dierwegens van gevoelen te dienen.

Ten zesden, wierd den vorst door den gezaghebber verthoont, dat thans alles in het district van de *Lambarauna* in het wilde liep, also

de tommongong Wirja di ningrat, die daar regent van was, altoos hier woonde en zig daarmede niet bemoevende, het bestier daarover hadde afgestaan, aan den tot Samarang nu in arrest zittende translateur Lesucur, die de inwoonders van dat land, doorgaans zoo tot zyn staatsie als om te timmeren en metselen ten meerendeele by sig hield en de rest liet doen wat zy wilden, zeggende ook beter en billyker te oordeelen dat gem. district weder als van ouds gesteld wierde onder den Samarangs hoofdregent Adipati Soera-di-Mangala, die Zyn Ed. ook zeer instantig had verzocht om hem weder aan het bestier daarover te willen helpen, ten eynde die menschen, weder cenigen tot den landbouw en anderen tot zoodanige diensten voor d' Ed. Comp. konden aangezet worden, als waartoe dezelve prodato waren geëmployeert en gehouden geweest, waartegen Z. H. inbragt, dat dit district noyt van den Samarangs Adepatty, maar direct van hem afgehangen hadde en Z. H. daarom ook verzogt, hetzelve te mogen behouden en het bestier daarover opdragen aan ymand die hy goeddacht; dog door den gezaghebber eenigermate van het contrarie dienaangaande overtuygd geworden zynde, zoo verzogt Z. H. zig daarnaar vooraf te mogen informeren en dan daarover met den gezaghebber en den resident nader te spreken, waarinne gecondescendeert wierd ¹.

Ten zevenden, aan den Soesoehoenan in consideratie gegeven zynde of men nu niet eene verdeeling zoude dienen te maken van de producten, dewelke volgens het jongste contract buyten en behalve de rys, aan de Ed. Comp. geleverd moesten werden, zoo wierd door Z. H. geantwoord, dat hy zulx mede zeer dienstig oordeelde, en den ryxbestierder Radeen Aria Pringalaja injungeeren wilde om met Haar Ed. daarvan vooraf een overslag te maken, als wanneer die zaken ten finale konden werden afgedaan en daarby is het heiden gebleven.

Hierna stond de vorst op en proponeerde eene wandeling na agteren in den thuyen, „maar”, vervolgde Z. H. „laat den tolk maar hier,

1. Op 21 Sept. daaraanvolgende bragt Sterrenberg eene acte of een cessiebrief van 1699 te voorschijn, waarby Pakoe Boewana, grootvader van den tegenwoordigen Soesoehoenan, aan den Adepatty Soera di Mangala te Samarang, de Oeroet Dalang in het district Lembarauwa zou hebben afgestaan. Deze te voorschijn gebragte acte kan echter niet wel echt zyn geweest, want in 1699 zat niet Pakoe Boewana, maar Hamangkoer Rat I nog op den troon en regeerde tot 3 Nov. 1703, eerst op 6 July 1704 werd pangéran Poeger als Soesoehoenan met den titel van Pakoe Boewana (I) door de Comp. erkend, maar deze was toen nog geen meester van zyn ryk, waar in hy nog moest worden gesteld door de hulp van de Comp.

wy zullen malkander in 't Maleyds wel verstaan" en in dier voegen dan wat rond gewandeld hebbende, zoo bragt Z. H. het discours weder op de *Lembarauwa* verzoekende dat daaromtrent geen verandering mogte werden gemaakt, dog de gezaghebber hield daarop aan, dat de zake mogte onderzocht en dan zoodanig geschikt werden als men zoude bevinden te behoren, overeenkomstig met het jongst gesloten contract, volgens welke de gezaghebber beweerde, dat de *Lembarauwa* onder Samarang moest staan, en tot zoo een te doen enqueste liet de vorst zig overreden en gaf vervolgens zyn singulier misnoegen te kennen over het gedrag van de Cadoesche hoofden, den Tommongong Mankocjoeda en den radeen Mankoprodjo, zeggende dat die zig in dat kostelyke land ongenaakbaar zогten te maken als volgens gerugten voornemens zynde, om midden in dat district een fortres te extrueren en zig dan eens en vooral de subordonnantie van d' Ed. Comp. en hem te ontrekken, gelyk zy van nu af aan al toonden, door hunne onwilligheid tot alles wat hun nu en dan nog verzoekenderwyze geordonneert wierde, zonder eens den eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Ed. Comp. te willen afleggen, overzulk aan den gezaghebber en den resident vragende of zy geen middel wisten om die knapen in hun vaart te stuyten en tot hun plicht te brengen, waarop Z. H. geantwoord wierd, dat hy maar een briefje geliefde klaar te maken en manen haar nog eens aan om tot Cartasoera te komen ten fine onderhouden te kunnen worden over de te maken verdeeling der jaarlyxe producten-leverantie aan de Ed. Comp. daar haar Ed. dan eene missive van een gelyken inhoud, nevens wilde laten afgaan en byvoegen, dat zy by deze occasie meteen den eed van trouwe aan d'Ed. Comp. konden afleggen en dus van de geheele Samarangse reyse geëxinceerd blyven, zeggende de gezaghebber, dat indien zy dan nog niet komen wilden, hy voornemens was, om als hy naar Samarang terugreysde, van Salatiga derwaarts te gaan en nemen hen en passant mede; 't welk den vorst ten uysterste applaudeerde; dog het medenemen quam hem geheel impossibel voor ¹.

1. Aan dit voornemen voldeed Elzo Sterrenberg met den Majoor Hohendorff, op 27 en 28 September. Hy vond de dalems van Mangkocjoeda en Mangkoeprodjo in de Kadoc op ongeveer 15 mylen van Salatiga. Na door deze weerspannige ryke regenten feestelyk te zyn outhaald, sleepte hy hen verraderlyk, maar met groote stoutmoedigheid te midden der gewapende bevolking weg en voerde hy hen naar Samarang

(De gezaghebber Sterrenberg gaf op 16 September gevolg aan zyn voornemen om de Mataram te doorkruisen, ten einde te onderzoeken, hoe sterk de daar nog zwervende weerspannige Mantris waren. Met klein gezelschap 's morgens van Kartasoera vertrokken, liep de togt over de navolgende plaatsen: Sangong ¹, Cadarsanang, Poko, Maling-song, Moubong, Gondang, Sampora en Anga Swangi. Den volgenden dag passeerde hy de limietscheiding van de Mataram, by de negory Tadjie, trok door de negory Prambanang en kort daarna, eenige minuten later, reden zy door de „vermaarde rivier Oempa, deselve „correspondeert met de rivieren Solo en Pepece, in de regentyd is zy „overal bevaarbaar met diepgaande vaartuigen en wel van 100 tot „200 roeden breed.”

Over Randoelawang, bereikte men Djokjo. Hier werd gekampeerd en op 17 oct. de togt over Gading tot aan de Zuidzee voortgezet; dienzelfden dag nog ving de terugtogt aan, langs de begraafplaats der Soesochoenans te *Magirie*. Den 18^{en} sept. reden zy naar Pasar Gede waar de grafplaats was van Kiai Gede, den eersten vorst over Mataram. Nog dien zelfden dag kwamen zy te Brambanang (Brambanan) waar Sterrenberg een metalen Doerga beeld vond, dat hy aldus beschryft: „*Brambanang*, hier is eene groote hondert roeden besyden de passage een klipachtige berg, die wy met veel moeyte opklommen, om een metalen vrouwenbeeld te zien, hetwelk in een soort van een steenen tempel daar geplaatst stond en al zeer lange moet gestaan hebben, alsoo men ons verklaarde, dat in vorige tyden niemand dien weg moest passeren, zonder daaraan te offeren, dog zulx was naderhand afgeraakt en meer narigt heeft men daarvan niet kunnen krygen. Het beeld stond levensgroot op een liggend koebeest en had diverse monsters terzijden, allen gegoten van metaal ².

Tusschen Passer Gedee en desen berg zag men veel diepe gaten gegraven en men wierd onderrigt dat zulx geschiedde om goud te zoeken, voor desen zeyden de inlanders, was aan den voet des bergs veel goud opgedolven, dog nu zag men dat niet meer practiseren.”

Van hier vervolgde Sterrenberg zyn weg over Gondang, Poka,

1. De spelling der plaatsnamen door Sterrenberg is behouden.

2. By Raffles, *History of Java*, Deel II, bladz. 12, vindt men de beschryving en onder n°. 65 der by dat werk behoorende platen, vindt men de afbeelding van het Doergabeeld te Brambanan. Raffles noemt het beeld echter van steen vervaardigd; terwyl Sterrenberg het als van metaal beschryft.

Sangong terug tot Kartasoera, alwaar hy eindelyk op 24 september sloot en onderteekende met den ryksbestierder het navolgende:

„Verbandschrift nopens de producten-leverantie” luidende:

„Wy ondergeteekenden Radeen Adepatty Pringalaya en Kiay Adepatty Sindoredja, ryxbestierders van Java's Oostkust, bekenen en verklaren by desen, dat wy met de Heeren Elso Sterrenberg, Oppercoopman en gezaghebber en Joan Andries Baron van Hohendorff, Majoor, tweede van dit commandement en resident by den Soesoe hoelang, hebben gemaakt zoodanige verdeling van de producten, die, behalven de ryst jaarlyks volgens het tusschen d'Ed. Comp. en den Soesoehoelang op den 11 oct^{ber} A. p. gesloten contract aan welgem. Comp. moeten geleverd werden, als hieronder werd geinsereerd:

	Groene cadjang en boonen in coyangs.	Peper.		Catoenen garen.		Indigo. picols.
		picol	catty	picol	catty	
De tommagong Cartanagara c. s.		1290,	30	40,	18	
„ „ Mankoeprodjo te Caddoe		1290,	30	42,	17	
„ „ Mankoejoeda „ „		648,	15	22,	17	
„ „ Nitie Nagara „ Cartasoera.		550,	56	18,	20	
„ „ Tirta wigoena „ „		555,	56	18,	18	
„ „ Wirja Disingrat „ „		1290,	30	42,	17	
Radeen Aria Malaya Coessoema „ „		1290,	30	42,	17	
Aria Singaranoe „ „		649,	15	22,	17	
Tommongong Mangoenagar „ „		648,	15	20,	20	
„ „ Cartanagara „ „		555,	56	16,	18	
't land van Madiou zal leveren	54					
„ „ Djipan „ „	100					
„ „ Kadoewang „ „	20					
„ „ Djogorogo „ „	12					
„ „ Kamagattau „ „	7					
„ „ Djapang „ „	8					
„ „ Kalangbret „ „	7					
„ „ Rowa „ „	4					
„ „ Pranaraga „ „	137					
„ „ Balora „ „	31					
„ „ Kertesana „ „	6					
„ „ Tjaroban „ „	5					
„ „ Saranga balitar „ „	4					
„ „ Cadiri „ „	33					
„ „ Wirosobo „ „	17					
„ „ Coedoes „ „	40					2½
„ „ Caliwoengoe „ „	15					2½
„ „ Pacalongau „ „						5
„ „ Patty „ „						5
„ „ Wiradessa „ „						4
„ „ Pamalang „ „						1
bedragende:	500	10000	300.—			23

Nopens d'indigo culture werd bij het 18^e articul des contracts alleen in generale termen, door den Soesoehoenang beloofd, deselve op het kragtigste te zullen helpen voortzetten en dat d'Ed Comp. daartoe de noodige Europese bedienden zoude geven tot onderrigtinge der Javanen; maar nademalen de gezaghebber zyn Hooght. en ons heeft vertoont, dat de Europeërs, die daartoe gebruykt werden, diep landwaarts in, alleen onder de Javanen huyshouden en deselve allerhande overlast aandoen, ja zommigen, zooals Z. E. diverse malen was ter ooren gekomen hun eene formeele schatting opleggen, zonder zig met het indigomaken veel te bemoeien, alzo de inlanders dat zelfs deden en overal daar die verf groeide, daartoe geen onderwysers meer noodig hadden, maar gaarne van die lastige bazen ontslagen waren, invoegen de hier present zynde regenten daarna gevraagd wordende, ook zouden getuygen, overzulk in overweging gevende of het niet beter voor den armen Javaan zoude zyn, dat men alle die Europesche indigomakers afschafte en yder regent wiens district indigo geeft of geven kan, opgelegd wierde, om 's jaars een zeker quantiteyt van die verf te leveren, geproportioneert na de groote van zyn land, zoo hebben wy ryxbestierders, dit voorstel zeer plausibel en salutair aangemerkt, mitsgaders uyt dien hoofde met voorkennisse en volkomen contentement van den Soesoehoenang daarvan, zoowel als van de andere producten, de hierboven gespecificeerde verdeling gemaakt en de regenten daarvan kundschap gegeven, met een ernstig bevel, dat ieder voor de leverantie van zyn contingent zorge zal moeten dragen. Wy hebben ook bereyds alomme een begin doen maken, met de aanplanting der moerbiesienboomen, ten eynde de zyde-culture even zoowel als de anderen ook met allen ernst aan den gang raken; doch daartoe verzoeken wy Europese onderwyzers en ook eenige zydewurmen als wanneer wy niet in gebreke zullen blyven in dit stuk insgelijks te voldoen aan den teneur van voorsz. contract, art. 19.

Tot naarkoming van alle het voorschreven, verbinden wy ons op soodanigen solemmele wyze, dat wy daaromtrent in gebreken blyvende, ons gewillig zullen onderwerpen, aan de penaliteyten en straffen, die ons van wege d'Ed. Comp. en den Soesoehoenang zullen worden opgelegd en tot bewys van dien hebben wy dit verbandschrift eygenhandig onderteekend en met onze cachetten gezeguld. Actum (alles zonder erg of list) tot Cartasoura desen 24 sept. A^o. 1744.

Onderstond in kennisse van my (get.) E. Sterrenberg, J. A. van Hohendorff en R. A. van Goens, secretaris.

(Na de regenten van Kadoc, op zijn terugtocht, te hebben opgeligt, zie noot hiervoren, kwam Sterrenberg op 29 sept. te Samarang terug.)

VIII. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem, Baron van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen.^{le} O. Ind. Comp. (Heeren XVII.)

Batavia, dd. 31 dec.^{ber} 1745.

WelEd. HoogAgtb. enz.

By onze briefjes van 20 oct. en 12 Nov. p^o. enz.

Java, heeft ons dit jaar in deszelfs eerste lid of omtrent het articel der *Inlandsche Zaken* nog al meer oorlogsbedryven als andere bezigheden verschaft, waarom wy dan kortelyk het verhaal zullen praemitteren ten vervolge onser voorgaande generale beschryving van 31 dec.^{ber} 1744, waarby men UEdh. voor oogen bragt de onredelyke gedoenten van den Maduresen regent, zyne ondankbare behandelingen, hoogvliegende concepten, onhandelbare dispositien, stoutmoedige en tergende attentaten, dewelke ons, zoo als wy by onze laatste advisen van dat retour onder den 12 Maart dezès jaars by wege van praeadvies bedeeden, ten laatsten genoodsaakt hadden tot midelen van meerder ernst te komen, hem volgens resolutie van 11 January 1745 af te zetten, voor rebel te verklaren, te proscriberen en met de wapenen te keer te gaan ¹ om dien weerbarstigen en wrevelmoedigen regent, die sig byna voor iedereen op dit eyland ontsaggelyk hadde gemaakt en ons selfs ten laatste wel gaerne de wetten soude

1. Deze dagteekening van 11 January, schynt eene schryffout in de generale missive te zyn. Eerst by secrete Resolutie van 12 febr. 1745 werd pangérang Adepati Tsjakra Ningrat verklaard * te wezen felon en rebel met verbeurte van lyff en * leven en met eene premie van 2000 Ryksd. voor die hem 't zy levendig of dood * in handen van de Comp. mogte komen overleveren, de gezamenlyke Madureezen * en voornamelyk syne zoonen en Mantris alle gehoorzaamheid voor denzelven * interdicerende. * —

hebben willen stellen op eene exemplare wyze te straffen en 's Comps. gevilipendeerde opperheerschappy over die landen eens ter dege te herstellen.

Hiertoe, seyden wy, by onse evengen. laatste missive dd. 12 Maart dezes jaars, dat met de schepen Delfsland, Vyvervreugd en Adrichem circa 1000 koppen, soo Europesche als inlanders tot versterking onser krygsmagt in den Oosthoek waren afgezonden en het gem. schip Vyvervreugd was daerenboven (met eenig geschut) voorzien, om indien het mooglyk was, zyne (des pangérans) aan strand opgeworpen en de vaart seer incommoderende batteryen te ruïneren, waartoe men al verder heeft laten praepareren een bombardeerhoeker, de Vesuvius genaamt, voerende een mortier van 8 duym diameter, (verder nog gevolgd tusschen 7 April en 3 Aug. door 7 grooter en kleiner schepen) hetwelk hoezeer het ons geïncommodeerd hebbe in onse, buyten des so sobere, gesteldheyt van land-en-zeemaght, ligt te begrypen sal zyn. Egter heeft men zig dat wel moeten getroosten, dewyl het scheen, dat het met niet minder te stellen was en eene vooraf gedane invasie door de landen van Sumanap en Pamacassan tot in het Madurees gebied, dewelke door den derwaarts gesonden Samarangsen gezaghebber Sterrenberg met een matig corps Europesen en Inlanders in het vroege voorjaar ondernomen was, halverwegen was blyven steken, volgens het voorgewezen van den een, omdat niet genoegsaam gesecondeert en doorgeset was geworden en volgens het sentiment van de anderen, omdat het nog geen tyd was, sooverre sig te engageren en men eerst nog eene nadere versterking van hier, andere mesures aldaar en ook het drooge saisoen afwagten moest, om met ernst tegen den Madurees te ageren en onse troepen alsoo van de maand maart, op Jamplong, eene plaats op vyands bodem, werwaards gem. Sterrenberg met veel rapiditeyt gepenetreert was, in eene haer seer nadeelige inactiviteyt zyn gebleven, wel zes maanden lang, waardoor men by ziekten en sterftens in eene, door dit stilzitten, by den vyand aan de landzyde geheel ingesloten plaats, wiens terrein voor sooveel menschen al vry wat bekrompen was, byna meer volks als voor den vyand verloren heeft, soodat men om onse verdeelde magt op Java en Madura weder in beweging te brengen en de saken niet geheel vrugteloos te zien allopen, alles van hier heeft moeten afstellen, wat men hadde, tzy het te missen was of

niet ¹ en soo heeft men ook van Samarang laten doen, niet alleen door uitgesette detachementen in de landen van Patty en Grobogan, om het te veld staande rystgewas te dekken en het penetreren van partyen, die door de Maduresen braaf gesouteneerd wierden te beletten; maar ook door het werkelyk aantasten van dien vyand op Lassum door een byeengeraapt troepje volks van Joana en Rembang, hetwelk met succes op den 30^{en} maart 1745 werd werkstellig gemaakt, schoon die plaats kort daaraan door eene nog in onderzoek zynde slegte defensie van den aldaar geposteerden vaandrig, Wessel Muller, door de Madurezen weder hernomen wierd, terwyl de heer Commissaris Veryssel, nadat den gezaghebber Sterrenberg op de komste van den oud-Gouverneur van Macassar, de Ed. Smout, waaraf by onse voorgaande van 12 Maart mentie is gemaakt, weder opgeroepen was en deze eerst in Mey sig naar het campement op Jamplong begeven hadde, van waer hy naderhand siekelyk sonder iets te hebben verrigt, dat van aenmerking is, naar Sourabaya terug is gekeert, in het laatste van de maand mey in persoon het werk aanvallende en van Soerabaya doorgetrokken zynde na Grissée, alwaar men by den berg Giri, eene vry warme ontmoeting met den vyand hadde; doch gelukkig doordrong, de gem. voor de Oosthoek vry importante zeeplaats Grissee op den 12 Juny veroverde, verdryvende daarop ook den vyand van het tegenover liggende eyland Poeloe Manara, vanwaar zy tot op dien tyd toe, onse geheele vaart naar Soerabaya belemmerd en als in beweging gehouden hadden, waarop de evengem. heer Veryssel, ter verdere doorsetting van het werk, ook de nog op Samarang overige twee Compagnien dragonders onder den majoor Ten Haghuys ontboden hebbende en dese versterkt met al hetgeene men verder van Europesen en inlanders

1. De Hooge Regering behandelt hier in haar schryven aan het opperbestuur slechts in het voorbygaan, den stryd tussehen Veryssel en Sterrenberg ontstaan, toen de laetstgen. zonder hulp moest stand houden te Ngamplong. Veryssel beweerde dat Sterrenberg te diep was doorgedrongen, Sterrenberg schreef zyn verlutent toestand aan redenen van persoonlyken nayver van Veryssel toe. De Instructie door Veryssel aan Sterrenberg vóór den aanvang der expeditie uitgereikt, geeft ook in deze, meermalen by de geschiedschryvers behandelde, quaestie licht. In art. 7 dier instructie dd. 16 febr. (aank. briefboek 1746. Deel 23) staat wel: „men kan in sulke onderneming niet al te voorsigtig zyn“; in art. 8: „die voorsigtigheyt moet met alles plaats hebben“; maar tevens werd by art. 9 voorgeschreven, ten eersten door te trekken naar de hoofdnegery; terwyl hem vrygelaten werd juist by Ngamplong post te vatten“.

in die quartieren missen konde met goed succes doorgetrokken en de vyand dus tussehen twee vuren geraakt zynde, de heer Commissaris met zyn corps van de westzyde al verder doorbreekende, Toeban inmiddels ook veroverd hebbende, gelyk Lassum door ten Haghuyts op 15 July den Madurees andermaal en soo wy hopen voor de laatste maal weder ontnomen wierd, soo drongen de wapenen van de Maats^r den regent van Sidayoe soodanig, dat hy sig eyndelyk, soodra de Heer Verryssel de mine maakte die plaats te water en te land teffens te willen attaqueren, aan de Comp. op discretie overgaf, zynde hy de oudste der zonen van den gewesene Madurees regent, die altoos geoordeelt is, onse belangen seer toegedaan, dog, soo hy tot zyne versooning heeft ingebracht, door zyn vader soo naauw geobserveert te zyn geweest, dat het hem niet mogelyk was sig eerder voor de Comp. te verklaren, met welke successen de Madureesen dan geheel en al van Java's vaste eust verdreven zynde, soo heeft daarop ook het tweede deel onser krygsmagt op Madura behoorlyk aan de gang kunnen geraken en hetzelfde is onder den majoor van de Poll na eenige bekomen versterking en den capt.ⁿ Rhener door Sumanap en Pamakassan de al eens geopende, dog weder toegeraakte communicatie aan de oostzyde opgeruymt hebbende, eyndelyk uyt dat langwylige campement op Jamplong opgebroken heeft, hetzelfde in den brand gestoken en het werk om de West doorgezegt tot naar Sampang, de oude residentie der regenten van dit landsehap, hetwelk ook den naam daarvan draagt, zynde op dien doortogt ook nog verscheyden naamwaardige aanvallen der Madurezen met voordeel aan onse en verlies aan hare zyde, ook onder anderen van haren voornaamsten krygsoverste Wangsa Sarie afgeslagen, en alsoo door Gods goedheyd de wapenen der Maats^r. ook hier zoo victorieus geweest, dat de halsterrige rebel, die het tot op het laatste heeft laten aankomen, eyndelyk het aannaderend gevaar ontvlugt is, met syne zoozeer gevanteerde sterkte op Sambilang te verlaten en sig tot Arosbaya, een haven aan de noordwesthoek van Madura liggende, die apparent door de onsen niet zal hebben kunnen bezet werden, om hem zulks te beletten, op eenige daartoe, soo men vernceemt al lang klaar gehouden vaartuygen te embarquieren, om te belanden werwaards hem zyn boose geest verder dryven mogte, dat sommigen seggen te wezen op Banjermassing, anderen op eenige van de naburige eylanden en dat laatste schynt zoo onwaarschynlyk

niet, omdat men op eene derselve een van zyne medegenomen drie zoons in onse magt gekregen heeft, dewelke thans nog op Soerabaya in goede verzekering is en herwaarts staat ontboden te worden.

Hiermede dan gesubjugeert en overmeesterd zynde, alles wat sedert den Soerabayasen oorlog van a°. 1717 onder dezen quastigen en gevaarlyken vriend van de Maats. die ten laatsten haar vyand nog heeft moeten worden, willens of onwillens hadde moeten bukken, soo heeft met het genoeg UEdhagt. met het genoeg UEd. met dese voor de Comp. al vrij wat importante en zoo gewenschte verandering van saken te kunnen feliciteren, als met eene acquisitie, die door den tyd, onder verderen zegen des Allerhoogsten de belangen van de Maats. ten desen eylande zoozeer verbeteren als verzekeren zal . . .

Wy willen ook, om het geringe verschil, dat er in de eerste maanden van het thans aftopende jaar over de krygsoperatien ontstaan is met den heer Veryssel en waaromtrent men ZynE. niet in alles gelyk heeft kunnen geven, soo als voorwaarts reeds *en passant* is vermeld, denselven niet benemen het getuygenisse dat hem toekomt, namentlyk dat hy met veel yver en welmeenentheyd voor UEdh. belangen sig geëvertueert heeft en de zaken zyner commissie aanbevolen tot een gewenscht eynde te brengen, hetwelk door Gods zegen ook zooverre is gereussert, dat de Comp. op dat geringe overblyfsel na, hetwelk men niet weet of het in 't geheel wel weg te krygen is, wy meenen dat overschot van de eertyds genaamde rebellen in de bovenlanden van Pasourouang en het Malangse gebergte, thans gesezt kan worden volkomen meester op Java te zyn, meer dan zy nog ooyt bevorens is geweest, sooals UEdh. ook onder anderen sal kunnen blyken uyt de poincten, die men den Heer Commissaris Veryssel by missive van 23 sept aan de hand gegeven heeft en met eenige verschikking en byvoegselen uytmaken *de Capitulatie*, waarop men volgens ZEd. iterative instantiën en betuygingen, ten faveure van voorgem. op Sidayoe tot ons overgekomen oudsten zoon van den gewesen en nu verdreven regent, den radeen Tommagong Soeradiningrat aan dese regering gedaan, dezelve het regentschap van Madura of Sampang heeft opgedragen, omdat men dese landen niet langer sonder hoofd konde laten en het wel apparent is, dat het landsvolk genoeg geplaagd met alle de beroertens, die de onrustige geest van haren vorigen regent haar heeft verschafft, onder den by haar seer beminden en

ook vreedsam en opvolger, sig het spoedigste weder tot ruste begeven sal, daar vreemde hoofden haar misschien souden gehouden hebben in vrees en dus in schuyelhoeken en omsweringen, die de inwoners maar tot last en ongemak strekken, na de veelvuldige ondervinding, die men daarvan op Java heeft. Onder welke poincten hem, nieuw regent, gegeven geen van de minste zynde, dat hy noyt sonder 's Comp. permissie voet op Java setten zal, soo zal men dat ook omtrent de Madureesen in 't gemeen, voortaan in die quartieren voor eene fundamenteele wet laten dienen, alsoo men ook maar al te wel heeft geleerd, hoe gevaarlyk die knapen zyn, als sy sig eens op desen overwal komen te nestelen en daarom heeft men naar de keuse en provisionele aanstelling van den Heer Veryssel alle de geconquesteerde plaatsen, Grissée, Toeban, Sedayoe en anderen met Javaanse hoofden voorsien, dewelke by provisie direct onder de Comp. sorteeren buyten bemoeyenisse van den Soesoehoenang, hoewel anders de wettige Heer van dat land, alsoo by het jongste tractaat met denselven, die plaatsen aan hem verbleven zyn, waarin men egter by nader conventie eenige verandering zal moeten maken, omdat die districten beter direct door de Comp. als met tusschenkoming van het Hoff te regeren en in vrede te houden zullen zyn, hebbende de Heer Veryssel op Grissée een steenen fort en op Sidayoe een houten pagger of palissadering laten maken, om op beyden vooreerst post te houden, dat onses oordeels ook seer noodig is en tot besluyt der krygsoperatien van dese Comp. niet alleen, maar zoo wy hopen ook van alle oorlogen op Java, is men thans op Passourouang besig om het voormelde roofgespuys uyt de vorige oorlogen onder eenige van Soerapattys nageslagt nog overgebleven, almede te verdryven of tot reden te brengen, hetwelke wy willen hopen, dat insgelyks succederen mag en waartoe de apparentien ook favorabel zyn en dit gedaan zynde zal men de posthoudingen in den Oosthoek eens nader moeten reguleren om de volkeren des lands weder langamerhand af te wennen van sooveel detachementen en legers, die daar maar al te frequent geweest zyn en het op den duur te stellen met zekere matige en betergeplaatste garnisoenen om de rust des lands te versekeren, by dewelke de Comp. niet op soo groote kosten werd gejaagd als haar desen befaamden Oosthoek tsedert onze inwoning op Java en vooral tsedert 1717 reeds te staan is gekomen.

De Soesoehoenang is dit jaar wel meest bezig geweest met zyne nieuwe residentie te approprieren, alwaar het steenen fort voor onze besetting byna geabsolveert is, zynde de plaats op 's vorsten versoek Hing Soera Carta Adeningrat genaamd en de overgang derwaartz op desselfs vrage by onse resol. van 27 July toegestaan, dog tot nogtoe niet geëffectueert, apparent omdat het nieuwe werk nog niet geacompleteerd is. Desselfs ryxbestierders, daarvan is de een langen tyd tussehen Samarang en Cartasoera bezig geweest om het veldschansje, een van degeene waaraf by het contract gesproken is, tot het openhouden der communicatie tussehen het Hof en Samarang, dat ook al verre gevordert is, in ordre te laten brengen en omtrent de producten hebben zy beyden op 's vorsten bevel de nodige ordres gegeven tot aanplanting van peper en andere dingen, waarby wy dit jaar ook gevoegd hebben het cattoen en de zyde cultures, die men met de sig des verstaande 22 moren uyt Bengale herwaarts overgekomen en naar Samarang al aanstonds versonden, nog eens in de Javase bovenlanden proberer sal, nu zy tot ruste beginnen te komen, want het werk op Madura gedaan en dien stokebrand, waaraan men al veel van die troubelen heeft kunnen toeschryven, eenmaal verdreven zynde, zullen de twee nog swervende princen Mancoenagara en Singasarie, nevens den bekenden Martapoera ook welhaast in de kaars moeten vliegen of aan de hand komen, gelyk onlangs gebleken is aan de kleine expeditie met de compagnie Cartasoerasche dragonders in de Cadoe, alwaer seker regent Mancoejoeda, dien wy by onsen voorjarigen dd. 31 dec. 1744 . . . den soon van den gewesene regent noemden en doenmaals op het versoek en voordragen van den Soesoehoenang daarin geplaatst wierd, tsedert eenigen tyd sig soo wrevelmoedig hebbende aangesteld, dat noch om 's Comp. ordres, noch om die van den vorst, sig veel bekommerde, op het versoek van zyn Hoogh. afgeset en door den majoor Hohendorff, die dese expeditie met goed overleg en in de noodige ordre heeft uytgevoerd na het Hoff mede genomen is, als nog te jong en niet wys genoeg zynde om sulk een aansienlyke post te bekleeden over een uytgestrekt landschap, dat al een van de besten op geheel Java is

.

Bantams peper inzamen bedragen in dit jaar 1745. nog al minder als het jaar 1744, wanneer die by onse voorg. generale

beschryving vermeend wierd zelfs nog niet toereykende te wesen in vergelyking van het geene men wel van daar soude krijgen, soo de peperaanbreng regt schot nam en de sluykeryen geweerd konden worden; dit blykt ook aan den aanbreng van daar in twintig jaren door den ander geslagen ofte van 1709 — ult°. aug°. 1729 gedurende welken tyd van daar, jaar voor jaar dan minder en dan meer, wel vier millioen ponden peper ontfangen zijn, daar de aan volgende of jongste sestien jaren door den anderen pas twee en dertig maal hondert duysend ponden kunnen halen, zynde een verschil van te grooter importantie ten nadeele voor de Comp., omdat zy in dese selfde laatste jaren ook merkelyk op Malabar veragtert is, omtrent den insaam van peper tot soo verre, dat men in stede van boven de benoedigtheyd voor de Ceylonse retourschepen, jaarlyks op 12 à 1,500000 pond te calculeren, nog nu en dan eene lading peper voor dese hooftplaatse te erlangen, thans al op sprong staat om peper van hier derwaarts te moeten senden, tot bestorting der Ceylonse retouren, sooals reeds dit jaar van Ceylon versogt, dog ditmaal nog geexcuseert op hope van beterschap ter gem. Mallabaarse custe en als men hierby nog komt te voegen de verminderde aanbreng van Palembang, die in de evengem. laatste 16 jaren wel 14000 picols of 1,700000 pond jaarlyks is afgenomen, als hebbende in de eerste twintig wel seven en dertig à agt en dertig en in de laatste pas 2000000 ponden jaarlyks bedragen, soomag men wel calculeren, dat de Comp. in die laatste jaren een derde minder heeft bekomen van deze sedert zoo gewild geworden en in Europa soo seer gerezen kori als bevorens, waaraf men een derde mag toeschryven, na onse opinie, aan de verergerde omstandigheden van de Comp. op Mallabar . . . en misschien een derde aan de verergerde omstandigheden op Palembang door de binnenlandse oorlogen en de Javaanse beroerten, byna terselfder tyd zynde voorgevallen van A° 1717 af tot 1722 toe, de perperculture, door het gebrek aan toevoer van ryst, dat de inwoners leden, soodanig in verval hebben gebracht, dat noch herhaalde vermaningen tot nieuwe aanplantinge jaren na den anderen van hier gedaan en verzekeringen dien aangaande seer dikwyls door den Sulthan gegeven, noch de verhooging in den prys van de alhier aangebragt werdende peper . . . die insamen weder hebben kunnen herstellen tot nog toe; dog het resterende derde gedeelte van dit merkelyk verschil tusschen de eerste

en de laatste peper insamen sal naar gedagten moeten afgesloten worden op de seer nadeelige rekening der toegenomen sluykeryen en daaronder de verminderde leverantien op Bantam geheel en al, tzy dat men die sluykeryen aanmerkt met passerende schepen langs Lampongsbogten en boorden of elders ter zee te geschieden of dat men daaronder ook begrypt de toegenomen insamen der Engelschen op het voor onse Maatschappye seer schadelyke Bancahoelo. (en) desselfs nieuwe uytbreyding op Poelo Piesang en de vermeerderde plantagien op landen, die den Bantamsen Sulthan met veel regt als de zynen reclameert en over welkers usurpatie hy dit jaar met onse voorkennisse en toestemming opentlyk heeft gedoleert. Het was dan ook om dese redenen nog des te meer te wenschen geweest, dat de goede harmonie en correspondentie met dit hoff niet wat belemmerd was geworden, door opgekomen onlusten in 's Konings eygen familie, waarvan wy maar met één woort seggen zullen, dat het voornaamste vermeld is by onse secreete resolutien van den 6, 8, 13, 15, 20 en 30 July deses jaars 1745 en onse secreete afgegane brieven van den 8, 9 en 22 der gem. maand July, nevens een brief aan den Koning van 9 dier maand en een nader secreet schryven aan onse bedienden van 13 aug. want dewyl de saak ten principale, (zynde het verzoek van den Koning om een opvolger te hebben na zyn zinlykheid, met praeteritie van zyn eigen familie uyt die van de Koninginne, en dus maar uyt eene gemeene geboorte nader aangedrongen met klagten over geperpetreerde crimina en versoeken tot versending of decretatie van andere straffen over zynen zoon en eenige anderen der princen van zyn huys, die alle thans hier ter plaatse onder 's Comp. bewaring zyn) nog niet by ons in deliberatie, veel min hier afgedaan is, waarnaar ook het groote gezantschap, uyt den ryksbestierder en verscheyden grooten bestaande, dat reeds in de maand aug. met 's Konings omstandig antwoord op voorgeciteerden onsen brief en desselfs wydloopige over voorz. poincten, alhier aangekomen en naar gewoonte ingehaald was, als nog vertoevende is, enz.

.

IX. Condities en voorwaarden waarop ik *Radeen Tommongong Soera-di-Ningrat* uyt handen van den Ed. Heer Raad-extraordinaris en Commissaris *Hugo Verysse* ende sulx uyt name en tot nadere approbatie van Syn Edelheyden HoogEdelen Heere *Gustaaf Willem Baron van Imhoff*, Gouverneur-Generaal en de Edele Heeren Raden van Nederlands-India, representerende het hoogste en souveraine gebied van wege de Generale Nederlandse geootroyeerde Oost-Indische Comp. in deese landen, hebbe ontvangen het provisionele regentschap en subalterne gebied over 's Comp. eyland *Madura*, met desselfs apen-dependentie, voor sooverre hetselve eertyts onder den gew. pangerang *Tsjacraningrat* heeft gesorteert, welke condities en voorwaarden, sooals deselve hierna sullen beschreeven worden, ik by deese belove en my verbindende, ter goeder trouwe gedurende myn regentschap te sullen nakomen en te doen nakomen, sonder daervan in 't minste of in 't meeste af te wyken.

ART. I. Aengesien het geheele eyland *Madura* door den Soesoehoung, naar luyd het contract tusschen de Comp. en Zyn Hoogheyden van dato 11 november 1743 met alle het regt van eygendom, souverainiteyt en opperheerschappy aan de Generale, Nederlandsche O. Ind. Comp. is afgestaan en gecedeert geworden en deselve daardoor is getreden in alle de voorregten en prae-eminentien, die de vorige Sousoehoungs daerover hebben gehad en geëxerceert, zoo verklare ik, *Radeen Tommongong Soeria di-ningrat*, dat ik van desen afstand volkomen onderrigt ben en dat ik gevolgelyk het voorm. regentschap van *Madura* uyt handen van de generale Nederl. Oostind. Comp. als de wettige opperheer van hetselve zynde, *ter leeu en tot wederopzeggings toe* heb ontfangen, zonder dat hetselve in eenigen opsigte op myne kinderen, familie of verdere naastbestaanden, hereditair of erfelyk is of in het vervolg sal wesen; maar dat de Comp. na welgevallen, als de Heer van hetselve zynde, daarover kan disponeren en hetselve geven aan wien het haar behaagt, sonder dat myne kinderen, erfgenamen of naastbestaanden daartegen iets kunnen te seggen of in te brengen hebben, welke Doorlugtige Comp. ik by dese bekenne en

erkenne myn wettigen Souverain en Opperheer en ik haar vassal en onderdaan te wesen en my ook verbindte aan de ondervolgende artikelen en voorwaarden.

ART. II. Dat ik geen besendinge sal doen, correspondentien houden, sendelingen ontfangen, die verbergen of aanhouden of eenige de minste assistentie bewyzen of toelaten, dat myne onderhoorigen komen te doen aan den rebelcerenden en thans voortvlugtigen gew. regent van dit district radeen D'joerit, desselfs zoonen of haren aanhang; maar dat ik in tegendeel myn uysterste devoir sal doen om dezelve benevens zyne soonen, Sasra, Rana en Wira diningrat, item desselfs gewesen Pepatty, Mahodora en Mangsoer in handen van de Comp. overtegeven, byaldien deselve in der tyd weder eenigen voet op Madura mogte komen te setten en dat ik als het in myn vermogen is aan Hooggem. Comp. ook sal overleveren alle sendelingen, die zy aan my in 't generaal ofte aen ider van haer in 't particulier mogte komen af te vaerdigen, benevens alle degene, die bevonden sullen worden tot de tegenwoordige oorlog, de meeste aanleyding te hebben gegeven indien sulx door de Comp. begeerd wordt.

ART. III. Dat ik al het geschut, kruyt en verdere ammonitie, dat in myn onderhorig district gevondén wordt, aan de Comp. sal overleveren.

ART. IV. Dat ik nimmer canon, ammonitie van oorlog nog gewapent volk zal houden, of sterktens opwerpen dan met prealabele permissie en toestemminge van de Comp.

ART. V. Dat ik dit district ten meesten nut en voordeel van de Comp. en desselfs onderdanen, waarover ik als Hoofd ben gesteld, zal besturen en alles in 't werk stellen, wat tot verbetering van hetselve noodig is.

ART. VI. Dat ik jaarlyx daarvan in persoon homage zal doen, tzy tot Batavia of tot Samarang, soosals dat door de Comp. geordonneert zal worden.

ART. VII. Dat ik myn jaarlyx contingent in geld, ryst of andere landsvrugten aan de Comp. zal opbrengen, soo als dat nader volgens de gesteltheit van dit district gereguleert zal worden.

ART. VIII. Dat ik met myne naburige mederegenten op Sumanap en Pamacassan in rust en vrede leven en deselve niet beschadigen, maar de verschillen, die ik tzy over de limiten of anderzins met haer krygen mogte, aen de uytpraak van de Comp. overlaten zal.

Art. IX. Dat ik zonder voorafgaande permissie van de Comp. nooyt voet op Java zetten of met de zaken der regenten myne overbuuren, noch ook met die van de verdere regenten om de oost, direct of indirect my bemoeyen zal.

Art. X. Dat ik geen de minste correspondentie sal houden met de Baliërs en Balimboangers ook niet van Celebes, Poulo Lombok, Borneo of eenige andere plaatsen van den overwal, veel weyniger met de rebellen in Java's Oosthoek tot nadeel van de Comp.

Art. XI. Dat ik ook geen de minste bezendingen zal doen, naar Celebes, Borneo, Baly, Balimboang, Poelo Lombok of andere plaatsen om de Oost of de overwal, noch ook gedoogen, dat deselve van daar naar myn onderhoorig district geschiede of getolereert worde, sonder consent van de Comp. maar dat ik alle vaartuygen en sendelingen, die van voors. op Madura mogten overkomen, aan de Comp. sal overleveren.

Art. XII. Dat ik niet sal tollereren eenige vaert van of naar den overwal van Borneo, Bliton, Banca, Palembang, of ook naar Boeton, Saleyer, Celbes of eenige andere landen daaromheen leggende, sonder daartoe te hebben erlangt de toestemming van de Comp.

Art. XIII. Dat ik myne vaertuygen in 't geheel niet sal laten varen, werwaerds het ook wesen mag, hetsy verre of naby, sonder passen van de Comp.

Art. XIV. Dat ik bysonder den invoer van amphioen, die niet van de Comp. gekogt is, sal beletten en overgeven, dan wel doen straffen na de ordres van de Comp. degeene, die sig daeraen komen schuldig te maken, waervoor de Comp. aen my belooft ten redelyken pryse te sullen betalen alle de kisten, die myn volk komen aan te halen, welke bedragen de Comp. aan my belooft te laten behouden als een recompens voor myn iver in 't agterhalen van deselve.

Art. XV. Dat ik op de plaats, daer het van de meeste nut zal wezen en my door de Comp. geordonneert zal worden ten haren behoeve, zoo zy dat begeert, sonder betaling zal laten bouwen een steene fort ter bezetting van 's Comps. militie, die ik ook belove in alles de behulpzame hand te zullen bieden en van het nodige, sooveel in myn vermogen is, voor een dragelyke betaling verzorgen.

Art. XVI. Dat ik ook sal gedogen, dat de Comp. de inkomende en uytgaande regten in myn onderhorig district komt te heffen en te

dien eynde, daer zy het goed vint, de nodige Sabandhaers stelle, die ik belove te sullen tollereren, admitteren en na regt en billykheyt beschermen, welke inkomende en uytgaande regten ten behoeve van de Comp. sullen wesen, sonder dat ik dan van iets sal te pretenderen hebben, soo de Comp. mogte goetvinden hetseive in het geheel naar haar te nemen.

ART. XVII. Dat ik, wanneer de Comp. my ontbieden mogte met sooveel gewapent volk te velde sal trekken, als zy tot hare assistentie van my komt te vorderen en ik op te brengen vermogend zal wesen om tzy op Java of elders ook zelfs buyten 's lands dienst te doen.

ART. XVIII. Dat wanneer de saken in myn onderhorig regentschap tot stilstand gekomen, en over Sampang, Balega en Arosbaja als de drie hoofdnegoryen van myn district, de noodsakelyke hoofden en mantries door de Comp. sullen wesen aangesteld, ik geen van dezelve uyt hare bedieninge zal stooten, noch by haer overlyden, derselver plaatsen buyten voorkennisse en toestemminge van de Comp. vervullen; maer myne klagten, indien deselve mogten pecceren of sig tegen my te buyten gaan, aan de Comp. zal doen, die als dan na bevinding van zaken in billykheyt daarop sal jugeren.

ART. XIX. Dat ik geen Chinesen, Macassaren, Bouginesen, Maleyers, Baliërs of eenige andere buytenlandse natien in myn onderhorig district sal tollereren of admitteren, dan met speciale voorkennisse en toestemming van de Comp.

ART. XX. Dat ik sonder de minste agterhoudendheyt of simulatie alle Maduresen, die tegen de dienaren van de Comp. ofte hare onderdanen mogten delinqueren, de facto en soodra sulx in myn vermogen is, sal overgeven.

ART. XXI. Dat ik geen Mantries, hoofden of gemeene, die eenig crimineel delict mogten begaan, 'tzy tegen my ofte onder mal-kander op myn privé sal vonnissen of ter executie stellen; maar deselve nevens myne gecommiteerden na Soerabaya, dan wel soo sulx begeerd wordt, na Samarang sal senden, om door deselve nevens het opperhoofd en syne gecommiteerden of door den Commandeur en zyne gecommiteerdens na regt en billykheyt en na 's Comp. wyze te worden teregt gestelt en dat tot tyd en wyle het point van judicature, 't welk in 't geheel aan de Comp. sal verblyven, door den Heere Gouverneur-Generaal en de Edele Heeren Raden van N. Indie, nader sal gereguleert en gedecideert wesen.

Art. XXII. Eyndelyk en ten laatste, dat ik my ook gewillig sal laten vinden, by aldien in 't vervolg mogte bevonden worden, dat in dese het een of ander was uytgelaten of geëximeert, dat in dese behoorde plaats te hebben, waeromtrent ik belove, de ordres die my door den Heer Gouverneur Generaal en de Edele HH. raden van N. I., dan wel door den Commandeur tot Samarang sullen worden gegeven, met de uysterste vlyt te sullen nakomen en gehoorsamen.

Aldus gedaan, geconditioneert en beëdigd op de Mahometaanse wyze, den 15 november 1745, (onderstond) Ons present: (was geteekend.)

II. Veryssel, J. P. Barnewall, J. C. Teekman en N. Harting.

-
- X. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem, Baron van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale O. I. Comp. (Heeren XVII.)
-

Batavia, dd. 31 dec.^{ber} 1746.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Ons vooraf gedragende tot, enz.

Java's bevreedinge, sooveel den oosthoek aangaat, hebben wy de cere gehad, U H. Agtb. te bedeele by onse voorjarige beschryving dd. 31 dec. 1745. '

Tot fundament der beschryving, die ditmaal van de verdere soo ordinaire als extraordinaire Javase saken, sal moeten gedaan worden, leggen wy vooraf het dagregister over, door den eerstgeteekenden Gouvern^r-Generaal, gedurende de visite door denselven in geselschap der HH. raden Mossel en van den Bosch van den 24^{en} maart tot den

1. Hier volgt nu het verhaal der laatste lotgevallen en van het gevangen nemen en verbannen van paugeran Tajakra-ningrat van Madoera. Dit verhaal kan hier achterwege gelaten worden, meer naauwkeurig leert men die gebeurtenissen kennen uit de stukken medegedeeld onder N°. XI en N°. XII. De vervallen regent van Madoera behield niets van zyne schatten, die deels in de verwarring gestolen werden, deels, voor het grootste gedeelte, door de Comp. werden verbeurd verklaard, deels aan de reeders van het burgervaartruig geschonken werden, waarmede de ongelukkige vorst van Banjermassing werd aangebragt. By zyne verbanning naar de Kaap, werd hy door byua alle zyne volgelingen verlaten.

10^{en} juny deses jaars gedaan ¹ van meest alle de strandplaatsen en een goed gedeelte der bovenlanden selfs gehouden, alsoo de ordres op die reyse gestelt met advies der voorm. HH. raden en den H^r. Verysssel als reeds op Rembang in den aanvang der voorsz. visite by den Gouv.^r Gen., gekomen en vervolgens ook by continuatie van desselfs geselschap geweest zynde, by onse resolutie van 16^{en} aug.^r, door de vergadering in pleno consilio zyn geconfirmceert en dus ook de poincten van Tanjongpoera by forme van instructie tot narigt der bediendens op Java derwaards gezonden en de bylage van het register en teffens een kort begrip van de gestelde ordres uytmakende ² soodat wy dan in desen, met UEdh. believeen, maar zullen citeren de voorvallen en derselver afdoening dan wel andere daarover genomen dispositien, enz.

De inlandse saken gaan dan vooraf; want die maken ook het grootste gedeelte uyt van dese beschryving.

De Soesoehoenang heeft den Gouverneur-Generaal in persoon komen ontmoeten op Samarang en sulx ook by syne schriftelyke redevoeering, die nevens het antwoord en het geheele ceremonieel dier ongewone visite by het dagregister onder den 8, 9 en 10 mey te vinden is, als een gantsch ongehoorde saak en een buytengemeene pas aangemerkt, soo als het ook moet worden opgenomen, dewyl sedert den optogt van den Heer de Wilde in den jare 1705 geen Soesoehoenang ooyt weder op Samarang is geweest en de vorst daardoor gewisselyk een ongemeen blyk van vertrouwen gaf, die men ook heeft erkend, met reciproque in zyn gezelschap op te gaan na zyne residentie en aldaar eenige dagen te vertoeven, by die gelegenheid voor de Comp. bedingende den afstand van alle de voorregten der opperheerschappye, voor een equivalent in gelde ter somma van vyfduysend Sp. realen 'sjaars, gelyk men ook in stede van dese Sabandharyen voor de Comp. alleen en anderen met den Soesoehoenang

1. Het dagregister van deze inspectie-reis, waarby tevens beoogd werd den nieuwen toestand der Comp. op Java, sedert het contract van 1743 ontstaan, te vestigen, is gedrukt in »Bydragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. Indie. Tydschrift van het koninkl. instituut voor de taal-, land- en volkenkunde in N. I. Deel I, bladz. 291. Amsterdam C. A. Spin. 1852 Wy verwyzen dus daarheen.

2. Zie dit kort begrip der orders, dat aan boveng. gedrukt dagregister ontbreekt, hierachter onder N° XII.

(zamen) te verrekenen, thans alle de Sabandharyen langs de stranden voor de Comp. aangenomen heeft, ter voldoening eensdeels van de restanten, die nog op het jongst gemaakt contract van den jare 1733 reesteerden en by dat van a° 1749 gereserveert waren, als ook vervolgens van de jaarlykse onderhouds-penningen voor het bovenland-sche guarnisoen en het onderhoud der hier en elders thans gerele-geerde pangerans van des vorsten huys, waarvan de vorst voor het vervolg gelibercert is geworden en eyndelyk zyn nog alle de tolhek-ken in de bovenlanden en het regt om imposten of lasten op de goe-deren in deselve vallende of verhandeld wordende te mogen leggen, met het meesterschap langs de rivieren en over de bazars of markt-plaatsen in deselve, item over de tabakspagt in de Cadoe en de vogelnestklippen van den vorst almede overgenomen, voor een aequi-valent dat te samen bedraagt 15000 Realen Sp'

Deze zaken zyn by het Dagregister te vinden onder 16 en 17 mey, gelyk de opreysse onder 12, 13, 14 dier maand, met de verdere particulariteyten van het Hof, waaronder van de meeste speculatie zyn de verklaring van des Soesoehoenangs eenigste wettige zoon tot kroon-prins of presumptive successeeur, onder den gewoonlyken titel van pangerang Depatty Anum en de vlugt van een petulanten knaap uyt 's vorsten broeders, pangerang Mancoboemi genaamt, des nagts, nadat men hem op des Soesoehoenangs eygen versoek, gesecondeert door dat van zyne ryxbestierders, den resident Hohendorf en anderen, ten bywezen van alle de andere pangerangs eene vriendelyke recom-mandatie (?) gelyk ook ter selver tyd aan de andere en den Soesoehoenang zelfs hadde gedaan, om met den anderen in behoorlyke subordinatie, vriendschap en goed vertrouwen te leven, sonder hem enig leed of ongelyk te doen, swervende die baloorige prins ver-volgens in de bovenlanden herom en nu langs de stranden, sig met eene party uytshot en gespuys van allerlei natien een partye makende, die van den roof en plunderingen alweder ten laste van de gemeente zoekt te leven, soo als de verdere rebellige pangerangs in de bovenlanden ook nog tot hiertoe hebben gedaan, retirerende wanneer zy verjaagd worden van het eene nest naar het andere, dewyl het haar evenveel is, waar zy zyn en schoon men die roovers en swervers reeds op Tagal komende na een ultimatum van nog een maand tyd om sig te komen submitteren, vogelvry heeft

verklaard en volgens hetgeen daarby teffens besloten wierd, daarna ook in de maand october heeft laten opsoeken en aantasten, door de dragonders, die te dien eynde nog in de bovenlanden gecantonneerd liggen en by welkers ontmoeting zy ook reeds eens en andermaal gevoelige neepen gekregen hebben soo blyven de bovenlanden en thans ook tot ons leedwezen een deel der benedenlanden door dit gespuys nog seer ontrust en het schynt dat de vrede en goede ordre op Java niet huysvesten kan

het soude voor de Comp. dubbel te beklagen zyn, zo zy daardoor belet wierd te profiteren van de andersints thans favorabele schikking omtrent hare zaken gemaakt, sowel in de bovenlanden, daar de voortzetting der peper en alle andere culture van de rust en vrede afhankelijk is, als aan de stranden en in de benedenlanden thans van Java's oostelyke posthouding of *Passourouang* af, tot aan Cheribon toe, deselve geheel en al in eygendom toebehoorende, zynde zekerlyk eene importante acquisitie, welkers rystleverantie tot 5000 coyangs des jaars, waaraan volgens het contract met den Soesoehoeng van den 11 en 13 nov. 1743 nog 800 coyangs ontbraken, die door den daaropgevolgden madureschen oorlog nog niet verdeelt hadden kunnen worden, tsedert de bevrediging van den oosthoek door den heer Verrysel, over de regentschappen van Toeban, Sidayoe, Lamongang en Grissee gereparteert en dus niet alleen geaccompleteert is geworden; maar waarby ook nog komt en door denzelven bedongen is van het landschap Djipan 400 coyangs ryst voor 10 Rsd.^a de coyang en van de landen van Sourabaya 700 coyang voor niet, soo als dit door evengem. gewezen heer Commissaris gestipuleert en nader geconfirmeert by het aanwezen van den Gouverneur-Generaal, te sien is by het dagregister en desselfs insertien onder den 15 April 1746, soodat dan de

Comp. in alles voor betaling van 10 rd. ^a per coyang. . . .	5400
en sonder betaling nog	700
	6100

of te zamen eene leverantie van 6100

Coyangs ryst van de benedenlanden te wagten heeft, wanneer het land in vrede mag blyven. Als men nu daarby rekent de hoofdgelden, die men thans bezig is te reguleeren en over alle de strandregentschappen naby de zesduyzend spaansche realen belooplen sullen, de verpligting van den Madureschen regent by het

dagregister onder 29 April gespecificeert, om jaarlyx 4000 spaans in gelde en 12000 kannen Cocus-olie met 60 coyang cadjang en die van Sumanap en Pamacassan . . . om te samen 18750 kannen diergelyken olie en indertyd of anno 1748 en vervolgens te samen 75 coyang cadjang te leveren, dan is het inkomen van de Comp. al vrij important langs de stranden, sonder nog eens te tellen de *Sabandharyen* of tollen van inkomende en uytgaande regten, welkers oude termyn met ult°. april ten eynde gelopen hebbende, tot ult°. aug. 1746 geprolongeert is geworden, soodat de tweede verpagting onder ult°. april 1745 ingegaan almede op 16 maanden loopt, dewelke verpagt is geweest voor 7586 sp. realen 's maands, gelyk de eerste verpagting van 15 maanden voor 7848 sp. ter maand, bedragende dus die twee verpagtingen 117720 en 121376 sp. realen of te samen 717288, waarop egter . . . nog wel 2 tonnen ten agteren staan . . . zynde de voorsz. *Sabandharyen*, geaugmenteerd met die van de districten in het oosten op Java en Madura, die thans geheel en al onder de Comp. sorteren en ten westen met die van Gabang, Cheribon, Indramayoe, Tjasseem en Pamanoekan, onder ult°. July passato weder opnieuw verpagt voor 28 maanden of van 1° sept^{ber} 1746 tot ult°. dec. 1748 voor de som van 8762 sp. Realen . . . nevens 410 voor de hoofdgelden, 260 voor de Topbanen en 410 real. sp. ter maand voor de buffelslagteryen in het Samarangse district, item nog 630 voor de vogelnestklippen, 250 voor de cadoesche tabak en 2635 voor de tolpoorten, makende dus te zamen een inkomen van 12322 sp. r. ter maand of in het jaar eene importante revenue van f 443592, sonder de pagten van het sjappen der kleederen in de bovenlanden tot 350 sp. R. ter maand of die van de pitjes op Samarang en Sourabaya tot 120 smaands te tellen

wanneer by dese inkomsten van de Comp. dewelke met den anderen, na aftrek van de . . . uytkeeringen aan den Soesoehoenang; voortaan nog al ruym vier tonnen behoorden te bedragen, de leverantie der boven-en-benedenlandse producten overhinderd voortgaan, Java door den tyd de Comp. nog also voordeelig kan worden als hetselve tot hiertoe een naamwaardige lastpost is geweest, waaromtrent aangaande de *rijst* dit jaar 1746 niet seer te klagen is, als zynde sedert 1 January tot dato deses van daar ontvangen en afgescheept 3106 lasten

Cadjang en bonen heeft men ook nog maar in eene geringe quanteyt van 55 en 100 lasten dit jaar ontfangen

De *Indigo*, die dit jaar van daar ontfangen is, bestaat nog maar in eene geringe quantiteyt van 5100 pd. en het *cattoene garen* in 3312½ pd.

De *peperleverantie* of liever desselfs aanbrengh in dit jaar bedraagt nog maar schaars 40000 pd. dat nog weynig helpen kan en naauwlyks soo veel is als de *Jaccatrasche*, *Preanger* en andere bovenlanden al leveren

Houtwerken heeft men dit jaar begonnen met vloten van Java herwaarts over te brengen

Men kan ook aan UEd. H. niet vertonen den staat van dit comptoir dan onder ult^o. aug^o. 1744, dat Java door de sware oorlogslasten tot f 649716.17.8
en maar aan winsten en inkomsten - 82017.08.—

nog veragtert is f 558699.09.8

. soodat wy hiermede van dese materie sullen afstappen, met het slot derselve nog by te voegen, dat de gesamentlyke strandregenten, volgens de jongst gestelde ordre in dit najaar hier hebbende moeten compareren in persoon, omdat die comparitie voormaals eenmaal des jaars ten hove en nu by de Comp. gedaan werdende, by den inlander tot een bewys dient van trouwe en gehoorzaamheyt, de meesten derselven ook in persoon zyn gecompareert, dog die van het oostergedeelte zoo ongequalificeert als mal à propos, door het Opperhoofd van Soerabaya daarvan geëxuseerd synde, door sendelingen met welken een en anderen men het noodige nopens 's lands zaken verhandeld heeft, waarmede deselve wel vergenoegt binnen korten naar hare woonplaatsen zullen terugkeeren, zynde ook onder de geëxuseerden den tegenwoordigen Madureeschen regent, die vereert is met den titul van Radcen Depatty Satjadi-Ningrat soo dat men voor het vervolg diergelyke onbetamelijke dispensationen wel ernstig verbieden zal, om dese goede gewoonte, die noodig is om de voors. strandregenten des te meer aan de Comp. te verbinden altoos in observantie te houden.

Cheribon, is in het terugkeeren van Java almede gevisiteerd
en by die gelegenheid zyn desselfs Sabandharyen almede aan de

Comp. overgegaan, mits daarvoor nytkeerende aan de princen en verdere inlandse hoofden een equivalent in gelde, soo groot als hare inkomsten van die artieulen bevorens quamen te bedragen

Wy sullen tot slot nog maar noteeren, dat de coffyleverantie in het boekjaar, dat onder ult^o. aug. 1846 is afgesloten te deser residentie weder geresen is op 6173 picols of 772775 R beginnende de jongst aangeplante boomen thans te dragen, hoewel men volgens den resident van der Hooop zijn schrijven dd. 30 sept. p^o. van gedagten is, dat het nog wel twee jaren en meer sal aanloopen, eer Cheribon kan voldoen aan den tax, waarop het is gesteld, namelyk om jaarlyks te moeten leveren 12000 picols of 1500000 R coffy. .

Bantam, is sedert onze voorgaande van den 31 dec. 1745 zoo veel de inlandsche regering betreft wel vredig en stil; dog de koning ook teffens bij het opgevatte ongenoegen tegen zijnen zoon en in zyne, so iteratief aan ons gedane instantie tot declaratie van zyn schoonzoon *Pangéranj Sarief* tot presumptieve successieur van dien troon, dermate blijven persisteren, dat de vertogen daaromtrent gedaan en het nystel van agtien maanden, dat men met voordragt genomen hadde, onder deze en gene redènen, om hem in die saak niet dan bedaardelyk te doen procederen, van geen andere uitwerking is geweest, dan ons die voorgenomen onterving van zyn eygen zoon nog vaster te maken en alle de grooten ook inmiddels tot zyn sentiment te doen overkomen, waarop men dan ongeraden geoordeeld heeft die saak langer ongedecideert te laten, dewyl Z. H. ambassadeurs hier nog al bij continuatie naar antwoord bleven wagen en van voornemen schenen te zijn, zonder die decisie niet te willen vertrecken, ook de saak selve door langer tardance niet verbeteren konde: maar integendeel van erger gevolgen moest worden, soo den koning iets menschelyks overquam in die crisis, dewyl dese verre praedominerende partyen van den gedesigneerden successieur niet ligt soude hebben gedesisteert van het groote respect, dat zy tot beklimming van den ryxzetel reeds gekregen hadden door 's konings en der ryks grooten, daartoe 't zy natuurlyk hellende of overgebragte genegenheid en toestemminge, ondersteund door de intrigues en het credit van de koninginne, dat diepe wortelen geschoten heeft en daarentegen de tegenpartye, soo lange er door de indecisie deser sake nog eenige hope bleef ook niet nagelaten soude

hebben, daartegens alle mogelyke efforten te doen, van welke ver-
deeltlyk sig in dese gewesten doorgaans allerley schuym van volk
en quado geintentioneerden weten te bedienen, om het land in
onrust te brengen en in dat trouble water te visschen tot een
algemeen nadeel, beyden van dat ryk en van de Nederlandsche
Maatschappye vooral in deze hare aangrenzende hoofdcolonic, gelyk
dit alles nader te zien is bij onze successive hierover genomen secreete
resolutien van 27 sept. 7 en 11 oct. en 1 nov. deses jaars, dewelke
ook teffens aantoonen, dat men selfs de saake reeds voor sooverre
als vastgesteld hebbende, egter nog maar met langsaame schreeden
geproceedeert heeft tot dies voltrekkinge, tot dat men bij onze ge-
meene resolutie van den eersten november jl. den heer raad-ordinair
Jacob Mossel heeft benoemd naar de voorbeelden van vroeger dagen,
laatstelyk in den persoon van den presenten koning nog geexteerd
hebbende a°. 1731, om gemelden pangerang Sarief, 's Compswege tot
Kroonprins te erkennen en by die gelegenheit ook nog eenige andere
pointeten, soowel aangaande infractien der volkeren van Bancahoeloe
als nopens eenige domestique saken met dat hof af te maken, waar-
van wy thans niets naders vermelden, dewyl dat beter sal kunnen
geschieden in eenen 't zamenhang, nadat de voors. commissie zal
wesen afgeloopen, enz.

Batavia. Ter verdere beantwoording, enz.

De instructie voor *gezworen makelaars* ingevolge ons requisit by
resolutie van 19 Sept. 1745 op 5 July deses jaars 1746 van schepenen
ingekomen en ten dien dage in handen van gecommitteerde leden
deser vergadering gesteld zynde is vervolgens by onse nadere resol.
van 12 aug. tot stand gebragt en door ons evengem. besluyt eeniger-
mate geamplieert in welker voegen deselve tot speculate van UEdh.
nevens deze is gelegd, soo als ook de ordonnantie voor het *Postcomptoir*
gearresteerd ter resolutie van 23 aug. ingevolge ons besluyt van 12
bevorens

De opregting eener bank van leening waarby de Comp. voor twee
derden en de gemeente voor één derde geïnteresseerd is, consteert
almede by onse resolutien van den 12 en 23 (26?) aug.* even-
gem. en dewyl die resolutien de noodzakelykheit van dien en de
nevensliggende exemplaren der conditien, desselfs instelling aantoonen,
mitsgaders de ondervinding soo wy vertrouwen indertyd de nuttig-

heyte van die bank wel zal doen blyken, soo sullen wy ter bekorting deses daaraf nog maar zeggen, dat Commissarissen van die bank ook teffens zyn, *Commissarissen van zee-en-commercie-zaken*, welke mindere regtbank men by de voorsz. resolutien almede heeft opgeregt, dog niet geregeleert, dan na een vooraf ingenomen advies van den raad van justitie en schepenen over desselfs concept-instructie, met het bygevoegde concept-reglement voor *de vrye vaart*, waarna het een en ander by resol. van 27 sept. pass. zyn beslag heeft erlangd, in dier-voege als de ordonnantien, die hiernevens liggen nader aanwyzen.

De Inlandse zaken hebben ook al eenige dispositien noodig gehad, onder anderen omtrent de arakleverantie by resol. van 29 July, de leverantie van pady aan de Comp. en tot emolumenten voor heemraden (resol. 8 nov.) en tot het bepalen van een matig getal gepermitteerd schietgeweer onder de ingelanden enz. (verder) heeft men party ezels ontboden . . . om den afbreng der producten te faciliteren, moettende nu in het aanstaande jaar nog eene specifieke limitatie gemaakt worden omtrent de coffyleverantie uyt de bovenlanden, die nog niet veel beschiet, hoewel zy reeds aan 't acresseren is, als bedragende onder ult^o aug. 1746 wel 584 picols meer als onder ult^o aug. 1745 ofte 8717 picols, ten eynde de groote leverantiers mogen weten wat zy staat maken kunnen by de Comp. te mogen leveren.

De producten der Preanger-en-Jacutrase bovenlanden, beginnen thans door Gods goedheyd gaandeweg van beter aanschouw te worden, en moeten dus sooveel mogelyk gefavoriseert worden, waartoe wy wel gewenscht hadden, door meerder scheepsruymte beter in staat te zyn omtrent den sleet van de zuyker, welkers aanmakingen in dit jaar 1746, weder wat toegenomen is en peper heeft men ook reeds in de pakhuyzen geleverd 43968 fl van den insaam uyt dese bovenlanden, dat meer is als van 1° sept.^{ber} 1744 tot ult^o aug.^a 1745, 26031 fl . Ook heeft men by resolutie van den 20 sept.^{ber} verstaan tot meerder doorzetting van den landbouw, party buffels van Java te ontbieden voor reek. van de Comp. om den inlander, die aan alles, wat tot de agriculture behoort, genoegzaam gebrek heeft, daarmede te gerieven en aan het werk te helpen voor eene redelyke betaling of inkomen jaarlyks, hetwelke men, wanneer die eens gekomen zyn, nader zal reguleren. Door alle diergelyke arrangementen valt ligt te beseffen hoe gebrekkelyk de landbouw tot hiertoe is doorgezest, thans verbeteret

het wel iets; maar het heeft nog jaren van noode eer dit ruyme veld sal wesen omgeploegt en met de Europeesche Coloniers beschiet het nog weynig, schoon er egter reeds drie in de Preangerlanden, vier onder het district van Tanjongpoura en twaalf onder dat van Tan-gerang aan den gang zyn geraakt, waarby nu en dan nog enkelden komen, die daartoe lust krygen, dog als UEdh. eens geliefden bekent te maken in zoovele thans in Europa geruimeerde landen, hoezeer verlegen familien hier ten platten lande de kost en meer als dat, door tyd en vlyt kunnen vinden by de conditien, die UEdh. reeds a° 1742 hebben gelieven te approbeeren en dat dezelve dan wilden permittieren naar Indien over te varen soowel mans als vrouwen, die sig daartoe mogten aanbieden, waarvan het getal onses oordeels niet kleyn soude syn, soo is het te verwagten, dat een ieder maar wat aantastende, waartoe de landen nog velen zyn, dese colonie welhaast uyt andere oogen souden zien, tot een merkelyk voordeel van de Comp., dewelke hieromtrent niet ligt te verre kan gaan, in veele jaren en overlange sigselfs die avantages hadde kunnen besorgen, soader eenige andere swarigheden, dan degeene, die men altoos onderworpen is, daar menschen wonen en wy zyn nogmaals met veel eerbied van gevoelen, dat UEdh. daartoe niet te veel facilitateyten kunnen toebrengen en dat ook alle de tyd, die verloopt sonder daartoe over te komen, voor het belang van de Maats. te deser plaatse louter schade en als verloren is.

De vaart der particulieren en vreemde Europeanen in dese gewesten, moet ook in desen plaats vinden; want die van onse burgers en ingesetenen is by resol. van 18 en 31 Maart 1746 nader bepaald. Omtrent de verbodene en onverboden articulen in 't gemeen en op de Oostersche provincien in 't bysonder, volgens het advis van twee leden deser tafel by resolutien van den 26 Aug. en 27 Sept. omstandig vermeld omtrent de sortementen der gepermitteerde en ongepermitteerde lywaten, soals ook omtrent de jonken, waarvan er dit jaar 12 ten handel alhier zyn geweest. een nader schikking is beraamd, alles om te faciliteeren de negotie van UwEd. ingesetenen tegens de veelvuldige inconuenienten, die nog in den weg waren en in diervoegen gaandeweg werden opgeruynt om de vrye vaart schot te doen nemen, dat nog maar weynig beschiet; om de west van Indien door den tyd misschien nog wel opnemen zal als de thans

gestelde ordres eerst regt bekend en geaccrediteert zyn onder de-
geene, die den inlandsen handel frequenteren', hoewel dat zekerlyk
ongaarne werd gesien by de andere Europese natien, hier te lande
trafiquerende, enz.

XI. (Extract uit de) Articulen omme daarop te werden
gehoort en ondervraagt Radeen Djoerit, gewesen
Regent van Madura.

Huyden den 26 en 27 Julij 1746 compareerde voor my, Jan Erd-
man Jordens eerste gesworen clereq ter generl. secretarye ten over-
staan van enz.: de gewesen regent van Madura, voormaals Pangerang
Adepatty Tsjaeraningrat en thans Radeen Djoerit geheten, dewelke
ter ordre van Z. H. Ed. den Heer Gouvern'.-Genl. etc. distincteyk
op de nevensg. articulen gehoord en ondervraagt zynde, de
volgende responsien heeft gegeven, namentlijk:

ART. 1. Met wat oogmerk de ordinaire woonplaats op Madura
eerst op Tanjong-Anjer en naderhand op Sambilangang geplaatst is?

AD ART. 1. Hy hadde van Coanjer eerst na Tanjong-Anjer en
dan na Sambilangang verhuyst, telkens ter oorzake van siekte en
op aanraden van syn meester, schoon hy niet ontkent dat de laatste
de slegtste plaats op gants Madura is, volgende hierby uyt eygen
beweging, dat hy al voor de Chineese revolte op Sambilangang ge-
woont hadde.

ART. 2. Of dat niet geschied is, om zooveel nader aan de passagie
naar Grissée en Sourabaya te zyn en des noods daarvan meester te
worden?

AD ART. 2. Neen.

ART. 3. Of niet reeds doenmaals en selfs al bevorens by hem het
dessein geforneert is geweest om een goede brok lands van Java
voor zig en zyne kinderen te krijgen?

AD ART. 3. Neen geensints.

ART. 4. Of hij niet met dat insigt sig soo gerced heeft gethoond,
om met syn volk over te komen ter assistentie van de Comp. wan-
neer deselve in den jare 1741 op Java soo qualyk behandeld wierd

en waarom hy anders althoos zoo alleen en op zig zelf geageert heeft, zonder met 's Comp. troupen te conjungeren of andre ordres en plans van operatie te volgen als degene die hy zelfs geformeert hadde?

AD ART. 4. In de Chineese revolte en op ordre van het Soerabaya's opperhoofd had hy zyn volk naar Grissée laten overkomen, ook alles wat hij in dien tijd gedaan had was geschied uyt last van 't gem. opperhoofd, van wien hem Harting de bevelen gebragt en aan denwelken hij ook telkens communicatie van alles gegeven had.

Qu: Of hij dan ook op ordre van 't opperhoofd den togt naar Cartasoera heeft laten ondernemen?

Antw.: Dit was geschied buyten zyn noch iemands ordre, door den yver van zyn volk, doenmaals na 't goedvinden van de heeren Commissarissen aan de limietscheyding op Djipan geposteed staande, dat eens verslagen en nu versterkt zynde, den zegen tegen de Chinesen bevogten en vervolgt hadde.

ART. 5. Of hij zig niet ten tijde der Chineesche troubles, in het najaar 1740 alhier en vervolgens op Java voorgevallen, eenigermate verbeeld heeft, dat het met de Nederl. Comp. op Java welhaast gedaan zoude zyn en of hy daarom niet wel meest gewagt heeft voet op Java te krijgen om aan de hand te zyn en van de opkomende omstandigheden te kunnen profiteren?

AD ART. 5. Neen; maar hy was voor Bancallang zeer bedugt geweest, waarom hij ook aan de heeren Commissarissen soe seer, om een schip voor die plaats versogt had; maar dat, wij blijvende, dikwijls door de zijnen, gedurende de belegering naar den toestand van Samarang vernomen; dog telkens nog de quaadste tijding niet gekregen had.

Qu: Kreeg hij dan niet ook de tijding, dat Samarang in groot gevaar was?

Antw.: Neen, want Visscher, hadde hem wel Chineesche harnaschen van koperdraat toegesonden tot een teeken, dat hij nog overwinnen kon, latende hem daarenboven weten, dat hij nog geen swarigheyd sag, de pangerang mogt maar wel op zijne hoede zyn.

Qu: Daecht hij toen niet als 't de Comp. zoo gaat, dan zou ik nog een groot man kunnen worden?

Antw.: Ja! want Harting had hem verskert, als hy maar braaf hielp, hy zou er rykelyk voor beloont worden.

ART. 6.

ART. 7. Wat correspondentie hy doenmaals op Batavia en Samarang heeft gehad, en wat hem zyne correspondenten daaromtrent niet al geadviseert hebben?

AD ART. 7. Na Batavia had hy gesonden, alzoo iets te zeggen hadde aan den Sabandhaar, ook buytendien vriendschap gehouden met den coopman Simong en den overleden translateur Lebecq; desgelycx op Samarang met den gewesen translateur van Woensel, dog ontkend hy met deselve andere correspondentie gehouden te hebben, als over den prijs van dese of gene goederen, die de eene van den anderen versogte.

ART. 8. Of hij niet, gelyk al bevorens doenmaals nog te meer, zyne correspondentie heeft aangebonden met de Engelschen op Bancahoelo?

AD ART. 8. Hij had in dien tyd met de Engelschen in 't geheel nog niet te doen gehad.

ART. 9. Hoe die vriendschap met d'Engelschen begonnen is, en wat daaromtrent zig heeft toegedragen, en insonderheit wat hem in die laatste tyden van de Engelschen voorgekomen is, mitsgaders wat boodschappen en besendingen zy over en weder aan malkanderen gedaan hebben?

AD ART. 9. Die correspondentie was kort voor 't vertree van Madura eerst begonnen, verhalende daarvan dese omstandigheden: dat op Banjoe Sanka was komen te vervallen een Engelsche chialoup, juist doen hy de tyding nopens het verlies van Grissee kreeg; de naam van de chialoup zeyd hy niet te weten, maar de Captyn was Mr. Joen genaamd, die by hem was gekomen, presenteerende zynen dienst, of hy hem ergens in helpen kon, als wetende dat hy in slechte omstandigheden met de Compagnie was, van welke gelegentheid hy vervolgens geprofitteerd en daarmede zyn jongste zoon Wiera Diningrat naar Bancahoelo gesonden had, overmits hem berigt wierd, de Compagnie zoude van de zyne alles wat mannelijk was laten ombrengen, ontkennde wel expresselyk voor die tyd met de Engelschen iets, 'tzy in cas van negotie als anders te hebben uyt-

staande gehad; maar na Sidajoe door onse troupen was bemagtigt, verklaart hij ook de vier soons van Soera Diningrat onder opsigt van eene zijner vrouwen, zijnde de moeder van Rana Diningrat met een Madureesch vaartuyg dat met gemeen volk is bemant geweest, naar Bancahoeloe te hebben gesonden, ter sake toen het gerugt liep, dat gem. Soera Diningrat op een Comp. schip gekomen en omgebragt was.

ART. 10.

ART. 11.

ART. 12. Of hy niet moet bekennen, dat de hope van eygen voordeel hem en de lust om te rooven en te plunderen zyn volk gedurende de jongste troublen op Java meer heeft aangeset, als de enkele bereydwillegheyd om de Compagnie te helpen?

AD ART. 12. Neen, maar uyt een opregte genegentheyd had hy de Compagnie g'assisteert.

ART. 13.

ART. 14.

ART. 15.

ART. 16.

ART. 17.

ART. 18. Of die groote gedagten, die hy van zyne eygene magt hadde, niet merkelyk by hem zyn aangegroeyd, door de goedwilligheit, die de Compagnie hem doenmaals bewees, en of hy niet by zig zelfs gedagt heeft, dat men hem niet missen konde, dat men hem wel te vriend moest houden, en dat men hem nooyd zoude durven aantasten?

AD ART. 18. Hy hadde zoo groote verbeelding van hem of zyn magt nooyd gehad; maar wyl hem gesegt wierd, dat hem de compagnie wilde vatten, ter zake met een Balys wyf getrouwt was, zoo had hy zig moeten tragten te behouden.

Qu: Wie hem dat heeft wijs gemaakt?

Antw.: Maas Demang Djiwa Raga, hoofd van Grissee, Radeen Bangi, hoofd tot Lamongang en Aria Tapasana, thans Tommongong van Toeban, met voorgeven, dat de heer Vervysel in den Oosthoek was gekomen om hem de geconquesteerde landen af te neemen, en daardoor eerst sooveel klynder te maken, ten eynde alsdan sooveel te beter aan 't voors. oogmerk te kennen voldoen.

ART. 19. Wie hy voor zyne vrienden op Batavia en Java rec-

kende, en wie hy daarentegen vermeende, dat zyne vrienden niet waren, en wat reden hy tot het een en ander hadde?

AD ART. 19. Op Batavia onder de Europeesen voornamentlyk Simong, die by hem en zyne kinderen van overlange als een broederlijke en regt intime vriend was aangemerkt

ART. 20. Of hy sig inderdaad wel eens in ernst heeft kunnen verbeelden, dat de Compagnie hem zooveel districten op Java soude kunnen afstaan als hy eyschte, of dat hy die pretensies maar gemaakt heeft om een pretext te vinden, waarover met de Compagnie in dispuut konde komen om dan zyne pretensien met de wapenen te doen gelden?

AD ART. 20. Ja, vast had hy sig dat verbeeld, wyl hem 't Sourabaya's opperhoofd sulx genoegzaam versekerd had, en schoon hem Simong met zyn kinderen 't tegendeel liet weeten.

Qu: Of hem 't opperhoofd die versekering Compagnieswegen gedaan heeft of particulier?

Antw.: Particulier.

Qu: Als hem die versekering particulier is gedaan, kon hy immers de minste staat niet opmaken, notoir had hy een ander en quaad oogmerk?

Antw.: Neen, maar hij had moeten denken dat er iets van aan was, wyl hem 't opperhoofd Blom door Harting reets gepresenteerd had, om zynen zoon regent van Sourabaya te maken.

Qu: Welken en by wat gelegentheid?

Antw.: Sassra Diningrat ter gelegentheit dat de wettige opvolgers van dit regentschap zig des onwaardig gemaakt hebbende, in hare plaatse andere van geringe afkomst, namentlyk Wiera Sareya en Saboen Galing thans Tsjitja en Sassra Nagara genaamt, daartoe aangesteld, maar naderhand de Compagnie ook afgefallen waren.

Qu: Heeft hy in die tydt de ondervinding gehad, hoe weynig een opperhoofd buyten de regering uytvoeren kan, hoe kon hy er nu soo grooten staat op maken?

Antw.: Hy sou er verders niets van seggen, als dat hem al te groote verseekering gegeven was, sig niet kunnende verbeelden, dat de Compagnie er sooveel tegen hebben soude.

ART. 21. Wat overleg hij ten dien eynde al gemaakt hadde na den aftogt van Cartasoera en het terugtrekken zyner volkeren na den Oosthoek?

AD ART. 21. Geen voornemen gehad te hebben, maar dat hy zyn volk ter ordre van den commandeur hadde laten afkomen.

Qu: Waar hy zyn volk heeft geemployeerd na den aftogt van Cartasoera?

Antw.: Hy hadde yder aan zyn handwerk laten gaan.

Qu: De Baliers ook?

Antw.: Ja, en waren maar drie hondert man sterk geweest, als hondert, die hy van ouds gehad en twee hondert, die in de Chineeze revolte bygekogt hadde.

ART. 22.

ART. 23. Wat gedagten hy gemaakt heeft, wanneer den thans regeerenden Gouverneur-Generaal alhier aankwam, en wat hy sig van de veranderinge in de regeeringe alhier beloofde?

AD ART. 23. Hy hadde zig veel van zyn Hoog Edelh. beloofd, of hy een der grootste gunstelingen van hem zyn zoude, vermits geen moeite toe gespaard, en soowel voor als na Zyn Hoog Edelh. komste, besendingen met schenkagien herwaarts gedaan hadde.

ART. 24. Of hem doenmaals niet alle versekeringen zyn gedaan, dat men zyner in zyne goede diensten in de Javase troubelen aan de Compagnie bewesen ten goede gedenken soude, als hy maar zyne troupen van Java terugtrok, zig stil hield, het onnoodige krygsvolk en vooral de Baliers afdankte, en de Compagnie liet begaan, om verder voor hem en zyne familie te zorgen, gelyk de Compagnie tot hiertoe by diverse importante onstandigheden hadde gedaan, en als hy sig maar vergenoegde met hetgeen hem de Compagnie soude toelleggen?

AD ART. 24. Ja, hy was overtuygd van Haar Ed. goedheyt, hadde ook die beloften gehad, zoo voor hem, zyne kinderen en kinds-kinderen, onder conditie dat hy ydereen niet gehoor moest geven omtrend hetgeen hem van de Compagnie mogte worden voorgepraat, maar ten eersten daarvan moeste kennis geven, zoo hem best voorstaat, voegd hierby, omdat hy een oud man en wat vergeten was.

Qu: Of het niet dese conditien syn geweest, dat hy sig stil moest houden, laten de Compagnie begaan, en dat hy 't onnoodige krygsvolk, maar insonderheid de Baliers moest afdanken?

Antw.: Ja, gelyk hy ook gedaan en zyn volk aan haar ordinair werk of den landbouw gesteld heeft, dog de Baliers, die hy zegt van

zyn schoonvader geleend te hebben, had hy toen onmogelyk met de westwinden ter zee kunnen wegekrygen, maar over land willen zenden over Djipang, alwaar sig den inwoonder tegen de doormarsch aangekant, en soowel de Baliërs als Maduresen aldaar vyandelyk gehandelt hadden.

ART. 25. Of hy niet geveynsd heeft sig daarmede tevreden te houden, dog niettemin zyn volk op de been, en zoowel zyne uytgesette troupen, als den geheelen Oosthoek in beweging gehouden heeft, dan onder dese, dan onder gene pretexten van vyandelykheden, die zyn volk zelfs quam aan te regten?

AD ART. 25. Hy bekend ja, onder de hand volk op de been te hebben gehouden, zeer qualyk daaraan gedaan te hebben, en versoekt vergiffenis, segt verder dat hy in plaatse van 't volk af te danken andere met de piek weer hadde laten aanleeren.

Qu: Waarom, met wat oogmerk?

Antw.: Alleen voor syn pleisier om 't volk braav te sien exerceren, en ook t'er zake hetzelfde wel eens benoodigt konde hebben.

Qu: De vrede was toen reeds op Java gemaakt, hoe kan hy dan denken 't volk nog noodig te hebben?

Antw.: Dit is wel drie à vier reizen beantwoord, met dat hy die volkeren enkeld en alleen voor zyn plaisier gehouden, dan de best g'exerceerde by wisseling in zyn dalm genomen, en wel andermaal tot syn vermaak tegens de schoonste jonge kerels verandert hadde, seggende ten laasten; terwyl men op 't stuk bleef, dat hy maar 't sedert de verovering van Grisseë en Djipang meer volk op de been had gehouden, by gevolg ten dienste van de Compagnie.

ART. 26.

ART. 27.

ART. 28.

ART. 29.

ART. 30. Of hy niet op de komst van den Heer Veryssel op Socrabaya in de maand Augustus 1744, wel gemerkt heeft dat het soo gemakkelyk niet afloopen soude, als hy wel dacht, en waarom hy dat gedacht heeft, item, wat hem bekend was geworden van Batavia, en door wie, nopens de redenen der afsendinge van gem. heer Verysel?

AD ART. 30. Eerst ontkent hy van Syn Edelh^e. komste eenige kennisse te hebben gehad, voor deselve op de hoogte van Sidayoe

was, wanneer hy van syn soon Soera Diningrat berigt dientwegen kreeg; dog naderhand verklaard hy, dat seker Mixties op Samarang namens Simon, met wie hy correspondentie had gehouden, drie dagen voor Syn Ed. arrivement op Sourabaya, naar Madura by hem was gekomen, om te waarschouwen de Ed. Heer Vervysel zoude in den Oosthoek komen, dies hy maar op zyn hoede mogt wesen. Egter de waare reeden van welgemelde Zyn Ed. afsendinge had hy eerder niet geweten, als na hem die door Gecommitteerdens een en andermaal bekend ware gemaakt, eens door Harting alleen, en de tweede reis door Harting en van Suchtelen te samen, namentlyk dat Zyn Ed. gekomen was om de limieten van Java nevens hem Pangerang te reguleeren, waarover hy sig ook met Djiwa Raga hadde beraden, om na Sourabaya by den Heer commissaris te gaan, dog dese so min als Radeen Bangi en Aria Topasana hadden zulx konnen goedvinden, ter oorsake hierboven sub art. 18 vermeld, waaraan hy sig refereert.

ART. 31. Wat mesures hy daarop genomen heeft, om tegens de Compagnie de wapenen op te vatten, en wat hy zig verbeeld heeft daarmede te zullen uytvoeren?

AD ART. 31. Na 't vertrek der Gecommitteerdens had hy syn mantries vergaderd, en haar de saak na tydsgelegenheyd voorgesteld, welke eenparig van gevoelen waren, zoo het de compagnie opregt met hem meende, dat dan ook aan zyne verzoeken voldaan soude worden. Kort waarna het geval exteerde waarvan Soera Diningrat onder vele doleantien de quade gevolgen voor hem en de gantsche familie ten eersten wel voorspelde, dat namentlyk Djiwa Raga zonder zyn voorweeten in stilte na de rivier van Slower (sic?) was uitgetrokken, dog qualyk ontfangen en teruggeslagen was, wordende hierover wel te rede gesteld, die hy voorgaf dese te wesen, dat de Sourabayers Carangier op Grissee hadden willen in de brand steeken, en hy daarom in de voorbaat geweest was, dog dit niet te redresseeren, mitsgaders hy ondertusscheu meer en meer in twyfel geraakt en van de Compagnie verwydert zynde, zoo had hy zig vervolgens in postuur van defensie gesteld, alhoewel met slegte hoop, egter met een vast voornemen om sig sooveel mogelyk te defendeeren.

ART. 32. Hoe het in die tyden gesteld was tusschen hem en de Engelschen van Bancahoeloe, en wat voor verdere hoope van assistentie

hy hadde, item wat ammunitie van oorlog en andere benoedigtheden hy van deselve heeft bekomen?

AD ART. 32. Met de Engelschen had hy nog niets te doen gehad, maar wel van Banjir assistentie verwacht, kruid en lood was hem van Banjer ook gesonden.

ART. 33.

ART. 34. Hoe hy aan al dat geschut gekomen is, dat men op Sambalangang en elders gevonden heeft?

AD ART. 34. Veroverf op Cartasoera, Sumanap, Grissee en Toeban, ook eenige gekogt op Banjer, zonder te kunnen specificceeren hoeveel.

ART. 35. Hoe het komt dat hy, siende dat het de Compagnie ernst was om hem met de wapenen aan te tasten, niet gezogt heeft vrede te maken, maar in al die tyd van het najaar 1744 tot de maand Mey 1745 hardnekkig by zyn voornemen gebleven is, en wie hem aangeset heeft om de saaken tot zulke uysterstens te laten komen?

AD ART. 35. Uyt vrees, dat hy niet gepardonneerd, maar omgebragt sou worden, hy was wel voornemens geweest om sendelingen herwaarts te senden; maar niemand der zyne hadde zig daartoe willen laten employceeren, ontkennende dat hem iemand tot hardnekkigheid soude hebben aangeset, maar hy had telkens nog gedagt te sullen geholpen worden.

Qu: Wanneer die besending geschieden soude?

Antw.: Kort na 't bemagtigen van Grissee door Compagnies troupen.

ART. 36. Wat volk hy niet al van de Compagnie heeft laten ombrengen, die ongelukkig, soo te water als te land in de handen van zyn volk gevallen zyn; wat burgers en ingesetenen deser stadt daaronder zyn geweest, en of hy in verbeelding is geweest, dat door al dat moorden de Hollanders bang voor hem worden souden.

AD ART. 36. Twee Mardykers die op Grissee en drie Europeers die by Poulo Minata syn gekregen, sooveel hem bewust en bekend gemaakt is, maar ontkennende ooyt ordre tot massacre te hebben gegeven, zelfs niet by wyse, alsof hy 't wel lyden mogte, want hy nooyt bloedgierig geweest is, en hem gevolgelyk daaromtrent ook niemand kan beschuldigen; ondertusschen het egter wel wesen konde, dat het in actie en door de zyne geschied was, gelyk dat de oorlog ook gemeenlyk medebrengh.

ART. 37. Wat voor gedagten hy gemaakt heeft als men zyn volk van Sumanap verjoeg en schielyk doortrok tot op Jamplong?

AD ART. 37. Toen dagt hy dat het ten eenemaal met hem gedaan was, want de tyding quam dat Sampang al over en Sassra van Watoe Bessi bereits ook op de vlugt was, die egter siende dat onse troupes niet verder quamen, gem. plaats op nieuws weder geoccupeerd had.

ART. 38.

ART. 39. Wat verbeelding hy heeft gehad, wanneer 's Compagnies volk sooveel maanden op Jamplong bleef liggen sonder hem verder aan te tasten?

AD ART. 39. Dit stil liggen had hem groot quaad gedaan en zeer veel volks gekost, meer als twee duysend man waren gestorven en vergaan, alleen maar gerekent uyt degene; welke successive siek uyt den train terug quamen, hoewel hy gehoord had, dat het onder de Sumanappers ook niet beter gesteld is geweest, maar hoe daaromtrent onder de Europeesen was geweest, had hy niet kunnen ervaaren.

ART. 40. Wat zyn voornemen geweest is in dese rebellie, om als het hem naar wensch was gegaan verder uyt te voeren?

AD ART. 40. Hy had zig nooyt laten voorstaan te overwinnen, maar wat hy gedaan had, was geschied tot syn behoud en defensie.

ART. 41.

ART. 42. Waarom hy na de verovering van Grissee en op de beweging onser troupes op Jamplong, niet liever de partye gekosen heeft sig aan de Compagnie te onderwerpen, als de vlugt te nemen, en hoe hy het laatste heeft werkstellig gemaakt?

AD ART. 42. Uyt vrees dat geen pardon voor hem te verkrygen was, want de major en keyser hadden het hem by een brief door bestelling van een adjudant wel aangeboden pardon voor hem te zullen uytwerken, als hy overkomen wilde, dog daarvan nader geen verseekering konnende krygen, nog antwoord op zyn brief die hy aan gesegde officieren, nevens duysend Spaansche matten voor den eerste en vyfhonderd voor den laaste met den adjudant terug sond, ongeagt hem dat soo vast beloofd was, soo had hy gevolglyk alle hoop moeten opgeeven, 't uysterste egter nog afgewagt en eyndelyk, tot de vlugt geresolveerd, welke hy verklaart in diervoegen te zyn werkstellig gemaakt. Onze troupes tot aan Balega zynde genaderd, had hy zig na Arosbaya op een van de vaartuygen laten brengen, die soowel daar als veele andere in de rivier van Mabyoe aan de binnenkant van Bancallang, gelyk ook in de rivier van Panjo Sanka

gereed lagen, en al bevorens met goederen waren afgeladen; met een getal van wel duysend stux vaartuygen, zoo kleyn als groot, was men na de Baviaan (Bawean) overgestoken, dog niet aan de wal gelaten; hy hadde toen de goederen, die in de rivier Malayoe en Panjo Sanka zyn afgescheept, in zyn vaartuyg laten overbrengen en daarmede weder onder zeyl gegaan na de rivier Bentaw, behoorende onder 't gebied van Banjer, alwaar een sendeling van den sultan bij hem was gekomen, die hem duysent Spaanse matten afgeëyscht, dog niet meer als vyffhonderd getrokken had; de rivier van Banjar vervolgens sullende opzeylen, was hy door de westwinde soover weder in zee gedreven, dat hy geen land meer sien of bekennen kon, hy hadde daarop wel drie maanden lang gesworven, seer veel ellende uytgestaan, ja wel genoegsaam twee maanden sonder eeten of drinken, en ten laatsten soo ver heene geweest, dat hy tgeene twee etmaalen nog sou hebben goedgemaakt; eindelyk was hy aan 't land van Banjer weder ter houw gekomen, had Sassra nevens zyn vrouw en de meesten van 't geselschap te voet na den sulthan opgesonden, en admisssie door een brief van ged. Sassra na verloop van 1½ maand bekomen, waar na hy de rivier selfs opgevaren en dus op Banjer gekomen was, latende voor de rivier een Engelsche ehialoup leggen, en wel de eygenste die zyn jongste soon op Bancahoeloe gebragt heeft, die van Passir zullende retourneeren, gevallen omtrend zyn verblyfplaats was geankert, ophebende buyten voorwaarts gemelden Mr. Joen, nog een tweede hoofd, die sig meester 'Tjarki liet noemen, aan dewelke hy veertig duysend Spaanse matten van de daar weder opgegravene vyftig duysend toevertrouwt, en nevens een goude kom van hondert en veerthien en een goude pinangdoos van hondert en sestien realen op gem. bodem ter bewaring overgegeven hadde; waarmede deselve, zoo op Banjer gesegd wierd, na Batavia onder zeyl waren gegaan, in plaatse dat sy volgens de afspraak aldaar sookange hadden moeten vertoeven, tot een vertrouwd persoon synent wegen van Banjer daarom afgesonden was.

ART. 43.

ART. 44. Werwaarts zyne vlugt is geweest, met wat contanten, goud, silver, juweelen en wes meer, en waartoe het eene en het andere, mitsgaders hy selfs ook tzedert die tyd vervaaren is?

AD. ART. 44. De vlugt was genomen met seventig duysend Spaanse matten, wel een pieol goud, een halve pieol silver, een groene en

vyff groote gesette diamanten, en nog duysent stuex diamanten tot 't lyff van zyn dogter Radeen Ayoe behoorende, die ook op Banjer onder haar verbleven waren; van 't verdere waren thien duysend Spaanse matten aan den sulthan en de grooten aldaar gependecert, agthien duysend had hy wel nytgegeven, om veertig duysend was hy door 't Engelsche vaartuyg bedrogen, en twee duysend waren met hem overgekomen, aan goud had hy nog vyfentwintig katjes aan boord van 't Engelse schip Onslow gebragt, dog niet meer als vyff terug gekregen, die nu met hem overquamen, nevens de ses vermelde ringen, behalven nog drie andere met diamanten beset, item een kist met alderhande fijne kleeden, en verscheyde medicynsakken van zyn wyven, waarin ook nog goud, geld en juweelen sou geborgen weesen; dog hy kon niet seggen of 't van importantie is, maar zyn zoon had rykelyk goud en juweelen medegebragt, onder anderen ook twee fraaye kritsen, waarvan de scheede en 't hegt van de eene op zyn Macassaars en van de andere 't hegt op zyn Balys met diamanten was beset, affirmeerende zyn aangebragt goud wel tot vier hondert realen aan swaarte.

ART. 45.

ART. 46.

ART. 47.

ART. 48. Wat gedagten hy gemaakt heeft doen hem de tyding toegekomen is, dat deze zyn zoon regent van Madura geworden was, mitsgaders hoe, waar en van wie hy die tyding gekregen heeft?

AD ART. 48. Die tyding had hy op Banjer gehoord, van een vaartuyg dat van Grissee terug quam, terwyl hy nog in de rivier lag; hy betuygt daarover groote blydschap, dat niettegenstaande zyne misdaden egter zyn zoon die gratie bewesen is.

ART. 49.

ART. 50.

ART. 51. Hoe hy eyndelyk in handen der sloopsoverheeden gekomen is, die hem herwaarts hebben gebragt?

AD ART. 51. Ses à seven dagen na zyn komste op Banjer was de Hollandse brigantyn daar ook gearriveert, den gesaghebber voor de tweedemaal versogt zynde was eyndelyk by hem gekomen; hy hadde sig aan denselven bekend gemaakt, met versook dat hem geliefde mede te nemen na Batavia, dog sonder reguard te nemen

op de presentatie van twee duysent Spaanse matten, had't de gesaghebber finaal geweygerd, onder een slaauw voorwendsel, dat hy een vry man en om te negotieeren hier gekomen was, maar niet om hem op te zoeken, dog soo men hem brieven wilde medegeven, die sou hy bestellen; hy hadde sig daarop by den sulthan vervoegd en zyn beklag gedaan, maar tot antwoord bekomen, 't was hem ook niet geraten met dat vaartuyg na Batavia te gaan, hy mogt wel eerst schriftelyk om pardon versoecken, de sulthan sou 't ook doen, en hem intusschen wel weten te bergen op een plaats int gebergte, daar hen niemand vinden soude, tot soo lange antwoord van Batavia terug quam. Egter hiertoe in 't geheel niet inclineerende, ook vreesende dat de Compagnie nog onkosten om zyn persoon mogte doen tot verzwaring van zyn quaade zaak, en sig verbeeldende dat den Heer Commissaris nog op Sourabaya sou vinden, zoo hadde hy geresolveerd derwaarts te gaan, om zig de Compagnie en den heer commissaris te onderwerpen, waartoe ook des sulthans permissie in persoon en genoegsaam door alle grooten versogt, dog niet verkregen had; zynde daarop tot een besluyt gekomen in stilte den weg na Sourabaya in te slaan, inkomende in de rivier was hy door de Hollandsche brigantyn g'attaqueerd en hevig beschooten, dog des ongcagt doorgezeylt tot aan den morgen, wanneer hy eerst 't vaartuyg van Sasra vermist, en daarom teruggekeerd had. By den sulthan vervolgens zynde gekomen, presenteerde hem die voor de tweede maal in 't gebergte soo lange te laten schuylen tot tyding van Batavia en pardon voor hem verkregen was. Kort waarop op het Engelsche schip was aangekomen, aan dies Capitein hy zyn saak bekend gemaakt en 't woord van hem gekregen hadde, dat hy hem soude medenemen, en selfs voor syn leven wilde instaan. Hy was daarop by den captyn aan boord gekomen, dog hadde na een verblyf van vier à vyff dagen, uyt de correspondentie tussehen zyn en 't Hollandsche schip al bemerkd dat het om zyn persoon te doen was; waarover hy den capitein ook aangesproken en versogt had, liever vry na 't Hollandsche schip te mogen overgaan, dan by wyse van uytlevering. Hy was egter door den capitein door hooge en duure betuyging weder gerust gesteld; nogthans op sekeren morgen ter zyden van zyn vrouw en 't onverwagtste met geweer overvallen, gevleugelt, in de schuyt geworpen, en soo op 't Hollandsche schip gebragt.

ART. 52.

Qu: Of hy wel weet waarin hy denkt de Compagnie beledigt te hebben?

ANTW.: Voornamentlyk hierin dat hy een Balyswyf getrouwt en tegen de Compagnie geoorlogd had.

Qu: Of hy ter weereld niets meer weet bekend te maken dat de Compagnie diende te weten?

ANTW.: Hy moet bekennen ook die fout te hebben begaan, dat hy de uytgewekene princen in 't Malangs gebergte, volk tot assistentie hadde toegesonden, nadat de actie op Jampomg was voorgevallen, voegende ten laasten hierby een verzoek om verder aan Zyn Hoog Edelheyd te worden overgedragen, dat schoon hy wist groot quaad gedaan en daarom ook groote straf verdiend te hebben, al egter hem 't leven geschonken, mitsgaders zyn kinderen op Bancaholoe en Banjer in bescherminge genomen mogte worden.

XII. KORT BEGRIP van hetgeene geduurende de visite der comptoiren langs Java geordonneert is door den ondergeteekende, Gouverneur-Generaal, met zyn vertrek van dies custe den Commandeur en Raad tot Samarang nagelaten ter opvolging en narigt, als ook ter verdere uytvoering van dien daar het nodig is, mitsgaders tot een rigtsnoer in de behandeling der saken, totdat iets naders daaromtrent geordonneert mogte werden. ¹

1. In den Oosthoek heeft de Compagnie op Java altoos het meeste spuls gehad; het is dan in 't gemeen nodig dat op den Oosthoek ook het meeste agt gegeven werde; dit is eene der reden die my geper-
suaदेert hebben inspectie van de meeste dier plaetsen te neemen.

2. De vorige veelvuldige troublen aldaar voorgevallen, zijn meer gesmoort of toegedekt geworden, dan uyt den grond genesen; de laaste mag men hoopen, dat een eynde sullen gemaakt hebben aan alle de onlusten in die quartieren en het is onder Godes zegen ook

1. Zie de nanteekeningen 1 en 2 onder aan bladz. 62 hierboven.

wel apparent, door de geheele veranderde forme van regering, die men denkt dat op dese voet duursaam kan zyn.

3. Madure heeft daartoe de gelegendheid verschaft door de onbe-
paelde heerschsugt van dies gewesene regent Tjacraningrad, of naar
zyne proscriptie Radeen Djoerit, van denwelken hier verder niets te
seggen valt, dan dat hy thans een banneling zynde, egter altoos in
't oog gehouden moet worden, om of hy in persoon, of iemand van
de zyne of iets van hem te agterhalen mogte zyn.

4. De oudste, en so het schynt de compagnie getrouwe zoon van
desen gewesenen regent is onlangs door den ondergeteekende selfs
voorgesteld als regent van Madure of eygendlyk van die districten
op dat eyland, die van ouds onder die naam begrepen zyn, onder
den titul van Radeen Depatty Satja ¹ Diningrat, die hem voortaan
sal moeten gegeven worden.

5. Buyten den afstand der Sabandharyen, die generaal is over
geheel Java, heeft hy daarvoor belooft aan de Compagnie op te
brengen vier duysend Spaanse realen 'sjaars, nevens twaalf duysend
kannen clapperoly en sestig coyangs cadjang, dog voor dit loopende
jaar kan hy volstaan met de helfte van het geld en oly, sonder
cadjang; maar anno 1747 moeten de twee eerste articulen compleet
en van de cadjang veertig coyangs inkomen, en van anno 1748 af
moet alles compleet wesen; vid: de poineten daarvan opgesteld als
eene bylage deses L^a. A.

6. Dit is dan hetgeene by myn aanwesen met den tegenwoordigen
regent van Madura verhandelt is, de retroacta 't sedert zyne over-
komste tot de Compagnie zyn U^e. bekend en bij de ordinaire pa-
pieren te vinden; het voornaamste daaronder, dat ook daarom hier
werd geciteerd, bestaat in de poineten hem voorgeschreven, en door
hem in forma aangenomen, dewelke int generaal omtrend desen regent
strekken tot een regul en voorschrift, vid: Bylagen L^a. B. ²

7. Voorts moet hy onder de nakominge van 't een en andere ook
gehouden werden tot eene personele opkomste ter voldoeninge van
zyne verpligting; dit jaar egter, omdat hy vry wat werks binnen

1. Als regent van Silajoe heette hy Soera-di-ningrat, nu echter kreeg hy den naam
van Satja-di-ningrat.

2. Zie boven N°. IX

zyn district zal hebben eer hetselve opgeruymt en weder in ordre is, soude hy van de reyse na Batavia geexcuseert kunnen werden selfs ook wel van de opkomste naar Samarang, soo hy daarvoor goede redenen weet te allegeeren.

8. Men heeft hem gegeven twee pepattys

9. Ook heeft men hem toegestaan op Bancallang te gaan resideeren, en dan sal van de militie die voor Sambilangan geschikt is by het reguleeren der guarnisoenen in den Oosthoek twee derde aldaar moeten leggen en de rest op Sambilangan, nadat hy voor haar sal hebben geappropriert eene bequame plaatse tot posthouding op Bancallang voorn. daar agt off thien stukjes canon leggen kunnen, waarna Sambilangan geheel gedemonteerd sal moeten worden, makende van 4 of 6 stukjes canon een batterytje op een der twee uytstekken voor de tegenwoordige benting, welken opstellen dan voor het vervolg sullen dienen voor logement en pakhuyzen.

10. Die twee uytspringende hoofden moeten beyde in ordre gehouden werden, omdat zy des noods beyde bequaam zyn tot dekking van het vaarwater na Grissee, en hiertoe kan men ook nog vier stukken yzer canon van wat swaarder caliber in een der opstellen van Sambilangan aan de hand laten blyven, tzy sess off agt ponders, de batterye in tyd van vrede kan wel volstaan met drie of vierponders, ja zelfs tweeponders, en alles wat daar en op Bancallang legt, moet maar yzer geschut weesen.

11. Het intrest van de Compagnie bestaat dan thans omtrend Madure in het houden van dien regent tot een compleete voldoeninge van het beloofde, en hem onder eene vriendelijke en geschikte behandelinge gedurig aan te setten tot verbetering van zyn land.

12. Hieraan volgt aldernaast Sumanap en Pamacassan, thans weder van den anderen gesepareert, sooals het ook sal moeten blyven int vervolg.

13. In Sumanap heeft men hersteld den jongen Tommagong Tsiacra Nagara, en de Radeen Ayoc zyne moeye nevens haar man Tinta Nagara de huur opgesegt.

14. De laaste hebben egter vryheid gekregen daar te blyven wonen off naar Sourabaya of Passarouang te gaan.

15. Men heeft ook den eerstgem. geordonneert noch dese gewese administrateurs, noch eenige andere mantries, die niet van zyne

partye zyn geweest, eenig leed aan te doen; dat heeft hy beloofd, en daartoe zal hy ook gehouden moeten worden.

16. Zyne pepattys zyn Poelang Djiwa en Poerba Coessoema, waar van de eerste door hem selfs gekosen, dog de laasten maar half van zyne smaak is, zynde bevorens wat meer geweest voor zyne tegenpartye; egter moet hy die beyde houden, omdat eensdeels de ongewilde een bequaam en geaccrediteerd mantrie is onder de Sumanapers, en aan de andere kant dit het beste middel is om deese jonge en nog vry wat onbedreven en onbezadigden knaap soo wat in toom te houden; ook heeft hy tot jaxas off regfers gekregen de mantries Sawon Galeen Poespanagara, Pandje Mangoenagara en Wangsa Mangala, mitsgaders Martanagara tot. of fiscaal, alle meest selfs door hem opgegeven, dewelke dan in hare diensten en functien behoorlyk moeten gemaintineerd werden, namentlyk int afdoen van dagelykse kleine voorvallen en eiviele geschillen onder het volk, want verder mag hy niet gaan sonder de Compagnie, volgens het jongste voorschrift, dat stipt gevolgt moet werden, omdat Sumanap moet worden aangemerkt als de voorganger en het model van Pamacassan, en wanneer men het eene in goede ordre houde, heeft het andere ook geen swarigheid om uyt te spatten en volgt als van selfs, waarom men op Sumanap steeds de noodige toesigt moet houden.

17. Men heeft ook om dese reden een detachement militairen onder commando van een officier, van Passourouang aff te lossen, voor Sumanap geprojecteerd en den Luytenant-Collonel van der Poll is reeds derwaarts gegaan om die afflossinge te laten geschieden, voor welke posthouding den regent aangenomen heeft een fortje te sullen besorgen, maar waar men hetselve begrijpen sal is niet gedeceideert, het voordeeligste schynt te weesen die post aan de rivier te leggen by off omtrend Pama Vingie ¹ of op het eynde van de soogenaamde diergaarden, daar een plekje van een hoog land, byna rondom met laag en sompig land gedekt, sig uyt de natuur sterk en daartoe bequaam vertoont; dog het is wat verre van de rivier, en die met een voorpostje off een klein batterytje te dekken en het veldschansje op de hoogte te leggen, soude misschien een expedient wesen wat te uytgestrekt voor dat kleine guarnisoen; het beste zal dan wesen dat

1. Zelfs by benadering niet te gissen welke plaats, waarvan de naam door den copist destyds in Indie is verhaspeld, hier bedoeld is.

den ingenieur Muller, nadat hy de nieuwe kaart van Grissce met desselfs environs sal hebben afgemaakt dit acces nader vestige en vervolgens het beste kiezen.

18. De verpligting van desen regent, om jaarlykx 12500 kannon klapperoly en 50 coyangs catjang te leveren, met de mitigatio die omtrend het laaste articul voor de eerste jaaren is gemaakt en wat hem verder is voorgeschreven en by hem aangenomen, kan nader gesien werden by de bylage L^a. C.

19. Het interest van de Compagnie is important en van veel uytzigt voor het vervolg omtrent Sumanap, bestaande hoofdsakelyk daarin dat het land wel bestierd, wel bebouwd en verbeterd, de verpligtinge aan de Compagnie compleet geleverd en op de sluykeryen goede agt gegeven werde, hetwelke een geduurig voorwerp der attentie van de ministers moet wesen.

20. Pamacassan geeft de helfte van hetgeene Sumanap contribueert. Vid: Bylage L^a. D.

21. Men heeft daarin gesteld Maas Mail onder den titul van de vorige regenten, Radeen Aria Adicara, dog hem geen pepattys of andere hoofden toegevoegt, maar gelast die ter preuve selfs aan te stellen en vervolgens de confirmatie en approbatie van de compagnie te versoeken en af te wagten na bevinding van saken.

22. Zyne pointen zyn met veranderinge der namen deselfde als die van Sumanap, dog een militaire posthouding heeft men daar niet noodig geoordeelt en kan ook na gedagten wel gemenageerd werden.

23. Om deese laaste reden heeft de Sumanapper versogt, dat die van Pamacassan volgens het oude gebruyk ook een derde mogten contribueeren tot het onderhoud der posthoudinge op Sumanap, waarover zy zig met den anderen in der minne mogen verstaan.

24. Belangende Pamacassan valt ten opsigte van 's Compagnie's interest niets anders te zeggen als omtrent Sumanap.

52. Passourouang met de daaraan ten oost en westen grensende districten van Bangar en Bangil zyn arme landen, die in haar selfs seer onbevolkt en nu door de geduurige stroperijen der Malangers tseedert veele jaaren nog meer bedorven en geruineert zyn.

26. Alle mogelijke middelen moeten dierhalven worden aangewend om dit land weder op te beuren.

27. Want Passourouang heeft vele avantages van de natuur, een vaarbaare revier en goede situatie voor den handel, een land dat altoos bezayd werden kan, omdat het van de bergen bevochtigd werd, en een goed terrain daar alles groeyen wil.

28. Men heeft ook deese regenten weynig off niets opgelegd, om aan de Compagnie op te brengen, ten eynde haar des te meer aan te moedigen tot verbetering van het land, en haar zelfs laten volstaan met de bloote belofte van jaarlyx aan de Compagnie te leveren: Banger, drie picols wax, Bangil drie coyangs rys en Passourouang sestig coyangs rys, dog anno 1747 dertig, 1748 veertig en anno 1749 eerst de volle tax van sestig, zynde voor dit jaar geheel geëxcuseert, waar benevens zy, zoowel als die van Madure alles wat haar land verder uytlevert aan de Compagnie moeten geven voor betaling by preferentie.

29. Soerabaya thans de Compagnie geheel en al, ja alleen toebehoorende, is door den heer Commissaris Veryssel gesteld onder verpligting, by de bylage L^a. E. te sien.

30. Een important articul onder die verbindtenisse is den opbreng van 700 coyangs rys of by misgewas 500, en voor het overige 2000 Spaansche realen in gelds, met dit jaar in de maand October aanstaande te beginnen.

31. Het is dan zoowel van de uysterste noodzakelykheyd als aangelegentheyd, dat die menschen al aanstonds tot een compleete nakominge van hare belofte werden gehouden.

32. En soo men om haar daaraan te gewennen van Batavia menschen send om de rys, die zy aldaar gekogt en betaald sullen hebben op Sourabaya off elders in den Oosthoek te ontfangen, dat die menschen spoedig voortgeholpen werden.

33. Buyten dese ryst kan Sourabaya nog veel producten voortbrengen, soo de regenten haar werk maar maken van de bebouwing der landen, een vigilant hoofd kan de Compagnie daaromtrent van veel nut zyn en nimmer gedaan werk krygen, omdat hy een ruym (veld) voor sig heeft om zynen iever daaraan te besteden.

34. Hoedanig nu Soerabaya thans gesteld is tot een hoofdcomptoir om de Oost, egter allesints gesubordineerd aan Samarang, kan U^e. nader blyken nyt de huysselyke schikkingen omtrent de huys-en guarnisoenhouding in den Oosthoek by de notulen van het gebesoi-

gneerde en voorts gearresterde ook ten deele reeds geeffectueerde nader te sien in de bylage L. F.

35. Onder dese schikkinge is ook eene notable veranderinge gemaakt omtrend Grissee en nademalen dese plaats, soowel als alle de stranden de Compagnie nu nog veel meer waardig geworden is tsedert dat de voorsz. stranden door den Soesoehoenang jongst geheel en al aan de Compagnie zyn afgestaan, soo kan men UEd. soowel als de ministers in den Oosthoek niet genoeg recommandeeren het favoriseren van deese plaats, soo gelegen voor de bovenlandsche negotie, door de naby deselve uytloopende mond der revier Solo, welkers valsche correspondentie met de rivier Awe door het leggen van twee dammen en het plaatsen van eenige Europeesen op Patanta thans gestopt is, en voor de buytenlandsche door hare fraye situatie voor die van Borneo of de zoogenaamde Overwalders.

36. De regenten van dit district en de verdere die van Toeban af en beoosten hetselve nog resteerden, om de 5000 coyangs rys by het contract van den 16ⁿ November 1743 van de Soesoehoenang bedongen, met de nog manqueeerende 800 coyangs te accompleteeren distinctelyk by de bylage L. G. zynde de obligatoire acte van hare leverantie te sien en aangewesen, moeten al aanstonds in dit eerste jaar vooral tot een compleete voldoening van hare verpligting worden gehouden, want de twee hondert van Toeban moeten allen op Rembang geleverd werden, de overige ses hondert raken den Oosthoek, en dewyl het daar seer gemakkelyk is voor de scheepen te laden, en van daar voorts door de straat Madure naar de drie Oostersche gouvernementen te vertrekken, werwaards men gewend is byna die quantityt ryst jaarlyks tot provisie te senden, soo sullen UE. moeten zorgen, dat er altydt bequame subjecten aan de hand zyn tot lootsen om de scheepen, die ten dien eynde derwaarts gesonden zullen werden over de bank by Bedolo en over die by Quo Anjer te lootsen, beyde modderige ondiepten daar egter scheepen niet dieper als 19 en 20 voet gaande met de volle en nieuwe maan over kunnen, en dewelke de eene pas een myl, en de andere circa drie myl breed, mitsgaders de eenigste droogtens zyn van naam, die in dit vaarwater leggen en de scheepen hinder toebrengen kunnen in haare reyse.

37. Wat nu omtrend de plaatsen die direct onder Samarang sorteeren hoofdsakelyks te seggen is, bestaat wel meest in het voor-

gevallen tot Samarang en aan het hof, hetwelke door de meeste der ministers persoonlijk bygewoond zynde hier ook maar summierlyk behoeft te werden gerepeteerd.

38. Vooraff sal men hier nog noteeren, dat Toeban thans onder Rembang staat volgens de schikking door den heer Commissaris Veryssel gemaakt en in dese visite ook in diervoegen gelaten, gevolglyk met het Toebangse district of desselfs oosterlimieten het gesag der Sourabayse ministers ophoud.

39. Dat men aan het scheepstimmervolk op Rembang gepermitteerd heeft na het absolveeren van de los en moddervaertuygen voor Batavia nog een bark aan te maken en deselve gaende te houden, tot dat het werk op het veel beter gelegene eyland voor Japara aan de gang is, dog dat na deesen op voors. Rembangse werff maar sullen gemaakt worden los en kleyne kruysvaartuygen, gelyk de stroo pantjallangs, waarvan er dit jaar nog ses moeten werden aangemaakt soo suffisant van timmerwerk als het sonder de zeylage te benemen immers vallen kan, ten eynde van langer gebruyk te weesen, dog toetgetuygt even als de inlandse, om niet van verre bekend te zyn.

40. Het overige van den Rembangsen omslag moet met de baas overgaan na Japara en sooveel timmerluyden daarby als daartoe te persuadeeren zyn, dog vermits het werken op een eyland gelyk de Nesse, die menschen niet seer behagen sal, zo zy niet tot Japara voorn. een aparte colonie stigten, daar met wyf en kinder wonen, en buyten het dagloon van de Compagnie nog iets verdienen kunnen, so zullen UE. en den resident Falk onder wiens bestier dese werff nu hoofdzakelyk staat, haar uysterste vleyt moeten aanwenden om de Rembangse timmerlieden naar Japara over te lokken, en by deselve nog andere van den eygen landaart aan te queeken.

41. Ook sal men moeten voortgaan met de besorging van genoegsaame steen en kalk tot Japara tot voltooying van de opstellen op dat eyland voor rekening van de Compagnie, soo als nader te sien is by de besogne op den eersten Juny tot Tagal gehouden over de resterende poineten van Java, die de bylage is onder L^a G.

42. De Residenten van Rembang en Japara, hebben ook eenige mentie gemaakt van verschikking omtrent de dessas, onder daar niet thuyt hoorende regenten gesteld, schoon naby die plaatsen gelegen, in den laatstgem. voornamentlyk over de kleinheyd van dat district,

schoon thans wat meer dan bevorens, beswaard met de diensten van de Compagnie door de voors. nieuwe timmerwerff, dog de tyd heeft niet toegelaten die saken omtrent haare en misschien ook wel in selver voegen omtrent andere districten te ondersoeken en in orde te brengen, weshalven UE. dat al nog moeten doen, dienende de Hooge Regering van India van berigt vóór de maand October, opdat men by het verschynen der strandregenten tot Batavia daarinne kan voorsien.

43. Tot Joana legt nu een ondercoopman als resident, zynde den gewezenen secretaris van Goens, door den gewezenen resident Toutlemonde met avancement tot de qualiteyt van ondercoopman op Samarang vervangen; men meent dat er wel een schip van die residentie komen kan om rys te laden, en indien dat soo is, gelyk UE. nader sullen moeten ondersoeken, soo legt dit plaatsje gelyk voor den handel, als ook wel gelegen voor de rysleverantie uyt de naburige landen van Patty en Grobogan, ook gedekt voor de weste- en noordwestewinden door de hoek off liever het hoogeland van Japara, soodat men daar in de quade mousson vry secura laden konde.

44. Niettemin oordeele ik, dat dese leverantie en afscheep op Joana moet geschieden sonder prejuditie van het alzo wel gelegene Qualla Damak en is men voorleden jaar genoodsaakt geweest de rys van daar na Samarang over te brengen met inlandse vaartuygen, omdat het nieuw, dog qualyk gemaakte pakhuys deselve niet bevatten konde, maar wegsonk, soo meene ik egter dat dit moet hersteld worden ten koste van degeene, die dat pakhuys soo qualyk g'ordonneerd en opgetimmerd heeft, dat het de Compagnie sooveel geld koste sonder gebruyk daarvan te hebben, hetwelke UE. nader sullen moeten ondersoeken en verbeteren, want als de rys op de plaatse der leverantie selfs kan affgescheept worden, geschied het sekerlyk met minder ongemak en kosten, als dat dezelve eerst van de eene plaats na de andere moet worden gesleept.

45. Het is te hoopen, dat het avancement van den resident die hier legt tot ondercoopman en de recommandatie die men aan de regenten in persoon gegeven heeft, de landsdiensten in dit district, daar nog veel in te verbeteren is, merkelyk sal doen voortschieten, en daartoe sal het niet quaad syn dat de voorgenomene opruyming van de landweg van Samarang naar Damak worde voortgeset en tot perfectie gebragt, want het is zeker, hoe meer men selfs het

oog laat gaan over het land, vooral in het aanqueefken der producten, hoe meer men de goede gevolgen daarvan onder Godes zeegen te wagten heeft.

46. En op de klagte van de regenten, dat hare buren de landen van Coedoes, Patty en Grobogan, sig 't sedert eenige tyd onttrokken hadden de oude verpligting om haar in de leverantie van het hout behulpsaam te zyn, heeft men dat weder op den ouden voet gesteld en daarop sal het ook gehouden moeten worden.

47. Van Samarangs domestique gesteldheid zal men in deesen niet spreken, dewyl men in verwagting is de daaromtrent gestelde ordres buyten des wel van effect sullen zyn op de mondelinge recomandation daartoe gedaan.

48. Dog wat den Sabandhaer belangt sal men verwagten, dat den-selven sig voortaan met niets mesleeren sal, als met het eygentlyke van zyn dienst, dat is de inkomende en de uytgaande regten op de zeetol, maar niet met de op- en afgaande goederen, off de landtol, veel minder met persoonen die een pas moeten hebben om na boven te gaan, ja zelfs niet met de bazaars, want dat heeft geen betrekking off eygenschap tot off met zyn dienst, en soo UE. oordeelen, dat er op de bazaar voor het houden van de kraampjes op het verkoopen van die goederen op die plaatsen iets betaald kan worden, zoo zal men die bazaars veel liever apart verpagten, gelyk tot Batavia geschied, soals ook de topbanen en de hoofdgelden der Chineese, het slagten van buffels, en soo er verder eenige gemeene middelen tot verbetering der inkomsten te vinden zyn, en over het eene zoowel als over het andere sullen UE. ten spoedigste hare consideratien moeten opgeven aan de hooge regeering.

49. Men denkt ook dat het voors. hoofdgeld der Chineesen op alle andere plaatsen, daar Sabandhaars zyn thans kan werden geïntroduceerd sonder eenige swarigheid, op den voet als hetselve op de onderhorige comptoiren dit jaar nog wel annex kan zyn aan voors. Sabandhaars plaatsen, dat UE. mede nader examineren en op hetzelfde des noods een kleyn reglement maken kunnen, dat men in de pagtconditien insereren sal, zoo het maar vroeg genoeg op Batavia komt, weshalven ook dit articul spoed vereyscht.

50. Het is wel waar, dat door dese veranderingen de inkomsten van een Samarangs Capitain off hoofd der Chinesen grotelyx dimi-

nuceren, soo niet ten naastenby geheel tot niet loopen sullen, maar daaraan is weynig verbeurt, want gelyk de oude instellinge der officianten, zoowel op Batavia als elders maar geweest is, om haar onder dien titul te doen zyn de voorspraken harer natie; waarby na dato nog eenige weynige voorregten gekomen zyn, die egter weer by usurpatie als wettig zyn uytgedyt in den volgenden tyd, soo kan het ook nog in desen dagen toeryken dat zulk een persoon zy primus inter pares, en die cere, nevens eenige avantages, die hem zyn aanzien onder zyne natie van zelfs genoeg toebrengen, om door de negotie en andere gepermitteerde wegen en middelen zyn bestaan en voordeel te vinden, sufficieert om iemand uyt de voors. Chineesen sulx steeds met gretigheid te doen ambieren, vooral op een plaats als Samarang, daar sulx een officiant vry wat geextolleerd werd en daarom is het al ruym soo goed, dat de differente pagten, die daar thans staan te vallen, ook door andere kunnen worden aangeslagen, als dat alles onder den titul van Sabandhaar in één persoon met het ampt van Capitain vereenigt zy.

51. Onder den afstand der stranden geheel en al aan de Compagnie jongst van den Soesochoenang op Soeraarta geobtincerd, volgens de copia van de daaraff geformeerde acte, desen onder L^a II annex, is ook begreepen dat van de Sabandharyen langs dezelve voortaan geen reekening sal worden gedaan aan Zyn Hoogheyd, maar dat dezelve geheel en al aan de Compagnie zyn. Hieruyt volgt UE. verpligting om geen middelen onbesogt te laten, dewelke, zonder aanstoot te geven aan de inlandse regenten en gemeenten, kunnen strekken tot verbetering van dat fonds, waaromtrent onlangs een favorabel besluyt voor den handel tot Batavia genomen en de vaart van de Overwal weder voor Grissce en Samarang opengesteld is, waarby men thans tot nadere explicatie dier orde heeft verklaart, dat die vaart wel in het komen sal moeten geschieden bepaaldelyk in deser voegen, maar dat de vaartuygen weder derwaarts vertrekkende of nieuwelings derwaarts geequieerd werdende, van alle plaatsen op Java, daar de Compagnie residenten heeft, kunnen afvaren, tot gemak der negotianten dewyl die soo suspect niet zyn als de komende, schoon niettemin die vaart altoos veel toesigt en oplettendheyd vereyset.

52. Aan dese mitigatie der voorige restrictie tot verbeteringe van den handel op Java, moet egter geen al te ruyme interpretatie gege-

ven worden, want ten ware het anders in der tyd wierd verstaan, soo brengt de sin der ordre, soowel als het interest van de Compagnie vooralsnog mede, dat onder de Overwal maar werden verstaan het groote cyland Borneo, en gelyk de communicatie tusschen Java en alles wat beoosten hetselve legt van outs verboden is, dat alsoo ook hetgene bewesten legt, vooral Banca en Palembang hieronder niet begrepen zy, ten minsten niet so onbepaald, dat het eene deure tot allerley morssing openen kan, veel min de vaste cust van Malacca tot China toe, dewyl die vaart sonder eenige belemmering off beletsel voor den navigant wel kan blyven op Batavia alleen, off ten minsten vooraf en wat onlangs toegestane vryheeden aan de Palembangers betreft, om het thin, dat zy by ignorantie van het verbod op Java aanbrengen mogten aan de Compagnie te mogen leveren, die particulariteyten zyn UE. bekend en moeten in dier voegen werkstellig gemaakt worden.

53. En dewyl men dus ongevoelig op het articul van den handel geraakt is, so zal men ten opsigte van die der maatschappye nog byvoegen, dat men onaangesien de vaart der burgers op Java ten diensten van de Compagnie noodig gecoordeelt heeft, dat hare packhuysen, ten minsten op Samarang en Grissece, steeds voorsien worden gehouden van hetgeene de Overwalders gewent zyn thans van particulieren in te coopen, en dus veel tyds niet eens krygen kunnen, sullende den verkoopsprys UE. teffens van Batavia werden aangeschreven, wanneer zy, gelyk haar by dese gelast werd, van die goederen eenen matigen eysch komen te doen ter preuve.

54. Nevens den afstand der voorschreve stranden aan de Compagnie, ook onlangs verkregen zynde het regt om de binnenlandse tolln op Java te mogen reguleeren naar welgevallen, gelyk de voorgeciteerde bylagen I^a II. aanwyst, zoo zyn daaruyt voortgevloeyt de publicatie nopens het afschaffen der tolln in de Bovenlanden, het introducceren van een landtol aan de stranden, op de weegen die na boven gaan, voor de op en afgaande goederen, nader by de besoigne van den eersten hujus bepaald en nog nader by de pagtconditien te bepalen, omdat men die strandtol apart van district tot district sal verpagten onder ultimo July aanstaande, gelyk ook die van het echiappen der eleden inlands geweest op de bovenbazaaren, de eenigste tol, die in de Bovenlanden overblyft, item de vogelnesten en Kod-

doese tabak alle UE. reeds bekend, soo sal men ten opsigte van dit alles maar zeggen, dat dewyl dese gemeene middelen grotelyx contribueeren moeten tot het bestaau van de Compagnie op Java. UE. ook ten spoedigsten sullen moeten opgeven, wat zy vermeenen mogten nog te weeten tot verbetering van dezelve, om daaraff nog gebruyk te kunnen maken in de pagtconditien, dewelke met ultimo hujus a1 onder de persse sullen moeten syn om tydig by een yder bekend te werden.

55. Maar wat de inlandse regenten aangaat langs dese stranden thans onder de Compagnie alleen staande, vallen nog vier poineten te remarqueeren, die van geen geringe importantie syn:

1°. Dat men thans bedagt moet wesen om de regeering der volkeren onder die regenten zoo gemakkelyk voor de gemeente en profitabel voor de Compagnie te maken, als immers mogelyk is, waardoor men hoofdsakelyk verstaat het limiteeren van die onbepaalde magt, die zy zig aanmatigen, zoowel over crimineele als civile gevallen, en tot het doen opbrengen van exorbitante contributien, sodat er voor de gemeente byna niets overschiet en haar de lust benomen werd om het land te bebouwen.

2°. Dat nadien de voors. regenten voortaan aan de Compagnie sullen moeten opbrengen hetgeene sy bevorens aan de Soesoehoengang etc. gewend waren te contribueeren, hetwelke men ten opsigte der hoofdgelden meest geschikt vind naar eene oude taxatie der tjatjas off huysgezinnen, waarinne sekerlyk door den tyd veel verandering moet gekomen weesen, UE. met den eersten hieromtrent de noodige informatie moeten neemen, al was het ook maar provisioneel voor dit jaar, door den eygen opgave der regenten, welkers deugdelykheid off ondeugdelykheyd dog wel door het canaal der sabandhaars off andere landkundige menschen by de residenten na te gaan is, opdat men dezelve daarna kan laten doen de voors. opbreng in het najaar, en daarvan niets verloren ga wat de Compagnie indemiseeren kan van hetgeene zy daarvoor aan den Soesoehoengang betaalt.

3°. Dat ook de soo even en passant vermelde opkomste der voors. strandregenten, haar selfs ten deele mondeling reeds aangesegt, door UE. nader in gedagten werde gehouden, opdat zy tegens ult^o. October off medio November aanstaande op Batavia mogen zyn en dus gewend werden aan die verpligting.

4°. Dat eyndelyk ook zooveel mogelyk werde belet hare inhaligheyd by de betaling van de rys, die aan de Compagnie geleverd werd, met den gemeenen man weynig off niets daarvan te geven, schoon men wel weet dat alles op den tegenwoordigen voet niet belet kan werden.

56. Want ofschoon men om redenen er thans nog sooveel te doen is, dit jaar de voors. rysleverantie nog laten sal op den voet der twee vorige jaaren, soo moet er egter gezorgd worden voor twee hoofdsakelyke punten in deesen, het eenen dat door de inhaligheyd der regenten den landbouw niet in verval gerake, en het andere dat de Compagnie nevens de agterstallen der vorige jaren, tendeele nog maar ingepalmt, ook haar volle leverantie bekomen voor dit jaar, en opdat dit laatste eenmaal moge geschieden, sonder het dwangmiddel van het sluyten der revieren, waardoor de gemeente tot Batavia nu twee jaren na den anderen in de maanden Augustus en September gebrek aan rys door soberen aanbrengh gehad heeft, soo hebbe ik gelast, dat de inzameling van voor d'E. Compagnie dit jaar pari passu sal geschieden, op goede reekening door de residenten selfs, te gelyk met den opkoop die de regenten door Chincesen en allerley slag van volk laten doen, en ik sal seer attent daarop zyn hoe die ordre geexecuteerd sal werden, want dat is dog in meest alle zaaken de knoop die alles toebind, dewyl niemand in deesen onkundig kan weesen van de intentie.

Van de dienaren op Java sal ik alhier niets anders zeggen dan dat de schikkinge en verschikkinge omtrend en onder deselve gemaakt by voors. besoigne van primo Juny tot Tagal gehouden door UE. met den eersten werkstellig sal moeten gemaakt werden, en dat ik voorts niet alleen voor nogmaals by deesen gerecommandeert sal houden de noodige vigilantie in de residenten en hoofden der plaatsen, tot verbetering van den landbouw, accressement der producten en tot voordeel van de Compagnie en de gemeente, waarby sy selfs ook selden schade lyden, want dat zyn de meest gepermitteerde wegen om fortunyn te maken en teflens eere in te leggen.

Maar dat ik ook in dier voegen tot slot van saken UE. nogmaals wil hebben aanbevolen eene precise nakominge en uytvoering der ordres in desen begrepen, totdat UE. omtrend het eene off andere iets naders van de Hooge Regeering van Indien werd aangeschreven,

met vryheid om by het eene off andere point te voegen hare consideratien, soo er nog iets voordecligers voor de Compagnie omtrend deese off geene dingen voorkomt na tyds gelegentheyd.

(Onderstond:) Tanjongpoera den 9ⁿ Juny 1746. (was getekent)

G. W. Bⁿ VAN IMHOFF.

XIII. ORDONNANTIE VOOR COMMISSARISSEN
*Van Zee-en-Commercie-zaaken der Vaart en Handel
van Particulieren in Indiën.*

I. Tot Commissarissen voorm: zal altans en in 't vervolg werden verkoren een Raad van Justitie als Præsident, nevens ses Leeden, waar onder, als aan de hand zyn, een à twee Oud-Scheepenen, en in 't geheel vier Dienaren en drie Burgers, zullende de Præsident soo wel als de Leeden continuceren, zo lange 't haar gelegentheyd en aanwesen zal toelaten, de Verkiesinge derselver aan de Hoge Regeeringe verblyven, en dit Collegie in Rang immediaat naast dat van Heemraden volgen, mitsgaders ten hare dienste hebbe een Secretaris, soodanig dat den Præsident en ses Leeden ook met eenen sullen wesen Commissarissen van de Bank, en de Bank-Cassier fungeeren, als Secretaris van Zee-en-Commercie-Zaaken.

II. Deselve sullen in de Bank van Leeninge hare Vergaderplaats hebben, en ordinair zitten, wanneer er Zaken ter Rol gepresenteert zyn, Maandags, Woensdags en Saturdags 's morgens, van 8. tot 11. uren, en extraordinaris, als z' daar toe versogt synde, de zake het vordert.

III. Voor dese Commissarissen zullen ter eerster Instantie moeten dienen alle zaken, directelyk de nu open gestelde, en verder in train geweest zynde, of nog te opene particuliere Vaart aangaande, 't zy wat Natie ook daar toe gepermitteert werde.

IV. En dat wel specialyk tussehen Koopman en Koopman, over koop, huur of vragt van Schip of Scheepen, en derselver aangebragte of te vervoerene Cargasoenen, geheel of ten deele; wyders alle zaken en geschillen, ook civiele Actien van Injurie, kyvagie, enz. tussehen Koopman en Schipper, Koopman en Bootsgesel, Schipper en Schipper, Schipper en Bootsgesel, Koopman en Lootsman, Lootsman en Schipper, Inladers en Uitladers, Reders en Reders, Reders en Schippers, in

zaken de Vaart betreffende, onder elkander voorvallende, daar onder ook Zaken van Bodemary en Assurantie op dito vaart; en zullen de Reeders voor den Schipper verschynen, in 't geene op haar ordre uytvoert; en laatstelyk de verschillen tusschen Coopluyden en Bootsgezellen ter eene, en de hoorders of voerders der Los-Vaartuygen, Pakkers, Weegers en Los-Coelys ter anderen zyde; mitsgaders tusschen vertolders en de Pagters van den In- en uitvoer dog dit laatste alleen, als eene provisioneele schikkinge, om verder volgens de Pagt-Conditiën by de Hooge Regeringe gedeceideert te werden, gelyk ook alle civiele zaken, onder voormelde Persoonen en over voorsz: Materiën voorvallende, en voor Commissarissen gebragt werdende, door deselve finalyk by arrest zullen mogen werden afgedaan, sonder dat daarvan eenig appel zal komen te vallen, wanneer deselve niet hoger lopen dan tot een bedragen van twintig Rd: inclusive.

V. En zullen Commissarissen in 't regt spreken gehouden zyn te volgen de Placaten op desen handel zedert de jongste openstelling in Ao. 1743. en 1744. g'emanecert, of nog te emaneeren, nevens het Reglement voor Vry-Schippers en Bootsgesellen van heeden, en wyders de Wisbuyse Zee-Regten, zo verre geene speciale ordres of Placaten der Indiase Regeeringe daar tegen stryden.

VI. Voor dese Bank zullen parthyen niet vermogen te occupeeren by Advocaat of Procureur, maar zullen gehouden weesen, in alles mondeling geding te houden, en in Persoon te compareeren; dog by eenig wettig Exeuns, ook eerbare Vrouwen, zullen iemand in haar plaatse mogen senden mits Advocaat of Procureur zynde.

VII. De Citatiën zullen daags voor de Rol, en Saturdags voor 's Maandags moeten gedaan werden door een Bode, op zodanigen profyt en boete, als voor Commissarissen van kleene Zaken gebruykelyk is.

VIII. Commissarissen de zaken tusschen parthyen niet konnende afdoen in der minne, of by wege van willige Condemnatie, zullen, des nodig oordeelende, de saken mogen laten beschryven, tot Duplieq inclusive, dog niet verder, tenzy by de uytterste noodzakelykheyd, en dat gehouden zyn hare producten tot yders defensie over te leveren, op de Termynen, dewelke ter Secretarye van 24 tot 24 uren, of na bevinding van zaken, en uysterlyk van twee dagen tot twee dagen, zullen gehouden werden, dog alles preëmptoir, en *de*

plano regt doen, en by goed regt, Provisie van Namptissement verleenen, en in het diffinitive, Condemnatie en Absolutie, na bevinding van zaken.

IX. De Vonnissen zo interlocutoir als diffinitive, sullen ter executie gesteld werden, als die van Commissarissen van kleene zaken, egter sonder eenige termynen te houden, maar alles ten spoedigsten, zo Commissarissen zullen oordeelen te behoren; en zullen Commissarissen tot inning der boetens, en om de uytvoering der Executien, zo ver 't personeel is, te helpen sterken, haren Bode tot Water-Onderschout houden.

X. Die hem by eenig diffinitiv vonnis, ongerekent die eene dispositie over de waarde van twintig Rds. en daar beneden mogte includeeren, beswaard vind, zal de interjectie van appel moeten doen, binnen den tyd van 24 uren, na de pronuntiatio van het vonnis, namptiseerende teffens den veertigsten penning tot boete voor 't appel; en als de somma boven de tien duyzend Rds. loopt, waar over het verschil is, den tachtigsten penning, waarna hy het versock tot admissee sal moeten doen, by d'eerst aanvolgende Vergadering van den *judex ad quem*, schoon ook maar 24 uren na de interjectie voorvallen mogte; en na de obtenuc van deselve, het appel op de aldereerste, het zy ordinaire of extraornaire Roldag, moeten proseequeren, en ter rolle introduceeren, op pœne van desertie, sonder dat selfs den Triumphant in *prima Instantia* versock tot desertie zal behoeven te doen, maar sal het voorschreven appel alsdan *eo ipso* gehouden werden voor desert.

XI. Tot spoediger expeditie van justitie, in saken de Vaart en Commerce betreffende, en van dit Collegie van Commissarissen by hoger beroep, 't zy in de tweede of derde instantie voor den Raad van Justitie of Schepenen komende, zal by beyde die Collegien van Justitie alhier des Saturdags morgens, ten minsten wanneer parthyen van het voorenstaande departement ter rolle werden gebragt, gehouden werden, eene extraordinaire of gepreviligeerde rolle, en deselve, dan wel de ordinaire Rol-dagen, die zaaken, 't zy bepleyt, of by geschrift voldongen, afgedaan werden, met zo veel kortheyt en accelearatie, als den Appellations Regter oordeelen sal te kunnen geschieden.

XII. Tot onderhoud deser Kamer, sal by 't verleenen van Passen of Licentie Brieven voor Scheepen of Vaartuygen, voerende meer als

25 Lasten, voor ieder Last vier en twintig stuyvers; tusschen de thien en vyf-en-twintig Lasten, twaalf; en onder de thien Lasten, ses stuyvers, per Last, ingevordert werden, om onder Commissarissen en Secretaris verdeelt te werden.

XIII. 's Woensdags zullen Commissarissen, na 't aflopen van de Rol, zitten, om aan te horen, wat ten beste der Commercie door Koopluyden of Zeevarende zal voorgesteld werden, om, zo zy 't goed vinden, daar van de nodige voordragt te doen aan de Hooge Regeeringe.

Gegeven in 't Casteel Batavia den 21. October A°. 1746. [:onderstond:]
Ter Ordonnantie van haar Eds. den Gouverneur-Generaal en de Raden van India. [:was getekend] P. A. van der PARRA, Secrets.

XIV. Conditien ter opregting van de Bataviase Bank van Leening, en ordonnantie voor deselve dd. Batavia 27 aug. A°. 1746.

(Reeds gedrukt in het werk getiteld: De Bataviasche Bank-Courant 1746—1794 door N. P. van den Berg) en vroeger, in de Nederlandsche jaarboeken van 1747.

XV. Ordonnantie voor 't Bataviasche Post-Comptoir dd. 25 aug. 1746 (de hoofdinhoud van deze ordonnantie is medegedeeld in de Nederl. Jaarboeken van 1747, bladz. 422.)

XVI. Instructie voor de geswore Makelaars.

I. Ten eersten zal niemand vermogen eenige wettige Makelaardye, 't zy in Koopmanschap, Wissel, Assurantie, Actien, Crediten, ofte andersints te exerceeren, onder wat prætext het ook zoude mogen wezen, zonder alvorens daartoe specialyk by de Edele Hoge Regeeringe deser Landen gecommitteerd te zyn.

II. Zullende derhalven op het Makelaardyschap van de geene, die daar toe niet zyn g'authoriseert en op derselver Registers en Aan-teekeningen geen geloof geslagen, nog by de Banken van Justitie daar op Regt gedaan mogen werden, verder als een Getuyge.

III. Een Makelaar zal zynen Meester, 't zy Koper of Verkoper, in alle Oprechtigheyd dienen, en zynen last ten meesten profyte desselfs getrouwelyk uytvoeren.

IV. Zal meede gehouden zyn, alzulken last, als hem van iemand, voor zo veel zyne Bedieninge raakt, zoude mogen gegeven werden, hoedanig dezelve zy, ook secreet te houden, ende aan niemand openbaren, tenzy hy deselve van eenige Weeskinderen, ofte andere onder voogdye staande, die haar meuble ofte inmeuble Goederen zogten te alliëneren, bekoomen hadde, in welke gevallye hy haare *Monboirs* ofte Voogden van zynen last, zonder eenige Simulatie, behoorlyk adverteeren zal.

V. Zal niet vermoogen eenige Waaren ofte Koopmanschappen, in Conformite van zynen last, geprocureert hebbende, by hem te houden, om met deselve een goed Vrind ofte andere als zynen eersten Meester te benificeeren, ofte aan iemand van eenige voorvallende parthyen de voor-presentatie te doen tot præjuditie van andere, op Pæne van Privatie van zyn Officie.

VI. Zal een Makelaar meede niet vermogen op eenig Contract van twee diverse Cooplyuden, na een en dezelfde Waren staande, twee Goodspenningen te ontfangen, nog soo lange iemand in 't bedenken van een zaake staat, en de handeling niet opgezezt is, een ander Meester daarover aan te neemen, op Pæne van een hondert Rd. ten behoeve van de Burger-Officieren, namentlyk den Baillieuw en de Land-Drost, ieder in zyn District.

VII. Zal meede niet vermogen eenigen Koophandel te dryven, ofte in eenige Koopmanschap part ofte deel te hebben, nogte hem met eenige Factorien bemoeyen, directelyk of indirectelyk, op Pæne van arbitrale Correctie.

VIII. Maar zal hem moeten laten vergenoegen met een alzulke Salaris ofte Loon, als op het makelen al rede gesteld is, te weten: een half ten hondert van Goud, Silver, Obligatien, Actien etc., ende een per Cent, voor al het overige, ende hier namaals nog zoude mogen gesteld werden, te betalen door den Koper en Verkoper, elk de helft, ten ware anders geconditioneerd wierd, zonder dat hy Makelaar die tax zal mogen vermeerderen, of verminderen, of te min als hem toegelegt is van iemand te prætendeeren.

IX. Welk Salaris een Makelaar, last bekomen, ende uyt kragten

van dien eenige parthyen opgelopen hebbende, ook zal genieten, indien de Contractanten daar na, 'tzy om geen Cortagie te geven, of andersints, sonder behulp van den Makelaar eenige parthyen sloten, invoegen of hy present by het Contract geweest ware.

X. Zal een Makelaar meede niet vermogen te staan, over eenige Koop of Contract, hoedanig hetzelve zoude mogen zyn, als hy weet de Contractanten, of een van hun insuffisant te zyn, gelyk hy zig meede niet zal mogen bemoeien met eenige Contractanten, die frauduleus, bedriegelyk, dubbelsinnig en valsch zyn, en tegen de gemeene Wetten, Statuten, Placcaten en de Ordonnantien zyn strydende.

XI. Zal gehouden zyn goed ende pertinent Register te houden, van alle Contracten, die hy zoude mogen aangaan, daarinne distinctelyk aantekenen de namen van de beyde Contractanten, tyd, qualiteyd, ende quantityd, mitsg. de Conditien van de Contracten, waarvan hy, des verzogt zynde, parthyen aan wederzyden Extract geven zal.

XII. Ende op dat hetgeene voorsz. is, religieuselyk naar gekomen werde, zullen de Makelaars voor d'Exercitie van haar Ampt, den naartvolgenden Eedt doen.

EED VOOR DEN MAKELAAR.

Ik belove ende sweere. dat ik al zulken last, als my van iemand, nopende eenige Contractanten, myn bedieninge aangaande, hoedanig die ook zoude mogen zyn, sal gegeven worden, aan niemand zal openbaaren maar alles secreet houden.

Dat ik, 'tzy Koper, ofte Verkoper, die my employeert, en zoude mogen versoeken, getrouwelyk dienèn, ende zynen last punctelyk nakomen zal.

Dat ik van iemand last bekomen hebbende, zyne versogte Waren, Goederen ende Koopmansz., voor geen ander Vriend, op hope van meerder profyt sal ophouden, nog aan ymand van de parthyen, die my souden mogen voorvallen, de voor-præsentatie doen.

Dat ik geen Koophandel dryven, ofte in eenige Koopmanschappen part of deel zal zoeken te hebben, nog ook eenige Factorien doen, directelyk of indirectelyk.

Dat ik my zal contenteeren met al zulken Loon, als alrede op het makelen gesteld, of hier namaals nog soude mogen gesteld werden, sonder min of meer van iemand te prætendeeren.

Dat ik geene Contracten die valsch, abusief ende tegen de gemeene Regten, Statuten, Placcaten, en Ordomantien zyn strydende, me ymand zal aangaan, maar my in alles so dragen sal, als een goed, getrouw ende vroom Makelaar toestaat ende betaamt.

Zoo Waarlijk moet mij GOD Almagtig helpen.

EXTRACT uyt de Generale Resolucien des Casteels Batavia, genomen in Rade van India.

Op Vrydag den 25. August 1746.

Ook is op den voorstel van ged: Heeren Raden, ten opsigte der Makelaars, verstaan, dat dezelve, nevens de Vendumeesters, vortaan sullen assisteeren by den verkoop van immeublaire Goederen, waar van zy de manceance hebben, daaronder begreepen Schepen en Scheeps-portien, en alle verkoppingen in 't gros, by Corgies of 20. stukken, dan wel packen te gelyk, genietende een vierde van het Salaris daartoe staande, dat goedgevonden is voor het vervolg te stellen op twee en een half ten hondert, en daarvan een quart pr: Cent voor den Afslager, blyvende het Salaris van de Vendumeesters en Afslager omtrent de meublaire goederen, als thans in gebruyk is, te weten vier ten hondert voor de Vendumeesters, en een ten hondert voor den Afslager, mitsg: aan ged: Makelaars te permitteeren het waarnemen van Commissien, buyten stands, mits dat zy in al zulke saken niet sullen vermogen te ageeren als makelaars, maar daarvan moeten afsien, item aan de Europeese Makelaars toe te voegen de Rang van Boekhouder.

XVII. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem Barⁿ. van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. Oost Ind. Comp. (Heeren XVII.)

Batavia, dd. 31 dec.^{ber} 1747.

Wel Edele Hoog Agtbare, enz.
 In den aanleg der schepen geprojecteerd tot, enz.
Java is thans in eene draaglyke gesteltheyd en zyn Hoff in vrede,

uytgezonderd eenige nog zwervende princen uyt 's vorsten huys, die dan eens door de onsen verjaagt worden en dan eens de onsen, als die rockeloos genoeg zyn om sig ter onregten tyd te exponeren een kleyne neep geven; want het eene soowel als het andere is gedurende den loop van het jaar 1747 al eens in de boven- en-benedenlanden voor gevallen. . . . ; terwyl die swervers sig ondertusschen nog maintaineren in de ontoegankelyke gebergten en den gemeenen man nu en dan eens ontrusten, sonder verder eenig naamwaardig quaad te doen.

De strandregenten zyn in de laatste maanden van dit jaar byna allen in persoon hier geweest en men heeft te dier Occasie ook by onse jongst afgegane rescriptie van 22 dezer maand de *judicature* over die landen in behoorlyke ordre gebragt, door de erectie van een landraad tot Samarang independent van den ordinairen raad van justitie aldaar en naar 's lands wetten sullende wyzen by arrest, excepto de approbatie der doodvonnissen die wy aan ons, soowel van desen als van den justitielen raad en van de laatste thans generalyk en niet meer, gelyk op fundament van het geresolveerde aan dese tafel by resolutie van den 21 dec. 1708 tot hiertoe in gebruik was, van de Europeanen alleen, hebben voorbehouden, met ordre aan de bediendens om van de voors. wetten en gebruyken der Javanen in het oordeelen over civile en eriminele gevallen te formeren een kleyn corpus of verzameling om vervolgens daaraan te kunnen verleenen de magt der uytvoeringe, waarvan men de eere hebben zal UEdh. op zyn tyd copia toe te zenden ¹ ten eynde alzo die volkeren, die thans van onder de heerschappye des Soesochoenangs onder die van de Comp. zyn overgegaan niet te ontnemen het natuurlyke voorregt waarvan men haar sonder onbillykheyt en inconvenienten te verwekken niet zoude kunnen doen desisteren, om na hare eygene landswetten, sooveel onder ons oppergezag geschieden kan, geoordeelt te worden evenals dat ook omtrent de Cheribonse, Preanger en Jacatrase bovenlanden in gebruyk is. Voorts kan by onse eerste rescriptie naar Java van dit jaar of by den brief derwaards onder 3 febr. geschreven, het verhandelde met de voors. regenten worden nagegaan by hare vorige opkomste in 1746.

1. Het compendium der civile wetten werd eerst overgezonden in 1760. 1° deel, Bat. 1761. Zie hier achter N°. LV.

De Sabandharyen geven ons dit jaar sooveel haspelen niet meer als onder het gezag van den gedimoveerden Commandeur Sterrenberg, dewyl de presente Commandeur Hohendorff sonder eenige opschudding komt te besorgen, dat termynen van tyd tot tyd inkomen

De negotie in een land, dat nog naauwelyks ten halve bekomen is van de ongeschiktheid der huyshouding en de gevolgen van oorlogsberoertens kan dan ook van geen grooten aanschouw zyn, egter hebben wy de verwagting, dat het slot der boeken onder ult° aug. 1746 . . . soo erg niet zal zyn als dat van ult° aug. 1745 . . . waarby wy alleen noteeren, dat dese euste by die boeken / 746170:16:8 en in vergelyking met het slot onder ult° aug. 1744 wel / 187471:7 meer veragtert is, dat wy hertelyk wenschen nimmer weder beleefd te werden, want anders soude gewisselyk maar al te hoog op stok loopen.

De producten des lands hoe seer men die op sig selfs anders goedkoop heeft, want volgens de schikking in dit jaar gemaakt voor de komste der regenten, te vinden by aankomend Samarangse brieven van 20 May en 30 october 1747 ¹ en na een behoorlyk onderzoek by het aanwesen derselve hiernader gedaan by onse thans afgaande rescriptie van den 22^{en} deser maand geaprobeert, zullen de *houtwerken* voortaan de Comp. niets anders kosten dan eene vrylatinge van hoofdgelden omtrent de volkeren, die deselve leveren moeten, ter somma van ± 6000 sp. realen en eene verstrekinge van omtrent even sooveel aan de regenten tot het jaarlykse inkoop van buffels, die deselve slepen moeten, hetgeen te samen nog geen vierde bedraagt van hetgeene deselve eertyds de Comp. te staan quamen en om alle bezwaarnissen verder daaromtrent weg te nemen, sal men ook het overbrengen van deselve laten aanbesteden en op een vasten voet doen brengen.

De rystleverantie is ook op eenen anderen voet geschoeyt, te weten: dat de regenten voortaan sig niet meer sullen bemocyen met dies inkoop en leverantie; maar dat de Comp. sulks selfs sal laten doen en door hare residenten de noodige vooruytverstrekingen op het gewas, dewyl men bevind, dat sonder deselve de landen maar ten halve worden bebouwt, doordien de Javaanse grooten, volgens haren sorge-

1. Deze schikkingen betroffen meer byzonder de plaatsen waar, de leverantien geleverd zouden worden en de wyze waarop de achterstallen zouden worden aangevuld. Op dit laatste bestond toen echter reeds weinig uitzigt ten gevolge der invallen van Mangkoe-Boemi.

loosen aart; sig om niets minder bekreunen als om de florissance van hare landen en al wel tevreden zyn als zy maar nevens haar volk wat te eten en van de laatsten de noodige of liever ten meerendeele noodelooze diensten hebben, dus sal het dan soowel het interest als de pligt van alle de bodiendens van de Comp. op Java zyn te besorgen, dat het land meer en meer bebouwd en de rystprocure bevorderd worde, want wy hebben gelast, dat de Comp. alleen daarvan door hare residenten opkoop sal laten doen voor 10 R.^{ds} de Coyang en wat zy niet voor haar zelfs benoodigd heeft weder afzetten aan de handelaren ten vryen en onverhinderden vervoer, soowel naar Batavia als na de overwalsehe plaatsen voor 20 R.^{ds} courant en dat de insamelaars voor hare moeyte, risico en ongelden zullen hebben 100 pond van de 3500 als het ryst is tot 's Comp.' benodigtheyd strekkende; dog 2 picols van de 28 uyt soodanige quantiteyten als aan de gemeente worden gedebiteert, alles verseld met soodanige verdere cauteelen en restrictien, als wy vermeend hebben dienstig te zyn om een icder tot zyn pligt te houden, by onse voors. rescriptie van den 22 deser maand en de generale resolutien deses casteels onder 30 nov.^{ber} bevovens omstandiger te zien, waaronder ook is, den alom geïntroduceerden eed van trouwe behandeling, jaarlyks onder ult^o aug. of by het sluyten der boeken af te leggen en met des te meer regt, dese ministers thans almede geïmponeert, als men door voors. arrangementen haar heeft toegevoegt een genereus middel van bestaan, soo zy zelfs maar het voordeel van de Comp., dat van de gemeente en haar eygen, als aan den anderen geaccerocheert komen te behartigen; want boven dese profyten uyt de rystleverantie heeft men haar ook nog bevovens by missive van den 8 January 1747 vyf ten honderd toegelegd van alle de inkomsten van de Comp. op Java en dat zal men haar misschien ook nog wel geven van de verdere producten van peper, indigo, catoene garen, staartpeper, cadjang en boonen, welkers aanbrengh wy nevens de ordinaire tsamentrekking van alle hetgeene derwaarts verzonden en van daar ontfangen is 't sedert 1° January — ult^o dec.^{ber} 1747, onder het schryven deses nog onaangeroert moeten laten dewyl daarvan geen compleet bericht kan worden gegeven . . .

Wy voegen dan nog maar kortelyk hierby, dat men op *de inlandse vaart van en op Java* met relatie tot de overwalsehe plaatsen by resolutie deser tafel van 24 en 25 aug. 1747 gemaakt

soodanige nadere ordres en schikkingen, dat wy niet twyfelen of men zal thans, daarmede eenmaal gedaan werk hebben gekregen en de laatste hand is daar aan gelegd omtrent de vaart op Bantam by onse thans afgaande missive dd. 22 deser. ¹

Onder veele andere' arrangementen, die de huishouding concerneren, citeren wy hier maar voornamentlijk onse gegeven ordre om Samarang als het Hooftcomptoir en eene plaats voor de Comp. al van vrij wat importantie mitsgaders ook niet qualyk daartoe gelegen zynde te laten fortificeren

Bantam heeft dit jaar 1747 een fraeye party van wel 3551625 ^{ff} peper uytgelevert en is ook in vrede en rust gebleven sonder eenige merkwaardige verandering omtrent het Hof, buyten hetgeene in de Commissie van den presenten Heer Directeur-Generaal, aldaar ter occasie van de proclamatie van 's konings schoonzoon tot Pangerang Ratoe of Kroonprins voorgevallen is, waarop men het noodige gedisponeerd heeft by onse secrete resolutie van 28 november deses jaars, dat men volgens onse gemeene resolutie van den 1ste septemb. de in anno 1746 herwaarts gevlugte pangerangs, by onse voorjarige beschryving van 31 dec. 1746 vermeld, tot voorkoming van quade gevolgen na Ceylon versonden heeft om aldaar te hebben een onderhoud waarvan zy bestaan kunnen.

Wy excuseren met UEdH. believeu de omstandigheden van alle die saken en hetgeene verder by het rapport voorkomt nopens des lands gesteldheid, 's konings inkomsten, hofhouding, familie regerings wyse, met meer andere particulariteiten, ons vergenoegende met een woord aan te halen, dat ons het eene soowel als het andere voorgekomen is ten dienste van UEd. soodanig behandelt te syn, dat wy by voors. resolutie van den 28 november na resumtie van dat rapport den heer Mossel hebben bedankt voor de daartoe aangewende vlyt en moeyte, enz.

Maar een ander verzoek, dat met veel empressement in voorz. commissie door den Sulthan gedaan is om de Engelschen van Bancoelo te helpen verdryven en dat gem. Heer Commissaris *ad referendum* overgenomen heeft, kunnen wy hier tussens met onze verlegenheit over hetselve voor UEdh. niet verbergen, nademalen de Koning

1. Zie de Resolutie van 25 augustus 1747 hierachter onder N°. XVIII.

sterk heeft geklaagd over het nadeel, dat hy by dat etablissement leed en de comp. gesommeert heeft om hem de hulpe te praesteren, die by contracten aan het Bantamse ryk beloofd is en wy verzoeken hierop UEdh.agtb. hoogwyse consideratien en ordres, ons refererende tot de commissoriale papieren, die daarvan spreken met meerder omstandigheyd, te wenschen zynde dat daarentrent een expedient konde gevonden worden, dewyl dit etablissement der Engelschen te wederzyden tusschen de onzen en zoo naby deze hoofdplaatse liggende sekerlyk meer dan één inconvenient verwekt.

Batavia, Eer wy, enz.

Gelyk de opregting in den voorleden jare, zoo heeft ook de voortgang van het collegie van zee-en-commerciezaken ons dit jaar vry wat werks verschaft en verscheiden dispositien vereyscht, sonder eens de voormelde geschillen met den raad van Justitie by resolutie van 25 aug. en met schepenen by die van 20 oct: te tellen; want onder 10 January, 21 Maart, 6 Juny, 23 dier maand en 6 Oct. zullen UEd. ontmoeten diverse interpretatien en nadere schikkingen, soowel de bank van leening als de regtbank concernerende en by die van 21 April, 2 Mey, 9 Juny, 13 Oct. 14 en 17 Nov. en 29 Dec., diverse schikkingen omtrent het huisselyke wesen van het eene en andere, zynde door de *bank van leening* volgens ons besluit van 20 Sept. op het sluyten der eerste boeken onder ult^o. aug. deses jaars rekening gedaan voor 2 gecommiteerde leden deser vergadering, by welk rapport onder aanwysing van eenige remarques tot meerder accuratesse in het houden der boeken, Commissarissen by onse resolutie van 6 oct. aanbevoelen o. a. ook blyken kan, dat de voorsch. bank van leening voor de eerste maal heeft uitgedeeld twee ten hondert, hetgene vry passabel is, dewyl nog maar seven maanden in treyn was geweest.

De Inlandsche saken van dese hooftcolonie gaan onder Godes zeegen met verbetering voort, gelyk UEdh. by het berigt van den oppercoopman en gecommiteerden tot de saken der inlanders Pieter van der Velde (blyken kan) want alshoon de leverantien der twee principaalste articulen van de producten deses lands de koffy en peper dit jaar iets minder zyn dan a^o. pass^o., zynde de koffy maar ter quantiteit van 9248½ picols of 1053 picols minder en van de peper 399 picols of 14¾ minder geleverd tot ult^o. december of dato deses

dan in 1746, soo is dat nog maar toe te schryven aan een misgewas door de droogte veroorzaakt, hetwelke men hoope heeft dat het volgend jaar wel weder vergoed zal worden, en alle de overige artikelen van leverantie zyn anders grooter in quantiteit dan a^o. 1746; want catoene garens zyn er 18937 ₧ of 1250 ₧ meer ingekomen, de indigo-leverantie bedraagt 5449¹/₂ ₧ of 873¹/₂ ₧ meer en soo is het ook met het verflhout Binkoedoc genaamd. . . . waarvan men dit jaar geleverd heeft gekregen 3812 ₧ en wat de peper aanbelangt daaromtrent is de hoop niet kleyn, dat er binnen weynig jaren wel sooveel duysent als thans honderden van picols zullen inkomen, dewyl men aan dat product vooral in de preangerlanden vlytig de hand houdt. Maer dewyl de coffij zig zoo langzaam herstelt van het groote verval dat door eene buytensporige extirpatie daerin veroorzaakt is en men vreesen konde, dat daarna weder zooveel te veel als thans te weynig geleverd zoude worden, soo heeft men op een berigt van bovengem. Van der Velde, by resolutie van den 21 Febr. deses jaars daaromtrent eene vaste bepaling gemaakt en 24000 picols voor de leverantie uyt de Jaccatrase bovenlanden vastgesteld, dewelke men pari passu met de leverantie van de benooidigde padi of ryst in doppen aan de Comp. voor een redelyke en tevens civile prys van 20 Rd. de tsayong over de voornaamste bovenlandse districten heeft gerepartieerd, opdat ieder weten mag waarnaar hy zig rigten kan in den aanleg zyner plantagien

Omtrent de particuliere of inlandse vaart heeft men by resolutien van 24 en 25 aug^o. nu finale ordres gesteld ¹ en deselve van Java naer alle plaatsen van dese binnensee onder de noodige restrictien, ook op de thollen, by resol. van laatstgem. datum onverhindert opengesteld, dewyl de vreesse voor sluykeryen om welkerswille men die voornamentlyk gesloten hadde, door de thans al vast gewortelde schikkingen, soowel omtrent den amphioen als vele andere dingen niet zoozeer meer te apprehenderen was, waardoor de Javase strant en handelplaatsen thans merkelyk zullen floreren en rykelyk goed maken, door vermeerdering harer inkomsten, hetgeene men hier door vermindering der thollen mogte missen; dewyl men niet als genoodsaekt en gedwongen zy van het andere expedient off de prohibitie

1. Zie dese Resolutie van 25 aug^o hierachter onder no. XVIII.

dier vaart heeft bedient om eerst de nieuwe arrangementen, dewelke men anders nooyt te bovengekommen zoude zyn volkomen in treyn te brengen en het andersints onwedersprekelyk is, dat de dwang om altoos eerst op Batavia te moeten komen of van daar af te varen, niet anders dan stremming en verandering in die vaart toebrengen kan, dewyl er niets is dat de smalle handelaars in 't byzonder en den inlander in 't gemeen meer rebuteert dan diergelyke bepalingen en dus ook niet kan worden tegengesproken, dat schoon men al denken mogte, dat de vermeerdering van de vaart op Batavia wel weder goed kan maken, hetgeen men aan den anderen kan verliest, zulk in geenendeele na de constitutie van desen landaart te wagten is, buyten dat vooral dese smalle handel, gelyk doorgaans de negotie in 't gemeen den vryen loop willen hebben en de vaart te deser plaatse meer onkosten subject is, als die van de Javase stranden in voegen dan nu de handel hier weder bekomen hebbende eene onbelemmertheit, die niet te vreesen is en eene kleyne bepaling, tot gerustheyt deser tafel tegens eenige attentaten om quade gangen te gaan, die geen de minste empêchementen aan deselve toe brengen kan, onder Godes zegen beter zal floreren als ooyt, indien de zaken op den voet waarop zij thans geschikt zijn, maer komen te blyven.

XVIII. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade dd. 25 augs. 1747, houdende openstelling van en reglement op de vaart van Java in 't gemeen.

Onder de besoigne over de saken van Java op de gronden gisteren reeds omtrent de vaart op Palembang gelegd, alsnu ook nader gedelibereert zynde over de Javase vaart in 't gemeen na de aanleyding, die daartoe voorquam, door de consideratien by de ministers opgegeven in hunne brief dd. 20 may pass^d. op de daartoe verleende qualificatie by de jongst voorg. generale rescriptie onder 31 Maart deses jaars, ter zake dit poinet, 't sedert dat die vaart tussehen Java en de overwal in den jare 1743 is gesloten geworden, tot nog toe niet heeft kunnen gebragt of gehouden worden, buyten allerley traversen en obstacelen nadeelig aan die vaart zelfs en verdrietig voor dese regering mitsgaders schadelijk aan de inkomsten van de Comp. ten minste langs de stranden van Java, aangesien het niet in twyfel te trekken

is, dat hetgene dese vermeederen door meerder ruymte aan die vaart te geven, die van dese hoofdplaatse weder verminderen sullen, door minder-toevoer van andere plaetsen, wanneer die direct op Java varen.

Dan aangesien dit niet sooseer in aanmerking gekomen is by het sluyten dier vaart, en sulx ook doenmaals van anderen aanschouw was, als thans, dat de Comp. soowel by de strandpagten van Java als by die van de inkomende regten alhier profiteert, maer voornamentlyk het gevaar der sluykeryen en wel bysonder in den amphioen, welk articul men denkt nu eenigermate te boven te zyn gekomen, en dus de noodzakelykheyd om de Javase havens meer dan bevorens gesloten te houden, thans vry minder is als doenmaals; terwyl het aan d'andre kant ook thans met den uytvoer der producten van daar soodanig door gelykstelling der uytgaande regten met Batavia is geschikt, — dat de Comp. sonder prejuditie den inwoonder kan laten jouisseren van de ruymte, die hem een vry en onbelemmerd debiet zyner landsvrugten verschaffen kan en den smallen handelaar van de menagie, die in den directen vervoer dier dingen van daar naar Malacca soowel als naar Borneo en Macassar resideert in vergelyking van de meerdere lasten, die de vaart over dese hoofdplaatse subject is, soo is om deese en meer andere redenen alsnu goedgevonden en verstaan :

1°. *De vaart van Java open te stellen* naar alle plaatsen van desen archipel, ook naar den overwal namentlyk naar Malacca, dog niet direct na eenige andere landen of plaatsen van de vaste kust van Indien beoosten de Ganges, dan na pracalabele aangiering op Malacca, werwaarts alle passen van Java na die overwal verleend wordende sullen moeten luyden om voorts aldaer te nemen een pas van den Gouverneur dier plaatse, wanneer genegen zyn van daar verder langs die of de overcuste te trafiqueren.

2°. *De vaart van Java ook open te stellen* naar Amboina, Banda, Ternate, Macassar en Timor, dewyl die geen gevaar voor sluykeryen onderworpen is en maar strekt tot gerief van die landen met de Javase producten, behoudens de restrictie op den vervoer der ruwe witte, roode en blaauwe lywaten by de jongst daarover gevallen en alsnog standgrypende resolutie van 6 nov.^{ber} 1746 gemaakt ¹ die

1. Zie boven bladz. 21 noot. De opgegeven resolutien komen niet met elkander overeen.

voor alsnog sal moeten opgevolgt worden, item behoudens d'ordre, dat niemand van eenige andere plaatsen op Java zal mogen afvaren als van de desulke daar de Comp. residentien heeft.

3°. Dat daarentegen in het wederkeeren van Amboina, Banda, Ternate en Timor alle aangiering op Java alsnog verboden zal zyn, en blyven, en van daar geen vaart gepermitteert worden als op dese hooftplaatse en dat alsoo omtrent dese terugkeerende naviganten sal blyven stantgrypen de clausule, die tot hiertoe tsedert 't jaar 1743 in de passen heeft geïnflueert, namentlyk: dat zy in het terugkeeren, de Javase stranden niet binnen de drie mylen sullen mogen naderen, of dat zy door de kruyssers zullen kunnen worden aangedaan als suspect en opgebragt tot nader onderzoek.

4°. Dat door de vaart op Macassar ook niet anders moet worden verstaan, als de vaart op het Hooftcasteel Rotterdam of Dioempandang en van daar op dat gedeelte van Celebes tot Cajeli toe, hetwelk onder het gouvernement aldaar behoort na de bepaling van 1745 daarop gemaakt by resol. van 16 sept. en dus geensints tusschen Borneo en Macassar door rondom Celebes, veelmin op plaatsen onder Ternaten gehorende, gelyk ook alle passen naar de Oostersche provintien luydende, volgens d'ordre by even geciteerde resolutie dd. 16 sept. 1745 daarop gesteld, niet verder sullen mogen verleend worden dan op de hooftplaatsen derselven en soo ook op Timor.

5. Dat egter van alle plaatsen gantschelyk geen vaart gepermitteerd zal zyn op alle de Javase spruyten en kreeken, maar alleenlyk direct op Cheribon, Samarang en Grissee of Sourabaija, dat hetzelfde is, en dat op die plaatsen alle vaartuygen sooveel mogelyk alvorens sullen moeten worden ondersogt en gevisiteert en voorsien van een blyk hunner aangiering aldaar, sonder hetwelke, indien eenige overwalse vaartuygen op andere plaatsen gevonden wierden, deselve saissisable en na bevinding van saken confiscabel wesen sullen.

6°. Dat onder dit uytdrukkelyk beding van alvorens te moeten komen tot Cheribon, Samarang, Grissee of Sourabaya ook admissibel en vry sullen wezen, alle vaertuygen van den overwal varende van plaatsen, daar het haar niet mogelyk is geweest van passen van d'Ed. Comp. voorsien te worden en sonder deselve bevonden wordende, aan dewelke by retour naar die plaatsen sullen mogen gegeven werden passen om daarmede terug te keeren, waarmede

voors. vaartuygen ongemolsteert alomme sullen mogen passeren en ook geëxcipieert zyn van de art. 1°. geordonneerde praealable aangie- ring op Malacca, verstaande onder dese plaatsen buyten de eylan- den daar de comp. geen residentien heeft, ook aan de vaste wal alles wat beoosten en ten noordoosten van de Straat Sincapoera legt, maar geensints de plaatsen bewesten deselve, welkers handelaars voortaan sonder passe op Java komende wel voor de eerste maal vry sullen wesen van confiscatie, dog ook met eenen by haar retourbriefje schriftelyk in de tale by haar verstaanbaar sal moeten worden aan- geduyd, dat zy van daer verder op Java willende varen 's Comps. passen op Malacca sullen moeten nemen, ten eynde men dus nog eenig oog en opsigt op deze uytgebreyde vaart houden kan.

7°. Laatstelyk is naar den voorstel der Samarangse ministers ver- staan by nadere interpretatie en explicatie van hetgeene haar ten dien opsigte aangeschreven is, by missive van den 31 Maart passato belangende de noodzakelyke veranderinge in het pointet der vertollinge op een van alle plaatsen, waar mede volgens d'instellinge der pagt- conditien van de Sabandharyen van den 8 July 1746 vry zyn op alle andere verder aangegiert wordende plaatsen, dog waaronder groote fourberien tot fraudatie der thollen werden gepleegd, alsnu te ordonneren, dat alle vaartuygen sullen moeten vertollen geheel en al op de plaatsen daar sy eerst last breken, mits dat zy van hetgeen aldaar niet omsetten kunnen en genoodsaakt zyn, weder terug te nemen en elders te brengen, niet alleen geen uytgaande thol sullen betalen; maar zelfs ook de helfte van den reeds betaalden inkomenden thol aan haar geresitueert sal worden, mits welken sy vervolgens gehouden zyn, den inkomenden thol wederom geheel te betalen op de plaatse, daar sy andermaal aangieren en soo vervolgens by non- verkooping aldaar, totdat zy hare lading quyt zyn, van alle hetwelke de ontfangers of sabandhaars behoorlyke briefjes sullen geven aan degenen die vertolt hebben.

Batavia, in 't Casteel, dato voorz.

(w. g.) G. W. van Imhoff, I^b. Mossel, D. Nolthenius, S. M. Cluysenaer,
 J. van den Bosch, H^o. Veryssel, A. van Broyel
 en P. A. v. de Parra, seers.

- XIX. Rapport van den eersten raad en Directeur-Generaal Jacob Mossel aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, over zyne volbragte commissie naar Bantam en beschryving van het ryk van Bantam, dd. 21 febr. a°. 1747.

Het oogmerk myner afzendinge volgens Uw HEd. instructie dd. 15 January, ten principalen wesende het autoriseerend assisteren by de toegestemde krooning van des konings schoonzoon Pangerang Ratoe Sarieff Abdulla Mochamed Chafiel tot kroonprins in dat ryk, zal ik, sonder Uw HEd. noch my, op te houden met een verhaal van de reyse, die in vier dagen of den 21 January volbragt is, de ontmoeting van den koning en de koningin aan boord van Akerendam, selve eer men de rheedde van Bantam bereykte, de ceremoniele en dagelysche visiten over en weder, noch met de prachtige krooning selvs, welke alle myns eragtens eygentlyker in het dagregister gehooren, alleenlyk zeggen, dat deselve krooning met buytengewonen luyster en soo niet met groot genoeg des volks, ten minste sonder blyken van ongenoegen gecelebreert is op den 6 febr. onder den toevloey van eene groote menigte volks en een weerklinkend gejuich en met de ceremonien in sulke gevallen gebruykelyk, zynde tot meerder aansien ten dien selven dage ook publicq aan dien prins geoffereert de geschenken welke UWHEd. behaagt hebben voor denzelven mede te geven alles onder betuygingen van de grootste en eeuwigduurende erkentenis en dankschuldigheyd door koning, koningin en prins, welke eerste ook besonder voldaan geweest zyn voor de milde geschenken, welke UWHE. de goedheid gehad hebben by dese occasie S. H. toe te deelen en aan denselven nevens UWHE. missive op den 29 January toegebracht geworden zyn door de medegekomen gecommiteerden d' Ed. Gerardus Cluysenaer, oud secretaris der N. Ind. regering, den major en ritmeester Hugo Pieter Faure, den opperkoopman Pieter van de Velde en de onderkooplyden Jean Campie, Jean Simeon Elui en Rudolph Christiaan van Imhoff nevens andere gequalificeerden. Daags daaraan ben ik met den Bantams Commandant David Brouwer den Koning gaan ontmoeten om met denselven te verhandelen de poineten, welke UWHEd. my hadden aangerecommandeerd en na een aaneengeschakelde verhandelinge derselven ruim drie uren lang, zyn wy

ous wat gaan vertreden, vattende het afgebrokene en by gebrek van tyt als anders nog onverhandelde weder op, by volgende visites, in sooverre dat niet sonder moeyte en na al vry wat patientie verkregen hebbe de helft in de goudgravery van het Lampon Toelan Bauwangs gebergte en den vollen eygendom van 600 roeden lands bewesten de rivier van Ontong Java of Tangerang tot in en over het gebergte, nevens de souvereiniteyt over de inwoonderen dier vol bewoonde strooke lands alleen met voorbehouding 's vorsten heerschappy over de egte Bantammers, meer titulair als inderdaad, gelyk het wederzyds geteekend contract UwHloogEd. sulx in 't breede vertoont ¹ dog stelle vast, dat byaldien ik na haare begeerte de krooning alvorens hadde laten voortgaan, het voors. nog soo faciel niet soude gevlot hebben en daarom verschoof ik die ceremonie tot na het afdoen deser zaaken.

Zyn Hoogh met veel drift sprekende van den Engelsen indrang en Lampon Silliboe, waardoor seder 1745 geen corl peper meer van daar bekomen heeft, versogt een en andermaal comp.^s hulpe om deselve van daar te verdryven en dat land weder onder zyn heerschappy te brengen en heeft vervolgens daarvan een acte doen opstellen met verband tot restitutie van alle de kosten, die daartoe sullen aangewend werden, welke mede de eere hebbe nevens desen over te leggen ² hopende UWHE. in 't voorvermelde als het principaalste myner commissie genoegens sullen gelieven te nemen.

Onder dese verhandelingen heb ik meer dan cenmaal en omstandig met den Koning en Koninginne gesproken over de peperculture en versekering gekregen, dat daartoe alle hare vermogens inspanden, hetwelk ik reden hebbe te geloven, soowel om den vermeerderden insaam op het Bantam gebergte, als d'oplettentheyte van de Koningin om den aanwas harer inkomsten te betragten, hebbende ook het getuygenis, dat zy de Lamponders of die de peper overbrengen deugdelyk doet betalen hetgeen er toe staat, maar boven dit alles heb ik den Koning doen gedagtig zyn, dat desselvs groote bouwlust met

1. Het contract zelf is in 's ryks archief niet meer aanwezig; het berust vermoedelyk te Batavia; doch de concepten, die naar 't schynt *niet* gewyzigd zyn, volgen onder N°. XX.

2. Ontbrekt eveneens.

veranderlyke concepten van maken en breken de gemeente drukte en den landbouw benadcelde en dat blyft seker, schoon zy my wilden doen geloven dat geen peperplanter daartoe ooit geprest wierde, want buyten dien corl moet het Bantams land voortbrengen ryst tot levensonderhoud, hoewel Cheribon en Batavia het gebrek vervullen, Indigo tot de verweyten en kapas of katoen tot de weveryen, dat alles mede door manspersonen behandeld werd en te zamen tot den landbouw gehoord en dewyl het openbaar is, dat dese landen met veele andere Oosterse gemeen hebben een groot gebrek aan volk, waartoe de overgrootte hofhoudinge van honderden opgesloten vrouwen en hetgeene verder daaruyt voortvloeyt mede het hare toebrenge, zoo heb ik na ondersoek wegens voorsz. verwstoffe en catoene garen niet hard kunnen staan op die leverantie aan de Comp. noch ook van brandhout; wyl ik ondervonde dat er indigo en catoene garen nog van Cheribon en elders hier ingevoerd wierde en dat het hout hier duurder was als te Batavia, egter heb ik den Koning en de Koningin verzogt iemand naar Anjer te mogen zenden om de indigo, die tot nog toe van daar in potten ongedroogt overkomt tot koekjes te maken en dus te sien of de Comp. daarmede dienst geschieden kan, hetwelk het minste prejudiciable schynt, alsoo daar omstreeks weynig of geen peperbergen zyn en dese indigomaker konde daar met eenen als resident liggen om te berigten wat er in de Straat Sunda omgaat. Over de voldoening van de a° 1731 sonder interest geleende 30000 Spaans en van de kosten der bezetting op Lampong Toelang Bauwang heb ik syn hooght. onderhouden, dog met weynig succes, vragende my hoe hy thans in staat konde wesen dese som af te leggen, die bevorens tot de krooningskosten opgenomen was, daar hy tot sulx by den een of ander selvs weder geld soude moeten zoeken, verklarende daarenboven soo slegt te staan met syne finantien, dat hy selfs geen termyn konde stellen waarin hy die schulden soude kunnen verevenen, soodat na myn gedagten een goed jaar sal moeten worden waargenomen om het dan in de peperrekening te korten, soover mogelyk sal wesen.

Tot het stellen van syn vlaggen langs de stranden op het gebergte of op de eylanden heeft de vorst volle permissie gegeven, en mede toegestaan het maken van een waterloop na het oude fort, of onze bezetting aan den Dalm, zoo het geschieden kan.

Ook heeft de vorst aangenomen ordre te stellen, dat de synen sig geene jurisdictie aanmatigen over de Wedangers of Ooster-Javanen, Bouginezen, Maccassaren, Malyers, Balyers, Chinezen en andere buytenlandsche volkeren, die in dit ryk wonen en volgens contracten onder de comp. staan; maar daar is een groot dispuut en different hoedanig die naam van Wedangers ytteleggen, wyl de Koning volgens Bantamsen brief na Batavia dd. 30 July 1734 sustineerde, dat alle kinderen uit Bantammers van de eene syde geboren, geen Wedangers maar Bantammers en dus zijne onderdanen wierden en H.Ed. soover ik kon nagaan sig daarover niet verklaard hebben.

Thans trekken zy de lyn wel wat sagter naar het schynt met alleen onder haar te trekken de kinderen van Bantamse moeders en die van Bantamse vaders en vreemde moeders onder de Wedangers rekenende

Ingevolge Uw H.Ed. besluit van 11 November 1746 over de vrouwen, kinderen en goederen van de prinsen Gusty, Bantam en anderen van hun aanhang, den vorst sprekende, konde hij zijn toorn niet inbinden, oordeelende dat desulke welke syn vader, den Koning had willen vermoorden en vervolgens voor het oog van de geheele wereld met gewapend volk op de passebaan durven verschynen, des dalems buytenhuysen bestormen en soo niet gestuyt ware, verder zoude gegaan zyn, niet waardig waren te leven, veel min eenige eygendommen in de wereld te hebben, dog dat buyten des alle dese prinsen niets nagelaten hadden, dat haare schulden konden evenaren en dat de vrouwen ongenegen waren na hare mans te keeren, welk laatste de commandeur ook bevestigde: biddende haar HED. deselve tog tot rust van Bantam verre van hier te willen verzenden, aannemende haar onderhoud na het goedvinden harer HoogEd. jaarlijks te voldoen en dewyl voors. prinsen zig nooyt door iemand harer aan my geadresseerd hebben gehad, om op te geven waarin hare pretensie eygentlyk bestonde, heb ik het daarby moeten laten berusten.

Het zy my gepermitteerd nu nog een woord te spreken van de gesteldheyt deses lands, desselfs regering, producten, finantien en Comp. handel en ommeslag in deselve, waartoe aanvang make met het rijk Bantam of het westerdeel van het groot eyland Java.

Bantam is de hoofdstad, bewoond door 10,000 ingezetenen van allerley slag, behalve deze zeeplaats vind men nog dorpen van be-

lang in de Straat Sunda, genaamd Morak, Anjer, Siconing, Seringy en Tjeritta; die beoosten Bantam liggen zyn van weynig aanmerkinge en meest dependent van de suykermolens en te landewaart is het volk maar sober in getal, hier en daar by gehugten wonende, wesende in 't generaal door de revolte en het pressen tot Konings dienst velen na de Jaccatrasede landen gewoken, hetwelk de afstand van 600 roeden aan de westoever van de rivier Tangerang tot in en over het gebergte nog waardiger maakt als voor desen.

De *presente Koning Padueca Siry Sultan Aboel Fatgi Moeghammad Sifa Zaïnoel Arifien A* 1733 ten thron verheven is in regte linie van de eerste Bantamsche vorsten oorspronkelijk.

De *Koningin Batoe Sarifa* is eene vrouw van veel verstand en waaraan hy een groot deel geeft in 't bestier der saken, ja in 't publicq alom het honneur, dat hy zelve geniet; haar neev met 's Konings dogter getrouwd is thans na Uw H.Edl^r. licentie gekroond tot Kroonprins na het verstooten en vlugten van zyne zoonen, die bequaame jaren hadden, wesende zyne verdere kinderen van het mannelijk oir nog aankomende en schoon die in 't vervolg daarmede niet van harte in hun schik kunnen zyn, zoo sal egter soolange zy leeft apparent alles zig wel na hare geneygdheyt schikken als politic genoeg besittende om haren man in te nemen en sig wel te doen bedienen.

De *Koning* regeert dit rijk souverayn in den hoogsten graad, gelyk onder de oosterse volkeren gewoon; dog als hy te verre gaat, kan de vrund-en-bondgenootschap der Nederl. Comp. niet dulden, dat men hem niet ten beste soude raden en het welsyn van hem en syn ryk en volk betragten, welke verpligtingen aan Comp. syde behoorlyk en sonder partyschap uytgevoerd werdende, de vorsten eene wederverpligting oplegt, waarin zy algaande weg dieper gewikkeld raken, nadat zy het goed gevolg van dien ondervinden en ondertusschen werd de comp. en de vorst bemind bij de onderdanen die hun heil en bystand gevoegelyk van de hulpe der onsen verwagten.

Het *land* is bergagtig en daarom bequaam tot de peperculture; dog daar soude vlak land genoeg wezen voor ryst en andere levensmiddelen ware er volk genoeg om dat te bebouwen. Wijders geeft hetzelfde in 't oosterdeel zuykerriet, waarvan de zuyker na Batavia gevoerd werd, mitsgaders daar en elders tot eygen behoefte, indigo

catoen, areek en omtrent 20000 Rd*. aan Bantams catoene geweeff jaarlijks.

De voornaamste peperplaats is het gebergte Panimbang in 't suyden, 12 uren van Bantam gelegen, de indigo komt meest van Anjer en Seconing en de arreek ten grootendeele van Seringy.

In 't gebergte Tjiasjahan omtrent 5 uren W. Z. W. van Bantam groeijen eenige nootennuscaatboomen welke al in vorige tyden bedenkingen gegeven hebben aan de Ed. Hooge Indiasche Regering blijkens aparten brief naar Bantam 1738 en waren te dien tyde by gedaan ondersoek in 't selve gebergte toen wel 12 mylen ver gesteld, bevonden elft jonge en negen vrugtdragende notenboomen, waarvan twee onrype vrugten aan H.Ed. gesonden, zoo my berigt is, voor wilden zyn aangesien; doch in 't gebergte Kamoeny en Taman, noch op het eyland Toenda toen daarvan mede suspect waren geene ontmoet.

Ik heb dat egter daarby niet konnen laten, maar my al ten eersten van derselver vrugten doen brengen, die schoon niet volkomen ryp, egter soo foely als noot eene aromatykheyd hadden, welke alvry wat na de Bandasche sweemde, nietjegenstaande de vers- en gevolgelyk onvastheid van dese noot; wyders nagevorscht derselver oorspronk, vermenigvuldiging, dragt en debiet, is my berigt dat er te Tjias-sahan door een priester een boom soude gevonden zyn, waarvan alle de presente afkomstig zyn, bestaande thans in 50 vrugtdragende en 60 halfwassene, mitsgaders een groot getal kleynen, die in 't gras staan, wesende te vinden op de bergen Blag-a-Gandong, Tjias-sahan, Taman en Tjokop, onder het opsigt van het volk van de Koningin, welke onlangs geen swarigheyt gemaakt heeft eenige weynige op Tjiassahan staande aan den commandeur Brouwer te toonen en dese syn alle aromaticq, daar zyn boomen onder, die over de duysend vrugten in 't jaar geven, dragende meest het gantsche jaar door; den tegenwoordigen debiet werd in 't jaar begroot op 20000 stucx en het hondert voor een ropy verkogt en de koopers verhandelen deselve weder geconfyt synde, dog die te ryp zyn werden noten en foely gedroogd verkocht en komen al naby den prys der Bandase noten de 100 stuks op een pond gerekend.

Dit nu een point van groot belang voor de Comp. kennende worden, heb ik lang overlegd hoedanig dat gevaar te weeren; want den Koning en de Koningin de extirpatie aanbevelende zouden zy waar-

schynlyk deselve op verborgen plaatsen conserveren; die door eygen volk clandestine uyt te roeyen vond ik beswaarlyk, nadien de extirpatie van soo een groot getal wyd en zyd veel tyds vereyschte en de oplettendheyd van de Koningin dat aldra merken zoude en met geweld daartoe te treden heeft onder anderen ook die swarigheyt, dat men moeyte soude hebben imand te vinden, die alle deselve soude konnen en willen aanwysen, soodat dese saak hoedanig ook gewend, syn swarigheyd in heeft, waarom en omdat aldaar na het seggen goede wagt gehouden werd, goed geagt heb daarmede te supercederen en sulx aan het wys besluit Uwer H.Ed. over te laten.

De Lampongs, zynde het oosteynde van Sumatra van het Palembang gebied tot aan de zuyderzee bergagtig, matig hoog en aan den zeekant laag, ja verdrongen land tot uren ver, rekt de vorst onder zijne onderdanen en zy betonen dat door de leverantie van peper etc. dog den Lampong Toelonbauwer had er veel tegen, vóór dat de Comp. het door hare hulpe en uytpraak decideerde. Dese landen worden ten deele door Bantamse Gouverneurs, ten deele door hun eygen hoofden geregeert en leveren veel peper uyt, item hand en bindrotting en *Lampon Calombajan* ook vogelnestjes, die te Bantam ter sluyk worden verkogt, mitsgaders coffy; maar *Lampon Silleboe*, dat de westhoek van de straat Sunda is, hebben de Engelse sedert weynige jaren door haere sterkte te *Porlo Pisang* en hooge betaling aan haar verbonden, soodat Bantam geen peper meer van daar bekomt.

Alle de voorm. landvrugten worden niet door eygen ingezetenen, maar door Bantammers, Maleyers en die het den Koning permitteren wil, overgebracht, wesende dese handel ook wel door Bantamse prinsen gedreven en geschied deselve met dagelyksen opkoop voor geld, lywaten, amphioen ter sluyk etc. by kleine parthyen tegelyk, komende daarmede, wanneer eene lading bekomen hebben en de mousson het toelaat direct naar Bantam.

Landak omtrent *Succadana* op *Bornéo* gelegen, het Bantamse jok van synen halse geworpen hebbende, heeft de Koning met behulp van 's Comp. magt A° 1698 deselve weder tot gehoorsaamheyt gebracht ¹ en laat aldaar een Pangerang of prins synentwege het gebied voeren, gevende de mynen een goede quantiteyt ruwe diamanten,

1. Zie Deel VIII (V) bladz. 93 en 9d.

waartoe de vorst nu en dan vaartuygen uytzend, welke na 3 à 4 jaren retourneren. Het laatst geretourneerde dat over 5 à 6 maanden te Bantam aangekomen is, schat men wel 100000 Rd^r. aan d^r. steenen, goud en besoor medegebragt te hebben, waarvan de Koning meest alles na sig neemt, wat hem bekend raakt daarmede te wesen overgekomen en onlangs is weder een vaartuyg derwaart gedepecheert.

De *finantien* van dese te samen gevoegde ryken maken al eene fraaie somma uyt, de hofhouding is ook groot en pompeus.

De *winst* op de peper bedraagt 'sjaars tegen 6 en 7 spaens per baar gerekend:

spaansce realen van achten.	60000
7 suykermolens werden verpagt voor	3000
Sabandhery, hoofdgeld der chinesen, passaars etc.	8000
Amfioen, arak en topbanen pagt.	4800
Sabandhery op Tanara, Cobong panjang, Lonthair en Pontang	700
Zout en grondgeld etc	500
Diamanten bykomt	10000

Maakt dit alleen buyten veele toevallige voordeelen
eene som van R^a. 87000 Sp^a.
of twee en een halve ton florynen.

Comp. Handel in dit Bantamse ryk werd gedreven in Speelwyk, eene vesting aan de zeekant in de stad Bantam gelegen door een Commandeur of gezaghebber en eenige mindere dienaren, hebbende by zig en by den Koning een tamelyk groot guarnisoen van drie compagnien. Het principaalste en byna eenigste articul is de peper, welke corl sedert A^o. 1683 tot 1733 of in 50 jaren tot 490000 bhaaren van 375 fl ingekomen is, makende 'sjaars 3675000 fl maar sedert is het wat verminderd blykens de byliggende specificatie als makende voor de naaste thien jaaren 's jaars fl 3375000; voor de baar betaalt de Comp^{ic}. 15 sp^a. en sedert 3327000 fl , rekenende a 130 per 100 rd^a. dat de ordinaire Bataviase prys is, / 46.16 wesende / 9.16 de 100 fl , en de Koning betaalt aan die het af en overbrengen agt spaanse, excepto alleen voor de Samanka en Toelonbauwangse die negen sp. realen van agten genieten.

Den verkoop kan byna dien naam niet voeren alsoo de lywaten,

welke hier met 50 percents gesleeten worden eerder dienen tot geriev van het guarnisoen en andere als tot negotie en men die winsten te Batavia wel kan behalen. Deselve bedragen 's jaars c. circa

200 p^r. guinees gebleekt bengals de 72 cor.

400 " gerassen dito dito 36 "

100 " bruin blaauw guinees cust.

80 " " " Salempoeris "

480 " " " parcallen "

100 " " " moeris

200 " guinees gebleekt

160 " parcallen "

160 " Salempoeris "

100 " gangang Drongang

100 " " pienasse.

waarop de winst omtrent bedragen sal / 8000

het opgeld op soldyen bedraagt gewoonlyk - 12000

en op 6000 Rd^r. aan duyten, die 's jaars soo hier als te

Lampon, werwaart die ter preuve hebbe doen senden,

konnen uytgegeven worden, is te avanceren - 7000

f 27000

welke tot de Bantamse winsten mogen gerekent worden, schoon dese f 7000 Batavia ten goede komen. Hierentegen moet men voor de lasten ordinair stellen een ton schat, soodat de winsten op lywaten en opgeld van soldyen afgetrokken, dat Comptoir ten agteren teert f 80000; hetwelk als men het over de peper wilde verdeelen op ieder 100 ^o byna drie gulden zou beloopen.

De Comp^{te} heeft alhier in eygendom de fortres Speelwyk, met wat grond ten oosten en ten westen, de punt Carangantoe aan de oostmond der rivier gelegen en het eyland *Panjang*. Op het fort en de punt hebben gelegen 45 stux Canon, waarvan 4 onbequaam . . .

In 't front van 't fort Speelwyk staan over de rivier eenige woningen die Comp^r. dienaren en onderdanen toebehooren

Het voors. eyland *Panjang* is door den yver van den Commandeur Brouwer nu al byna kruyselings met een weg doorsneden en rondom ook ten deele begaanbaar, de grond is er hoog en goed genoeg om er posteleyen en diergelyke grove groente in overvloed te hebben en kan men er drinkwater vinden soo sal daar groot gerief voor de

schepen, die heen en weder varende daar digte by passeeren te be-
komen zyn en kunnen de touwen en ankers welken na desen ter
waarloos gesonden worden ter selven eylande bergplaats vinden, dat
dan veel gemak en 't op en afschepen geven zal, alsoo kort aan het
eyland ankerplaats voor schepen is, ook valt de warinjeboom aldaar
in overvloed, van welks binnenbast eene soort van lyn geslagen
wordt welke de eere hebben Uw UEd. thans te vertoonen.

Alle vreemdelingen die wonen of sig nedersetten in 't Bantamse ryk
en onderhoorigen staan volgens de tractaten onder de protexie en
jurisdictie van de Comp. stellende den Commandeur de noodige hoof-
den over deselve, makende soo oosterjavanen, mooren, maleyers,
oosterlingen etc. al een naamwaardig getal, op welk articul gevolgelyk
als een aangelegen saak moet gelet worden, schoon men wel schynt
te sullen moeten opgeven het dispuut tusschen de Koningin en de
onsen over de kinderen van Bantamse moeders en uytlandse vaders,
die van uytlandse moeders, dat seldsaam voorvalt aan de Comp.
blyvende; ook mag nu en dan wel wat inprejudiciable discretie ten
gevalle van den vorst plaats hebben; maar moet dit voorregt evenwel
geensints in verval komen, om hetwelk te beter te weren gelast heb,
eens 's jaars door de hoofden te laten opnemen, wat manschap ider
onder sig heeft en aan ieder derselven een bewysbriefje te geven,
sonder egter de eerstemaal iets daarvoor te laten betalen en is vooral
noodig dat de hoofden van Poelomorak, Tjeringi, Anjer en Tjeritta
en andere afgelegen plaatsen ten minste eens 's jaars overkomen en
rapport doen van het voorgevallene, speciaal rakende den handel,
slykeryen en vreemde natien, en het was eene goede zake, konde
men ook een op Jonkolan agter het nieuwe-eyland en die met eenen
over het volk op het princen-eyland aanstellen, hetwelk derhalven
gerecommandeerd heb na mogelykheyt uyttevoeren.

Verhopende hiermede, enz.

(get.) J^b. MOSSEL.

ingeleverd ter vergadering van H. HEd. te Batavia den 21 Febr'.
A°. 1747.

- XX. Conceptacte van verband by Paducca Siry Sulthan Aboel Fatachi Mochamed Sifa Dzainoel Arifin, koning van Bantam, aan den Hoog Edelen Hoog Agtb. WelGeboore Heer Gustaav Willem Baron van Imhoff, Gouverneur-Generaal, en de Edele Heeren Raden van Nederlands India, verleend en opgedragen, met nedrig verzoek om Compagnie's hulpe.

Den Koning na den anderen sedert eenige jaren by herhalinge Compagnie's hulpe versogt hebbende tegen den onwettigen indrang der Engelse, heeft door het ontstaan van hetzelfde met hertelyke droevheyt moeten zien dat ze zoover gegaan zyn, dat er thans geen peper meer voor den vorst van Lampong Siliboe komt, maar dat de Engelse die met geweld en list alle na sig nemen, hy heeft haar den handel en verblyff aldaar voor twee jaar door expresse zendingen laten verbieden, maar ze zyn onbeschaamt.

Daarop heeft hy weder in October anno 1746 Compagnie's hulpe verzogt om deselve te doen delogeeren en Compagnie's bezetting op bequaame plaatsen in dies steede te leggen.

En nu versoeft hy den WelEdelen Heer eerste Raad en Directeur Generaal, midtsgaders Commissaris Jacob Mossel als nog, om dese zoo nodige hulpe tot behoud van zyn landen; en bid de Edele Hooge Indiase regeering, te Batavia ernstig, daartoe het noodige in 't werk te stellen, waartoe den Koning best oordeelt met Bakoemat te beginnen, belovende en zig verbindende de kosten die daartoe noodig zyn, tzy maandgelden, kostpenningen, ammonitie, woning en wat er meer vereyscht, ten genoegen te zullen betalen, en versoeft de posthouding ook in selver voegen ten zynen laste zoo lange het de Compagnie noodig zal oordeelen, en zal den Koning ernstig sorge dragen dat aan de peperinzamelaars ten minsten zooveel in goed geld voor deselve betaald werden als de Engelse nu geven. (Was geteekend) J^b. Mossel.

Concept articulen van overeenkomste uyt naam en van wegen den Hoog Edelen Agtb. WelGebore Heer Gustaav Willem Baron van Imhoff, Gouverneur-Generaal, en de Edele Heeren Raden van Nederlands-India, representerende de generale Vereenigde Nederlandse Oost-Indische Compagnie in dese landen, geslooten en geteekend by den Heer Jacob Mossel, g'eligeerd eerste

Raad en Directeur-Generaal van Nederlands-India en expresse commissaris van het Bantamse hof, ten eenre, mitsgaders Paducca Siry Sulthan Aboel Fatachi Mochamed Sifa Dzainoel Arifin, Koning van Bantam, ter andere zyde.

Art. 1. Eerst en vooraf beloven de wederzydse contrahenten de tractaten en overeenkomsten tusschen de Compagnie en het ryk van Bantam geslooten, nevens de actens by een derzelve verleend, soover deselve in desen niet werden veranderd, heyliglyk en opregtelyk te sullen onderhouden en nakomen, en doen onderhouden en nakomen.

Art. 2. Dewyl in Lampondoelabauwas goudrivieren door de verre afgelegendheid van Compagnie's post, Palembangse dieven komen, die met de voordeelen doorgaan, en de Lamponders daartoe niet mogen opgaan, omdat sulx de peper inzaam seer benadeeld, zoo verzoekt de Koning aan den Hoog Edelen Wel Geboren Heer Gustaav Willem Baron van Imhoff, Gouverneur-Generaal, en de Edele Heeren Raden van Nederlands-India, daartoe eenig volk te employeeren, en alle andere van daar te weeren, zullende de lasten van zoldy, kost, ammonitie, gereedschappen, woning en wat meer noodig zy halv en halv by de Compagnie en by den Koning gedragen worden, en de winsten sullen ook dus halv en halv gedeeld werden, en zoo de Compagnie zal goedvinden dat te verpagten, zoo sal het geld van die pagt halv en halv gedeeld werden.

Art. 3. Den Koning accordeerd dat van heden af onder de Nederlandse Compagnie gesteld werden de landen langs de rivier Tangerang, en desselvs naaster arm van de zee tot aan desselvs oorspronk, nevens alle degene die aldaar thans woonen, hetzy ook van wat natie, exepto de egte Bantammers die Konings onderhorige blyven, dog egter de Compagnie in alles altoos zullen moeten ten dienste staan, maar niet ten oorlog elders versonden werden, blyvende deselve strook land met al de voordeelen die daarvan kunnen komen, voortaan onder de Compagnie als haar souveraine eygen goed, en sal den Koning een persoon senden om die ses honderd roeden breete te zien meeten en scheydpalen te stellen.

(was getceekend) J^b. MOSSEL.

XXI. Extract uit een Secretet Besoigne gehouden in Rade van Indie op Dingsdag 14 Maart 1747 naar aanleiding van een door den Gouvern.^r Gener.^l ingebracht vertoog houdende: „Bedenkingen over de jaarlyksche retouren uyt Indien voor rekening van de O. I. Maats.^r der Ver. Nederl.,” ten eynde daarmede tot eene verdere verbetering van den staat der saken voor de Nederl. Maats.^r in deze gewesten te suppleren en dus ook te voldoen aan het doelwit ter herstelling der vervallen zaken.

(Dit vertoog, waarmede de raad van Indie zich hoofdzakelyk vereenigde is verdeeld in Hoofdstukken waarvan het eerste handelt „over de schepen tot retour dienende; het tweede over de wyse van versending der retouren uyt Indie naar Nederl.; het derde van de differente soorten van retouren, de quantiteiten, die men daarvan uyt Indien naar Nederl. vervoeren kan, item het getal der schepen daartoe benoodigd; het vierde van het capitael, dat tot het retour werd vereyscht, de vergrooting van dien in Nederland en Indie en de influentie, die hetzelfde heeft op de wezentlyke verbetering van 's Comp.^s staat.

(Het eerste en tweede Hoofdstuk mag, naar ik meen, worden achterwege gelaten, daarin worden onderwerpen behandeld, waarvan het belang is voorby gegaan, in het derde komen echter eenige belangryke punten voor, inzonderheid rakende den handel in en de cultuur van de koffy.

De inhoud van het vierde Hoofdstuk versterkt andermaal het vermoeden, dat van Imhoff vlytig de plannen van Jan Pietersz. Coen en anderen zyner voorgangers als Maetsuyker, van Hoorn, enz, bestudeerd heeft. Uit het 3^e en 4^e Hoofdst. van van Imhoffs betoog op 14 Maart 1747 tot resolutie geworden; laten wy thans hier eenige uittreksels volgen.) —

„Van die articulen van retour die wy meer of min privative en boven andere natien hebben, zyn de speceryen van de eerste soort of geheel en al privatief. In sommige opzigten slechts zyn ons alleen eygen de coffy en de suiker.” „Dese tweede classen heeft men gezegt wel meest te bestaan in coffy en zuiker. Om het eerste te examineren en te bepalen moet men het oog houden op andere aanbren-

gers nevens ons, ten opzigte van het laatste moet men sig rigten na de benodigtheyd tot onderlaging van de schepen.

1°. de coffy werd buyten onsen aanbrenge uyt onze eygen colonien en als een articul van negotie uyt het Roode-meer ook nog door de Engelschen en Franschen van daar en voorts ook door de franschen uyt hare colonien op Mauritius en Mascarenhas vervoert, waarby komt de aanbrenge uyt de Levant en van de West-Indien, waarvan de laatste considerabel is. Het is dan seker, dat er meer coffy reets groeyt als er geconsumeert worden kan in de bewoonde wereld, schoon men een vierde verliest by het gebruyk en dat het dus moeyelyk is met opsigt tot de consumptie eene bepaling te maken omtrent de quantiteyt, die men aanvoeren moet, dewyl er zoovele en meer zyn als men noodig heeft, die hetzelfde kunnen doen. Maar dewyl het voornamelyk hierop aankomt wie de coffy het *beste koop* leveren en dus het *langste* aan de markt blyven kan, zoo heeft de Comp. van Nederland hier omtrent veel voorregt; dewyl haar dit art. tot onderlaag van de scheepen dienen kan en zy dus niet enkel en alleen daarop varen moet en dat kan men niet doen noch met de Mochase, omdat men die by geheele scheepsladingen vervoeren moet, dewyl Mocha weynig anders uytlevert en den handel op het Roodemeer ook niet veel is als men geen coffy van daar in retour terug brengen en daarop ook winst hebben kan; noch met de Bourbonsche, dewyl de constitutie der francen en de situatie van hare colonien niet toelaat sulks zoo zuinig te overleggen, daar wy integendeel en op Ceylon en op Batavia de coffy gereed en aan de hand hebben tot sulken eynde; noch met de Levantsche, dewyl die buyten des te duur uytkomt, omdat voornamentlyk in Arabien groeyt en van daar ten deele te lande moet vervoert worden, naar de havens van de Middellandsche-zee en dewyl de ondervinding leert, dat selfs de Mochase leverantien, die nog naderby liggen, verloopen als de coffy so laag in prys daalt, zoo moet die aanbrenge uyt de Levant nog vry meer daarby lyden.

Eyndelyk kan dit ook niet geschieden met Westindische coffy, dewyl de schepen die dezelve aanbrengen, daarop voor het grootste gedeelte varen en de planters haar bestaan daaruyt vinden moeten, dat geen rekening geeft als de uytkoopsprys op een schelling loopt, noch voor den overvoerder tot vracht, noch voor den Colonier, die alles wat tot den landbouw noodig is, daar veel duurder als hier

bekostigen moet; noch ook voor den koopman, die deselve aanbrengt, dewyl hy al eens 50 % daarop winnende geen capitaal genoeg daarin besteden kan, als de markt zoo laag is, om soodanigen soberen artikel aan de hand te houden.

Als dan de *probabele consumptie* van coffy gerekend werd op *agt* en de *aanbreng* op *tien millioen ponden*, schoon de Holl. Comp. daarvan na alle waarschyndykheid alleen de helft wel aanbrengen en debiteren of opleggen (zal) soo zy het goedvind, te meer dit een artikel is, dat in eenige jaren niet bederft noch verergert; maar in de eerste jaren selvs beter wordt. En dit bewyst dan ook dat *vyff millioenen ponden* coffy of plus minus 4 groote schepen van 150 voet met dat artikel alleen, niet te veel zyn voor de rekening, die men thans opmaakt.

2°. *de suiker* is van eene geheel andere consideratie als de coffy, want daarvan dient men *a)* geen ander gebruyk te maken, dan voor soo verre het tot supplement kan strekken voor onderlaag van de schepen, omdat hiervan sulken abundantie valt in onse eygene en andere plantagies in de West-Indien, dat die altoos en op den duur op zoodanigen lagen prys is en blyft, dat het niet veel beschieten kan, omdat onse Colonien ook dien aftrek naar Europa zoo hogelyk niet benodigt hebben als de coffy, dewyl de laatste geheel niet; maar de eerste zeer wel zonder dat, in Indien te debiteren is. *b)* De quanteyt van deselve behoeft dan zoozeer niet bepaald te worden, dog om er egter een gissing op te maken, onderstelt zynde, dat er van de coffy twee scheepsloadingen werden gehouden, voor een vroeg- en een na-schip, dat de resterende scheepsloadingen, onderlaag voor agt schepen geven, de cauris voor een negende en de salpeter voor agt anderen en dat er dus nog voor drie à vier schepen onderlaag manqueren kan, soo kan men één scheepsloading of van 10 tot 12 maal 100/m ₧ zuyker voor Europa rekenen, enz.

(„Het IVe Hoofdstuk van van Imhoffs betoog, handelende: van het Capitaal, dat tot het retour werd vereyscht, de vergrooting van dien in Nederland en in Indie en de influentie, die het heeft op de wesenyke verbetering van 's Comp.* staat aan alle oorden” verdeelt hy in 2 afsnydingen. De 1^e handelt over „het jaarlycx retour aan kapitaal of inkoops kostende”. Voorop stelt v. I. „dat het retour „hoog op stok zal loopen, schoon het maar ten deele gegist kan

„ worden. De directe bezending uyt China met twee schepen com-
 „ pteert men apart op ongeveer 12 ton en het overige retour op
 „ 54 tonnen gouds, zoodat de Comp. in Indie tot retour besteden
 „ kan, met het Chinesche retour en met de thee op vracht van
 „ Batavia, 68 ton.” In de tweede afsnyding behandelt van Imhoff
 de vergrooting van het kapitaal in Nederland en Indie en zegt
 daarvan in verband tot het voorgaande o. a. het volgende:)

„ Maar op die wyze wordt het ordinaire kapitaal, dat de Comp.
 van hare retouren in Nederland gewend was te maken merkelyk
 vergroot en dat van Indie moet gevolgelyk ook merkelyk vergroot
 worden

Het is wel waar, dat een koopman sig ook in den handel selfs
 het licht betimmeren kan met te veel goederen aan de markt te
 brengen, hy kan ook met te veel by der hand te nemen zig in te
 grooten omslag steken tot zyn schade en het capitaal, dat hy laat
 roulleren wel te veel vergrooten, meer als hy met profyt heheeren
 kan; maar in geen van die drie omstandigheden bevindt zich de
 Nederl. Comp. met het voorgestelde; want de exempelen van vele
 voorgaande jaren, de redenen van den aanvoer, omtrent sommige
 artikelen voorwaarts gegeven en de presuntive sleet van goederen in
 Europa, maakt dat de gecaluleerde quantiteyt retouren niet te groot
 is, voor onze maats.^v, schoon het gebeuren kan, dat zy, byaldien
 andere commercianten op Indie terselver tyd ook op dezelfde artikelen
 zyn gevallen, door te grooten aanvoer de markt dalende, wel eens
 weynig op deze of gene dingen wint; maar dat maakt geen gene-
 rale regel en zy moet zig dat getroosten gelyk anderen en dat
 verduren totdat de een of de ander het kamp geeft. Niet dat men
 van gevoelen zoude zyn om anderen het koste wat het wil in den
 grond te boren met de goederen te overvoeren en zoo de markt te
 bederven; want daardoor soude men zig misschien gelyk wel meer in zoo
 grooten omslag kunnen steken, dat men een ander jagende selfs niet
 nalaten zoude ook veel veld te verliezen en dat is misschien hetgeen
 die voormalige groote retouren uyt Indie ten regte voor ruineux moet
 doen aansien maar hier wordt integendeel eene bepaling
 van omslag voorgesteld, zóó kleyn dat dezelve voor zulk een maat-
 schappye al niet kleynder vallen kan en behoudens die bepaling eene
 vergrooting van het capitaal, waarop het alleen maar aankomt en

dus te besien staat of die voordeelig is of niet, waaromtrent men alleen in aanmerking moet nemen, dat het *retour der maats.* tot hiertoe nog het eenigste articul synde der *advancen*, die zy in Nederland maken en waarvan zy en hare lasten goed doen en aan de geïnteresseerdens behoorlyke intresse van hare capitalen bezorgen kan, al vry wat tonnen verkoops werden vereyscht eer de eerste post effen is en voor de tweede iets overblyft en dat dus de vermeerdering van het capitaal der retouren in desen opsigten met 's Comp.'s interest overeenkomende is, volgt van zelfs, zooals ook iemand, die de constitutie van de Comp. kent niet zal kunnen zeggen, dat het geproponeerde hiertoe te groot of door haar niet te beheeren is.

Dit zal ook blyken by de tweede vraag; namentlyk hoe daartoe te komen of hoedanig dat capitaal in Nederland en in Indien zoodanig te vergrooten is, om een jaarlyx retour van 68 tonnen zwaargelds inkoops uyt te vinden.

In den eersten opslag schynt die vrage ligt te beantwoorden, als men zegt, dat hiertoe noodig is jaarlyks voor rekening van de Comp. sooveel meer capitaal aan contanten en coopmanschappen uyt te senden en op die wyze kan het ook sekerlyk geschieden; maar het is myns oordeels de beste en profytelykste weg niet

Voor de Nederl. Maats. is het verre te prefereren, dat men het benoodigd kapitaal in Indie bezorgt door eene meerdere circulatie van contanten buyten last en hasard van de Comp.; twee hoofddeelen heeft die circulatie in Indie, de een herkomstig uyt den inlandschen handel en door de binnenlandsche wissels en door de contanten, die deselve fourneren kan; het tweede hoofddeel is de handel tusschen Europa en Indie. Dat er tusschen Nederland en Indie een handel te dryven is, die niet alleen de Comp. niet prejudicieert, maar selfs voordeel kan geven, moet men hier eerst aantoonen om daarna te bewyzen, dat daaruyt een groot roulement van penningen voordeelig voor de Comp. kan gevonden worden

De handel uyt Nederland naar Indie levert niets uyt, of de Comp. sou nog meer voordeel hebben met hetzelfde aan iedereen te permittieren uyt te zenden onder eene matige betaling van vracht, als met die artikelen aan haar zelve te houden, zoo het laatste al doenlyk was, dat het sekerlyk niet is, dewyl de Comp. reeds permitteerende kassen met dranken en het transport van provisien onder die benaming

veel andere dlngen kunnen doorgaan en niets permitterende weder in deselve inconuenienten vervallen zoude als beuorens, dat men in steede van eenen regelmatigcn aanbrengr, waaraf de Comp. thans sonder eenig deboursement een inkomen van byna 100,000 gulden heeft, een onregelmatigen aanbrengr zou dienen te conniveren, waaraf de Comp. niets zou profiteren en waarmede haar schepen daarenboven nog belemmerd en selfs in geuaar gebragt kunnen worden. De gepermitteerde aanvoer zou dus nog geëxtendeerd moe'en worden tot alle stukgoederen, onder betaling van vracht pro rato van de volume en winst die deselve geuen kunnen, als: manufacturen, krameryen en wat dies meer zy, aan de Comp. reserverende de pondgoederen, gelyk yzer, koper, lood, quik, enz.

Ja, ook de vervoer van contanten na Indien is thans niet als voordeelig voor de Comp. en deselve van ieder ducaton twee stuyvers hadde in Indien, en in Nederland te betalen, dewyl er dan geen negotie tot schade van de Comp. kan werden gedreven gelyk beuorens eer men den wisselcours op 72 stuyvers de ducaton nog niet gereguleert hadde

In zelveu voege zyn er *articulen van retour* uyt Indien, die de Comp. zonder haar schade niet alleen, maar selfs met voordeel permitteren kan, gelyk thans reeds is de thee op vracht, dewelke soo avantaigens staat, by ontmoeting van ordentelyke pryzen in Nederland, dat de Comp. by geen andere volumineuse articulen van retour, gelyk de *salpeter*, de *coffij*, de *zuyker*, zooveel winnen kan als op dese *thee* op vragt, de *syde* is ook een articul daar capitalen aanhangen en waarby de Comp. thans weynig voordeel doet, zy soude meer winnen, zoo sy een vracht daarop stelde en een ieder permissie gaf zoowel uyt China als uyt Bengale met hare schepen *syde* op vragt af te scheepen, de vragt vooraf in Indien betalende en het goed in Nederland na zig nemende, om ten zynen meesten voordeele te verkopen en hierdoor soude de fabriquen van Nederland apparent beter voorsien worden als thans door de eygen inkoopcn van de Comp. De handel in *diamanten en allerley edelgesteentens* is ook een articul, waarvan de Comp. niets heeft en waaraan zy dus ook niets verliest ¹ met hetselve weg te geuen, integendeel, dewyl dat articul nu

1. Deze handel werd sedert jaren ter sluk gedreven.

geheel en al in handen van onse competeuren is, soude men de Comp. groot voordeel doen, zoo men daarin op die wyse eene afwendig konde maken en dat kan geschieden als de versending van contanten na Indien onder boven bepaalde conditien open is, mits die steenen alsmede passeren door het canaal van de Comp. dat is door hare schepen overgevoerd en in Nederland aan de houders afgegeven werden, nadat in Indien by de versending betaald hebben *drie ten hondert*.

Eyndelyk kan ook selfs de vervoer van *goud* uyt China na Nederland voor de Comp. voordeelig gemaakt worden, met dezelve te permitteren voor *drie ten hondert*, onder adresse van de Comp. met hare uyt dat ryk retournerende schepen. Alle deze posten moeten eene groote circulatie van penningen geven en door de wissels veel geld by de Comp. in kas komen.

IIIe afsnyding. Wat influentie dese voordeelige vergrooting van het Indiasche capitaal heeft op de wezentlyke verbetering van 's Comp. staat alomme. „Om het aannemelyke deser voorstellen te betoogen moet men het wederzydsche voordeel openleggen. De geïnteresseerden in dien handel kunnen meer als een gemeen interest daarby hebben, al is het ook maar met de verzending van zilver naar Indien tzy by retour in wissels of in goederen. Het directe retour in wissels kan voordeel genoeg geven op de voorgestelde wyze, om vele menschen daartoe uyt te lokken en nog meer het retour in wissels als men het geld twee jaar in Indie eerst laat roulleren. Het retour in goederen kan nog voordeeliger zyn, dog is nog meer hasard onderworpen. Geen minder voordeel is in dezen aan de zyde van de Comp. Voorwaarts is reeds *grosso modo* gegist, dat er een half millioen guldens in diamanten te besteden is, misschien kan er jaarlyx de helft van dat bedrag in zyde worden aangelegt en drie quart millioenen aan thee op vragt, te samen 1½ millioen, een half millioen aan goud kan jaarlyx uyt China terug gaan en een half millioen direct op wissel heen en weder, met nog een half millioen om eerst een paar jaar in Indie te roulleren, tzy in de negotie op bodemarye, hetwelk te zamen drie millioen guldens maakt en als er volgens den gemeenen aert der menschen gestelt mag worden, dat daar drie het hare van eene saak kunnen hebben, doorgaans wel vyf daarop vallen, zoo zoude men mogen rekenen, dat er op hope van het bovenstaande expec-

tatief wel 5 milioen of vyftig ton aan contanten sullen kunnen uytgesonden worden naar Indien.

Dewyl nu op dese vyftig ton de Comp. vooreerst tegon $3\frac{1}{3}\%$, een en negen tiende aan winst heeft by de uytzending op de vyf ton aan goud en 5 ton aan juweelen, die terugkeeren à 3% , dertig duysent gulden en op 40 ton aan wissels, die dan apparent soude getelt worden meer als thans, drie ton ruym; want voor de thee en syde op vragt met de ordinaire wissels van 10 à 12 of 13 ton gelyk thans, moet men de capitalen in Indien, de weeskamer en die van erfennissen en besterffennissen in Indien vallende, computeren, zoo blykt ook dat de winst, die de Comp. zoude hebben op dit roulement van penningen zonder eenig verschet of hasard wel op 5 ton of $\frac{1}{2}$ milioen 's jaars kan loopen, dat sekerlyk important is.

Drie capitale voordeelen resulteren daaruyt:

- 1°. Seven ten hondert meer uyt te deelen zonder eenig verlies;
- 2°. den handel van Indie met weynig capitaal levendig te houden;
- 3°. nooyt in Indien verlegen te zyn om contanten.

Het *vijfde Hoofdstuk* bevat eindelyk eene korte recapitulatie der vier vorige hoofdstukken, de wegen en middelen vertoonende om tot het een en ander te komen.

Die wegen en middelen waren volgens de secrete resolutie,

1°. in Nederland, dat men een vast charter van schepen aanneme, daarvan het benoedigde getal aantimmere en de verdeeling der retouren beter regele;

2°. in Indie, dat de retouren ten minste risico wierden verdeeld; dat de publieke volmagten of commissien van de bank en bank van leening van contanten niet meer quamen te nemen dan 2% ; dat alle vorenstaande arrangementen omtrent de remises in juweelen, goud, zyde of thee, buyten eenige bezwaarnisse, na gedane voorstellen wierden geëxecuteerd, etc.

Batavia, in 't Casteel, dato voorsz.

(w. g.) G. W. van Imhoff, J^b. Mossel, D. Nolthenius, S. M. Cluysenaer,
H. Veryssel, A. van Broyel, J. H. Theeling
en P. A. van de Parra, secr^o.

XXII. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem, Baron van Imhoff en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. Oost Ind. Comp. (Heeren XVII.)

Batavia, dd. 31 dec. 1748.

Wel Edele Hoog Agtbare, enz.

Dat het schip Tolduyn, enz.

Java's Oostkust, By onse. enz.

Belangende de inlandsche zaken ter dezer custe, heeft men dit jaar met den Soesoehocnang buyten de dagelykse correspondentie niets te doen gehad . . . den omslag te deser custe (hebben wy) volgens ons besluit van 24 february deses jaars van „het gezag” een *gouvernement* gemaakt ter zaake daar een accressement van zoo groote uytgestrektheyd als dese stranden, 's Comp.^a gebied niet alleen; maar ook de souverainiteyt over zoovele aansienlyke provincien als het geheele eyland Madura en de districten certyds gepronkt hebbende met den titul van koningryken, Sourabaja, Japara en de Westers-stranden, desen meerderen luyster scheen te vereysschen en aan hetselve met soveel en meer regt deed competecen en ook tot bewerking van des te meerder aansien en ontzag onder den inlander, soo noodig was als in verscheyden van de andere provincien, die tot gouvernementen zyn gecreëert en o. a. dat van Macassar, hetwelk om dese reden ook desselfs verheffing uyt eene presidie in een gouvernement verschuldigt is, volgens het genoteerde ter resolutie van 25 April 1694

Bantam heeft in dit jaar 1748 niet meer dan 2881875 ponden peper uytgelevert, De goudgraveryen of liever de opkoopung van het goud op Lampon van degenen, die men tot het graven en opzocken van hetselve zoekt te animeren hebben dit jaar ook al driehondertvyftig realen goud uytgelevert en men denkt ten vervolge van hetgene daaraf almeede gezegt is, dat het daarby niet blyven; maar dit werk nog al van meer succes zyn sal in 't vervolg, dat thans te beter komt nu de Comp. voortaan hare posthoudinge aldaar van het Bantamse ryk betaald krygen en gevolgelyk voor niet aldaar huyshouden zal; want dit is eene der stipulationen by de jongste revolutie in dat ryk ten haren behoefte bedongen, om dewelke alhier

te recenseren en teffens te dienen in antwoord op de remarques door UEd. ter occasie van de huisselyke oncenigheden van dit Bantamsse hof a° 1745 uyt de gebreekeige en erronneuse brieven van den doemaligen gesaghebber Meder gelieven te maken, wy de zaken van dit ryk in haren tezamenhang kortelyk alhier recapituleren en dierhalven zeggen zullen, dat men het verbrodde werk der voors. huysseleyke twisten aan het hof door gem. gezaghebber Meder, met zig noodeloos daarin veel verder te mesleren als 's Comps wegen dienstig was, nog even ten regten tyde geredresseert gekregen hebbende door zyne verhaaste oproeping van daar en aflossing in dat gezag door den Commandeur Brouwer en vervolgens de reeds verregaande beweging en oproeigheden weder van zelfs bedaard en gestild zynde, door het herwaarts senden der uytgeweken princen, waaronder ook 's Konings zoon Pangerang Gusty, van dien tyd af door den Koning nooyt anders genoemd als met den veragtelyken naam van Si-Abdul Raoeff, de saken van het ryk vervolgens ook tranquil en de voors. princen onaangesien veele herhaalde verzoeken van den Koning tot verzending van deselve, hier ongemoeyt gebleven zyn, en dat wel voorbedagtelyk om tyd te geven tot nader beraadslaging, indien er iets waar mogte zyn van het nagt en dag beweenen van zyn zoon, door gez. Meder by die brieven desen Koning soo gratis toegeschreven, dog waarvan het tegendeel by onse generale beschryving van 31 dec. 1746 aan UEd. Hoog Agtb. reets is bedeed en zooverre is gebleken, dat men eyndelyk aan de veelvuldige herhaalde verzoeken van dien vorst om voorsz. princen te versenden niet langer heeft kunnen onttrekken; maar genoodzaakt is geweest daaraan in het najaar 1747 te voldoen, volgens hetgeene UEdh. bedeed is by onsen vorigen van ult°. dec. 1747, zynde dese twee jaren en meer verlopen sints het eerste geval dat hiertoe aanleyding heeft gegeven en de zaak ten eynde is gekomen en in al dien tyd by den Koning geen de minste verandering daaromtrent vernomen ten faveure van gem. princen, ja zelfs niet nadat zig jongst ten uystersten op den tegenwoordigen Kroonprins vertoornd heeft betoond, ten blyke, dat hoe ongelooflyk het ook in den eersten opslag mag voorkomen een vader soodanig tegen zynen zoon geanimeert te zien, in desen noch kunstgreep, noch geveynstheyd op het gemoed des Konings eenigen indruk heeft gehad en dat wesentlyk zoodanig op den anders volgens het regt der geboorte

natuurlyken opvolger gebelgt en verstoort is geworden en gebleven als zynen onophoudelyken aandrang, zoowel dat voors. pangerangs versonden, als dat hem by geschrifte versekering gegeven mogte worden, deselve nooyt van Ceylon terug souden komen, ten overvloede hebben aangewesen, zynde het laatste door hem in dit jaar, ter occasie dat in persoon alhier op Batavia is aangeweest en sig een paar weken opgehouden heeft nog zoo ernstig en met zooveel nadruk gedaan, dat men werk gehad heeft sig van die lastige instantien te ontdoen en hy liet niet na zig na alle omstandigheden te informeren, die omtrent het secureren der voorsz. princen geobserveert waren, selfs op het schip dat tot derselver transport hadde gediend en ten tyde zyns aanwesen ten eylande Onrust aldaar aan het hoofd lag, om sig gerust te stellen omtrent zyn mistrouwen, nopens de versending van voorsz. princen ontstaan uyt het lange dilay alhier om tot derselver versending te treden.

Dog zoo het eenigsints vreemd heeft geschenen 's Konings zoon van den troon geremoveert en schoonzoon van den vorst aan hem in de opvolging geprefereert en soovele princen van desselvs huys in eene onherstelbare disgratie gevallen en van hier versonden te zien, soo zal het nog veel vreemder en verwonderlyker voorkomen, dat men den Koning self ten laatste heeft moeten verzenden om het ryk niet geheel en al het onderste boven gekeerd te zien. Dit evenement staat in alle omstandigheden beschreven sub. datis 9. 17. 18. 20 nov.^{ber} en 4 dec.^{ber} deses jaars en onse rescriptien naar dat comptoir dd. 15 nov.^{ber} en 29 maand, uit dewelke en onse secrete resolutien van den 15 en 21 nov.^{ber} item de gemeene van 25 en 26 dier maand wy kortelyk alhier sullen repeteren, dat de Bantamse Sulthan 't sedert een geruymen tyd al hebbende beginnen te gevoelen de beginselen van die buytensporigheden, die den vader almede in de laatste jaren zynrer regering, zoowel in zyn ryk als voor de Comp. byna onhandelbaar en onverdraaglyk maakt, uytwyzens de papieren van a^o. 1731 tot 1733 tot dat dese prins succedeerde, men hem vervolgens tzedert jaar en dag reeds heeft sien zwerven, dan in het land en dan weder by de zee om tylverdryf te zoeken, plagende zyne onderdanen op eene voor haar seer harde wyze, met allerley divertissementen voor hem en zyn hoffstoet te verzinnen, met noodelooze werken en allerley ongewoone diensten, die de meeste zoodanig drukte, dat zy niet in

staat waren haar onderhoud te zoeken en met extraordinaire contributien en allerley lasten aan haar op te leggen, dat het geheele land onder dese zyne ongebonden regering, met welkers zaken hy sig teffens al ten eenemale aan zyn plaisir overgegeven zynde, byna in 't geheel niet meer quam te bemoeijen, begon te sugten en alle de grooten by hare herwaarts komste, zoowel als de Koninginne daarover begonnen te klagen en de noodige representatien te doen aan den eerstonderget. Gouverneur-Generaal, die ook niet naliet den vorst daarover gedurig het noodige te laten voorstellen, door soodanige boodschappers en den gesaghebber, die 's Comp.* wege aldaar resideert, hem afradende van alle die woeling en vermanende tot een regulierder manier van leven aan syn hoff, ter beter bestiering van het land en tot soulaas van zyne verarmende onderdanen, waarna dan voor een korten tyd wel eens geluysterd; doch welhaast weder hetzelfde beklag by herhaling vernomen wierd van grooten en kleynen, sonder dat ook selfs het aangieren van den Gouverneur-Generaal in persoon; dog incognito, op Bantam, noch 's Konings speelreysje herwaarts in de maand July deses jaars, ten welken occasie men dien vorst dagelyx zag en sprak, daarin eenige verandering ten goede te wege heeft kunnen brengen en tot zooverre dat hy ten laatste begon over te slaan tot allerley gevaarlyke razernyen, met den een na den anderen in zyn hof te mishandelen, ja aan het leven te komen ¹ de grooten haar have te ontnemen, om die aan syne bywyven te geven, den Kroonprins onder gezochtte pretexten te verstooten, die egter door eene tydige vlugt naar Speelwyk het levensgevaar nog ontvlood en het geheele hoff en land zooverre in gevaar, vrees en wanordre te

1. In twee secrete brieven van 9 Nov.^{ber} 1748 berigte de resident te Bantam G. F. Falck o. a. dat de Sultan beweerde, dat zyn overleden vader hem versheuen was, en dat deze hem gelast had aan den aangewezen troonopvolger al de insignia van die waardigheid, als rykskris, enz. te ontnemen, dat de troonopvolger daarop gevlugt was in het fort Speelwyk; dat verder de sultan in de laatste dagen zeven menschen, waaronder zyne zuster met hare dochter om het leven had doen brengen en een zyner bywyven in hoogzwangeren staat voor zyne oogen met rotangs had doen slaan op zulk eene wyze, dat eene ontydige verlossing en de dood van het kind daarvan het gevolg was geweest. De resident beschryft den Sultan als een soort van Nero en stelt voor, dat de Comp. zich van hem meester make en een ander geregeld bestuur instelle, opdat het volk niet in opstand en de stad en het ryk in handen gerake van noordenaars en een aantal zeeroovers, aldaar sedert eenigen tyd in grooten getale aanwezig. (uit 19^e deel 1749.)

brengen, dat de Koninginne met de voornaamste ryxgrooten onder pretext van een gezantschap aan dese regering om over gem. Kroonprins te klagen, de vlugt nemen en sig herwaarts begaven, terwyl de Sulthan door allerley angstvallige gemoedsbewegingen en gedurige ongerustheyd, verserende het Bantamse ryk als sonder hoofd, sonder regering en sonder ordre en dus alles een tydlang in die crisis daarna geschapen was, dat men eene totale omkeering en destructie kon verwagten, wanneer de twyfelmoedige onderdaan soolange reeds afgemat en als moedeloos gemaakt, door het een of ander incident eens gaande gemaakt mogte wesen en de slaafagtige subordinatie, die alleen sooveele plageryen hadde doen dragen eens quam af te schudden, dat niet dan van de allergevaarlykste gevolgen konde vergezeld gaan, zoodat ook de belangen van de Comp. zoozeer geperecliteerd werden, als die van het ryk selfs, dewyl zy in het laatste soowel ten opsigte van de nabuurschap als uythoofde harer bezettingen in dat ryk en de leverantien van peper uyt hetselve zooveel deel moest nemen. Dog onder Gods zegen heeft men alle die waarschylyke gevaren nog in tyds voorgekomen, door eene cordate resolutie, dewelke ook in deze zaak, soowel door het „periculum in mora” als door de gevaarlyke situatie der oorlogszaken in Europa en de consideratien, hoezeer een vyand by een onverwagte komste aan desen oirt van zoodanigen gesteldheyt deses aangrensenden ryks profiteren konde, ten hoogste noodig was en zoowel van pas genomen, mitsgaders zoo voorzigtig uytgevoerd is, dat Bantam maar voor weynig dagen zig in die crisis bevonden heeft en de zaak vervolgens tot blydschap van grooten en kleynen door ons ter bevrediging van alle de gemoederen in diervoegen geschikt is, door de versekering van 's Konings persoon en zyne versending met het schip Eyndhoef naar Amboina, ¹ dat alles ten naasten by weder effen is geraakt, zynde het ryk by de Comp. selfs

1. Nadat de resident Palek vruchteloos getraecht had de Sultan te overreden, om met een Comp. jagt een „springtogtje” naar Batavia te doen, werd op geheimen last der Hooge Regering de Sultan op 16 november, wanneer hy als naar gewoonte des namiddags naar de Passchaan wilde gaan, door den Kapitein Weytman in arrest genomen en eerst in de woning van dien Kapitein bewaard en daarna des avonds onder militair geleide naar het fort Speelwyk overgebracht. De Sultan liet geen middelen onbeproefd om weder vry te komen, ook het middel van omkoopung zocht hy te bezigen; doch zonder opschudding werd de vorst nu aan boord van een jagt, daarna naar het eiland Blam en eindelyk naar zyne eindbestemming vervoerd.

als ter bestiering overgenomen, het manieiment van zaken en de exercitie van de koninklyke waardigheyt aan de Koninginne onder den titel van regentesse opgedragen, onder toevoeging van den Kroonprins, den tachtigjarigen ryxbestierder, zynen adjunct den opperregter en secretaris van het ryk als ryx-en-regeringsraden en voorts onder zoodanige conditien als het daaraf geëxpedieerde patent door de Koningin en alle voors. ryxgrooten in het openbaar en ten bywesen van de Koningskinderen en naastbestaanden, uyt welke eerstgem. hem maar één is gevolgt en waaraf de overigen thans stil en vredig op Bantam wonen, ter publicque vergaderplaatse op het groote pleyn off voorhoff ondertekend desen in copia verzellende UEd. Hoogagtb. nader aanwyzen zal ' en dit alles is met volkomen genoegen van grooten en kleenen in diervoegen, reeds zedert ééne maand in treyn gebragt, tot merkelijke gerustheyd deser regering, die niet twyfen wil of UEd. sullen sig dese hare cordate en zoo zij hoopt van pas genomen ernstige mesures laten welgevallen, zynde de Koning voor 't uyerlyke met alle sagtsinnigheid en deferentie behandeld, door het jagt de Nederlandsche Maagd, dat in den jare 1747 ten dienste deser regering ten eylande Onrust is aangemaakt, van Bantam afgehaald tot den tyd van zyn vertrek ten eylande Edam gelogeert en gedefroyeert en vervolgens zooveel volk tot zyne portie toegevoegd als hy zelfs heeft gerequireerd en opgegeven, bestaande in ruym sestig zoo mans als vrouwen, ook het noodige tot zyne receptie, onthaling en verblyf in Amboina, de ministers aldaar aangeschreven, item naar Sourabaya alwaar hy en passant aangieren moeste, ter zake het schip aldaar voor Amboina ryst moest laden, soodat hy daaromtrent niet te klagen hebben sal, enz.

Batavia's hoofdstuk sullende beginnen, enz.

Het fonds van de *Bank van leening* door den grooten toeloop in den aanvang deses jaars niet toereykende bevonden zynde, heeft men by resol. van 23 January commissarissen van deselve gequalificeert om eene inroeping te doen van 20% of 60000 Rd^r., die egter volgens onse nadere resolutie van 27 aug. met het sluyten der boeken weder zyn gereslitueert, omdat het capitaal toen strekken konde, hebbende de voors. bank na het sluyten harer boeken, die volgens

1. Zie dit patent hierachter onder N°. XXIII.

onse resolutie van 8 oct. jl. nu voor de eerste maal gevisiteerd en volgens het genoteerde by ons nader besluit van 10 deser wel bevonden zijn, en voortaan ook altoos gevisiteerd sullen worden door den visitateur en boekhouder.generaal van de Comp. ten eynde onder een specialen eed van secretesse begrepen, nu voor een vol jaar niet meer uytgedeed dan 5% hetwelk geen genoegsam interest zynde hier te lande, om hare actien te houden buyten verval, soo hebben wy om deese en verdere redenen ter resol. van 27 aug. vermeld noodig geoordeeld van alle panden zonder onderscheid voortaan te laten betalen $\frac{3}{4}$ % enz.

Nopens de *inlandse zaken* is ook by Resolutie van 9 febr. nader ordre gesteld tot het aanmaken van 2000 looden penningen op nieuws tot merkteekenen van de onderscheidene natien en hoofden. . . .

Zynde in dese bovenlanden alles door Godes Goedheid in eene gewenschte ruste en vrede en het aanqueecken der producten vry wat toenemende

Voor al in 't articul van de peper, waaraf dit jaar wel 722 picols of ruim 300 picols meer geleverd zyn als anno pass°. of oyt bevorens en dewyl men dat attribueren kan aan de nieuwe aanplantingen van den presenten tyd, die nu vrugten beginnen te geven en men niet opgehouden heeft en nog niet discontinueert den inlander tot gereeteneerde aanplantingen op te wekken, soo is er groote verwachting van dit articul voor den volgenden tyd en de coffy-leverantie is ook weder hersteld van schaars 5000 picols, die deselve op de komste van den presenten Gouverneur-Generaal maar halen konde op omtrent 12000 picols, sonder te spreken van indigo en het cattoene garen, nevens de twee nieuwe articulen van Cajoe Lacka of Java's roode verfhout of de Sintok of wilde canneel, die daar nu nog bygekomen zyn, zoodat de meerdere attentie op het werk der bovenlanden en den landbouw van goed gevolg schynt te wesen.

Het strekt den presenten Gouverneur-Generaal tot d'uyterste verpligting, dat UEdh. soo favorabel ten zynen opsigte hebben gelieven te disponeren over het land, thans genaamt *Buytenzorg* of het westergedeelte van Campong Baroe, in den jare 1745 ter bebouwing onder handen genomen en door UEdh. soo gratieus aan hem toegestaan; dog nadien het schynt dat UEdh. 't zy door wangunstige penpen van hier of verkeerde rapporten ginder, daarvan een gantsch ander denk-

beeld gegeven is, als hetgeene met de wesentlykheid der zaken overeenkomt, so verzoeken wy verlof om deselve daaromtrent nader te elucideren.

Eerstelyk ten belange van de hoge heerlykheid, dat van die saak by het adviso, de propositie en het geresolveerde op 10 aug. 1745 maar aanhaling gedaan is, om de uytgave van dit land, de aangelegentheyd van dies betere bebouwing en de middelen om daartoe te komen te connecteren met 't geene UEd. Hoogagtb. in Nederland was voorgesteld om het landleven alhier voor de Colonien niet alleen profytelyk, maar ook aangenaam te maken, dog geensints met intentie om van dit land een hoge heerlykheid te maken; want UEd. gelieven zelfs maar te considereren, waartoe dat dienen soude omtrent een land, dat successive van den eenen Gouverneur-Generaal op den anderen soude overgaan en waarvan de consecutive bezitter gevolglyk in dit land geen hoger heerlykheid behoeft te pretenderen als degeene die hy officie wegen heeft en in effecte is het ook met de zaak soo gelegen; want dit land Buytensorg heeft tot op dit uur nog geen hoger of ook geen andere jurisdictie als degeene, die alle landen van particuliere hebben, waarvan sommigen zelfs naby Buytensorg liggen ¹.

1. Op 10 aug. 1745 was door den GG. van Imhoff in rade van Indie ter tafel gebragt een „schriftuur“ waarvan de strekking was, om ten einde de „betere bebouwing der landen binnen de domeynen en uytgestrektheyd van dit Jakatrasche koninkryk te animeren, aan den Gouvern. Genrl. van Indie in de bovenlanden gelegenheid te geven tot aanleg eener landbouwonderneming. Daartoe kwam aan van Imhoff geschikt voor de overzyde van Kampong Baroe en stelde hy voor, onder nadere goedkeuring van het opperbestuur hem dit land te verleenen tot bovengen. doel, gesepareert van de ordinaire jurisdictie en zoodanige vryheden, voorregten en vergoeningen als by vrye heerlykheden gehören“, met dien verstande echter, dat deze donatie zou plaats vinden, onder de clause *de non alienando*, aan den onderget. als GG. en zyne opvolgers in officie. Dit schriftuur is uitgegeven door den heer P. A. Leupe in Bydr. taal land-en-volkenk. N. I. nieuwe reeks 7^e deel 254. Het werd door resol. der Hooge Regering goedgekeurd. Het Opperbestuur schreef daarop dd. 15 sept. 1747 aan de Hooge Regering in Indie hierover het volgende:

„Dat het cultiveren en beplanten van onbebouwde en woestliggende landen in Indie en inzonderheid op Java van zeer groot aanbelang en voordeel is voor de Comp. is buyten contestatie en wy hebben ook even daarom geen bedenkykheid gemaakt om de middelen, die daartoe van hier werkstellig zouden kunnen worden gemaakt en door GG. v. Imhoff by zyne bewuste consideratien zyn geproponceert te amplecteren en in zooverre ons daartoe gelegenheid aan handen is gekomen, daarvan gebruik te maken; dogh dewyl het effect van het *utile*, dat uyt die geamplecteerte en te werk geleide middelen nog moet voorkomen, van den tyd zal moeten worden afgewagt, zoo begrypen wy ook, dat het alsdan eerst regt tyd zal worden om op het

En ten tweeden sou ook de introductie van zoo groote privilegien als de hooge heerlykheden in Europa of ook in Nederland, in 't gemeen hier niet dienstig zyn en tot zooverre heeft sig ook de zin van de propositie (niet) uytgestrekt, want gelyk UEdh. ten regte aanmerken en ook wel waar is, dat die uitgestrekte voorregten en wy voegen daarby hier te lande nog meer dan elders, souden kunnen worden misbruykt, niet alleen omdat deselve vallen kunnen in quade handen; maar ook omdat het inlandsche bestier hier onder een souvereyn en onverdeelt gesag dient te blyven en een gemeen Europees, de nieuwe boeren niet uytgesloten, sig nu reets te veel als een heer rekent onder den inlander, tot zooverre, dat men werks genoeg heeft deselve in toom te houden, zoo zouden ook de inconvenienten soovle zyn, die uyt zoodanige verheffing souden resulteren, dat het sekerlyk, nog de regering alhier, nog ook de overige coloniers aangenaam souden kunnen wesen eenigen daaronder zooverre te distingueren.

Dus zyn de landen hier, en dat moeten zy ook blyven, plantagies, vrye erven en waar eene specie van heerlykheit voor zooverre den aart van het land, de gewoontens der Javanen en het oude herkomen

tweede geproponceerde van den GG. te denken, namentlyk of men by dat *utile* van den landbouw, ook niet het aangename van het landleven zou dienen te paren met het oprigten van dorpen, het instellen van heerlykheden onder eene gesubordineerde jurisdictie en waarover wy alsdan, wanneer UEd. daartoe propositie komen te doen UEd. ons goedvinden zullen laten toekomen. Ondertusschen dewyl UEd. niets verzuyme van hetgeene kan dienen ter bevordering en voortzetting van de cultivering en aanplanting dier landen, zoo willen wy onsen GG. van Imhoff dat genoegen gaarne geven, dat wy approberen de uytgifte van een gedeelte van het landschap Kampong Baroe in de Jaccatrasche landen aan gem. Generaal, dogh *niet* aan zyne successseurs indertyd, *onder zoodanige conditie* als by het geschrift in UWEd. resolutie van 10 aug.^o (1745) geinscreert, staan vervat; dogh dewyl UEd. dese uytgifte wel zouden willen doen dienen tot een regel, waarnaar de uytgifte van heerlykheden int vervolg, des goedgevonden werdende, zouden kunnen worden ingerigt, zoo moeten wy zeggen, dat wy uythoofde van een bedugting die wy hebben, dat die heerlykheden niet althoos in zulke goede handen zullen vallen, als wel deze nu valt, niet gaarne zien, om alle gevolgen voor den aanstaande te vermyden, dat deze heerlykheid wierd uytgegeven ook met hooge jurisdictie; maar dat de uytgifte van deze heerlykheid geschiede eeniglyk met lage of ambagtsheerlykheid jurisdictie, als meerder overeenkomende met het eigen project van onzen GG. v. Imhoff; te weten: om aan sommige gedistingeerde goederen te verleenen eene gesubordineerde jurisdictie, alzo zelfs schepenen van Batavia geen hooge jurisdictie hebben; maar gehouden zyn hare doodvonnissen aan UEd. ter approbatie te presenteren. *

Op deze aanschryving volgde het bovenstaande antwoord der Hooge regering.

medebrengen, dat degeene die op dat land wonen den eygenaar sooveel als haren landheer rekenen by eene redelyke behandeling hem allerley hofdiensten doen; want by eene onredelyke loopen zy aanstonds weg en laten hem met het land zonder volk zitten en voorts thienden of huur, ook wel een vyfde aan hem opbrengen, nadat het land beter of slegter is, hebbende alle de uytgegeven landen en dat is den eersten oorsprong van alle de eygendommen der ingelanden, dese verpligting in 'tgemeen, dat zy hare producten van coffy en peper etc. aan de Comp. moeten leveren en dat is ook al wat de Comp. daaraf heeft, daar integendeel de overige landen, die nog bywege van concessie zyn onder het bestier der Javaanse hoofden, waarvan dit Buitenzorg ook een is, als hebbende voordesen onder het inlandse hoofd van Campong Baroe behoort, buyten deze verpligting ook nog gehouden zyn tot allerley diensten voor de Comp. en thans ook tot eene vaste leverantie van pady of ryst in de bolster in de pakhuysen alhier . . . welke leverantie by onse resolutie van 8 nov. 1746 bepaald is en een weynig geschikt na proportie van de coffy, om dat servituut goed te maken, dewyl de leverantie van de laatste nog eenigsints voor een beneficie werd gerekend, schoon er tusschen de eene en andere soort van landen geen ander onderscheid is, als dat de eerste in vorige tyden afgestaan zyn in eygendom voor sekere taxatien en vervolgens door eygenaars gelyk de anderen door de vrugtgebruykers zyn bebouwd en beplant geworden en van den laatstgemelden aard is Buytenzorg of het land ten westen van de groote rivier aan den voet van den berg Salak gelegen en sig strekkende tot aan de rivier van Tangerang, daar alle het land wederom staat onder een ander gemeen hoofd der Javanen, gelyk ten noorden het district van een derde Javaanse regent te vinden is; wiens land genoemd werd Coedong Badak, blyvende ten zuyden en ten oosten het overige land van Campong Baroe, dat sig beoosten de groote rivier nog zoo verre uytstrekt tot aan het gebergte, dat het voor den inlandsen regent nog naauwlyks te beheeren is en dewyl hieruyt blykt. dat de plaats of plantagie of het land en district nu genaamd Buytenzorg niet anders nu staat onder den Gouvern. Gener.¹ die het woeste en onbebouwde nu besig is op eygen kosten te verbeteren en gevolgelyk daaromtrent gelyk staat met de minste der ingelanden, die men soodanige landen in eygendom gewend is te geven, dat het

bevorens ten opzichte der diensten en verplichtingen aan de Comp. heeft gestaan onder het inlandse hoofd, soo blykt ook dat de Comp. met dien afstand niets verliest en by dies bebouwing integendeel wint, doordien de vorige opzigter na hetgeen reeds gezegd is, soo grooten district niet kunnende beheeren naar behooren, nu integendeel twee voor een aan dies verbetering bezig zyn en de Comp. soude nooyt van dat land Campong Baroe, sooals het gecombineert was, dat gekregen hebben, wat zy nu van Buytenzorg en Campong Baroe beyden krygt, dewyl de inlandse regent nu de handen wat ruymmer, een goed exempel voor hem en ook door deze nabuurschap wat meer ondersteuning of by nalatigheyd ongenoegen te wagten hebbende, veel meer dan bevorens besig is zyn land te bebouwen en bebouwb aar te maken door waterleydingen en andere middelen, die den inlander daartoe aanmoedigen kunnen.

Op dien voet dan is de uytgave van het land Buytenzorg geschied met een oogmerk om de landbouw in 't gemeen daardoor te bevorderen en UEdh. begrypen ligt, dat het oog van een hoofdgebieder deser landen door al sulke uytspanninge over den landbouw gaande, niet anders dan profytelyk kan zyn, voor alle ingelanden, welke landeryen in 't gemeen ook sedert vier of vyf jaar werkelyk en oogschynlyk verbetert zyn; maar indien sulks alleen zoude wesen voor den weynigen tyd, dat de presente Gouv. Gen.¹ misschien nog in dit bestier of in 't leven sal blyven, zoo soude het waarlyk te veel moeyte genomen en voor de Comp. ook te beklagen zyn, dewyl dan Buytenzorg en de landen daaromtrent welhaast weder tot hare vorige woestheid soudren keeren, soodanig dat selfs niet te besigtigen soude wesen, sooals het bevorens daarmede gelegen was vóór het opruymen der wegen en het weggappen der wildernissen en daarom neemt de presente Gouverneur-Gener.¹ de vryheid UEdh. nadere gunstige dispositie te vragen en te versoeken, dat deselve hem dat faueur gelieven te bewyzen, dat zoo veele andere gants gemeene coloniërs en ingezetenen genoten hebben om het voors. land Buytenzorg, by eene billyke taxatie geschikt naar dies waarde ten tyde hetselve door dese regering wierd afgestaan in eygendom, voor hem en zyne erfgenamen te mogen overnemen, 't zy op dien voet als de andere uytgegeven landen door de Comp. altoos zyn overgelaten aan particuliere bebouwers en beplanters of ook selfs behoudens de tegenwoordige verpligte lands-

diensten en servituten voorwaarts aangehaald en daarvoor sal hy aan UEdh. hebben de hoogste verpligting, dewyl hy dan hope heeft in der tyd weder te sien inkomen met eenig voordeel de nog al naamwaardige kosten, die daaraan tot hiertoe reets zyn geïmpendeert en nog verder gedaan zullen moeten worden om er iets goeds van te maken en UEdh. kunnen wel verzekerd zyn, dat van dit gunstbewys noeh door hem, noeh door zyne erfgenamen geen quaat gebruik werde gemaakt; terwyl hy zyn eerste oogmerk in het aanleggen van die plaats steeds in 't oog sal houden, namentlyk de verbetering van het land en de welvaart van de Comp. hetwelke de twee beweegredenen zyn van alle zyne gedane voorstellen en in 't werk gestelde middelen tot hiertoe en zoo hy hoopt dat ook in 't vervolg sullen blyven. ' 1

De inlandse of liever de binnenlandse vaart is by onse vorige van

1. De briefwisseling over Buitenzorg was hiermede nog niet afgedaan; op 18 sept. 1750 schreef het Opperbestuur het navolgende zuur-zoete antwoord, aan den GG. v. Imhoff: „Het is een merkelyk abus van UEd. wanneer haar laten voorstaan, als of ons door wangunstige pennen van Batavia of verkeerde rapporten in 't vaderland van de uytgifte van een gedeelte van het landschap Campong Baroe in de Jacatrasche landen aan onsen jegenw. GG. een gansch ander denkbeeld zou zyn gegeven, als met de wezentlykheid der zaken overeenkwam; want byaldien wy hadden kunnen vermoeden, dat ZEd. intentie had gehad om met de uytgifte van dat land zig te blyven borneren, in diezelve bepalingen zooals menigvuldige andere landen aan particulieren zyn uytgegeven geworden en niet zooals nogtans duydelyk, expressis verbis, wordt gezegd by seker geschrift van den GG. v. Imhoff by UEd. resolutie van 10 aug. 1745 op dit subject genomen, geïnsereert, t. w. om dit distriet te separeren van de ordinaris jurisdictie als eene heerlykheid en geprivilegieerd stuk goed, met hooge en lage jurisdictie en zoodanige vryheden, voorregten en vergunningen als by vrye heerlykheden gehooren, wy zouden ons zoo ampel over die materie by onze letteren aan UEd. dd. 15 sept. 1747 niet hebben behoeven uit te laten; want dan hadden wy den jegenwoordigen GG. v. Imhoff met weynige woorden kunnen accorderen, zooals wy ZEd. thans accorderen by dezen, om een gedeelte van het landschap Compong Baroe, thans genaamd Buytenzorg, op eene billyke taxatie, geschikt na dies waarde ten tyde hetzelfde door UEd. aan ZEd. wierd afgestaan en de uytgifte daarvan verleend, in eygendom voor ZEd. en desselfs erfgenamen te mogen overnemen op dienzelven voet, als andere uytgegeven landen, door de Comp. altoos zyn overgelaten aan particuliere bebouwers, en beplanters en overzulkz zonder hooge, middelbare of lage jurisdictie of titel van Heerlykheid, hoegenaamd, behoudens nogtans dese verpligting, dat de vrugten van dat land komende, moeten worden geleverd aan de Comp. en voorts in verwagting dat de GG. van Imhoff volgens zyne toezegging, zorge zal dragen, dat van deze gunstbewyzig door ZEds. erfgenamen geen kwaad gebruik zal worden gemaakt.“

den 31 oct. reeds gedetailleerd naar hare ware geschapenheid ¹ en progressen tot dusverre, waarby wy niets te voegen hebben, als dat men by resolutie van 25 Juny heeft verstaan aan alle particuliere handelaars 's Comp.* onderdanen onder de nodige restrictien en precautien om de wille van de doemalige nog dubieuse tydsgesteldheid te permitteren om zig van de overschietende scheepsruymte ter custe Cormandel te mogen bedienen tot transport harer goederen met 's Comp.* schepen voor 5% aan fragt; want dewyl men tans die cust bezoekt als in 't voorbygaan, daar meer schepen somtyds (aanwezig zyn) als de ministers goederen hebben om te laden, zoo kan de Comp. sig wel bedienen van dat voordeel, dat anders in handen van particuliere negotianten van andere natien valt Deze rede en het hoofdoogmerk om van Batavia te maken een oplegplaats of een entre-port voor den handel in deze zeeën, hebben ons ook genoodzaakt in de thollen alhier op 6de dezer eene notable verandering te maken, met den inkomenden thol te verhogen by ses ten honderd sonder korting en den uytgaanden thol daarentegen geheel af te schaffen op de lywaten of pakgoederen, mitsgaders op de aangiering te modereren op de helfte, by wege van weder aftrekking, wanneer de goederen aangegeven om weder vervoert te worden en by het inkomen door den pagter met behoortlyke zegels voorzien sonder defect aan de laatstgen. in hetzelfde pagtjaar, dat volgens aloud gebruyk 1 January ingaat, weder uytgevoert worden en den pagter van de ontfangen 6% drie ten hondert zal moeten restitueren, want indien dat niet was geschied, soo zoude niemand, die gesind was naar eenige andere plaatse over Batavia te gaan de zware tolln van vier inkomende en weder 4% uytgaande regten hebben kunnen goedmaken en de aangierders zouden afgeschrikt zyn geworden om deze plaats te bezoeken, soocals de ondervinding en de klagten der kooplieden sedert de bepaling van dien tol hebben doen sien en hoewel dat verschil en die verandering in den tol, by de

1. In desen brief van 31 oct. 1748 hadden GG. en R. berigt gegeven, dat de binnenlandsche vaart en handel in Indie, van plaats tot plaats nog vooreerst werd waargenomen door de Compagnie selve met Comp.* schepen, naast en gelyktydig met den handel der particulieren, omdat dese laatsten nog niet by magte waren, zoo wegens gemis aan voldoende kapitaal als vooral door gebrek aan zeevarend volk, om dien handel en die vaart alleen voldoende waar te nemen en er dus vrees bestond, dat indien de Comp. zich geheel daaraan onttrok, deze handel en vaart in handen vallen zouden van magtige concurrenten als byv. de Engelschen.

verpating der domeynen van heden eene daling hebben gegeven in de inkomsten van de boom, wel van 1165 Rds. ter maand, waartoe egter de geldeloosheid, verslapping van den particulieren handel en meer andere nadeelige tydsomstandigheden ook het hare hebben gecontribueert, zoo denkt men dog, dat sulx in 't vervolg wel weder ten goede zal komen

XXIII. Gustaaff Willem Baron van Imhof, Gouverneur Generaal en de Raden wegens den Raad der Vereenigde Nederlanden en de Nederlandsche Maatschappy in India, allen dengeenen die dezen sien of den inhoud dezès te weten nodig is, salut! doen te weten:
(onttrooning van den Sultan, instelling van een Regentschap, te Bantam).

Nademalen de saken van het Bantamse ryk door eene al lang ontdekke, dog eyndelyk tot openbare buytensporigheden en gevaarlyke rasernyen overgeslagene indispositie van den koning, tsedert eenigen tyd reeds seer verre verlopen en ten laasten in sodanige crisis en vroese voor een totale omkeering en gantschelyk verval gekomen zyn, dat niet alleen de koninginne en skonings schoonzoon den in anno 1746 door de Compagnie op skonings iterative en sterke verzoeken bevestigden kroonprins Pangerang Ratoe Sarief nevens skonings eygene dogter, maar ook de voornaamste Bantamse ryxgrooten hare toevlugt en retraite hebben moeten nemen by de Compagnie, om zoowel voor haar leven te zorgen als derzelver adjude en bescherming te verzoeken, ten eynde de saken van het Ryk mogen worden bewaart voor eene onherstelbare omkeering en gevreesden totalen ondergang; en wy na ingenomen advis van sCompagnies bediendens aldaar en verder gedaan onderzoek dieswegen bevonden hebben, dat sooseer de welvaart van dit naburig koningryk Jaccatra en 's Comp. hooftablissement in hetzelfde met hare besittinge int gemeen van ons quamen te eysschen, ook ten beste van wederzydse ryken en onderdanen attent te zyn op de onderhouding eener goede en geschikte regeeringsforme in dit aan ons so seer verbondene limitrophe Bantamse ryk, welkers correspondentie met deze hoofdstad noch stil staat noch gemist kan worden; alsoo seer ook de tydts presence van ons vorderde, om ten eersten te stuyten en door onse

tusschenkomste te doen ophouden de gevaarlyke gevolgen, die te vreesen waren van de woede, waarin de koning van dit ryk dezer dagen weder vervallen was, en van tydt tot tydt hoe langer hoe meer scheen te vervallen, door de bovenvermelde ontsteltenisse zyner harssenen en zyne dolle driften, mitsgaders d'extremiteyten, die daaruyt konden voortspruyten tot een irreparable schade, beyde van dat en in dit ryk, en van het groote belang der maatschappye in beyde; Soo ist dat wy genoodsaakt geworden zynde ons te verzeke- ren van de persoon des voorgem. Bantamsen konings, en op de re- geering van het ryk uyt bovengenoemde motiven, met advis en overcenkomste met de voors. koninginne Ratoe Sariefa, den kroon- prins Pangerang Ratoe Sarief, den ouden ryxbestierder Pangerang Coessoema Ningrat en de verdere Bantamse, so hier als ginter aan- wesende grooten, ordre te stellen, goedgevonden en verstaan hebben het geheele Bantamse ryk te nemen onder onse bewaring en bestie- ring tot skonings dood of herstelling toe, dan wel totdat daarover anders zal worden overeengekomen en door ons nader gedisponeert, en dat wy ingevolge van dien hebben noodzakelyk geoordeelt, goed- gevonden en verstaan:

Eerstelyk dat de voors. Bantamse koninginne Ratoe Sarifa, onder den titul van Ratoe Siry Sulthan Bantam, die zy reeds zo lange heeft gevoert, sal hebben het opperbewind van het Bantamse ryk, als regentesse van wegen de compagnie, en uyt onsen name gevol- gelyk zal exerceeren de koninglyke authorityt en het oppergebied over die landen en volkeren, met alle de prerogativen, vryheden, hoogheden en præminentien, die daaraan g'acrocheert zyu, behou- dens de ondervolgende bepalingen, en dat zy in dit regentschap en koninglyk gezag over het Bantamse ryk gevolgelyk zal moeten wor- den erkent, g'eert en gehoorsaamt door een ieder die het aangaat, ook daarin gemainteneert door 's Compagnies bediendens aldaar, agter- volgens de ordre, die wy daaromtrent van tydt tot tydt zullen stellen; des dat de voors. koninginne Ratoe Siry Sulthan Bantam niets zal vermogen te doen dat van eenige aangelegentheyd is, sonder alvorens daarover in te nemen het advis van de volgende voornaamste Ban- tamsche grooten, die haar by dezen als een regeeringsraad worden toegevoegt, te weten:

Den kroonprins Pangerang Ratoe Sarieff.

Den ryxbestierder Pangerang Coessoema Ningrat.

Den opperregter Kiey Fokkee.

Den adjunct ryxbestierder Pangerang Chamied:

Den secretaris van het ryk.

Alles ten overstaan, bywesen en onder de directie van dengeenen, die sCompagnieswegen tot Bantam het gezag voert, en die de faculteit zal hebben in twyffelagtige zaken van veel aangelegentheit, waarin de sentimenten van den voors. raad merkelyk verdeeld en verschillend mogten wesen, of selfs te decideeren, of de saak die onder handen is te surcheeren en daarover onse ordre te vragen en in te nemen; des dat in alle gemeene saken zal worden gehandelt na de wetten en gewoontens van het Bantamse ryk, en de onderdanen alzo bewaart worden, sowel als de grooten, by hare regten en vryheden, en dat de huysselyke bestellingen van weynig belang sullen staan alleen ter bezorging en beschikking van de voors. koninginne regentesse, tot onderhouding van goede ordre en een behoorlyk en noodig aanzien en ontzag onder de gemeente.

Ten tweeden, dat van de inkomsten van het ryk zal worden gegeven een geregte derde, dan wel, indien men dat int vervolg beter mogte oordeelen, na de keuse van de Compagnie eene vaste somme van vyf en twintig duysend Spaanse realen jaarlyx, om daaruyt te vinden het onderhoud van den sulthan, soo lange hy in 't leven en buyten 't ryk afwesig is, dat van de Pangerangs op Ceylon, van den Panambahan hier ter plaatse en van de besitting op Lampong, en dat hetgeene van voors. vyff en twintig duysend rd. Spaans sjaarlyx dan nog zal resteeren, sal strekken in mindering van de verschotten die de Compagnie reeds gedaan heeft, soo aan voors. posthoudinge op Lampong tsedert tien jaren, als omtrent de dertig duysent Spaanse realen, die in den jare 1731 aan het Bantamse ryk door de Compagnie zyn opgeschoten, tot tyd en wyle alle die posten verevent zyn, houdende de Compagnie daarvan behoorlyke rekening, waarna en als de voors. verschotten eens zullen wesen geliquideert, de voors. posten van onderhoud alleen zullen overblyven, te rekenen dat van Lampong op vier duysend Spaanse realen jaarlyx, dat van de pangerangs op Ceylon op twee duysent een hondert, en dat van den Panambahan op vier hondert gelyke realen jaarlyx, makende dus, buyten het onderhoud van den koning, ses duysent vyff hondert

Spaanse realen jaarlyx, én zal oversulx de uytkeering van voors. derde gedeelte der inkomsten alsdan ophouden, behoudens de betaling van voors. onderhoudspenningen telkens een jaar vooruyt, dewelke alsdan op de ordinaire peperrekening zullen werden vereffend.

Ten derde, dat by herstellingen van de regeeringsforme op Bantam, al aanstonds door de koninginne regentesse sal werden gedaan restitutie aan een ieder van het zyne, dat hem in deze dagen door den koning is afgenomen, ook aan de koninginne selfs en pangerang Ratoe van het hare, en wat verder niet behoort tot het ryk off het hof van den vorst, alles nochtans met communicatie en onder het oog van dengeenen, die van wegens de Compagnie tot Bantam het gezag heeft en van de ryxraden, die de koninginne regentesse zyn toegevoegt, ten welkers overstaan ook zal werden gemaakt een deugdelyke en precise inventaris van alle de juweelen, picken, krissen, houwers en andere ornamenten tot het ryk en de koninglyke waardigheyt gehorende, des sal de koninginne regentesse de dispositie behouden over de resteerende juweelen, goud en zilverwerken, en alle andere klynodien niet tot het ryk gehorende en haar of den koning toekomende, behoudens dat zy van het laatste in staat zy, wanneer het gevordert mogte worden, goede aanwysinge te doen ten genoegte van de Compagnie.

Laastelyk behoud de compagnie aan haar de vryheyl om by vervolg van tyd omtrent de voors. schieking van het bestier in het Bantamse ryk, soodanigen verandering te maken als de tydtomstandigheden mogten vereysschen; ook zal de koninginne regentesse moeten bezorgen, dat wanneer de compagnie nodig oordeelt deze of geene gronden, tzy aan de stranden of elders op de eylanden, of aan de vaste wal, te laten opruymen en fortificeeren, tselve ten eersten worde gedaan en dat voor eene redelyke betalinge, daartoe door het volk van Bantam, op de plaats daar het nodig wezen mogte, de vereyschte materialen worden geleverd en aangevoert, behoudens dat de eygenaars der gronden, die de compagnie in diervoegen aan hare fortificatien trekken of op nieuws besetten of versterken mogte, zullen genieten een redelyk equivalent voor dies waarde en de opstallen daarop te vinden, ter taxatie van de voors. ryxraden, en zal de voors. koninginne regentesse sig zo wel in diergelyke als in alle andere extraordinaire gevallen, niet tot de dagelyxe roegeringe van het

land gehorende, altoos moeten gedragen' naar het goedvinden van dese regering, ook zonder consent van dezelve hare administratie en regentschap niet mogen nederleggen of zig het manieiment van zaken onttreken, of ook iemand van de voors. ryxraden, zonder consent van de Compagnie, daarvan uytsluiten, maar in alles tragten te bezorgen het welwezen van de Compagnie en het ryk van Bantam, waarover zy als regentesse is gesteld, zonder daarvan af te wyken in eeniger maniere, tenwelken eynde zy den inhoud dezses door hare ondertekening en zegul in tegenwoordigheyt van sCompagnies bediendens en de voorbenoemde ryxraden, en onder derzelver mede bevestiging, teykening en verzeguling zal moeten bekragtigen en zig tot nakoming van hetzelve verbinden.

Ordonneeren en beveelen dierhalven alle en iegelyk, die onder het Bantamse ryk behoort, lasten ook een iegelyk onzer onderdanen en ingezetenen, int byzondere 's Compagnies hoge en lage gequalificeerders tot Bantam, en voorts een iegelyk dien het aangaat den inhoud dezer t'observeeren en te agtervolgen, alzo wy nodig geoordeelt hebben ten beste van wedersydse landen en volkeren op de bestiering van het Bantamse ryk onder 's Compagnies hoger gezag de voorenstaande orders te stellen.

Gegeven int casteel Batavia op 't eyland groot Java, int koningryk Jaccatra dezen 28ⁿ November, anno 1748. (onder stond) De Gouverneur Generaal van Nederlands India, (was getekent) G. W. van Imhoff. (Ter zyde stond) 's Compⁿ. zegul gedrukt in rode laeque. (Lager) 'Ter ordonnantie van hooggem. Haar Ed^e. (was getekent) N. Jongsma Seerⁿ. (onder stond) Accordcert

(geteekend) N. Jongsma.

XXIV. De Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem Baron van Imhoff en Rade van Indie aan den Opperbewindhebber Z. D. H. den erfstadhouder en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 december 1749.

D. H. en Edel. H. Achtb. HH.

Dewyl, enz.
Java's Oostcust. Wy hebben by ons gewoon praeadvertentie-briefje

van 17 oct. jl. ¹ in 't generaal kennis gegeven van den gewenschten toestand deser kusten en zullen ons althans de eer geven, dienaangaande in desen een weinig nadere opening te geven en wel insonderheyd, dat de Soesochoenang *Pucoeboeana*, zedert op den 16^{en} deser maand zynde komen te overlyden, men al tydig of by het berigt van 's vorsten siekte en de weynige apparentie, die er tot zyne herstelling was, de noodige voorziening heeft gedaan, omtrent de successie van den throon, gelyk sulx by de aankomende secrete brieven van den Gouverneur Hohendorff dd. 25 sept. en 31 dec. ² met onse daarop gepaste antwoorden van 3 oct. en 29 dec. omstandig kan blyken, speciaal dat de voor 3 jaren gedespiceerde opvolger pangerang Depatty Anum, zynde de zoon des vorigen Keysers, die vyf dagen vóór zyn dood *een volkomen en vrijwilligen afstand van het rijk ter vrye dispositie aan de Comp. heeft gedaan*, als te sien is by de copia van het daaraf geëxpeditieerde patent, dat desen verselt, uyt onsen name door den gem. Gouverneur Hohendorff als ryxopvolger is verklaard en onder eene daarvan almede gecoucheerde desen in copia versellende *acte*, den setel ook in diervoegen beklommen heeft ³ waarna men, om andere uytzigten op eenmaal af te snyden weder tot kroonprins, presumtive erfgenaam en opvolger benoemd heeft de pangerang Boeminata, en alle de overige princeen van de vorstelyke familie tot voorkoming van onlusten en quade gevolgen in versekering doen stellen, door welke mesures wy ons flatteren, dat alle bewegingen, die de omswervende princeen nog mogten komen te maken, sullen worden uyt den weg geruynd, schoon de rebel Mancoeboemi de stoutheyd heeft gehad zig mede voor Soesochoenang met den bynaam van Mattaram te doen proclameren, dog voor wiens desseyen, als de nieuwe vorst maar een weynig tyd heeft zig op den throon te vestigen, wy hopen dat weynig te dugten zal zyn, werdende van daar een gezantschap verwagt om by de Comp., die meer dan leenheer

1. Slechts in een 20tal regels wordt in den brief van 17 oct. van Java's Oostk. gesproken en in algemeene uitdrukkingen gemeld, dat alles zich dit jaar tot beterschap had geschikt.

2. Dit is eene schrijffout, lees: 21 dec^{ber}.

3. Deze twee hoogst gewigtige acten, waaruit *de afstand van het geheele rijk van Mataran aan de Ned. Oost-Ind. Comp.* blijkt, volgen hierachter onder n°. XXV; terwijl de secrete missive van Hohendorff dd. 21 dec. daaraan voorafgaat.

van dat ryk geworden is, wegens de optreding van den nieuwen Soesoehoenang alhier het vereyschte compliment van vassalage en eenigsints ook van hommage af te leggen.

Met de Sabandharyen gaat het thans zoo wel en de pagters dragen sig zóó geschikt, dat wy het genoeg hebben te kunnen zeggen, dat onse genomen mesures door een goeden uytslag beantwoord worden, sonder dat men meer van alsulcke moeyelykheden hoort als zig onder het vorige ministerie dagelyks opdeden en de pagtpenningen worden op de bepaalde tyden geïncasseerd

Vermits by een overgesonden lyst gebleken is, dat te deser custe een getal van een en twintig suykermolens wierd gevonden, heeft men dat getal gereduceerd tot op 13 stuex, alsoo de in het Jaccatrasche ryk zynde molens zooveel suiker uytleveren als tot 's Comps benoedigtheyd vereyscht werd en dus ook de preferentie meriteren.

De lasten (van het Gouvernement van Java's Oostkust) bedragen A ^o 174 ^o	f 647574. 7.8
en de winsten en inkomsten.	- 439980. 1.—
dus meer lasten dan winsten.	f 207594. 6.8
de lasten in 174 ^o addeerden.	- 766764. 5.8
en de winsten en inkomsten.	- 130379. 8

of toen meer lasten dan winsten.	f 636384. 17.8
zynde dus dit Gouvernement in comparatie van het vorige jaar <i>minder veragert</i>	f 428790. 11.—

Cheribon en de Preangerlanden genieten het voordeel eener diepe rust en de insaam der producten aldaar gaat nog naar wensch, soodanig dat men desen jare van ginder ontfangen heeft: 7640 picols coffy, 7686 picols suiker, 73 lasten ryst, 100000 \bar{u} gedroogde arreek, 26825 \bar{u} cattoenen garens in soort, 7500 \bar{u} zwarte peper, 8750 \bar{u} indigo, voorts zes houtvloten en ligte houtwerken te samen in gelde kostende / 186079. 19.8

Bantam. Dat het Bantamse ryk van een vry beteren aanschouw is geworden, zedert de staatswisseling daar voorgevallen en omstandig by onse vorige generale missive beschreven, hebben wy reeds bekend gesteld by ons nader schryven dd. 17 oct. dezecs jaars en wy sullen hier met een woord daarby voegen, dat de koninginne regentesse de

zaken aldaar tot ons volkomen genoeg manieert, mitsgaders zig byzonder appliceert op eene ruyme leverantie van peper, met zoodanig succes dat men zedert vele jaren sulc een groote quantiteyt van dien korl van daar niet ontfangen heeft, dan in het nu ten einde gelopen jaar, als zynde aangebragt 4.357.143 fl (peper).

Batavia's hoofdstuk sullende beginnen, enz.

Burgerlyke saken zyn er byna niet te vermelden, dewyl het voornaamste onder deselve reeds voorwaarts onder de collegien is geciteert, ten ware men tot speculatie hier mogte noteren, dat men in den beginne na de bekende ongelukkige onlusten van den jare 1740 te circumspect en te avers geweest zynde om Chinesen met er woon hier in de stad te admitteren, die nu op haar beurt ook maar weynig genegentheit meer hebben deselve te bewonen, want by onse resolutie van 28 January deses jaars is wel permissie gegeven voor alle anachodas of schippers der aankomende jonken met haar suite, schoon ook Chinesche nieuwelingen om in de stad te mogen huysvesten als bewoners; dog weynigen hebben lust daartoe, doordien die natie sig in het haar toegewesen Campong of perk soowel heeft nedergeset na haren sin, dat zy daar liever als binnen de stad wonen.

Inlandsche Saken zyn er ook weynige om in desen te citeren, levende de Jaccatrane en Preanger bovenlanden, door Gods goodheyt in gewenschte rust en vrede, besig met de vermeerdering harer producten, indiervoegen als het berigt van den oppercoopman Van der Velde nader aantoot waaruyt men hier maar voornamentlyk citeert, dat er dit jaar reeds over de 100000 fl peper van het eygen gewas deser landen staat in te komen en dat ook de cattoene-garens in diervoegen zyn toegenomen, dat dese drie schepen alleen meer dan 50000 fl Java's cattoene garens in soort en daaronder 15245 fl Jaccatra's, komen te vervoeren ook heeft men dit jaar reeds sigtbaarlyk kunnen bemerken, dat het meerder en beter bebouwen der bovenlanden deze stad merkelyk ten goede komt; want hetgeen men daarvan seyde by onse voorjarige gener^e miss. dd. 31 dec. 1748, wegens den meerderen afbreng van ryst uyt de bovenlanden naar de stad, is dit jaar nog veel klaarder te percipieren geweest, dewyl de ryst ter bazaar meest altoos op 6 of 7 stuyvers is gebleven de gantang of de last 30 à 35 rds. en de gemeente nooyt

gebrek daaraan heeft gehad, hetwelk wy hopen dat nog verbeteren mag, by het afbrengen van 't opperwater langs de oppervlakte van het hooge land door kleyne canalen, ter bebouwing van soovele andere woest liggende hooge gronden, die van het rivierwater niet kunnen profiteren en alleen door den regen nu bevoogtigd worden. . . en die door dit hulpmiddel daarentegen kunnen worden voorsien naarmate van benodigdheit, welk werk de Gouvern^r.-Gener^l. volgens resolutie van 1 July onder desselvs opzigt genomen heeft en by het voors. berigt van den gecommitteerde tot de saken der inlanders laten ter nederstellen, hoeverre men daarmede gevorderd is, niet sonder hope, dat sulks A° 1750 geheel en al sal worden voltrokken en hadde men dan maar volk genoeg om het land te bebouwen, het is zeer apparent dat de Bataviasehe bovenlanden binnen weynig jaren eene vry betere vertooning soudén maken als voor desen, dat door den tyd ook strekken moet tot merkelyke verbetering van de finantien der maats^r aan dese plaatse, enz.

XXV. Johan Andries Baron van Hohendorff, gouverneur en directeur van Java's Oostkust aan den Gouv. Genl. G. W. Baron van Imhoff en Rade van Indie. (secrete missive.)

Soerakarta, dd. 21 dec. 1749.

HoogEd. enz.

Van den dood van den Socsohoenang Pacoebocana, dewelke gisteren avond de klokke omtrent 9 ure overleden en heden na oude gebruykelykheit vooreerst op de Lariaen begraven is, geve my de eer by desen UwHE. de verschuldigde communicatie te komen geven en teffens schuldpligtig te berigten, dat ik bereets alle hetgene UEdh. my by hooggeresp. aparte missives dd. 3 oct. en 22 p^r. met relatie tot den kroonprins, den pangerang Aria Boeminata en de verdere prinsen hebben gelieven aan te bevelen, sonder de allerminste beweging ter uytvoer heb gebragt en dus op den 15^{en} deser den voors. kroonprins uyt naam van UwHE. tot opvolger in 't Mattaramsche ryk met de meeste decentie en plegtigheit . . . tot de uysterste blydschap van een ieder verklaard en nadat hy alvorens als kroon-

prins gepasseert hadde de hiernevens UEdh. aangeboden wordende *acte obligatoir* en deselve, nevens de jongste contracten op eene plegtige wyse ten bywezen van grooten en kleenen, geestelyke en wereldlyken publicq op de passobaen besworen, naar luyd de conformatie der voorz. acte, hebbende even ten selven dage voorts ook den pangerang Aria Boeminata almede uyt naam van UwHEd. wederom tot pangerang Adipatty verklaard en kort na het afloopen van dese plegtigheid zonder de minste opschudding gearresteert:

den pangerang Adinagara, nevens dess. zoon

den pangerang Boeminata, broeder van den voorsz. verklaarden kroonprins.

den pangerang Danoepaija, en

den pangerang Ingabey, nevens desselvs broeder, zynde dus op Singosarie na, die tot Cadoean is, en thans aldaar ook in goede bewaring werd gehouden, alle de hier aan het Hloff present geweest zynde princen, waarvan allen de hier gearresteerden bereeds, behalven den broeder van den pangerang Ingabey, die hier tot myn terugreise bewaard wordt, al Samarangwaarts afgesonden zyn. Ik hoop en vertrouwd dus met dese geringe verrigtingen vooreerst aan de hooggevenereerde ordre van UwHEd. voldaan te hebben en bidde seer ootmoedig my niet ongunstig te willen opnemen, dat al het voorsz. juist vyf dagen vóór den dood van den ouden keyser door my heeft moeten ter executie gebragt en gelegd worden, om redenen de overledene vorst, die ik by arrivée alhier op den 8 deser nog wel in een soodanigen staat heb gevonden, dat deselve niettegenstaende van onderen sonder eenig gevoel en genoegsaem tot aen syn onderlyff dood was, egter zyn verstand, spraak en memorie magtig zynde, 't Ryk betreffende hadde konnen raadplegen, dog dewyl deselve daertoe niet te brengen was en by het, al op den tweeden dag na myn aenkomst alhier aen my gedaen verzoek om 't bestier van 't ryk op my te willen nemen, bleef persisteren, heb ik voort raadsaam geoordeeld, dewyl de Hoofsche zaeken onmogelyk op dien beloop gelaten en hy van zyn indispositie ook nooit hersteld raken konde, om van hem, ten eynde dus al ten eerste met de nodige schikkingen na de hoge ordre van UwHEd. te kunnen voortvaren en hier alles weder op een goeden voet te brengen, de afstand van het ryk ingevolge desselvs begeerte te accepteren, na luyd der hiernevens in allen

eerbied gevoegde acte by welke UwHEh. consteren zal, dat hy het *Mattaramsche ryk op den 11 deser uyt eygen, vrye en onbedwongen wille aan de Ed. Comp. met ap-en-dependencien in vollen eygendom, sonder eenige de minste voorwaarde of voorbehouding heeft afgestaan en overgegeven* en by de *acte obligatoir* van den pangerang Adi Patty Anom zullen UwHEdh. des behagende kunnen beoogen, onder wat voorwaarden en conditien 't ryk voorsz. door my daerentegen aan dien successeur uyt naam van UwHEd. weder ter bestiering is opgedragen, soo gelyk den vierden dag daerop en waartoe ik, sonder dat UwHEd. van den voorm. afstand vooraf eenige kennis konde geven hoe ongaarne ook, heb moeten treden op de ontfangen geconformeerde onaangename tyding uyt de Mattaram, dat de Pangerang Mancoeboemi zig op den 11^{en} deser mede tot keyser onder den naam van Soesoehoenang Pacoeboeana Senapatty Mattaram, &c. heeft laten proclameren, om dus voor te komen en te stuyten alle verwarring en twyfelmoedigheid, die de voorm. tyding onder de hovelingen en ingesetenen te wege brengt, zynde door dese genomen mesures ook, Gode zy gedankt, zooverre gevorderd, dat een ieder allhier ten volle is gerustgesteld en men zoowel by het overlyden als begraven van den ouden keyser geen de minste bewegingen kon bespeuren; maar wel dat een ieder in de schikkingen na UwHEd. hoge ordre gemaakt het grootst genoegen schept voornamentlyk de verkoren keyzer in de verkiesing van Aria Boeminata in desselvs plaats tot Pangerang Adepatty, die hem indertyd van vry meer nut zal kunnen zyn, als beyde de ryksbestierders, komende oversulx by den inliggenden brief UwHEd. hiervoor zoowel als voor desselvs verheffing zyn onderdanigste dankbaarheid betuigen en UwHEd. op 't eerbiedigste versekeren, dat hy zyne gedane beloften getrouw en getrouwelyk zal onderhouden en doen onderhouden, 't welk ik hoop en van harte wensche, biddende ondertuschen seer ootmoedig, dat myne seer geringe verrigtingen in desen aangehaald, met UwHEd. approbatie mogen geagrecert werden, terwyl inmiddels, enz.

- a.) Acte van afstand en overgave van het Mataramsche ryk door den Soesoehoenang Pacoebocana, &c. &c. ten behoeve van de Doorlugtige Oostindische Comp. verleend by de overgaaf van het voorsz. ryk aan den Java's Gouverneur en Directeur Johan Andries baron van Hohendorff.

Ik Soesoehoenang Pacoebocana Senapatty Ingalaga, Abdul Rachman Sahidin Panatagama, bekenne en verklare met desen openlyk, dat alzoo my om de zware ziekte, waarmede van de hand des Almogende ben bezogt, buyten staet bevinde om langer het magtig Mattaramsche ryk te beheeren, buyten confusie te houden en na behooren te regeren het voorsz. ryk met ap-en-dependentie alle gezag, magt en authoriteyt, welke ik tot dato hebbe gehad, over te geven aan de Doorlugtige O. Ind. Comp. en aan handen van den hier thans van wegens opgem. Comp, present zynde Java's Gouverneur en Directeur in hoofde deses gemeld, doende overzulk by desen daarvan vollen afstand en verklare van nu af aen, daer op geen de minste pretensie meer te hebben of te houden; maar 't Ryk voorsz. in voegen voormelt by deesen uyt eygen vrye en onbedwongen wil gecedeert en overgegeven te hebben aan voorsz. doorlugtige Comp. ten eynde van wegens dezelve op de regeringszaken tot best van land-en-volk by tyds na genoegen en goedvinden van Zyn HoogEdelheyt Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Gouverneur-Generaal ende raden van India, representerende het hoogst en souverain gebied van wegens de voormelde Generale Nederlandsche geotroyeerde Oost-Indische Compagnie, gesteld kunnen worden de nodige ordres en schikkingen, verklarende en betuygende my daarmede en met alle rykszaaken voortaan in het geheel niet meer te willen nog zullen bemoeyen, ofschoon het ook God Almagtig mogte komen te behagen, my van deze ziekte weder op te beuren en nog eenige jaren in den lande der levendigen te houden; maar dat Ik in zulken gevalle de overige dagen myns levens begeer door te brengen in stilte, zonder de minste bemoeienis met zaken en overbehouding van eenige luyster, dat by desen voor geresigneerd houde, bevelende myne na te laten kinderen voornamentlyk den Kroonprins pangerang Adipatty Anom, in de protexie en bescherming van de voorm. Doorlugtige OostIndische Comp. en tot teeken der waarheyd heb ik drievoudig deese acte eygenhandig ondertekend en met myn groot cachet beseguld.

Onderstond: Soeracarta den 11^{en} december A° 1749, in margine stond 's Keyzers zegul gedrukt in roden lacque en daarnevens stonden eenige characters door den sieken Soesochoenang Pacoeboeana eygenhandig ternedergesteld; lager: ter presentie van ons, ondergetekend: B. Toutlemonde en P. Schik.

„By het afscheid nemen verzogt de Gouverneur Syn Hoogheyt om de contracten tussehen de d'Ed. Comp. en hem gemaakt, mitsgaders om het groot en kleyn rykszegel en voorts dit ontfangen hebbende, wyders ook dat S. H. die zaak voor alsnog gesecreteert wilde houden en begaf hem vervolgens na zyn huys, nemende wederom na gewoonte met zich van de pasebaen, alle de princen en hofgrooten.”

- (b) *Acte Obligatoir*, by den eersten prins van het Mattaramsche ryk, den pangerang Adi Patty Anom, ten behoeve van de Doorlugtige geotroyeerde Nederlandsche Oost-Indische Comp. verleend en vóór dies uytroepinge tot Keyzer gepasseert, mitsgaders nevens de contracten van 11/13 nov.^{ber} 1739 en 18 mei 1746 op eene plegtige wyze publicq besworen en nader na dies proclamatie nevens desselfs hofgrooten geconfirméerd en met het ryks cachet bezegeld.

Nademalen het Zyn Hoog Edelheit, den Hoog Edelen Heere Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Gouverneur-Generaal en de WelEdele Heeren Raden van Nederlands India, representerende het Hoogst en Souverein gebied van wegens de Doorlugtige Nederlandsche geotroyeerde Oost-Ind. Comp. goedgunstiglyk behaagt heeft, my Pangerang Adepatty Anom te benoemen en bestemmen tot opvolger in het Mattaramsche ryk, in stede van mynen vader den sieken Soesochoenang Pacoeboeana, die hetzelfde aan wehn.^{de} doorlugtige Compagnie in vollen eygendom heeft afgestaan en geresigneerd, zoo verklaar ik mits desen opentlyk, dat my het voors. ryk niet komt toe te vallen uyt kragt van eenige vermaking, erfenisse of geboorte; maar dat ik hetzelfde alleen uyt enkele gunst en genegentheyt ter beheering uyt handen van de voorm. doorlugtige Comp. kome te ontfangen op de voorwaarden en conditien mitsgaders onder zoodanige restrictien en verbintenissen met mynen vader aangegaan, by contracten van den

11 en 13 nov.^{ber} 1773 en 18 may 1746, welke my allen zyn bekend en door den heer Java's Gouverneur van Hohendorff nader in 't breede duydelyk en klaarlyk voorgehouden en die ik dierhalven dus by desen en uyt kragt van dit geschrift bekenne en verklare te houden even van dezelfde waardye, kragt en effect als of die met my zelven gemaakt waren en hierby generaliter geinsereert stonden, belovende heyliglyk en opregtelyk de bovengceiteerde contracten en alle andere verbintenissen, tusschen de doorl. comp. en mynen voorm. vader of desselfs predecesseurs gemaakt en aangegaan, speciaal de voorgementioneerde jongste ten allen tyde als een eeuwigdurende wet en rigtsnoer in myne regeringe getrouw en opregtelyk te willen en zullen onderhouden, deselve nog vóór de aanvaarding myner regering nevens deze acte te besweren en my daaraan dus ten allen tyde volkomen te binden en zonder de minste exceptie door een yder te doen onderhouden in alle poincten, leden en deelen, niet uytgesondert en ingevolge van dien zal dus door my en myne nakomelingen nooit nog ten eeuwigen dage geen de alderminste pretensie gemaakt of mogen gemaakt worden, op 't Mattaramsche ryk, welk ik eenelyk van wege d' Ed. Comp. en uyt handen van den heer Gouverneur van Hohendorff ter bestiering ontvange en bekenne te ontfangen, veel min op de landen en heerlykheden door mynen vader aan de doorl. Comp. by opgem. contracten afgestaan, overgegeven en gecedeert, belovende alle de grensgeschillen tusschen de stranden en bovenlanden, zoo er eenige mogten wezen naar genoeg en ordre van de Ed. Comp. uyt den weg te zullen ruymen en het voorsz. ryk, 't welk de doorl. Comp. my, in voege voorm. komt op te dragen, te regeren naar de leggende en nog te ontfangen orders, met welke en alle andere schikkingen, die haar HoogEdelh. tot welzyn van 't ryk en volk in der tyd mogten komen te stellen, ik my altoos belove zonder tegenspraak in allen opzigte tevreden te houden, het welzyn van het ryk kragtdadig te helpen bevorderen, voor het compleet inkomen van 'S. Ed. Comp'. leverantie neerstiglyk te waeken en niets doen ondernemen of beraamen; zonder prealable voorkennis van den hier van wegens voorm. doorl. Comp. verblyf houdende resident en myne beyde ryksbestierders; ten teeken, dat ik alle 't geene waartoe my by dese acte kome te verbinden heyliglyk en getrouwelyk zal onderhouden en naerkomen, mitsgaders doen onderhouden en naerkomen, heb ik hiervan drie

eensluydende eygenhandig geteekend en met myn zegul bekrachtigd belovende dese acte na myne proclamatie ook nog nader nevens myne hofgrooten te zullen bekrachtigen ¹ en my dus met al het voorsch. te conformeren.

Onderstond: Soeracarta, 14 december 1749, ter zyde stond in het Javaansch de naamteekening van den pangerang Adipatty Anom, item daarnevens het zegul gedrukt in rooden lacque en daaronder: dit is de naamteekening van den pangerang Adipatty Anom, eygenhandig ter nedergesteld en dese acte bezeguld ter presentie van ons: (w. get.) B. Toutlemonde en P^r. Schik.

XXVI. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Representanten van Z. D. H. nevens de Bewindhebbers der gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 1 dec. 1750.

WelEdele Hoogagt. enz.

Nademaal het Gods welbehagen geweest is na eene siekte van omtrent twee maanden, Zijne Excellentie, den HEd. welgeb. Heer Gustaaf Willem Baron van Imhoff, UEdh. Gouv.-Gener. in India te ontslaan van desen wereldsen last en hem over te nemen in zyne eeuwige ruste en heerlykheid op den 1 November 's morgens te half elf ure, is ten selven dage de vergaderinge belegd en alles na de ordres van de Comp. geschikt wesende door de seven presente ordinaire en extra-ordinaire raden, weder unaniem tot Gouverneur-Generael op UwEdh. te eeren approbatie verkoren de eerste raad en directeur-generaal Jacob Mossel, die niettegenstaande alle de swarigheden, die hem daarin billyk souden hebben kunnen tegenhouden, egter gedreven door een herte vol van dankbaar- en vierigheid voor alle de eeren en welwilligheden hem in zyn dertigjarig verblyf in Indie uyt den schoot van Uw EdhAgth. en van dese hoge Indise regering toegekomen, niet heeft mogen resisteren te aanvaarden desen opgedragen swaren en thans dubbel swaren last, enz. . . . ;

Twee dagen daaraan is door de meeste stemmen van Generaal en voorsz. raden met byvoeging van den extraordin. raad Joan Gideon Loten, die intusschen van Macassar aangekomen was, tot directeur-

¹ Dit had plaats op den volgenden dag Maandag 15 dec. 1749.

generaal op UEdh. goedkeuring verkoren den ordin. raad en Ceylons afg. gouverneur, de heer Julius Valentyn Stein van Gollenesse en aan den G.G. gelaten de last van de generale directie, so hy gewillig aannam nog mede te blyven waarnemen, tot de verwagt wordende overkomst van zyn Ed.

Wy moeten by dese gelegentheynt UEdh. mede kennisse geven van het gebeurde in 't Bantamse ryk sedert het laatst van October, wanneer zekere misuoegde priester, die zig voor een soort van heylige wist te doen passeren o. a. tot zig heeft weten te lokken eenen Ratoe Bagus Boeang natuurlyke zoon van den hier in arrest gestorven Panambahan, die broeder was van de jongst regerende Koning van Bantam, nevens des Panembahans moeder, vrouw, dogter, waarvan de laatste onder de bysitten van den Koning getelt is geweest, welke sig met eenig volk te samen vergaderden op zekeren berg Monara, boven Tangerang, omtrend 10 uren, dog aan de Bantamse syde en dus omtrend 18 uren gaans van Batavia, waarvan kondschap bekommende heeft men ten eerste manschap derwaarts gesonden, dog zy zyn het in den nacht ontkomen en westwaard aangetrocken sonder dat de manschap door de Koningin derwaarts geëxpédieert haar eer aantrof als eenige dagen daarna, dewyl het de Koningin te laat en nog als een bagatel was aangegeven, waardoor de rebellen reeds aangegroeyt wesende, de anderen de nederlaag kregen en dus couragieus voorttrocken naar de stad Bantam, voorgevende den Panambahan niet gestorven; maar van Batavia gevlugt en by hen te zyn, hetwelk haar meer aanhang doende bekomen en daarby de koninginne-regentesse van binnen siegt gedient en als verraden werdende, soo zyn door deze en andere manquementen twee uyt vallen, die van onse zyde gedaan wierden, beyden mishukt en de moed der rebellen daardoor zoo hooglyk toegenomen, dat men zig genoodsaakt gevonden heeft te treden tot de resolutie, die uyt vele quaden het beste toescheen en vermeld werd by secreet besluyt van 23 en brief naar Bantam van 24 November, waaraan ons verzoeken te mogen refereren, om de secretesse nog te beter te bewaren in hoope daardoor eerlange een eynde van dat land bederven te zien en hierop te vernemen UwEdh. gewenschte aggratie.

Terwyl voor het overige met respect verblyven, enz.

XXVII. Resolutie Gouvern-Generaal en Raden 1 nov^{ber} 1750
 (Verkiezing, installatie van, en schets van den toestand door, den geëligeerden Gouverneur-Generaal Jacob Mossel).

Na het aanroepen van des Heeren Heyligen naam door den Heer Directeur-Generaal aan de Vergadering gecommuniceerd zynde, dat ter oorzake het God Almagtig naar Zynen Heyligen en onwederstaanbaren wille behaagd hadde, Z. Exe. Gustaaf Willem Baron van Imhoff, onsen seer waardigen en dierbaren Gouverneur-Generaal, na eene ziekte van ruym 1½ maand, het sterffelyke te doen afleggen, enz., enz.

Hierna vervolgens tot het voteren getreden zynde, hebben de HH. raden, een voor een, zig allen mondeling gelieven te verklaren en hare stemmen eenparig voor den Heer Directeur-Generaal te geven, die onder betuyging van zyn Eds. erkentenis voor het vertrouwen, dat Haar Ed. in zyn persoon geliefden te stellen; egter verklaarde: „niet „ stilzwygend te konnen passeren de critique en ongelukkige omstandigheyt van zaken, waarin men thans quam te verseren en waarvan Z. Ed. onnoodig oordeelde te deser occasie eene omstandige en volledige descriptie te doen, vermits aan de Heeren bekend was, „ het gewigte van de nu al drie jaren gesleept hebbende Javase „ rebellie, waardoor niet alleen dat groote eyland als alomme in vuur „ en vlam staet, maar een diergelyk lot deser dagen ook weder is te „ beurt gevallen aan het naburige eyland Madura, waarvan zekeren „ priester komende, ziende en overwinnende, het grootste gedeelte onder „ sig gebragt heeft; dat misselien nyt dieselve source voortgevloeyt is „ seekere Bantamse rebellie onder de directie van een anderen priester, die „ zig op de grenzen van Batavia verтоond en dat dieselve oorlog op Java's „ Oostkust nog worden kan van verder gevolg om de Oost, indien de „ swarte wolken, die sig hier en daar op doen, eens nyt de kimmen „ opkomen, door ongelukkige attaquen of ongevallen aan onse zyde, „ dat de sware sterfte te deser plaetse den verl. zomer of droogen „ tyd weder ongemeen veel manschap heeft weggesleept, zoodat het „ ontzet, dat buyten des aan de benoedigtheyd weynig konde voldoen, „ gantsch gesmolten is, dat Mallabar genoegsaam geheel en al van „ de discretie van den magtigen en heerschzugtigen koning van

„Trevancoor dependeert en Ceylons koning of 't Candiasche hof niet
 „wel gesint schynt; maar integendeel telkens blyken geeft van mis-
 „noegen; dat de Engelsens thans met een konings brigantyn en eene
 „partieuliere Chaloup met amphioen in deze zeeën swervende, duydelyk
 „genoeg door dat gedoente en hare egter gedane klagten in Europa
 „laten blyken, dat het haar aan wil niet zal manqueren om de
 „Nederlandsche Comp. een gevoelige neep te geven; dat de successive
 „kleine gewassen van nagelen en het ongelukkig blyven van een
 „ryk schip met dat gewas over twee jaren, waardoor men in lange
 „na 't noodig behoef niet meer aanhanden heeft, noch verkrygen kan,
 „nog gevolgt werden van eene ongemeen slegte hoop voor 't aan-
 „staande jaar, by de jongst ontvangen Ambousen brief gegeven; dat
 „de coffy thans alle naar Nederland versonden is, die men aan
 „handen hadde, buyten alleen den jongsten oogst en dat de presente
 „geen 2 500 000 ponden bedragen zal, zoodat die twee kostelyke
 „artikelen in een naar verval liggen, zonder dat men kan berekenen
 „wanneer zig zullen herstellen, dewyl sulke sware droogtens etc., als
 „'t vergangen en dit jaar gezien zyn, niet alleen het geplante doen
 „versterven; maar den inlander afschrikken voor 't vervolg; daarnog
 „bykomt de groote vermindering in den caneel insaem, welkers her-
 „stelling eer te wenschen als te wachten is, zoo men acht slaat op
 „de jongst voorgaande jaren; dat men in India nog blyft zitten zonder
 „geld met zware schulden en inkankerende intresten belast.

„Dat dit alles by den anderen gevoegd, mannen van de grootste
 „hoedanigheden en sterkste kragten konnen ontroeren en gevolgelyk
 „zyne geringe hoedanigheden vermengd met zwakheden, die een
 „verblyf van dertig jaren in de heetste climaten deser gewesten
 „hebben veroorzaekt en de Heeren bekend zyn, in hem billyk eene
 „bedenking zouden verwekken over 't aanvaerden van soo swaeren
 „last; maar dat hy te gelyk gevoelig getroffen zynde over zoovele
 „blyken van agting en genegentheid hem onverdiend toegevloeit, enz.
 „enz. hetselve zooveel yver in hem ontstak, dat hy alle opgestelde
 „en andere swarigheden als nyd het gesigt verloor en zig gantschelyk
 „aan zyne verpligtinge overgaf, in de vaste hoope, enz.

Vervolgens is door Z. Edelh. afgelegd de eed, enz.

XXVIII. Secrete Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, dd. Vrydag 13 November 1750.

Gelezen zynde twee brieven van den Commandeur en Raad te Bantam, dd. 9 en 11 deser, waarby bedeed werd, dat eene Comp. van 51 Europeesen militairen onder commando van de vendrighs Philippe en Liebe, allen te paard, benevens d' aanwesende inlandse militairen, met de krygsmagt van de koninginne-regentesse geconjungeert zynde, dat legertje in 't geheel 800 coppen sterk en van twee kleine veldstukken voorsien, tegens de rebellen uytgetrocken en na den gantschen nacht mits de nabyheid van den vyand in de wapenen doorgebracht te hebben, van denselven geattaqueert was, met soo veel succes, dat de Baliërs hunnen capitain en vendrig gesneuveld siende, zoowel als het krygsvolk van de koninginne ten eersten lafhertig de vlugt genomen hadden en vervolgens de Europeesen mede genoodsaakt waren, met verlies van den eerstgen. officier en 12 mindere militairen te retireren, zonder daarby te voegen of de gem. veldstukken door den vyand veroverd en bevorens vernageld zyn of niet, nog ook of eenige en welke ammunitie by die ongelukkige actie ofte andere gelegentheden in 's vyands handen geraakt zy en hoeverre hy daarvan thans voorsien is, invoegen d' advisen der bedienden daaromtrent also gebreekeleyk zyn, als die expeditie qualyk aangelegd en geëxecuteerd is, als hebbende de Europeesen het corps uytgemaakt en dus de inlanders niet gehad om hen in 't vlugten te hinderen en bovendien de paarden en 't canon hun maar beleumerd, daar zeer wel 50 man apart tot dekking van dien hadden kunnen gaan; midsgaders ons volk in de wapenen gestaan vele uren na den anderen eer de vijand aanquam, zoodat zy toen al afgemat waren, zoo is op de communicatie van den Heer G.-G. dat ZEd. op gisteren buyten een renfort van 50 inlandse militairen derwaarts gecommandeerd hadde de capitain militair, Frederik Househild en vendrig Lodewyk Glasemaker, vermits de voorsz. expeditie apparent zoo tegenspoedig niet zoude uytgevallen wesen, indien de Commandeur geëxperimenteerde officiers by zig gehad hadde, om mede te rade te gaen en het geresolveerde naar behooren te executeren, goedgevonden en verstaan sig niet alleen met dese verrigtingen van welmelde Z. Ed. te conformeren; maar ook nog derwaarts te detacheren 50 huzaren ofte omtrent de helfte van

dat corps alhier nog in guarnisoen zynde onder hare officieren en met de noodige ry-equipage om aldaar van paarden voorsien te worden en het daarmede vooreerst in te zien; dog de bediendens te recommanderen in den aanstaande met ryper overleg te werk te gaan en wat duydelyker en omstandiger te zyn in hunne berigten omtrent zaken van importantie.

Al verder is verstaan de bediendens te recommanderen zig des doenlyk in secretesse te informeren, naar de omstandigheden, der rebellie tegens de koninginne-regentesse, die algemeen schynt te worden en wat daertoe oorsaek mogte gegeven hebben en dienaangaande iets met sekerheyd vernemende, hetselve ten eerste te be-deelen.

XXIX. Secrete Resolutie van Gouvern.-Generl. en Rade van Indie, dd. maandag 16 nov^{ber}. 1750.

By de secrete brieven der bediendens te Bantam van 12, 13 en 14 deser omstandig beschreven bevonden zynde, de verergerende toestand van zaken aldaer, dewyl niet alleen 's Konings broeder Radeen Derma, de party van de rebellen gekozen en zig by deselve gevoegt hadde; maar dat voorbeeld ook gevolgd was, door de weinige nog te Bantam verbleven onderdanen der Koninginne, tot den opsiender van 's Konings boeyen met alle zyne gevangenen en kettinggangers incluys, gelyk ook de volkeren uyt het westelykste gedeelte van het ryk in grooten getale of zoo de bediendens uyt het relaas van zekeren Maleyer hebben overgenomen, allen naar de malcontenten afzakten, geloof gevende aan een lastig uitstrooisel, dat de alhier overleden Panembahan die by de berglieden in groote veneratie is, niet gestorven, maar van de gevangenpoort alhier geëchappeert zynde, in persoon aan het hoofd der malcontenten was, zonder dat van onse zyde met eene magt van over de 400 Europeanen en 200 inlandse militairen, huyten de zeevarenden van het schip Lis nog het alderminste ondernomen was, om de sehande van de jongste actie uyt te wisschen en daardoor een verdere toeloop en aanwas van de magt der rebellen te stuyten, alhoewel het ten uysterste evident is, dat men, door in dien staat vyf dagen lang als met gekruyste armen te blyven zitten, den vyand niet alleen occasie verschaftte om zyn party kragtig te ver-

sterken en zig van al het noodige te voorsien, maar zig ook exposeerde, dat hetselve by vriend en vyand als een blyk van neerslagtigheid en timiditeit zoude worden aangesien en oversulx van seer nadeelige gevolgen wesen, zoo is verstaan de bediendens het ongenoegen en de verwondering deser regering over dit hun inactief gedrag te kennen te geven, onder recommandatie om hunne attentie en sorge in het vervolg beter te besteden, om de troublen aldaer op eene reputatieuse wyse een einde te doen nemen, onder aanwysing van hetgeene in de presente gesteldheid van tyden en zaken absolut dient in agt genomen te worden, voor sooverre dit alhier is na te gaan.

Voorts ook gereflecteerd zynde op hetgeene de Commandeur by den laatstgem. brief bedeeft ten opsigte van de koninginne-regentesse, namentlyk dat Haar Hoogh. ziende, dat de Bantammers haar meest alle verlieten, over de zorgelyke constitutie van zaken ten uysterste ongerust en als radeloos zynde, haar niet langer op Bantam vertrouwde, somwylen al sprekende om zig herwaards te retireren, hetgeen de weinige nog aldaar zynde Javanen gaarne zagen, van gevoelen zynde dat de zaken dan wel met woorden in steede van wapenen te decideren zouden wesen, zoo is, ofschoon het seer apparent is, dat dese laatste stelling eenelyk gefondeert is op een bloot gerugt door de rebellen self verspreid om de onsen te misleiden en als in slaap te wiegen, ten aansien het egter niet onwaarschynlyk is, dat de troublen met meerder faciliteit tot stilstand zouden te brengen wesen, byaldien de malcontenten door zoodanige retraite van die vorstinne hoope gegeven wierd van veranderlug in de regering te zullen kunnen te wege brengen, goedgevonden en verstaan den Commandeur te gelasten Haar Hooght. sulx wel niet aan te raden; maar in dien zy positief versoek mogte doen om haar naar dese hoofdplaats passage te verleenen, deselve ook daarvan niet te defourneren; maar in dien gevalle sodanige provisionele ordre op de regering en liet Hoff te stellen als laatst by het aanwesen der koningin-regentesse alhier ofte voor dat haar Ht. het regentschap aanvaardde heeft plaats gehad en wyders tot narigt der bedienden te remarqueren, dat men verwacht hadde, dat zy zouden getoond hebben ten minste soo politieq als den inlander te syn, door van hare zyde zonder aan vertellingen van geneigtheid tot vrede veel geloof te defereren, de malcontenten

ook te amuseren met indirect en onder 's hands hope te geven van een favorabel accommodement, zonder egter iets na te laten dat maar immers mogelyk is om haar ten onder en tot reden te brengen.

XXX. *Secrete Resolutie* van alsboven, dd. Maandag 23 November a° 1750.

By de secrete advisen van den Commandeur en Raad van Bantam van den 21 en 23 deser en dies bylagen seer ongaarne vernomen zynde, dat de onsen eergisteren de fortresse Speelwyk uytgetrokken zynde met eene magt van 224 Europese Musquetiers, 70 zeevarende en 49 husaren, item 117 Boeginesen en Baliërs ofte 460 koppen in 't geheel, nevens 3 stukken canon, deselve niet verre van daar, door de rebellen, die daarvan bleeken kennis te hebben sterk omtrent 7000 man, buyten de achterhoede, gerencontreert en met veel bravoure geattaqueert zynde, d'Europesche infanterie zig na een hevig gevegt, waarin de vyanden tot drie verscheyden keeren waren gerepousseert, eensklaps op de vlugt begeben hadde, sonder dat deselve weder tot staan of tot reden was te brengen geweest, houdende alleen de officiers met de husaren nevens eenige Boeginesen en Baliërs stand, dog niet lange, alsoo de Baliërs kort daarop het slagveld verlaten hebbende; de overige troupes genootsaakt waren geweest sig mede soo goed mogelyk te salveren en het geschut, nadat daarvan twee stukken vernageld waren, nevens eenige ammonitie ten proye te laten, in welke actie de luitenant van Lilienfeld, de vendrigs Hanic, Joh en Glasemaker, een canonier en 23 gemeene Europese militairen nevens een matroos, alsook een capitain, een vendrig en twee sergeants van onse inlandsche militie gesneuveld, mitsgaders 1 matroos en 2 inlandsche soldaten gekwetst en van 's vyands zyde naar gissing circa 500 man gebleven waren; dat de bedienden, uythoofde van dit alles, vermeenden, dat de magt en moed der vyanden thans soo groot was, dat men niets met hope van voordeel in het veld konde ondernemen, versoekende dierhalven ordre hoedanig sig verder togedragen temeer naardien de koninginne-regentesse sdaags na de bataille, door een teruggekomen verspieder berigt erlangt hebbende, dat de vyand soude besloten hebben tegens vrydag den 27 deser haar fortres den Diamant te komen bestormen, geensints twyfelde, dat hy sulx soude tragten uyt

te voeren, vermits de uytkomst geleerd hadde, dat op diergelyke bestemde tyden altoes praecies gekomen was, insisterende dierhalven om nadere adsistentie van volk, naardien het gem. casteel van zoo grooten omtrek was, dat tot dies vigoureuse verdediging een sterk guarnisoen vereyscht wierd, en de daerinne zynde bezetting van 278 Europesen en 153 Inlanders te zwak opgaff om de vyanden te wederstaan, soo is ten aansien men uyt den toedragt deser actie in diervoegen als by de voorsz. brief van den 21 deser beschreven wordt niets anders kan afnemen als dat de officiers zig in allen opzigten behoorlyk van hun pligt gequeeten hebben en men den ongelukkigen uytslag oversulx ten principalen schynt te moeten attribueren aan de ontydige vlugt van onse infanterie, nevens d'overmagt en verwoedheyd van den vyand, die geen volk ontziende alles scheen te willen opzetten om het veld te behouden, goedgevonden en verstaan over het gedrag der officieren ter hunner aanmoediging om verder wel te doen, genoeg te betuigen en in steede van degeene, die op het bed van eere gestorven zyn, derwaarts te commanderen twee lieutenants en ses vendrigs en wyders ook nog tot aflossing van de onbedreven Europeesche militairen ofte andere, die de bediendens missen willen, naar dat comptoir te laten overgaan een Comp. infanteristen en dewyl men geen meer militie van dese hoofdplaatse kan detacheren sonder het guarnisoen al te seer te verswakken en somwylen zelfs in verleegentheyd te raken, byaldien de Bantamsche rebellen volgens de gerungten waarlyk van intentie mogten weesen aan den kant van Tangerang een invasie in de Jaceatrasche bovenlanden te tenteren om eene diversie te maken, daarby te voegen 250 zeevarenden om daar zoolang noodig te blyven dienst doen en geplaatst te worden in 't fort den Diamant ofte elders daar het den dienst van de comp. zal vereysschen, mitsgaders voor het overige, ofschoon de voorsz. tyding wegens het voornemen der rebellen om dat casteel te escaladeren, confirmatie schynt te vereyschen om daaraan volkomen geloof te defereren, den commandeur te gelasten zorge te dragen, dat men alomme blyve in een volkomen staat van defensie, insonderheyt in den Diamant, die 's Comp. forteresse Speelwyk eenigsints commandeert; maar aan het goed overleg der ministers met d'aanwesende militaire officieren gedefereert te laten om offensief te ageren of niet naar tyds gelegenheid, alsoo het niet oneygen schynt, daarmede wat

te temporiseren, om de onsen, die nu tweemalen met verlies hebben moeten retireren en mogelyk min of meer neerslagtig sullen wesen, wat tyd van bedaren te geven en de moed der vyanden, welke door hunne successen niet weynig geaccresseert is, wat te laten verkoelen.

Vervolgens breedvoerig gediscoureert zynde, over de presumtive oorszaak van dese subite en algemeene revolte en de groote verbittering der Bantammers, die zoo verre gaat, dat alhoewel de Commandeur Falck volgens den aparten brief der bediendens van 17 deser de rebellen heeft doen aanzeggen, dat sy, eenige wettige praetensien hebbende, deselve op eene behoorlyke wyse konden opgeven, wanneer men zien zoude in hoeverre men daaraan konde voldoen, zy alsnog daarvan geen de minste ouvertures, veel min eenige voorstellen van accommodement gedaan hebben, mitsgaders teffens rypelyk gedelibereert zynde, over de wegen en middelen, die in dit epineuse tydsgewrigt souden kunnen en dienen ingeslagen en gebruykt te worden om de zaken aldaar ten spoedigste tot behoud van de ruste in de bovenlanden van Batavia, item de pepereulture in het gebergte met de minste bloedstorting en behoudens 's Comp. eer en reputatie te redden uyt derselver praesente verwarde en zorgelyke toestand, eer dat de ingesetenen van het naburige Lampong of de overzeesehe provincien, die zig voor sooverre men weet nog stil en vredig houden en aan welkers tranquilliteyt, de Comp. sooveel gelegen ligt, alsoo dat land naar hetgeene reets by de secrete resolutie deser vergadering van 21 nov^{ber} A° 1748 is in aanmerking gekomen, meest alle de peper uytlevert, die onder den naam van Bantamse bekend is, op dese of gene wyse deel in de onlusten nemen en de Engelschen in dat troubel water komen te visschen en tevens gereflecteert zynde op hetgeene gem Commandeur c. s. aangaande dese materie adviseren by derselver secrete missive van den 19 deser, namentlyk dat de rebellie hunnes bedunkens principaal oorspronkelyk was van een haat tegens de thans regerende familie, als niet van het koninglyke huys van Bantam; maar daaraan slegts door huwelyken vermaagschapt zynde en dat tot dese haat ook, zoo zy zeggen, veel hadden gecontribueert de groote zuynigheid en overmatige strengheid van de koninginne-regentesse Katoe Sarifa, die niet alleen de menschen en zelfs leeden van aansien. veeltids over geringe zaken in de gevangenis liet werpen; maar ook gewoon was in zeer hatelyke invectiven

tegens des ryks onderdanen uyt te weyden, hen in hare drift als een blyk van lachefeyt verwytende, dat zy hunnen Koning uyt het midden van hen hadden laten vervoeren sonder eens den moed te hebben van een kris te ontblooten, over welke aanstootelyke en t'eenemale tegens de staatkunde strydende tergingen de Commandeur Haar Hoogh'. dikwyls dog vrugteloos in heusche termen berispt hadde, alsoo zy zulx altyd „en bagatelle” tracteerde etc. welk een en ander dan apparent de reden uytmaakt, waarom volgens de aparte brief van den Commandeur van 14 deser de weynige nog aldaar zynde Javanen gaarne zagen, dat zy zig herwaarts retireerde, van gevoelen zynde dat de zaken dan wel met woorden in stede van wapenen te decideren zouden wesen.

Zoo werd daaromtrent geconsidereert, dat dese regering by de open commissie aan de Koningin dd. 28 nov. 1748 geëxpedicert, waarby hare Hoogheid de bestieringe van het ryk met den titul van regentesse onder zekere conditien en bepalingen is opgedragen, wel expresselyk aan zig heeft gereserveert de vryheid om by vervolg van tyd omtrent de regering zoodanige alteratie te maken als de tydsomstandigheden mogten vereyschen en het dienvolgende van de uysterste evidentie is, dat de Comp. daartoe volle regt heeft wanneer haar komt te blyken, dat het algemeene welzyn van ryk en onderdaan niet sonder verandering in het Hoofdbestier kan bevorderd of hersteld worden, zooals thans, dat men hetselve niet alleen uyt het voors. schryvens van den Commandeur moet opmaken; maar ook uyt de eenparige gerugten van een algemeen en ingekankert misnoegen tegens de regentesse, die in stede van de Bantammers tot eene lafhartigheit toe te rekenen en te verwyten, dat sy het vervoeren van hunnen wreeden en aan de razerny vervallen Sulthan met goede oogen hebben aangesien, daar die door Haar Hoogh. zelfs met de meeste nadruk gesolliciteert en men tot die noodzakelyke extremiteyt niet dan ongaarne gekomen is, om sulke pregnante motiven als by de secrete resolutien deser regering van den 15 en 21 nov^{br} 1748 omstandig te zien zyn, deselve veel eer hadde behooren te lauderen, dat zy de zaak met een onzydig oog beschouwende, de publike rust en het welvaren des ryks in dit geval voor alle andere consideratien hebben laten praevaleren, om niet te zeggen, dat men ten tyde der gemaakte schikkingen omtrent de regering van het Ryk zig niets

andere verbeeldde konde als dat Haar Hoogh^e haar aan het voorgevallene spiegellende en wetende dat zy het ryk niet als souveraine, maar eenlyk als regentesse daartoe door de Comp. onder byvoeging van een ryks of regeringsraad gesteld, welke zy gehouden was over alle zaken van aangelegenheid te consulteren, niet in gebreke soude gebleven zyn door een zagzinnige en equitable regering de harten van 's ryks onderdanen tot zig te trekken en door dat middel hare continuatie en het regentschap te meriteren, conform de beloften ten dien eynde by Hare Hoogh^e te meermalen gedaan; dat ook den in A° 1746 blykens secrete resolutie van 7 oktober desselven jaars na lange hesitatie op de lastige en gereiterte instantien van den Koning en de Koninginne voor Kroonprins erkenden pangerang Ratoc Sarief Abdulla Mochammed Chafiel als tot eerste ryksraad, aangesteld zynde, niet soude mankeren, de vorstinne, indien zy al door vreespoed petulant geworden tot eenige buytensporigheden mogte overslaan, daarvan te dissuaderen en dus het zyne toe te brengen tot conservatie der ruste van een land, hetwelke hy zich voorstellen konde indertyd als Hoofdregent te sullen gouverneren; maar dat het tegendeel van dit alles maar al te duydelyk quam te blyken, door dat hy zoo 't schynt zyne zorge soowel als zyn persoon binnen den omtrek van zyn serail opgesloten houdende, in eene continueue inactiviteit was, tot sooverre dat zelfs in de praesente onlusten zyn naam nauwlyks eens by de Bantamse papieren gevonden werd, invoegen men wel mag vaststellen, dat hy schoon al niet in de aversie der Bantammers tegen de regentesse participeerde, sooals men, vermits hy een creatuur van haar is, niet in twyfel kan trekken, te meer naardien reeds in den jare 1746 door den doemaligen Commandeur Brouwer by missive van 3 oktober is beschreven als eendragtich by het gemeen niet geliefd zynde, gants geen hoedanigheden bezit om hem toe te betrouwen, dat hy in staat zoude wezen de trouwen tot stilstand te brengen.

Dat daarentegen wel in aanmerking komt, dat 't selve egter een bysondere, ja een niet honorable élat zal geven onder de omliggende vorsten, die de regentesse, niet zoozeer daarvoor als wel voor souveraine houden en hetwelke door de steeds betoonde uysterlykheden exp^{res} als onbekend gehouden is, opdat men niet soude schynen tot die stap getreden te zyn om particulier 's Comp^e. interest, mitsgaders

daarenboven de verandering in de regering, deselve sal doen vallen uyt de handen van een geverseerde Koninginne, die de Comp. in den peper insaam haare bequaamheyd boven gedagten getoond heeft als hebbende ieder jaar wel een half millioen ponden extra geleverd en overgaan aan eenig prins, tzy dan wie het zy, onervaren in de regeringszaken en bygevolg blootgesteld aan vele onhebbelykheden soo selfs geen zeer nadeelige gevolgen, waartegen men nog zal moeten worstelen.

Al hetwelke voor en tegen beraisonneerd en rypelyk overwogen zynde, is om uyt twee quaden naar gelegentheyd 't beste te kiezen op de propositie van den Heer Gouverneur-Generaal met eenparigheyt van stemmen goedgevonden en gearresteerd den Commandeur Falck by een secreeten brief aan te schryven: om te zorgen dat de regentesse Ratoe Sariefa en pangerang Sarief beyden herwaarts komen, mitsgaders het opzigt over het Casteel den Diamant zonder den naam van regent ofte eenigen anderen titul op te dragen aan 's Konings broeder den pangerang Aria Ady Santika, soo hy nog in leven mitsgaders effectief, volgens de berigten, die men daarvan heeft, de naaste en bequaamste zy van de aldaar aanwezende prinsen tot het bestier, dog by het contrarie, daartoe een ander, die het beste regt ende meeste capaciteyt heeft te employeren, mitsgaders het regentschap van het ryk vacant te verklaren en de ingesetenen welke zig zoo op het water als te lande geretireert hebben, daarop door afgesonden van den Commandeur en den in 's Conings casteel commanderenden prins te laten terugroepen, alsoo men reden heeft te hopen, dat de zaken zig daar aanstonds tot beterschap sehikken en den hoofdrebel Ratoe Bagoes Boeang vermeld by secrete resolutie van 23 voors. maand veel van zyn aanhang verliezen zal; uyt welken hoofde dan ook al verder is verstaan den Commandeur te gelasten, om wanneer het komt te blyken, dat de prins opzigter van het voorsz. Casteel de magt van het volk tot zig trekt, denselven te benoemen als Sulthan-regent van Bantam onder de conditien by de voors. commissie van de afgaande regentesse beschreven en 't geene verder daarby dient bedongen te worden, als d'onkosten die de Comp. in dese troublen ten beste van het Bantamse ryk heeft moeten doen en supporteren etc.

Maar vermits men evenwel met geen zekerheyd kan oordeelen van

den keer die de zaken na het départ van de Regentesse neemen sullen, noch hoever het attachement van de rebellen aan hun praesent hoofd gaan en standhouden zal, is al verder besloten den commandeur teffens ook nog aan te schryven om ingevalle hy mogte bespeuren, dat de Prinsen, die zig aan onze zyde of in den Diamant bevinden niet in staat waren een naamwaardige parthy tegens Ratoe Bagoes Boeang en dus eene verdeeling onder de malcontenten te formeren en te wege te brengen alsdan, naardien de Comp. gelyk reeds by secrete resolutie van 7 oct. 1746 is geconsidereert sooveel niet gelegen ligt, wie de Bantamse rykszetel bekleed, om de verheffing van de naasten uyt de Koninklyke familie met geweld te doen doorgaan tegens de bovendryvende factie in het ryk en te dien eynde haar eygen welvaart in de waagschaal te stellen, als men ziet dat men door middel van soodanigen prins het spel zeer bezwaarlyk soude meester worden, de zaken niet door traineren te verergeren; maar liever te consenteren, dat het hoofd der malcontenten zelfs op den voors. voet en deselve voorwaarden het regentschap aanvaardde.

En opdat men sulx, het geval exteerende, met gevoegelykheid soude kunnen doen, is mede goedgevonden den Commandeur te gelasten en autoriseren om al aanstonds gehoor te geven aan dengeneen, die het hoofd der malcontenten naar alle apparentie, na het vertrek van d'afgaande regentesse wel zenden zal om in onderhandeling te komen, mits egter zooveel mogelyk zorge dragende geen voet te geven om de Comp. te verdenken van selfs te dien eynde d'eerste stap of aansoeking gedaan te hebben, met verdere serieuze recommandatie om van deze ordres en qualificatie omtrent de vervulling van het regentschap geen verder gebruyk te maken als de pressance der zaken vordert; maar integendeel omtrent alles wat uytstel lyden kan, de nadere ordres dezer regering te verzoeken onder suppeditatie van zyne consideratien deswegen.

Wyders ook gesproken zynde over de wyze der executie van het voorz. besluit ten opzigte van de afgaande regentesse en pangerang Sarief en de speciale ordres, welke te dien regarde souden dienen gestelt te worden om allen twyfel en verkeerde behandelingen in eene zaak van die importantie voor te komen, zoo is best en gevoegelykst geoordeeld en oversulx verstaan den Commandeur te ordonneren, dat men sig met of tegen haar wil van haar persoon versekeren en dezelve

herwaarts zenden moet, haar 's morgens vóór den dag of 's avonds zonder publieke ceremonien naar boord van het te dien eynde van hier af te zenden jagt doende transporteren, dog evenwel op de civielste wyze begeleyd van twee gecommitteerden ten hare keuze buyten den Commandeur en onder verzekering, dat deze regering tot die mesures door d'omstandigheden van zaken genecessiteert zynde, hare persone wyders geen leed staat te geschieden, mits de ryksornamenten overgevende om onder den Commandeur in Speelwyk bewaard te worden, voorts met haar te laten medegaan, alle die deselve vrywillig volgen willen en het gem. jagt van Bantam direct te laten zeylen naar het eyland Edam, mitsgaders hare Hoogheden aldaar met het gewoon honneur zyn gerief onder het opzigt van een lyfwagt te laten blyven, totdat nader over haar persone gedisponeert zal wezen, vermits zulk apparent de ruste te Bantam meer zal bevorderen dan alsof men haar te Batavia accepteerde, dog deselve egter gedurende haar aanwezen te dien eylande met alle behoorlyke egard te doen behandelen, sonder egter buyten de Bantammers, die met haar overkomen iemand by deselve te laten admitteren zonder expresse ordre van den Heer Gouverneur-Generaal.

Nog is mits het hiervoren geciteerde gerugt als of de Bantamsche rebellen voornemen souden wezen van de zyde van Tangerang een irruptie te doen in de Jaccatrase bovenlanden goedgevonden en verstaan d'inlandse wagt aldaar, maar twintig koppen sterk zynde, met zeventig man te renforceren.

Batavia in 't Casteel, da'o voorz. enz.

XXXI. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie, aan de representanten van den Opperbewindhebber en de bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 dec. 1750.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Den 29 der jl. maand, enz.

Java door het contract van reconciliatie, vrede en vriendschap in den jare 1743 maar gedeeltelyk in ruste geraakt, is sedert dien tyd

door de wederspanningen in weerwil der voordcelen somtyds op deselve behaald sonder interruptie in beweginge gehouden, gelyk wy de eere sullen hebben hierna onder het capittel der inlandse saken wat omstandiger te verhandelen, en werd dierhalven met verschuldigde eerbied vooraf gezegd, dat over den insaam van 's lands producten na den tyd niet te klagen valt Intusschen hebben wy, by generale advisen van den 31 dec. 1746 aangehaald, de vlugt en uytwykinge van den pangerang Mancoeboemie, een broeder van den overleden Keyzer en by die sub ult^o. dec. 1749 gemelt zyne oewerpinge tot Soesochoenang met den naam van Mattaram, invoegen wy thans tot een vervolg van dien hiervoren afgebroken draad der inlandsche zaken eerbiedig moeten berigten, dat wy op de nadrukelyke voorstellen van den Gouverneur Hohendorff en ter consideratie van de ten Hove voorgevallen staatsverwisseling, tot het besluit zyn getreden de zaken met meerder force te behandelen en dien hoofdrebél met zynen aanhang, de pangerangs Adi Widjaja, Rongo of Poeger, Panoelar, Maas Saïd of Mancoenagara, Singosarie of Praboejooko en radcen Sabaïa, dewelke sig in de Mattaram omtrent Soeraacarta op de grenzen van Roma en Baggaleen, mitsgaders in het Caddoesche land ophiielden en hoe langer hoe onhandelbaarder wierden, met alles te verwoesten, door het vuur te vernielen en te massacereren, te attaqueren, verdryven of desdoenlyk te verslaan, synde tot uytvoeringe van dit groote project een goed getal Europese militairen te voet en te paard derwaarts gedetacheerd en door gesegegend succes van 's Comp.^s wapenen vooreerst den aanhang van Mancoeboemi ten deele tot submittie gebragt, mitsgaders voors. hoofdrebél daardoor eenigermate verswakt, hoewel sig nog in de Mattaram maintineert, egter hopen op beterschap, eensdeels ter sake de meeste volkeren hun toegedaan geweest zynde, sig de Comp. gesubmitteert hebben en men Comp.^s strandprovincien vry heeft en ten anderen, dewyl sekere Kiay Tapa, een geestelyke, die met circa 400 Sumanappers, Pamacassangers en Maduresen alles in rep en roer gebragt en met sulken handvol volks ongelooflyke progressen op 't eyland Madura gemaakt hadde, ten laatste is agterhaald en vernield geworden, gelyk zulx omstandig blykt by aankomende secrete brieven van den Gouverneur Hohendorff dd. 12 January, 10, 17 febr., 27 maart, 11 en 20 april, 2 may, 2 sept., 13 en 19 oct., 6 nov. en 1 dec. 1750 met de bylagen. Van de dienaren

hebben wy den ondercoopman Pettenkoffer benoemd tot majoor en hoofd van 't corps dragonders op Java

Cheribon en de Ooster-Preanger genieten thans eene volkomen rust, nu de Javasche rebellen door de van hier gesonden militaire detachementen in hunne boose manoeuvres tot overrompeling van het Bantjoemase district, niet alleen gestuyt, maar ook met verlies van veel volk verjaagd zijn

Onder de inlandsche vorsten, welke om reden van staat rondom Batavia verblyf was vergund, in 1750 eenige beweginge bespeurd zynde, welke niet veel goeds voorspelde, zoo heeft men op 19 dito by secrete resolutie vastgesteld de verzending naar Ceijlon van Maas Grendie, die door de Chinesen als Keyzer van Java gehouden is geweest nevens de verdere Javase prinsen daarby genoemd, mitsgaders eenen Radcen Maas Caretta, halve broeder van den almede ingevolge voors. resolutie van hier versonden pangerang 'Tirta Coesoema van moord gesuspeteerd naar de Caap gerelegeerd

XXXII. Secrete missive van den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 21 January 1751.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

By gemeen briefje van 1° December en de bygevoegde papieren, zal UEdH. gebleken zijn, de magtige rebellie in het ryk van Bantam en hoe men tot stuyting van dien genoodsaakt geweest is de koningin regentesse nevens haren aanhang, die de Bantamse brieven als de voorwerpen (?) van dien opgeven, van Bantam herwaarts te laten komen en ten eylande Edam te laten verblyven, gelyk mede de kroonprins als gansch afhankelyk van haar geweest zynde, mitsgaders tot opzichter te Bantam en over het konings-casteel en dependentie te stellen den oudsten prins Aria Ady Santika, broeder van den verzonden koning; het verdere heeft geen executie noodig gehad, alsoo deze prins totnogtoe geen aanhang krijgt en de rebel geen aansoek laat doen, schijnende de Comp. te wantrouwen en te denken, dat

zyne daad toch d'een of anderen tyd zal gestraft worden; ondertusschen zyn dezelve in twee attaques vry gelukkig geweest, alsoo de desordre onder ons volk haar occasie gegeven heeft onse veldstukken meester te worden, waarna zy zig van eene suffisante koningswoning aan de zuydzyde van Bantam meester gemaakt hebben, dog daar heeft men dezelve weder uytgedreven, nadat men meer volk derwaarts gedetacheerd had, nevens den Luit'. Colonel Graaf van Ranzow, wesende tegenwoordig aldaar aanwezig een duysend Europeanen, daarvan een derde Marine en 350 Baliërs en andere inlanders, dog veele daarvan ziek, sonder dat wy in 'staat zyn die plaatse noch Java, daar ze ook nog zeer van de rebellen geïncommeerd werden eenige de minste meerder assistentie te geven, konnende zelfs de oosterse Gouvernemen ten niet ten halve voorsien van tgeen wy geresolveert hadden derwaarts te bestellen, schoon dat dan ieder nog wel vier compagnien van 200 man souden gemanqueerd hebben aan het bepaald getal aldaar, werdende hierinne te meer onder gehouden door de zware ziekte en sterfte, die de laat ingevallen regemousson en de weder tusschen beyde komende heete dagen schynt te wege te brengen, zoodat Choromandel, vanwaar men om de gevaarlijke bewegingen der franschen mede ontzet vraagt, voor tegenwoordig niets te wagten heeft. Wy mogen derhalven ons gerusten dat er geen verder versoeken behoeven om UEdelh. aan te sporen, India met soo veel militie te voorsien, als de schepen overbrengen kunnen, sonder mastschepen of sluyten, noch Bengaalse of Ceylonse daarvan uyt te sonderen en wy voegen schoon ten overvloede onse beede daarbij.

De zaken te Bantam nu in voegen voors. gelegen, was 't noodig zoo om UEd. H. daarvan onverture te konnen doen, als om door eenige verandering in het politique, is 't mogelijk, aan de rebellie een knak te geven, daarover het noodige te beramen voor 't afvaren deser retourbodems, dienvolgens heeft men op 18 deser noodig geoordeeld eene ryksvergadering te laten beleggen van alle de prinsen, raaden en ryksgrooten, die zig te Bantam sullen bevinden en door den Commandeur aldaar aan deselven doen voordragen de door dese regering gedane afzetting van de koningin als regentesse van het ryk, mitsgaders de noodzakelykheid om haar in sooverre zy eenig regt mogte sustineren te hebben en speciaal den kroonprins Sarif te verklaren vervallen van alle regt op de kroon van Bantam en depen-

dentie van dien en om vervolgens als regent van Bantam onder den titel van Pangerang Ratoc te stellen den voorgewaagden prins Aria Ady Santika, nadat denselven nevens de grooten sullen bezworen hebben de successieve contracten en principaal de acte door de koningin als regentesse gepasseerd, waarby de Comp. 25000 Spaans of 80000 'sjaars komt te gauderen. mitsgaders de oorlogsonkosten op hun nemen, sonder dat men in deesen anderen keur gehad heeft, alsoo de verdere aanwezende prinsen allen uyt byzitten geboren zyn en de rebel uyt nog veragten afkomst zynde, geenige voorlagen heeft laten doen, hoeseer het hem in den mond gegeven is, blykende daaruyt, dat hy ganschelyk bestierd werd door den pelgrim Kay Tapa en de Comp. wantrouwt, uyt vreesse d'een of ander tyd verdiend loon te onfangen, zoo wy de force op Bantam blyven behouden. Wyders is by meerderheyd besloten de koninginne te versenden naar en te exileren op Saparoca eene van 's Comps. plaatsen op Ambon en den kroonprins Sarif naar Banda, alles breedvoerig beschreven by aparte resolutie desen bygevoegd, waaraan wy versoeken ons verder te mogen gedragen.

Tot het uytroeyen der notenboomen in het Bantamsche is de Commandeur gelast de eerste en beste occasie te captieren.

De ongehoorde ongezondheid te deser plaatse sedert het laatst van December, in zoo verre dat veele gezond over weg gaande dood nedervallen, heeft verhinderd dese retoursehopen tydiger af te zenden, te meer omdat de peper niet toereykende was en met costly heeft moeten gesuppleerd worden; egter is 't nog genoeg om eene goede reyze na Nederland te maken onder Gods zegen, enz.

UwEdelhoogagt. gehoorz. dienaren, de gg. en raden enz.

XXXIII. De Gouverneur Gener^l. Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Generl. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 8 April 1751.

WelEdele Hoogagt. enz.

Onze nederige, enz.

Java op het afgaan onser laatste wat adembalende, door gelukkige attaques en vervolging der rebellen raakte in de maand January weder

in een naren toestand, doordien het Soeracarta's opperhoofd Toutlemonde wat te ver in 't Mataramse introk en dus rondsom bezet raakte, consumerende alle de provisie en ammonitie sonder mogelykheit van ontset als met eene sterke magt; terzélver tyd, dat de major de Clercq in het Caddoese inactief bleef liggen selfs met toegekapte wegen voor zig; terwyl de regent van Pranaraga een dagreysens besuyden 't Hoff Soeracarta met 10,000 man lag, quasi ter onser hulpe, maar veeleer suspicie gevende van verstandhouding met de rebellen, dog de Gouverneur van Hohendorff door de herhaalde noodbrieven van Toutlemonde uyt dese quaden het beste moctende kiezen ging in 't begin van february in persoon met omtrent 100 Europeanen soo infanteristen als dragonders, dat buyten de inlanders al was wat daar konde afgestoken worden, derwaarts en kreeg onderwegen of by Toutlemonde naderende gelukkig de houssaren van Toutlemonde by zig, alvorens den rebel Maas Said (alias) Mancoenagara, die op hen paste hem attaqueerde, hebbende onder 's Heeren zegen het geluk deselve daarmede soodanig te onthalen, dat hy vervolgens het leger onder Toutlemonde ontzette en met vereende magt verder het Mattaramse indrong tot aan 't zoogenaamde hof van Mancoeboemi omtrent Djokjo, welke sterkte mede vermeesterde en de rebellen dus dwong 't zuydergebergte in en naar de Zuydzee te wyken, al waar de ingevallen regentyd niet toeliet hen te vervolgen, zoodat hy na 't leggen van cantonnementen in 't herwonnen schoon land Mattaram en in 't Bagaleens, mitsgaders opkapping van het Kadoese, den 6^m maart weder te Samarang gereverteerd is.

In het *Cheribonche* aan de Zuydzee leeft zig dezer dagen mede een rebel opgedaan, dog van daar gevlugt naar de Jacatrasche bovenlanden, is door het volk van de regenten ter neder geveld, wesende eenigen van zyn aanhang gevat en anderen nog vlygtende; dog waarvoor niet te vreesen is.

De gewezen Koninginne regentesse in 't *Bantamse* ryk, ingevolgen onsen aparten brief van 21 January staande verzonden te worden per het eenigst aan handen zynde vaartuyg, dat naar de Oost gedestineerd was, wesende 't Galjoot de Windhond, is om zware ziekte en omdat het te laat in den tyd wierde op den 8^m maart van de verzending by die occasie bevryd en twee dagen daaraan ten cylande Edam overleden, blyvende de gewesene

Kroonprins daar nog huishouden en de gesteltenisse der Bantamse rebellie sonder verandering, wesende eene attaque derselve op de afgelegen punt Carragantoe slegt voor hen afgeloopen, alzoo daarby 50 à 60 man hebben laten liggen. Ondertusschen hebben wy 3 à 4 scheepjes naar de straat Zunda en naar de Lampons doen vertrekken, soo om deselve tegen alle quaad te versekeren als de daar opgeschuurd liggende peper in te koopen, ten welken eynde ook passen aan inlandse vaartuygen werden afgegeven en de Lamponders selfs geanimeert dien corl naar Onrust te brengen, door toesegging van prompte betaling in contant, waartoe de prins-regent mede al zyn vermogens inspant; dog de post te Toloebawan heeft het zoolang niet kunnen houden, maar is de resident met het meeste volk na een beleg van 10 dagen, zoo door Bantamse rebellen als aan haar snoer gekregen Lamponders genoodsaakt geworden de post te verlaten en met een klein vaartuyg de rivier af en vervolgens te Bantam gekomen. . .

By occasie van een gedaan verzoek om een stukje land in het Jaccatrane ryk in eygendom te bezitten heeft men ter byeenkomste van 5 february voor het vervolg besloten zulx aan een iegelyk toe te staan, tegen den prys daarby gesteld tot 5 Rxd. de morgen of een halve aan jaarlyksen huur, in dien verstande dat daartoe de beste ledig liggende landen zullen verkozen worden, wyl anderen na den gebruyke tegen zooveel meer roeden per morgen zullen gerekend worden, naar de waarde van het land by gesworen personen te onderzoeken, niet twyfelende of UwEdh. zullen hierinne als een raysonablen prys zynde, gelieven genoeg te nemen, zullende de Gouverneur-Generaal zoodra het de tyd toelaat een nader opstel maken wegens de landsaken, ten vervolge van hetgeen hy de eere hadde aan UEdh. op het eynde van 't verleden jaar te presenteren ingelyft ter resolutie van dien datum. ¹

1. In de Resolutie van 5 febr. waarheen hier verwezen wordt, staat niet veel meer vermeld dan het boven medegedeelde, slechts zyn de beweegredenen daarby-gevoegd; namelyk deze: 1°. dat het de bedoeling is de agriculture te bevorderen, waaraan eerst sedert de laatste jaren de vereyschte oplettendheyd gegeven is als eene voor de Comp. hoogst belangryke zaak; 2°. dat de Europ. landbouwers in het land van de Comp. wel verre van te sufficeren tot de cultuur van zoovele schoone braak liggende landsdowen, in vergelyking van de hoeveelheden land in getal niet naamwaardig zyn en dus op eene of andere wyze moeten worden vermeerderd.

XXXIV. Secrete missive van Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Generl. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 8 April 1751.

WelEdel Hoogagtb. enz.

Den aandrang waarmede wy by brief van 21 January nevens vertoon van onsen soberen toestand by resol. van 1 nov^{ber} om ontset van manschap geschreven hebben, voed ons in de verwagting, dat UwEdh. niets onbesogt zullen laten ter assistentie van India, maar dewyle de nood sedert toeneemt, hopen wy dat UwEdh. niet ongunstig zullen opnemen, dat zulx by desen nader aanbinden en aan deselve onder het oog brengen dat in de maand January, te deser plaatse alleen, begraven zyn by de 400 gemcenen en schoon de volgende maanden niet zóóveel; egter thans gansch ontbloot zyn van zeevaart, zoodat elke uytrusting moet geschieden met herstelde zieken, dog die ordinair nog lange zoo zwak zyn, dat zy niet veel kunnen uytvoeren, zoo zy niet al ten eersten by eenige fatigue wederom invalien, dat dan eene gestadige bedugting geeft voor quade gevolgen, waarvan al exempelen gevoeld zyn.

Militie ligt er op Bantam pas 300 gezonden, te Tangerang een post tegen het Bantamse aan, mede omtrent zooveel; maar dan heeft Batavia zelfs niet meer als voors. beyden te zamen en van de lyfwagt zyn er present 30 en te Cheribon, die met drooger weder verwacht worden, 80 paarden, daarentegen is de Bantamse rebel thans meester van het Lampong Toelan Bawangse peperland en misschien verder, mede van 't geheele Bantamse ryk, waarinne zig uytspreyt tot aan Batavia's limiten, niet wetende wanneer het hun gelusten zal deselve te invaderen, noch hoe deselve daaruyt te houden met zoo geringe magt, wezende reeds alle de inlanders, die men heeft kunnen, bekomen, in dienst genomen en te Bantam en op Batavia's limiten ieder omtrent 300 geplaatst en die manschap door de Javase oorlogen zoodanig verzwakt, dat niet meer gelyken na hare vorige menigte en daarby nog meest aldaar bescheyden en ten uystersten noodig tegen de rebellen, konnende UEdh. by brieven van daar van de maand february beoogen, hoe dat Gouvernement en ryk weder als

aan een zyden draad gehangen heeft, sonder dat wy in staat zouden geweest zyn iets van hier te kunnen doen om den loop der rebellen te stuyten, die dus zig wel van een groot deel van Java's Oostkust tot onze comptoiren inclusive zouden hebben kunnen meester maken; en wat versekertheit heeft men daartegen voor het vervolg?

Madura's opstand is wel gebluscht, dog 't heeft tyd van nooden de eens aan het hollen geraakte gemeente tot bedaren te brengen en werd weder sterk gevreesd voor onlusten met de Maccassaren, die door onverdragelyke stoutheid, daarvan voorbodens schynen te geven, daarby vermelden de laatste advisen van Mallabaar eene byna zeker gestelde belegering van ons fort Chettua door den Samoryn en dus een onvermydelyken oorlog, daar men ze niet verwagtede was en Cormandel vraagt sterk om hulpe ter behoud van Comp^s. plaatsen daar de Fransen wel eenige attaques op mogten wagen, durvende op den naam van den een of anderen moor thans alles onderstaan, dat men van publicque vyanden verwagten mag en zoo daartoe ordres van 't Hof liggen mag men het ook wel als voorbodens van oorlog in Europa aanzien; dog waarvan het beste wenschen; want nooyt ongelegener tyd voor de Nederl. Comp. konde gevonden worden, schrikkende daarom te denken. Laat het derhalve UwEdh. behagen, India ten spoedigste te recruteren, een douzyn nieuwe groote schepen aan te bouwen en van alles met alle vermogen gebruyk te maken eer het te laat en door onlusten in Europa bezwaarlyk gemaakt werd, groote equipagien van goed volk uyt te senden en laat ten minste de helft van het volk bedreven zijn, zonder op een gulden of twee ter maand te zien; want dat werd niet verloren; maar dubbeld gewonnen, al was 't maar alleen doordat op zulke uytzendingen de onbedrevenen zoo op de reyze als in Indie onrekenbaar wegsterven.

Wy moeten hier ook nog byvoegen eene herhaling van onze verzoeken, om een extra ryk ontzet van geld, kostende de interesssen alleen te Batavia, Chormandel en Bengale omtrent vier ton.

Waarmede dese besluytende, enz.

XXXV. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Generale Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 dec^{ber} 1751.

WelEdele Hoogagtb., enz.

Per 't schip de Getrouwigheyd, etc.

Java's Oostkust. Ten vervolge onser nederige van April en September van het woelen der rebellen weder rekenschap moettende geven, merkt men aanvankelyk aan, dat de voorgegeven dood van den Hoofdrebel Maas Saïd een uytstrooysel van hem schynt geweest te zyn, alsoo velen sedert dien tyd versekeren, dat niet een ander in zyne plaatse; maar hy zelve aan 't hoofd zynrer troepen ageert, houdende zig meest in 't Mataramse en als van daar verdreven werd, vlugt hy in het zuyder-gebergte; maar de grootste party onder den rebel Manco-boemie in october in de beneden-Caddoe gekomen, hadde daar in den beginne wat getriumphceert, dog was in november door de infanterie onder Major de Clercq, eene comp^e. dragonders en eene comp^e. housaren voortgedreven, met intentie om hem in de Mattaram, daar de major Hoff lag, tusschen twee vuren te brengen; maar op den 12 deser langs de rivier Bogowansie in 't Bagaleense gemarcheerd zynde, om den vyand te vervolgen, was de agterhoede bestaande in eene Comp. dragonders onder capt. Wautier benevens twee Compagnien inlanders in het gehugt Jenaar door eenige rebellen onverwagt geattacqueert, alsoo zy, door valse berigten misleyd, vermeenden daaromtrent geen vyand te vreesen en de dragonders vermits de passage aldaar te eng was, gezamentlyk over de rivier Bogowonto geweken, alwaar zy terstond van de vyanden beset en afgesneden wierden; terwyl de by hem geweest zynde inlanders zig terugwaart op de vlugt begaven en de gansche vyandelyke magt, welke in de naast aangrenzende ghugten verborgen was, te voorschyn quam en op de onse aanvleien, die door alle de overige inlanders sonder een schot te doen verlaten zynde, mits de moerassigheid van het terrein en de overmagt van den vyand genoodzaakt werden zich zoo goed zy konden te retireren, met agterlating van arthillery, ammonitie, bagagie en een gedeelte van hun geweer, hebbende in de actie verloren den

major de Clercq, twee wagtmeesters, 12 gemeene, 25 paarden met zadels en tuyg, die meerendeels in het moeras waren blyven steken en apparent de geheele Comp.^{ie} Dragonders; om nu de gevolgen van een zoo fataal geval te stuyten, besloot men op den ontvang dier tydingen den Gouverneur van Hohendorff, toen hier by de verpagting present, naar zyn gouvernement te laten overgaan en hem mede te geven eene Comp. dragonders der lyfwagt en 100 man infanteristen, hopende dat hy daarmede de zaken tot stand sal kunnen brengen en houden tot wy het verwagte ontset uyt Nederland bekomen en dan eens met magt ageren kunnen.

In stede van den overleden Samarangs regent is daartoe verkozen zyn zoon Suma Nagara en in dien zyn plaats desselfs broeder Soera Dipuera tot regent van Lassen. Wyders voor den Soerabays tweeden regent Pandje Soering Rana, den fiscaal van den landraad Radeen Indranata, mitsgaders tot regent van Candal, vacant door 't afsterven van Awanga, desselfs broeder, mede Awanga genaamd, tot regent van Sumanap Tirta Nagara in stede van den a° passato afgesette mede-radeen Maas, over Pamacassan in stede van den afgestorven vader en insgelyx de soon van Niti Nagara te Passaroeang.

De prins van Madura versogt hebbende, om de invasie van zyn gebied in a° p°, te mogen volstaan met de helfte van de toegestane leverantie by beding van 1746; is hem zulx geaccordeert en op zyne klage over het Soerabaays opperhoofd van der Bruggen, denselven herwaart laten komen om zig te verantwoorden, gelyk dan geschied en te zien is by resolutie van 24 deser en heeft men het daar by gelaten en zig daarmede voldaan gehouden.

De Samarangse borgerye toenemende heeft men op derselver verzoek licentie verleend ter opregting van eene Compagnie burgereavalery en daartoe de officieren beroemd

De zydeculture heeft nu omtrent 4000 gekost en daarmede is nu alles aan den gang, het verleden jaar heeft deselve voortgebracht 6 @ zyde en dit jaar 15½ @ zullende alles wat mogelyk is in 't werk stellen tot derzelver verderen voortgang en vermeerdering. De zuykermolens tot 20 stux sal men nog vooreerst permitteren en als men eens de ruymte van zuyker krygt, deselve tot 't voorgenomen getal reduceren

Cheribon heeft, enz.

De oude eerste Sulthan Sepoe heeft versogt zyn tweeden zoon, mits het overlyden van den oudste tot zyn opvolger te designeren, dat geaccordeerd is en den jongsten tak of Panembahan mondig verklaard. Met behulp der princen was een kruysvlootje uitgerust en de gevangen zeeroovers na onse licentie aldaar teregt gesteld

Bantam heeft, enz.

Nadat Kee Tappa volgens onsen laatsten ¹ van den berg Monara verdreven was, heeft hy een troep vooruytgesonden om langs de Zuydsee naar Java te passeren, maar dezelve zyn door de inwoonders aan die zyde zoodanig gehavend, dat al de hoofden gesneuveld zyn, en verders de helfte van het volk zoo gedood als gevangen, hetwelk hem apparent te veel gevaar in die vlugt sal hebben doen zien en daarom doen verblyf houden in 't gebergte agter Sallak, dog daar almede niet in rust gelaten zynde door de daarop uytgesonden Tjandjoerders, is denselven in 't begin deser maand den berg Sallack over en in 't Buytensorgse gekomen op welke tyding buyten de daarliggende Comp. inlanders nog veertig dragonders derwaarts gesonden zyn, welke het geluk gehad hebben al aanstonds ter neder te vellen Pangerang Maudure van 't egte Bantams koninklyke huys afkomstig nevens eenige mindere hoofden en gemeenen en waardoor syne parthy soodanig uyt den anderen is geraakt, dat Kee Tappa en Bagusboeang alleen met cenig volk, die hem droegen, dewyl zyne beenen door 't beklimmen der gebertens geswollen waren, ontvlugt is in 't Bantams woest zuydergeberte, sonder dat men sedert eenige regte tyding van hem ingekregen heeft, soodat zy zig apparent daar of daaromtrent nog onthouden (moeten).

By occasie van dese rebellie heeft men 't fort Speelwyk aan de swakke zyde met een bolwerk en kat voorzien, daar de koningen bevorens niet in consenteerden, omdat aan de zyde van haren Dalm komt, wesende 't selve voltooyt en het garnisoen weder op den

1. In den hier aangehaalden brief dd. 24 Sept. 1751 leest men: „Bantam heeft wat lucht gekregen, door 't opslaan der rebellen van voor die plaats, nadat een deel derselven onder Kee Tappa in de Jaccatrasche landen gevallen, vele verwoestingen aangeregt en vier suykermolens afgebrand, door alle weerbare manschap tegengegaan, een en andermaal geslagen, daaruyt gedreven waren, sedert zijn zij boven Bantam nog eens gevoelig gehavend en daarop te zamen naar den berg Monara geweken enz. en iets verder: „wij bekomen de aangename tyding dat d'onse den 22 deser den berg Monara na eene hevige resistentie ingenomen hebben.“

ordinairen voet gebragt, latende alleen daarenboven aldaar militeren een Comp. Europeanen en vier Comp. inlanders, wesende het land doorgaans in rust, gelyk mede de daaronder sorterende Lampongs, tot welkers bevordering wy den voormaligen resident van der Werp gesonden hebben, die ook weder besit genomen heeft van 's Comp. post op Lampong Toelang Bawang; maar op de regering van 't land is nog geen positive ordre gesteld, noch de ryxkleynoodien derwaarts gezonden, omdat zulx gevoegelykst zal kunnen geschieden na de overkomst van pangerang Gustie, zoon van den op Ambon verblyf houdenden koning, dien men van Ceylon dagelyks te gemoet siet, egter is intusschen de soon van den vorigen ryxbestierder, die altyd Comp^e. gesint geweest is, in zyn vaders plaats op onse aanwysing aangesteld en den prins-regent met dese mede vier ryxraden toegevoegd nevens nog twee princen extra-ordinair blyvende na de toegestane verlossing aan den Commandeur George Tammo Falk, den brigadier van 's Comp^e. troepen d'Ed. Jan Cornelis Convert aldaar om de zaken van 't hof waar te nemen en reguleren, waarna wy treden zullen tot verkiesing van een nieuwen commandeur en is op 't versoek van den prins-Regent, de lieutenant Coenraad Fleysheld bevorderd tot Capitayn om in den Dalm of 't casteel den Diamant 't militair commando waar te nemen.

Batavia. De Hooge Indiase regering, enz.
 Buyten de geresolveerde negotiatie van 300,000 Rds. bij onsen vorigen gemeld heeft men in sept. nog 50,000 rds. van de amfioen societeyt en in nov^{ber}. nog 100,000 rds. van de weeskamer opgenomen, daarby heeft de societeyt ons gerieft met 100,000 Rds. sonder intrest om by ontvang van amfioen te verrekenen, zoodat nu al het geld van Batavia omtrent, in Comp^e. handen is en den jaarlyksen interest ver over de twee en een halven ton beloopt ¹.

Men heeft dit jaar eenige stukken lands, sommige de Comp. en andere onbekende eygenaars gehorende en braakliggende doen ver-
 koopen en is dat geld nevens den prys van Buytenzorg in Comp^e.

1. Hierover leest men in brief, dd. 24 Sept. 1751. "In may jl. heeft men weder moeten resolveren eene negotiatie van 2 à 300,000 Rds. à 6% en in augs. aan de crediteuren van de negotiatie de a^o 1748 accorderen het genegotieerde te laten voort-
 loopen tegen gelyken interest, dat alweder de schulden vermeerdert en tot welker aflossing geen appaentie is vóór t bekomen van een dubbel ontzet.

casse overgebracht, werdende alsnog voortgevaren met meerdere te ontdekken, enz. 1

XXXVI. Resolutie van Gouv.^r Gen.¹ en Raden dd. 31 December 1751. Contract met Cheribon.

Door den Heere Gouverneur-Generaal aan de vergadering gecommuniceerd zynde, dat Zyn Edelheyt ter occasie dat de Cheribonse prinsen, Sulthan Cheribon, Sulthan Anum en den Panambahan alhier in persoon zyn voorgekomen, om Zyn Edelheyt wegens desselfs electie tot de charge van Gouverneur-Generaal te complimenteren, en Sulthan Seppoh, sig mits zyne hooge ouderdom en swacke lighaams constitutie niet in staat bevindende om de fatigues van de reise te kunnen uytstaan, zyn zoon den pangerang Aria Loor op den 29ⁿ deeser vereerd met den titul van depatty Anom herwaarts gesonden heeft om die pligtpleeging zynentwegen af te leggen, in eenige met hen gehouden conferentien tot cultiveering van d' onderlinge vrundschap in harmonie onder deselve bemiddeld en vervolgens ten papiere gebracht hadde eenige pointen, om te dienen tot een nader verdrag tusschen haar hoochheden, so nopens het daarby opgehelderde point van de successive rang of preséance, waaromtrent zy al vry delicaat schynen, en de tournooibaan, als de verdeeling van 1800 rds. waarvoor de Sabandharyen van Cheribon, met de daartoe behoorende imposten van de topbaanen en het slaan der loode pitjes, op fundament van het geresolveerde aan deese tafel op den 3ⁿ December 1743 en anno 1746 ter gelegentheyt van het aanweesen van wylen den doemalige heere Gouverneur-Generaal Baron van Imhoff (H: L: M:) op Cheribon, blykens het genoteerde by Zyn Excellencies dagregister onder den 4ⁿ Juny desselven jaars, zyn voorgenomen, item de huysgezinnen onder den Panambahan, volgens het jongste contract van den 17ⁿ february

1. In brief 24 Sept. 1751 staat daar over: -Mits de erven van % Exe. Baron van Imhoff (L. M.) niet in staat waren het land Buytenzorg te beheeren, noch te laten beheeren, heeft men per taxatie tegen 5500 Rds. dat afgestaan aan den goevern. generl. Mossel, die ook wegens de verbetering, met de weeskamer, als dien boedel onder zich hebbende, overeengekomen is, in verwagting van UwEdh. goedkeurend welbehagen, als zynde gereguleert naar UwEdh. bevel en voorschrift ten meeste voordeele van de Comp.

1708 behoorende, waarby teffens niet alleen het nodige was gereguleert aangaande de te doene leverantien van de peper, indigo en coffy aan de Compagnie, zoo met opzigt tot de quantiteyten als de prysen, ende onder anderen dat by 2250 picols coffyboonen in de eerste ses jaaren ook 1125 picols peper zal moeten geleverd, en dat voor de coffy die zonder een proportioneele quantiteyt peper geleverd werde een Rd. per picol beneden de gefixeerde prys zal betaald worden, maar ook d' aan- en afstelling van de tommagongs of eerste subalterne regenten op den voet als tot nog toe in gebruyk is geweest, zoo is na attentive resumtie der voors. articulen in overweging van dies inhoudt goedgevonden en verstaan zig deselve te laten welgevallen, en met het sluyten, onderteekenen en uytwisselen van het daaruyt te formeren contract ten spoedigsten te laten voortgaan, mitsgaders gevolgelyk de leverantie van de coffy, zoowel als van de peper en indigo voortaan door de princen tegens de bepaalde prysen direct aan de Comp.^{ie} te laten geschieden, en een stipte nakoming van het een en ander ook den resident te Cheribon ten ernstigsten aan te beveelen, mitsgaders het gem. ontwerp tot meerder licht deesen t' insereeren.

Sulthan Giry Laya, zyne zoonen Sepoe en Anum 't ryk Cheribon nagelaten hebbende en den panambahan een onderhoud toegewesen, zo zullen de twee eerste kinderen als Sulthan Cheribon regeeren en Panambahans kinderen zullen in fatsoen gehouden naast de Sulthans met hun present genot van een duysend huysgezinnen en twee hondert rd.* uyt de thol te vinden weesen.

Sepoe en Cheribon, thans kinderen van d' oude Sepoe vervangen d' oudste zoon en Anum de tweede, d' oudste van jaren onder de Sulthans heeft d' eerste plaats.

Sepoe, Cheribon en Anum zullen haar deel int ryk nalaten, alleen aan ieders oudste zoon.

Geen soons nalatende sal 't van d' eerste op de tweede vervallen, en van de tweede op d' eerste, en van beide op Anum.

Anum geen soons nalatende sal Sepoe en Cheribon syn land deelen.

Allen dan geen soons nalatende vervalt 't aan den Panambahan.

Dit alles, ten ware de Sulthans een prins met believen der Compagnie tot Succesieur verkiesen.

Soo eenig prins onder voogden staat, sullen de Sulthans voor de voogden en volmagten gaan.

Maar na minderjarigheyd volgt de hoofdtak, waar hy van komt, na zyn ouderdom.

So de geheele tak onder voogden staat, volgt die van de tweede tak en mag die dan de tourey (de beurt) overbrengen.

Alle de voordeelen, die gemeen zyn, als tolln enz. verdeelen de twee stammen eguaal, soodat uyt de thollen van Sabandhary, top en pitjes etc. thans genieten:

400 Rd'. Sepoe.
400 Cheribon.
800 Anum.
200 Panambaham.

1800 Rd'. te samen 's jaars.

En werden beschonken met 700 Rd'. aan goed, ieder $\frac{1}{4}$.

De Sulthans gebieden derselver onderhorige en zetten die aan en af, behalven de Tommagongs, dat in gecombineerde rade der Sulthans geschieden moet, daar den resident voorzit.

Yder der twee Staten zullen leveren 10 picols indigo tegen $\frac{1}{2}$ Rd'. 't R , de middensoort dus sal Sulthan Sepoe leveren 5 p.^{is}

Cheribon	5	"
Anum	10	"
Panambaham	2 $\frac{1}{2}$	"

En sal den resident ontfangen van ieder Staat 1000 picols coffy à 5 rd'. tgroot picol ofte samen 2250 picols.

En so geld vooruyt geeft na rato

Mits in 6 jaaren ook:

5000 picols peper tegen $\frac{1}{2}$ rd'. boven die prys te leveren.

Anders sal voor de coffy die sonder peper na rato geleverd werd 1 rd'. minder betaald werden.

XXXVII. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de representanten van den Opperbewindhebber en de Bewindhebbers der Gen. O.-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 30 dec. 1752.

WelEd. Hoogagtb. enz.

Per het vooraf gesonden schip, enz.

Java's Oostkust, Ten eynde eene generale besoigne over de Javase zaken te komen houden, heeft men by brieve van 2 Mey de elucidatie gevraagd, welke men daartoe noodig hadde en dezelve bekomen hebbende by des Gouverneurs aparten brief van 4 Juny, daarover op den 4 July gedelibereert en dienstig geagt derwaarts te gelasten, Samarang, Soeracarta, Soerabaja, Grisee, Madura, Sumanap, de drie veldfortjes Bojolalic, Salatiga en Oenarang, Passeroang of Panaroekan, Tagal, Damak, Japara, Joana en Kembang, altoos in een goeden staat van defensie te houden en in dien staat te conserveren of aan te leggen; mitsgaders daarenboven veldschansen op te werpen te Oenarang, in 't Bagaleens, Magalam, in 't Caddoes en te Tanjong, ook intusschen met een tamelyke magt van omtrent 1000 Europesen en een goed getal inlanders te velde te trekken en zoo met den degen uyt, de rebellige prinsen den vrede aan te bieden, gelyk dan ook sedert geschied; dog niet naar wensch ten haren opzichte uitgevallen is, dewyl dezelve tegen verwagting meester geworden van 't landschap Pranaraga, wiens regent, zoo wegens de situatie synes lands als sterkte van volk, noch zyn meester den Soesoehoenang, noch de rebellen ontsag en egter voor der rebellen aanhoudenden indrang heeft moeten buygen, waardoor de handelbaarheid in schyn en list veranderd is, komende het slot daarop uyt, dat Maas Saïd ingevalle rien hem Soesoehoenang wilde verklaren en Comp^t. limiten inkrimpen, zooals over vele jaren was en Java zoude suyveren van allen onrust, dat misschien mede zoo facil niet vloten zoude, als de Comp. al gereed was, zyne presentatie of verzoek ten deele te accepteren, des men 't by de eerstgemelde maatregelen nog laat, afgwachtende het nader beloofd advys van den Gouverneur van Hohendorff dieswegen, terwyl de rebellen zig nu onthouden in het Mataramse, Sockawattyse, liggende beoosten Soeracarta en te Kadiry, dusverre door de onsen verdreven wesende, waartoe de Prins van Madura 't zyne contribueert.

De eerste resident aan 't hof, Balthasar Toutlemonde is op desselfs verzoek naar Nederland verlost en in deesen tyd niet ondienstig geagt op de aanprysing van 't Java's ministerium, die plaats te laten bekleeden door Capitain J. H. Abrahams onder den titul van Capt. Commandant, wesende wyders tot secretaris van 't gouvernement bevestigd, de onderkoopman Willem Foekens, enz.

Cheribon. . . . De doortrek van Kee of Sie Tappa door de onder dese residentie sorterende Preangerlanden en de gedreygde terugmarsch heeft deselve lange in consternatie gehouden; dog op de bekomen tyding, dat reets 't Bagaleense ten oosten gepasseert was, is de op de grensen geposteerde manschap weder in december afge-roepen. De resident Seneca Ingerssen genoegten gegeven hebbende is na vorigen exempel bevorderd tot oppercoopman.

Bantam heeft, enz.

Om de ongelegentheyd van de post Toelang Bauwang in 't Lam-pongse eenige dagen varens de rivier op, waardoor men dezelve in tyd van gevaar niet kan ontzetten, heeft men die laten verleggen na Sram by de Verkenhoek, dat een seer bequame gelegentheyd was; dog vry ongesond bevonden wesende laat men dezelve nu overbrengen na Poulo Gondy in de bogt van Lampong in straat Zunda, daarenboven werd eene kleine bezetting gelegd by Tjeringin, daar de vreemde schepen uyt Europa ordinair aankomen en mogelyk wel wat meer als water ghaald hebben, behalven dat daar al te bequame gelegentheyd voor dezelve is om op den naam van deesen of geene Bantammer te landen en nadeelige beweging te maken by den minsten opstand, dat dus niet kan getenteerd worden of men zal daarin immediaat kunnen voorsien. Sie Tappa heeft sedert Sep-tember dese en gene beweging gemaakt in 't Banjoemaase te Java, dog is door de onsen successive zoodanig onthaald, dat niet weynig volk schuytplaats heeft moeten zoeken in 't Mataramse aan de Zuydsee en werd verzekerd, dat de opgeworpen Sultan Bagus Boeang zoude omgekomen zyn, intusschen hebben de prins Madoera nevens de prinsessen Siti Hadok Anira en minderen in October zig onderworpen en op de voorsprake van den Sulthan en Ryksgrooten ter sessie van 27 dito pardon verworven, zynde vervolgens al de uytsettinge inge-trokken en den brigadier Convert, die daar het gezag gehad heeft herwaarts gekomen, latende Bantam in volle rust onder het bestuur van den oppercoopman Jan van Suchtelen, daartoe den 9 mey benoemd

Batavia. Nadat, enz.

Men (heeft) dienstig geoordeeld deselve bank (van leening) in te trekken en te laten inlyven in een opgeregte bank en bank van lee-ning onder zoodanige ordonnantie als ter resolutie van 2 Juny ge-

approbeert geworden is ¹ wesende met eenen tot directeur en Commissarissen verkoren den oud-Soerats-directeur Schreuder, Abraham Bogaart en Simon Joseph

Om af te snyden de gevaren, welke men onderhevig kan wezen, wanneer eene turbe van getuygen uyt Indiaanse naturellen of de overhalende party de gronden aan het regt moeten geven, heeft men ter sittinge van 14 January een reglement beraamd nopens de wet-tigheid van een Jentiefs of Heydens huwelyk en op 6 october een placcaat tegen allen moetwil en insolentie der slaven, vervattende niet alleen eene renovatie van alle vorige ordonnantien op dat stuk; maar ook eene correctie en ampliatio derzelve

Van de Jaccatrase landen zijn, dit jaar, weder eenige verkogt voor Rd. 15583,35 en werd de culture meer en meer betrakt, gelyk oogschynelyk te zien is geweest aan de consumtie van ryst in de stad Batavia en voorsteden, welker particuliere consumtie nu al ten grootendeele uyt de bovenlanden gefourneerd wordt, daarby is er apparentie om eerlange onder Gods zegen voldaan te krygen de opgedragen quantiteyt, vermeld by de aanmerkingen van den Gouverneur-Generaal over dese landen, geinsereert ter resolutie van 4 febr. alzoo op de wel gelegde gronden by den raad extraord. van de Velde, die den generaal in zyne landreisjes doorgaans verseld, door den presente Commissaris N. Harting met vlyt voortgebouwd wordt, zynde by zyne jongste landreys reets 800000 peperranken ontmoet en op desselfs ordre preparatie gemaakt om nog wel sooveel aan te planten, hoewel dit jaar niet meer uytgeleverd is, als: 34625 ₧ peper, 1467300 ₧ colfy, 17220 catoene garen en 3779 ₧ indigo; ten deele door een schraal gewas, anderzints door de vlugt en vreeze voor de verwoestingen van Sic Tappa by desselfs inval in deese landen, waarom by besluit van heden de ingelanden ook vrygelaten heeft van de hen anders opgelegde poene by gebreckige leverantie van peper, garen en indigo, belovende het gewas in het aanstaande jaar een ryken inzaam, enz.

1. Vergelyk: De Bataviasche Bank-Courant en bank van leening, 1746—1794 door N. P. van den Berg, 1870, bladz. 84.

XXXVIII. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van
Indie aan de Bewindhebbers der gen. Oost Ind.
Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 30 dec. 1753.

WelEdele Hoogagt. enz.

Sedert het afzenden, enz.

Java. Wy hebben de eere gehad UwEdh. by onse precursorre
brieven van 13 augs. en 1 oct. met een woord over den toestand
van Java te onderhouden en het soude ons aangenaam wesen, indien
wy by deese occagie UwEdh. omtrent den uytslag van den jongsten
veldtocht en de thans ten eynde gelopen Oostmousson een nader en
ampel berigt konden doen, wegens het succes der door ons al vroeg
in het voorjaar gestelde ordre nopens de krygsoperatien, insonderheid
by afgaande secrete missive van 11 febr. waarby UEdh. o. a. des-
believende sullen ontwaren, dat wy conform het geproponceerde door
den gouvern. dier custe, baron von Hohendorf, by desselfs secrete
missive van 22 January bevorens, o. a. hem gelast hebben om den
vyand gedurende de goede mousson met kragt van wapenen te atta-
queren en ware het mogelyk, door dat efficacieuse middel tot sulk
een (eynde?) te brengen, dat hy, eyndelyk sig by zyne hartnekkige
rebellie qualyk bevindende, genoodsaakt mogt worden, de lieflyke
vrugten van eene wenschelyke en geruste vrede te verkiesen boven
eenen rusteloozen en bekommerlyken oorlog; terwyl wy om dat heyl-
zaam oogmerk te eerder en zekerder te bereiken, tessens geamplecteed
hebben 's Gouverneurs verderen voorstel, om namelyk de koningjes
van 't naburige Baly, door geschenken te overreden, ten eynde
hunne strydbare troupen by die der maats^{v.} voegende, deselven te
diverteren van hun gespargeerd desseyne, om namentlyk den hoofd-
rebel Mancoeboemi met krygsvolk by te springen, schoon het onzes
eragts in allen gevalle beter en staatkundiger ware, dat die woeste
eylanders nimmer occasie wierd gegeven, hunne voeten op den Javasen
bodem te setten, dewyl sulx om der gevolgen wille, niet dan dangereus
wesen kan; maar in sulken extraordinaire gevallen als deze, meenen
wy dat geene middelen moeten worden verzuymd, om den vyand te
prevenireren en afbreuk te doen, te meer omdat hy sig van datzelve
expedient bedienende en hetgeen hem door geene als de voors.

wegen verhinderd kan worden, syne krygsmagt grootelyks versterkt zonde hebben en dus te moeyelyker tot reden te brengen soude wesen; maar alle dese voorsorgen syn voor ditmaal onnoedig bevonden, dewyl men by 's Gouverneurs missive van 8 aug^o. ontwaart heeft, dat de koningjes onder malkanderen in oorlog staande te raken onvermogens waren ons met troupen te assisteren, waartoe deselve veeleer schenen te neygen, dan om den hoofdrebel Mancoeboemi te hulp te komen, die ze op den ontfangst onser brieven voornemens waren hun gegeven woord te presteren, dog toen van gedachten veranderd zyn.

Wy zullen UwEdh. niet ophouden met een relaas van 't openen der campagne, noch ook met indecisive actien, maar alleen tot nadere opheldering van het UwEdh. geschreven by meerm. onze brieven van 13 aug. en 1° oct. noteren, dat de apparentien om den rebel Mangoenagara, synde de schoonzoon van den hoofdrebel Mancoeboemie, met de Comp. te assopieren van geen succes geweest zyn, alsoo deze op niets minder is blyven staan, dan het detroneren van den keyzer en zyne electie tot de kroon, welke onredelyke en wydgapende pretensien de onderhandeling met hem heeft doen afbreken, dewyl daaruyt ten volle bleek, dat het hem geen ernst geweest is; maar dat hy met alle zyne voorstellen iets anders bedoeld heeft gehad, daarentegen heeft de wakkere en welmeenende prins van Madura nadere bewyzen van zyn attachement aan de Comp. gegeven, dewyl hy in persoon met een leger van 3000 zyner onderdanen te velde getrokken zynde, onze armée daardoor in een formidable staat gesteld heeft, gelyk UwEdh. sulx en 't geen verder desen jare op Java voorgevallen is, nader en in alle ommestanden zullen kunnen vinden aangeteekend by de successive aangekomen secrete brieven van den Heer Gouvern^r. gedateerd 22 January, 6 Maart 14 en 17 April, 24 May, 20 Juny en 8 Aug^o. mitsgaders by onse rescriptie van 27 January, 11, 17 en 19 en 22 Febr., 14 Maart, 5 Juny en 3 July; terwyl wy vooralsnog met verlangen te gemoed sien, het verder geoccurreerde zedert opgemelden 8 aug^o., waaromtrent de heer Gouverneur sekerlyk belet zal weesen ons verslag te doen, door eene staande de campagne hem overgekomen sware siekte, waardoor wy ook genoodsaakt zyn geweest by resolutie van 30 oct. den Lt. Collonel Willem Hendrik van Ossenberch als een vigelant officier zynde, der-

waarts te zenden, ten eynde by aanhoudende onpasselykheyd van ZEd. als hoofd der militie onder het hooger gezag van den Gouverneur meermeld te ageren, en die daar ook behouden gearriveerd is, zynde intusschen hiervan terzyde tyding gekomen, dat de heer Gouvern^r. wat aan de betere kant zoude weesen en reeds besig aan 't opstel van een generaal verslag, invoegen wy alle oogeblikken een ampel verslag van daar te gemoet zien. Dewyl de noordelyke beneden-landen van Java gedurende het gepasseerde goede saisoen van alle vyandelyke attaques zyn bevryd gebleven, mitsgaders een diepe rust genoten hebben en dat door dies des Heeren zegen omtrent alle soorten van producten een abundanten oogst geweest is, zoo zyn de ministers aldaar in staat gesteld, deeze Colonie te voorzien met een overvloed van ryst of eene considerable quantiteyt van byna 4000 lasten, enz.

Wy hebben d'eere gehad UwEdh. by onse reverente missive van 30 dec. 1752 onder 't ooge te brengen ons voornemen om de forten en posten op Java in een beter postuur te brengen en ingevolge van dien is van den Gouvern^r. Baron van Hohendorff gerequireert en ook ontfangen een ontwerp, volgens welk de respective fortificatien souden kunnen worden gemeliorcerd; maar by secrete resolutie van 14 febr. dat project examineerende heeft men om de considerable sommen, die daaraan besteed souden moeten worden van dit voornemen ten deele geresileert, nademaal de Comp. in dit gouvernement bereeds lasten genoeg te dragen heeft.

Cheribon en de Priangerlanden blyven in t besit van een gewenschte rust en daar is onder de Princeen of regering niets byzonders voorgevallen, dan de dood van Sulthan Sepoh van Cheribon, in wiens plaats wy op het schriftelyk versoek van den overleden hebben laten optreden, desselfs zoon den Pangerang Depatty Anum met den titul en naam zyns overleden vaders.

Bantam. By onsen brief van den 13 aug^r. II. hebben wy de eere gehad UEdh. met een woord te praeadvertieren van eene toen aansttaande verandering in de regering van Bantam tgeen ook kort

1. In den hier aangehaalden brief van 13 aug^r. 1753 leest men hierover slechts: • Te Bantam staat verandering in de regering te komen, also we op de iterative instantien van den vorst genoodzaakt geweest zyn te bewilligen in desselfs afstand van den troon en weder tot Sulthan te benoemen den kroonprins Gusty, wiens krooning eerstdaags staat te geschieden. •

daaraan gevolg genomen heeft, doordien de oude koning Sultan Aboel Moghali Mochamad Wasi Djoenoel Halimien, de regering moede geworden zynde, zeer inclineerde tot een stil en afgesondert leven en ingevolge van dien ons een en andermaal op eene ernstige wyze vertoond hebbende zyn verlangen om van den last der regering te worden ontslagen, gelyk sulx UEd. desbehagende nader zoude kunnen beoogen by een brief te dien eynde door dien vorst aan ons gesonden met een plegtig gesantschap, waarop dan ter sessie van 29 Juny disponerende, hebben wy goedgevonden het iterative versoeck van dien vorst te accorderen, mitsdien verstaan hem soewel daarinne te wille te syn, als om op syn verdere propositie in zyn plaats van koning van het Bantamse ryk te laten optreden, den wettigen successeur, den kroonprins Pangerang Gusti, die een soon is van den naar Ambonia in den jare 1748 gerelegeerden koning, alles egter onder deese conditien, dat de afgaande koning, over wiens regering men voldaan is geweest, zal blyven behouden al hetgeen hy besit en niet aan de kroon behoort en daarenboven genieten de inkomsten, die aan den nieuwen koning als gewesene kroonprins hebben behoort; maar ook conform het separaat artikel van overeenkomst op 17 April 1752 geteekend, een gereg vierde gedeelte van alle de inkomsten van het Bantamse ryk en onderhoorige landschappen, na deductie egter van hetgeene aan de Comp. tot afbetaling der schulden jaarlyx moet worden uytgekeerd met nog eenige andere prerogativen van minder belang. : . . (De Heer raad-ordinar. van de Parra is als ambassadeur naar derwaarts vertrokken.)

Wy hebben UEdh. by generale missie van 30 dec. 1752 ter kennisse gebragt de verplaatsing van de posthouding op Sram naar het eyland Poulo Gondi in de bogt van Lampong gelegen, werwaarts de resident Kryn Laven in 't begin deeses jaars zig begeven hebbende, zoo schynt het uyt syne successive brieven aan ons van daar geschreven en naar gewoonte onder de Bantamse aankomende brieven te vinden, dat het aldaar vry gezond en die plaats insonderheyd zeer gelegen is tot wering van den sluikhandel, die tusschen Lampong en daaromstreeks met kleyne vaartuygen naar Silleboe, Bancahocloe enz. gedreven wordt.

Wat aanbelangt de kleine post op Tjeritta by Tjeringin, waarvan gesproken is by meerm. generale missive van 30 dec. 1752, daar heeft

men dat jaar een sergeant en thien gemeenen post doen vatten om een wakend oog te houden op hetgeen daar passeert, bovendien heeft men op Cracatou en andere waterplaatsen merkpalen doen stellen met 's Comp^r. wapen, omdat van den koning van Bantam, welken 't wege het berigt ingedient is, by resol. 13 nov^{br}. II. aantoonende, dat de Engelsen zig meer en meer naar den vlakken hoek uytsetten. .

Batavia. Alvorens te treden ter gewoon verslag van hetgeene deeze hoofdplaatse aangaat, sal men hier plaats geven aan de besluuyten, die generaal syn in geheel India of een deel van dien aangaan, omdat deselve niet wel elders gevoegelyk kunnen geplaatst worden, waarvan na d'ordre van den datum eerst voor komen, de besluuyten van 23, 26, 27 en 30 July genomen over de memorie ter verhandeling van den staat en het belang der Ed. Comp. op hare oosterse comptoiren by den Gouverneur-Generaal ontworpen, waarinne men noodzakelyk geagt heeft een generaal reglement, waarby speciaal aangeveesen wierd de pligt der bediendens in alle hare uytgestrektheyd, omdat zelden eenige vrugt vernomen was van alle de successive generale recommandatien en de staat der maatschappij dusdanig niet langer kon voortsleuren, sonder aan een totaal verval geëxponcerd te wezen by de minste tegenspoed, gelyk dat in 't breede daarby aange-toond werd en waaraan men de vryheid neemt sig te refereren ' enz.

XXXIX. Memorie raekende den *staat* der Generaele Geotro-
jeerde Ned. O. I. C. en de middelen ter redresse en
verbetering noodig om deselve te conserveren, —
door den G.G. Jacob Mossel opgesteld, dd. Buyten-
zorg 30 november 1753. — (uittreksel).

In de verhandeling dezecs zal ik myselfen voorstellen de methode by myne aanmerkingen a^o. p^o. te deser plaatse in myne retraite samengesteld en aan de Heeren Mrs. gezonden, met eerst te spreken van de zaaken in 't generaal of die haar naeste betrekking tot de

1. Een uittreksel uit deze memorie, volgt nu onder n°. XXXIX.

generl. maats. in Nederland hebben om dan ieder India's Comptoir apart te verhandelen, omdat zulx de meeste overeenkomst heeft met de styl der successive instructien van H. Edelh. en de brieven heren derwaards geschreven werdende tot dezen tyd toe.

Egter meen ik my niet in te laten in de aanwyzing en de oorzaken van het verval, dat de Comp. sedert ruym 25 jaren gedrukt en tot de presente verminderde staat gebragt heeft, dewyl dat al meermaalen is aangehaald en de presente bestuurders soo in Nederland als India niet te vergen is of in haar vermoogen hebben het verloren weder in te palmen, in desen tyd, dat men niet meer alleen meester van India in den handel is, maar te worstelen heeft met competitieuren van alle zyden en derhalven werks genoeg om voor het presente eene goede vertooning te maken, gelyk de Hr. Mrs. te regt aanmerken by HaarEd. gedane remonstrantie aan Haar Ho. Mo. in a° 1740.

Ik merke dan maar aan, dat het fonds der Nederl. maats. als men de agterheyt in Nederland detraheert van den staat in India, niet boven de drie hondert en vyftig tonnen florynen monter en sal, daaronder gerekend de onderweg zynde bezendingen uyt en naar Nederland, waarvan wel een derde aen allerhande benodiggheden geëmployeerd zyn en blyven voortloopen, sulx ligt te begrypen dat met ruym 200 tonnen reële effecten geen handel van groot belang kan gedreven werden en dat derhalve dat fonds kragtig moet ondersteunt worden, door negotiatie van penningen om eenigzints by andere natien in vergelyk te komen, dewyl t' Engels Comps. fonds over de 400 tonnen loopt en haaren omslag van fort en als anders zig niet seer extendeert in vergelyking van die der Vaderlandse Comp.^{te}

Dit *gebrek aan geld* moet noodzakelyk dikwyls veel goede zaken doen agterstaan en in 't generaal veel beslommering geven als men sulx maar selvs by vergelyking considereert tegen de ruymte, die men in het jaar 1735 hadde, toen de effecten in India 550 ton bedroegen, waarvan eene minderheyt van 200 ton te groote bresse maakt om eenige egualisatie, men laet staen overtreffender retouren te vinden, of men moet die ten grootendeele vullen met negotiatien die men thans in Holland en India wel mag begrooten op ruym 300 ton en dus egter een swaren lastpost uytmaken, niet sooseer in Nederland, daarvoor $\frac{2}{3}$ van dit capitael maar 6 ton gedragen werd, als

wel in India door de hooge interessen van, $4\frac{1}{2}$, 6, 9 en 12 perCt. die de overige derde met eene rente van 6 à 7 ton doen beswaren en gevolgelyk noodzakelyk eene aflossing vereyschen, ten minste van de helft, die boven de 6% rent, opdat men in desen vredigen tyd, die een yder tot de negotie noodigt en altoos het verval derselve tot een noodzakelyk gevolg heeft, niet negotiere sonder voordeel over te leggen, hoewel er egter nog articulen van advance genoeg zyn om 't roullerende fonds van 200 ton nevens 200 uyt 300 aan genegotieerde penningen (alsoo 100 ton voor d'effecten in Nederland stelle en af-trekke) ten nutte te besteden, gelyk men in 't vervolg ten genoegen hoopt te vertoonen.

Het *Indiase fonds* maar ruim 200 ton aan gangbare effecten be-dragende zoude derhalve wel eenig onderstand uyt Nederland benoo-digen; maar dewyl men daar sehyn't te schroomen de Comp. in meerder schulden te steken, zal men zig misschien moeten vergenoegen met voorzgd capitael, hoewel 't selve gebrekkig moet omkomen, alshoon de Heeren Bewindhebberen blyven continueren in het spoedig employo van het aan handen komend geld, door prompte verzending naar India en de reyzen zoo gelukkig gedaan als nu seedert eenigen tyd, mitsgaders de retouren uyt India geremplaccert werden met gelyke somma aan contanten, coopmanschappen en behoefstns op de eyschen voor India, beyden inkoops gerekend en dat dan de eyschen ten eersten verdeelt en voldaan worden op 't favorabelst als by exempel het:

Goud en Zilver in de quantiteyten als de eysch bepaelt, de con-tanten en daeronder duyten en penningen van gelyken, item ryx-daelders, gekantelde zoo 't wezen kan, mits daarom geen 2 stuyvers meer kosten en zonder dat 't noodig is, Comps. munt te wezen, de *lakenen en andere wollen manufactures*, item *fluwele, gouden en silveren stoffen* van de civielste pryzen en deugdzaam goed, *barnsteen* eens vooral te bespreken uyt de eerste hand, gelyk mede het *koper*, de *elephantstanden* en *Cochonille*, opdat de maats^s. daarby behoorlyk pro-fitere in India, mede in staat gesteld worde de noodige uytgaven te doen, sonder dat het noodig zy te zien op verduuring derzelve in Europa, alsoo die als zy algemeen is, tot een gevolg hebben moet den opslag der pryzen in India, daer men ook op een weynig niet ziet als de markt niet door anderen kan bedorven worden en dus altyd dubbeld goed maakt het meerder kostende in Europa, gelyk

onlangs met het lood en yser gebleken is, met meer dan proportionele verhooging der pryzen, waervan India mede steeds naar vereyschte moet voorsien worden, voor de negotie in de colonien; maar in equipage, arthillery, geweren, schryftuyg en provisien mag de zuyneigheid betragt worden, als maer in ordre geschiedt, wyl anders het gebrek verlegen maakt en vele verliesen en onheylen na zich sleept, zoo men 't niet met dubbelde kosten op eene gebrekkige wyse kan te gemoet komen, in hoedaniger voege men onder anderen moet aenmerken de veel te sobere geresolveerde voldoening van zeyldock, boter en oly in 't voorleden jaar, alle welke te bezorgen coopmanschappen en behoefkens dan te zamen gisse op ruym 20 ton gouds. . . . als men daar dan byvoegt 10 à 15 aan wissels en uytkeering wegens vraghtthee, nevens 5 à 6 ton aan behoefkens voor Ceylon, Bengale en de Caap, kan er voor een retour van 90 ton nog 52 ton aen goud en zilver uytkomen en dit moet vermeerderd worden als 't retour vermeerdert.

Dat de *kameren een verdeeling* maken van al tgene er geëischt werd is veelsints nadeelig; indien deselve geschikt wierd naar rato van 't geld, dat er te besteden viel, volgens de geresolveerde voldoening en dat ieder kamer voldeed hetgeen deselve het beste convenieerde, het soude geen klein redres in de costen en den handel der Ed. Comp. te weege brengen, enz.

De *Lasten in Nederland* schynen, met de maandhuren wel op 80 ton 'sjaars te loopen, welke dan op een retour van 90 ton moeten gewonnen worden, om aldaer niet ten agteren te geraken

De G.G. Mossel behandelt nu verder in t algemeen de *schepen, het volk, de vraghtthee, de orders op de retourschepen, de kuarten, de verdeeling der retouren, de manschap en de ambaghtstieden*; terwyl hy over den *handel naar en uyt Nederland* zegt „ dat dese notoir aan de Comp. blyven moet, sooverre se kan, en dit maakt het regte verstand van de vryheid, die deselve imprejuditiabel aan anderen kan inwilligen, soewel in het toestaan van matige bagagie aan schepelingen als vervoer op vragt van thee, Chinase zyde en diamanten, dog het eerste zoude met de vermeerdering der bagagie vervallen en het 2^e geen plaats behooren te hebben, als wanneer de maatschappy geen zoo groote winsten daarop behaalde, als de vragt zoude bedragen. . .

Dusdanig afgehandeld hebbende t geen Nederland wel byzonder

raakt of daartoe betrekking heeft sal men de verdere generale posten, die India meest concerneren, uytgesteld laten tot het Hoofdstuk Batavia en dierhalven beginnen om na de voorgestelde ordre voort te gaan met t verhandelen der Indische Comptoiren:

(Achtereenvolgens worden nu behandeld de Comptoiren *Amboina, Banda, Ternaten, Macassar, Banjermassing, Timor, Palembang, Jamby, Siam, Canton, Japan, Malacca, Sumatra's Westkust, Bengale, Choro-mandel, Ceylon, Malabar, Soeratte, Persie, Mocha* en de *Kaap* en eindelyk:

Java besit de Comp^{ie}. ten deele of eygentlyk al de Noorder-zee-kusten en provintien, nevens het eyland *Madura* als souverain, volgens gift van den laatst overleden Soesochoenan in 1746 gedaan ¹ nadat reeds zeer vele zeeplaatsen in haar bezit waren, waartegen de vorst eene militaire besetting aan 't hof heeft en nog 20000 spaanse reaaalen van 8^{en} 'sjaarlyx toekrygt, wezende dit ryk wyders in a^o 1749 Comp^{ie}. leen geworden ² dog de vorst 't zeedert 't halsregt wederom vergund, dat by contract afgestaan had, omdat daardoor by zyne onderdanen in veragting geraakte. Het volk is redelyk van aart en handelbaar als onze bediendens 't maar zelfs zyn en hebben 't voorregt dat geen der haaren tot slaaven mogen gemaakt worden noch corporeel beleend, en moet door voorsz. eygendom als seclusive contracten alleen in Comp^{ie}. handen komen wat het land geeft; dog de byna aaneengeschakelde inlandsche oorloogen, die met wat tusschenpoozen omtrent 40 jaren geduurd hebben ³ doen 't land zucliten en byna het levensonderhoud aan den inwoner weygeren, sulx seer te hopen is, dat eens tot ruste komen mag; want schoon de forten van de Comp. defensief genoeg zyn, kunnen deselve egter niet geheel beletten, dat het land aan die plage deele, sonder dat de ordinaire besetting van

1. Zie hierboven de generale missive van G.G. en R. dd. 31 dec. 1746 N^o. X. Zooals hier van de regten der Comp. wordt melding gemaakt, gelykt het wel als of Mossel geheel vergeten heeft de vorige traktaten en wel inzonderheid dat van 11 novber. 1743, vermeld in deel IX onder n°. LXIV.

2. Zie de acte van afstand en overgave van het Mattaramsche Ryk ten behoeve der Comp. onder N°. XXV^a hierboven, achter den brief van van Hohendorff, dd. 21 dec. 1749.

3. De G.G. Mossel herdenkt hier alleen de oorloogen sedert 1713/14 op Java gevoerd. De bloedige en verwoestende oorloogen sedert 1676 tot 1708/9 en de sedert voortdurende woelingen tot den nieuwen oorlog in 1713, laat de G.G. Mossel buiten herinnering.

1100 militairen, ja driemaal zooveel, daarvan geheel kan bevryden.

De *regten*, welke deze landen en zeehavens geven, loopen op 4 tón en het gewas des lands bestaat in ryst, waaruyt Batavia en andere landen ten deele gespyzigt worden, houtwaren, cadjang, catoen, cubebe, indigo, lywaad, lange peper, ronde peper dat van consideratie kan worden, zuyker, zout, tamerinde, enz. In de *negotie* werd Comp^e. geld geëmployeerd en cours gegeven als te Batavia, ook syn er koperen pitjes te Samarang gemunt, om die van Bali te weeren, dog de Javaan is nog seer gesteld op Spaans geld, dat egter gaande weg slyt, nu de ordre gesteld is om 't niet by de Comp^e. te ontfangen als tegen f 27 't mark. De *inkoop* van ryst geschiedt door Comp^e. residenten tegen 10 ryxd. of f 24 het last van 3400 \mathfrak{c} en verkoopt die weder 't overtollige voor 20 Rxd. dog heeft zyn bedenking of het niet tot de rust bevoorderlyk zoude zyn, maar zekere quantiteyt voor de Comp. te doen bezorgen en de rest aan de regenten te laten, waartoe derhalve qualificatie afgegaan is by brieven van 19 July 1752; het zout werd ordinair voor f 14—4 't last van 5000 \mathfrak{c} ingekogt, wyders de Cadjang tot f 60 't last, cattoene garens 1^e soort 15½ st. 't \mathfrak{c} . Indigo de eerste soort 30 stv. 't \mathfrak{c} . Peper in soort tot 2 stv. 't \mathfrak{c} en zuyker 1^e soort 1 st. en 7 penn. 't \mathfrak{c} . Het hout werd gekapt door 't verpligte volk, kostende alleen 't noodige aan trekbeesten, den lynwaadinzaam neemt mits de troublen nog niet op; dog de winst van een capitael in Nederland belooft iets goeds by verbetering der tyden. Er is een lywatier gesteld, om te besorgen, dat Comp^e. eysch in quantiteyt en qualiteyt werde voldaan.

De verkoop bestaat in eenige manufacturen, zyde kleeden en lywaten en won a^o p^o f 50000 en werd hier veel amphioen van de gepreveligieerde societeyt gesleten.

Tusschen Batavia, Java en hier in 't ronde is een *inlandse vrye vaart* met velerley kleinigheden, die de een van den anderen niet ontheren kan, dog of de lywaten onder Bengalen, Chormandel en Soeratta voorbehouden hier ook moeten uytgesloten werden, heeft zyne bedenking; dewyl de Comp^e. anders tog daarvan te Batavia sal genieten.

De *inkomsten* van 't een en ander hier voren gemeld bedragen te zamen f 300000 en met de winsten tot 50000, komen de Javase voordeelen op f 350000.

Tot het bedienen der Kerken heeft met dit jaar d'eerste mael een permanent leeraar derwaarts gezonden.

Het *gouvernement* werd bestierd door een Gouverneur en agt leden, welke ook de justitiele raad uytmaken; dog geen halsregt doen, als na voorgaande goedkeuring der Hooge Indiasen regering, de provincien hebben een landraad uyt de regenten en spreken regt na de Javaense wetten, zooals gecolligeert en van absurditeyten gezuyverd, geapprobeert en *gedrukt* zyn.

Op de *kas* en *magazynen* werd van naby agt geslagen en alleen eenige kleine vaartuygen gepermitteerd tot geringen vervoer en boodschapbrenger, ook tegen de Johorse en andere roovers varen de schepen als te Batavia, ledigleggende, steeds heen en weder langs dese kusten, tot het overvoeren van producten en zoude met alleen dezen de *ordinaire onkosten* behooren te komen op 5 à 6 ton, schoon nu mits de oorlogen en groote veldtogten wel 2 à 3 ton hooger loopen, des voor 't ordinaire stelle, dat Java omtrent 2 ton ten agteren teert.

Cheribon heeft zig a° 1680 ¹ onder de bescherming van de Comp. begeven, de prinsen of vorsten zyn onder den naam van Sultannen eene soort van leenmannen en houden met den resident gecombineerde vergadering over criminele zaken; de Sabandhary of zeetol en pitjes munt is tegen sekere uytkeering voor de Comp. overgenomen en geeft dit rykje al hare vrugten aan de Comp. gelyk ook de Preangerlanden daaromtrent ten zuyden en westen gelegen, mede Gebang in 't oosten, die allen onderdanen van de Comp. zyn by conquest en gevolgd traktaat.

Het fortje aldaar heeft omtrent 70 man tot bezetting en dat is tegen den vreesagtigen inlander defensief genoeg.

De *regten* van zeetollen etc. werpen sjaars voor de Comp. f 30 à f 40000 op en geeft 't land ryst, coffy, houtwerken, arreek, cattoene garen, indigo, suyker, sagoesuyker, ajuin, mitsgaders peper van de nieuwe plantage, niettegenstaande na A° 1680 soo abundant viel, dat maar tegen 10 spaans de 375 w betaald wierd, dog dat in 't begin deser eeuw om den overvloed van peper verwaarloosd is. In de *negotie* gaat het geld als te Batavia, den inkoop van omtrent 1200000 w coffy à 2 $\frac{1}{10}$ $\frac{1}{10}$ stuyvers 't w , 800 lasten ryst à f 38 tot

1. Zie het contract hierover dd. 7 Jau. 1681 n°. CIV, gedr. stukken in Deel VII

f 48 de 3400 r , 800000 r zuyker à $1\frac{1}{2}$ st. 't r ; 600000 r areek à / 6 de 100 r en de andere voorm. soorten van goederen vereyscht omtrent twee ton, daarentegen werd er verkogt lywaeten, witten en geschilderde, wat tin, lood en yzer en dewyl door den resident onder de lywaten diverse Souratse soorten geeyscht zyn, ben ik zoo veel te eerder getreden om de propositie onder 't articul van Souratte te doen om alle die lywaten aan de Comp. en voor hare negotie te houden. *Vrye vaert* is en behoort hier te blyven op denselven voet als op Java, alsoo de een den anderen om desen oort in velen spyzigen moet en daarvan mede dependeert t'accessement harer inkomsten, die over 't generaal op f 60000 sjaars moeten gerekend worden, waarby de winsten by verkoop op f 20000, maakt de voordeelen te zamen f 80000.

Het bestier staat aan een resident, de cas werd selden voorsien voordat hoog noodig is tot de producten en moeten alhier de magazynen sjaars soo als overal gesuyverd van al het noodlose. Twee pantsjallangs of kleene vaartuygen dienen tot voorvallende saaken en hebben met behulp van inlandse vaartuygen de zee dit jaar tamelyk van roovers gezuverd.

De *onkosten* belooopen ten dezen Comptoire op f 25000, hetwelk uyt de winsten getrokken nog een meerderheyt ten voordeele overlaat van f 55000.

Bantam, a° 1680 door de verleende hulpe tegen den ouden Koning nader met de Comp. verbonden is toen nog zoo vry in haar negotie geweest, dat a° 1681 nog een pas voor een jonk naar China verkreeg; maar daarvan al gaande weg gediverteerd en door de hulpe der onsen in 't herwinnen van Succadana a° 1698 nader vereenigd, sedert in 1751 een leen van de Comp. geworden, hoewel anders de sultan over 't volk souverain is en levert al de peper van 't Bantamsland en de Lampongs, welke alle onder dezelve gerekend worden te behooren, schoon de Engelsens van Bankoeloe apparent met heymelyk consent van den gewezen Koning voor kleene 20 jaren Lampon Sillehoe, dat buyten de vlackenhoek ligt onder haar geslagen hebben tot aan Poelo Pisang of Croy, van waar zy zedert al verder in gedrongen zyn tot aan den vlackenhoek toe, des de Koning vermaend is, daaromtrent de noodige en mogelyke ordre te stellen; houdende de vorst zyn hof in een redelyk fort na a° 1680 opgebouwd en daar

benoorden ligt Comps. sterkte Speelwyk nevens een apart afgesloten punt Carangantoe aan de twee armen der rivier, zynde voor 's Konings en Comps. fort 300 militairen primo plan geschikt.

Het *gewas* bestaat in peper, soo in de Bantamse bovenlanden, daar 't sterk vermeerderd als in de Lampons, ryst tot haar gebruyk, zuyker en diamanten van Succadana, die de grooten van Bantam laten opkopen door expresse bezendingen, die om de twee jaren retourneren, de groote steenen aan 't hof moeten geven en de anderen om hun bezit te secreteren clandestine verhandelen, ook komt er wat goud van de Lampons.

In de negotie of tot den inkoop van peper werd aan den koning spaans geld betaald volgens contract, maar verder gaat te Bantam het Batavia's geld in volkomen roullering en gelyke waarde tot duyten incluyt.

De *inkoop* van peper geschiedt tot ruym 3,000,000 \bar{u} 's jaars, werd droog en suyer aan de schepen toegewogen en dan eerst voldaan; maar verkoop heeft er byna geen plaats door de frequente vaart der Bantammers en anderen met klein vaartuyg en de naby gelegentheit; egter worden er eenige lywaten, onder anderen gemeen guinees, Comp's. wegen gesleten.

Een Commandeur heeft nevens eenige leden alhier het *bestier* en al veel influentie op den vorst en grooten; de *justitie* over Comp's. onderdanen of alles wat geen Bantammer is, werd door denselven geëffent; maar moet in 't capitale haar approbatie van Batavia erlangen. De onkosten deser bezetting zullen na de reductie in dit jaar gedaan, waarvan de decemberbrief melding doen sal, op / 100,000 gehouden moeten worden en dit comptoir soodanigen lastpost blyven, soo om de peper als politieke redenen, des de vermeerdering van dien corl de naaste weg is om 's Comp's. voordeel te verbeteren.

Butaria, gevestigd ter plaatse daar certyds de hoofdnegory Jacatra stond, nadat den 30 may 1619 op die van Jacatra en Bantam veroverd was en daarop gevolgd zynde de vervoer van alle de ingezetenen van Jacatra door 't Bantams leger naar dat ryk, heeft het Jacatrase land langen tyd als onbewoond geweest, gelyk by myne aanmerkingen over Jacatra van over twee jaren aangehaald is, waaraan my, om in dezen dientwegen niet prolix te zyn, gedrage, wezende Batavia nevens het geheele land en de mede onderhoorige Preanger-

landen van Crawang, Bandong, Soccapocra, Prakamontjang en Sumadang ten hoogsten met 150,000 menschen bewoond, waarvan inzonderheid het land gebrek lydt, wezende Batavia en voorsteden bevolkt, door allerlei natien, soo Europesen, Maleyers, Mooren en heydenen van de west, Oosterlingen, Chinezen enz., dog waar van der Chinezen afgodsdienst verboden is, en dus ook tacitè die der andere heydenen.

De stad Batavia is gefortificeerd en kan nevens 't land rondsomme of 't land alleen, schieelyk geïnundeerd worden, als wanneer geen vyand soude kunnen landen of geland zynde het er wegens de ongezondheyl door de vogtige moerassen soude kunnen houden, egter moeten van de ooster- en wester-voorsteden de naaste blokken aan de stad vervallen, hoewel de navale magt altyd geagt is geworden als de grootste sterkte, schoon het garnisoen van Batavia tot 2400 Europese primo plan geschikt, dog nu niet aan handen, nog veel versterking zoude vinden aan de Inlandse christenen en onchristen oosterlingen.

De *regten* van dit ryk, dat de Comp. souverein bezit, zyn die van de stad en 't land, bestaande in velerlei geregtigheden, die verpagt worden, het zegelgeld de 20^e penning van verkogte huizen, erven en landen en vrye arak en verkoopt de Comp. jaarlyks eenige perceelen lands tot / 50,000 toe uyt de seer veelen die ledig liggen en by brieven van december 1743 naar Nederland geschreven, wel op $\frac{3}{4}$ begroot zyn, waarvan sedert geen vierde aan de man geraakt is, zoodat de liefhebbers nog ruyme keur hebben, en in de eerste halve eeuw den een den anderen nog niet in den weg zullen wezen.

Het *gewas* en wat het land geeft, bestaat in omtrent 10,000,000 ₧ suiker, 5 à 6000 leggers Arak, 2,000,000 ₧ colly, 25,000 ₧ catoene garen, 10,000 ₧ indigo en 150,000 ₧ peeper, dog waarvan sterk aangeplant wordt, ryst vermeerdert van jaar tot jaar en is de aanvoer van buyten te Batavia merkelyk minder geweest als voor desen, soodat men het eyndelyk dus voortgaande wel sooverre soude kunnen brengen dat Batavia sig zelfs konde spyzigen als de Comp. voor hare verzendingen en schepen maar ryst van buyten kreeg; het rundvee vermeerdert door de gestelde ordre mede sterk, varkens zyn er spetiaal by de chinesen in overgroot getal, pluymvee en visch tamelyk, vrugten en groenten abundant, oly werd er van cadjang

etc. nog al veel geslagen, hoewel ook van buyten komt en steenen potten en pannen zyn er passabel, schoon Bantam de laatsten mede fourneert.

De *negotie* is alhier als eenigermate 't middelpunt van India, ten minste van de Oost, van groot belang en de Comp. behoort sekerlyk daarin het principaalste deel te hebben of eygentlyk alles soo ver ze beheeren kan. De *gelden* hier gangbaar, zyn:

ducatons tegen	70 stuivers,
Soeratse ropyen	30 "
schellingen	7 $\frac{1}{2}$ "
dubbeltjes	2 $\frac{1}{2}$ "
duyten	$\frac{1}{4}$ "

en als haarEd. de Nederlandsche eysschen van ducaten, ryders of ander goud geld, nevens ryxdaalders en daalders gelieven te voldoen, sullen deselve cours gegeven en daarop van de voordeeligste de petitien vermeerderd werden, in stede van vreemde ropias, die tot nadeel van de Nederlandse munt alhier boven hunne waarde roulleren, gaande 't payment thans evenredig in quantiteyt met de benoedigtheden, doordien de Comp. het besnoeyde of gesletene dagelyx tegen 19 $\frac{1}{3}$ het mark ontfangt en zyn de duyten thans al twee à drie ton te slyten, door de gangbaarheid in alle Comp^s. plaatsen niet alleen, maar ook de geheele Oost tot Atchin en Peru inclusive, daar tot over weynig jaren van a^o 1690 af gesukkeld is, om eenige duyzend gulden 'sjaars uyt te geven en is dus jaarlyks 8 à 10 à 15 ton aan hoogere reductie in India als in Nederland over te leggen, wesende de cours der geldspecien in Indie nu soo egaal en wel gereguleerd als de veranderlykheit des tyds velen kan, dewyl dat geen zaak is, waarin men daagelyx eene nieuwe schikking kan maken en egter 't dalen van 't zilver in oorlogstyden om de west van India veel verschil in geven kan, ja tot 20% in vergelyking van vreedsame tyden dat het silver soo secuur voor den besitter is als 't goud, zynde in alle de negotieboeken van India sedert 1744 het ligtgeld vernietigd en alles in Hollands of swaargeld berekend en werd het silver thans na d'onderhoorige comptoiren aangerekend naar rato van den cours, welke de ducaton hier heeft en het mark fyn goud tot f 400 en de bevoor- of- benaadeeling te Batavia vereffend, egter is te considereren dat de retouren nu wel in geen ligt geld gerekend werden; dog dat

het Hollands geld geschikt is na de Indische reductie en dus nog 20% in 't geld gewonnen werd boven 't geen de retrouren in Nederland advanceren.

Den *inkoop* van cattoenne gaeren, coffy, indigo, peper, suyker, tammerinde, wax, zyde, sappanhout, sal ruym één millioen guldens beloop, 't garen en indigo is by wyze van servituut, de coffy vloeyt willig in en soo sal de peper ook wel doen, als ze eene genoegzame aanplanting gedaan hebben, schoon ook veel meer moeyte in den insaem als aan die van coffy vast is, egter beyde egaal tot f 14—8 de 125 fl of 2, $\frac{3}{10}$ stv. 't fl betaald werd, de zuyker werd dagelyx aan 't pakhuys geleverd en ook aan particuliere verkogt, ingevalle de uytvoer niet verboden is, dat voorleden en dit jaar heeft moeten geschieden om Comp. schepen niet te laten wagten of het noodige ontberen; maar dewyl dit een articul van zoo groot belang, schoon ook van grooter volumen is, dat India soo in Japan als Souratta en Persia 8,000,000 fl poeyer en 500,000 fl candysuyker slyten kan, denk ik dat men wel eens zoude kunnen probeeren al wat er gekookt werd by de Comp. te accepteren, de vreemde Europeanen en anderen daar uyt te weren en het noodige aan onse schepelingen in de inlandse vaart in dit oosterdeel te permitteren op ordonnantie van den Heer directeur-generaal, bezwaard met 12 stuyvers voor uytvoer, waarmede dan de zuykerpagt, die in 1711 eerst ingesteld is, konde ophouden en de Comp. de tol, die zy van de Javasche en Cheribonse suykeren aan den pagter aldaar betaald ten voordeele der inkomsten gaudeeren, mits dan in gelyker voegen alleen meester werdende van alle de Javase en Cheribonse suyker en soo mede van de Bantamse en om door die restrictie geen verder aanleyding te geven dien handel te zien overbrengen by onse buuren te Bankoeloe, die daarop toeleggen, heeft men desen jare allen uytvoer van suyker-molen gereedschap verboden.

De *verkoop* bestaat voornamentlyk in amphioen tot 1200 kisten min en meer, in barnsteen, als men 't uyt Nederland krygt, lywaten, wollen en anderen manufacturen, fyne speceryen, koper, peper, tin, ryst, touw, lood en yzer, welker winsten te zamen stelle op 10 a 12 ton, den handel in amphioen is pryselyk aan eene societeyt overgelaten, alsoo de Comp. dus tweemaal sooveel wint als ooyt bevorens, de hoogste jaren door den andren; in lywaten is tot nog nooyt geen

vertier geweest en mag men zig verwonderen, dat er tyden geweest zyn, in welke men die pretendeerde voor de Comp. gesecludeerd te wezen, terwyl de vendumeester dagelycx publike verkooping hield van kisten en kassen met dito lywaten en mij dunkt, dat 't van selfs spreekt, dat, sal de Comp^{ie}. daarin blyven handelen, gelyk zy mogelyk met succes doen kan, als sekere soorten onder de lywaet gevende comptoiren vermeld, aan haar gehouden werden, de vendumeester geen één stuk van diergelyk goed mag venduceren als niet met zeker merk gesjapt is, gelyk altoos by verkoop van de Comp. behoort te geschieden als de pakken geopend worden; want in dit geval zal deze handel, denk ik, voordeel aanbrengen, dat hy tot nog niet gedaan heeft; maar 't zal ook noodig zyn, twee personen de lywaeten by ontfang te laten nazien en wegens de deugd rapport te doen, om de schuldige aanstonds te corrigeren en is zulx ook van veel nut te agten omtrent de lywaeten, die voor Nederland Batavia's pakhuyzen passeren. Wollen en andere manufacturen liggèn er toe, nu de vrede sooveel schepen naar China lokt, die dat ryk, 't welk anders veel trekt, vervullen, egter is hierin mede verbetering te brengen als men strikt verbiedt allen handel der Engelschen en anderen, welke uyt Europa en passant te Batavia aangieren en nog al vry wat manufacturen slyten, vindende geen swarigheyt de Engelse lakenen contrabande te verklaren, al quamen zy uyt China, terwyl intusschen gelast heb alle de monteringen van Hollands laken te maken; de fyne speceryen gaan meest naar Manilha, de peper en tin naar Limpo en Amuy in China, werdende aen de Cantonse jonken niet verkocht om aldaar geen prys te bederven; ryst verkoopt de Comp. ter markt als zy schaars aangebragt werd, tarwe aan de bakkers en lood en yzer naar Manilha en China.

Het *geld*, dat op Assignatien geteld werd om te Souratte, Persie of in Nederland weder ontfangen te worden, geeft ook zyn voordeel aan de Comp. De eerste 4% en 't laatste een schelling van de dertien, die de ducaton geldt, soodat iemand voor ieder getelde ducaton 12 schellingen of 72 stuyvers in Nederland ontfangt, welk verschil men voor de assurantie mag rekenen, gevende somtyds 'sjaars een ton en werd in gelyker voege behandeld of betaald de te goed gebleven saldo's op soldy dood-rekeningen.

De *vrye vaart* heeft in de verhandeling deses hier en daar al een

krak gekregen, en ik denk dat alle vaart uyt 't westen van India, tzy van Engelsen, Francken, Mooren, ja Comp. onderhoorigen her of derwaarts, welke laatste toch nooyt opgenomen heeft en in den aanvang weder gesmoord en als van selfs gecesseerd is, geheel kan worden afgesneden, de Engelsen aangelokt door haren handel op Natter, ter buyten westkust en mits den vrede, de Maleytse kust meer frequenterende, zyn dit jaar hier meer dan anders verschenen, om 't rostantje te verhandelen en weder iets voor te koopen, dat niet altyd voordeelig voor de Comp. is, speciaal als men de suyker uitsluit, gelyk nu al 2 jaren is geschied, waardoor zy van selfs wel zullen wegblyven en ik gelove niet dat zulx zeer nadeelig aan de Comp. zal wezen en zoude daar aan geaccrecheert moeten zyn, het gepermitteerd vragtgoed naar en van de west niet meer te excepteren, werende dus allen aanvoer van lywaten in 't generaal, excepto in de schepelingen haar kisten en vryheden, volgens biljet van 2 aug. 1745 en resolutie van 11 en 17 July 1752; doch in desen mede niets van de hier voor aan de Comp. gehouden sorteringen en ook de vrye lasten in suyker naar Mallabaar, Souratta en Persia, door de Comp. te laten besorgen en hen de winst betalen om smokkelary voor te komen, welke by suspitie van overtreding wel eens ernstig behoort nagegaan te werden, schoon ook in desen jare, scherpe ordres naar voorsz. plaatsen gezonden is, ter aanhaling van alle particuliere suyker, op welke wyze én de Comp. én de schepelingen én de colonie niet qualyk varen zullen. De aanvoer van Camfer Baros en benjuyn, die Engelse en andere van de buyten westkust overbrengen, is nadeelig aan die van de Comp.^{ie}. en van de societeyt, die volgens oetroy ook in de magt van de Comp.^{ie}. is en diende derhalve finaal verboden, om hen de Nattersche en andere sluykvaarten wat onprofytelyker te maken. De *jonken* zyn niet meer soo voordeelig aan Batavia als wel voor dezen, eer de Europeërs Canton bevoeren, egter zyn zy niet te versmaden, inzonderheid die van Limpo, die nog al ryk geladen komen, men heeft derhalve om daerin goede ordre te houden en deselve meest na Batavia te doen stevenen, die vaart bepaald by resolutie van 15 mey 1753 en buyten een voor Banjer, nog een voor Macasser geacordeert en andere vaart in deze zee beoosten Banca verboden; door dezen weg pleeg men voor desen de geheele Chinase negotie herwaards te trekken en is nog wel in

sommige articulen met voordeel te doen, o. a. in quick, muscus, enz. waarvan onder Canton gesproken is. Om voor te komen, dat particuliere vaartuygen niet met Comp. touwwerk en zeyldoek etc. toegetakeld en getuygd worden, zoude men kunnen publiceren, dat een ieder op wiens vaartuygen nieuw goed gevonden wierd, sal bewyzen, waar en hoe hy er aan gekomen is.

Wyders moet men betragten de inlandse vaart hier rondom te cultiveren, alzooveel bestaan in allen opzichte aan Batavia geeft en waartoe de bepaling op de Sabandhary by resolutie van 22 Sept^{ber}. a^o 1752 wel iets ten goede sal contribuieren, dus zoude in 't generaal aan de Comp. gereserveert blyven: speceryen, koper, Japans, Hongaars en ander ongewerkt, suyker als voorzegt, peeper om de Oost, cancel, wilde, fyne naar de Ceylonse wyze geschild, latende de zware Sintokbast als voren vry.

De *inkomsten* sullen er wel iets door verminderen maar egter van geen groot belang en ik blyve deselve stellen op 10 tonnen, waarby gevoegd de winsten in dezen successive vermeld tot 23 ton komt voor de generale voordeelen van Batavia 33 ton; maar dewyl het niet genoeg is de Comp. te doen bestaan sonder met eenen om de Colonie te denken, welkers verval het eerste ten deele na zig moet slepen, gelyk daarom ook alle vermindering van vrye vaart of vragtneeming moet geremplaceerd worden met gepermitteerde scheepsbagagie, sal ik deze zaken wat omstandiger tragten te ontleeden. Als men over Batavia's staat regt redekavelen en oordeelen wil, moet men vooral een bequame middelweg houden, tusschen de Maatschappy, die de Heer daarvan is en de stad zelfs met haar aangrenzende landen of het koninkryk Jacatra, hetwelk men geheel en al kan begrypen onder deze hoofdcolonie, het intrest van beyden moet men in het oog houden; die moeten pari passu gaan en om wel te raisonneren en regt te werk te gaan moet men de bestaanbaarheid van beyde onderzoeken en betragten; want Batavia kan floreren, terwyl de maatschappy qualyk vaart, gelyk dat de boeken aantoonen, der jaren waarin men rekende dat die stad volk- en- neringryk was, dat is, van den tyd dat wylen de heer Swaardecroon in de regering quam a^o 1718 tot 3, 4 of 5 jaren na het ruineuse opontbod van vele gegoede ingezetenen in den jare 1732, ja zoo men wil tot 1740 toe, wanneer die stad en desselfs ommelanden eene byna algemeene verwoesting moest ondergaan,

alsoo de Comp. in die jaren van 10 tot 12, ook wel eens 15 à 17 tonnen gouds inschoot, een enkel jaar van 1728 en 1729 uytgesloten in deze gehele eeuw, waarin men door de winsten en inkomsten de lasten cenigsints te boven raakte.

De Comp. zoude kunnen floreren als Batavia gaande weg uytteerde; dog het een soo min als het andere kan op den duur bestending zyn en daarom moeten zy beyde pari passu, schoon niet „paritate talionis” floreren, soo het voor beyde bestendig zal zyn.

Was Batavia onder een Heer, die niet teffens ook een coopman was, het soude te besien staan of er wel een behoorlyke hofhouding zoude overschieten voor den besitter; want vele der lasten zouden dog deselfde zyn als thans en de inkomsten souden nog rykelyk moeten vermeerderen om die goed te maken.

De lasten zouden byna al dezelfde zyn, uithoofde van desselfs eygen situatie in een land, daar men zig zonder guarnisoen houding en wel geen minder als de tegenwoordige niet zoude kunnen maintaineren en als de hoofdstad zynde van de andere Colonien en heerschappyen in India, soude men ook, alshoon niet veel, egter al vry wat schepen en volk op deselve moeten hebben om de communicatie open en ook eenig ontzag ter zee te houden, soodat byaldien deze laatste lasten thans loopende op circa tien ton al eens de helft minder wierden, de guarnisoenhouding, waarvan de soldyen thans seven ton, voor sooverre hier uytbetaald worden, uytmaken, dan wel weder sooveel zouden ryzen, doordien dan geheel en al hier zoude dienen voldaan te worden, soodat tot deze twee voornaamste posten der lasten, gevoegd by de ordinaire en extraordinaire onkosten en de randsoenen, die in stede van 8 ton. waarop zy thans loopen, misschien de helft verminderen; dog verder almeede niet te vermyden soude zyn om Batavia op een voet te onderhouden, dat men eenigsints voor zig zelfs gerust en voor anderen ontzaggelyk soude kunnen wezen en dat zoo groote somme uit de inkomsten alleen zouden kunnen gevonden worden, kan ik my niet verbeelden, ten minste die inkomsten zouden buyten alle waarschyntlykheid moeten ryzen, daar zy in Batavia's soogenaamde florissantste jaren, naauwlyx 8 ton door de andere hebben kunnen halen, om het sooverre te brengen, dat daaruyt 20 ton aan lasten te supporteren zouden zyn, en sulk een geheel onzekere oo niet ten eenemale ondoenlyke zaak te stellen tegenover zekere,

ja onvermydelyke gevallen ten nadeele, zoude zoo onvoorzigtig als ongeraden zyn. Men voege hierby dat Batavia om dit te balanceren geen andere advantages heeft als desselfs welgelegentheit, om te wesen het centrum der mogentheit van den ten oosten en westen liggende Colonien in Indien; maar geen goud- of zilvermynen of eenige notabele domeynen buyten de tegenwoordlge, die aan alle landen gemeen zyn, noch ook eenige buytengemeene voordeelige producten of iets anders dat de inwoninge alhier soude kunnen goed maken, en schoon er al eenige meerder belastingen dan de tegenwoordige konden worden uytgevonden, tot vergrooting der inkomsten, dat die egter almede volgens alle apparenctie het nadeel der lastige huyshouding niet soude kunnen goedmaken, omdat de voornaamste posten waaruyt slands inkomen meest bestaan hier reeds geintroduceert zyn.

De handel moet dan suppleren, wat men aan de inkomsten tekort schiet en wat de *Heer* verteert moet de *Koopman* betalen; maar dewyl het een gedistingueerd coopman is, soo moet het ook een *gedistingueerde* en noch een *universeele*, noch een *gemeene*; maar een *geprivilegieerde handel* wezen, omdat er niets onder dien handel moet begrepen worden, als hetgeen een ander of minder coopman, soo wel niet past of sooveel niet waard is, van welken aard de gedistingueerde en geprivilegieerde artikelen syn moeten:

- 1° de amphioen;
- 2° de specceryen;
- 3° de vaart en handel op Nederland;
- 4° de noodigste vaart in Indien;
- 5° de courantste lywaten te Batavia en om de Oost;
- 6° koper en peeper dito;

Want de twee eerste en de twee laatste syn sonder monopolie, dat niemand soowel als de Heer zelfs maintineren kan, weynig waard en de derde en vierde volgen niemand zoowel als zulk een gedistingueert coopman, die in staat is soodanigen omslag beter als particulieren te beheeren, dewyl hy dog schepen en volk, twee voorname artikelen van dien, buiten des hebben moet.

Het moet dan ook geen *universeele* handel wezen, die de heer van 't land hier dreyft en waaruyt de vermeerdering van zyn bestaan moet voortkomen, omdat alles niet te beheeren is met voordeel en de omslag dan zóó groot worden zou, dat het de moeite niet waardig, noch het

profyt met de kosten te equaliseeren wezen zoude; omdat het gemeenebest zelden of niet wel met zooveel attentie kan worden bediend, als in dezen zoude noodig zyn, om van soo velerley kleyne articulen als tot den algemeenen handel in India gehooren, behoorlyk gebruyk te maken.

Omdat het ook selden voor een ander soozeer bezuynigt kan worden, als men voor zigzelvs doet en zonder deze beyde posten niet veel apparentie van voordeel is, op dingen, die maar sobere winstjes geven en daarom kan dien handel zig niet uytstrekken tot alle objecten van dien.

Omdat de overige articulen, gelyk beter door particulieren als de Comp. te behandelen zyn, ook aan haar gelaten dient te worden; want gelyk zy leven kunnen van den afval of hetgeen de Comp. aan haar overlaat en de Comp. ook haar bestaan ten deele kan en ook ten deele moet vinden uyt hetgeene sy daarby profiteren, meer dan de Comp. zou kunnen doen, dat anders verloren soude gaan, soo moet ook en om deese laatste reden o. a. desen handel van de Comp. geen gemeene maar een byzonder heraisonneerden handel wezen, omdat men hier verseheyden zeer verschillende en zelfs geheel tegenstrydige intressen heeft; van de Comp.; van hare Colonien; en van d' eene soowel als d' andre, met tegenoverstelling van hare competitteuren, die tegens ons opgewassen ja magtiger dan wy zelfs zyn en daarom te gevaarlyker en met zooveel meer voorzigtigheyd te behandelen, omdat zy om één bruyd dansende en veel sterker dan wy gemaintineerd en geprotegeerd werdende, selfs wel viâ facti of by wege van geweld ons nadeel zouden kunnen toebrengen, daar wy genoegzaam weerloos en als op eygen wicken dryvende, byna niets overig hebben tegens deselve als haar te verkloeken in den handel om over haar te triumpheren of ten minste nevens haar staande te blyven. Om dit laatste te bewerken langs die wegen, die men soo even gezegd heeft geen gemeene te zyn, *moet Batavia als het Hoofdtcomptoir sig selfs bedruypen kunnen*, om de Comptoiren niet tot last te zyn en het moet dan *teffens gemaakt worden tot het centrum van India's koophandel*, waartoe het soowel gelegen ligt, want soo men het in opzigte van het eerste sooverre brengen en houden kan, soo mag men het overige wel opofferen tot bereyking van het laatstgenoemde, nademaal het accressement van het eerste van selvs wel volgen moet uyt het

succes van het laetste, dewyl én de inkomsten én de geprivilegieerde handel van de Comp. niet anders als floreren en van tyd tot tyd luculenter werden kunnen, namate dat dit centrum harer welvaart soowel als van den handel, in 't gemeen komt toe te nemen.

Batavia te doen rondschieten voor de Comp. heeft egter al syn werk in en daarom is het zoozeer niet te verwonderen, dat men sulx in eene halve eeuw, maar eens heeft zien gebeuren want heeft Batavia drie millioen aan vaste lasten, waarop weynig af te dingen is en maar 10 tonnen aan inkomen, zoo moet er nog een paar millioen geprofiteerd worden by den handel en daartoe werd al eene ruyme negotie vereyscht, ja het zou op Batavia volstrekt ondoenlyk zyn sooveel voor de Compie. met een ordinair handel te prospereren, soo er niet die gepreviligierde articuls byquamen, want selfs met soovelerley dwangwegen als successive door de Comp. zyn ingeslagen en met al die veelvuldige expedienten die men dan eens in het eene, dan weder in het andere articul van negotie heeft uytgedacht, tsedert deze eeuw en albevorens, om de Comp. van alles alleen te doen jouisseren heeft men in eene halve eeuw nog maar vyfmaal de winsten uyt den handel boven de twaalf ton kunnen brengen en daartegen deselve wel 20 maal onder de 8 ton gesien, soodat hier zekerlyk andere dan gemeene middelen moeten worden ingeslagen om het met zoo weynig articulen als degeene, die voorwaards aan de Comp. gereserveerd zyn, boven de 20 ton te brengen, want de lasten staan vast en dat daarop af te dingen valt is weynig, gelyk gezegd is men onderzoeke maar met een woord, de voornaamste posten van beswaarnis, die de Comp. hier heeft t. w. hare garnisoenen, ongelden en de equipagien van hare schepen, posten die onvermydelyk zyn en dan zal men al over de 26 ton loopen, sonder verdere articulen te rekenen.

De winsten nu daar tegens te vergelyken, volgens de positien, die voorwaards tot fundament zyn gelegd, namelyk van die gepreviligierde articulen, soo diende men deze als de voornaamste ook wel eens van post tot post over te loopen. Vooraf zal men zeggen dat deselve werden onderscheiden van d'inkomsten, die buyten de verpagting der gemeene middelen thans op 30000 Rxd. ter maand of 360000 Rxd. of / 864000 in 't jaar bedragende, nog verscheydene toevallige en ontoevallige byrekeningen hebben, die ook nog wel 1½

ton importeren kunnen, van toevallige parthyen ten voordeel, waaronder men ook tellen kan het voordeel op de wissels, beyden op Nederland en in Indiën, de winsten op goud en silver, verdiende scheepsvragten, enz.

De winsten door den handel syn dan de eygentlyke en regte winsten, waarop het in desen aankomt en daaronder maken de voorwaards gereserveerde articulen, soo niet de eenigste ten minste de voornaamste posten uyt; maar om d' een met d' ander 10 ton swaargeld te doen bedragen, sooals geschieden moet, indien Batavia zyne lasten surmonteren zal, dat is de quaestie in desen en waarop het voornamentlyk aankomt; want de voormaals vermelde toevallige parthyen volgen als van selfs uyt een onverhinderden voortgang der zaken van de Comp. en het verbeteren der colonie; maar dit articul vereyscht eene aanhoudende oplettendheyl daarbenevens en wel sorge te dragen, dat die canalen niet verstopt geraken, die dese aansienlyke winsten moeten opbrengen.

De *amphioen* moet alleen meer als de helfte contribuieren, werd nu de hand gehouden aan het verlengd oetroy, voor een civielen inkoop in Bengalen volgens de almede reeds gestelde ordres gesorgd, en teegens de sluykeryen alhier en elders by continuatie gewaakt, soo kan de bepaalde debiet van 1200 kisten al komt er niets meer by, f 600 op iedere kist winst rekenende f 720000 hollands geld winst geven en kan de societeyt meer als dat sig quyt maken, soo sal deze handel misschien nog wel kunnen ryzen met zyne winsten, ja het is te hoopen en ook niet buyten apparentie op 8 ton swaar geld 's jaars.

De *speceryen* maken het tweede voornaamste winstgevende articul van onsen handel uyt en haar debiet bestaat tot Batavia, in den aftrek die deselve hebben naar China en Manilla. Het eerste kan met de peper daaronder gerekend, egter geen f 100000 halen, omdat wy zelfs nagelen en noten naar China vervoeren, omdat de peper tot hiertoe nog voor 12 Ryxd. aen de Chinase handelaars het pieol afgestaan is en omdat de consumptie van de speceryen in het Chinasche ryk nog maar weynig beschiet, het laatste daarentegen kan voor 100000 Ryxd. aan Cancel en nog voor 20, 30 ja 40000 Ryxd. aan nagelen, noten, foelic en peper slyten, als den handel op die plaats open en liber is, al is het ook maar op den voet als van ouds

met onkelde particuliere vrachtscheepjes tusschen Batavia en Philip-
pines af en aan varende

De handel op Nederland is wel mede een reservatum van de Comp., wat de vaart uyt India derwaarts aanbelangt; maar die geeft niets tot de winsten hier in India en wat uyt Nederland werd aangebragt, daarvan is het noch uytvoerlyk noch ook van veel aangelegenheit, dat de Comp.^{ie} meester blyve, dewyl den debiet dier dingen seer wisselvallig en de winst ook seer onseker is, egter deelt de Comp.^e daarin mede en vooral in eenige articulen, gelyk de manufacturen, barnsteen, enz. en de jaarlyxe vendutien, die daarvan gehouden worden, kunnen wel eens een halve ton aan winst geven. De handel in India voorwaards bepaald tot cenige der noodigste dingen, levert ook ten verkoop alhier eenige lywaeten, camfer, benzoin en eenige andere goederen, ook tin uyt, buyten de verzendingen naar China en de west voor de handelaars op dat ryk, dog deze en pondgoederen kunnen te zamen op niet meer dan één ton gerekend worden en al eens twee ton swaargeld en tot hiertoe kan het misschien door oplettendheit en goed toezigt gebragt worden, omdat dit voornamentlyk dependeert van den bloey en florisantie der colonie en haar koophandel.

Soo blykt dog egter dat de eygentlyke winsten door den handel, ten minste desselfs voornaamste articulen voor het ordinaire maar op 12 ton of wat meer te bereekenen zyn, en dat selfs om dit ordinar daar af te hebben, vry wat industrie en succes werd vereyscht; want schoon daarby nog kan komen een ton swaargeld, die by opulentie van de Colonie op de goederen, die uyt de respective administraties van de Comp. aan de gemeente worden verkogt, gewonnen kunnen worden, soo is dat nog niet meer als twee ton boven de 10, die er vereyscht worden om de voorbepaalde winst goed te maken en alzoo is Batavia's handel soo noodig tot support van desselfs lasten, sooseer ook vereyschende een kundige, ongeïnteresseerde, voorzigtige en oplettende behandeling tot bevordering van haren welvaart.

Het is dan niet als met morgte dat Batavia rond kan schieten, want al de opgestelde winstposten brengen te zamen niet meer uyt als tien ton aan inkomsten, sooveel aan voordeelige parthyen en 12 à 13 ton aan winsten door den handel, makende in alles ten hoogste 33 ton en dus maar even sooveel om de lasten tot omtrent 30 te

kunnen balanceren, dog ook teffens zooveel en meer als daartoe wordt vereyscht, zoo maer de hand gehouden wordt aan de welvaart deser stad en Colonie; want dit is het 2e *requisit* van 's Comps. wezentlyke belangen aan dit haar hoofdcomptoir, dat *Batavia moge zyn het centrum der negotie in Indie en daartoe heeft Batavia advantages*

De *voorregten* die Batavia heeft zyn: de *situatie* niet alleen in een pacificq vaarwater, dat het geheel oosterdeel van India met allerley ligte equipages bevaren kan, maar ook als in 't midden tusschen t' oost en westerdeel. Het *support* dat Batavia van de Nederl. Compie. hebben kan buyten desselfs prejuditie geeft haar ook een groot voorregt boven anderen, dewyl de *advantages*, dat alhier het hoofdcomptoir is, ook op den koophandel hare influentie hebben.

De *handel op Manilha* is eyndelyk ook een voornaam articul en middel, waardoor Batavia floreren kan; want niemand kan daarvan beter en meer voordeel trecken als eene plaats, dewelke vooreerst 't regt heeft alle andren te beletten op de Philippines te vaaren gelyk de Compie. kan doen uyt hoofde der tractaten, spetiaal dat van Munster art. 5, (en ten tweede (zy, de Comp.) de cancel, welke de Philippines niet kunnen missen, alleen in handen heeft.)

Tegens deze voorregten komen wel eenigzins op, de magt der competitieuren, hare jalousien en dat zy al zooveel jaren in possessie van het meesterschap over den Indiasen particulieren handel zyn geweest, hetwelk meest egter de Engelschen en hare florissante colonien in Bengalen tot Madras en Bombay raakt; maar daartegens moet men zig wapenen, ook kunnen die van Madras nog nevens ons bestaan en staande blyven en schoon die natie al over het geheele lichaam wat verloor, soo kan zy ook wel wat missen en zig dat getroosten; maar om dit vooreerst en vooral aan onse zyde te bewerken; moet men Batavia niet alleen door den omslag van de Comps. *neering*-, maar ook *matig-geldryk* maken.

Neeringryk kan deze stad wel zyn, als het de Comp. op andere plaatsen in Indie en by de vaart op Nederland wel gaat, jaarlyks 32 schepen uyt, 24 tot retour teruggezonden en de zaken behandeld worden, naarmate dat producten en retouren accresseren, die men voor Nederland inzamelt en het debiet derzelve in Nederland (mede accresseert); maar met dat alles kan Batavia uytteeren en arm worden;

want als de winsten van de Comp. aan dezen oort en hare inkomsten balanceren kunnen hare lasten, en zy zooveel verkoopt als zy inkoopt, zoo moet Batavia natuurlykerwyze hoe neering- en volkryk ook, egter zoo geldeloos worden, door den tyd met de veelvuldige repatrierende luyden en overgemaakt wordende boedels, waartegen degene, die van de buytenplaatsen hier komen niet balanceren konnen, dat alle effecten ten laatste niets en het geld daarentegen van eene excessive waarde worden moeten. Matig geldryk moet deze koopstad wezen en dat kan zy maar worden op drie of vierderlyc wyze; door de *negotie* op *Nederland* en *vervoer van silver uyt Nederland*; door den *handel op Manilha* de eenigste plaetse genoegsaem, die contanten uytlevert; door het goud dat in Indien valt, dat in plaats van geld weder dient op Choromandel, in Bengale en elders en door het toenemen harer producten, vooral die aan de Comp. geleverd worden waarvoor contanten onder de gemeente komen.

Dit kan Batavia dan niet worden soo de Comp. verder als de voorsz. geprivilegieerde articulen van haren handel gaat of zig te indifferent houdt ter bewerking van de laatste articulen, waardoor die stad voornamentlyk floreeren moet, want soo de Comp. den theehandel zelfs al konde beheeren, dat in vorige tyden egter, soo dikwyls ter contrarie bevonden is, soo zoude het dog haar intrest niet zyn, zulx te doen, omdat zy dan dien tak van Batavia's wezentlyk voordeeligen koophandel zoude wegnemen en den vervoer van silver naar Indie kan zy niet beletten als tot eygen schade en beswaernis van de colonie. Zoo de Comp. haren handel in Indie onmatig extendeerde soude het 2e lid of den handel op Manilha voor particulieren niet te gebruyken wezen, soo de Comp. al het goud opkoopt, sluyt zy deze deur toe en belet den Coopman om de west te kunnen handelen, als met groot verlies door ongewild silver, daar de Comp. redelyk profytelyk goud uyt Nederland kan doen komen.

Soo de Comp. de goede ordres verliet in den ontfangprys en betaling der producten, benadeelde zy zig zelven en de Colonie nog 't meest

Op al hetwelk seer te letten staat, alsoo 't welvaren van de Comp. op Batavia en van dese Colonie selvs een groot deel in de welvaart der maatsy. uytmaken, in welkers hoope wyders voortga in de voorgestelde verhandelingen.

De *Huishoudinge* vindt desselfs eersten grondsteun in de *godsdiens*t. In de maand july jl. is een reglement op de verbeteringen (van 's Compagnie's dienaren) ontworpen.

De *Bataviase statuten* worden vervolgd en de *placcaten* syn byna in goede ordre gebragt, om beyden daarna gedrukt te worden.
De *Chinesen* zyn maar in enkele huizen in de stad woonachtig
de groote hoop woont buyten en werd de aanvoer van nieuwelingen ongelimiteerd gepermitteerd. De grachten der stad alsoo menigmaal gemodderd zyn dit jaar door afdammen met geringe kosten vol water gebragt, dat men thans gouverneren kan soo men wil de *Militie* is ten opzigte der hooge officieren gereduceert als de resolutie van 23 aug. in 't breede vertoon
de artillerie is onder 4 Compien. van 150 man voor geheel India in ordre gebragt by besluit van 3 febr. 1751 de beste *finantie* is eene goede oeconomie en menagie, waarop men bezig is nieuwe schikkingen te maken

(Resumerende en in 't kort nog eenmaal opnoemende de in zyne verhandeling opgegeven verbeteringen besluit hy) en met dese verbeteringen sal de Maatschappy de volgende voordeelen kunnen behalen, als o. a. voor Batavia 3300000, Java *f* 350000, Cheribon *f* 80000, (en voor de overige kantoren te zamen *f* 4770000) maakt totaal *f* 8500000.

De Indische lasten door het gereduceerde om de Oost, al 2 ton besparende, zullen by nader te houden besoigne over Batavia en de West nog wel wat laten afdingen en wel eeniger wyze dragelyker worden door de voorgestelde redressen, enz. stellende deselve in diervoegen te zamen op *f* 7500000; leggende India dus 10 ton te voren om daeruyt goed te maken capitale oorlogen, toerustingen, fortificatien, timmeragien, schenkagien en verliezen, enz.

Dus hebbe *India* mede afgehandeld en flattere my daarmede veel veld te zullen gewonnen hebben op 't vooroordeel, altoos myne be-
tragtinge is geweest om een *systema* te maken, dat *alle de handel aan de maats^{ch}. doet komen*; doch hier en daar met die *mits*, *zooverre zy deselve beheeren kan*, schoon ik wel zie hoe gegrond het seggen van sommigen schynt, dat de Comp. immers kan profiteren daar hare dienaren wel van varen, ten minste deel in diende te hebben en hetwelk in Nederland natuurlyker wyze 't meeste plaats vindt,

omdat aldaar zonder 't gezigt te hebben van duyzenden ongelukkigen, een enkeld gelukkig mensch komt trotseren en in 't oog loopt, tot aanleyding van voorsegde stelling, die egter van naby en kundig beschouwd op swakke voeten staat, dewyl iemand de gelegenheyt favorabel en veel crediet hebbende, door veel te risqueren met geluk veel kan winnen, schoon er ook anderen in gelyken graad staande by verliezen, waarvan alleen t' eerste in 't oog valt en echter het de Comp. niet sou gelyken eenigen handel te laten dryven met soo veel risico enz.

Myn eenigste but is, de maats^r. my seer dierbaar, alle mogelyke voordeelen en myne veel geëerde en weldoende Heeren meesters ge-noegen toe te brengen, enz. *Buytensorg*, 30 nov. 1753. (get.) J. MOSSEL.

XL. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden,
dd. 13 December 1753.

En aangesien van de vrye vaart naar Ceylon, voor zoverre die by de gehondene besoigne over dat comptoir op den 10ⁿ September 1745 en de resolutie deser regering van den 16ⁿ daaraan is open-gesteld, tot nog toe door d'onse genoegsaam geen gebruik gemaakt is, en deselve oversulks ten minsten voor tegenwoordig allcen zyn opzigt heeft op de vreemde natien, of eigentlyk d'inlanders in hare colonien op Zuyder-Cormandel g'etablisseeert, die op den naam van onderdanen van d'inlandsche vorsten passen weten te bekomen, sonder dat sulks, so lang men alle vaartuygen, komende uyt de havens van inlandsche vorsten bezuyden Paliacatta gelegen, mede van dese vaart laten profiteren, behoorlyk kan werden verhinderd en tegengegaan, hoe noodzakelyk hetselve ook schynt te wesen, vermits d'ingezetenen van d'Engelsche en Fransche plaatsen daardoor tegens alle goede politie de rykste kooplieden in den arreek zyn geworden, zoo is, zoo om die redenen als dat de heeren superioren de vrye vaart op Ceylon selfs in dier voegen als die gereguleert is, wel expresselyk afkeuren by Haar Edele Hoog Agtb. gerespecteerde missive van den 10ⁿ Sep-tember 1747, ende zulx in zooverre betreft de vreemde Europese natien om zeer goede en gewigtige redenen, verstaan van het ge-resolveerde ter gemelde sessie van den 10ⁿ en 16ⁿ September 1745,

in zooverre dit eyland concerneert, te resilieeren, alle qualification en licentien uyt dien hoofde verleend in te trekken en met één woord alles ten desen opsigte te stellen in zoodanigen staat als anno 1744 is geweest.

Daarentegen is uyt consideratie, dat de Compagnie by den lynwaathandel op Malacca en die van daar op Andragiry en d'oosteust van Sumatra gedreven werd, gants geen rekening komt te vinden, also maar een winst van 18 tot 11 percent winst afwerpende, welke de risico van de zee naauwlyks kan opwegen, sonder dat d'advancen op het goud, dat men in retour bekومت, so groot zyn, dat zy sulks weder kunnen goedmaken, verstaan, aan d' Edele Hoog Agtb. Heeren majores by d'onder ult^o. deser af te gane generale missive voor te dragen om den lynwaathandel daar en daar omstreeks, al was het maar om het d'aldaar swervende Engelschen en Fransche morshandelaars buyten schade van de Compagnie sooveel mogelyk moede te maken geheel en al over te laten aan de particulieren, onder een vertoning egter, dat sulks strekken zoude tot vermeerdering der inkomende regten, dewelke van vry meer belang is, en niet wel met het aanhouden van den handel kan te samen gaan.

Vervolgens is verstaan niet alleen om redenen by meergeciteerde resolutie van den 16ⁿ September 1745 g'allegeerd te renoveren het daarby te vinden verbod van alle vaart tusschen Ternaten en de noordwestcust van Celebes tot aan Caylie toe, maar ook generalyk t'interdiceeren alle vaart met scheepen, chaloupen of andere vaartuygen van Amboina, Banda en Ternaten op de geheele cust van Celebes en djes onderhorigheden, geene plaatsen uytgesondert, soo om alle sluykerye door dien weg te weeren als andersints, mitsgaders hiervan aan de ministers in de gem. gouvernementen kennis te geven ten eynde een iegelyk daarvan by tyds g'advertteert en ook de noodige ordre gesteld kan werden tegen d'overtreders.

XLI. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden, dd. 18 December 1753.

Te deser gelegenheid ook in aanmerking genomen zynde, dat de vrye vaart van hier op de west van India vice versa, voor zooverre 's Compagnies onderhoorige betreft, genoegsaam t' eenemaal is te niet

gelopen, sonder dat er eenige apparentie overblyft, dat deselve in d' eerste jaren weder aan den gang sal raken, en dat den vervoer van poeder- en candysuyker met 's compagnies schepen in onmatige quanteyten niet te stuyten ofte prevenieeren is, sonder dat articul geheel ende al onder de magt en beheeringe van de Compagnie te houden, door diergelyke maatregelen als op ultimo Augusto en den 14n September 1751, item 23n en 26n July deses jaars te deser vergadering zyn g'arresteert, waardoor z' ook de vrcemde natien voor zooverre de Jaccatrase en Javase zuyker concerneert, geheel en al buyten den handel sal kunnen sluyten, en deselve voor zig en hare dienaren en ingezetenen, in sooverre zy oordeelt deselve daarin te kunnen laten participeeren, geheel en al reserveeren en versekeren, en dus ook blyven buyten verlegentheid om die soetigheyt voor Souratta, Mallabaar en andere plaatsen, die tot voors. mesures d' eerste aanleiding gegeven heeft, zoo is goedgevonden en verstaan den handel in poeder en candyzuyker te Batavia en daaromstreeks voor de Compagnie privative te houden, en oversulks de pagt van d' in-en-uytgaande zuykeren te vernietigen, mitsgaders d' overheden van 's compagnies schepen tot haare gepermitteerde lasten alhier met de noodige quanteyten uyt 's compagnies pakhuizen te laten gerieven beswaart met het uytgaande regt van 12 st. de 125 w en nog 3 st. voor coely-loon, door elkanderen makende 12 st. de honderd w , uytgesondert d' overheden van de schepen naar Souratta, Mallabaar en Percia gedestineert, welkers privilegie de Comp. volgens de voors. resolutie van ult^o. Augustus 1751 aan haar, mits uytkeerende 't kostende als voren op die comptoiren aan poederzuyker sal laten afgeven, dan wel de winst daarop aldaar vallende, naar dat zy zelfs verkiesen zullen; voorts de burgers en ingezetenen, zoo hier als op Java's oosteust het benodigde tot consumtie in selver voegen over te doen, uytgesondert een enkele canasser, die zy tot gebruyk wel zullen mogen inkopen en vervoeren, mitsgaders den particulieren vervoer dier soetigheyt direct van Java's oosteust en Cheribon naar elders geheel en al t' interdicceren, mitsgaders daarop van tyd tot tyd de noodige vooruyt verstreckingen te doen op den voet en om de motiven by de resolutie van den 24n Augustus 1750 te sien, mitsgaders de Malacse ministers te gelasten het benodigde tot de consumtie aldaar, dog niet tot eenigen handel na Souratta ofte elders van hier te vorderen, en

wyders de zuyker van de Comp. van Java's oostceust en Cheribon, als voren le doen aanrekenen en dienvolgende het inkomende en uytgaande regt tot nog toe aan den pagter betaalt, in zooverre te laten brengen ten voordeele der inkomsten alhier, en voor sooveel aldaar tot d'inlandsche handel en consumtie verkogt werd, ten voordeele der inkomsten van de comptoiren.

Alverder is tot voorstand van de fabricquen onses vaderlands dienstig g'oordeelt en oversulks verstaan by billet t'interdicceeren d'invoer alhier en de verkoop, soowel uyt de hand als per vendutie van alle soorten van wollen manufacturen hoe genaamt en van waar ook komen mogte, en elders buyten Nederland gefabriceert zyn, en zomedede den particulieren aanbrengh, soo hier als op Javas oostceust van benuin en camphur baros, alles op poene van confiscatie en verbeurte van de viervoudige waarde daarenboven, door alle en een ieder buyten de societeyt van commercie die te Padang is opgeregt en voor drie jaren geprivilegeerd, volgens het geresolveerde onder de gehoudene besoeigne over Sumatras westceust van den 12n Augustus 1751.

XLII. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden dd.
20 December 1753.

Om redenen by resolutie van den 18n deser g'allegueerd, met opzigt tot de vrye vaart en handel van de west van India op deese hoofdplaats en van hier derwaarts, en dat deselve so min bestaan kan met d'interdictie van den invoer der sortementen van lywaten op d'oosterse comptoiren aan de Compagnie voorbehouden, het verbot van den aanbrengh van alle Souratse zyde kleeden en lywaten alhier, het reserveeren van den handel in poeder en candy zuyker aan de compagnie, met exclusie van alle andere, die zy daarin niet selfs uyt hare pakhuysen deel wil geven, en meer andere nutte en noodsakelyke arrangementen en limitatien van zodanige natuur, als dese op den 19n der voorledene, item 13e en 18e deser maand gemaakt, is verstaan alle particuliere vaart en handel van de west van India op Batavia en daar omstreeks en van hier derwaarts met primo January 1755 geheel af te snyden en te verbieden, mitsgaders daarvan niet alleen alhier by placcaat de vereyschte advertentie te laten doen, en de ministers op de respectieve westersche comptoiren te

recommanderen, daarvan aldaar mede een iegelyk, die het eenigsints zoude mogen aangaan te verwittigen, maar ook te renoveeren de placaten van den 29ⁿ October anno 1652 en 14 October 1699, aangaande den handel met de vreemde natien en het overmaken van gelden door het canaal van deselve, tzy per wissel of andersints om in Europa voldaan en ontfangen te werden, voor zooveel toepasselyk zyn op de presente constitutie van tyd en zaken, en overeenkomende met het 72 articul van den generalen articulbrief, onder a titul 6, mitsgaders derselver teneur in zooverre by het voors. te emanceren placeaat in te lyven.

XLIII. De Gouverneur-Generaal Jacob Mōssel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 dec^{ber}. 1754.

WelEd. Hoogagtb. HH.

Den 15^{en} October enz.

Java. Tot een kort verslag van 't voorgevalle aldaar, sedert het najaar van a^o 1753 bedienen wy ons van den inhoude der successive ingekomen secrete advysen van den gouverneur dd. 10 Febr., 5 en 18 April, 16 May, 12 en 24 Juny, 12 July, 16 Aug^r., item 3, 17 en 28 Sept. deses jaars om te komen tot dat tydstip, waarvan reeds met een woord, in de afgegane brief op 15 oct. jl. aanhaling is gedaan, namentlyk het provisioneel gesloten en besworen vriendschaps contract met prins Mankoeboemi en ten vervolge van dien, uyt latere brieven den 5, 12, 16 en 24 oct. item 1, 12 en 27 nov^{ber}. mitsgaders 17 dec. dezses jaars het verdere succes van die vrede te communiceren. De eerste deser advysen, behelsde dan, dat de beyde hooftrebellen elkanderen nog al gestadig vervolgden en somtyds hevig attaqueerden, hebbende Maas Saïd, zyn schoonvader Manceboemi neevens de zynen uyt het Pranaragasche en Madionsche soodanig geslagen, dat met een swaar verlies naar het Soecawattische moest retireren, terwyl men intusschen nogthans aan onsen kant niet naliet met den eerstgem. in correspondentie te continueren om des mogelyk tot redelyker bedingen te permoveren als tot heden toe gepretendeert hadde, ofschoon deselve toen reeds klaar ontdekte, wat in den schild voerde en secure berigten mede overtuygende blyken

gaven, van de falsiteyt syner onderhandelingen, als volgens deselve nooyt of regt inclinerende zig met de Comp. te versoenen, hetgeen nog meer bleek, wanneer niet lang daarna de negory Champang aan de overzyde van Soeracarta door een troep der zynen verbrand wierd en welke mogelyk nog verder soude hebben gegaan, indien niet met verlies door de onsen was gerepousseert, alhoewel hy zig met een glimpigen schyn van vriendschap over dat gval nog sogt te excuseren en door 't afzenden van een boog met pylen tot geschenk, zyne submissie en genegenheid tot vrede trachte tē betoonen; terwyl inderdaad zyn eenigste doelwit daarhenen strekte, om de Comp. maar op te houden en zig van een voorkomende gelegenheid te bedienen ten eynde zig mede meester van de Mattaram te maken, waartoe alle zyne desseyenen lagen.

In desen tusschentyd begon Mancoeboemi, die zig tot dusverre nog altyd afzonderlyk en buyten eenige onderhandelingen met de Comp. gehouden hadde mede zyne genegenheid te openbaren om met de Comp. te vereenigen, met verzoek om door haar tot een grooter aansien verheven te worden. Door de gesteldheyt der saken in dier voegen, bleek het niet onduyster, dat er reeds veel op de party gewonnen was, nadien men deselve onder elkanderen latende ageren, aan de eene kant verloop van den gemeenen man en dus binnen korte eene verzwakking van rebelly te wagten had of ten minste eene goede gelegenheyt om door vereeniging met den eenen, den anderen te subjugeren of uyt te roeyen en aan den anderen kant niet genoodsaakt was Comp. leger aan onnoemelyke fatigues en demarches in 't attaqueren of vervolgen der vyanden te hasarderen; terwyl men niet naliet soewel den eenen als den anderen door onderhandelingen tot billyke vredes pretensien aan te moedigen en intusschen zorg droeg, de posten overal wel te renforceren en de wester-provintien behoorlyk voor alle invasien te dekken, eyndigende dus zeer vroeg of in November de veldtogt waartoe men wegens de schielyke omwenteling van 't saysoen moest treden om het leger niet aan menigvuldige sickten en corruptien te exponeren, die reeds onder 't volk begonnen te grasseren.

Na eenigen tyd dus in besloten campementen gelegen hebbende, had Maas Saïd zyn campement op Bridjo al vroeg in 't voorjaar opgebroken en was met zyn geheele magt tegen Mancoeboemi in opmarsch, wanneer het geluk hadde, Maas Rongo uyt het Soecoewattische en

daarop Mancoeboemi nevens desselfs soon uyt het Groboganse en Madionsche te verdryven; terwyl Bintora of pangerang Boeminata naar het Blorasehe afzakkende, tegen eene party onser inlandsche militairen slaags raakte, by het dorp Laboe beoosten dat district en deselve na een herhaalt gevecht noodzaakte te retireren, waarin de Bloras regent sneuvelde, dog op de afkomst der Toebangers en eenigen onser troupes, wederom genoodsaakt was af te trekken.

Intusschen wierden de onderhandelingen tot vereeniging met Mancoeboemi, welke, gelyk voormeld, een begin hadden genomen, steeds gaande gehouden en aan onze zyde op eene indirecte wyze voortgezet, terwyl die Pangerang nog niet regt uyt durfde komen om zyne pretensien op te geven en hoe of in wat voegen inclinerende zich met de Comp. te verzoenen; dan nadien de gouverneur-generl. omtrent desen tyd of den 12^{en} Maart een reysje naar Samarang voornam om den toestand van Java van naby te ondersoeken en te gelyk in persoon te besigtigen den staat der nieuw geëxtruceerde fortificatien op de westersche comptoiren en men daarenboven reeds van goederhand sekere berigten aangaande de goede inclinatie van gem. pangerang tot vrede, met 't afzenden van brieven en gezanten erlangd hadde, (schoon die direct nog niet waren ontfangen) oordeelde men daarom en meer andere motiven op den 15 maart ten uystersten noodzakelyk by anticipatie een besluit te moeten nemen ten opsigte der rebellen en speciaal, hoe te confereren met de gesanten van Mancoeboemi om dus Zyn Edelheid in staat te stellen conform de instantie deser regering, zig van de maatregelen daarby genomen, by voorkomende gelegentheyd te kunnen bedienen, voornamentlyk wanneer de saaken gedurende S. Ed. aanwesen op Java, in die omstandigheid mogten geraken, dat men op hoop van een goed succes, daarvan gebruyk konde maken, welke resol. den 19 maart daaraan op die ontfangen adviesen geconfirmeerd wierd.

Waarop Z. Ed. op den 22 Maart derwaarts vertrok en den 26 op Samarang arriveerde, alwaar met den Soesoehoelang in gesprek geweest zynde en vervolgens eenige noodige schikkingen aldaar gemaakt; mitsgaders de nieuwe fortificatiewerken gevisiteerd hebbende, wederom de reys naar Batavia aannam en aldaar den 22 april retourneerde, wanneer in vergadering overgaf eenige consideratien over de presente gesteldheid van Java nevens een dagregister op de reys gehouden,

waarop by secrete resol. van 20 may gedelibereert is en desselfs verrigtingen en gestelde ordres na tyds en saaks omstandigheden bevonden, by welke papieren, nadien in 't breede is aangehaald, al hetgeene eenigsiuts van speculatie aldaar gedurende het aanwezen van Z. Ed. is voorgevallen en 't geen betrekking op Java heeft, verzoeken wij nederig ons aan deselve te mogen refereren ¹. Gedurende desen tyd was Mancoeboemi in 't midden van Maart in de nabyheid van Prambanang, liggende in de Mattaram, aangekomen, alwaar de majoor Feber met onse troupen gecampeert lag en had aan dien officier door brieven en sendelingen bekend gemaakt, dat hy als een vriend van de Comp. was gekomen, en te dien opsigte reeds in onderhandeling was, dog wanneer die majoor daarvan doorslaander blyken begeerde en teffens liet weten, dat hy hem anders niet langer tot zoo een nabuur konde permitteren was deselve in stilte geretireert op het onderscheppen van een brief van zyn schoonzoon aan dien majoor ter betooging van desselfs goede vriendschap jegens de Comp., wanneer egter zyn agterhoede vervolgd en geslagen wierd met agterlating van eenige dooden en gevangenen. Egter arriveerden naderhand of in 't laatst van April sendelingen van Mancoeboemi met geschenken en brieven, waarin deselve nadere blyken van zyne genegenheid tot vrede gaf, stellende voor, eenige preparatoire articulen voornamentlyk om met den titel van Sulthan vereert te worden, wanneer de eygendom der stranden aan de Comp. zoude laten en Saïd tragten te onder te brengen.

De onderhandelingen dus met voorn. Pangerang aan den gang zynde geraakt, zullen wy UEdh. niet verder ophouden met het relateren van verdere geringe vyandelykheden en demarches, die de parthye verder gedurende dese omstandigheden tegen elkander hebben bezig gehouden, maar 't vervolg derselven alleen ten doelwit houden en wyl ons desseïn daarop voornamentlyk geformeerd was, hebben wy den Gouverneur buyten de reeds gegeven ordres by voorn. resol. hoe te confereren met de sendelingen van Mancoeboemi nader by missive van 30 Juny aangeschreven, alles aan te wenden wat het wel reusseren derzelven zoude kunnen uytwerken, sonder sig door de gewone talmeryen van d' een of d' ander af te laten schrikken;

1. Zie de hierbedoelde Secrete Resolutie dd. 20 Mei 1754, hierachter onder n°. XLVI.

maar steeds by deselve met beleyd door briefwisselingen en gesantschappen voornamentlyk met Mancoeboemi aan te houden en om die redenen denselven ook gelast van een voorgestelde krygsoperatie tegens de rebellen, ofschoon daarvan een goede hoope gaf, nogtans af te sien, met te kennen geving egter, om geene kleinigheden, noch invasiën voornamentlyk van Saïd te verdragen; maar in dien gevalle alles in 't werk te stellen, wat deselve afbreuk zoude kunnen doen. De zaken dus nog eenigen tyd getraineerd hebbende; terwyl intusschen Wiranata (c. s.) een der partygangers van Saïd en seer doortrapt, zig nevens eenige andere grooten aan de Comp. onderwierp en de onderhandelingen niet als door briefwisseling aan den gang gehouden wierden, nadien men een voorgeslagen abouchement door Mancoeboemi aan den Gouverneur in dien tyd en ter begeerde plaatse om diverse redenen niet raadsaam oordeelde, kreeg de Gouverneur in augustus van denzelven een brief, waarin hy op eene honnete wyze uytkwam, verzoekende om half-Java en den Gouverneur of sendelingen van naam te spreken, ten welken eynde ook de koopman Breton en de adjudant Donkel derwaarts gesonden wierden.

Intusschen was Saïd, de correspondentie tot dusverre mede nog onderhouden hebbende, dog in diervoegen, dat men klaar bespeurde dat het met denselven nooyt tot een goed succes zoude komen, eyndelyk zoo na aan Comps. leger genaderd, dat men eenige troupes tegens denselven moest uytzenden, om zyn stoutheid te beteugelen, wanneer deselve een gevoelige neep werd gegeven en belet het Mataramse, gelyk zyn intentie was, in te dringen; dog teffens mede eenigen van de onsen sneuvelden. De voorm. gesanten van Mancoeboemi met veel distinctie onthaald zynde, kwamen eyndelyk wederom met een aansienlyk gesantschap terug, nevens een brief van Mancoeboemi, waarin die Pangerang insonderheid insteerde, om den Gouverneur Marting persoonlyk te spreken, welke conditie ook direct aangenomen werd, wanneer zig deselve vervolgens op de bestemde plaats Padagangang, tusschen Grobogang en Damak gelegen, met een klein geselschap naar Mancoeboemi begaf en op den 22 Sept. twee achtereenvolgende dagen een mondgesprek met denselven hield.

Wy gebruyken de vryheid UEdh. ten opsigte van die samenkomst en gesprek en de voorwaarden waarop die onderhandeling geroullleerd heeft, eerbiedig over te wyzen naar het ampel gehouden dagregister

daarvan te vinden in 't aankomend India's secreet brief boek, alleen in desen noterende, dat aldaar de *eed van trouw en eeuwigdurende vriendschap afgelegd* en aan Mancoeboemi op zyn versoek een lyfwagt van 14 Europese dragonders gelaten wierd, terwyl men onderling overeenkwam, dat laatstgem. zig met de practentien, waarop finaal de vrede wenschte te sluyten direct aan dese regering zoude adresseren.

Intusschen had men reeds op de narigt van 't aanstaand abouchement den 24 Sept. in eene serieuze deliberatie overwogen, hoedanige praetensien men accorderen konde om eyndelyk eene goede uytkomst van saken te mogen zien en sulxs den Gouverneur den 26 van die maand aangeschreven, mitsgaders vervolgens op den ontfangst der voorm. praetensien van Mancoeboemi nader onse dispositie by missive van 9 october aan den Gouverneur en dien prins te kennen gegeven, teffens met oversending aan den eersten van eenige articulen, waarvan deselve sig in 't opstellen van een vredestractaat zoude moeten bedienen, komende de conditien, die men toestond, daar voornamentlyk op uyt, om den prins met den reets zoolang gebruykten titul van Sulthan te vereeren en eenige landen beoosten Soeracarta gelegen en door hem reeds voor een gedeelte gepossedeert in eygendom onder sekere conditien af te staan, dog deselve dusdanig te schikken, dat er in de verdeeling zooveel mogelyk eene regelmatige limietscheiding tusschen die landen, die van de Comp. en den Soesoehoenang gemaakt wierde. De schikking dusver met den nieuwen Sulthan gemaakt zynde, schoon Saïd niet alleen alles, dog te vergeefs, aangewend had om deselve te verhinderen; maar ook om zig met zyn schoonvader te versoenen, conjungeerden reets in October de beyde legers om dies te beter in staat te zyn Saïd met vereende kragten ten onder te brengen en terwyl deselve tot dies verydeling zyn uysterste en laatste force zocht te gebruyken, kreeg men niet lange daarna, by missive van den 24 oet. de aangename tyding, dat de onsen op den laatstgem. aan de rivier Somonco, den 18en van die maand eene heerlyke overwinning behaald en Saïd ten eenemale uyt het veld hadden geslagen, met verlies van vele dooden en gequetsten. Na voorm. nederlaag had die rebel zig niet verder aan dien kant durven wagen maar was met geforceerde marschen doorgetrokken naar Zedowerso om het leger, dat daaromtrent onder den ritmeester Steenmulder lag, te attaqueren, denkende hetzelfde als niet sterk wesende ligtelyk te zullen overmeesteren; dog

was van denselven den 29 oct. zoo gehavend, dat na drie herhaalde aanvallen en een hardnekkig gevegt met verlies van 50 dooden en 100 gequetsten naar het zuydergebergte van Payetan, de vlugt had moeten nemen. Sedert had men wegens den ingevallen regen-mousson met de legers niets verder kunnen uytvoeren, maar deselve waren op bequame plaatsen in vier campementen verdeeld, terwyl onse detachementen hier en daar naar 't gebergte wierden gesonden, om Saïd verder te verdelgen en zynen aanhang te verstrooyen, zynde door een derselven onder den Captn. Kirchner, Saïd zoodanig aangetast, dat op 't slagveld alleen, 20 dooden waren blyven liggen en 2 vaandelen en eenige geweiren veroverd.

Ondertusschen had men aan den Soesoehoenan kennis laten geven en voor oogen gesteld, hetgene waartoe men in dese omstandigheden genootsaakt was overtegaan, ten opzigte der aantegaan conditien met Mancoeboemi, nopens den afstand van half Java om eens desselfs rust hersteld te zien en terwyl die vorst ten volle overtuigd was van dies noodzakelykheid, sonder dewelke het nooyt tot een vrede zoude komen, kreeg men niet lang daarna by missive van 12 Nov. desselfs schriftelyke afstandsbriefven van Java's wederhelft, met volkomen genoegen in de conditien der aan te gane vrede.

Door de goede omwenteling van saken in dier voegen, accresseerde dagelyks onze party door eene menigte van zig onderwerpende prinsen en grooten van Maas Saïd, soo aan onse legerhoofden als den nieuwen Sultan omstandig vermeld by des gouverneursbrieven van 12 en 27 November, item 17 dec. aan welken laatsten zig ook reeds gesubmitteerd hadden de landschappen van Jagaraga en Camagittan, waarby eerstdaags Madion en de Mantjanagara's stonden te volgen.

En nadien daarenboven de schaarschheid van levensmiddelen, de sterfte van paarden, 't gebrek aan oorlogsbehoefden en 't verloop van Saïds volk groot wordt, voeden wy eene zekere hoop, dat desselfs rolle binnen korten zal uytgespeelt zyn, dan overmits tot zyn uytroeying, de tyd thans te verre verlopen is en hy in 't aanstaande voorjaar in de gebergkens en zyne schuulhoeken opgezogt moet worden, wenschen wy eerlang de eer te hebben UHEd. met de gewenschte rust over gansch Java te feliciteren, gelyk thans doen, wegens den vrede met den Sulthan Mancoeboemi en de daardoor erlangde veyligheid in Comps. strandprovincien, zullende de verdeeling der landen en de

krooning van Mancoeboemi als Sulthan Mattaram in de aanstaande maand geschieden, om hetwelk de vereyschte luyster by te setten en den Gouverneur Nicolaas Hartingh, die onder Godes zegen zynen onvermoeiden arbejd en vlyt dusverre gesegend ziet, het genoeg te geven daaraan de laatste hand te leggen, wy denselven te diergelegenheid toegevoegd hebben den titul van plenipotentiaris in andere dergelyke gevallen aldaar meest door leden deser tafel bekleed.

De geruste gesteldheid der aan strand gelegen landen en onse gestelde ordres tot dekking der Westersche regentschappen, waardoor deselve van alle vyandelyke invasien desen jare bevryd zyn gebleven, gaf eene zeer goede verwagting tot een opulents insaam der producten, voornamentlyk der ryst, welke egter de excessive gevallen regens eenigsints tegen onse gedagten heeft doen uytvallen, ofschoon desniettegenstaande eene redelyke quantiteyt van dat noodige voedsel tot een bedrag van 2840 lasten is aangebragt buyten 50 lasten voor Banda en 20 voor Timor vandaar afgezonden.

Onder de dienaren is desen jare eene merkelyke verandering voorgevallen en ter onser sessie van den 9 July en nadere schikking omtrent deselve, zoo op Samarang als de onderhoorige residentien gemaakt, waardoor ook eenige verandering in het middel van bestaan voor de dienaren heeft moeten vallen, zynde vastgesteld om op Samarang den politiquen raad altyd uyt *negen* gequalificeerde bediendens te doen bestaan en even als op Chormandel en Ceylon, aldaar een hoofdadministrateur en negotieboekhouder te plaatsen, volgens resol. van 9 Juny.

Terwyl wy de sterke instantien van den Gouverneur Baron van Hohendorff en om desselfs sware indispositie, uyt de twee laatste fatigante veldtogten overgehouden om vandaar verlost te worden, niet hebben kunnen afslaan; maar denselven ingevolge van dien ter adsistentie aan dese tafel vandaar laten opkomen en weder om tot Gouverneur in diens plaats aangesteld den voormaligen Commissaris van den inlander Nicolaas Harting, by resol. dd. 2 Maart.

Cheribon. Door den yver van den resident en de vredige gesteltheit der Cheribonse districten, heeft dit comptoir desen jare weder eene buytengewone quantiteyt producten naar Batavia kunnen afsteken, hebbende bestaan in 650 lasten of 195000 R ryst, 16540 bossen Pady, 1346125 R coffyboonen, 1812½ R peper, 784937½ R poeder

zuyker, 20875 cattoene garens, 7250 R indigo en 3661 balken nevens
 een menigte andere houtwerken

Van de menigte der zeeschuimers, die zig desen jaren te dien oord
 hebben laten zien en derselver stoutheid, spreken diverse van des
 residents brieven, dog hebben syne daartegens gedane bekrusingen
 en expedite ordres ons redenen tot genoegen gegeven, terwyl deselve
 niet sonder vrugt zyn geweest.

Bantam. Het koningryk Bantam is tot heden een gewenschte rust
 en vrede genietende

Aangaande de hofsaken valt weynig UEdh. attentie waardig te
 communiceren, zynde aan 't hof en rondsom alles in een gewenschte
 vrede en de oude afgegane Sulthan in zyn dalm vergenoegt en stil
 levende, sonder sig in eenigen opsigte met het hof te bemoeyen. .

Batavia, den enz.

Op verzoek van den koning van Bantam zyn de limiten van 't
 Jaccatrase aan dien kant afgetrokken, en is dit jaar maar een enkel
 stuk land verkogt voor Rds. 700 by gebrek aan liefhebbers. Wyders
 op den 1 oct. en 7 novber. gebesoigneert over de aanmerkingen rakende
 Jacatra en Preangerlanden, door den Gouverneur-Generaal tot een
 vervolg van dat van 1751 overgelegd, aan welke resolutien de vryheid
 nemen ons te gedragen ¹. De producten der Jacatrase en Wester Preanger-
 landen bestaan dit jaar in:

1983843 R coffyboonen,

59812 R peper,

23156 R catoenegaren,

6661 R indigo

De *vrye vaart* om de west verboden blyvende, heeft men ook de
 jonken weder wat bepaald in dier voegen, dat die naar de straat
 Malacca stevenen, alleen zulke plaatsen mogen aandoen, daar de
 Comp. geen handel heeft; dog niet te Queda en Trangano als met
 permissie van de Malacse bediendens en dat er maar een naar Macas-
 sar en twee naar Banjermassing gepermitteerd worden, mits er geen
 naar Passir of Succadana vaart, blyvende in het geheel verboden hare
 vaart naar Ambon, Banda, Ternate, de cust van Celebes, de oostkust

1. Zie hierachter n°. XLIV.

van Borneo en de zuidkust, van Banjermassing tot voorby Succadana, geheel Java, ook Palembang, en de verdere kust van Sumatra, mitsgaders voor 't vervolg, die van Malaya van Johor westwaart.

Het reglement tot het besnoeyen der pagt . . . door de raden ordr. en extraordnr. van der Parra en van de Velde opgesteld en in vergadering gepresenteerd zynde, hebben wy daarover den 22 en 23 dec. gebesoigneert en hetselve geaprobeert, vervolgens als een placcaat laten drukken. enz.

XLIV. Aanmerkingen over de Landen in het Koninkrijk Jaccatra, nevens de aangrensende en mede onder de Nederlandse Comp. sorteerende Preangerlanden, enz.

De genege receptie, waar mede myne aanmerkinge, wegens de Suykermolens, in January jongstleden vereert is, heeft my in een zee van bezigheeden zedert die tyd, egter niet doen vertragen, de zedert beloofde beschryving dezer landen by de hand te nemen, alshoon het almeede een werk is, waar in ik niets voor my gedaan vinde, en dus alles uyt de grond zelfs opdelfen moet, zo dat men niet minder als een volmaakt stuk te verwagten heeft, en my alleen zal mogen beroemen na de Heer Chasteleyns particuliere aanmerkingen, de eerste te zyn, die 'er iets van gezegt heeft.

Jacatrase
verovering.

In het begin der XVII eeuw de Nederlanders, die in de stad Jaccatra eene logie hadden, door desselfs Koning den oorlog aangedaan zynde, en de Bantammers, die eerst met hen geconjungeert waren, ter zelve tyd dit ryk vermeersterd hebbende, heeft Zyn Edelheid, den Heer Gouverneur-Generaal Jan Pietersz. Koen, het geluk gehad dezelve op te slaan, en uyt het gantsche ryk Jaccatra te verdryven, waar door het zelve geworden is een wettig conquest voor de Nederlandsche Compagnie, die dan ook, ter plaatse daar de stad Jaccatra lag, heeft doen stigten het alom vermaard Batavia, en dus is stad en land nu in derzelve handen geweest den tyd van 132 Jaren, wezende een zo ruymen tyd bestek, dat het in den eersten opslag onbegrypelyk schynt, hoe 'er nog iets haperen kan, aan een volmaakte ordre en een volkomen genot van

het geene zo ruim uytgestrekte landen, daar sedert nog de preanger by gekomen zyn, geeven konnen, dewyl het land in zig zelve meer dan mediocre kan geagt werden.

Bevolking. Om hier van een denkbeeld te krygen moet men te rugge stappen tot de tyd van Batavia's begin; want met de overmeestering van 't ryk door de Bantammers, en vervolgens het opslaan derzelve, zyn de Ingezetenen van Jaccatra meest alle na 't ryk van Bantam vervoerd, en daar aangehouden en verbleven, en de rest na 't gebergte gevlugt, latende Jaccatra's landen tot een woonplaatse voor eenig geboefte en wilt gedierte, zo dat de Compagnie genoodzaakt was allerhande soorten van volkeren aan te lokken, tot bebouwing der landen en bewoning van de Stad Batavia, maar dewyl deselve zig dan eerst moesten nederzetten, in en omtrent de Stad, om zo al gaande de landen rondom te occupeeren, en bequaam te maken, zo bleven alle die in en omtrent de stad de kost konden winnen zig aldaar ophouden, en 't platte land wierd weynig aangestast, daar by quam den Bantammer A°. 1655 niet alleen met een magtig leger in de landen van Jaccatra, maar zelfs in 't gezigt van de stad, en 1680 wierd het platte land weeder een geruymen tyd door dezelve geinvadeert, zo dat men eerst rekenen mag na A°. 1680 eenige vordering in de land culture bespeurd te zyn, egter onder een zeer gebrekkige landbevolking, die maar langzamerhand aanquam, en om de grootheid der landen weynig beschoot.

Bestek. Wyl 't gebied van Jaccatra zig uytstrekt van de rivier Sidany, waar aan de posten de Qual en Tangerang leggen, en van desselfs spruyt Tjikanikie, waar aan Sjampia en Pajawongang leggen, en zuyd op na de zuyder Zee, tot in 't oosten aan de rivier Crawang of 'Tsjitarom, waar aan 't fortje Tanjongpoera legt, met Tjieblagon opwaarts, en zo voort, over 't gebergte mede na de zuyd zee, beslaande dus eene diepte Z. en N. van wel 30 m. roeden en breete

Regentschap- O. en W. van 12 m. roeden, bevattende in zig de
pen grootte en
volk. Regentschappen of Provintien van

1. Tangerang, groot by gis 40000 morgen en 300 huysge-
sinnen.
2. De volkeren aan de z. zee " " " 100000 " " 1100 "

3. Jampan	groot by gis 120000 morgen en	500 huysge-	sinnen.
4. Tjanjoer	" " " 33000	" " 500	"
5. Campon Baroe	" " " 14000	" " 300	"
6. Goedong Badak.	" " " 3000	" " 175	"
7. Tjiliboet	" " " 2000	" " 50	"
8. Tjemapper	" " " 8000	" " 70	"
9. Tjitarap	" " " 5000	" " 70	"
10. Tjiekalong	" " " 7000	" " 200	"
11. Tjieblagong	" " " 30000	" " 500	"
12. Klappa nongal	" " " 7000	" " 100	"
13. Tjielingzie	" " " 17000	" " 300	"
14. Sisero.	" " " 3000	" " 50	"
15. Tjipamikis	" " " 4000	" " 200	"
16. D'nambo	" " " 3000	" " 25	"
17. Jatinagara	" " " 4000	" " 160	"

Samen 400000 morgen en 4600 huysge-
sinnen.

Dog waarvan men wil, dat Jampan, Tjanjoer, Tjiblagong en Tjiekalong, ten tyde van Jaccatra's overmeestering door de onze, niet daar onder, maar onder Cheribon, als aparte regentschappen, behoorden.

Distrieten der
Officiëren van
ooster en wester
Javanen.

Buyten dese landschappen leggen aan de oost zyde van de grote rivier, en bewesten de rivier Passangrang, nog veel stukken land, in de voorleede eeuw afgegeeven, enkel tot onderhoud aan de Officiëren der oosterse natien, meest staande onder de twee Capitainen, twee Lieutenants, en twee Vendrigs der Javanen, van de oost en west, dat is beoosten en bewesten de Bataviase grote rivier, of Tjaliwong, eensdeels om dat dezelve toen dit geschiede weynig of geen geld waard waren, en anderdeels om dezelve van onder de stad weg te krygen, en ze door nutten arbeid te doen bestaan, hoewel dat oogmerk maar gedeeltelyk bereykt is.

Leen en vrye
landen.

Het verdere zyn verkogte en zo ter leen, als anders uytgegeeven landen, gelegen aan de zee kant, tusschen

de Qual en Batavia, item Batavia en Crawang, mitsgaders van Batavia, te landewaart, tussen de rivier Ankee en de grote rivier tot by de voet van den berg Sallak, 15 uren van de stad, ook beoosten de grote rivier, tot aan de rivier Bacassy, 11 uren van de stranden.

Regenten, de-
pendentien, en
districten.

Voors. Regenten zyn alle onderdanen van de Comp. en werden by versterf door de Hooge Indiase Regeering benoemd, wezende thans:

Aria Soeta di Laga . . .	over	Tangerang.
Depatti wira Tanoe datter . . .	„	Tjanjoer en Jampan, de negoryen aan de z. zee en Tjiblagong.
Radeen wira Nata.	„	Campon Baroe.
Ingeby Neya Jawa	„	Goedong Badak.
Lieut. Wangsa diepa.	„	Tjiliboet.
Maas Agmat.	„	Jatinagara, Tjitrap, en Tjimapper.
Aria wangsas Coessoema	„	Tjikalong.
Maas Batavia	„	Klappa Nongal.
Tommagon Poerwanagara	„	Tjielingsie.
Ranga mangala.	„	Siseero.
Depatty van Crawang	„	D'nambo.
Maas Carta Mangalla.	„	Tjipamikis.

Hun gebied
en servituten.

Deze regenten hebben, na mate datze van vermogen zyn, al vry souverain gebied over hare onderdanen, zo menze dus noemen mag; vonnissen in 't civiel by arrest, en in 't crimineel mede met voorkennis van den Gouverneur-Generaal, dog boven kettingslag laat den Gouverneur Generaal de delinquanten ordinair aan de collegien van justitie overgeven.

Al hare verpligtinge bestaat eenelyk in leverantien van Coffy, Peper, Catoene garen, Indigo, Curcuma, enz., maar werden daar voor wel betaalt, alzo voor de Coffy, egaal met die van gekogte landen, ses rds. per picol van 125 w , of met 't overwigt van 9 voor 134 w komen te ontfangen, wezende de Peper mede op ses rds. 't picol gestelt, het Catoene garen op 45, 35, 24, 18, 10 na de soort, d' Indigo op 30, 24, en 18 st. 't w , en de Curcuma op ses rds. 't

picol. Alle articulen, die buyten 't garen, eer voor privilegien als beswaarnissen te agten zullen zyn, alsze met de Peper plantage eens

Presente leverantien. zoo verre als met de Coffy zullen geadvanceerd raaken, zijnde Anno 17 $\frac{50}{21}$ ingekomen.

	Coffy.	Peper.	Catoene garen.	Indigo.	Cureuma.
Van Tangerang	Ƴ 2437	2000			
" Tjanjoer, Jampan, etc.	" 500000	15000	5250	2550	1562
" Campon Baroe	" 104312	1250			
" Goedong Badak	"	875			
" Tjiliboet	" 14625	125			
" Jatinagara Tjiterap etc.	" 97562	5560			
" Tjikalong	" 15184	4120			
" Tjielingsie	"	1250			
" Siseero	"	280			
" Buyten-Zorg	" 225250				
" Noessa Cambangan	" 18000				
" Dregterland	" 5000				

Samen Ƴ 982370 Ƴ 30460 Ƴ 5250 Ƴ 2550 Ƴ 1562

Te bepalene leverantien. De leverantie, nu ten deelen bepaalt, en ten deelen niet, kan voor 't vervolg vastgesteld, en in dezer voegen geschikt werden.

	Coffy.	Peper.	Catoene garen.	Indigo.
Voor Tangerang picols	400	100	3	1
" Tjantjoer, Jampan en 't volk aan de z. zee	" 4000	1600	40	20
" Tjiblagon	" 400	100	4	2
" Campon Baroe	" 1300	250	4	2 $\frac{1}{2}$
" Goedong Badak	" 100	40	1	$\frac{1}{2}$
" Tjiliboet	" 150	50		
" Tjiterap, Tjemapper en Jatinagara	" 1000	250	4	2
" Tjikalong	" 200	50	2	1
" Tjielingsie	" 200	50	2	1
" Siseero	" 50	10		
" 2. Capitains	" 200			
" Buyten-Zorg	" 3000			
" Dregterland	" 500			
" Pondok Poetjong	" 500			
" Tanjong oost	" 500			
" Noesoe Cambangan	" 400			
" Diverse gekogte landen	" 900			
" de Boeren	" 1200			

Te zamen Coffy. 15000 Pep. 2500. Cat. g. 60. Ind. 30 pic.

en pryzen. Hebbende de regenten geen reeden van klagen, indien men dezelve tot den vollen opbreng van 't bovenstaande, den tijd van seven jaaren geeft; gevolgelyk dienen ze daartoe, de Peper van jaar tot jaar te augmenteren, beginnende met anno 1753 van 5, tot 10, 20, 30, en 40 pro cento, tegens de Coffy gerekent, en zoude een bequaame prickel daartoe wezen, dat men voor de Coffy van A°. 1752 af, een halve, en van 1758 af een rds. voor den picol minder betaalde, in zoo verre niet na rato Peper leveren, wezende het Catoene garen op een maatige quantiteit gestelt, omdat de landen van Jaccatra geen abundantie van Catoen geven, werdende alleen tussen de pady gezaayt, meest in 't Crawangse en Tangerangse, en dus buyten eygen behoef niet veel overblyvende, egter moet de leverantie daarvan, en van de Indigo mede geconserveert werden, door een zekere penaliteyt, al was het met betalinge van tien rds. boete per picol manqueerend Gaaren, en twintig per picol Indigo, zonder daarmede egter te raken van hetgeene ze bevonden werden te kunnen leveren.

tiendens. Behalven het voorenstaande is er nog een belasting op zekere landen, wegens tiendens van pady, dog anno 1749 is in dies plaatse beraamt geworden de leverantie tegens 20 rds. de tjaging van 200 bossen de 24 w.

Tangerang	contribueerd	â	Rds. 15	aan de posten	18000	bossen
Campon Baroe	"	"	"	20 in de stad	9000	"
Goedong Badak	"	"	"	—	1500	"
Jatinagara	"	"	"	—	1400	"
Tjiliboet	"	"	"	—	1500	"
Buyten-Zorg	"	"	"	—	12000	"
2 Capitains van de						
Oost en West	"	"	"	—	4000	"
2 Licutenants	"	"	"	—	3000	"
2 Vendrigs	"	"	"	—	2400	"
Sergeanten te zamen	"	"	"	—	1200	"

Te samen 54000 bossen.

Volks servituit.
volks leven van
pady die ze zelfs
oogsten.

Voors. landen dus, buyten een niet naamwaar-
dige Heeredienst en 't opmaken der weegen, in
volle vryheit staande, kunnen al vry wat produc-

ten uitleeveren, indien de Regenten daartoe vlytig de hand leenen, want buyten dat, is des lands opgezeten onvermogens iets aan te vatten, en schoon ze vrye menschen zyn, kunnen ze billyk met slaven egaal geagt werden, alzo de Regenten, die van eenig vermogen en wat snedig zyn, by alle dezelve geld uitzetten waarvan, na hare reekening, het capitaal nooit ten vollen inkomt, en dus blyven ze aan dezelve verbonden voor de simpele kost, die ze van hare arbeid hebben, alzo 't overige maar toereyken kan om de zware intrest en een deel der schulden te vereffenen, en tusschen de oegst tyden alweer geld of graan enz. moet opgenomen werden, tot vergroting van schuld, tegen het volgende gewas, en zo van jaar tot jaar, terwyl ze ondertusschen, voor hare hoofden, alle bedenkeleyke heerediensten moeten doen, hoofdgeld van één Spaans, voor een huysgezin betalen, ja zelfs van catoene garen en Indigo weynig of niets genieten, op pretext dat 't voor de Comp. is, en voor de coffy en peper werden ze ook maar matig beloont, terwyl ze van de Pady omtrent de helft genieten, en van 't beestiaal niets, al veel zynde als ze het pluymvee, dat ze opbrengen, zelfs mogen nuttigen, of verkopen, om daarvoor een kleedje om 't lyf te krygen, en wat zout enz. voor de keuken, terwyl de meeste vrouwen ook nu en dan een dobbelsteentje voor hare mans weeven, egter mag niet toegestaan werden dat de eene regent van de andere in 't Jaccatrase Ryk, volk overlokke of aanhoude; ondertussen is 't gewas van pady of ryst in de bolster, zo niet voor den Landheer, ten minsten voor den landman, het wezentlykste der producten, wyl zo uytgestrekte landen niet wel zouden kunnen bestaan, als ze hun leevens onderhoud in andere landen zouden moeten gaan zoeken, want schoon ze hunne producten van coffy, peper enz. met ossen of buffelkarren afbrengen, en dus ledig in de terugreyse faciel eenige last konnen mede nemen, zo kan dat egter niet verder toereyken, als tot 't zout, dat ze van de stranden moeten afhalen, tot hun zeer nodig gebruyk, en enige andere kleynigheden, gereetschappen, enz. dewyl de ossen en buffels, die zonder karren en uyt de gebergtens afkomen, niet weder terugkeeren, zonder noodzakelykheyd, maar ten deele tot consumptie van Batavia, en tot dienste der benedenlanden, daar verkogt werden.

Ieder landschaps

Dog ieder der voors. landschappen hebben byzondere

bestek, gelegent-
heid, culture, enz.

gelegentheit tot byzondere dingen, zo door derzelver
situatie, grond, bevolktheid, als anders; zoo heeft

Tangerangs.

Tangerang, gelegen tussen de rivier Sidany, en de rivier Ankee, en boven tussen de Tjidang en Tjiekankie tot aan 't gebergte van Sallak, zo ver 't beneden Sjampia legt en de grond vlak en zonder bossen en bergen is, gelegentheid tot de culture van Pady, was er maar volk genoeg en een goed bestier, dog dat heeft lang gehaperd, en veel volk van 't Jaccatrase heeft zig neergezet aan de overzyde der rivier Sidany, in het Bantamse, dog nu Comp. strook land van 600 roeden breed; en beyvert de Aria van Tangerang zig weder behoorlyk, zo is er apparentie dat er wel enige terug kunnen gebragt werden, ingevalle hy adjude vind, dat wel facilt schynt te zullen vlotten als men een der hoofden met zyn volk, onder zekere privilegien, overlakt, en dus niet zo dependent onder den Aria steld als zyne oude opgezetenen, anders zal het nodig zyn dat men boven de post Tangerang, bezuyden de reets vry gekogte landen, die tot drie uren ver loopen, nog twee á drie uren hoog afzondert, en dit land, zonder volk van belang, by perceelen laat verkoopen, tot weyde voor rundvee en buffels, of ook wel tot suy-kormoolens, en dan kan de Aria de rest des te beeter met zyn volk beheeren, nevens het stuk dat boven Sjampia legt, want schoon daar veel bos, gebergte en wildernis is, zo heeft men omtrent de rivieren nog schoone landsdowen en zelfs zyn sommige bergen bequaam tot de coffy en peperculture, wezende boven Sjampia een berg, waar in een soort van vogeltjes als kleene swaluwen, de berugte nesjes maken, dog zyn niet abundant.

Tangerangse
overzyde

Aan de overzyde van de rivier Sidany, heeft zig zo uyt het Bantamse als uit het Jaccatrase veel volk nedergeset, staande alle onder den Aria van de Grinding, zynde de hoofd campon of vlek over de post Tangerang gelegen, werdende 't getal begroot op 1000 huysgezinnen, en is dat land tot in 't gebergte in A°. 1746 ter breete of diepte van 600 roeden, aan de comp. gegeven, zo als dezelve het daar beneden leggende al bevorens bezat, leevende aldaar meest naar hun welgevallen, en dat zal hen zo eensklaps niet te ontwennen zyn, des heeft men in A°. 1751 een begin makende met daarvan eenigermate na billikheid te gaudeeren,

vryheid gegeven om daar hout te kappen, en werd zulks reeds gedaan voor drie suykermoolens, die na gewoonte ieder daarvoor twee hondert ryksd. 's jaars aan de Comp. betalen, wezende hetzelfde strook land zeer boschryk en wyders bequaam tot Padyvelden, konnende nu, dat ze aan de comp. gekomen zyn, wel opgeheven werden, 't oud verbod van niet over de Tangerangse rivier te mogen varen; en nu en dan een bosch, by publike vendutie, ten voordeele der E. Comp., verkogt werden; hoewel het vry kappen teegen bepaalde recognitie, als voren gemeld, mede zo goede rente opbrengt dat de verkoopsprys al niet voordeeliger zal uytkomen, zo er goede toezigt door den Tangerangse Commandant op gehouden werd.

Zuydzee volkeren. De landen aan de Zuydzee, beginnende in de bogt van Wynkoops bergen, daar ze tegen de Bantamse wildernis stuyt, en strekkende tot aan de rivier Tjemanderie, die van Salak afkomt, en beneden Tjitarik werd genaamt, zig wyders besluytende tussen de regelbergen van Sallak, en de Zuydzee, A°. 1711 door den Hoog Edele Heer Gouverneur-Generaal Abraham van Riebeeck bezogt, en sedert zo ter zyner ordre als vervolgens bevolkt geworden zynde met volkeren van Sumadang en Soekapoera, welke met hare regenten verschil krygende, derwaart woonplaats genoomen hebben, is eenige tyd beheerd geworden door de Capitain der wester Javanen, dog sedert onder de Regent van Tjanjoer gesteld, dat egter zeer ongeleegen is, wyl de naaste weg na Batavia valt over de ooster ruggen van de berg Sallak, en dus daarover in 't Campon Baroese, die gevolglyk 't natuurlykst zulks bestieren kan, maar tot deze verandering dient wel enig sterfgeval der Tjanjoerse of Campon Baroese Regenten afgewagt, zynde gemaklyk te begrypen dat de Pady, die daar valt, niet wel na Batavia af te brengen is, om dat zulk een penibelen langen weg de ongelden of 't verzuym, verre de waarde zoude doen surpassereen, maar Coffy, Peper, Catoene garen en Indigo, kan het wel uytleveren, alzo zulks af te brengen is met de ossen en buffels, tot welker voorteelinge dat land bequaamheeden heeft, egter zal den aanbreng van Pady en pluymvee, ook zeer gefaciliteert werden door de ooster Slokkan of gegrave vaart van uyt 't gebergte tot na de stad Batavia, als dezelve vaarbaar zal weezen gemaakt.

Jampan. *Jampan* strekt van de voorn. rivier Tjitarik tot op de hoogte van Tjiblagon en tussen de gebergten Pangarango en Gedee, en de Zuydsee; staat sedert 1715 onder Tjanjoer, en dat zeer natuurlyk, alzo door die weg desselfs producten moeten afkomen, zynde van dezelve consideratie, omtrent hare culture en teeld, als de Zuydsee volkeren, hare gebuuren, en beyde ook bequaam tot de paardenteeld.

Tjanjoer. *Tjanjoer* de hoofdplaats, legt even over het gebergte, dat de oosterrug van de berg Gedee maakt, tegen het Jampanse aan, strekkende het district van daar noordwaards tot aan Tjiekalong, omtrent op de hoogte van de 45ste quart uur paal boven Batavia, aan de westzyde der groote rivier; de ooster limiet is tegen het Tjiblagonse, omtrent noorden op, van het vlek Tjanjoer, en in 't westen aan de benedenzyde noord van den berg Gedee, maar in 't gebergte loopt het wat westwaarder, zynde hier en overal duydelyke limit teekens of boomen, en dit district bequaam tot alles, en zoude deze twee landen niet tot Jaccatra hebben gehoord, maar onder Cheribon hebben gestaan, bestiert door voorouders van de presente regent.

Campon Baroe. Beweste Tjanjoer legt het landschap Campon Baroe in 't zuyden, beginnende van de voorbergen van Pangarango, gen. Megamandong, en stotende in 't westen en noorden aan Tjimapper, beneden de hoofdnegory, over de 45ste wester paal, in 't oosten van Tjanjoer af, tot de groote rivier of dies arm Tilibong, waar over het Buytenzorgse legt, wezende bequaam van grond en andere gelegtheden tot de ordinaire lands producten, waarvan, en tot afbreng van hetgene de zuydsee volkeren inzamelen, de door Campon Baroe gegrave sloekan zeer gerieflyk zal wezen, alzo door die weg in een etmaal de stad kunnen bereyken, met bamboese vlotten, of gekapte canoos, daardoor de groote revier twee etmalen onderweg zyn, en vry langer als het met buffelskarren moet afkomen, dat egter, by gebrek van vlotten of onvaarbaarheid der grote rivier, in de drooge tyd, ook geschied.

Goedong Badak. *Goedong Badak* is een klein regentschapje, tussen

Tjiliboot. de groote rivier en de Sidang, tussen de 50ste en 47ste paal, en in quade handen van een luye regent, dog al was het anders, zo zijn de stukken Goedong Badak en Tjiliboet, dat daar beneden legt, tusschen de groote rivier en de rivier Ankee, tot aan de 43ste paal, en een goede regent heeft, te wel gelegen, tussen de vry gekogte landen, om onder regenten te blyven, die de comp. in 't generaal niets naamwaardigs opbrengen, en dus beeter by perceelen te verkopen, gevende de regenten een deel of eenige preferentie, mits als dan ook, zo van hier, als al hetgeen by perceelen verkogt werd, ophoude, de van daar verpligte leverantie van Peper, Garen, en Indigo, en zulks vrywillig blyft.

Tjimapper. *Tjimapper*, legt tussen Campon Baroe, en Tjanjoer, **Tjiterap.** van omtrent de 60ste tot de 45ste paal met een smalle strook, lopende de Tjikias door hetzelfde, bequaam genoeg tot de culture, maar gebreekgig van volk, dog Tjiterap, op de hoogte van de 44ste paal, daar beoosten leggende en onder dezelve Regent, kan dit gebrek eenigsints vervullen.

Tjieblagong. *Tjieblagong* legt beoosten Tjantjoer van het gebergte nederwaard, strekkende langs de rivier Tjieblagon, tot op de hoogte van de 52ste drie hondert roeds paal, boven Batavia, is wat afgelegen, en daarom niet quaat, dat sedert 1747 onder Tjanjoer staat, dog zoude op zig zelve ook een goed land uytmaken: dit en Tjiekalong moet, ten tyde dat Jaccatra cyge koningen had, meer benedenwaards gestrekt hebben geweest, onder de van Cheribon dependente Regenten.

Tjiekalong. Bezyden Tjimapper legt Tjiekalong beneden Tjanjoer, op de hoogte van Buytenzorg, zynde slegt bevolkt, dog na rato meer dan andere peper uytleverende.

Klappa Nongal. *Klappa Nongal*, legt daar beneden, naast Tjiterap, op de hoogte van de 40ste paal, heeft een vogelen berg, welker nestjes de meeste, dog geringe inkomsten van dat district zijn.

Tjielingzie. *Tjielingzie*, legt daar beneden, beoosten de rivier Baccassie, en is een bequaam district, om by perceelen verkogt te werden.

Siseero. *Siseero* legt beneden Tjiekalong, en mogt wel verkogt werden.

Tjiepaminkis. *Tjiepaminkis* legt nog lager of ook westlyker, op de hoogte van de 46te paal, wat beoosten Tjielingzie.

Nambo. *Nambo* legt daar beoosten aan de rivier Tjebet, ten deelen woest, en om de verafgelegentheid aan Crawang gelaten, anders bequaam land ter culture.

Jatinagara. Laastelyk komt Jatinagara, bezuyden de post Mr. Cornelis, aan de Sontar, op de hoogte van de 8te paal, wel bevolkt, en zeer bequaam om publicq verkogt of tegen de waarde aan Maas Achmet, tegenswoordig Regent, gelaten te worden, als rondsom tussen vry gekogte landen en naby de stad Batavia gelegen.

derzelve ver-
dere producten. De voors. regentschappen werden gegist te kunnen uytleveren, jaarlyks:

	bossen pady.	rundvee.	buffels.	hoenders.
Tangerang	200000	—	—	—
Tjanjoer, etc.	750000	200	1100	100000
Campon Baroe	100000	—	100	1000
Goedong Badak	20000	—	—	—
Tjiliboet	20000	—	—	—
Jatinagara, etc.	120000	10	300	1000
Tjikalong	40000	20	150	500
Tjielingsie	110000	—	100	1000
Tjiepaminkis	40000	10	150	500
te samen	1400000	240	1900	104000

Gissende dat van de pady, pas een derde afgebragt werd na Batavia; en dewyl Batavias behoef geschat werd op 200000 bossen, moct de rest uyt dit derde tot ryst gestampt, in de stad en voorsteden verkogt werden.

Het rundvee en de buffels konnen, met hetgeene de Preangerlanden geven, qualyk toereyken tot Batavias consumtie, zulks noodzakelyk is te verbieden, geen wyfjesbeesten te slagten, die nog werpen konnen en daarop stipt te doen letten, en dewyl de stoeteryen van geen naam zyn, daartoe paarden van buyten te ontbieden, om

nieuwe aan te leggen, werdende 't gebrek van ryst, en pluymvee, van Java gesuppleerd; ook groeyt er tabak in 't Tjanjoerse, maar werd de Chinese en Javase in veel groter quantiteyt te Batavia en ook d'eerste in 't land gesleten.

Landen onder Capitains, enz. De officieren der ooster- en wester-Javanen, hebben mede diverse stukken lands onder zig; apparent zyn dezelve in den beginne onder de naam van Capitains, Lieutenants, Vendrigs en Sergeants gestelt, om dusdanig de hier en daar gezeten Javanen, onder eenig bestier te brengen, wyl men wil dat met Batavias verovering alleen de regentschappen van Jampan, Tjanjoer, Tjiblagon en Tjikalong, in wezen waren, en de rest ontvolkt was, door de vervoer na 't Bantamse, dus zullen de verdere landen en ingezetenen eerst apparent verdeeld zyn in tweën, die beoosten de Bataviase groote rivier onder de ooster-Capitain enz. en die bewesten onder de wester-Capitain enz. en in 't vervolg van tyd daar van afgescheurd, de kleene regentschappen, beneden voors. vier groote te vinden, nevens alle de leen en verkogte landen, dewelke successive haare eygenaars gekregen hebben.

Districten. De Capiteyn van de oost-Soutawangsa heeft, nevens de Lieutenants en Vendrigs, zyn land leggen beoosten de grote rivier, van 't Campon Baroese af, tot by Mr. Cornelis, ook onder zig 't land Baccassy, en de wester-Capitain Bakti, nevens zyne officiers over de rivier Ankee of bewesten dezelve.

dependentien. Dezelve werden, hoewel meest by successie, door
volk. de Hooge Regeering aangesteld, en dependeeren direct van dezelve, woonende omtrent de stad, en houden daardoor veel volk van 't land, die anders apparent tot de landbouw de handen zoude moeten uytsteeken, en schoon a°. 1656 al generale uytzettinge gedaan zyn, schynt 't weder te vereyschen een algemene te doen, en niet alleen dese Capitains, maar ook alle de andere oosterse natiën, waarvan reets den Balyse Capiteyn Abdul Latip het land Gandaria boven Grogol, Balys Capiteyn Tjekra Jaja 't land Patojo by Tannaabang, Maccasaarse Capiteyn 't land Tjondet, boven Mr. Cornelis, en de Balys Capiteyn Goesti Badoele een land aan de Mokervaart bezitten, door 't toevoegen van landen, occasie te geeven, de

culture te vermeerderen, want volgens brief van a°. 1743 na Nederland, toen nog pas een vierde van Jaccatra's gebied bearbeid wierd, en schoon sedert veel verbeterd door de gegeven exempelen der principale, egter nog veel braak legt.

Genot en servituten. Hun gebied over 't volk, dat onder hen sorteert, is byna in dezelve graad als van de regenten, zo als voorwaarts nevens de tiendens vermeld staat, en zo ook officieren en onderhoorige met haar egaal in servituten, dog omtrent de culture en coffy leverantie zyn ze egaal met andere particulieren.

Leen en vrye landen. De leen en verkogte landen, voorwaarts, in 't generaal aangeroord, gelegen tussen de rivier Ankee en Baccassy, tot 12 á 15 uren boven Batavia, en aan de zee kant van de Qual of Tangerangse rivier tot aan de rivier Baccassy, beslaan met den anderen omtrent 200000 morgen.

Dies waarde tegen den anderen. De bovenlanden zyn wel de vrugtbaarste, maar de verre afgelegentheid van stad en zee maakt den afvoer kostelyk, moeyelyk, en ten deele onmoogelyk; waardoor het dan bykomt, dat de lander binnen een uur van de stad, tien tegen een in waarde staan, met die ses uren ver leggen, en wel vyftig tegen een met de hoogste vrye landen, de nadere aan de stad zo veel verschillende dat daar op geen comparatie te maken is, dat gemakkelyk te begrypen is, uyt voorzegt aangetoont ongemaklyk transport, en dat het nog maar weynig jaren is, dat men van de bovenlanden eenig idee of geringe kennisse verkreegen heeft, wezende zelfs de meeste, voor niet, in leen weggegeven, die nu niet wel te hernemen zoude zyn, maar wel aangetaxeert konnen werden, ook zyn andere voor geringe diensten aan de Inlandse hoofden in eygendom gelaaten, dog 't middelstuk, bewesten en laugs de grote rivier, is meest, by aantaxering, den een en ander particulier in eygendom gegeven, waaronder veele kort voor en in den aanvang dezer eeuw, die 10 uren ver lagen tegen $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, 4 á 8 uren verre á 1, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, en 1 uur of 2 van de stad tot 3, 2, $1\frac{1}{2}$, 1, $\frac{3}{4}$ en $\frac{1}{2}$ rds. het morgen, geschiedende deze taxatie door Heemraden, maar moet daartoe de ordre van de Hooge Regering afdaalen. Sedert zyn

er nog nu en dan eenige landen uytgegeven, maar van geen groot belang, doordien de naaste bezet waren, en de afgelegene niet gezogt wierden, en daarom heeft men van de laatste, twintig perceelen in 't Tangerangse, een in d' Nambo, ses in 't Tjanjoerse, en twee in het Sumadangse afgezondert, voor de europeese boeren, die zedert 1743 uyt Nederland aangekoomen zyn, en nog verwacht worden, of ook alhier uyt den dienst mogen gelargeert werden; egter dient aangemerkt, dat de waarde der landen met den tyd gereesen is, in diervoegen, dat een morgen land, boven een uur van de stad, thans mag geschat worden op vier ryksdaaldere, bosch en boomgaart apart, bevestigende de bevinding, dat zulks voor een reasonable prys mag geagt werden, alzoo, na 't genomen besluyt op den 5^{den} february dezès jaars, om de morgen tegen 5 rds. 'sjaars in huur te geven, niemand opgedaagd is, om eenig perceel te vragen.

Land eygenuaars. De land eygenuaars in het generaal, zyn allerly slag van menschen, europeesen, zoowel Comp. dienaren, als burgers, inlanders van alle natien, zowel naturellen, of javanen, als mooren, malyers, balyers, en andere indianen, zonder onderscheid; de eerste behandelen ze het beste, 't zy dat den Inlander, door zyn gewoone traagheid of onvermogen, te kort schiet, en 't is een heilzame politie geweest, dat van den beginne aan, de grooste van den lande zig niet geschaamt, nog de moeyte gespaart hebben, daaraan de handen te slaan, want buytendien zoude den landbouw alhier, die nu nog in zyn groey is, byna van geen belang geweest zyn.

regt verkryging. De land eygenuaars werden zulks, by eerste uytgave of koop, by acte, voor Scheepenen te Batavia te passeeren by welke gelegenheid den Landheer, dat is de Comp. den 20ten penning geniet. Dog hier van is, buyten de eerste verkoper, ook vry de overschryvinge van man op vrouw, en as- en descendenten, dat egter wel eenige verandering lyden kan.

naamen en afdeelingen. Ieder land heeft een eygen naam, maar men heeft versuymt daarvan aantekening te houden by kaarten of erfboeken, schoon in de eerste tyd alles afgedeeld geworden is by blocken, na letters, met nommers voor ieder land, zodat ten uystersten nood-

zakelyk geworden is, nette kaarten te formeeren, en daarvan correcte erfboeken te houden by Heemraaden, waarin ider land eene zyde beslaat, met subscriptie telkens van verpandinge, of verkoopinge met de naam en som er by, te meer omdat het seker is er veele landen onder inlanders, van den een op den ander overgegaan, zonder wettig transport, of betaaling van de geregtigheid, 't welke dan met een viervoudige betaaling, voor den volgyd zoude kunnen geboet werden.

Privilegien. Onder de privilegien, aan vrye landen verleend, mag men principaal reekenen het houden van weekmarkten, waarvan ook sommige Regenten gaudeeren; in en over 't gebergte hebben ze dezelve ongevraagd, en zonder dat er notitie van genomen werd; de naaste aan de stad op 1 à 2 uren zyn op Tjielintjing aan de Maronde, Weltevreden en Mr. Cornelis aan de groot rivier, Tanna-aban, aan de Crocot, en zoude er nog een konnen dienstig zyn omtrent de rivier Ankee, indien die van halfweege aan de Mokervaart quam te vervallen, welke nu in dies steede dienen moet, dog niet gelegen legt; deze markten komen op dingsdag, maandag, donderdag en saturday, met byvoeging van kleene markten te Weltevreden en Tanna-aban, op vrydag en woensdag, komende die aan de Mokervaart, genaamt Kinsjewi, op donderdag, dat onder andere niet wel voegt, en beter op woensdag konde gehouden werden: verder af leggen er 5 à 7 uren ver op Baccassy van den Capitain van de oost, of op 't land Kaly Waringi dat gedeceideert dient, op Tanjong boven Mr. Cornelis, op Dregterland, op Lobak Poeloes en Tangerang, waarvan die van Tanjong of die van Dregterland van weynig nut is, als te dicht by den anderen, en zulks, zo zonder schade der bezitters mogelyk is, wel een van beyde mogen ingetrokken werden, de dagen vallen op saturday, of woensdag, woensdag, dingsdag, vrydag, en dingsdag, de eerste behoorde te wezen op maandag; verder opwaard tot 13 uren ver leggen, beosten en bewesten de grote rivier, de passers Tjielingzie, op dingsdag, en Buytenzorg op dingsdag en saturday, en daar meede is 't zeer wel te stellen, zo dat 't verleenen van privilegie aan andere maar tot algemeen nadeel en verwarringe in den afbrenge zoude strekken, gelyk thans de eygenwilkeurige heffinge van geregtigheyd, waarvan de bepaling over alle dient egaal te wezen, voor een buffels kar, met goederen ter markt te koop ko-

mende, en anders niet	stv.	2
voor een dragt.	"	— $\frac{1}{2}$ a $\frac{1}{4}$
voor een amfoen kraamtje.	"	1
item lywaat, ryst, zuyker en toebak, andere diverse goederen, ieder kraamtje	"	— $\frac{1}{2}$

Het zout mag door den passerhouder verkogt werden, na 's lands gewoonte; de tap, 't slagten van 't vee, top, en hanespel moeten, die beneden Mr. Cornelis leggen, van de pagters pagten, of dulden dat die daar volk stellen, dog de verder afgelegene mogen daarvan niets heffen, nog heffen laten, en mag vooral niemand van passeerende karren, dragten of prauwen, iets 't geringste vorderen, 't zy Comps. posten, of passers, schut-boomen, enz., alles nevens 't onwettig houden van passers, op pœne van 100 rds. 's maands, of telken reyse dat sig daarin misgrypen, al was het voors. heffen geschied op passerdagen, en zal daar in fungeeren den Landdrost, en Gecommitteerde tot de zaaken van den inlander, tot dat er andere schikkinge op 't landgeregt gemaakt werd.

Onder de privilegien zoude men ook ter goedkeuring door de heeren Meesters kunnen voordragen, om aan de principaalste vrye stukken, als Tjielingsing aan de Maronde, Vredestein, Soekapoera, Poeloga-don, Weltevreede, Tanna-aban, Soetendaal, Struyswyk, Materman, Tjelemba, oost Tanjong, Dregterland, Noessa Cambangan, Buytenzorg, Cadauwang aan de Mokervaart, Binkelenberg, Tagalagus, Tanjongpriok, Salapadjang vereend met wester Cadauwang, nevens den titul, en ook buytendien aan die 20000 rds. aan landen bezitten, met de titul van hoofdingelanden, te accrocheeren het eligibel zyn tot Heemraden, zo ver die ingelanden van europeesen bloede zyn, om daaruyt gekooren te werden op hun verzoek, dat op vier kon bepaalt; ook Landraden, als men die zal aanstellen; voorts 't regt, dat niemand op haar land mogte komen jagen, vissen etc.; het verkiesen van inlandse leermeesters, uyt de in dienst zynde, voor de geene die schoolen opgeregt hebben, die ook tegens de sin derzelve leermeesters niet zoude mogen verplaatst werden, schoon met verbeteringe; 't employ der liefdegiften tot gestigten, of voor arme weduwen en weesen daar ter plaatse; 't verkiesen van inlandse sergeanten en officiers van de oost, uyt de ooster heerlykheden, en zoo

ook van de west uyt de wester, tot 1 lieutenant, 2 vendrighs, en 4 sergeanten, voor de oost, en zoo veel voor de west; dog indien die goederen gedeelt wierden, en geen stuk tot boven de helft overbleef, behoorde die privilegien te vervallen.

opgezeetenen. De opgezeetenen zyn doorgaans de javanen, welke
 Chineesen. op 't land waren by den uytgifte, sommige voegen er by slaven en ook werkvolk, dat ze op Java laten huuren, ook zyn er op sommige landen chineesen als pagters en landbouwers, ook tot werkvolk aan de zuykermolens, en in de arak branderyen tot ambagtsluy, spetiaal smits, en ook neeringdoende; en die alle zyn tot bevordering van den landbouw al a°. 1669 van 't hoofdgeld gelibereert: de javanen pretenderen vry te wezen, en te mogen gaan en blyven waar ze willen, dat egter zo niet behoord, ten minste niet wanneer ze geen gebrek aan levensmiddelen hebben, inzonderheid dient verboden 't ronzen door andere, onder pøene van terugave, en verlies van 't op hand gegeven geld, hoewel hetzelfde weynig plaats heeft, wanneer men door eenige extra uytgiften, de onbequaame landen bequaam maakt, want daar padyland is, manqueert geen volk, zelfs van de bygelegene plaatsen, die in zulken geval en in de zaay en oegsttyd zig willig laten huuren, dog het werkvolk van Java blyft wel een jaar, en de chineesen tot dat ze wat vergadert hebben, om negotiantjes te werden, moettende dezer inwoning niet g'agt werden te stryden, met 't verbod tegen 't opgaan der chineesen etc., zonder permissiebriefje, boven de fortjen Antjol, Mr. Cornelis, Ankec en T'angerang, en 't houden van warongs, of kramen, en herbergen, wyl dit alleen ziet op 't irregulier swerven derzelve, dat quaad doen kan, daarentegen zyn de vaste inwoonders by de Ingelanden bekend, en mogen met desselfs permissie van en na de stad gaan, dog niet elders; ook zo wel de javase als chineese mandoor, mitsgaders de drie eerste op de zuykermoolens, met zodanige permissiebriefje, schietgeweer houden, en zyn dezelve zo wel als de Officieren en Regenten gehouden, de swervers op te vatten, en aftezenden aan den Gecommitteerde tot den inlander, die ook geen permissiebriefjes verleen mag, om te gaan boven Campon Baroe, Tanjongpocera en Sjampia; en schoon het gewis is, dat de listige chineesen de javanen doorgaans bedriegen en arm houden, is 't

daarom geen schadelyk landvolk, dewyl het gemeen minder werkt, na ze meerder winnen, en weder meerder werken na ze minder winnen, en daarom zelfs in Holland de eet- en drinkwaren zo zwaar belast, en de fabriquen verligt zyn, moettende de Javanen de kost en een kleetje hebben, met wat amfioen toe, en dat, gecargeerd na 't gewoon bedrog der ehinezen, die haar altyd in den debet weten te houden, met den arbeid verdienen; werken ze nu meerder zo werd de ryst goedkoop, en werd de ryst goedkoop zo hebben ze zo veel meer van noden om het benodigde of hun schuld te betalen, en dus dienen ze nog al vlytiger te werken, en werd den oogst wyders ryker, en de prys civilder; zo dat de colonie kragtig wint zo wel in de pryzen, als door minder invoer te benodigen, schoon 't arme javaantje schynd te verliezen, of eygendlyk de handen meer uyt de mouw moet steken.

inkomsten van
zuykermoolens.

van arakbranderyen.

De inkomsten der Suykermolens, reeds by apart papier in January verhandeld, komt nog als een principaal articul in 't oog; de Arakbranderyen die er tans ten getalle van 17 zyn, nietjegenstaande Heemraden onder anderen a°. 1715 door de Regering gelast zyn, de toen brandende 18 stuks, tot op 10 à 12 te brengen, by vertrek van de chinezen na China, en afsterven der eygenaaren, wiens erven niet behoefstig waren, en niet toe te staan, dat andere op oude permissie eenige meerder aanleyden, dog welke ordre beswaarlyk uyttevoeren, en ook, sedert de chineseese revolte, door de Regeering selfs overtreden zynde, dienen er nu andere middelen te werk gestelt, om 't bedoelt nut oogmerk te bereyken, want anders elkanderen bederven, en door een gedeelte van 't jaar stil te staan, agteruytraaken, dewyl dezelve, zo ten opzigte van 't tyfferen der toeak of clappus boomen, 't in dienst houden van 't werkvolk, houtkap, de indroging der arak zelve, en veel andere dingen meer, als dan in ongelegentheyd raken, dat de geringe winsten, die door aanhoudent werken anders nog soet oloppen, niet kunnen veelen, derhalven is 't seeker, dat de Regeering met haare autoriteyt dient te beslissen, dat ze onder den anderen niet ligt zullen eens worden, op dat dit nut product niet in verval gerake, en tot andere natien, overga, 't welk zo wel als van de zuykermoolens, in dies beschryvinge aangeroord, seer betragt werd;

dienende daarentegen deze twee hoofd artikelen, als fabriquen dezer colonie, niet beswaard, boven den tegenwoordigen last, maar hun alle hulpe toegebracht, zo in 't branden als verkopen, en dezenthalven ook zorge gedragen voor de conservatie van de welgelegene houtbossen, alzo ieder brandery 's maands ruym 35 roeden van 80 voeten quadraad verslind, en dat geen andere sterken drank stookten.

bepaaling. Ieder brandery levert 's maands ruym 50 leggers, en dus in 10 bequaame brandmaanden 500 leggers arak uyt, zo dat de consumtie van India, gerekent werdende op 4000 à 5000 leggers, zoude kunnen bezorgt werden door twaalf branderyen, op welk getal het facilst zoude kunnen gebragt werden, wanneer men by den verkoop, 't privilegie van eene, voor die een of wel meerder branderyen hadde, voor ingetrokken hielde, en by sterfgeval van gelyke, tot dat op het bepaalde getal daalden, mits de overblyvende verplicht waren voor ieder brandery, die ingetrokken wierd, twee duyzent rds. te betaalen, over alle in gelyke deelen verdeelt, op pæne voor die hunne portie weygeren, van zelfs daarvan te vervallen, onder voors. uytkeering.

de coffy. In de coffy hebben sommige landen portie, gelyk
van peper. hier voor aangeteekent, willende niet aarden in de
pady. heete benedenlanden, de comp. betaalt voor ieder
picol van 125 en 9 pont overwigt, ses rds. waar van den landheer een geniet, en de rest voor den landman blyft, of voor degeene, die daar op gelt geschoten hebben, en daarvan zo veel voordeel genieten, dat men het woeker zoude moeten noemen, zo de risico het niet wat regtvaardigde, dog moet die vrugt des niet tegenstaande, door den landman zelve aan de comp. die daar in exclusief handelt, geleverd werden, wyl den afbrengh door andere, en 't schieten van penningen tot dies inkoop, al in a°. 1723 verboden is, en a°. 1747 by vernieuwing, zo omtrent de coffy als de peper, die egter in de gekogte landen weynig voortgekweekt werd, zowel omdat in de benedenlanden niet aard, als dat daar niet vry zoude kunnen blyven voor sluykhandelaars, daarentegen geven dezelve ryke pady oogsten, die zeer vermeerderen door de gegrave waterleydingen uyt 't gebergte, waarvan den eygenaar des lands boven in 't land, een tiende, dog omtrent

de stad wel een vierde geniet, werdende de gantsche oogst der benedenlanden, zo onder de capitainen als leen en verkogte landen voor ordinair gewasch begroot op een millioen bossen pady van 21 pond ieder, het meest uyt sawa velden, of beploegde perken die men met water voorsien kan, en wyders van tiparvelden of geploegde hoge landen, in de regentyd, wezende 't maken van gaga, dat is 't zayen van pady, in afgebrande bossen, en 't maaken van tipar in afgehakte bossen, tot ses uren voorby Bacassy, en tien uren boven de stad verboden, om niet destitut van hout te geraken in de benedenlanden.

rundvee. De landen, die door haar hoogte gebrek van water hebben of anders onbequaam zyn tot 't padygewas, komen seer wel te pas voor 't rundvee, dat voortgeteeld, uyt die van de west van India overgebracht zyn, in tamelyke quantiteyt voorhanden is, werdende rondsom begroot op 10000 beesten, die ten deele dienen tot de slagteryen, en meereendeels tot melk en boter, gevende 100 beesten, als men rekent op 20 die melk geven, daags 10 kan of 1 pond boter; en dient zorge gedragen, dat geen wyfjes, die nog bequaam ter voortteeling zyn, geslagt werden.

verkens etc. Verkens hoeden de chineesen in redelyke abundantie, en de javanen houden doorgaans cabriten, maar schapen aarden niet wel, van pluymvee soude men sober voorsien wezen, zo Java en Bantam ons niet assisteerde, wyl de javanen wel tot haar consumtie van alles hebben, maar ook niet veel meer, en na rato nog meer eyeren als vee te markt brengen, en vis komt weynig uit de rivieren.

vrugten en groente. Boomvrugten zyn er in redelyke abundantie in de boomgaarden, op de eyge landen successive aangelegt, groente manqueert mede niet, alzo de chineesen regte warmoeseniers zyn, en daartoe veele thuynen rondom de stad bearbeyden, ook leveren de boeren veelerley slag, onder andere zo veel witte boonen, dat de comp. al een enkeld last gekregen heeft tegens 80 rds.

indigo. De benedenlanden geven ook indigo, dog de chineesen laten dezelve niet droogen, maar werd nat tot de blauwververyen gebruykt, of zodanig na China vervoerd, kostende 3 à 4 rds. 't picol.

oly. Oly levert 't land zo weynig uyt, dat ze in 't land dunder is als in de stad, die daarvan ter zee uyt de oost voorsien werd, de meeste komt nog van cadjang tanna, die weeldrig omtrent de rivier Passangrahan groeyt, zodat het een wenschelyke zaake zoude wezen, indien men groote quantityt calappus-boomen, die de beste oly geven, en buyten des, tot toeak voor bak- en branderyen, item azyn, zeer nodig zyn, konde aangeplant krygen by de campongs, daar ze alleen kunnen opneemen, omdat veel oppassens en bewakens vereyssen.

steen en pannen. Steenen en pannen werden rondom de stad gevormt en gebakken in goede soorten, en zoveel men behoef, ook kalk van uyt zee gehaalde kraalsteen, alles ten redelyke pryse van 4 rds. en 10 rds. per mille, en 8 stv. de maat kalk.

boeren. De boeren, die met of zonder familien uyt Nederland komen, om hier tot den landbouw geëmployeerd te werden, zyn door de Heeren Meesters geaccordeerd een stuk van 100 morgen bequaam land, en een hondert ryksdaalders 'sjaars, gedurende vyf jaaren, zo zy 't bevonden werden waardig te zyn, en zo niet, door de verstreking by payen minder gevaar van banqueroeten te lopen, waar en tegen ze weder, na het agste jaar, vyftig ryksdaalders 'sjaars moeten remburseeren en opbrengen.

Ten dien eynde zyn boven Tangerang, tussen de rivier Sidany en Ankee tien stukken afgestookten, welke weder in 't midden gedeelt zyn, en dus 20 uytmaken, wezende e^m. eⁿ. 150 morgen yder, waarvan de meeste bezet zyn, zo door dito boeren als uyt den dienst gelatene, en nu ontrent sommige, de tyd van weder uytkeringe verscheenen is; zo is 'er ook een peccel in d' Nambo afgegeeven, en twee in 't Sumadangze, mitsgaders ses gemeene dienaren als boeren geplaatst by 't warme bad, beneden den blauwen berg, maar dezelve hebben nog maar kleyne stukken land bequaam gemaakt, en zyn te bekrompen plaats geweest, egter willen ze nu niet opbreken na ruymere velden, die bequaam zyn om uyt te breyden, dat haar door 't gebergte belet werd

hun genot, en
uytkeering.

Degeene die als boeren uyt Nederland komen op voors.
conditien, moeten daar ook van gaudeeren, zo lang

ze eenigzints reekening kunnen doen van 't nut employ van het verstrekte, en langer niet, en ontrent degeene die uyt de soldaten of andere gemeenen hier tot den landbouw geschikt werden, zoude men beter doen ze in den dienst te laten tot ze zelfs om ontslag verzoeken, en perceelen te geven van 100 roeden breed, en 150 lang, om daarvoor na vry bezit van ruym een jaar, nadat 't valt, tot ultimo december toe, vervolgens telkens ultimo december te betaalen tieu rds. 's jaars, en de gereetschappen op derzelver soldyreekening te belasten, nevens genot van vyftig rds. 's jaars, gedurende twee jaren tot een woning, buffels, enz., om dus na vyf jaaren betalens vry te werden, en na vereffening van hun schuld, 't land te kunnen koopen voor hondert rds., waartoe haar plaatsen dienen geweest te werden beneden 't gebergte, en voor 't eerst bekwaam zoude wezen de wederzyde van 't gegrave oost-canaal, van de grote rivier af te beginnen en waarover een boekhouder tot schout konde gesteld werden, om ook 's jaars van die landbouw opneem te doen, nevens verdere ordres indertyd, dog waarvan de zig in débauche verlopemde of onhandelbare al ten eersten weder tot haar vorige dienst moesten gesteld worden, en dus zoude men misschien met'ertyd goed landsvolk krygen, en de colonie verryken met menschen, die in tyd van nood een deel haarer sterkte zoude kunnen uytmaken; en om haar niet veel meester over 't gelt te laten, dat haar niet past en om 't welke den javaan dezelve alligt vermoorden, zo zoude over 't geene ze afvoeren, den boekhouder 't bestier kunnen hebben, met 't zelve aan 's comps. pakhuyzen en den bazaar-meester, of een ander vast man te adresseeren, en 't gelt secuur op te laten voeren, mitsgaders onder zig te houden tot dat de boeren 't tot uytgaven benodigden.

culture. De culture zoude moeten bestaan in coffy tot tien picols ieder perk; pady en andere granen, vrugten, groente, catoen, indigo, en olyboomen, item gepermitteerd 't houden van allerhande vee, mits in hun eyge perken te weyden.

servituten der
Ingelanden.

De Ingelanden te gader, zyn verplicht te permitteeren 's heeren weegen, aangeleyd of nog aan te leggen, ook langs de rivieren, hoewel hiervan weynig gebruyk gemaakt werd, moeten de wegen ook effen houden, en over waterlopen

bruggen leggen, zo ver de calappusboomen daartoe toereikende zyn, een ieder voor of in zyn eygen land, maar nieuwe wegen door te kappen, en bruggen over wateren of rivieren van belang te leggen, moeten Heemraden bekostigen, zo ver 't eerste niet door de tot 's heeren dienst verpligte landregenten kan geschieden.

huurlanden. Nog zyn er eenige huurlanden, welke heemraden, volgens ordre der Regeering, van den 5ten february 1741 den laatsten dag van 't jaar, by huurtyds uyteynde, weder publicq opveylen, maar dewyl sommige houtbosschen hebben, welke door huurders eerlange staan geruineert te raken, zo is 't dienstig, dezelve publicq aan de meestbiedende te verkoopen, indien ze tienmaal de huur haalen kunnen, anders kan men ze nog eens verhuuren, onder 't houden van goede toezigt opdat de bossen geconserveert blyven, ten dien eynde bedingende 't afkappen 3 voet boven den grond.

voor twintig duyzent rds. 'sjaars te verkopen.

Dog dient den gantzen verkoop, daaronder begrepen de landen zonder eygenaars, welke men reets bezig is op te speuren en te gelde te maken, zo matig geschikt te werden, dat de landen daardoor niet in haare waarde koomen te daalen, en kon 'sjaars geschieden tot een som van twintig duyzent ryksdaalders.

Dit begin afgehandelt hebbende, presenteer ik thans, opdat nog voor 't uyteynde van 't jaar, de nodige besluuten, daarover zoude kunnen genoomen werden, moettende my voor 't verdere vergenoegen met de hoope van anno aanstaande het vervolg te voltooyen.

Batavia, den 1sten December, Anno 1751.

(was geteekend) J. MOSSEL.

NB. De besluuten, hier over in Rade van India genomen, zyn te vinden by de Bataviase Resolutien van den 4ⁿ, 5ⁿ en 7ⁿ February, 1752.

XLV. Aanmerkingen over de Jaccatrane en Preangerlanden, tot een vervolg van het in december 1751 overgelegd schriftuur. (vervolg.)

Myne geduurig zig herhalende indispositie het ordinaire werk lastiger makende, en daardoor myn buyten staat gesteld hebbende, desen naa myn beloften eerder te presenteren, is ook de reeden dat daarinne soo breed niet wyden kan als anders wel voornemens was, denkende egter beeter 't onvoltooyde gebrekkig, als in het geheel niets te vertoonen.

De Preangerlanden a°. 1677 en sedert aen de Comp. gekomen, geleegeen tusschen de rivier van Crawang en soo zuydwaarts, en de rivier Lossary, en soomede zuydwaarts, tot aan de rivier Donan of 't meer Sangaranakan, zyn ten opsigte harer beheering verdeelt onder Batavia en de Cheribonse residentie, van welke eerste, meest in dezen handelen zal, wesende te lande.

Bandong. . .	met 1045 huysgezinnen.
Prakamontjang. "	1000 "
Sumadang . . "	1000 "
Pagadeen . . "	300 "

en aan de Zee geleegeen, Crawang en onderhorige landen, Prakan Sapit Tsjgaloempit en Wannajassa gesteld op 1300 huysgezinnen, dog zyn daar zooveel niet.

Tjassem.	met 300 gezinnen.
en Pamanoekean	" 300 "

Welke regenten alle door de Hoog-Indiasche Regeering te Batavia, aengesteld en des nodig weder afgeset werden, zynde in deselfde dependentie als die van Jaccatra, en ook in hetselfde gesag, over d' opgesetenen haarer districten.

Haare leverantien bestaan:

in Coffy,
 " Peper,
 " Catoen garen,
 " Indigo,

Resolutie van 1 october 1754.
 De pryzen van de Coffy, Peper,
 Catoene garens, Indigo en Curcuma, in de preangerlanden die

" Curcuma, enz.
 de Coffy tot 6 Rds. â 48 St. de
 125 fl.
 " Peper ad idem.

onder Batavia sorteeren, volgens de nevensstaande bepaling gereguleert.

't Catoen garen à 45, 35, 24, 18 en 10 Rds. na de soort, de Indigo tot 30, 24 en 18 St. 't ff van de 1ste, 2de en 3de soort, de Cureuma 6 Rds. 't picol tegens welke prys in a°. 1753 geleverd hebben.

	plis.	Coffy.	Peper.	Garen.	Indigo.
Bandong.	plis.	2862	278	44 ff	1841
Prakamontjong	"	3800	167	43 $\frac{3}{4}$ "	2240
Sumadang	"	1824	60	24 $\frac{1}{4}$ "	555
Pagadeen	"	229	100	1 "	47
Crawang.	"	325	36	20 $\frac{1}{2}$ "	250
Tjassem	"	52	78	3 "	38
Pamanoekan	"	313	72	1 "	33
	plis.	9405	791	137 $\frac{1}{2}$ ff	5004

De leverantie daarvan te bepalen naa 't nevensstaande voorstel:

De leverantie daarvan soude men kunnen bepalen in dezer voegen:

	plis.	Coffy.	Peper.	Garen.	Indigo.
Bandong.	plis.	2700	1080	50	25
Prakamontjong	"	2700	1080	50	25
Sumadang	"	1600	640	30	15
Pagadeen	"	200	100	4	2
Crawang.	"	400	150	8	4
Tjassem	"	200	100	4	2
Pamanoekan	"	200	100	4	2
die te zamen uytmaken	"	8000	3250	150	75
daarby de Jaccatrasede	"	15000	2500	60	30
en de Cheribonse:		—	—	—	—
van de Sulthans	"	4500	2250	90	45
" " Oetama	"	400	160	20	10
" " Thjamis	"	600	240	30	15
" " Impanagara	"	700	280	34	17
" " Limbangan	"	2000	900	50	25
" " Sockapoera	"	800	420	50	25
" " Gebang	"	—	—	8	4
" " Indramajoe	"	—	—	8	4
komt in alles	plis.	32000	10000	500	250

Met desen verstaande, dat alle dese leverantien begreepen moeten werden onder de Jaccatrase bepaling, by resol. van 4 febr. 1752, om peper naa rato van coffy te leveren, en sodanig accesserende dat in a°. 1754, thien picols, in a°. 1756 vyfthien en in a°. 1757 twintig picols, in december 1758, den vollen eysch van 40 picols peper by de coffy geleverd werden, schoon intusschen al de coffy tegens de gestelde prys aangenomen sal werden.

En te laten stand grypen de poene, dat voor yder picol indigo, die in december 1759 of in januari 1760 minder geleverd word, Rds. 20, en voor yder picol garen thien Rds. zal moeten betaalt werden, sonder haar daardoor van de leverantie vry te laten.

Door een Europees opsigter in yder groot district, daar op een behoorlyke reflexie te laten slaan.

Van de peper, indigo en garen, alles te laten accepteren, wat boven de voorsz. bepaling, zoolwel uyt de Bataviasche als Cheribonse landen geleverd word.

Waarvan de Cheribonse prysen der Coffy een halve Rds. 't picol minder, en het garen ook soo hoog niet als het Jaccatrase komt te staan, maar een vyfde minder in d' eerste soort en soo omtrent met d' andere, en alle welke leverantien moeten begreepen zyn onder de Jaccatrase bepaling om peper na rato der coffy te leveren, sodanig dat a°. 1754, thien picols coffy, ensovoorts van jaar tot jaar wat accesserende moeten opbrengen, en voor yder picol garen en indigo dat er manqueerd een poene van thien en twintig Rds. 't picol, schoon egter buyten des moeten gehouden werden tot den insaam en afbreng van 't geene deselve bevonden werden te kunnen leveren.

Wartoe een Europees opsigter in yder district seer noodig is, mits sig naa het humeur van den Inlander wat wetende te schikken.

Om in de bataviase preanger of jaccatrasede landen wat meerder te bevolken, de nevenstaande voorstel ten vollen te amplexeren, en ter executie te doen stellen.

Het volk is in de Cheribonse en aangrenzende landen, door de uytgewekene landen van Java en 't gemak aldaar overvloedig, en daarom kon het geen quaad, wanneer by sekere voorvallende verschillen, die volkeren naa de Bataviase Preangerlanden of 't

jaccatrasede quamen afsakken, als wanneer de Regeering ook moet sorge draagen, dat haar vrouwen en kinderen niet door haare regenten werden aangehouden, als strydig tegens de gepretendeerde javaansche en natuurlyke vryheid, en daardoor kan Crawang ook alhier geholpen werden uyt zyne ruine, bygekomen door den dwang der Crawangse in A°. . . . aan de gewaande goud of silver mynen in de berg Parang, die in dat district legt, als wanneer vry meer voorm. producten sal kunnen leveren, schoon daar veel volk in beweging gehouden werd met het kappen van brandhout voor Batavia, waarvan Crawang 's jaars 1 á 2000 vaders á Rds. 3. aan de Comp. besorgt; behalve dat dese provincie nog al een tamelyke quantiteyt ryst aan Batavia besorgt, nevens de weinig vis en sout, gevende ook de beste indigo en besorgen de landen over de rivier Tjitarom in 't generaal aan Bataviase consumptie omtrent 80 stuks rundvee, en ruim sooveel buffels 's maands, welke eerste men naa thien jaaren zal kunnen missen; als de custbeesten in Batavia's district geen siektens of sterftens overkomen die hier zeldzaam zyn.

Dit weinig van de onder Batavia sorterende Preangerlanden gesegt hebbende, keere weder terug naa Jaccatra, om daarvan of in 't generaal nog iets te zeggen.

De rivieren tussehen de Tangerangse en Crawangse zyn, de Ankee Passangran, Grogol, Crocot, Tjilowong, de gegraaven sloot of Slokan, Sontar, Bacassie en Tjikarang.

Tegen een vaarbaare rivier, een ander tot opstoppinge van water te houden, met bandongangs of schutdeuren beset, om dus de nabygelegen landeryen

Waarvan tegen een vaarbaare, een andere tot opstoppinge van water dient gehouden te werden, en dus met Bandongs besot, om de landen het nodige water te

onder water te setten.

En de nieuw gegravenc sloot of slockan daartoe te employeren, onder de nodige toezigt.

De dispositie over de nevensgem. landen te surcheren, tot dat de daarvan onderhanden zynde kaart en berigt in gereetheid zullen wesen.

om de rest aan de besitters in eygendom af te staan, of publicq te verkoopen, vide g'annexeerde notitie.

Om het weinig zout dat van Crawang wordt aangebragt, en de inconvenienten die daarnyt soudén kunnen voortkoomen, al het geene daarvan word afgevoert, te libereren van 't inkomend regt, en daarvan by de pagteconditien mentie te maken, dog de thol van het javaas en cheribons zout, als nog te laten op den presenten voet.

Om het nadèel door den vervoer van geld, door het aanbrenge van considerabele quantiteyten grof porceleyn uit China veroorzaakt, de chineseese officieren te laten ondersoeken, of alhier geen goede aarde daartoe gevonden wordt, en mede of alhier geen werklieden zyn, daar op sig verstaande, en by bevin ding van 't eerste, en contrarie

konnen verschaffen tot het gezaay, waartoe de Slockan, onvermindert dat vaarbaar blyve, door groote of zyslootjes ook dienen kan.

De Javase officieren hebben een deel landen onder sig, waar van de Comp. niets trekt, en dat sulke die al lang afgegaan zyn, des nodig g'agt heb eenig land voor de in officie synde officieren permanent te schikken,

Het zout komt maar een weinig van Crawang en de rest van Java, ondertusschen is dit een articul dat verlegentheyd zoude kunnen baaren, en daarom is het dienstig daartoe de wel gelegene stranden te doen employeeren, en om die pannen te favoriseeren dese tholvry te stellen en de Javase of Cheribonse met meer thol te beswaaren.

Het was ook wenschelyk door bitielbakkers of chinesen hier om hier grofporceleyn te kunnen doen vervaardigen, alsoo China veel geldt daarvoor wegsleept.

Wyders dienen de visseryen ter zee zoo 't mogelyk is vermeerdert te werden.

van 't laatste zulke werklieden uit China te ontbieden.

Door de beide sabandhaars te doen informeeren naa de middelen, welke souden kunnen dienen tot verbetering van de vischerye ter zee.

Het placcaat van den 25 April 1648, ten opsigte van de inlandse weveryen in te trekken, en daarentegen den inlander daaromtrent de handen vry te geven, en sulx by biljet bekend te maken, mitsg. tot hun gerief catoen van Souratta te eyschen, om in der tyd voor 's Comps. rekening aan te neemen, soodanige van de lywaten, die acceptabel zullen werden g'oordeelt.

d'A°. 1742 allerley fabricquen aan te leggen, heeft een geheel schikking van nooden, soowel in 't besorgen van 't catoen, 't aanleggen van werkhuisen, het stellen van opsigters, of het heffen van kammeld, waarvan des nodig projecten kunnen opgemaakt werden, terwyl de vrygegevene slaven, omtrent welke ter beslyt van . . . het nodige is voorsien ook hiertoe souden kunnen dienen.

Wyders dient het landbestier in beeter ordre gebragt, na hetgeene wylen de Heer Casteleyn al aanmerkte, wiens woorden ik meest de myne make.

Het is kennelyk dat de menschen niet vreedig te saamen wonen kunnen sonder onder haar te hebben eenige regeering of bestiering, gelyk in ons vaderland en door de geheele wereld gepractiseerd word: tot de minste boerendorpjes incluyt, onderworpen wesende aan sodanige insettingen en regulen die zy in haare beginselen ofte van ouds, door gewoonte te saamen hebben goedgekeurd en vastgesteld, ofte wel haar van een hooger overigheyd gegeven en voorgeschreven

't Catoen groeit in sommige bovenlanden redelyk, ook kan Batavia van Souratta voorsien worden, dog 't eerste is alleen dienstig om in de hoofdnegeryen te landen (sic) gaaren voor de Comp. te doen spinnen, egter zyn de weveryen, die onder deze oosterse natien seer gemeen zyn, niettegenstaande het tot nog toe standhoudend verbod, zoo verre toegenomen, dat in de bovenlanden de man doorgaans een kleedje heeft van zyn vrouws weefsel, en zoude derhalve gantsch ongeraaden zyn, die wett te willen doen gelden, maar om deselve een volle vryheid te geven, en dus sooveel mogelyk naa d'intentie der Heeren Meesters

zyn, derhalven kan de bevolking niet na behoren ondernomen werden, ofte die geene, die van de hand binnen 's lands woonen, en niet onder de regenten der provincien sorteeren, moeten van gelyken onder ymands gesag staan, die daar altyd present is, gelyk de regenten A°. 1708 en 1712, het civil en crimineel regt bevestigt is, met namen Tjiansjour, Tjebलगон, Tjikalong, en Tjilingsier, nevens alle de Preangerlanden en daer naast aan zee leggende, dog moeten de Jaccatrane van 't principaale aen den Gouverneur-Generaal kennis geeven, waeronder ook Tangerang te begrypen is.

De ondervinding heeft ons reeds geleert en doen sien, hoe weinig het opneemt op die voet, die men tot nog met de javaansche lieutenants, vaanderigs, etc. gehouden heeft, dewelke by de stad in eenig campong omtrent haeren capitain moeten huyshouden, daar de meesten niet leeven als van de extorsien, die zy op de luyden laten bedryven die onder haar bescheyden in 't land wonen etc.

Daar is 't vooreerst nootsakelyk, dat alle Bataviase landen in sekere bepaalde districten met bekende namen verdeelt werden, dan alle landen onder haar eygen hoofd, vervolgens tot een soort van hoogere regenten opklimmende in deser voegen, ieder land een hoofd te laten voorstellen, van de beste en bequaemste uyt die geene, die aldaar woonen, ofte daar zy haar gewillig onder begeven hebben, met de inlandse naam van mandours.

Uyt thien van soodanige naar de gelegentheyd der landen of districten souden de ondar-landraden kunnen aangestelt worden, om sekere ende vereyschte dagen by bekkenslag publicq onder een open overdekte loots, naa 's lands wyse in presentie van een ieder die daar koomen wil en by g'interesseerd is, alle klagten en zaaken die daar, dat is een yder in haar landen, voorvallen aan te hooren en te examineren, om de sodanige die van geen groot belang aan haar gedefereerd zyn, met haar thienen by de meeste stemmen de facto af te doen, volgens zekere regels en ordres; zoo aangaande 't regt als de successie-erfenis en gemeenschap, door erbaarne staad en landkundige te statueren en in d'inlandse taal te drukken; tot het termineeren van swaardere en lyfstraffelyke saaken, zoude men uit de gem. voorsitters van thienen of thienmannen, dewelke een groot getal zullen uytmaken, weder een hoogere raad van thien personen kunnen formeeren, onder de cernaam van landraden.

Deze laatste en hoogst inlandse raad zoude op sekeren tyd moeten vergaderen in 't distriet, daar 't delict komt voor te vallen of wel te Meester Cornelis om swaarder saaken af te doen, en ten overstaan van een bovenland-drost, een persoon als landraad uit de hoofd-ingelanden, en secretaris te beschryven, alle capitale lyff en halszaaken om by scheepenen daarover te oordelen en vonnis te vellen:

Omtrent verschillen of processen die niet puur crimineel zyn, zoude ik de Inlandsche natien ook de vryheyd laten, om van 't gewysdo der thienmannen of landraden; indien ymand zig daar by beswaard vond en agte verongelykt te wesen, aan het meergem. collegie van schepenen mede te mogen appelleeren.

Maar iemand zal hier ligtelyk tegen inbrengen, dat dit een nieuwigheyd van schadelyk gevolg omtrent de politie zoude wesen, aan d'inlanders sooveel magt over te geeven; dog die gelieven eens aen te merken de Roomsche heerscappye, en de verscheyden staten in haare beginselen, indien d'selve omtrent veele van hare conquesten de menschen niet gekoestert en gelaten hadden by de wetten en vrygheden, die zy gewoon waaren; 't is niet apparent dat zy ooyt zoo magtig zouden zyn geworden.

Siet ook het exempelp van de onrustige Chineesen, die door de Tartaren met een geringe magt in comparatie van de haare zyn en blyven gesubjungeerd, omdat zy behoudens de godsdienst lands wetten en gewoontens, eveneens als bevorens onder den keyser van haaren eygen natie geregeerd werden, uytgesonderdt dat de gem. Tartaren de militie alleen van haar dependent houden, sonder dat de Chineesen daar over iets te zeggen hebben, waarmede zy des noods altyd dwingen konnen.

Op zyn Edelheyls propositie rakende het vacceeren van gecommiteerde scheepenen, ter fortresse Mr. Cornelis, op sekere bestemde daagen; twee leden uyt dat collegie die de voorgaande maand de dagelyx voorvallende zaaken hebben waargenomen, nevens den Land-drost, en Secretaris of gesw. Clercq te committeeren, om op

Het collegie van Schepenen alleen met een land-drost by de stad resideerende te laten bedienen, gelyk tot nog toe in gebruyk is, toont d'ondervinding dat qualyk toëreyken kan, en de landluyden niet genoegsaam tegen de geene die haar geweld en ongelyk aandoen, door geholpen of beschermt konnen werden, de-

den markttag naa die veldschans te gaan, ter bediening van de justitie, en sulx in d'OostMousson; maar in WestMousson in selver voegen op Weltevreden, en te qualificeeren in 't civil te vonnissen tot Rds. 50 toe, dog in 't crimineel niet verder te gaan, dan tot het hooren van getuigen, beleggen van stukken enz., om ter aanstaanden sitdag gerecolleerd te werden, ten welken eynde se tot hunnen dienst zullen hebben twee oppassers van den commissaris tot den inlander, aan welke egter gedemandeert gelaaten werd, alle huyselyke geschillen, item zaaken wegens haaren godsdienst en huwelyken, behoudens dat omtrent die welke van belang zyn, het adres aan scheepenen niet werd afgesneden.

Ingevallen in de bovenlanden eenige moorden mogten werden gepleegd, of iemand swaar gekwetst, op tyden dat gecommiteerde scheepenen of den landdrost sig niet derwaarts konden begeeven; op Tangerang en Mr. Cornelis aan de commandanten, daarvan te laten kennis geeven, die daarna aanstonts twee sergeanten, de schryver en de chirurgyn zullen zenden, ter visitatie om des mogelyk den dader te apprehendeeren, den landdrost zal toegesonden worden.

wyl gem. land-drost met gecommiteerde scheepenen met haar functie nooyt te landwaarts inkomen, nogte ook de tyt daartoe souden hebben, als op zyn best genoomen een half uur buyten de stad, en dat seer selden; hetwelke in den beginne haare instelling soo de meening niet geweest is, alwaar den landdrost uytdrukkelyk werd aanbevoelen, met bygevoegde militaire wagt zoo by dag als by nacht, nadat de gelegentheyd sulx komt te vereischen, de landen, velden en bosschen te doorkruysen, vide placeaat van de Regering op Batavia van 9 Febr. 1651.

Komt dan ymand uit 't land 10 á 12 mylen en verder door kreupelbosschen en quaade onveylige wegen aan den gem. landdrost klaagen over een moord die krygt gemeenlyk tot bescheyt, brengt het lyk af om gevisiteert te worden, daar 3, 4 á 5 dagen toe van noden zyn; om het in een cano de snel lopende rivieren af en weder terug te brengen op de plaatse van haar wooning, en daar zy het gaarne by haar ouders, kinderen etc. begraven hadden, en vervolgens belast haar gem. landdrost nog, zoo U de moordenaar kent en weet te vinden, vat hem en brengt hem beneeden, sonder in-

Zullende de litigerende partyen in persoon voor gem. ge-committeerdens en den land-drost moeten compareeren om hunne zaken zelfs voor te draagen, waartoe een tolk zal werden benoemt.

Van de regtbank gesecludeert te laten blyven alle inlanders sorterende onder de regentschappen van Tjantjora, Tjiblagon, Tjikalong, Tjilingsie, Tangerang, Tjipaminkas, Tjimapper, Campong Baroe en Bogor of Buytensorg, welke blyven konnen onder gelijke bestier, als de afgelegene regentschappen.

Alsook alle die aan deze zyde van de rivier Maronde wonen, item binnen de fortressen Tangerang en Mr. Cornelis; dog al wat daarbuyten is, tot 12 uren van de stad, daaronder te rekenen.

Aan partyen vry te laten, om hunne saken ingevalle boven de 50 Rds., direct aan scheepenen te renvoyeeren.

Ingevolge den voorstel van zyn Edelheyt, door ervaren staat en landkundigen (nader daartoe te nomineeren) te doen ontwerpen de noodige regels en ordres, soo omtrent het regt van successie, erffenis, gemeenschap van goederen etc. om daarvan een instructie te maken.

Het buffelsteelen is sedert veele jaaren soo merkelyk toegenomen,

spectie of informatie te neemen ter plaats daar de moord is voorgevallen, waardoor nogthans veele onbekende moorden werden uitgevonden en de registers groote verligtinge in de zaken door konnen erlangen; voornamentlyk alhier daarse van de gelegentheyd en veele omstandigheden der landen soo weinig kennisse zyn hebbende, geschiedende dan deese ondersoekinge op zyn best genomen niet anders dan door 't afroepen van sodanige luyden, die van 't voorval iets souden mogen weten om verklaring van te geeven, dewelke somtyds een week of twee in de stad werden opgehouden, en moeten loopen sonder iets te hebben om van te leeven; ondertusschen dat zy vrouw en kinderen op discretie van de schelmen of haaren ahang, daar zy tegen getuygen moeten ofte anderen diergelyken fielten, in een woest land en sonder bescherming in een stroo hutjen te huys latende, op haar terugkomst dikwyls bestoolen of mishandelt vinden, hetwelke de menschen seer ongelegen komt en afschrikt, zoo dat van 25 moorden niet een, noch ook van de meeste buffeldievery, geen rapport meer doen.

dat het van d'uyterste nootsakelykheyd is, (indien men iets goeds van de Colonie wil verhoopen) hetzelfde vooral wat ingetoomd en zooveel mogelyk geweerd word, dog dat zal hier beswaarlyk naa onse wetten en gewoonten kunnen geschieden, dewyl die met de constitutie van de landen, en de natien niet wel overeenkoomen, 't welke d'inlanders maer al te veel gemerkt en ontdekt hebben en zulx in haar voordeel sodanig weeten t'apliceeren, dat zy haar dive-ryen veylig genoeg pleegen en selden van kunnen overtuugt worden, waarby nog komt de kleyne yver tot weering van zulken grooten quaad voor de gemeene en arme landbouwers, die haar geheel welvaart dikwils maar in een of twee buffels bestaat, daar zy met wyff en kinderen door moeten aan de kost koomen, komt er dan een Javaan, arm landman of inlander, by den land-drost klaagen over buffeldiverye, geweld of ander overlast, die krygt op zyn versoek een Caffer, mits rds. . . . daags en kost besorgende, om dengeenen voor gem. officier te brengen, die hem bestoolen of beleedigt heeft, welke laaste nooyt manqueerd, om met een ongeveinsde en onbeschaamde tronie te ontkennen dat zy haar meesterlyk op verstaan, en tot versterking van zyn voorgevend ontschuld eenige van zyn complice mede neemt, om haar zulx in syn faveur mede te doen verklaaren, daar zy malkanderen altyd behulpsaam genoeg in zyn, also die fielten den anderen daartoe dagelyx van nooden hebben, en zoo onder haar d'eene hand den anderen wast; anders wyst hy haar na den regter om malkanderen te mogen laten dagvaarden, daar staat javaantje als een naakte wurm en kykt, schoon hy anders snood genoeg is, want kennis om te procederen, noch geld daartoe noodwendig vereyscht en hebben se niet, niemand wil haar, sonder hetselven en dat nog een gedeelte vooraf op de hand, dienen; en of den regter zulx op zyn best pro deo al aen een procureur ordonneert, die doet dat niet als met weerbarstigheyd, grauwen en snauwen, omdat hy daarvan geen gevoelen in de beurs krygt, en houd haar vervolgens sulken langen tyt in de stad, opdat de beleedigde liever stilletjes misnoegd heene gaat en het klaagen menageren, ondervonden hebbende wat daar al aan vast is, en hoe onaangenaam dat zy gehoord werden, voornemende daarop sig selfs te regten, verradelyk den anderen waarneemt en onder den voet steekt, waartoe de situatie der landen en hare sobere huysinge, haar altyd gelegentheyd genoeg verschaft,

zynde dit de reeden, dat er sooveel moorden dagelyx geschieden, sonder dat dengeene die den moordenaar wel wecten, haer daarmede bemoeien of tot nadeel getuygen willen, door den grooten afschrik van 't Stadhuys; daarbenevens ook dat zy haar selven vaststellende, dat gem. moordenaar eerst bestolen of verongelykt is geworden, en haar bedunkens den anderen niet meer als zyn regten loon gekregen heeft, en daar maar revensie van genoomen is.

Resolutie van 7en Octob. 1754.

Het verkoopen van buffelbeesten niet alleen te laten geschieden op plaatsen van ouds daartoe benoemd, maar 't selve te extendeeren tot anderen, als Tanjonpoura, Tangerang, Mr. Cornelis, item Weltevreden en Tanna-abang dog niet verder, mits daarvan door den opsigter van 't bestiaal en de Commandanten van de gem. forten behoorlyk aantekening gehouden worde, en yder beest op de heup gebrand, waaraan men het jaar en maand sal kunnen sien, wanneer verkogt zyn.

En voorts als hienevens biljetten te doen aenslaan.

Degeene die ongebrande buffels op hunne zuykermolens hebben, te permitteren deselve selfs op hunne heup te branden, mits van 't kentteeken en het getal kennisgevende aan den Commissaris, om daarvan nevens den keurmeester notitie te houden, alles met desen verstande, dat sulx gesegt word van de suykermolens binnen de voors. buytenposten, Tangerang, Mr. Cornelis

Om dan te tragten het buffelsteelen meerder voor te komen, was 't heel goed, dat men op hooge poene het oude gebruyk en ordre wederom renoveerende van geen buffels te mogen koopen of verkoopen, als op de beestemarkten, die daartoe expres van d'E. Comp. geschikt zyn, om door den opsigter op de weekelyke markt-daagen, telkens by publicque vendutie te verkoopen, daer aantekening van houden, en met sekere merken op de heup te branden, waaraan men 't jaar, maand en week souden kunnen sien, wanneer die verkogt zyn, mitsg. daarbenevens een yder bekenet maaken, en door het heele land met biljetten in 't Javaans, Chinees en Maleyds affigeeren en aanplakken, dat als by ymand een gestolen of een vrye buffel, die niet op de markt in maniere voorschreeven verkogt is, bevonden word; men denselven persoon als een dief sonder eenige verschoning zal straffen, dat maar om een ongelukkige 3 à 4 te doen soude wesen, wanneer het

en de rivier Maronde, in verder opwaarts leggende landen werden deselve verkogt ten overstaan van het hoofd van 't district, die den kooper een bewys geeft, na den inhoud van 't placcaat van den 17 April 1730.

Zullende byaldien een buffeldieverye geperpetreerd word, door scheepenen te Mr. Cornelis, of Weltevreden, item door den Commandanten der buytenposten en d' inlandse hoofden, de delinquant en getuygen moeten werden gehoort, en de stukken met den heeler soowel als den steeler aan den land-drost gesonden werden, dog den Tommongong van Crawang en gelyken blyven by hun voorig regt.

Tot nader elucidatie van 't geresolveerde op 1en October, den Commissaris in 't Civil, zulke zaaken te laten afdoen, daar gecomm. schepenen geen uyt-spraak over hebben gedaan, en wanneer het verschil meer als rds. 5 bedraagt, kunnen se sig direct aan schepenen adresseeren.

Alle leertouwers t'interdiceeren, niet alleen geen vellen van ongebrande buffels te kopen, maar selfs op verbeurte van rds. 100, door hem te doen aanbrengen aan den baljuw of land-drost met het vel ter overtuiging van den verkoop.

wel haast stuyten zoude, voornamentlyk als men daerenboven 10 à 12 van de suspecste schelmen sonder figuur van proces maar aantaste en na de Caab sond, met bedreiging jegens haare officieren indien voor het toekomende daaromtrent geen beeter ordre quamen te houden, en maakten, dat men de buffeldieven in handen kreeg, men haar dan van s' gelyken een togtje naa derwaards soude laten doen.

Hoeverre men omtrent de Inlandse Mahumetaanse en andere natien hem sal reguleren na onse, ende daarbenevens naa haare wetten dient immers vooral met distinctie beschreven, vastgesteld, en een yder publicq bekent, ja gedrukt te wesen;

Man en vrouw onder d' onchristenen natien hebben selden gemeenschap van goederen, of ten minsten soo pretendeeren zy hetselven, als het in haer kraam te passe komt, sonder dat daer bevorens op zyn tyt, als de behoorlyke inventarisatie daarvan gedaan is, of anders wettelyk komt te blyken, gelyk soo noot-sakelyk vereyscht word, soodat hetselve genoegsaam naa haer eygen seggen en opgeeven, (en den eed die zy wel om een quartjen souden doen) so door-gaat.

Niemand, een onbekent persoon zynde, zal een buffel mogen verkoopen, als g' adsisteerd zynde met getuygen, die verklaaren kunnen, dat sulx een buffel niet gestolen is op poene van calange.

Door de officieren en hoofden der inlandse natien te doen opgeven de civile wetten en gewoontens, waarna zy sig komen te reguleeren, omtrent het decideren van geschillen, bysonder omtrent 't point van successie, erffenisse, gemeenschap van goederen etc., om aan den Commissaris te werden overgegeeven ter confrontatie, en om daarna een duydelyke rescriptie te formen ter nader dispositie.

Omtrent de huwelyken der Inlanders het te laten by de præsente costume, namentlyk dat zy permissie halen by hunne hoofden, en daar ingeschreeven worden, welke gelast worden van de huwelyken en scheidningen exact boek te houden, om des noods aan den regter te kunnen produceeren.

Omtrent het overgaan van de Chineesen tot het Mahumetisdom niet veel heweeving te maken, maar de Mahumetaanse priesters aen den Commissaris te laten opgeeven, welke Chineesen, en het getal dat daartoe overgaan.

X

Een saak daar niet weynig morsseryen en bedrog, meest tot nadeel van de bemiddelde Europeanen en renteniers, dagelyx door koomen voor te vallen.

Met de huwelyken van de gem. Inlanders onder een, gaat 't mede seer onseeker en duyster toe, sy scheidten wederom veeltyts van malkanderen, naa haar believeen; hebbende het meeste getal niets anders als haare slavinne tot bysitten, die sommige inmiddels vry geeven, evenwel word op die onsekerere voet dikwils tusschen de zogenaamde getrouwde en bysitten, voornamentlyk in 't stuk van successie, erfenis en geldsaaken, naadat men iemand wil voor of teegen wesen, vry wat onderscheid gemaakt, schoon sulx eens vooral ligt kan bepaald werden; moetende het gestelde by Boedelmeesters instructie, dat den Inlander sig moet reguleeren naa de successie ab intestato, onder de Nederlanders verstaan werden, alleen te sien op vrygegeevene Westersche slaven en haare afkomst.

Maar schoon de godsdienst meest na 't menschelyke van den yver der dienaeren afhangt, mag ik egter niet voorby te remarqueeren hetgeene de overigheyd raakt de praëdominante religie ontluystert, te weten het over-

Dog het laten besnyden van de slaaven door de priesters van dat geloof, aan alle de Christene inwoonders te laten verbieden, op poene van rds. 100 voor den Officier of Commissaris en confiscatie van sodanige slaven voor de E. Comp.

haalen van Chineesen etc. tot het Mahumetisdom, dat immers onbetamelyker is, als van met ons defereerende Christelyke religien, en dierhalven d'attentie soowel meriteerd, als het besnyden der slaven die Christenen toebehooren.

En hiermede soude men vooreerst, al een groote verbetering ondervinden, den Inlander gerust doen leven en sig verheugen onder 's Comps. gesag te sorteeren; waardoor dan ook de Colonie soude verbeetert werden, en Batavia ruymmer toevloed van alles krygen.

Dog het is seeker, indien dit groote Eyland Java, dat sooveel accommodatie heeft, als geen plaats hier omtrent bekend is, dat meer als een millioen menschen de kost geeft, van den beginne door ons met Europiaanen bevolkt, en altoos tot een magtige Colonie aangekweekt was, dat daaruyt mettertyt iets groots soude gebooren en voortgekoomen syn, daer ons sooveele verscheyden gemeene en kleyne Vorstendommen een ruyme weg en schoone gelegentheyd toe aanwysen en voorstellen, waardoor wy over al dese Oostersche Asiasche Vorsten tot een stukweeg om de Noord genoegsaam, als onse tributarissen volslagen souden gedomineert hebben, en wy in deese hoek, zoo magtig zyn; dat wy nooyt geen Europiaanen souden behoeven te vreesen dat die ons eyndelyk daar nog eens uytzetten zouden, 't welke ons in den tegenwoordigen staat by eenige tegenspoed eerder soude kunnen overkoomen, als men sig in 't vaderland kan inbeelden; dog daar ik hoope dat God, die ons soolang bewaart heeft, vervolgens ons ook nog verder voor bewaaren zal.

Batavia, den 20 Aug. 1754.

(was geteckent), J. Mossel.

Vervolg der Resolutie van den 7 November A°. 1754, relatie hebbende tot de voorstaande aanmerkingen.

Om het aufugeren der slaaven voor te komen, welke sig praesumtivelyk na de bovenlanden begeeven, 't zy op de suykermolens, dan

wel in de campongs of elders, en welke de weegen ook onveilig maken, by biljetten in de Nederduytsche, Maleydsche en Chineseese taal, allomme te affigeeren, een yder te verbieden 't aanhouden van deselve, en dat diegeene, die een weggelopen slaaf op zyn suyker-molen of in de campong komt te ontdekken, deselve op sal moeten vatten en in versekering overgeeven aen den commandant van de naaste post, dan wel den land-drost of gecommiteerden tot den inlander of daarvan kennisse geeven, op poene dat den op of aanhouder verbeuren sal 100 Rds. voor yder, de helft voor den officier of posthouder, en de helft voor den aenbrenger, en daarenboven de slaaf weder te geven; mitsg. de gecommiteerde voorn. en de commandants te qualificeeren, de eerste om de calange te doen evenals d'officieren, en beide om de visite te doen.

Tot beeter bereyking van dat oogmerk de regenten, de capitains der campongs en verdere hoofden, yder hunne onderhorige van een looden sjap te doen voorsien, en by mancument van diergelyke penningen deselve in gereetheyd te brengen, en hen door den commissaris te doen verstrekken, om dus te kunnen sien, onder wie zy gehoren, en de vrye van de slaven te kunnen onderkennen, zullende de sjappen van overledene, smaendelyx aan den commissaris terug gegeven moeten werden.

Zullende een yder gequalificeert zyn om by ontmoeting van een suspect persoon sig zyn sjap te laten vertonen en daarvan niet voorsien zynde, denselven als vooren op te brengen.

By bequaame gelegentheyd gewolde rammen van Persia voor dese hooftplaats en de Caab te ontbieden, om een preuf te nemen of door vermenging met d'althier en daar te vinde zynde schaapen, geen volgevende beesten zoude kunnen werden voortgeteelt, en uyt dien hoofde het slagten van lammeren te interdiceeren.

Den commissaris van den inlander het ontbrekende aan de pady-leverantie in te doen koopen voor reek. van de nalatige regenten etc. die deselve jaarlyx, volgens besluit van den 8 Oct. 1716, moeten leveren, en zyn guarand op deselve te laten zoeken, ten waare er door blykelyke reden van misgewas, redenen ter hunner verschooning waaren.

Op secker ingediend request van de Chineseese officieren, is verstaan haar te permitteren alle huyselyke verschillen tot Rds. 25

toe af te doen, behoudens dat de incumbenten het regt van beroep voor commiss. van kleine zaken, zal werden overgelaten; dat in stede van hen een blok te permitteren, de baljuw en land-drost verplicht zullen zyn degeene die haar door de officieren werden aangebragt, voor drie etmaal op te sluyten, en als dan ten koste van den eyscher in gyseling te senden, om by den dagelyxen regter afgedaan te werden.

Dat den baljuw en land-drost by groote nootsaake, nevens hunne dienaren de voors. officieren zullen moeten adsisteren, om d'onwillige op te vatten en voor hen te brengen, met adsistencie van de chineese boode.

Door hun alle jaaren te doen opgeven, de namen en 't getal van de onnutte subjecten, om na China gesonden te werden of elders, en de Nachodas te verbieden zulke personen elders uyt te setten, hunnes weegs te laten gaan, dan wel terug te voeren op poene van Rds. 25 voor ieder ten behoeven van den aenbrenger.

XLVI. Extract uit de secrete deliberatie in Rade van Indie over de verrigtingen en de consideratien van den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel betreffende Java. Gehouden Maandag 20 Mei 1754.

Onder de gezamentlyke Heeren Leden ter resumtie rond geweest en door den Gouverneur-Generaal thans binnengebragt zynde de gehouden aantekeningen van Z. Edelh. gedurende desselfs jongst gedane reyse naar Java's oostkust sedert 22 Maart tot 22 April, tevens daarenevens overleggende seker schriftuur van Z. Ed. behelzende o. a. eene korte schets van de gebeurtenissen op Java's oostkust, een kort detail van de voorvallen en troubelen sedert 1741 en verseld van Z. Edelh. consideratien nopens de presente gesteldheid van zaken daar ter custe... zynde het voors. schriftuur van den volgenden inhoud:

Om een denkbeeld te hebben van Java, dient men op te klimmen tot den eersten tyd onser komst in India. (In korte trekken gaat Mossel dan na, de oorlogen door de Comp. op Java gevoerd, sedert de belegering van Batavia in 1628. De herhaling daarvan is hier

onnoedig, de mededeelingen door Mossel over deze vroegere gebeurtenissen zyn zeer kort en in de vorige deelen van dit werk zyn die gebeurtenissen vollediger behandeld. Wy springen dus over tot 1743).

Anno 1743 vond de Hooge Regering te Batavia goed met desen Soesochoenang, (Pakoeboewana, zie dit contract dd. 11 nov. 1743 in deel IX, bladz. 434 onder n°. LXIV) een nieuw verbond aan te gaan, dat ontworpen wierd en met de komst van Z. Ed. Baron van Imhoff voltooyd (zie deel IX, bladz. LXXXVIII en dit deel, Hoofdstuk 22), waarby de vorst afstaat het eyland Madura, den oosthoek van Java, Soerabaya, Rembang, Japara, de Samarangse Sabandharyen of zee-tollen, alle de andere Sabandharyen tot onderhoud van 't garnisoen. Belooft 3 ton agterstallig te voldoen, werd 24 ton vrygescholden en neemt aan, daarvoor 's jaars 5000 coyangs ryst te leveren à 10 Rds. En in de landreyse van zyn Edelheid (zie hierboven n°. XII). Baron van Imhoff a°. 1746 wierd nader afstand gedaan van alle de Sabandharyen voor al het agterstal.

De strandprovincien 's jaars voor	5000	spaans
de tolhekkers	9000	"
en de hofbedienden 's jaarlyks toegezegd	6000	"

waarop a°. 1749 by 't sterven van dien vorst, 't ryk van Java aan de Comp. opdroeg, die 't weder aan zyn zoon ter beheering uytgaf onder den gewonen titel.

Uyt het voorzegde blykt, dat de onkosten tot a°. 1705 begroot wierden op, (ligt geld)	30	ton
tot a°. 1733 weder	20	"
tot a°. 1743 beloopt de onkosten wel	30	"
tot a°. 1750 mag men wel wederstellen.	20	"

dus 100 ton ligt

of 80 ton Hollandsch geld.

Daarentegen zyn de voordeelen: de ryst van 't contract van a°. 1705 tot 1733 soover ingekomen, 3 ton, by den vryen opkoop van ryst stelle bevoordeeld 12 ton van a°. 1733, is soo weinig voldaan in ryst dat de andere agterstallen naauwlyks opwegen. Van a°. 1743 en 1746 de afgestane Sabandharyen met eenige vryheden op 4 ton Holl. geld gerekend tegen 10⁰/₁₀, dat ik stelle in Indie eene redelyke begrooting van de waarde van eenig inkomen te wesen, maakt 40 ton

Holl. De ryst gerekend op 5000 lasten, die men thans tegen 10 Rds. 't last koopt en wel à 20 mag gesteld worden, bevoordeelt 's jaars f 120000 Holl. waarvan tot 10 ten hondert stelle en dus te zamen 67 ton swaar of Holl. geld.

Soodat de oorlogskosten ten dienste van den Soesoehoenan aangevangen, beloopten 80 ton en al de bedongen voordeelen maar 67 ton, sulx de Comp. daar nog 13 ton by inschiet, boven de gewone lasten van 't Gouvernement, die mede al op 4 ton en meer loopen. Schoon 't ook waar is, dat dit Gouvernement wel 500 kisten amphioen slyt en dus wel 4 ton winst daardoor toebrengeende nog al soude kunnen geschat worden in voor- en nadeelen van den vorigen tyd meer dan eguaal te komen, al rekt men de ongelden uyt tot het loopende jaar 1754. Dog de ongelden in den presenten tyd mag men niet veel minder stellen als 8 ton Holl. geld 's jaars gewoon of onge- woon te samen, sonder dat er nu iets meer overschiet waaruyt derselver vergoedinge te vinden.

Ondertusschen blijft 't land beroerd, door de rebellie van *Mancoeboemi* en *Maas Saïd* nevens mindere Javanen.

De oorspronk van des laatsten (*Maas Saïd*) rebellie moet men zoeken in de verwydering van 't hof, toen de vorst vlugtte (namelyk in 1742 toen Pakoebowana voor Maas Grendi en de Chinezen ge- vlugt was) en de wanagting welke desselfs onvoorzigtig en wispel- turig laf bedryf hem by een ieder verwekte, 't welk desen prins in de Mattaramse Oostergebergten deede ophouden, min en meer uyt- vallen in die provincie doende, totdat a°. 1746 de Soesoehoenang aan den Gouverneur-Generaal van Imhof te kennen gaf het trots gedrag van Pangerang Mancoeboemi en dat, om de woorden van dat dag- register te houden, eens zooveel huysgesinnen aanhield, als hem volgens syne geboorte competeerden, waarover S. Edelh. gedurende den maaltyd sooals Mancoeboemi achter den vorst op den grond neer- zat hem aansprak, de onbillykheid voorhield en aanseyde, dat hy sig moeste contenteren met hetgeene hem na zyn rang competeerde, waarop 't zy die prins dat verwyt niet heeft konnen verduwen, of dat zig verbeeldde te kort gedaan te worden, naar zynen waan hier- voren aangeroerd, den nagt daarop verhuysde en vervolgens met *Maas Saïd* samen spande, gevende zyne dogter aan denselven ten huwelyk. Hierop werd de rebellie sterker, trok meer prinsen naar zig, terwyl

men op Batavia dacht, dat sulx wel als van selfs in duygen zoude vallen, of dat men 't ten minste in die hope konde aanzien, om 't land eens adem te laten scheppen, als werdende ordinair door Comps. troepen ruym zooveel ontrust als door de rebellen.

Waartegen egter het tegendeel bleek, involgen Mancoeboemi verstaande dat de Socsoehoenang op sterven lag, sig, anno 1749, omtrent terselver uur als de presente vorst, op Soeracarta als Soesoehoenang succedeerde, in 't Mattaramse mede dus liet proclameren.

Wanneer men van Comp's. zyde meerder ernst gebruykt heeft en doorgaans meester te veld geweest is, behalve in 't geval van majoor de Clerk in 't Baggaleens, wanneer ritmeester van Byleveld sig met de housaren apart hield, sonder 't corps te assisteren, wyders de invasie van Paccalongon toen deselve ritmeester het byna zonder slag den vyand ten prooy liet, dog waarvan de omstandigheden meer bekend dan bewysbaar schynen geweest te zyn. Echter heeft men nu en dan eens ondervonden, dat alle passagien niet te sluyten en dat de regentyd, wanneer de wegen voor onze troupen inaccessible zyn, haar niet belet zich hier en derwaarts te wenden, mitsgaders dat hare vlugt in bosschen en bergen haar steeds voor ons volk beveyligt, sonder dat daar middelen tegen te appliceren zyn, gelyk dat de vorige tyd heeft geleerd, wanneer nooyt eenige prins in bergen of bosschen overwonnen en in persoon in handen gevallen is en dat toen men de magt van den keyser by sig had en auxiliair ageerde, daar de presente (keyser) algaande weg van alle volk ontbloot qualyk sooveel tot zyn dienst heeft als het hof vereischt. Schoon egter de Wester-Gouverneur ons volk met hunne mans ten dienste en hulpe zyn, speciaal zooals het thans is, dat men van Damak zuydop tot aan de Zuydzee en al wat daar bewesten ligt, door onse besettingen beveyligt en er de rebellen uythoudt.

Die daarentegen tegenwoordig het meesterschap oefenen in de landen daar beoosten gelegen, tot aan Cadirie, uytgesondert Comps. strandregentschappen en 't daarby gelegen of over de landschappen van Soeracarta, voor een gedeelte van Cadoewang, Pranaraga, Cadirie en Madioen. Maar wie der twee rebellen daar meester is, kan men niet wel decideren, dewyl deselve sedert verleden jaar verwyderd geraakt over de onderhandelingen van Maas Saïd (alias) Mancoenagara met den Gouverneur van Hohendorff en sedert dat vuur in

helderen vlam gevlogen door 't afsetten door Mancoeboemi van de regenten, die Maas Saïd by verovering van Pranaraga daarin gesteld hadde, elkander alseer met ernst hebben aangesproken; terwyl nu beyden sedert een jaar de Comp. ongemoeid laten en aensoeken.

De saken van Java syn dus naar my voorkomt van favorabeler aanschouw geworden; want schoon men niet voorzeggan kan, wat de rebellen verder zullen tenteren of zy beyden dan wel één van hen zal overkomen, dan wel tegen den anderen blyven ageren, dat lang duren kan, dewyl dan d'een dan d'ander klop krygt, zoo is 't egter dus wel aan te sien, terwyl Maas Saïd zelfs 300 man onder de ordre van majoor Feber gesteld heeft, en buyten des komt my de Oost voor, zonder zwaarigheid te wezen met een goede bezetting. Toeban verzoekt een Madurees en de nieuwe Gouverneur is deswegen door my geïnstrueerd, opdat daardoor met eenen 't binnenland-schap Djippan verseekert kan wesen van onze of 's vorsten zyde.

Martapaera, onder 't jaar 1742 vermeld (als regent van Grobogan, die toen van dat gewest voor zich zelve meester maakte) ligt meest stil in 't Grobagangse en sal apparent niet veel beweging maken tegen 't Rembangse en Damakse, om de militie, die daarop post vat en dat hy niet meer kan wenschen als daar stil gelaten te worden. Het Samarangse kan sig beschermen, ook 't Paccalongangse, Tagalse, Banjoemaase, Baggaleense en de Matteram en Cadoe mede met de presente bezetting. Ten minste de principaalste plaatsen zullen dus bewaard worden en is het te besien of de rest de Comp. sooveel waard is, dat zy sig in meerder onkosten steke en met legers 't land bederve.

De regent van de Baggaleen heeft reeds door een afgekomen officier doen versoeken, in stede van de presente besetting groot 300 man Europesen en inlanders, de helft te mogen hebben, met permissie om te zynen koste een fort te Oenarang te maken, daar ons volk zoude inliggen en een retraite zyn voor de vrouwen en kinderen en goederen der eerste en mindere regenten, als wanneer het Baggaleense volk, soo hy zeyde, met geruste harte aan den landbouw zoude gaan. Die van Banjoemaas was niet vreemd een fort in zelve voegen te Pamardin te extrueren. Soo meede dan in de Caddoe en Mattaram de tegenwoordige posten ook wat versterken en de regenten dan met ruste aan den arbeid te lande konden gaan, kreeg de Soesoehanan

ook nog wat onderhoud uyt zyn ryk, en ik ben niet vreemd dat het daartoe te brengen is, als onse commandanten te velde in toom gehouden worden naar behooren.

Nu komt het op de grootste vraag aan: Wat nu in desen tyd te doen?

Die vóór den oorlog zyn, kunnen zeggen: 1°. dat de rebellen kunnen versoenen; 2°. dat deselve of één derselven buyten des den Soesoehoenang te magtig kunnen worden en in een tyd, dat men sig ontwapend had, de Comp. gevoelig havenen kunnen; 3°. dat Comps. provintien open liggen; 4°. dat het regt en de eer van de Comp. hulpe (aan den Soesoehoenan) vereischt; 5°. en dat men 't nu, redelyk vermogend synde, soowel zal te boven komen als in vorige tyden.

Anderen daarentegen kunnen staande houden dat: 1°. de versoening niet te verwachten is, als men op Java met eenig overleg te werk gaat; 2°. dat indien één der rebellen den vorst te magtig werd, men dan maar in 't zelfde geval konde wesen als vóór de rebellie, dewyl de rebel dan van gedrag en belang verandert synde rebellie-actien nalaat en dus niet meer als rebel regeert; maar uyt kragte van 't contract vorst zoude wesen en syn land welvaart besorgen, en de krygsluy nu in zoovele jaren door de oorlogen gedresseerd, dat ambagt verlaten en verleen; dat buyten des de Madurees tot een tegenbalans konde verstrecken, welke in de swakheid van Java al wat te sterk is, behalve dat de rebellen by 't erlangen van rust het apparent oneens zullen worden buyten ons bemoey; 3°. dat Comps. provintien thans door fortten redelyk gedekt zyn om niet verrast te worden en met afdanking van de inlanders de Europezen nog verdeelt behoort te laten, die dan met de strand-Javanen nog al tegenstand kunnen bieden, vooral als de kleine provintien onder de grooten als ingelyfd wierden en dat een rof (sic?) geschieden kan, selfs als er formidabele legers te velde zyn; 4°. het regt eyscht volgens het contract van a. 1746 hulpe ten koste van den versoeker; die is niet alleen verleend, maar millioenen verspild, sonder dat de vorst eenig volk te veld bracht of brengen kon en sonder dat hy vermogens is om iets te betalen op soo grooten en accresserenden schuld, dewyl syn genot van 20000 spaans en misschien sooveel die de bovenlanden kunnen ophbrengen, van weynig aanmerking zyn en Comps. staat ten

desen eylande niet kunnen verbeteren; dat de grootste vorsten wel eens aan de rebellen het oor hebben willen leenen; dat ons gedrag op Mallabaar in den oorlog van 't jaar 1740 ook tot inschikkelykheid genoodsaakt heeft; dat men zelfs op 2 July 1751 eene besending aan den Bantamsen rebel Kee Tappa in 't oog had, dus in 't geval van Java verder dan ergens, regt en eer opgehouden heeft; 5°. dat ons vermogen in den oorlog door meer dan ordinaire sterfte en vele andere gevallen verswakt en men met het afdanken van 3000 inlanders wel 3 ton 's jaars bespaart, terwyl de Europeanen, die 't meeste gewigt aan de zaak geven egter aldaar kunnen post houden.

Dat het buyten des niet mogelyk schynt een eynde van saken te maken, door den oorlog, om de schuyelhoeken die de rebellen in bossen en bergen hebben en de experientie sulx aantoon, terwyl men in oude tyden met een groote Javase magt verseld was en egter geen rebellen van belang meester geworden is, als in hunne zoo zy meenden veilige retraites.

Beide gevoelens schynen daarin overeen te komen, dat de verdeling van Java, mits de Soesoehoengang de magtigste blyve, wel kan ingeschikt worden, enz.

Na welkens resumtie besloten is het leggen van forten te Oenarang, Pamardin, in de Kadoe en Mattaram, den Gouverneur Hartingh te gelasten, daarover met de betrokken regenten te consuleren.

Vervolgens ter dispositie getreden zynde over de voorgeciteerde gehouden aantekeningen soo van het voorgevallene gedurende Z. Edelh. reyse naar en van Samarang, als hetgeen Z. E. by desselfs aanwezen tot Samarang, Paccalongang en Tagal verrigt en in 't werk is gesteld geworden is besloten tot conformatie met Z. Edh. verrigtingen; mitsgaders de volvoering nopens de fortificatiewerken te Samarang, Japara, Rembang, Damak, Joana en Tagal den Gouverneur Hartingh nader aan te bevelen, met last tot afdanking der helft der Javaanse troupen; item van de uytgekomen en nog verwagt wordende Europese militairen 3 à 400 man naar Samarang te senden; verder den Gouverneur Hartingh te laten herwaarts senden eene distincte reekening van het genot door en het ten laste gebragte van den Soesoehoengang en wat deselve nog debet of credit staat, met qualificatie om indien de vorst by vorige rekeningen, verkeer-

delyk belast en dus syne rekening niet seer hoog ten nadeele mogt gesloten wesen, met eenige gelden te assisteren.

Laatstelyk zyn de navolgende inlandsche regenten onder de versogte titels aangesteld en bevestigd, als: Rongo Addy Mangala, regent van Batang onder den titel en naam van Ady Nagara in plaats van den tot de rebellen overgelopen Tommogong Tsjaera djaja; Ingabey Maas Badjack, pl. regent van Pamalang onder den titel van Tsjaera Nagara, in plaats van synen tot de rebellen overgelopen broeder van dienselfden naam; Tommogong Raxa Nagara, eerste regent van Tagal in plaats van de tot de rebellen overgelopen T. Wira Nagara; Ingabey Sastra Nagara, 2e regent van Tagal onder den titel en naam van T. Sastra Nagara, in plaatse van bovengem. T. Raxa Nagara;

Ingabey Soema di wangsa, regent van Brebes onder den titel en naam van T. Soera Laya, in plaatse van de tot de rebellen overgelopen Radeen Batavie;

Ingabey Soema di wirga, regent van Caliwoengo, onder den titel en naam van T. Soema di wirga in plaatse van desselfs vader Ady Mangala, die tot regent van Batang is aangesteld;

Ingabey Carta Nagara, regent van Lamoengang onder den titel en naam van T. Carta Nagara in stede van Ingabey Ongobodjo, die door de rebellen is afgemaakt;

Mantrie Ongo Drieja, regent van Wirasaba;

Ingebey Cromo Widjojo, tweede regent van Japara met den titel en naam van T. Tjietra Soema in plaats van zynen overleden broeder en vader.

XLVII. 'Translaatbrief' of kort verhaal door Pangerang Man-koenegara (Mas Said) aan den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Raden van Indie gerigt.

Wanneer ondersogt mogte worden, de redenen van den beginne af, waaromme ik my, Pangerang Adipatty Hamengeoenagara voor desen van Cartasocra hebbe weg begeven, is: Eerstelyk uyt schaamhalven als ik aansiede alle degenen, die nevens my waren en ten tweeden om reden, dat de Soesochoenang, die thans op de Lawiaan

begraven ligt, my quaad was, my beschuldigende dat ik de negoryen onder my sogte te brengen en dat ik my ook soude binnen in zyn Dalm hebben begeven, dewyl ik my Pangerang Adi patty Hamengcoenagara, voor desen by de Madurezen hebbe vervoegt gehad, wanneer die bovengemelte volkeren tegen de Chinesen opquamen en den Dalm op Cartasoera overmeesterden, buytendien was de gezegde Soesoehoenang my nog nydig, omdat de gerugte onder de meesten van 't volk liep, dat myn broeder de Pangerang Tirta Coesoema door de Comp. tot Soesoehoenang soude worden verheven en alsoo het my dan in de negory niet langer konde gevallen, soo verliet ik Cartasoera, en vervoegde my by den Soesoehoenang Alit.

Vervolgens begaf de evengen. Soesoehoenang Alit sig oostwaarts heen en ik Pangerang Hamengcoenagara bleef in het Soecawattische en vervoegde my by myn oom, den radeen Martapoera van Grobogang.

De Pangerang Mancoeboemi verliet toen hierop mede Cartasoera en quam sig by my vervoegen; dog niet lang keerde hy, P. Mancoeboemi weder naar Cartasoera en settede my als doen overal na waar hy kon.

Egter hierna ging de Pangerang Mancoeboemi weder voor de tweede maal van Cartasoera weg en quam sig alsvoren by my vermengen doende my toen teffens groote beloften, hierop wierd ik in 't korte syn schoonzoon en bragt naardien alle zyne ordres en bevel ten uytvoer.

Eyndelyk wierd de Pangerang Mancoeboemi my Pangerang Hamengcoenagara in 't vervolg nydig en quaad, ook veranderde hy in vele van zyne vorige gedane beloften.

Intusschen zynde my den vorigen gewesen Gouverneur (Hohendorf) en den majoor Feber hierop in alles zeer vriendelyk en gunstig, ook deden zy my beiden veele en goede beloften, dat sooveel uytwerking op my hadde, dat ik tegens mynen schoonvader den Pangerang Mancoeboemi in schermutseling quam, ja hem mede van syne meeste volkeren beroofde, willende gemelde Gouverneur en major Feber absoluut hebben dat ik my aan den Soesoehoenang van Soeracarte soude onderwerpen, hetgene ik, P. Hamengcoenagara uyt schaamte niet hebbe durven ondernemen, om reden dat ik my tegens myn schoonvader gesteld hebbe, maar begaf my hierop in de gebergten.

En dewyl ik my als hierboven gezegd is, niet hebbe durven onderwerpen, soo wierd ik door de Comps. volkeren nagejaagd en ver-

volgd, my beschuldigende, dat ik my tegens de Comp. dorst aanstellen en den Soesoehoenang ontrouw en ongehoorzaam was, dat egter waarlyk nooyt of te ooyt de minste myne intentie is geweest; maar naardien ik my reeds in vreesse en beschaamdheyd overrompeld en overwonnen vinde, soo sal ik het goede en quade moeten dragen; dog hebbende voor desen om het land Java versogt en blyve sulx ook tot nog toe volharden.

Synde myn schoonvader de Pangerang Mancoeboemi intusschen by de Comp. overgehaald, met wien hy my ook is agtervolgende, des niettemin blyve ik den Gouverneur egter nog onophoudelyk om het land Java aanhouden, sonder my alsnog daarinne te laten jouissieren; maar wil met alle kragt en' geweld hebben, dat ik my onder myn schoonvader begeven en vervolgens onder den Soesoehoenang van Soeracarta, al hetwelk ik uyt groote schaamte en overtollige vreesse in geenendeele durve ondernemen. En schoon ik agtervolgt en naar gejaagd worde, soo is egter nooyt voor desen of nog heden, myn de minste voornemen of intentie geweest, om de Comp. de minste nadeel of schade toe te brengen, dan wel my tegens deselve te stellen, behalven dan, wanneer ik my by wylen op den weg hier of daar ten hoogsten daartoe genoodsaakt vinde, soo moet my, des noods, verweeren; maar anders soo my sulx niet gedwongen wordt om te doen sal ik in geenendeele onderstaan de Comp. eenige de minste onredelykheid te laten geschieden, integendeel ben ik althoos niets anders als deselve hulpe en gunste verlangende geweest, waaromme ik voor desen en tot heden toe ook uyt een waar en suyver hart, sonder ophouden om het land Java ben insterende.

onderstond: Eynde.

lager: Getranslateerd door (w. get.) D^r. Tessie, Translateur.

XLVIII. Extract uit het dagregister van den Heer Nicolaas Hartingh, Gouverneur en Directeur op en langs Java's Noord-oostkust, gehouden gedurende zynen optogt naar, en zyne zamenkomst met den Pangerang Mankoeboemi.

Woensdag 18 Sept. 1754, vertrek van Samarang.

Zondag 22 Sept. 1754, (zamenkomst met Mankoeboemi). Komende circa ten tien uren na een moeyelyke marsch over de voors. wyduytgestrekte en gants onegale rystvelden, kwam ons te geoet reyden met den capiteyn Donkel, de Pangerang Adipatty en de tommagongs Maas Rongo en Mendokoko, geëscorteerd mede door ruym 200 man, onder een wit met blaauw en rood, en geel met blaauw geschildert vendel, en te half elf de legerplaats van den vorst naderende, zag men aan dese zyde van de revier, met een bamboese heyning omringd om te dienen tot logies voor den heere Gouverneur en zyn gevolg, en aan de andere zyde ook voor den uitgang van den dalm diverse huysen en ter wederzyden onder de wapenen geschaart een dubbelt rinquet, buyten de Javanen, die alleen nog wel een magt uytmaakten van 7000 koppen na de uytterlyke extensie van het campement, selvs 200 Baliërs en Boëgineesen.

Aan de brug, waar den Pangerang voornemens was geweest den heere Gouverneur te recipieeren komende, maakte de Pangerang Adipatty veel swarigheyd om de strandregenten mede binnen te laten komen, hetgeen men met stilswygen passeerde, en ondertuschen over de rivier den dalm binnen reed, met de trompetters en oppassers van den heere Gouverneur vooruyt, zynde zyn Ed. g'entoureeert door de strandregenten en de lyfwagt.

Omtrent de tweede poort, terwyl den Pangerang Adipatty en Pangerang Ingabey reets van het paart gestegen waren en den heere Gouverneur nog was blyven zitten, kwam de Pangerang Mankoeboemi seer beangst met den koopman Breton, die hem daartoe nog had aangeset en g'animeert, dewyl uyt vreesse het eerste concept om tot de rivier te gaan niet heeft durven volbrengen, onder het geklank van het gammespel, het geschal der trompetten en 't slaan van de dragondermarsch op de trommen over en weer, den heere Gouver-

neur te ontmoet gaan, met de gewone hofstoet der keyzeren in vorige tyden vooruyt, except dat dese in inlanders en andere in Europeesen bestond, zynde gekleet in een wit linnen baytjen en een gemeen geschildert Javaanse kleetje, met twee kritsen op zy en op het hoofd een priesterlyk mutsje omwonden met een fijne lywate neusdoek benayd met een smal goud kantje, dat juyst niet konde werden aangemerkt voor een vreedeteecken, aangesien die kleedy al voor eenigen tyd by hem aangenomen is geweest, zynde de gantsche hofstoet na dien trand mede gekleed met witte baytjes en dito neusdoeken om het hoofd.

De schrik stond van verre al op zyn gesigt te lesen en den heere Gouverneur, die tot op een stap of twaalf na by hem, gelyk voorsegt, op het paart was blyven zitten, denselven met syne twee soons den Pangerang Adipatty en den Pangerang Ingabey ter regter én linkerzyde by de hand naderde en omhelsde, bevinde hem zeer aangedaan met dese ontmoeting, waarna so lang gewenscht en getragt hadde, en nadat 't verder geselschap der gequalificeerdens met het toereyken zyner regterhand verwelkomt en de strandregenten toegelaten hadde hem de gewoone eerbewysingen te betoonen, nam den heere Gouverneur met zyne linker by de regterhand en van den dalm onder het daar staande bittjaarhuys, synde van boven bekleet met een witten hemel, waarin men in den eersten opslag gesteld zag een bankje, verbeeldende een keyzerlyke thron, overdekt met een fijn matje en daarop een swart flueele kussen met desselfs pienang doos, soo het scheen van Ambonshout gemaakt en beslagen met goud, ter zyden van hetselve bankje op de linkerhand, de stoel, waarvan boven is gewag gemaakt met een dito kussen, en op welke den Pangerang Maneoeboemi na over en wederzydse gemaakte complimenten, dat de stoel voor hem Pangerang expres gedestineerd was geweest, den heere Gouverneur deed nederzitten, occupeerende selfs den evengem. zetel des keysers, zeggende by het afweesen van den Gouverneur daarvan gebruyk te zullen maken, terwyl een stoel of drie en voor het verdere banken gereet stonden voor het overige geselschap der Europeesen, aangesien de Pangerangs Adipatty, Ingabey en Natta Coesoema na den gebruyke met de drie aangenome kinderen van de soo verbanne als overledene Pangerangs Adinagara en Panoelat agter den vorst en van vooren de strandregenten ter verder neder gingen

zitten, en ter regterzyde vooruyt Maas Rongo, radeen Tommagong Judanagara, met de tommagongs Mondoroko, Alap Alap en Brodjo Musti, welke twee laaste, jongst geweest synde in ambassade na Samarang onder het geselschap meerm. daar waren aangekomen, en als Panakawangs van het hof, die in het uytterlyk aansien soowel als de dames van staat, de ryksornamenten dragende, zeer excelleeren.

In het midden van het bittjaerhuys was een tafel toegeset, die met wit linnen overdekt so lang ongedekt bleef, tot dat den heere Gouverneur niet alleen een pienang, maar ook thee van het tafeltje dat tussen beyden stond, selfs inschenkende gepresenteerd had van een silvere schenkbord en laten presenteeren aan het verdere geselschap van het tafeltje, staande ter andere zyde van de tafel, wanneer het wit linnen kleet daaraf genomen en ongedekt wierden de fruytagien en gebak, welke eerste in verscheyde silvere bekers en het laaste in porcelynen schotels opgedist zynde, rondgepresenteerd, en na sulks ook aan de strandregenten afgegeven wierde met een kopje thee daarby, in welke tussentyd de timiditeyt van den Pangerang eenigsints verzet scheen, op de vertoogen die den heere Gouverneur hem deede, dat gekomen was om de vrundschap met denselven te hervormen, en verhoopte dat den Pangerang sig daarin gerusten en alle vreesagtigheid van hem verbannen wilde, om door dat middel met elkanderen tot een gewenscht accoord te komen met de pretentien die hy maaken mogte, dog dat hy alvorens weten moest dat den heere Gouverneur geen gezag had om een derselve, hoe groot of kleyn die ook wesen mogt ten finale te accordeeren, buyten consent van Haar Hoog Edelens den heere Gouverneur-Generaal en de raden van India, van wien maar een dependant minister evenals een ryksbestierder aan het hof van den keyser was, en gevolgelyk verplicht om die desselfs instantien voor te dragen, gelyk aannam, indien niet te groot waren op het favorabelste te doen na best vermogen, waarvoor die prins zyne dankbaarheyt betuygde en reciproque zyn bysondere affectie om zig met de Compagnie en Zyn Ed. weder te versoenen te kennen gegeven hebbende, versogt ten cynde over zyne eyschen te spreken, dat men apart mogt gaan in een apartement, dat daartoe ter regterzyde van het bittjaerhuys g'approprieert was, in welk versoeck den heere Gouverneur opstonds bewilligde, na den Pangerang alvorens gevraagt te hebben, wie van zyne

zyde daerby gaarne present sag, verkiesende toen zyne twee zoons meerm. met de soogenaamde ryksbestierder den Pangerang Nata Coesoema en den tommongong Maas Rongo, wiens suster in huwelyk heeft, en daarentegen den heere Gouverneur van zyn kant den koopman Breton, capitain Donkel en secretaris Fockens, die dan gesamentlyk opstonden en hen vervoegden na de conforentieplaats voors., terwyl de prins intussen ordre gaf om zyn zetel, des Gouverneurs en drie andere stoelen derwaarts over te brengen, gevende den heere Gouverneur daar gekomen zynde de regterhand van hem, aan welkers linkerzyde zig op de aerde nederzatteden beyde zyne kinderen Nata Coesoema en Maas Rongo, en regt voor denselven onsen tolk Bappa Bastani.

Hierop begaf men zig tot de verhandeling van zaken en repeteerde de heere Gouverneur het vorengesegde omtrent zyn bepaalde magt, met versoeck dat de Pangerang, dien Zyn Ed. (om hem door de aangenomene titul van Socsoehoengang niet te opgeblasen te maken) noemde broeder, zig rondborstig te willen verklaren en opgeven, wat bedoelde met zyne voormaals by brieve gedane instantie, om half Java, of welke landen daaronder verstond, en in verwagting dat hy zyn eysch omtrend deselve niet te groot maken zoude, onder wat titul die dan zegt te beheerschen, zonder dat hy egter daarover om de hem nog al by blyvende vreesagtigheyd uyt scheen te durven komen, seggende alleen versoekender wyse een gedeelte, na 's Compagnies welbehagen, hoewel het handtastelyk was te begrypen, dat hy niet gaerne van den presenten titul desisteeen soude, op welk subject met hem komende gaf de heere Gouverneur hem te keunen, dat er immers geen twee sonnen, nog ook twee manen aan den hemel konden syn, en dat gevolgelyk de Soesoehoengang Pacoebocana nog in wesen zynde, geen tweede wel konde g'eligeert worden om heerschappye over de landen van Java te voeren, en dat liever een andere titul van deselfde betekenis wilde verkiesen, maar hy zig desen aangaande, soowel als de ryksbestierder Nata Coesoema verklarende en versogt hebbende dan vereerd te worden met den titul van Sulthan Mataram, voer den heere Gouverneur hem te ontmoet, dat immers nog grooter en mitsdien minder dan de eerste konde aan hem geconcedeert worden; dog dese objectie wisten zy schielyk op te lossen met het exempel van Cheribon alwaar drie

Sulthans regeerden en dat in voorgaande tyden Java was beheerscht door twee Sulthans, waarvan den eenen over de Mattaram en de andere over Padjang had het gezag gevoerd, ook dat in de Javase tale geen ander naam van gelyke beteekenis dan dese bekend was, betuygende voorts dat hy, ofschoon door den overleden Keyzer dikmalen verongelykt was, tegens desselfs zoon den presenten Soesoehoenang Paccaboena niets had, om te urgeeren of te procedeeeren tot zyne dimotie van den throon noemende hem selfs zynen zoon, waarom eenlyk ook versogt om $\frac{1}{2}$ Java.

Waaruyt dan dese consequentie te trecken was, dat hy dien titul evenwel wilde behouden by den afstand van dese of geene provincien waarop het oog mogt hebben, en dewyl desen aangaande sig niet als in voegen voornoemt wilde explicceeren, sloeg de heer Gouverneur, om door dat discours verder te geraken, hem voor, 2 à 3 provincien om de oost, waaraan het oor niet wilde leenen, seggende nooyt geen keyzer die geregeert of daarin zyn residentie gehouden te hebben, verzoekende voorts om ter zyner gerustheyd, wyl zyn hart zeer bedrukt en bevreest was, den eed van trouwe en eeuwigdurende vrindschap tussen de Compagnie en hem aan elkanderen af te leggen, waarvan al een en andermaal een preludium gemaakt en den heer Gouverneur sulx egter ongemerkt telkens gepasseerd had, dog siende dat hem de schrik en vrees bybleef, condescendeerde eyndelyk nolens volens daarin, stellende het aan synce keuse in wat voegen sulx liefst effect wilde doen sorteeren; waaromtrent men dan eyndelyk overeenkwam om beyde dat te doen met het uytstorten van een gorgelet water in een silvere beker, onder het uyten der woorden, dat God hun familie en nakroost wilde straffen, so zy dese verbintenis mogten verbreken, gevende de Pangerang Mancoeboemi de facto aan zynen ryksbestierder, en dese aan twee panakawangs of mindere bediendens last, om voor ieder te gaan halen een gorgelet water ten fine voors. Aan welk bevel voldaan zynde, zoo presteerde men wederzyds op gem. eed, waarna die prins als uytgelaten van vreugde alle vrees aan een zyde scheen te stellen, dewyl versogt dat hiervan bekendmaking mogte werden gedaan aan wederzydsche hoofden tot beyder geruststelling, gelyk ook geschiede van wegen den heere Gouverneur aan de Europeesc officieren en politicque bediendens, nevens de strandregenten door den coopman Breton,

capitain Donkel en secretaris Fockens, g'adsisteerd met den tolk Bappa Bastani, en van wegens den Pangerang Mancoeboemi aan zyne hofbodens en panakawangs door den Pangerang Nata Coesoema en tommagong Maas Rongo, die hen ten dien eynde na buyten begaven en van dese vrindschaphervorming proclamatie deden, onder het geschal der trompetten, dewyl den heere Gouverneur intussen zitten blyvende totdat zulx geschiet en daarvan rapport gedaan was, hem Pangerang in presentie zyner twee zoons versogt van zig tog te willen bepalen omtrent dese of gene bovenlandsche provintien en afzien van den titul van Soesochoenang, ten reguarde van welk eerste uytstel of tyd van beraad, en nopens het laatste excus vraagde, om dat nu reets voor 5 jaren als keyzer gehuldigd en daarvoor sedert erkend geworden was by zyne onderhoorige en mitsdien daarvan geen afstand wel doen konde buyten zyn eyge decline, hetgeen onder het drukken der handen met omhelsing, in zeer lamentebel en bedrukte termen uyttede en repeteerde by terugkomst van ged. proclamateurs, met versoek de articulen zyner pretensie in geschrifte morgen aan den heere Gouverneur te mogen presentieren, 'tgeen hem Zyn Ed. accordeerde, niettegenstaande alle vermogens heeft in 't werk gesteld dien prins, om het yzer te smeeden terwyl het heet was, door minlyke verdoogen daartoe al aanstonds te persuadeeren, ten eynde van zyne goede luym te profiteeren, aangesien door een dilay de parthy maar somwylen gelegentheyd gegeven worden om zynen eysch op de instigatie der hofgrooten, mits ontbloot zyn van landen, grooter te maken, hoewel te vergeefs, doordien telkens uytstel versogt tot morgen, stellende dat de saken sig dan wel souden schikken, en dewyl den heere Gouverneur denselven alreets in 't Javaans met den Pangerang Nata Coesoema over de stranden had hooren spreken, versogt Zyn Ed. hem van daarvan dog geen gewag te willen maken, alsoo dat te vergeefs soude syn.

Daarna begaf men zig weder na buyten, na het bittjaerhuys en versogt de Pangerang Mancoeboemi den heere Gouverneur om met het verder geselschap het middagmaal by hem te houden, waartoe resolveerden om denzelven in zyn nu opgevat vertrouwen meer te styven.

Maandag den 23 September.

Kort daarop kwam den ouden 'Tommagong Japara den heere Gou-

verneur adverteeren, dat de Pangerang Nata Coesoema by de stranders was komen verneemen, hoeveel tjatjas ieder regentschap had, en terwyl daaruyt ten vollen te penetreeren was, dat zyn meester den Pangerang Mancoeboemie, met wien heden weder in gesprek stonde te komen onder de articulen zyner pretensie ook op soude geven de stranden, liet Zyn Edele hem door den coopman Breton, die by denselven ontboden was, aanseggen, dat daaraan gants niet moest denken, nog gewag van maken, maar wat handelbaar wesen moest, want dat anders alles te niet en ook vrugteloos was de gedane optogt, hetgeen van sooveel uytwerking is geweest dat wel beloofde, edog gelyk hieronder sal werden aangewesen, niet nakwam van daar geen mentie van te zullen maken, met versoek in tegendeel, dat dan aan hem de helfte van de 20000 Sp. realen die de Compagnie jaarlyks voor den afstant derselver stranden aan den vorst betaalt, mogte werden uytgekeert, in voegen voors. coopman quam raporteeren en versoeken dat den heere Gouverneur te elf uur, wanneer de articulen zyner pretentie souden wesen ten papiere gebragt, binnen geliefde te komen, sendende toen de soogenoemde hofbodens, radeen tommagong Indanagara en tommagong Alap-Alap ten afhael van Zyn Ed. die ook de facto met het gevolg van gisteren en zyn lyfwagt zig derwaarts begaf, en alsvooren door den Pangerang gerecipieert wierde, behalven dat het volk niet van de revier, maar van de eerste poort van den dalm tot aan de tweede geschaart stond, in een dubbelt rinquet, en hy benevens zyne panakawang gekleet sonder baytje, 'tgeen de eerste ministers na 't aloude gebruyk aan het hof mede hadden opgevolgt, zynde ook de pieken van staat, soowel als de andere, niet gelyk gisteren van de doppen ontbloot.

Nadat men alsvooren gezeten was in het bittjaerhuys, daar weder de tafel met gebak en vrugten toegeset was, bragt de Pangerang terstond ten tapyte, dat conform zyne belofte de punten van zyn eysch had opgesteld en derhalven versogt ter resumtie van deselve evenals gisteren apart te gaan, gelyk geschiedde, latende deselve toen door zynen secretaris, die ze tusschen een bamboesje droeg, overgeven aan den heere Gouverneur, welke ze gelesen hebbende, terwyl den Pangerang besig was voor Zyn Ed. een kopje thee in te schenken, en te laten inschenken voor den koopman Breton, capitain Donkel en onderkoopman Fockens, met een vergrimt of misnoegd

gelaat, op de daar staande knaap nederleyde, zeggende dat zyne pretensien veel te groot en contrarie zyne belofte ingesteld waren, nadien daarby niet alleen versoeck deed om de Mattaram, Cadoe, Banjoemaas, Djipang met zyn onderhoorige regentschappen, de landen van Padjang beoosten de revier Benawie, de landen beoosten Lamongan met alles wat daar omher legt van de zuyd van de revier Lamin tot na de noord van Soecowatti, van de west van Jatinon, mede tot na de noord van Soecowatti, Tinker, Tampoeran, Tersono en Roma daar niet onder gerekent, maar ook om de oost en westerstranden, met reede dat hy het Zyn Ed. niet qualyk wilde nemen dat hem daar in tegen gingh, en zyn gevoelen dientwegen te kennen gaf, namentlyk dat Haar Ed. de hooge Indiase regeering tot bewilliging van het laaste nooyt soude overgaan, ter oorsake de stranden al by het leven van den vorigen keyzer aan de Compagnie zyn afgestaan, en oversulcs alle zyne successeurs, als een gedeceideerde saak synde, vervallen van het regt, dat zy andersints daarop zouden hebben kunnen hebben gehad, en dat het overzulex tot bevordering van zyn welwesen beter zoude wesen daarvan te eenemaal af te sien, nu de tyd tot zyn fortuyn geboren scheen, soo hy *perpetua* blyvende, die selfs niet verwaarlosen en den heere Gouverneur heden onverrigter zake vertrekken laten wilde, welk seggen den Pangerang Mancoeboemi misschien niet verwacht had, omdat hetselve met een grimlag beantwoorde, en betuygde die articulen zoo vrypostig geoppert te hebben, wyl den heere Gouverneur hem reets gesegt had van zyne eysschen zonder de alderminste agterhoudentheyd op te moeten geven, om deselve (als buyten vermogen zynde een eenige daarvan te kunnen accordeeren, dat qualyk geloven wilde, alsoo daarop aanstonts een decisie scheen verwacht te hebben) op het favorabelst voor te dragen aan welmelde Haar Ed., aan wien op dat fundament dan ook vervolgens versogt ze te willen voordragen, als zig onderwerpene derselver schikking, indien half Java maar onder zyne heerschappye hebben en selfs vereerd mogte worden met den titul van Sulthan of Soesochoenang, na het exempel van voorige tyden, dat er twee keyzeren hebben geregeert, den eenen over de Mattaram en den anderen over Padjang. Edog den heere Gouverneur dit point der stranden van te veel gewigt agtende, stelde hem ten tweedemale de ongerymtheyd van dat versoeck en de

geringe apparentie dat Haar Hoog Ed. daarin ooyt souden condescenderen, niettegenstaande den eed van trouwe en altoosdurende vrindschap, gisteren aan elkanderen afgelegd, bleef stand grypen, met sulke serieuze termen voor oogen, dat hy eyndelyk overtuygd wordende te moeten kiezen of deelen om dese vreedehandeling niet vrugteloos te doen uytvallen, het over een andere boeg wende, en versoek deed dat dan de helfte der 20000 Sp. realen welke tegenswoordig aan de Socsochoenang jaarlycx wierden uytgekeerd, genieten mogt, waaromtrent den heere Gouverneur zig eenlyk verklaarde, dat soo Java in de helft verdeelt wierde hy dan ook van zelfs participeerde in de voordeelen die het land opwierp, mits in sulken geval nevens zyn zoon den Pangerang Adipatty Anom besweerende, de contracten successive tussen zyne voorvaderen en de Compagnie geslooten; waartoe genegen scheen, maar dat van de stranden afzien moest, hoewel Zyn Ed. dat versoek almede soowel als meer andere met meerder ernst en empressement soude hebben gerejecteerd, indien men op zyn eygen bodem was geweest en niet geverseert in een omstandigheyd, die ons deed bedagt syn, om moderatie onser driften, patientie en voorsigtigheyd te gebruyken, nademaal men op verre na niet opgewassen was om de magt van dien prins, welke extraordinaris verschanst lag, te wederstaan, in cas door dese of gene scherpe uytdrukkinge somwylen tot het plegen van geweld mogt wesen overgeslagen, brengende Zyn Ed. zig indagtigende het gemeene spreekwoord, dat tyd gewonnen veel gewonnen is, en het spelletje aan den gang synde, hy wel eyeren voor zyn geld sal moeten kiezen, het egter door zyn sterken aandrang eyndelyk zooverre, dat den Pangerang Mancoeboemi de armen over elkanderen en de regterhand aan zyn krits, mitsgaders de oogen na de Pangerang Nata Coesoema slaande, alsof seggen wilde, wat sal ik doen, den heere Gouverneur op het laast by handtasting declareerde van de stranden af te zien, teffens verzoekende nadat zig in discours, 't welk men ongemerkt passeerde, ook al tweemalen over de successie en survivance van den throon en regeering over gants Java by afftyvigheyd van den presenten vorst had uytgelaten, dat de overige pretensien (schoon vry groot) onderschraagt met de voorspraak van den heere Gouverneur onder het oog der hooge Indiase regeering mogten werden gebragt, en dewyl in deselve nu daaruyt de stranden gesecludeert bleven,

verandering moest worden gemaakt, gaf welmelde heer Gouverneur denselven het eerste concept daarvan terug, met beede van dat schriftuur te willen veranderen en daarin ook bekent stellen de nog bygevoegde instantien om zyne familie, en dat de verdeeling der landen en ryksornamenten om alle geschillen voor te komen, geschieden mogt van wegens hem, door den Pangerang Natta Coesoema en den coopman Breton, en van wegens den Soesoehoenang Pacoebocana door desselfs ryksbestierder radeen Adipatty Pringalaya en den commandant Abrahams, ten overstaan van dikgem. heere Gouverneur te Samarang, so mogelyk nog heden voor Zyn Ed. depart van daar of anders tegen morgen, opdat den koopman Breton, welke op zyn versoek met den tolk Bappa Bastani g'accordeerd had eens een keer na Samarang te doen, mits aanhoudende in dies steede weder den capitain Donkel die veranderde preliminaire soude konnen meebrengen om bestempelt met des Pangerangs zegul door den heere Gouverneur direct aan Haar Hoog Edelhedens te werden geadresseert, benevens een brief die versogt ter spoediger erlanging van een finale dispositie aan Hoogstdeselve daarby te voegen, waarin den heere Gouverneur des te eerder bewilligde uyt consideratie, dat sulcx overeenstemt met hetgene dientwegen vermeld staat by welmelde Haar Edelens hoog geveuereerde secreete resolutie van den 15n Maart deses jaars, ten eynde die articulen t'amplecteren of van de hand te wysen na welgevallen, te meer dewyl Zyn Ed. zelfs buyten des niet gequalificeert is tot een finale afdoening van zaken; welke laaste of de afsending op morgen dan aannam te doen, terwyl wyders ook met veel verbittering op propositie van den heere Gouverneur, nevens zyne twee zoons den Pangerang Adipatty Anom en den Pangerang Ingabey, item zynen ryksbestierder Pangerang Nata Coesoema en tommagong Maas Rongo, zig by eede verbond van Maas Said of Mancoenagara, door hem en de zyne, uyt klynagting genoemd werdende Soeria Coesoema, t' onder te sullen helpen brengen en persoonlyk magtig wordende, aan de Compagnie overleveren ter harer discretie, mits dat die hem in handen crygende ook nooyd tot eenig trap van eere soude verheffen, invoegen den heere Gouverneur dat mede besweeren moest en hem op zyne gecitereerde vragen of er niet eenig volk ter zyner gerustheyd om des te verzekerder te zyn van 's Comps hulpe en adsistentie by hem

blyven soude, vooreerst tot lyfwagt afgeven 14 in stede van de versogte 20 dragonders bestaande in 1 wagtmeester, 1 corporaal en 12 gemene.

Voorts ook beloven, dat op het eerste aanschryven van den daar blyvenden capitain Donkel, ingevalle Said denselven quam te attaqueeren, het leger van Tanjong, om daarmede te conjungeeren, marcheren soude, gelyk Zyn Edele kort naderhand den commandant van de Poll in presentie van den Pangerang geordonneert heeft te obedieeren, omdat in de conjunctie met hetselve ten eersten, schoon aangepresenteerd, geen grooten zin scheen te hebben, voor dat antwoord op zyn eysch bekomen had, gelyk niet duyster te kennen gaff.

Te deser gelegentheyd deed de Pangerang ook op de aanbieding van den heere Gouverneur, aan wien hy reets zyn onvermogen te kennen had gegeven, met excuus te vragen, over dat niets had, 't geen Zyn Ed. konde presentieeren, die daarop gerepliceert heeft om geen goud, noch geld, maar om de vriendschap te vernieuwen gekomen te wesen, dat, soo iets mogt noodig hebben 'tselve van hem vragen soude, versoeck om geld, wapenen, eenig fluweel, laken en passementen, van welke drie laeste articulen Zyn Ed. hem belofte deede te sullen voorsien by de terugkomst van den koopman Breton, passeerende het eerste met stilswygen, onder alleguatie omtrent het tweede, dat indien de Comp. hem met haare hulpbende bysprong, zy deselve dan ook van wapenen soude voorsien.

Waaruyt niet onduydelyk af te neemen is, dat de rykdommen soo groot niet zyn als wel sommigen hebben gewilt, en waarom men wel soude mogen veronderstellen, dat op veele zyner hiervoren gemaakte pretensien wel iets af te dingen wesen en hy zig wat ligter vinden laten zal.

Hierna begaf men zig weder na het bittjaerhuys, alwaar geseten synde, dien prins weder de tafel liet ontdekken, en de daarop staande vrugten en gebak rondgepresenteerd hebbende, gaf ordre deselve af te neemen en het eeten voor het middagmaal ten eersten op te brengen, dewyl de heere Gouverneur versogt daarna weder te vertrekken, om welken te conduiseeren toen ordonneerde zyn twee oudste soons, den Pangerang Adipatty en den Pangerang Ingabey, zig met hare escorte gereet te houden.

Voorts dan de spys opgebragt zynde had den Pangerang de goet-

heyt daarvan als gisteren den heere Gouverneur, die ook zyn kost met desselfs permissie daer had laten brengen, voor te dienen, en ook weder aan de dragonders kost te laten besorgen, terwyl men over tafel in selver voegen als bevorens dronk de eygenste conditien, vermeedert met de gesondheit van Zyn Edelheyt den heere Gouverneur-Generaal en de Raden van India, en by het opbrengen van het desert het banquet, 't welk in tienderhande soorten bestond, aan den Pangerang afgaf voor desselfs moeder en vier vrouwen, welke hy na den eten de beleeftheit had aan den heere Gouverneur met Zyn Ed. by de hand binnen het vrouwengetimmer te brengen, te vertoonen, vindende onder de laatste twee die al extra fraay er uytzagen en deselve soowel als de andere de hand toereykten, excepto de moeder die weemoedig schreyende, welm. Zyn Ed. te gelyk met den Pangerang omhelsde, en daarmede genoegsaam betoonde, dat zy zooveel in haar is, haar zoon, die terselver tyd over het geschenk bedankte, ten goeden raadt om hem de belangen van de Compagnie met alle opregtigheyt te doen aankleven; dit dan geschiet zynde nam men afscheyd en de Pangerang Mancoeboemi bragt den heere Gouverneur als voorheen onder het triompettengeschal en 't slaan van de trommen tot buyten de tweede poort van den dalm, wenschende Zyn Ed. een gelukkige terugreys, met hartelyk versoeck hem ten goede by Haar Hoog Edelens te willen gedenken, terwyl desselfs zoonen mede na ons logement gingen om ons vervolgens een eindweegs het uytgeleyde te geven, invoege zy onder escorte van byna vier hondert man, voorsien van drie vendels, toen te drie uren de marsch aannamen, deden, tot op dezelfde hoogte, waar de Pangerang Adipatty ons te gemoet gereeden is geweest, en zy ons een voorspoedige reys wenschten, welke met meer gerustheyt dan de heenreys na Godong voortsetteden.

XLIX. Translaat Javaansche brief geschreven door den Soe-soehoenang Pacoeboeana Senapatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama, hofhoudende tot Soeracarta Adiningrat aan zyn grootvader den Hoog Edelen Hoogagtbaren Heere Jacob Mossel, Gouverneur-Generaal benevens de verdere Wel Edele Heeren Raaden van Nederlands-Indie op Salatiga aangebragt, den 4 nov. a°. 1754.

Na gewone voorreden. Wyders maak ik myn grootvader den heere Gouverneur-Generaal bekend, dat de Gouverneur en directeur Nicolaas Harting my een brief heeft geschreven aangaande den afstand van de helft der Dessas en Tjatjas, soowel als de helft van Java, aan den Sulthan Mancoeboemi, ben ik mede content en daarover seer verblyt en hoope dat sulx tot den welstand van Java mag verstrekken, voorts wat van Uw Hoog Edelhedens behagen is, zal ik ten allen tyde observeren en versoeken seer grootelyx dat Haar Hoog Edelen my nooyt sullen vergeten. Al hetgeene wat op myn harte ligt, staat in desen brief vermeld.

(onderstond): Eynde, en geschreven op Saturdag den 16 van het ligtjaer 1680.

Getranslateerd door Js. Gordyn, translateur.

(lager): accordeert (w. get.) W. Fockens, secretaris.

L. Tractaat van reconciliatie, vrede, vriend- en bondgenootschap tussen de doorluchtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ter eenre en den Sulthan Haming Coboeana Sinopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama Kallifatolach ter andere zijde, uyt name en op speciale last van Zyn Excellentie den Hoog Edelen Heer Jacob Mossel, generael van de infanterie ten dienste van den Staat der Vereenigde Nederlanden, mitsgaders wegens deselve Gouverneur-Generaal en d'Edele Heeren Raaden van Nederlands-Indie, representeerende het hoogste en souveraine gebied van weegen de Generale Vereenigde Nederlandsche g'octroyeerde

Oost-Indische Compagnie in de landen door den heer Nicolaas Hartingh, Gouverneur en directeur over de saken van Java en plenipotentiaris tot gemelde vreedehandeling g'arresteerd en vastgesteld.

Articul 1.

Nademaal de Heeren, de Gouverneur-Generaal en de Raaden van India, uyt overweeging dat den Sulthan gedreeven door edelmoedige gevoelens van berouw en leetweezen, over dat hy in den jare 1746 zig de gehoorsaamheyd beyde van zyn wettigen vorst, den doemaligen regeerende Soesoehoenang Paccoeboeana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama en van de Compagnie heeft ontrocken, en ook over al hetgene door hem zedert zyn verwydering van het hof tot Souracarta Adiningrat in de daarop gevolgde troubles ten desen eylande met de malcontenten en de nog daarvan in leven zynde rebelleerende princen is ondernoomen, soo ten nadeele van de Compagnie en Haaren wyt uytgebryden staat op dese cust als den zetel van het Mattarmsche ryk, de protectie en bescherming van de Nederlandsche g'octroyeerde Oost-Indische maatschappy weder is koomen implorereen, op de dikmalige gereitereerde serieuze en seer ernstige aanmaningen van den presenten heer Gouverneur en directeur langs Javas noordoostcust, uyt naam ende van wegen welmelde Compagnie gedagte Sulthan vergeven en geremitteerd hebben alle soodanig reedenen van offentie als hooggem. Haar Edelens in voors. gevallen tot een billyk ressentiment gegeeven zyn, en daarby teffens goedgevonden hebben *te benoemen en aan te stellen tot Sulthan* van de helft der bovenlanden van het Javase ryk om nevens den presenten Soesoehoenang Paccoeboeana daarover, ofte provincien en districten, welke een ieder by derselver verdeeling te beurt komen te vallen, het gezag te voeren onder den titul en eernaam van Sulthan Hamincoeboeana Senepatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama Kalifatolach, zoo verklaare ik Nicolaas Hartingh, Gouverneur en directeur en plenipotentiaris tot deese vreedehandeling, aan myn kant uyt naam ende van wegen de Doorluchtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, denselven tegenwoordig te benoemen, aan te stellen en te erkennen voor wettig verkooren Sulthan over de landen, welke als *een leen* aan denselven werden afgestaan met het recht van successie voor zyne wettige erven desselfs zoonen Adipatty Anom,

Maas Soondoro en Ingabey, ingevalle zig omtrend de Compagnie wel komen te gedragen, en ik Sulthan Hamingcoeboeana certificeere en verklare by desen met de uyterste dankbaarheid en erkenenisse als een singuliere gunst die waardigheyt te ontfangen op de hierna te melden conditien en voorwaarden, welk van beyde de contracteerende parthyen sullen worden aangesien als een eeuwige wet, die onverbrekelyk en van wederzyden heyliglyk en oprechtelyk zal werden onderhouden en naargekomen.

Art. 2.

Daar zal dan nu en ten allen dage een oprechte vriendschap en harmonie resideeren tusschen de onderdanen van de doorluchtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de volkeren van Java, om malkanderen in allerley nood en verleegentheyte getrouwelyk met raad en daad by te staan, elkanders best te vorderen en schaaden af te weeren, even alsof zy één volk waaren.

Art. 3.

En om zulk te beeter te bevestigen sullen zoowel den ryksbestierder als andere hoofdregenten en alle degene, dewelke in de bovenlanden eenig gezag hebben, wanneer zy door den Sulthan worden aangesteld, alvorens tot de exercitie van haar ampt te worden g'admitteerd tot Samarang in persoon moeten koomen afleggen, aan handen van den gouverneur en directeur, die aldaar van wegens de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie het gezag zal voeren, den eed van trouwe en gehoorsameyht, even als omtrent haaren vorst en met gelycke betrekkinge als tot denselven.

Art. 4.

Den Sulthan zal ook niemand tot voors. eerampten van ryksbestierder of hoofregent mogen verheffen, nog in de bovenlanden eenig hoofd of andere regenten aanstellen, dan na voorafgaande approbatie van hooggemelde Generaal en Raaden, aan welke de genomineerden sullen worden voorgedragen ter erlanging van derselver toestemming, 'tzy door den Sulthan zelf of zynen ryksbestierder, by een brief direct aan Haar Hoog Edelens, dan wel door den Gouverneur en directeur op Samarang, nadat hem zulcx van het hof zal weesen versogt en opgedragen, gelyk ook den Sulthan in selver voegen niemand van de bovengem. regenten zal moogen verstooten zonder alvorens de reedenen van dien te hebben opgegeven aan de heeren

Generaal en Raaden, en derselver toestemminge daartoe te hebben erlangt, alles om tot een openbaar bewys te dienen, dat de Compagnie en Java voortaan onafscheydelyk en als één zullen zyn.

Art. 5.

Den Sulthan verklaart en verseekert ook by desen niemant van de thans in leven zynde regenten ooyt eenige de minste moeyte te zullen aandoen ofte deselve tot eenige verantwoording of rekenschap trekken over hetgeen in dese laaste troubelen voorgevallen is, en het gedrag dat zy daarinne gehouden hebben, in selver voegen gelyk de Compagnie genereuslyk vergeven heeft al het groot ongelyk, dat haar is aangedaan, ook te zullen vergeeven en nimmermeer revengeeren wat zyn onderhoorige omtrend hem mogten hebben gepeceerd.

Art. 6.

De Sulthan verklaart en belooft voorts, dat hy tegenwoordig geene pretensie maakt, of nimmer maken zal, op het geheele eyland Madura, noch op de stranden door de Compagnie wettig beseeten werdende, ingevolge het contract tussehen Haar en den nu overleeden Soesoehoenang Pacoeboeana geslooten, den 18 May anno 1746, en dat niet alleen voor zig, maar ook voor zyne erfgenaamen, item dat hy, byaldien de Compagnie hem daartoe aansoek mogt komen te doen, deselve met alle zyne kragten en vermoogens zal byspringen en adsisteeren tegen alle desulke, die haar vyandelyk mogten koomen aan te tasten en te overvallen, in het vreedig bezit harer zeeprovincien, waarentegen zy weder aan Zyn Hoogheyt, soodra die reets weesentlyk aan deselve Compagnie zal hebben geleverd een jaar zyner landsproducten tegens de hieronder gefixeerde en vastgestelde pryzen zal doen uytkeeren de helft van de 20000 Spaanse realen, welke door haar wegens den afstand der strandregentschappen worden betaalt en soo vervolgens jaerlyx.

Art. 7.

In zelver voegen belooft en neemt den Sulthan aan, den presenten Soesoehoenang Pacoeboeana, hofhoudende tot Soeracarta Adiningrat, met alle zyne vermogens by te zullen springen, wanneer zulcx noodzakelyk mogt worden bevonden, en dat niet alleen den presenten vorst, maar ook alle die de Compagnie van tyd tot tyd mogt goedvinden daartoe te verkiesen, en uyt haren name het gebied in zyn

plaats komen te voeren, beyde tegens uytheemsche en binnenlandsche vyanden of rebellen.

Art. 8.

Al verder verbind den Sulthan zig om alle de in zyn land valende en vervoerbare producten aan de Compagnie te zullen leveren en doen leveren ofte aen de, haerent weegen ten dien eynde na de bovenlanden gesonden werdende inkoopers, te verkoopen en te leveren tegens sulke prysen als tot nog toe in gebruyk is geweest, te weeten:

Een coyang ryst van 28 picols, ieder van 130 r van rds. Hollands $8\frac{3}{4}$.

Een coyang groene catjang van 28 picols ieder van 130 r van rds. Hollands 25.

Een coyang witte bonen van 28 picols ieder van 130 r van rds. Hollands 16.

Een picol van 130 r ronde swarte peper en dubbeld geharpte, dito 5.

Een dito van dito swarte peper	en dito,	"	5.
" " " " lange "	" "	"	5.
" " " " Cardamom	" "	"	5.
" " " " Corianderzaat	" "	"	$3,43\frac{1}{2}$
" " " " finkelzaat	" "	"	6.
" " " " mostertzaad	" "	"	6.
" " " " indigo eerste soort	" "	"	78.6
" " " 128 r Cattoene garen, 1 soort L ^a . A.		"	40.
" " " " " " 2 " " B.		"	30.
" " " " " " 3 " " C.		"	20.
" " " " " " 4 " " D.		"	16.
" " " " " " 5 " " E.		"	10.
" " " " hartshoorn		"	1.30

Belovende daarenboven het zyne te zullen contribuieren en zyn gezag en autoriteyt te gebruyken, soo sulx noodig mogt worden geoordeelt, om de procure der voors. producten te melioreeren en een ruymen insaam en leverantie te besorgen, tot contentement der E. maatschappye en tot welzyn van zyne onderdanen, zig zoo omtrent de aanplanting als uytroeying schikkende na de begeerte van ged. Compagnie, die hem, dit geraden geoordeelt werdende, sulcx sal laten adverteeren en bekend maken.

Art. 9.

Eyndelyk worden hierby voor g'insereert en meede door Zyn Hoogheyd beswooren gehouden alle voorgaande contracten, verbintenissen en overeenkomsten, tusschen de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de vorsten van 't Mattarmse ryk, successive geslooten en aangegaan, speciaal die van den jaare 1705, 1733, 1743, 1746 en 1749, voor sooverre de poincten daarinne vervat met dit tractaat, waarin byaldien het tegen hoop en verwagting quam te gebeuren dat door den Sulthan Hamingcoeboeana ofte zyne successeurs in vervolg van tyd infractie wierde gemaakt en daartegen aangegaan, zal denzelve verstecken zyn en blyven van het geheele bezit der landen, provincien en districten thans aan hem als een leen afgestaan werdende, welke in sulk een onverhoopt geval tot de Compagnie zullen terugkeeren om over deselve in diervoegen te disponeeren als deselve na bevinding van zaken geraden oordeelen zullen.

Aldus gedaan, gecontracteert en b'eedigt in 's vorstens campement tot Gantie den 13 February anno 1755 (onderstond) 's Compagnies zegul gedrukt in rode lacque (en daarnevens getekent) N^r. Hartingh (lager) Ten bywesen van ons (getekent) Wm H.^k van Ossenberch, J.ⁿ J.^b Steenmulder, C^l. Donkel en Wm Fockens, secretaris. (In margine) vyf in rode lacque gedrukt cachetten en by ider van deselver getekend eenige Javaanse characters.

L.I. Kort verslag over Java's Noord-Oostkust door den Gouverneur Nic^s. Hartingh aan de Hooge Regering ingeleverd, dd. 1 November 1756.

Bulemboangan heeft veel wildernis en zal zig niet ligt in eenige zaken inwikkelen, hetzelve heeft tot schutsheer Gusti Agong van Baly.

Voor het rebellig *Malang* is onnoodig bedugting te hebben, schoon de pangerang Singosarie, egter in een deplorablen staat, nevens de gewesene regenten van Soerabaya sig daarin ophoudt.

Het daaraan grensende *Banger-Bangil* en Passarouang wordt dagelijks volkryker en op de laatste plaats is ons steenen fort byna klaar en dus daar niets te vreessen.

Sumanap is genoegzaam in fleur en wordt geregeerd door radcen Tommogong Tirta Nagara, een priester van zig zelfs, dog in huwelyk hebbende eene zuster van den pangerang Tjacra uyt de stam van Poelang Djiwa; maar geen kinderen daarby zynde; egter nog daar en in leven een zoon van den Aria Adicara, welke tegen den Madurees is gesneuveld en (is) de regte erf, de regent heeft hier den thol zelf en betaalt rigtig gelyk heden ook syn contigent.

Pamacassan regeert onder voogdy, nu een kleynzoon van den Madurees prins, genaamd Aria Adicara, oud circa seven jaren en brengt mede zyne pagtpenningen en leverantie wel op.

Te *Madura* heeft men den pangerang Sitja Diningrat, zwager van den Soesoehoenang, deselve geeft jaarlyks hulptroepen en mag wel voor de derde vorst van Java gerekend worden, schynt wel geintentioneert en is in deze tyden de Comp. al van veel dienst geweest, zynde ook daarvoor in den jare 1753 tien jaer agtereen van den opbreng van 10 000 Rds. aan pagtpenningen: enz. ontheft, met de leverantie van cadjang en oly gaat het tamelyk en al kreeg hy nog al eens Toeban of Lassum soude hetzelfde geen quaad kunnen, want de verdeeldheyd houdt dog wel de beste balans en soo wanneer hy maar wel behandeld werd is van desselfs uytspatting geen vrees en by versterf door zyne kinderen genoeg verdeeld.

Sourabaya wordt geregeerd door twee tommogongs welke het fortuyn van oorlog daarin heeft gevoerd, hetzelfde is één van de grootste regentschappen en heeft nu voor het eerst twee jaar 1000 lasten ryst voor niet opgebracht, dat een aansienlyke som en ook sooveel is als de regenten dragen kunnen, als hebbende de Comp. telkens al wat meer bedongen en buyten dat koopt het opperhoofd nog al tegen 20 Rds. een 3 á 400 lasten in, weshalven deze plaats wel mag worden in acht genomen en een kundig hoofd hebben.

Grissé, *Lumongang* en *Sidayoe* nemen ook extra aan en zullen haar volle contingent van 't jaar aan ryst leveren, item derselver hoofdgelden, principaal den regent van Sidayoe door ondersteuning van zyn vader den Madurees prins.

Toeban sal mede zyn ryst en Tjatjiasgelden wel voldoen; maar met *Lassum* zal 't zoo wat wesen, zynde dies regent heel lachicus en schraapzugtig en daardoor gantsch niet bemind, hebbende nu jongst zyn dalm sonder veel wederstand aan den vyand overgelaten; dog

alles is weer in rust, zyn houtleverantie tot Rembang gaat tamelyk en het hooftgeld heeft hy ook nog al opgebracht.

Rembang. Comps. timmerwerf is en blyft nog al aan den gang, schoon de boschnegoryen, soo al wat geleden hebben zeedert een ruymen tyd en de bosschen ook al wat kaal worden en ver te zoeken zyn, zoodat men wat à peu sal dienen te wandelen, gevende het dorp Paradessie ook veel zout en dus geen reden van klagen.

Joana met *Patty* en *Tjincalsewoe* brengen haar hoofdgelden op en leveren kleyn hout, edog met haar contingent van ryst is het slapjes, doordien die landen nu genoegsaam een jaar of tien het tooneel des oorlogs zyn geweest, het volk verloopen, enz. en dus is het ook eenigsints gesteld met *Japara*, *Coedoes* en *Damak* sullende egter de twee eersten dit jaar haar contingent van ryst leveren en het laatste of *Damak* circa 550 lasten, hebbende in geen zes jaar zooveel geleverd, vermits het door den rebel *Marta* di poera nevens *Grobogang*, *Warang* en *Seselo* voor een goed gedeelte is in possessie gehouden, en met het afsleepen van hout gaat het ook tamelyk.

Samarang het Hoofdcomptoir, met zyne dorpen *Torbaya*, *Goe-moelak*, *Caligawe*, *Limbrawa* en *Oeroet-dalangsche* volkeren, zyn heel volkryk, extra bebouwd en florisant, kunnende men nu gelyk het spreekwoord zegt, met een zak met geld naar *Soeracarta* alleenig gaan, daar men anders een heele comp. dragonders toe moest houden tot escorte van Comps. goederen; veel mag men daarvan toeschryven aan de goede en zagte regering van den Samarangs hoofdregent, welke familie zeer trouw schynt voor de Comp. en my niet vreemd voorkomt om die te protegeren, ja by occagie nog al zoo wat dessa's by het Samarangse te voegen als *Grogal* etc. om dus als onder het oog van den Gouverneur en een goed opzigt gelegen, ook in tyd van (noode) van wat tegenwigt te kunnen zyn.

Calivoengoe en *Candal* zyn in fleurigen staat en leveren haar contingent behoorlyk.

Batang komt weer wat op de been; dog gaat nog schoorvoetend en het kwynende *Paccalongan* schynt tot geen verhaal te kunnen komen, nothans doen de regent en de resident volgens gerugten al haar best; maar het is soodanig verwoest door de laatste invasie en agcering van onze campementen, welke mooi lang daar hebben huys gehouden, dat alle arbeid vooralsnog vrugteloos is en het volk voor

een groot gedeelte nog niet weerom en dan komt daarby de verder drukkende straffe van een misgewas, gelyk in a°. passato, wanneer er geen corl ryst is uytgekomen, ja gespyzigt heeft moeten worden van elders. Edog sal dit jaar, nog al buyten eygen mondbehoefsten een 150 lasten leveren, dus op goede hoope leef, dat het met deze plaatse wel weer sal lukken. Met *Ocloedjamme* is het ad idem gesteld, egter van het jaar wat beter; dog de Chinees kan er onmogelyk mede uyt, daarom stel ik, dat om remis sal moeten aankloppen, sullende boven een 50 lasten niet leveren, alzoo het laatste gesaay weder al op het veld is verbrand door de droogte, dog al om te probeeren, zal men heden een maand vroeger aan het bezaayen der velden gaan.

Pamalang wordt door den nieuwen regent heel opgebeurd en sal weinig aan zyn contingent manqueren.

Tagal en *Brebes* zyn van dit jaar de florissantheid zelve en derselver regenten seer arbeydszaam, gaven heden nog een revier om meer te kunnen beploegen (besproeyen?) soodat de Comp. desen jare geen manquement aan ryst hebben sal, als synde van dit jaar naar Batavia versonden 4163 lasten en tegen het voorjaar tot den afscheep gereed 15 á 1600 lasten, dat veel toe te schryven is, dat Uw UEdh. om fundamenteele reden in den gepasseerden jare de prys van dat product, nadat alvorens die hatelyke generalen inkoop almede uyt de wereld was, soo genereuslyk hebben gelieven te verhoogen van 10 Rds., waarvan de gemeene man naauwlyks 7 in handen kreeg, tot 20 Rds. per last, hetgeen ook van dat gewenscht effect is geweest, dat de arme boer hierdoor is geanimeert geworden om de rystprocure met een verdubbelden yver voort te zettén en landen te beplanten, welke jaar en dag hebben braak gelegen, sonder dat er een ploeg is ingestoken, nu ze zien dat de Comp haren arbeyd met soo een milden hand beloont.

En waarlyk HoogEd. Grootagtb. HH. schoon dese prys al vry aansienlyk is en eenige vermindering soude kunnen veelen, soo mag deselve nogthans vooreerst wel op dien voet gelaten worden om den boer, het land en ingezetenen uyt haar verarmden en bedrukten staat, waarin zy door den oorlog gedompeld zyn, eenigsints weder op te beuren en dan zoude men na verloop van 2 á 3 jaren, die kunnen fixeren tot op 15 Rds. per last, mits dan ook daarop gelaten wierde, sonder verdere verandering.

Nu overgaande tot de *bovenlanden* waaruyt de Comp. genoegzaam nooyt iets heeft gehad, sal het onnoodig zyn aan te halen, hoe weynig de Soesoehoenang over dezelve heeft te zeggen gehad, als zynde byna alle in vyands handen gelyk Uwe Exc. . . . in de maand April 1754 sulx in persoon heeft kunnen afleyden uyt den soberen en armoedigen staat, waarin die vorst genoegzaam sonder volk hier op Samarang verscheen, een waar blyk dat van hovelingen was ontbloot, zyn onderdanen verloopen, de klem van zyn regering kwyt en dus niet in staat zig zelfs te maintineren, ja, God beter 't myn opreyse aan dat hof de gekroonde naarheid zelve verbeelden, doordien de rebellen, ik meen Mancoeboemi en Maas Saïd alles tot sig lokten en hun onderdanig maakten, enfin in een deplorable omstandigheyt verseeerde hy, moetende zelfs het gras van zyn eigen paarden betalen en lag dus ook gedompeld in schulden, daar hy zig nu integendeel omstuwd ziet met een aansienlyken hofstoet en zelfs troupen te veld zendt.

Welke gezegde verandering (om niet te spreken in wat gesteltenis Java zig bevond toen ik over hetzelfde de regering aanvaarde, alzo de brieven van mynen predesesseur de Heer van Hohendorff daarvan sprekende getuygen zyn, zeggende ZEd. by deszelfs laatsten brief: „Wyl door myn swoegen, dog het hoofdarticul, den vrede, „mits de afkeerigheyt der wederspannelingen niet bereyken of ten „minste nog verre te zoeken schynt te wezen”) voornamentlyk mag en moet worden toegeschreven aan de generale omwenteling van zaken of Mancoeboemi's overkomst, waartoe Uwe Excellentie in den beginne heeft 'gelieven te employeren en aan hem af te zenden den zoogenaamden of geëntituleerden Turksen Hoge priester Saïd Ibrahim of Sarif Bazar, welke nogtans nadat Uwe Excellentie al van Samarang naar Batavia vertrokken was, onverrigter zaken is geretourneerd en Uwe Excellentie gevolgd om verslag van zyne commissie te doen en heylig water of bevelen van Mécha te gaan halen, zoodat deze besending vrugteloos nytgevallen zynde, de zaak in statu quo voor dien tyd bleef en Mancoeboemi vyand. Intusschen hield ik de correspondentie met hem en zyn schoonzoon, den nog zwervenden pangerang Mancoenagara alias Maas Saïd, toen met denzelven in vyandschap levende, aan om een van beyden in de belangen van de Comp. over te halen, totdat eyndelyk wanneer ik de moed al byna als had op-

gegeven, eerstgem. my of zendelingen van naam en half Java ver-
sogt in de maand Augustus, waartoe het myn vertrouweling de
bekende inlands kapitein Tollang by hem had gebragt en daarop,
nadat die, t. w. de koopman Breton en capitein Donkel, c. s. hem
gesonden waren en gerencontreert hadden in 't Sesolesche eene per-
soneele ontmoeting van my op Padagangang in de maand September.

Nauwelyks had ik de vryheid genomen hiervan en van het onthaal
der voors. afgezanten Uwe Excell. in alleryl kennis te geven, hoewel
maar by een particulier briefje, dat Uwe Exc. egter goedvond in
vergadering te produceren, zonder dat nog sulx 's Comps. wegen
had bedeed, uyt reeden (dat) bekend was, hoe ons Maas Saïd in
de vorige jaren om den tuyn had geleyd of UwEdh. schreven my
al reeds preleminaire poincten van contractatie voor, voordat dezelve
nog eens waren geïnformeert van den uytslag van mynen optogt,
die ik den 17en der gem. maand met een klein gezelschap derwaarts
ondernam en dat al op heel losse gronden, ja, ik mag wel zeggen,
niet zonder gevaar.

Het zal egter niet behoeven, hierby te reciteren myn wedervaren
en verrigtingen by denzelven, alsoo het dagregister daarvan aan
Uw HEdh. overgesonden ¹ overvloedig bewys geeft; maar sufficeieren
te zeggen, niet alleen dat die zyn geapplauderd en van dat succes
geweest, dat Mancoeboemi met de Comp. is geassopieerd en daar-
door vooreerst een stilstand van wapenen bedongen, schryvende my
de veldoverste Ossenberch op dit pas ook, dat er buiten de onder-
werping niets te doen was, als deffensief te ageren en maar zien te
bewaren wat we hadden, onaangesien onze aanzienlyke magt; maar
selfs ook dat Uw Edh. daarop de helft der Javase bovenlanden met
bewilliging van den presenten Soesoehoenang Pacoebocana, nadat ik
die mede daartoe alvorens had overgehaald aan den voorn. pangerang
Mancoeboemi hebben afgestaan en my unaniem gequalificeerd den-
selven daarover te huldigen tot Sulthan met den titul en naam van
Sulthan Haming Coeboeana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman
Sahidin Panatagama Kalifatollach, uyt name der regering, om 't welk
meer luyster by te zetten Haar HoogEd. my selfs daarenboven nog
uyt eygen motif hebben gehonoreert met den titul van plenipoten-

1. Zie boven n°. XLVIII.

tiaris, in welk character ik dan ook den 13 febr. 1755 't vredestractaat met dien prins gesloten en hem tot Sulthan gekroond heb, (blykens myn dagregister door UwEdh. goedgekeurd) zoo in opsigt van 't contract zelf als de daarin gemaakte verandering, welke de vorsten weder in hunnen vorigen luyster hersteld en by hare onderdanen ontzaggelyk maakt; want waarlyk HoogEd. HH. ik agt my verpligt het te moeten uyten, het waren articulen, die *te ver* gingen, men kwam daarmede aan de souvereyniteyt en benam hun de magt van leven en dood, daardoor zy hen in hunne regering absoluut moeten staande houden, ja wat meer is, men wilde zelfs dat de bovenlandsche regenten niet alleen met een en dezelfde betrekking als aan haren vorst den eed van getrouwheid aan de Comp. aflegden, maar daarenboven nog dat zy aan de ordres van de Comp. wanneer die met die van hunnen vorst strydig mogten wesen de preferentie gaven, 't geen ten eenemale tegens de gronden van de souvereyniteyt streed en ons, daar infractie in willende maken, notoirlyk gehaat maakt. Hierna zyn de landen verdeeld, egter niet sonder eenige moeyelykheden en disputen over en weer, die wel een geruymen tyd hebben stand gegrepen; dog door het goed beleid der ryksbsbestierders evenwel uyt den weg zyn geruymd, doende zig nu en dan nog wel eens kleyne geschilletjes, egter van geen naam of consequentie, tussen de negoryen op, maar die weten voorsz. ministers, radeen Adepatty Danoeredjo en den ouden Manco-prodjo schielyk te beslissen, alzoo zy elkander daarin verstaan en het algemeen welzyn beyden bedoelen, soodat men van derselver trouwe kan verzekerd zyn, ten minste heb ik geen reden van hen te suspicieren, noch ook de vorsten, want de Sulthan immers in den voorleden jare, toen zyn magt nog zoo gering was, geen moeyte heeft gespaard om nevens Comps. leger Soeria Coesoema te zoeken ten onder te brengen. Hy heeft gedaan wat mogelyk was, gelyk ook wy; maar is sulx ook ter contrarie uitgevallen en die rebel triumphant geweest in de ongelukkige acties van de capiteins Marquet en van de Poll in 't land van Damak en Blora, het is het fortuyn van wapenen en zoo men al eenige oorzaak zocht, ook gedeeltelyk te wyten aan de onvoorzigtigheid van den eersten en de al te groote furie van den laatsten officier zonder naar raadgeving te luysteren. Buyten en behalven dat zich onmogelyk ook alles immediaat zoo schielyk ten

voordeele heeft kunnen veranderen, alſchoon de ſulthan zig weder met de Comp. had vereenigd, gelyk dat doorgaans in zulke beginselen gaat, waarin ſig dan deze dan gene inconveniënten opdoen om de zaak naar zyn zin en welbehagen te kunnen dirigeren, ſchoon de begeerten nog zeer daartoe overhellen; want Saïd ſpeeldé met een leger van 1000 coppen den meester in de bovenlanden, die hy allen genoegſaam onder dwang nog had en de armoede was by de vorſten groot, niettegenſtaande de Soesochoenang's rekening hem was geremitteerd en dus uyt de wereld geholpen. Zy hadden geen andere inkomsten dan de 10000 Realen ſpaanſch, die hen jaarlyks voor den afstand der ſtranden wierden betaald en dat is nog wel haar grootste revenue, dus zy van weinig vermogen waren en daar konden zy om hun aanhang te doen accreſſeren onmogelyk dat geſag oefenen, hetwelk zy nu bezittende over hunne onderdanen exerceren, inſonderheyt de ſulthan, wyl die een hoop ongebonden en ruw volk commanderende hetzelfde zoowat peu à peu heeft moeten disciplineren en civilder doen worden.

Desselfs eygen zoon, de pangerang Adepatty Anom, dien hy by zyn opmarsch in den Mattaram, waarin zyn zeet genomen had, had achtergelaten, verſtrekte tot een groot impediment van zyne verdere personele vervolging van Maas Saïd, nu Soeria Coesoema, alſoo die in eene rasernye in de maand augustus zig absenteerde naar de Cadoe en aldaar eenige nadenkelyke beweging maakte quansuys onder schyn nu zyn volk te verſamelen, met verſcheyden menschen capot te maken en andere geweldenaryen meer te plegen, hetgeen Zyn Hoogh. zig zoo zeer ter herten nam, dat hy my daarop tot een mondgesprek op Salatiga inviteerde en na voorafgaande verſogte permissie om naar de Mattaram te mogen gaan, al ſchreyende over dit geval zyn excus maakte, opdat de Comp. dog geen wantrouwen in zyn perſoon mogt ſtellen, willende zelfs voor de gevolgen inſtaan en naar de Cadoe gaan, gelyk ook gegaan is, om zyn zoon wederspannig blyvende tot ſubmissie te brengen, hoewel het tot dit laatste niet is gekomen, dewyl hy ſig by aankomst van den vader voor desselfs voeten vernederd en de kinderlyke gehoorsaamheyt betoond heeft en ſig verders tot hiertoe wel gedragen. Soodat ik van het attachment van desen vorst aan de Comp. en zyne getrouwigheyt Uwe Excellentie wel soude durven en willen verſekering geven

Hoe kleyn dat die rebellige Saïd nu is, toonen myne successive advisen, insonderheyd de heden afgaande, daarvan ik zelf besteller ben, zoo duydelyk aan, dat ik deswegen geen verder verhaal zal doen, eenlyk my vermetende te zeggen, dat men rekenen mag het vuur van oorlog genoegsaam gesmoort en die ondragelyke lasten gecesseert te wesen en gedachte Saïd of Soeria Coesoema soo kragteloos gemaakt, dat weynig meer te dugten is en ik stel nevens 's vorsten volk en onse dragonders met eenige inlandsche soldaten te bedwingen; dog niet zoo of hy sal in 't aanstaande jaar nog al eens een kansje wagende, altyd evenwel als een partyganger hier of daar met rooven en branden een stroop kunnen doen en eenige occasie maken, hetgeen onmogelyk te beletten is, ten ware de hemel hem op eene wonderbare wyze willende straffen in onse handen deed vallen of anders uyt de wereld hielp, want inderdaad Hoog Ed. HH. Java is blykens de kaart te wyd uytgestrekt, heeft te veel ontoegankelyke gebergten, holen en spelonken, en buyten des is de enkele naam van pangerang, men swyge van de persoon zelfs, ook zoo gevreesd dat schoon men nog zoozeer den Javaan in een ander denkbeeld zoekt te brengen geen één strandregent die men nu al zeggen mogt, dat aan de Comp. behoort en oversulx met de vorsten niets te doen heeft, hem, sooals dit alles omstandig by de retroacta is te sien en by de kundigen ten overvloede bekend, ooyt assistentie sal bieden buyten soutien en onderschraging van 's Comps. magt, welke in 't begin myner regeering bestond in 2750 Europese en 3991 inlandsche dienaren, kostende jaarlyks *f* 1.396.216 en nu in 2310 Europeanen en 557 inlanders, soodat zy door deze vermindering nu in hare lasten bevoordeceld is eene aanzienlyke som van 726.929, waarby nog gerust durf stellen *f* 100.000, zoo voor de behartigde menagie in de verstrekking als andersints en ook voortaan boven hare ordinaire guarnisoenhoudingen in vergelyking van vorige jaren, de lasten heel dragelyk zullen zyn, als zynde dit jaar mede niets extra's in de legers afgeschreven, schoon egter het hinkend paard nog agteraan komt met de betaling van de saldo's der afgedankte inlanders, zynde daaronder die 15 à 16 jaren in dienst zyn geweest en 's jaarlyks vier maanden hebben laten staan, soodat die voorjarige ongelden nog al een mooi sommetje bedragen zullen en hen evenwel met regt niet wel onthouden kunnen worden.

Ziedaar dan HoogEd. HH. in waaragtigheid en gemoede Java's staat op het papier gebragt en denkt niet dat het te ligt hebbe gesteld; maar alles ruym en breed als een eerlyk dienaar overwogen; want de spargementen van dat de afgedankte militie zig by Saïd zoude gevoegd hebben zyn onwaaragtig en daarvan heb ik immers ter contrarie levendige blyken getoond met de overgesondenen in dit voorjaar, buyten dat verwyfde volkje en meest Javanen nergens byna meer nut toe was denkende met God, excepto een secours van 100 à 150 militairen voor de gestorvenen, het er wel mede te stellen zal wesen en dat Saïd niet ligt zoo magtig meer zal worden; maar wel hoe langer hoe kleynder. Levende ik selfs nog al op hoop, vermits hy nog al continueert met aansoek te doen, dat er bywylen door Godszegeen nog wel wat te doen zal zyn, dat dog wel het beste zoude wesen en waarop niet geslapen hebbe; maar alles zoo door het vrouwelyke als andersints aangewend, hoewel egter tot heden vrugteloos, want dan was alles gesmoord, daar sig tegenwoordig nu en dan gelyk jongst nog al weer een Cramat Tapa of heylige vertoonde in de Cadoe en Baggaleen, ja ook op Madura, welk gespuis Java van ouds al heel eygen is, insonderheit by troubele tyden en telkens diversie baart in onse desseyenen. Geageerd zal er in het voorjaar moeten worden of anders zyn rot zekerlyk meer accresseren zal, egter buyten bemoeyenis van de stranden, gelyk heden dit jaar ook geen in het veld zyn geweest als Maduresen en dan is het heel faciel voor de Comp.; want of men al zegt, wat is er aan de bovenlanden gelegen? neen! stranden en binnenlanden zyn aan elkander geënclaveerd en hebben nyt den anderen haar soutien en de een kan niet wel buyten den anderen.

Het is zeker, de armoede is groot, het geld als weggeveegd, dat niet te verwonderen is, als men nagaat, dat de oorlog nu circa 16 jaren heeft geregeert, de vorst gevlugt is, zyn schatten ten prooy der Chinesen gebleven, sodat er geen een plaats, zoo strand als bovenlandsregentschap is, die geen totale ruïne dikmalen heeft moeten ondergaan en naardien Java niets heeft om by te zetten als zyn producten, die nog maar medioere betaald worden en de strandpagten aan de Comp. zoo is het ligt te penetreren, dat er juist niet te groote rykdommen te vinden zullen wesen onder de ingesetenen, enfin daar valt niets meer te bedingen, maar wel toegevendheid te gebruyken;

de vorsten in haar luyster, dat er nog van overschiet, te laten en dus niet verder uyt te breyden, daar wy dog als maar een groote vertooning op het papier makende weynig aan hebben in vergelyking der uytgereykte schatten, ja, hoe minder gezag van de onzen, zoude ik my vermeeten te durven zeggen, het beste te weesen en dat als koopman te ageren en te blyven wel het voordeligste voor de maatschappy is, zynde de natie in zig zelfs wispelturig en door de menigte der princen al zeer tot rebellie genegen; want men niet met regt kan zeggen van Comps. eerste zeet af, dat Java ooyt 10 jaren vredig en rustig is geweest of van rebellen gesuyverd.

De negotie als Comps. bartader is zeedert eenige jaren nog al tamelyk geweest en het debiet uyt de pakhuysen vry meer als in vorige jaren, egter mag het geen extra naam hebben en dat komt omdat te dicht by Batavia ligt en alles door de smalle handelaars en Chineesje maat werd aangebragt en wat aansienlyk capitaal in amphioen hier 's jaars wordt verconsumeerd is onnoodig te repeteren, egter begint het met dies debiet wat schoorvoetend te gaan, 't geen wel wat toe te schryven is aan den hogen prys; dog wel principaal aan dat de vorsten geen liefhebbers er van zyn en op Madura byna in het geheel niet meer gebruykt wordt en dus schikt de gemeente zig naar hare hoofden te meer zy bespeuren anders in discredit raken en dan tot slot al wederom aan dat beste, ik meen gebrek, aan geld.

Met de pagten, mits de versogt wordende permissien worden geaccordeerd, zal het nog al zoo wat op den duur gaan; dog ik verbeeld my dat het beter was de regenten, pagters waren, ter oorsake het gedurende myne regering hier, daar (waar) deselve het geweest zyn, heel wel is gegaan, sonder dagelyxe klagten als met de baatsugtige Chineesen en de Javaan schynt dog liever, dat natuurlyk is, van zyn eygen gevilt te willen wesen als van andere natien geplaaagd en dit raisonnement is my al dikmalen in vroeger datum hier te voren gekomen.

Eyndelyk zoo zyn de fortificatien langs de geheele strand klaar en dat by vorigen bouwing al vry goedkoop, excepto Soerabaya, waaromtrent een kleyn dispuut is geresen, enz.

Ik hoope dat dese geringe aantekening gunstig zal mogen worden geconsidereerd, zoo betuyge met diepen eerbied te blyven, enz.

Samarang, 1 Nov. 1756.

(w. get.) N. Hartingh.

LII. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale Oost.-Ind. Comp. (HH. XVII).

Batavia, dd. 31 dec. 1757.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

De voorlooper (het schip) Blydorp, enz.

Java's Oostkust. Ingevolge het aan UEd. Hoogagtb. geadviseerde sub. ult°. december a°. preterito had men gemeend, dit voorjaar weder genoodzaakt te zullen wesen tegens Maas Saïd in de wapenen te moeten komen ten eynde hem tot het uysterste te brengen; maar na de terugkomst van den toen alhier aanwezende heer Gouverneur Hartingh tot Samarang, hebben de saeken zulk een gelukkigen keer genomen, dat dien rebel in 't zuyder gebergte geweken wesende en by een briefje ter vernedering, met ernst onder versekering egter van vriendschap, aangemaand, eyndelyk resolveerde zynen broeder Timor en eenen Pringalaya aan den Soesochoenang af te zenden, met verzoek, wanneer het niet mogelyk was dat Java, gelyk wel wenschte weder door een vorst alleen geregeerd wierde, gerust en stil mogt leven en tot onderhoud krygen de landen van Laro Matesse Cadoeang en Patjitan, waarop dezelve ten antwoord is gediend, dat de verdeeling der landen tusschen Zyn Hoogheid en den Sulthan voor eeuwig en dat verzoek wat groot was, dog dat men Cadoeang en Patjitan wel zoude kunnen passeren.

Intusschen zwoer gemelden Timor met 's vorsten ryksbestierder Radeen Adepaty Mancoprodja trouw aan den Soesochoenang, de Comp. en den Sulthan, dog in regard van den laatsten wat schoorvoetend, 't geen zyn broeder te verstaan gegeven wierde door hem te zullen moeten geschieden, wanneer men eensgezind de rust omhelzen en bevorderen wilde, ten welken eynde na vele consideratien over en wêr bepaald werd een t' zamenkomst twee uurtjes van Soeracarta met dies opperhoofd Abrahams, die gequalificeerd wierd den eed van vertrouwen aan den anderen te doen en Saïd's verzoek op te nemen, mits hy zig egter op Solo voor den vorst zoude moeten komen vernederen, invoege het eerste, terwyl bovengen. Timor op Souracarta als gyselaar agterbleef, gevolg genomen heeft in vriendelykheid en

met betuiging van Maas Saïd, dat het in waren ernst met de Comp. en den Soesoehoengang meende en voortaan met dezelve leven en sterven wilde; dog dat te zeer met angst bevangen was om zoo schielyk binnen Soeracarta te trekken, wyl 't leger in zyne nabyheid nog niet gedecampeerd was en zig daarby ook nog present bevond Sulthans zwager den Radeen Tommogong Prowirodiridja voor wien beschaamd was, willende met evengem. vorst niet gaarne te doen hebben; maar smeekte dat den Soesoehoengang hem een weynig buyten Soeracarta ontmoeten mogt, wanneer hy denzelven de vereyschte eerbied bewyzen zoude, ook dat daarna evenals de Pangerang van Madura op een stoel zitten, welke beyde articuls aan Zyn Hoogheits keuze gelaten wierden en ondertusschen het voorsz. leger van Cajoe Manu in Solo ingetrokken.

De Soesoehoengang zyn en ryks welvaren in agt nemende, heeft zig daartoe laten bewegen en buyten Soeracarta gezegde Saïd gaan ontmoeten, die zig toen aan desselfs voeten vernederd heeft en by provisie den eed van trouw gesworen, hebbende na gedane versekering dat hem geen quaad geschieden zoude, vervolgens mede naar Soeracarta gegaan met omtrent 500 koppen, latende 's anderendaags zyne moeder uyt het ontogankelyk gebergte halen en den eenigen, alleen nog by hem overgebleven Europees Staver, ten blyke zynere opregte welmeenendheid aan den Gouverneur overgeven, onder bede van pardon. Van dese onderwerping is terstond den Sulthan kennis gegeven, die daarmede wel te vrede was, mits dezelve op billyke voorwaarden geschiedde, om dewelke te treffen, de Heer Hartingh den 12en Maart op invitatie van den Soesoehoengang en Soeracarta's opperhoofd de ondercoopman Abrahams naar Salatiga vertrokken is en daags na zyne komst gerecipieert heeft den Soesoehoengang en de Ratoe, desselfs gemalin met circa 4000 menschen en een quart uur naderhand gen. Saïd nevens zyne vrouw (oudste dogter van den Sulthan, met een troep van ruym 400 koppen, zynde dese laatste in het eerste aboard zeer aangedaan en door den keizer niet te bewegen gewcest, tot het doen van enig verzoek; maar wierd 's anderendaags nevens den Soesoehoengang, de Ratoe en zyne vrouw by den Gouverneur ter maaltyd onthaald en dus vertrouwen geïnspireerd, 'twelk allengskens by hem wortel schoot, werdende toen den 17e der voorm. maand Maart bepaald om met den anderen in conferentie te treden,

't welk wanneer 's morgens alvorens tot encouragement naar usantie met gecommittcerden de geschenken ten hove en aan meerm. Saïd gesonden waren, effect sorteerde, willende de gesubmitteerde geen verzoek doen buyten 's Keyzers bevel, invoegen ook niet als op desselfs ordre deed; maar egter zoo exorbitant, dat Sulthans landen daarmede gemelleerd zynde, de Gouverneur hem door intelligible termen, daarvan diverteerde en den Keyzer denselven mede te verstaan gaf, dat immers Java verdeeld was en de stranden der Comps. eygendom, en wel wist hoe de bovenlanden gesteld waren, waardoor het dus eyndelyk soo verre bragten, dat tevreden was met 4000 tjatjas, gelegen in Cadoeang, Laro Matesse en 't Zuydgebergte. Zynde daarenboven op zyn deemoedige bede door den Soesoehoenang nadat hy aan denselven den Sulthan en Comp. op den Alcoran, den eed van trouwe gedaan heeft met belofte van op Solo te zullen blyven wonen, op ordinaire 's Keyzers dagen verschynen en 's vorsten ordre obedieren, vereerd met den titul van Pangerang Adepatty Mancoenagara, van welk een en ander Sulthans ryksbestierder Radeen Adepatty Danoeredia en majoor Donkel, mede derwaarts ontboden en present verstendigd zyn, ten fine de Tjatjas gelegen in de districten van laatstgem. Zyn Hoogheid tegens anderen uyt te wisselen, zooals dezelve thans reeds uytgewisseld zyn tot wederzyds genoeg.

Na deese submissie van evengem. Pangerang Adepatty Mancoenagara en door dat gelukkig evenement herstelde rust en vrede ten deesen eylande, waarover aldaar een algemeene dankdag is gecelebreert en met welke wy de eer hadden UwEd. Hoogagtb. den 15 April p°. onder presentatie der daarvan gewagende aparte Javasche brieven van 16 Febr. 10 en 29 Maart ¹ te feliciteren zyn vervolgens de campementen ingetrokken en alle trains inlandsche militairen uyt den dienst ontslagen, soodat nu in 't geheel cesseren en ophouden alle de trainslasten, die de Comp. jaarlyks sommen gelds quamen te kosten en nog het laatste jaar 175 $\frac{1}{2}$ hebben geabsorbeert / 353001. 18 ofte 353412. 9. 8 minder als 't jaar te voren, zynde de heer Hartingh in recompens der gedane depenses en uytgereykte correspondentiegelden, eer de zaken met dien prins nog zooverre door desselfs

1. Zie den brief onder 28 Maart in Verhandel. Bat. Genoots. Deel 12. bladz 239 uitgegev. te Batavia 1830.

goede directie gebragt waren, gepermitteerd op dezelve af te boeken een montant van / 6000. Voornoemde Pangerang gedraagt zig by continuatie wel en betoont de verschuldigde eerbied en obediëntie aan zynen vorst den Soesoehoenang, wiens hof en staat soowel als dat van den Sulthan zedert nog meer in volk en aansien is toege-
nomen. Beyde dese vorsten hebben met nadruk hunne armoede aan ons opengelegd en daarby vertoonend de beklagelyke toestand, waarin de bovenlanden door de verwoesting des oorlogs gebragt waren en dat er in de landschappen geen vierde part gevonden wierd, van de Tjatjas of huysgezinnen, welke er voor de troubles waren en hebben derhalve by reïteratie versogt tot haar onderhoud de inkomsten van de vogelnestklippen en Cadoesche tobak, welke wy daarin condescenderende op 't kragtig voorschryven van den Heer Gouverneur en om reden by desselfs aparte missive van 1 April ll. geciteerd aan dezelve hebben gecedeerd en afgestaan ten einde hen ook daardoor des te meer te verpligten tot een altoosdurend attachement aan de Comp.

Zynde den Regent van Madura Pangerang Adepatty Sitja-diningrat op desselfs gerenoveerde nadere instantie ingevolge secreet besluit van 25 Febr. deses jaars genomineert en aangesteld tot Wedono of opperregent over de om de Oost gelegen landen en regentschappen van Grissee of tot Lassum toe met speciale seclusie nogtans van de regentschappen Sourabaya, Sumanap en Pamacassan en dat alleen in zyn persoon, zonder over te gaan op desselfs familie. Insgelyks is den braven Tommogong Japara, eerste regent van Japara, mits hooge jaren zyne demissie verleend en gesuceedeerd door desselfs broederszoon Wiero Mantri met den naam van Tommogong Praxa Prodja

Cheribon uyt consideratie der slegte gewassen zedert 2 jaren en 't daarop gevolgd verloop van volk heeft men ten deesen comptoire geen ryst noeh pady laten inkoopen, nademaal genoegsame voorraad aan handen was en daarby dagelyks van Java sooveel particulier wierd aangebragt, dat met gerustheid het interdict tegens den uytvoer weder konde ingetrokken en dus den vervoer aan ieder gepermitteerd worden, gelyk dezelve gepermitteerd is. Zoodat de aanbrengh alleen heeft bestaan in 56 lasten ryst en 1240 bossen pady nevens maar eene matige quantiteit van 976937 @ coffyboonen, 790437 @ suyker, 15250 cattoene garen, 5000 indigo, 7875 peper, enz.

Op fundament van UwEd. H. missive van den 4en October 1756 hebben wy den particulieren uytvoer van cattoenc garens alhier doen verbieden en den handel daarin alleen aan de Comp. gereserveert gehouden, gelyk te sien is by onse reeds afgesonden resolutie van 14 Juny deses jaars

De in den jare 1752 tot regent van Limbangan aangesteld Radeen Ranga is vereerd met den titul en naam van Tommogong Wangsa Riedja.

Bantam, heeft deses jare tot ons groot genoegens uytgeleverd eene fraaye quantiteyt van 2197125 @ peeper ofte 941595 @ meer als het voorgaande jaar en geeft apparence van jaar tot jaar te zullen accesseren wyl de culture en propagatie van dat gewas mede redelyk begint op te nemen te Lampong Toelang Bawang na ons retablisement aldaar, enz.

Batavia, onder de Hoge regering, enz.

Van de *Jaccatrase* landen is 't nog onverkogte van 't land Tjiliengsie publicq opgeveylt en verkogt voor f18840, Tjinapper aan dies regent afgestaan voor f9600 en eenige kleine stukken boven Tangerang etc. tot f1344, waarmede nu al 't verkoopbare beneden 't gebergte aan den man geholpen is, dat sedert a^o 1750 te samen in Comps. cas gebragt heeft f164174 en waardoor de landen nu vry wat beter bebouwd worden als te voren, waarom dezelve benedenlanden ook ontheft zyn van de garen en indigo leverantie, die den opgezeten bezwaart en ligt verder af doet verloopen tot ongerief deser plaatse en vermindering van noodiger producten, zynde dit gemis weder driemaal te vinden uyt eene meerdere toedeeling aan de landen over het gebergte, het een en ander gespecificeert ter resol. van 20 September en 13 October.

De afgebragte producten bedragen dit jaar eene fraaie quantiteyt van 2615342 @ coffy, 96650 @ peper, 23380 @ gaaren, 9580 @ indigo en 72375 cureuma. De pepertuynen hebben inzonderheid geleden, door eene ongehoorde droogte tot dato deses, aan hetwelke men ook toeschryft eene droevige groote sterfte onder den inlander in diverse bovenlanden, gelyk mede te Bantam, hoewel de inlander wil dat het een gevolg zoude wesen van de aardbeving, welke men hier den 24 aug. gevoeld heeft, werdende al eenige duizenden opgeteld, welke dit schraal bevolkt land heeft moeten missen en woedt

die ziekte op sommige plaatsen nog seer sterk, hopende de goede God een aanhoudende regen gelieven te verleenen tot verfrissching der menschen en vrugtbareheid des lands

Vrye vaart en handel, de handelssocieteit op Sumatra's westkust ¹ is ingevolge Uw EdelHoogagtb. intentie vervallen verklaard en in dies plaatse de vrye vaart derwaarts geprojecteerd als in Nov. 1749 van Sinkel of het noordelykste van Baros af tot aan 't Zuidelykste van het Indrapoerse ryk en zoo reciproque met seclusie van alle vreemdelingen en verbod tegen 't bevaren harer plaatsen, blyvende alle soorten van doeken geëxcludeerd buyten die van de Comp. aangevoerd en gesjapt zullen worden met het merk van de Comp. reserverende den handel en overvoer herwaarts van goud en peper voor dezelve, vide besluit van 10 Juny.

Hoezeer wy ook met pakhuizen vol tin blyven zitten en de vaart op China door particulieren altoos voordeelig voor dese plaatse en Comps. belangen geagt is, heeft men egter om de energieke termen, waarvan Uw Ed.Hoogagtb. zig bedienen omtrent de directe hervatte vaart op China goedgedacht passen van hier naar Canton en Maccouw te weygeren, totdat men het goedvinden en de ordre Uwer Edh. daarover zal ontfangen hebben, werdende de reden eenigermate uytgebreyd ter besluit van 17 Juny.

Den 15en July is aan de reeders van drie vaartuygen geaccordeerd het varen naar de West van Indien, met suyker, arak en verder gepermitterde waren mits terug geen lynwaten aanvoerende, noch iets anders dat verboden is.

.

1. Deze handelssocieteit had op 12 aug. 1751 van de Hooge Regering octrooi verkregen voor den tyd van drie jaren; op 28 July 1755 kreeg deze societeit nog voor één jaar verlenging, en bleef bestaan tot 10 Juny 1757 toen zy door besluit der H. Reg. weder werd vernietigd en de zoogenaamde vrye vaart op Sumatra's Westkust weder werd opengesteld.

LIII. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van
Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O.-Ind. Comp.
(Heeren XVII).

Batavia, dd. 30 dec. 1758.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Onse nederige rescriptie, enz.

Java's Oostcust, van wegens den Sulthan Hamingcoeboeana syn in de jongstl. maand Nov. alhier in plegtige ambassade verschenen deszelfs ryksbestierder Radeen Adepatty Danoeredja, Radeen Tommogong Djajanagara, schoonzoon van gemelden vorst en den Radeen Tommogong Judanagara om over syne verheffing tot den throon aan de Comp. hulde te doen, invoegen genoteert staat ter onser resol. van den 6en der gesegde maand ten welken dage zy ceremonielyk ingehaald en ter publique audiente geadmitteerd zyn, overleverende den brief en medegebragte geschenken, welke met hunne depeche den 11en hujus na gewoonte gerecompenseert zyn. Zynde syn Hoogheits oudste zoon den Pangerang Adepatty Hamancoenagara overleden en in dies plaats gesuceedeert de jongste zoon Radeen Maas Soudara met den titul van Pangerang Adepatty Anom Hamancoenagara, soals dat reeds bedongen was toen gem. syn vader den troon beklom en nu nader versogt is, van wiens hoff sig in den beginne dezès jaars geabsenteert en uyt een misnoegen, dat hem jonkheitshalve het trouwen geweygert wierd, na den Soesoehoengang begeven heeft de zoon van den Pangerang Ronggo in naame Soemojudo welke egter aldaar agterhaald en ten eersten weder uytgeleverd is. Houdende den Pangerang Singosarie zig in 't Malangse stil en ofschoon de vorsten juist geen vrees voor hem hebben, soo is het nogthans bekend, dat de regent van dat district voorheen met denselven in eene goede intelligentie geleefd en als onder een deken gelegen heeft, alwaaromme hy niet te zeer te betrouwen is en best geoordeeld is het campementje tot Cadirie nog een tyd lang te laten continueren, te meer zulke personagien schoon sonder magt nogtans eene groote influentie hebben op 't gemeen, waarin pas het zaad van rebellie gesmoord is.

Den laatst rebelligen regent van Soerabaya Radeen Tomonggong

Sitjanagara heeft zig by den Sulthan onderworpen en is van Zyn Hoogheid aangenomen met toevoeging van 50 man en leeft dus met zyn zoon in de Mattaram, alwaar men hem, om reden geciteerd by Javase aparten brief van den 11en April, gelaten heeft niettegenstaande zyne herwaartzending reeds geordonneerd was by vroeger schryven van den 10 December 1757, zynde naar dat hof mede getransporteerd den in April van Ceylon gearriveerden Radeen Natacoesoema gewezen ryksbestierder van den overleden Soesoehoenang Pacoebocana.

In 't regentschap van Candal is mits het overlyden van den Tommogong Awanga, die geen posteriteyt dan eene dogter heeft nagelaten, weder tot regent onder denzelfden naam van Tommogong Awinga aangesteld desselfs broeder en Pepatty Ingabey Tirta Widjaja en den Grissees regent Tommogong Soeranagara, die op eene moorddadige wyse door een syner onderdanen van kant geholpen is, gesuccedeerd door zyn broeder Ingabey Astradryo onder den naam van Tommogong Astranagara.

Aan den buyten-Oosthoek deses eylands is in de maand May een kit, welk vaartuyg van Bancahoeloe naar Batavia gedestineerd zynde en door swaar weer de straat niet inkomen kunnende, bezuyden Java langs heeft moeten zeylen, ongelukkig op Lamadjang gestrand, 't volk van alles beroofd, haar vaartuyg verbrand, zy tot slaven gemaakt en naar Balembocengang overgebracht by wiens regent, Pangerang Patty Mancoeningrat, de Heer Hartingh voor twee Engelsche en 5 inlandsche matrozen wel hare vryheid, dog vooralsnog geene restitutie van goederen verworven heeft, niettegenstaande op dit laatste point is aangedrongen, synde bovendien nog een vaartuig aldaar, 't welk te Cheribon te huis behoorde, gespolicieerd en twee daarop bescheiden geweest zynde Europeese matrosen vermoord, hetwelk dien prins zegt door de zecroovers te zyn geschied en alhoewel zig dien kant uyt, veel van dat gespuys ophoudt, neemt sulx nogthans de suspicie niet weg, dat hy of de synen de handen daarin hebben gehad, alwaaron hem door gen. Gouverneur de novo is aangeschreven om niet alleen eens rond te zien of ook eenigen syner onderdanen daarin gemesleerd mogten zyn, en die in zoo een geval dan aan Zyn Ed. over te leveren; maar ook zendelingen van naam te zenden ter ontdekking hoe het daarmede eygentlyk en afmaking dezer zaak

gelegen zy, want om hem in dese tydsconjuncture by perseverante weygering om aan dat requisit te voldoen, te kastyden, schynt niet wel mogelyk, sonder eene formeele oorlogstoerusting en met dies schutsheer, Gusti Agong van Bali gebrouilleerd te raken en daarom te eer ongeraden, hoewel zig mede by denselven bevindt den in de Javase papieren van sedert a°. 1741 vermaarden Que Panjang of den Chineschen hoofdrebél.

Cheribon, heeft, enz.

De Sulthan Cheribon in February overleden zynde, is in desselfs plaats onder dien naam opgetreden, den by zyn testament benoemden Pangerang Aria Coesoema Radja, synde een zoon van den andersints daartoe in 1755 gedesigneerden Pangerang Aria Diridja, welke sig tot de regering te zwak kennende, daarvan vrywillig afstand heeft gedaan.

Bantam. De in a°. 1748 gedetroneerde en naar Amboina gerele-geerden Koning, vader van den presenten vorst dit jaar in zyne ballingschap overleden zynde, is desselfs lyk, van daar naar deze hoofdplaats en vervolgens naar Bantam getransporteerd en overgegeven aan voors. Syne Hoogheid den regerenden Koning.

LIV. De Gouverneur-Generaal Jacob Mossel en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der gen. Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 December 1759.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Onse nederige rescriptie met, enz.

Javq's Oostcust heeft onder het genot van eenen gezegenden vrede dezen jare 't volgende uytgeleverd:

5494 $\frac{1}{5}$	lasten of	ƒ 17596000	ryst,
165 $\frac{5}{7}$	" " "	562000	groene kadjang,
50 $\frac{3}{10}$	" " "	180200	witte boonen,

- @ 22535 kattoen garen in zoort,
 „ 15145 swarte peper,
 „ 15400½ lange peper,
 „ 9162 cubebe,
 „ 1161121 zuyker,
 2820 indigo in zoort,
 „ 23 ruwe zyde,
 3 sloepen, 1 brigantyn, 2 champangs, 3 water cham-
 pangs, 1 tanjongpoera, 1 scheepsboot, 2 schuyten, 5 schouwen, 11
 dordtsche schouwetjes, voorts eene aansienlyke menigte houtwerken.

.
 Ter rescriptie op de door UwEdh. gevorderde elucidatie omtrent
 de zydeculture, berigten de ministers by missive van den 3 Sept.
 dat de Mooren, dit tot dit werk gediend hadden, reeds in 1753 van
 daar vertrokken waren en gebrek van volk is hunnes oordeels eene
 voorname reden om het weder beproeven van die fabriek afteraden,
 alzoo ieder district zyne inwoners voor de rystplanting en den houtkap
 noodwendig van doen heeft. De Indigo aan de stranden meenen de
 ministers dat allengskens zal toenemen, ten minste zy zouden er
 volgens brief van den 3 Sept. hunne uysterste best toe doen. De
 landen van Sumanap en Pasoeroeang, welke men in den beginne tot
 voortqueecking dier verfstoffe zeer bequaam oordeelde zyn naderhand
 van eenen gansch anderen aard bevonden; want de grond van Su-
 manap valt veel te droog, te zandig en te klippig, heeft daarenboven
 gebrek aan water en de Passoeroeangsche velden zyn wel vrugtbaarder,
 maar weder zoo schraal van inwoonders voorzien, dat zy naauwlyks
 toereyken tot het planten van ryst. Den prys van de Cardamon
 hebben wy tot meerder aanmoediging van den planter tot 12 Rds.
 het picol verhoogd, met ordre om daarvan alles, zoowel als de Cubebe
 aan de Comp. te leveren. Dog alle deze maatregelen tot vermeerde-
 ring van 's lands vrugten worden grootelyks teleurgesteld door de
 ongenecene sterfte onder de Javanen, die uyt de Jaccatrasche boven-
 landen in 't Cheribonsche overgeslagen, vervolgens de naburige land-
 schappen Banjoemaas en Bagaleen genoegsaam ontvolkt heeft, zooals
 de ministers by missive van den 26 Mey reeds vermelden.

De aanvoer van *ryst* is dezen jare, zoo met 's Comps. schepen, als
 door particulieren, zoo overvloedig geweest dat wy ter resolutie van

den 3 Aug. in ernstige overweging namen of de inkoopsprys, die om den door oorlog berooyden landman op te beuren, ter resol. van den 12 Aug. 1755 van f 24 tot f 48 't last verhoogd was, niet eenige vermindering konde veelen. Wy besloten toen na rype delibereatie om de ryst van de volgende leverantie op f 36 't last te stellen, waarop dezelve ook zonder verdere verandering zal blyven, latende nogtans aan 't oordeel van den Heer Gouverneur Hartingh om de zwarigheden, die zig tegen deze prysvermindering mogten opdoen ons voor te stellen. Dog wy hebben integendeel het genoegen gehad om by der Ministers missive van 11 Oct. verzekering te erlangen, dat die vermindering niet alleen geen hinderpalen zal ontmoeten, alzoo de prys nog voordeelig genoeg bleef; maar dat ook de Heer Gouverneur na het Mahometaansche feest Moeloet, met alle de regenten te Samarang deswegens zoude confereren en de zaak ten eynde brengen, gelyk met volkomen genoegen geschied is.

Ten aanzien van de *zuyker*, stonden wy aan de zuykermolenaars by missive van 13 April op hun verzoek toe om nog 1200 picols boven hun aandeel te mogen leveren; maar zedert is het gebrek te Batavia zoo groot geworden, dat men ordre heeft moeten stellen om drie of vier duizend kanassers langs Java in te koopen. Zedert is 't aandeel van Java in de leverantie, by ons besluit van den 18 Sept. bepaald op 8000 picols 's jaars, zullende eerste soort tegen $3\frac{1}{2}$ en de tweede tegen $2\frac{3}{4}$ Rds. betaald worden. In October hebben wy de cere gehad UwelEdh. toe te zenden de monsters *zyde* zoowel te Tagal als te Cheribon gereed en gesponnen, thans nemen wy de vryheid daaromtrent te berigten dat de Cheribonsche na de Chinesche, en de Tagalse na de Bengaalse methode is behandeld, met nedrig versoeck ons te willen bedeelelen, welke wyze van behandeling gepraefereerd en welke soorten 't meest voldoende in Nederland geoordeeld worden. De winsten en lasten van 't boekjaar 175 $\frac{7}{8}$ verthoonen eenen voordeeligen aanschyn; want daar de eerstgenoemde geklommen zyn tot f 432979: 6. — zyn de lasten maar 370646: 7. 8

Ten blyke dat dit Gouvernement te voren is geraakt. f 62332: 18. 8
enz.

Thans tot het aangrenzende *Cheribon* overgaande ontmoeten wy almede dezelfde beklaglyke sterfte onder de inwoonders, die in deze

bloeyende landstreek ruym zoo groote verwoesting als op Java heeft veroorzaakt

De prysvermindering van de ryst hadden wy op Cheribon ook betrekkelijk gemaakt; dog hierop antwoordde ons de resident, dat het hem onmogelyk was, die voor den gestelden prys van 15 Rds. 't last in te koopen, daarby voegende, gelyk de waarheid is, dat dit graan aan de Prinsen, volgens de contracten altyd tegen 16 Rds. betaald is

De verlegentheid om poederzuyker heeft ons genoodzaakt by de Cheribonsche molenaars, zoowel als by de Javasche ontzet te zoeken; wy ordonneerden ten dien eynde den 28 Aug. om daar twee of drie duyzend kanassers in te koopen, die ons ook wel te passe voldaan zyn. De quote van Cheribon in de jaarlykse leverantie is voorts by resol. van 18 Sept. op 5000 picols bepaald en de prys van de eerste soort op 3½ Rds. gesteld, gelaten

Bantam bevindt zig in diepe rust en 's vorsten vreedzamen aard laat geen twyfel over of dezelve zal onder 's Hemels zegen wel bestendig blyven. De uytwerksels daarvan hebben wy dezen jare door eene ryke peperleverantie ondervonden, zynde in dit afgeloopen jaar aangebragt 3104625 ₧ swarte en 1125 ₧ witte peper buyten nog 170000 metselsteen, 't geen de levering van 't voorleden jaar ruym 1000000 ₧ te boven gaat, enz.

Wy hebben ook hier evenals op Java en Cheribon het contingent van de zuykermolenaars vergroot en de leverantie bepaald op 3200 picols zuyker in 't jaar om de eerste soort tegen 4 en de tweede tegen 3½ Rds. te betalen.

Batavia

De *Bank* wier bestiering aan dezelfde commissarissen gelaten is, had ult°. December 1758 een capitaal van f 3553891:1.8, maar vertoonde ons den 23 October, dat zy door gebrek aan gelegentheyd om hun geld uyt te zetten, niet langer in staat konde blyven om aan de houders der bankactien de intresten te voldoen, waarop wy goedgevonden hebben geene renten van gelden, aan uytlandigen behoorende, te laten goed doen en voorts commissarissen omtrent de sommen, die zy op vaste goederen mogen schieten met andere collegien tot diergelyke beleeningen bevoegd, gelyk gesteld

De inzameling van *Producten* is niet te voordeelich geweest, alzo

de meeste districten door de sterfte zoodanig ontvolkt zyn, dat het getal der inwoneren niet toereykt om de peper, het cattoene garen en de indigo, die veel oppassens vereysschen naar behooren te bezorgen. Het berigt van den gecommiteerde over de zaken van den inlander toont aan, dat de leverantie bestaan heeft in 30687½ R peper, 3231 R indigo, 9107 R cattoen garen, 16812 kurkuma, 1804375 R koffyboonen en 16579 bossen padi *De vrye vaart en handel* hebben wy ter resolutie van 12 July ten aansien van den aanvoer van lywaten, dusdanig bepaald, dat onder den verboden aanbreng van witte gebleekte en ongebleekte blaauwe en roode gemeene lywaten ten aansien der Bengaalsche verstaan worden, Gumees Salempoeris, enz. Om de vrye handelaars des te beter kennis te doen krygen van de ordres ten hunnen opzigte van tyd tot tyd beraamd, heeft de Heer Gouv. Gener. dezelve van 1753, als wanneer de voorgaande verzameling eyndigt, byeenvergaderd, om by de vorige agter de passen gedrukt te worden

By onse eerbiedige rescriptie van den 15 October op Uw Edelhoogagtb. gerespecteerde van 10 en 20 October (vorigen jaar) hadden wy de eer UEdh. in 't korte te betoogen, wat wezentlyke voordeelen de Maats. altyd van den *zuykerhandel* genoten hebbe en nog werkelyk geniet. Wy meldden tegelyk hoe de HH. Riemsdyk en de Klerk benoemd waren om zig te informeren of de tegenwoordige inkoopspryzen, van de zuyker eenige vermindering konden lyden. Sedert hebben HunEd. (zie Resol. van 4 Dec.) van berigt gediend, waarby na eene korte vertooning van de pryzen, die in de voorleden en in deze eeuw betaald zyn, eene vergelyking volgt van de lasten, die eene suykermolen bevorens met degene, die zy thans moet dragen, vervolgens na aanhalinge, dat de tegenwoordige pryzen zedert den jare 1745 onveranderlyk gebleven zyn, betoogen HunEd. dat de Comp. niet als eerste en tweede soort aannemende en op de deugdzaamheid naauwkeurig gelet wordende nog negentig, nog zelfs hondert molens immer eenige belemmering zouden kunnen veroorzaken, daarbyvoegende dat hunnes oordeels de pryzen alomme op den ouden voet behoorden te blyven en dat men te Batavia gerust met de acceptatie konde voortgaan, alzoo niet boven de gegiste quantiteyt van 8000000 R zoude inkomen, daar de jongste cysschen tot 10841800 R poeder en 839400 R kandyzuyker gelopen hebben, schoon de mo-

lenaars staande houden, dat zy 9475000 kunnen leveren. Hoe onge-
meene verduuring na den Chineschen opstand in alles gevolgd zy,
kunnen UEdh. alleen hieruit opmaken, dat daar een buffel bevorens
voor 6, 7 of 7½, één roede brandhout voor 2 Rds. verkogt wierd en
het dagloon van een Javaanschen huurling maar twee stuyvers be-
droeg, thans voor zulk eenen nu tot 5 stuyvers en meer, voor een
goeden buffel 13 tot 15, voor één roede brandhout 4 Rds. moeten
uytgeschoten worden, daarby komende, dat de Javasche oorlog en
vooral de Bantamsche opstand van 1751, gevoegd by de sterfte
onder de Jaccatrasche inwooners, het dagloon der gemeene werkluynen
van 6 tot 7 stuyvers hebben doen steigeren. De gezamentlyke leden
oordeelden dus, dat de pryzen, zooals ze thans zyn behoorden te
blyven, buyten den Heer Directeur-Generaal 1.

LV. Compendium der voornaamste civile wetten en gewoon-
tens, waarna de Mahometanen zig in het decideren der
onder hen opkomende verschillen reguleren, ten opsigte
van de successien, erf- en besterfenissen, item hunnen
huwelyken en egtscheydingen, byeenverzameld uyt het
Mahometaanse wetboek, volgens de opgave der Priesters
en inlandsche Hoofden, om onderhouden te werden, daar
en zoo het behoort. — Geaprobeert in Rade van India
den 25sten Maart, anno 1760, gedrukt te Batavia, bij
's Comps. drukker C. C. Kenhard (een exemplaar in
Deel I, Batavia overgek. brieven en papieren in 1761,
blad. 268. Ryks-Archief.

De eerste titel, betreffende het point van successie, mitsgaders
alle verdere erfenissen en besterfenissen, articul I tot en met artic.
LXIII, is later by besluit van den Gouverneur-Generaal, Ld. burg-

1. De Generale missive 31 Dec. 1760 bevat over Java e. a. niets byzonders, dan
alleen het berigt, dat de Baron Joh. Andries van Hohendorff, ord. raad. v. Indic op
30 Nov. 1760 was overleden.

graaf du Bus de Gisignies, dd. Tjipannas 3 Aug. 1828, n°. 29, gerenoveerd en gedrukt te vinden in het Staatsblad van Neerl. Indie 1828, n°. 55.

De *tweede titul*, houdende observatien by of omtrent den huwelyken staat, (art. LXIV tot CII), bevat voorschriften vóór, gedurende en by ontbinding van het huwelyk in acht te nemen.

Van deze beide titels, die te zamen het bovengen. compendium uitmaken, is, zooals gezegd is, één gedrukt exemplaar in het Ryksarchief; zy zyn echter te volumineus om hier te worden opgenomen.

LVI. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van de Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O.-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 17 Oct. 1761.

WelEdele Hoogagtb., enz.

Wanneer wy by het vertrek van het naschip Vredestein de eere hadden onse laatste eerbiedige van den 29/30 April aan UwEdh. te richten, had men nog weynig gedachten van de aanmerkelyke veranderingen, die kort daarna onder de Indiasche regering zyn voorgevallen, want of wel in den Heer Generaal Mossel door zyne langdurige en qnyende ziekte eene zichtbare afneming van lichaamskrachten bespeurd wierd, vleide men zig egter nog met de hope, dat Z. Exc. die door de kracht zynere constitutie, meermalen gevaarlyke toevallen ontworsteld was, ook deze laatste ziekte wel zoude te boven komen. Dog het heeft den Almagtigen anders bchaagd, de quaal verslimmerde in de maand Mey soodanig en de krachten waren dermate nytgeput, dat Z. Exc. in den nacht tussehen den 14den en 15den dier maand, het sterfelyke met de eeuwigheid verwisselde en 4 dagen daarna met dezelfde plegtigheden, die by de lykstatie van wylen den Heer Generaal van Imhoff in acht genomen zyn ter aarde besteld wierd. De eerst ondergeteekende (van de Parra) van dit sterfgeval rapport ontvangen hebbende, liet terstond de acht presente leden van de Ifooge Tafel convoceren en ingevolge de permanente ordre en op de geëerde approbatie UwerEd. Hoogagtb. tot de ver-

kiezing van eenen nieuwen Gouverneur Generl. te treden, welke dan ook allen des ochtends te 8 ure ter gewoonlyke plaatse byeengekomen zynde en den ced op de verkiezing van een Gouverneur-Generl. beraamd, afgelegd hebbende is de keuse met eenparigheid van stemmen gevallen op den eersten Raad en Directeur-Generaal van der Parra. Hoezeer dit blyk van genegtheit en vertrouwen in den persoon en geringe capaciteyt van den eerstgetceekende, gesteld by hem de grootste gevoeligheid en erkenenis moest veroorzaken, hoezeer zoo eene eenparige verkiezing gevoegd by de onverdiende gunsten, waarmede het UwEdh. behaagd heeft hem van tyd tot tyd, inzonderheid na zyne aanstelling tot Directeur-Generaal te vereeren, hem animeerde en als het ware verplichtte tot de acceptatie van die aanzienlyke waardigheid zal het UwEdh. echter niet vreemd sehynen, dat hy uyt aanmerking van de zorgelyke en pericliteerende gesteldheyd van 's Comps. belangen omtrent de acceptatie dier hoogwichtige waardigheid in den beginne eenigsints geaarseld heeft; want werwaards men zyne oogen wende *atomme is de staat der Nederlandsche bezittingen in vergelyking van de vorige florissante tyden dermate gynnende en vervallen, dat de enkele overdenking daarvan, iemand, hoe gehard ook, in een kommerlyk gepeyns over het toekomende moet storten.* Vestigen wy onse aandacht op Ceylon, wy vinden dat dierbare kleynood van 's Comps. bezittingen door eenen swaren opstand der Cingalezen, gestyfd door het Candiasche hof en andere verborgen vyanden, in zulk eene gevaarlyke gesteldheyd, dat 's Comps belangen aldaar, zonder den kragtadigen bystand des Allerhoogsten in 't blykbaarste gevaar ingewikkeld zyn, in zooverre zelf, dat de herstelling van zaken in jaren verloops zal moeten gezocht worden.

De bekommering moest ten dien opzigte nog grooter worden, omdat de machteloose staat van 's Comps. land- en zeemagt, die te dier tyd in en rondom Batavia uyt weynig meer dan 1300 soldaten en nog geen 600 matrosen bestond, ons volstrekt buyten staat stelde de minste hulp aan dat gouvernement te besorgen om niet te spreken van de ruineuse en schier desperate gevolgen, die eene onverhoopte onlust op andere plaatsen ontstaan noodwendig soude na zich slepen.

Voegt met hierby nog de bekommerlyke gesteldheid van de Bengaalse directie en overdenkt men de aanmerkelyke verliezen, die de maatschappy door gestadige concussien en door 't ruineren van haren

handel in alle artikulen zedert eenige jaren herwaarts heeft moeten ondergaan, met eene rechtmatige beduchtheid, dat onse bekende mededingers by het verder slagen hunner ondernemingen nog wel eens onze totale opbraak konden te weeg brengen, men zal zich ligtelyk kunnen overtuigen, dat de bedenkingen by den eerstonderget. omtrent de aanvaarding van 't generaalschap ten volle gegrond waren

LVII. *Memorie* opgesteld door den Heer Nic. Hartingh als aftredend Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostcust, voor zyn vervanger en opvolger den Heer W. H. van Ossenbergh, dd. Samarang, 26 October 1761. — (uittreksel).

Mijnheer! Het bestier dat UwEd.gestr. heden overgeve is niet alleen van eene groote uytgestrektheyd en al vry wat laborieus, maar ook niet minder voordeelig en ten hoogsten noodzakelyk voor de generale maatschappij, als zynde de koornschuur en houtwerf, kunnende de Comp. buyten dit gezeegend landt niet wel bestaan 't geen meer als eens gebleeken is en nog jongst over weynige jaren, toen er byna op India's hoofdplaats geen ryst meer in de pakhuizen was, om aan den soldaat en matroos te verstrekken, mits den aanhoudenden oorlog alhier, hoe nu de Comp. aan dit conquest gekomen is en haar eerste zitplaats genomen heeft tot Grissee en Toeban is by de historie zoo wel als de reysbeschryvingen te vinden en dus overtollig hiermede te deelen. maar zal my alleenlyk houden aan datgeen 't welk na myne gedagten eenigsints UwEd. van nut zoude wesen en strekken kunnen tot rigtsnoer en speculatie, ten minste tot een wegwyzers of opheldering der gesteldheid van den dienst en de verbintenisse der landen en op wat wyze men onder Godes Zegen, het hier zoude kunnen en mogen op den duur gaande houden ten winste van de maatschappij; want buyten dat Java niet te ontbeeren is, gelyk ik zooeven zeyde, kan hetzelfde nog wel een aanzienlyk voordeel opwerpen, zoolang het by de thans erlangde algemeene vrede geconserveerd werd, daar het in tegendeel by de minste ruptuur immediaat schatten wegsleept en de Heeren meesters

ook gants niet duyster te kennen geven, by brieven van 10 Oct. 1754, onder betuyging dat het op zoo'n voet niet langer uyt te houden was. In wat toestand van zaken ik nu dit Gouvernement a°. 1754 heb aanvaard, zonder cenige de minste schyn van „memorie tot naricht" door swakke gesteldheyd van den Heer van Hohendorff, heb ik tydig genoeg ondervonden, want behalven (dat) gemelde Heer by zyn laatsten brief betuygde, dat de vrede nog verre te zoeken was, gelyk ook gebleken is, was alles in verval, zoo in de huys-houding en discipline, die slegt en bedorven was, de vyand was genoegzaam meester in het veld, de vorst of Soesoehoenang als opgeslooten en onmagtig zonder geld en volk; de Comp. moest als men alles byeen rekent, 10 tonnen 's jaars aan lasten dragen en dit schoone land wierd door den kryg verwoest en zoodanig geteysterd, dat het nog thans de naweëen gevoelt en wel eenige jaren nog zal gevoelen. De negotie-boeken stonden drie jaren ten agteren, de zoldy boeken mede drie jaren en met de inlandse soldyen vier jaren. Welk een onverwagten en gelukkigen keer egter de zaaken genomen hebben zal UwEd. duydelyk consteren uyt myne successive aparte brieven en wel insonderheid uyt myne aanteekening gehouden by myne eerste ontmoeting van den prins Mancoeboemi ¹ nu Sultan van de Mattemram, 't geen ik niet zonder levensgevaar en onder 't gezigt van ontbloote pieken ondernomen heb, waaraan ik my niet gaarne weder zoude willen exponneren, als mede uyt myn ampel dagregister en notitien van de verdeeling der landen, waarby de Soesoehoenang de helft der bovenlanden afstond, waarover de gemelde prins als vorst gchuldigd wierd, aan welke papieren ik my korthedshalve refererende alleenlyk zegge, dat dus de verdeeldheid van Java's ryk gevonden is en de Comp. al in heel vaste schoenen staat, gelyk tot heden blykt, in weerwil van raysonnementen van veelen die vaststelden, dat het niet gaan konde en de verdeeling geen plaats zoude kunnen vinden.

Het is zeker dat de vrede tot prejuditie van eens Gouverneurs beurs strekt, dog eygen lof stinkende zal ik my overzulk hier niet verder inlaaten; maar my vergenoegen, dat de Heeren Mayores my hebben bedankt en ik nevens haar Hoogagt. denk niets als myn

1. Zie n°. XLVIII.

pligt te hebben gedaan, gelyk het een eerlievend dienaar betaamt. In die hoedanigheid zal ik van de plaatsen zoo in de nabyheid gelegen als andere onder Uw Edelgestr. ressort behoorende eene ampele omschryving maken en daarna van de bovenlanden onder de vorsten.

Thans een begin makende met de eylanden van Baly, die in de kaarten bekend zyn, en welke ik eenlyk aanhale, omdat er tussehen die en Java nog al een tamelyken handel is en die vaartuigen ook alom wel eene visitatie mogen ondergaan, zoo om de amphioen als speceryen, die zy schoon het laatste in geen abundantie, egter zoo men wil nog al eenige nooten aanbrengeu; ryst geven die eylanden zooveel als benoodigd hebben en wel iets meer, dog haar grootste force bestaat in den overvoer van slaven naar Batavia.

Die keurvorstjes oorlogen doorgaans tegen elkander en zyn dus niet veel te dugten buyten en behalven zoude men haar des noods met eene goede gearmeerde chialoup of drie kunnen insluyten als geen vaartuygen van defensie hebbende.

Balamboeang-an, de uysterste Oostelyke hoek van het eyland Java, heeft tot haren beschutsheer het Balys koningje Gusti Agong, heeft veel wildernissen en geeft egter ryst en wat vogelnestjes; maar eene posthouding, waarover al bedenkingen zyn gevallen agt ik onnoodig en de kosten zouden naar myne gedagten verloren wezen, buyten des houdt de inlander zich stil. Hieraan grenzen de districten *Lamadjang* en *Malang* landwaerts in gelegen, vol gebergten en valleyen, waarin hunnen zetel hebben de nazaten en overblyfsels van den berugten Balier Soerapatty, die den Commissaris Taek met zyn gevolg heeft omgebracht. Wie dezelve geweest is, van wat afkomst en hoe tot de rebellie geraakt, deswege gedraag ik my aan de historyen daarvan zoo by Valentyn als elders te vinden.

Het grootste hoofd of stambouder hieronder voert den certitul van Radeen Wiranagara, aan dewelke zoowel als aan desselfs familien al over jaren te vergeefs by de Comp. vertooning en aanzoek is gedaan om aan de hand te komen, maar wat moeite men ook aanwend, kan alles niet helpen, blyvende by hunnen ouden deun; wanneer de broeder van Soerapatty anders ook wel genaamd Maas Brahim, die tegen woordhouding aan naar Ceylon verbannen en al lang dood is, niet weder werd gezonden, willen zy aan alle onze voorstellingen geen oor leenen, schoon dat zy zich stil houden, ja ook nog al een

man of tien geven tot de gemeene werken van 's Comps fortres op Passourouang; maar zyn mits de hooien en klippen door de Euro-pesche magt niet te verneestelen en de inlander schynt er geen appetyt toe te hebben, als wel schynende het te willen tot een waarborghouder 't geen men te meer moet denken, omdat zy zich altoos by de minste muitery voegen.

De prins *Singosarie* halve broeder van den Sulthan en oom van den Soesoehoenang onthoudt zich daarmede in een armoedigen staat, om dewelke van daar te lokken is alle aangewende moeyte zonder vrugt geweest; doch hy belooft echter zich stil te houden en schynt zyn lot van den tyd aftewachten, 'tgeen dan ook nog wel eens een doornheg in Java's thuyn kan worden en dierhalven heeft die hoek toezigt noodig.

De volgende strandplaatsen; waarvan de Comp. heer en meester is, bestaan in:

Banger waarvan hoofd is de Ingabey Djajalana, zynde wel een klein plaatsje; dog nog al wel geleege en brengt aan de Comp. op 8 coyangs ryst voor niet, 6 picols wax en aan tholl Rds. Holl. 300 's jaars.

Passourouang waar heden een goed steenen fort ligt en als Commandant den Capitain Hogewitz, zynde de regent of Tommongong Niti Nagara, groeit aan in magt en volk, levert aan de Comp. 's jaarlyks 60 coyangs ryst voor niet en aan Calangsgeld Rds. Holl. 42.24, doende de thol 's jaars 375 Rds. Holl. Ik stel dat daar of daaromtrent, alzoo er alles welig groeit, nog wel eene indigo-makery zoude aan te leggen zyn, dog dit zal zoowat langamerhand moeten geschieden; want andersints zoude de inlander die dog van alle nieuwigheden eene aversie heeft, daardoor maar verlopen, ten minste, gezegde Commandant heeft eene goede hoop daartoe gegeven en men maakt reeds daar een begin mede.

Bangil is een klein district, daar als hoofd is de Ingabey Brodjo Joedo en levert eenlyk 's jaars 10 Coyangs ryst voor niet en de tol doet Rds. Holl. 525 's jaars en aan Calangsgeld Rds. 45.

Sourabaya is een van de vermaardste en grootste districten van geheel Java zynde dies grootte en aanzien omstandig beschreven by de memorie van den Heer de Klerk van den jare 1743 hier ter secretarye in copia berustende, waaraan ik my gedrage en mag met

regt gehouden worden voor de balanshouding van den geheelen Oosthoek en een evenwigt tegen het eyland Madura en alwaar de Comp. altoos het meeste spels gehad heeft, mogende dus altoos wel een bequaam en Java's kundig hoofd hebben, gelyk heden daar ligt de opperkoopman de Ed. Coorts als gezaghebber van den Oosthoek, zynde de fortificatiewerken daar mede altemaal nieuw en in een goeden staat van defensie. Ook is daar by de gedane visite van Z. Ex. van Imhoff (L. M.) opgerigt een raad van justitie, die myns bedunkens egter wel geëxuseerd konde blyven en de delinquenten met de stukken ten hunnen laste als in vorige tyden naar Samarang worden gezonden en dat nog al wat zoude uytwinnen.

De praesente regenten zyn de Tommongongs Tjandra Nagara en Djaja Dirana, voor welkers laatstgemelde zoon de survivance van het regentschap verzogt en door Haar Hoog Edelh. geaccordeerd is, volgens aparte missive dd. 28 dec. 1759; zy zyn halve broeders en beyde voorheen mantris of kleine bediendens, dog door de fortuyn van oorlog groot geworden in den jare 1752 mits de rebellie van den toenmaligen regent Sitja Nagara, die voorgaf dat hem het regentschap alleen beloofd was, schoon men egter een bovenlandse Radeen daarin plaatste.

Waarom de voorjarige regenten de een naar Ceylon verbannen en de ander in den jare 1749 afgezet is, weet ik niet en kan ook niet penetreren, halende dit eenlyk maar aan als UwEd.gestr. die stoffe eens leest of daarover raisonneert, om UEd. een idëe te geven, hiedanig men het hier al niet begrepen heeft.

De regenten zyn hupsche lieden en waarvoor, zoo lang wel tracteerd worden, niets te vreesen is, schoon de inwoonders doorgaans daar al wat kreegelig zyn, als eenigsints verbasterd naar het Balysche en Maduresche en alligt naar verandering haken, altoos tot prejuditie van de Comp. geen wonder, want dat district heeft zooveel als dragen kan, dewyl niet alleen voor niet levert 's jaars 1000 Coyangs ryst, hun successivelyk opgelegd en benoodigd zynde, zoo koopt het opperhoofd nog wel 2 à 300 Coyangs bovendien in en thans ook 16 picols cattoene garen, egter zonder bemoeienisse der regenten; de tollën doen 's jaars 10275 Rds. Holl. en de calangs gelden Rds. 141.12. Ziedaar de importance van dat magtige landschap, dat wel 10000 ja wel meer weerbare mannen kan in de

wapenen brengen, dus het ten volle zeker is, dat weder het point van balanshouding voor twee regenten pleyt.

Nu zal ik overstappen naar het tegenoverliggende volkryk en vrugtbaare eyland Madura om in de aaneenschakeling te blyven.

Sumanap met desselfs eylandjes, waaronder Kangiång medereekene, dat wel eens opgenomen mogt worden of er ook iets te doen viel, wordt geregeerd, door den Radeen Tommagong Tirta Nagara, die van een priesterlyke afkomst zynde, door zyn huwelyk met eene vrouw, gesproten uyt de Sumanapse hoofd of stamfamilie Poelang Djiwa tot het regentschap gekomen is; dog de oorlog heeft daarmede veel toe gecontribueerd, hy is wat vadzig (aan) dat volk heel gemeen, egter tamelyk daar bemind.

Een van de zoonen van den regent is getrouwd met eene dogter van den prins van Madura, dat ook onder hen vriendschap baart.

Dit land is zeer volkryk en weer in volkomen bloey, schoon mede geteisterd is geworden door vuur en zwaard, het volk is voorheen voor dapper gehouden; dog hebben sig in den laetsten oorlog zeer lafhartig alomme gedragen, dat aan haar verwyftheyd, soowel als aan de slechte bestiering is toe te schryven, waaromtrent my aan de papieren gedraage; want die omwentelingen van regeringsform zeedert den jare 1737 en daaropgevolgde rampen willende beschryven zoude ik vervallen in een chaos van verdrietige stoffe.

De voorige regent, daar niets aan is, loopt hier nog in een priesterlyk habiet, zonder dat iemand agting voor hem heeft of kan hebben; maar daarentegen onthoud sich ook hier nog een broederszoon van hem onder den naam van Aria Adikara, wiens vader in den jare 1737 vermits de schranderste niet scheen, door onze derwaarts gezondene drie gecommiteerden van Woensel, Langelaar en de Haas dan wel eerder mag ik zeggen, door listigheid van den Radeen Ayoe Soera diningrat uyt dat bestier wierd gestooten, alles hier ter secretarye te vinden.

Deze schynt by de natie zeer bemind als wel de regte erfgenaam zynde. Ik heb ook gezorgd, dat de presente regent 's jaars hem wat geeft tot onderhoud. Hier loopen mede nog eenige mantries op regents verzoek van daar geroepen en schoon men omtrent die menschen geen zwaarigheid of vreesse behoeft te hebben, dient men diergelyken nog al in het oog te houden en byzonder by wylen van ontstentenis

van zaken; dit is ook de reeden, dat ik van hen mentie make, van hier krygt de Comp. 's jaars 80 cojangs groene cadjang 17500 kannen oly en 25 picols cattoene garen voor niet en de pagten doen Rds. Holl. 3375.

Hier ligt mede een fortje en de onderkoopman van Dollen als resident. Of hetzelfde daar wel noodig is meriteert zyne opmerking, schoon de Heeren Engelschen drie jaren achtereen (dog nu in de twee laatste jaren niet) uyt China en Europa komende daar zyn aangeweest, telkens wel met 3 à 4 schepen en gerieft met water en brandhout, enz. niettegenstaande zy zich stil hielden peylden zy de haven en loodden de gronden, dat hen egter verboden wierd. Ook hebben zy daar eens aan den wal gèbragt den broeder van den prins van Madura, voorheen door zynen vader, toen hy met de Comp. in oorlog was, met eene fraaye som van Spaansche realen als gyzeelaar met versook van assistentie tegen ons naar Bancoeloe gezonden, zynde een Engelsch Comptoir op de Westcüst (van Sumatra) schynende toch de Engelsche natie niets onbesorgd te laten; maar alles te willen proberen, schoon zy daarmede niets opgedaan hebben. Dit landschap manqueert eenlyk ryst en kan zich zelfs niet spyzen, maar krygt zyn toevoer van Java.

Pamacassang is onderhoorig aan den jongen regent Aria Adikara, maar tien jaren oud, dog onder voogdye van twee mantries of liever van zyne moeder, die eene dogter is van den prins van Madura. Desselfs vader was gespootten uyt het aloude geslacht van dat land en heel ongelukkig in den jare 1750 gesneuveld tegens eenen Tappa of heyligen, die dit geheele eyland ten ondersten boven gekeerd heeft.

Deze plaats brengt 's jaars aan de Comp. op 30 cojangs groene cadjang, 7500 kannen oly, 12 picols cattoene garen voor niet en aan tollen Rds. Holl. 1350, moet voor het meeste gedeelte ook zyn ryst van Java hebben.

Madura of het grootste gedeelte wordt geregeerd door den trouwen pangerang Sitja Diningrat, die de Comp. in den oorlog veel dienst gedaan heeft, is de oudste zoon van den berugten prins van Madura, die ons zooveel te doen gegeven heeft en vervolgens in ballingschap aan de Kaap gestorven is. Hy heeft gedurende zyns vaders rebellie zulk een politiquen rol gespeeld, dat hy daardoor het tooneel tot

zyne presente waardigheid geopend en den weg gebaad heeft, en die ook magtig is geworden, ampel beschreven by het rapport van den, by hen die alhier ter custe (zyn), zeer geagten en nog in waarde gehouden werdende Commissaris Veryssel (g.-g.) aan Haar Hoog Edelh. Deze prins praedomincert in schatten en huyster boven de vorsten en is van een goed naturel en zoo ik hem in dien tyd van 20 jaren gedurende welke ik een gemeenzame ommeegang met hem gehad heb, wel heb leeren kennen, niet te dugten of zal wel getrouw blyven, als hy maar wel en redelyk behandeld wordt en wy zelf maar niet het kalf in de oogen slaan, waaraan men al wel, God beeter't, de meeste troubelen mag toeschryven, ten minste op deze cust.

De natie is dapper en kan genoegzaam gehouden worden voor een schrik der Javanen, welk onderscheyd wy al bespeurd hebben in den jare 1599 toen wy op Arosbaya eenige Europeesen lieten sitten en slegt onthaald wierden, ook hebben zy zoowel in deese laatste als in voorige oorlogen betoond moed en couragie te hebben en zyn de Comp. ook al van veel dienst geweest en wel inzonderheid ten tyde van des presenten prinsen grootvader, vriend van de Comp., ik meen den berugten en trouwen Panumbahan en ik geloove zeeker hiermede het spel zoo schielyk nog niet zoude zyn meester geworden buyten de trouwe hulp van den tegenwoordigen prins en den bystand zynrer troepen.

Hy mag met regt een derde vorst genoemd worden als makende in magt ruym nyt een derde gedeelte van de balans en verdeeldheyd van Java. Edog omtrent de Madureeschen dient men wel tot een vast axioma te houden, dat men dezelve niet gebruikt als by d'ui-terste nood, nadien zy van een wreeden inborst zyn en volgens hunne maxime alomme waar zy komen gruwelyk grasseren en alles verwoesten. 's Prinsen zuster is getrouwd met den regerende Soesoc-hoenang, hy begint zyn jaren reeds te krygen en is reeds 50 gepasseert, heeft veel kinderen; dog maar twee zoons komen in consi-deratie als by hem zeer geliefd schynende, omtrent welker preferentie in de successie hy al lang in zyn hart heeft leggen malen; d'een is regent van Sidayoe, genaamd radeen Tommongong Soera Diningrat; de ander heet radeen Tommongong Nata Diningrat, de eerste is een goed slag van een man, dog zoo vif en schrandrer niet als de laatste,

die uyt de bemindste vrouw geboren is en een veritable Madurees, daar de eerste verwekt is by eene Javaansche vrouw.

Dit zal zeker by afsterven van den Vader spels geven en dus is er wel een cordaat en bekend hoofd in den Oosthoek noodig om ten eersten het beste te kiezen naar omstandigheid van zaken; want ik zoude my niet gaarne verder openlyk declareren over dese twee jonge hertogjes, eerstelyk omdat zy nog geen 30 jaren oud zyn, wanneer men eerst met grond over een Javaan en principaal over zulke Heertjes kan oordeelen en ten tweede omdat de papieren dikmaals in verkeerde handen vallen en gemeen worden. Het was zeker heylsaam, dat men daar weer drie hoofden konde hebben, als over Arosbaya, Balega en Sampan. Ook heeft de prins om zyn Ed. van het gesag van Soerabaya voor een zyners zoons, dat hy in het oog had, te diverteren, alzoo hy hetzelfde met onze troupen veroverd had in den jare 1753, voor den tyd van 10 jaren afslag gekregen van zyn jaarlyks geld in pagten, bedragende in 't geheel 100000 Rds. of 10000 Rds. 'sjaars. De tyd is al byna verstrecken en hy heeft my al dikwerf te kennen gegeven, dat praerogatief gaarne te willen behouden, 't geen egter een brokje is van aanzien, schoon ik hem wel eens by wyse van discours de onredelykheid van dat versoek voor ooggen gesteld heb, egter sustineer ik dat hy wel te vreden zou zyn, zoo hy de helft behield. De eenigste zwarigheid die hieromtrent resideert is, dat het altyd moeyelyk valt, by de orientaelsche vorsten inzonderheid iets te ontfangen en dan weder te moeten geven, schoon met de billykheid overeenkomende, het haart ten minste altyd gemelykheid. Om den titul van Panembahan zal hy zekerlyk aansoek doen, dog deze post zoowel als afslag van het geld mag hy, nadien hy van dit jaar naar Batavia gaat, by zyn Hoog Ed. zelf verzoeken en bepleyten. Zyn Ed. is ook Wedono of toetsiend opperregent van de districten van Lassum af tot Madura toe, enz. dog waarlyk wordt door alle regenten genoegzaam geëerd en gerespecteerd, ja, als aangebeden. Op Madura is ook een mooi hecht en sterk fortje met eene bezetting onder den vaandrig Kruythof, ligt wel wat ver van zee en heel difficiel om by insluiting by te springen, dog is egter aan gemelden prins al van veel nut en dienst geweest, vermits in het jaar 1750 met zak en pak, vrouwen en kinderen moest retireren voor den opgeworpen Tappa of heylige, waarvan ik reeds

in 't articul van Pamacassang gewaagd heb, die door den superstitieusen aard van 't volk meester van het eyland wierd, tot tyd en wyle of eene maand daarna, toen de prins met onze volkeren hem tegen trok en die heilige gevaldig door de onzen wierd voor den kop geschoten, waarna alles weder ten eersten in rust quam, zynde diergelyke historialen al heel gemeen op dit eyland als elders, byzonder in troubelen, dat UEd. by de retroacta wel zal te voren komen en waarvan de Bantamse oorlog ook kan tot getuigenis strekken.

Dit prinsdom levert aan de Comp. 's jaars 60 coyangs groene cadjang, 12000 kannen oly voor niet en nog voor het eerst dit jaar op myn aanzoek 20 picols cattoene garen voor contant. Uyt dit een en ander kan UEd. ligtelyk afleyden van wat nut en belang dit eylandje voor de Maat. is, geeft ryst in overvloed en kan meer als zichselfs bedruipen, waartoe de nieuw gemaakte waterleyding ja gegraven rivier veel goed aan doen.

Het eyland, *Labok* in de kaart bekend, egter door de wandeling genaamd *Baviaan* geeft niets, ligt circa drie myl buyten Madura en moet levensonderhoud van Java hebben. Desselfs hoofd komt 's jaarlyks op Samarang, voert den titul van Pangerang, om zich te vertoonen, brengt dan een 15 à 20 cattys vogelnestjes etc. tot geschenk, waartoe dient gehouden te worden om hem aan de subordinatie te houden en te weten wat er omgaat, waarvan ik thans overstap om vervolgens. . . (?) langs Java voort te gaan en kom eerst op:

Grissée, alwaar wy het eerst van allen een factor hebben gehad. Het ligt zeer gelegen tot den handel alsook tot den inzaam en afscheep en byaldien de bovenlanden weder toenemen, waardoor de negotie moet herleven, want het district in zich zelfs zegt niet veel, zal het zekerlyk ook wel accresseren gaande weg na rato van den afvoer langs de rivieren Solo, die door twee armen, een aan de Oosten een aan de Westkant van het eylandje Poulo Manara een uurtje van daar in zee loopt, zynde Grissée altoos voorheen de grootste koopstad van Java geweest.

Het grootste inconvenient egter dat die gelegen stad heeft, is, dat het water brak is en meest uit de rivier Sourabaya moet worden gehaald, onaangezien hier door de oude regenten een zeer grooten Telaga of grooten kom is gegraven en opgemetseld en waaruyt in

den droogen tyd de menschen het water halen; maar ik hoor egter deselve thans wat vervallen is.

Ik ben daar a°. 1746 de eerste resident geweest en heb het comptoir daar gestabilieerd, zynde door goede pakhuyzen ingeslooten als by forma van een hegt en sterk fortje, alzoo alle de zoo gemelde producten van Madura hier geleverd worden, alsmede de ryst van Lamongang, Sidayoe en die in de bovenlanden wordt ingekogt; hier ligt heden als resident de koopman van Suchtelen, die ook nu 64 picols cattoene garen inkoop en moet, dog dit is wat veel en 40 picols is wel en kan bestaan en geschieden zonder drukking van den inlander, te meer thans de prys verhoogd is; de regenten zyn hier, de Tommongong Tirta Diredja en Astra Nagara, leveren tegen 15 Rds. Holl. de Cojang, 160 Cojang ryst en brengen jaarlyks aan hoofdgeld op Rds. Holl. 487. 24 en de pagten sommen 's jaars 9750 Rds. Holl.

Lamongang ligt genoegzaam agter Grissé en grenst aan het Djipangsehe en het Cabolinkersche van Sourabaya, is een klein dog egter een soet plaatsje, bestaande altemaal uyt rystvelden, die mits het levendig water altoos of doorgaans geraden. In deze kleine omstreek is nog wel voor het contingent zoo het de Comp. benooidigd heeft 200 Coyangs meer in te koop en.

Hier is hoofd de Tommongong Woengso redjo, broeder van den eersten regent van Grissée, welke maagschap mede goed is om het evenwigt te houden; levert tegens den gestelden prys van 15 Rds. 250 Coyang ryst en aan hoofdgeld Rds. 162. 24.

Sidayoe werd bestierd gelyk gezegd is, door den zoon van den prins van Madura, genaamd Radeen Tommongong Soera diningrat is een dor land; dog de gehugten langs de rivier Solo gelegen, die nog al hoog oploopen, geven veel ryst, hier is voorheen veel negotie gedreven in zout by trocquering van ryst en kleedjes, inzonderheid toen de bovenlanden in fleur waren. . . . Het contingent van dit district bestaat in 200 Cojangs ryst voor contant, 325 Rds. aan hoofdgeld en de strandpagten bedragen 3000 Rds. Holl. en een pagt der boejongs of aardepotten ter somma van Rds. 1350.

Touban is een wyd uytgestrekt land, dog heuvel en boschagtig uytgezonderd de negoryen, die aan de rivier Solo uytkomen, hier is die voormalige groote marktplaats Prambang, welkers herstel almede afhangt van den verbeterden staat der bovenlanden, die, God beter't

in jaren nog niet tot haar verhaal zullen komen, hier is hoofd de Tommongong Rana Nagara een bejaard man, onnoozel, zeer gemeen tegen zyn volk; dog een goed soldaat, die dit district in handen van de Comp. gespeeld heeft en trouw gebleven is, heeft ook den vyand daaruyt gehouden, zoodat omtrent hem wel wat toegevendheid mag gebruikt worden. Hy levert tot Rembang 100 Cojangs ryst voor contant en 1000 picols swalpen voor Comps. timmerwerf, zyn tjatjas geld bedraagt 325 Rds. en de pagten doen 2250 Rds. 's jaars, ook wanneer het werk wat volhandig is, werd er nog al eens een chia-loup of pantjallang aangetimmerd en langs strand zyn voor het meeste gedeelte werven van kleene vaartuygen en marktjes van kleyn hout ter gerieving van deze cust en smalle handelaars.

Lassen schoon kleyn, is egter een soet districtje, hebbende voorheen altoos gestrekt tot onderhoud der ryksbestierders; dog nu mede onder de stranden gerekend, heeft als hoofd de oudste broeder van den Samarangs hoofdregent, den Tommongong Soera dipoera, een intrigant man, levert voor dit jaar eerst, in plaats van ryst, tot welkers cultuur het land niet veel byzonders is, een vaartuyg van 12 vadem voor niet en 1000 balken voor de werf voor 500 Rds. Spaans. De thollen doen Rds. Holl. 2100 en tjatjas Rds. 192.24. Hier is een uytgestrekt Chineesch kamp, mits die natie van hier een goede quantiteyt hout vervoert, schoon kleyn en van allerley soort, die die Bataviasehe houtmarkt uytmaken.

Hieraan grenst 's Comps. timmerwerf, ik meen: *Rembang* met de onderhoorige plaatsjes *Patjangkongang* 't geen aan tjatjas-geld opbrengt Rds. 48.36 en *Pala*. Over d'eerste is regent Ingabey Onggo Djojo, over de tweede Ingabey Setjo Patty en over de derde Rongo, brengen aan tjatja's-gelden op Rds. 86.12 en de thollen doen Rds. Holl. 1200 en 4 picols cattoene garen, die de resident moet inkooppen, dit is het ook al, dog moeten tot het afzetten der vaartuygen en andere heerediensten nog al wat volk geven voor eene tamelyke betaling. De Comp. heeft hier een steenen fort en de koopman Pauw ligt daar als resident. Deze werf, enz. (volgt beschryving der werkzaamheden). Het hout tot dien opbouw ten getale van 3000 zware balken of ik mag liever zeggen al wat men tot den opbouw noodig heeft, wordt geleverd uit de negoryen de Blandongers genaamd, overgezet: bosch- of houtdorpen. Het hout wordt daarin schraal, vermits men al lang

gekapt heeft, ja men is al in het Baloreesche district bezig 't geen veel werk baart om af te voeren.

Toeban heeft zeker fraayer bosschen alsmede Lassen; maar dan moet alles overzee aangebragt worden, dat zoo wat is voor den inlander, dus is het myns bedunkens best het op dezen voet zoo lang gaande te houden als het doenlyk is

Hier is mede een Chinees camp. Het dorpje Paradessie hier ook onder behoorende, levert wel de beste en grootste zoutkorl uyt. en brengt aan thollen op 960 Rds. De Comp. timmert hier al vry goedkoop alzo het hout byna geen geld kost . . .

Jonna voorheen een groote handel en smokkelplaats der overwalders, die zich hier sterk ophielden, als tamelyk geriefd kunnende worden van ryst, die daarheen in eene goede quantiteyt uyt de landen Seselo, Waron en Patty door een binnenwater, die deze plaatsen bespoeld, werd afgevoerd.

Hier is nu een nieuw fortje en als resident de onderkoopman Binkhorst en de regenten zyn de Ingabeys Sebakaja en Soera Wikrama, dat om dier kleinte by versterven van een wel aan één mag blyven; brengt op 140 Cojangs ryst voor betaling, 400 balken in soort voor Rds. Spaans. 100, aan Tjatja's-geld Rds. Holl. 137.24. Indigo mede uyt het Pattysche, welk product egter regent en resident beloofd hebben te zullen doen aceresseeren en 4 picol cattoene garens door den resident te leveren; de thollen doen Rds. 2775 's jaars. Voor dese rivier is in de westmousson wel de beste overwinterplaats voor de schepen, daar ze als buyten het slaan van het water gelegen vry ruym kunnen liggen en gaandeweg geladen worden.

Patty is westwaarts gelegen en door den oorlog geweldig uytgeput, dog komt thans tot verhaal.

De regenten of radeen Tommongong zyn daar Aria Magatsari en Tjitra Diwiria, de eerste heeft eene suster van den Sulthan, waarby ook kinderen heeft, dog egter een voorzoon, die hy wel schynt tot zyn opvolger te willen hebben, vermits hy zelf gebrekkelyk aan de ooggen is en dit zou ook geen quaad mogen doen, zoo het zonder ergernis kon geschieden om daardoor 's vorsten familie zooveel van de stranden te verwyderen als doenlyk is.

Deze plaats levert 300 Cojangs ryst, 1400 balken in soort voor Rds. Sp. 300 te Joana, 13 picols Indigo voor contant en aan hoofd-

geld Rds. 393.24 en Kalanggeld Rds. 325, in dit district liggen ook zuykermolens.

Tjinkalsewoe ligt daar ook, zynde een heel kleyn plaatsje; dog was voorheen nog al levendig, omdat om desselfs welgelegenheid, daar een rystbazar was. Hier is hoofd de Ingabey Tjocra Dipa, levert tot Joana voor betaling 50 Cojangs ryst en 200 balken voor Rds. Spaans 50 en aan Tjatjaspenninge Rds. 31.12.

Coedus ligt landwaarts in en heeft niet veel om het lyf; dog egter vrugtbaar, wordt bestierd door twee regenten, schoon het vry beter was onder een, om de geringheid van deeze plaats, hunne namen zyn Maes Soera Diredja en Radeen Tjondro Troeno, de eerste is een broeder van den Samarangs hoofdregent, zal van nu voortaan 'sjaarlyks voor betaling op Japara leveren 16 picols Indigo, brengt aan hoofdgeld op Rds. 325, in dit district zyn ook zuykermolens.

Japara, 't geen voormaals het hoofdcomptoir was, is een uytgestrekt landschap, dog doorgaans met bosschagien bezet. Wy hebben daar heden een steenen fort op den berg aan zee, by den mond van de rivier gelegen, onoverwinnelyk voor een inlandschen vyand en is deze berg voorheen extra gefortificeerd geweest door de Portugezen, waarvan de fondamenten nog te vinden zyn. Hier ligt als resident de resident Coop à Groen en de regenten zyn Tommongongs Tjietra Soema en Kana Prodjo. Hier is ook een waterzaagmolen, enz. . . . Het eyland de Nesse dekt deze rheeде voor den N. W. wind en is mede eene schuytplaats voor de schepen in de Westmousson; dog egter kan men er niet laden als by stille zee, dus is Joanna gelyk gezegd is vry beter. Hier worden 100 Cojangs ryst ingekogt, 15 picols Indigo, 16 picols cattonee garen en 50 picols peper, brengt op aan Tjatjasgeld Rds. 850, Calang (geld) 50 en aan thollen 4726 Rds. en 4000 p.^{ca} balken in soort voor Rds. Spaans 800.

Het bosch is onder den resident geraakt, doordien de residenten altoos in het veld waren, mits dagelykse klagten over doemalige trage leverantien, 'tgeen zy echter gaarne weder hadden en (wat) ook niet quaad was. Hier leveren de molens van Patty, Coedus en dit district hun zuyker ter quantiteyt van 10 à 12000 picols en men zoude nog wel eens zoo veel kunnen bekomen, zoo de molens niet gereduceerd waren. De zuyker is zoo goed als de Bataviasche, ja, ik zoude my durven sterk maken, byaldien men maar de zin van

den Chineeſ en buyten prejuditie van land en volk na rato molens mogt hebben, dat wel driemaal zooveel zuyker zoude kunnen geleverd worden, en dat gaarne en gewillig tegen $2\frac{1}{2}$ Rds. Holl. 't picol of nog wel minder waartoe de Chineeſ niet ongenegen is, zeker, daar zoude geld toe behooren, te meer die witrokken alomme juyst de gegoedste niet zijn, dog er immers nog wel geld te negotieren zoude zyn, tegen $\frac{5}{3}$ Rds. pⁿ Ct^o en dan zouden zy kunnen floreren, maar als men wil rekenen op 15 à 20 % dan niet.

Hier is mede een Maleydsch en Makassaarsch Camp. De eylanden Carimon Java genaamd, kunnen bij helder weder in zee zien, hier houden zich de zeeschuymers eenigen tyd van 't jaar op, of om beter te seggen versteken zich in de kreeken en inhammen. Die eylanden mogen wel eens exact door kundige lieden opgenomen worden, alzoo men wil dat er paarreeven zijn, dit kan bij het kenteren van de westmoesson het beste geschieden

Damak is eene uitgestrekte provincie, waarvan de regenten zijn de Tommongong Marta en Wira Nagara, zy zyn wel aan de Comp. getrouw gebleven, egter al heel ligt, ja, gelyk men zegt met een blaas met boonen verjaagd, hebben zy hun land ten prooy gelaten en zich op de vlugt begeven. Zy hebben beyden geen zoons en de eerste is al heel oud; 't zoude gants niet quaad zijn, by afyvigheid een broeder of ander nabestaande van den Samarangſchen depatty daarin te stellen, tot meerder versterking en securiteyt van de hoofdplaats. Wy hebben daar den koopman van Doorn, als resident, liggende aan den mond van de rivier of qualee een nieuw fortje, de sabandhary doet 5595 Rds. en het tjatjas-geld Rds. 475. Hier wordt 1000 Coyangs ryst ingekogt, 4 picols cattoene garen door den resident in te koopen en hout geleverd 4000 balken of naar rato van den eysch, waarvoor de regenten 's jaars krygen Rds. sps. 2000 maar hebben in een jaar of twee daarvoor niet te veel hout gehad, want de bosschen zijn uitgekapt en geen wonder, dewyl van onzen eersten zeet op Java af, wy daar gekapt hebben, dus hebben de bosschen rust noodig.

Samarang is de hoofdplaats en UwEdgestr. residentie, 'twelk met desselfs bolwerken en steenen met aarde aangevulden ringmuur wel een stad genaamd mag worden en sedert eenige jaren considerabel verbeterd, schoon by myn aankomst een modderpoel vond, dog heden

onder Gods zegen alles hegt en sterk gemaakt, met geschut voorzien en tegen een inlandsen vyand dubbel en dwars bestaambaar, heeft goede kruythuizen en een bequaam laboratorium, het cenigste dat by rupture wat zwaar zoude vallen, of zelfs onmogelyk wezen, is de wyd uytgestrekte vestingwerken naar vereysch te kunnen bezetten..

Hier van daan worden alle ordres geëxpedieerd, zynde UwEdgestr. daartoe gevoegd een *raad van politie*, waarmede alle gemeene zaken verrigt worden en waar UwEdgestr. president van is, hebbende de residenten daar ook sessie in, wanneer hier geroepen of daartoe verzogt zyn, volgens brieven van 22 oct. 1747, edog het bestel *der aparte zaken of inlandsche met de Hoven* ligt ten eenemale op UwEd. schouderen en worden ook apart of secreet bij brieven behandeld. .

De *raad van justitie* bestaat genoegzaam uyt dezelve leden, waarvan UEd. insgelyks president is, schoon op alle andere Gouvernemen-ten de hoofdadministrateur zulk is en dan ook wel zoo oirbaar is, egter moeten alle doodvonnissen, die hier zoowel als te Sourabaya geslagen worden aan HaarHoogEd. ter approbatie worden overgezonden, de laatsten over dit comptoir; moettende andere vonnissen ook van daar hier gezonden worden. Voor den *Landraad* moet alles wat crimineel of civiel genaamd werd, worden afgedaan in zooverre het eene zaak is tusschen een strand-Javaan met een strand-Javaan, want eene gemengde zaak met een Chinees of overwalder behoort onder de judicature van den raad van justitie, ja zelfs, met 's vorsten onderdanen, 'tgeen vóór de Chinesehe revolte al met den Socsoehoenang beslist is, waarby HaarHoogh. ook schijnen te persisteren; dog hoe minder van dat poinet geopperd werd, hoe beter, want dat schynt reeds by hen een constante gewoonte en dat is genoeg. Van dezen raad is U met regt president, de Samarangsche hoofdregent een permanent lid en de overige leden bestaan uyt de strandregenten, den Fiskaal of Jaxa, die heden is Socra Diwidja, den boekhouder Knaap scriba en den ondertolk Bappa Battam, secretaris. Tot narijgt is hier een compendium der Javaansche wetten om zich daarnaar sooveel doenlyk in te rigten, schoon by myn tyd weynig te doen is gevallen als beuzelaryen, die civiel afgedaan ziju.

De kerkenraad bestaat uyt den predikant, drie onderlingen en drie diaconen; de eersten heb ik altoos zien te schikken, dat leden van politie waren, om te weten wat er omging.

De kerkenraad heeft ook op zich genomen het bestier van het arm of weeshuis dit huis kan zich niet wel van de interessen bedruypen alzoo in dit huys reeds diep in de veertig kinderen gealimenteerd worden, allen van gemengd soort, geteeld van een Europeeschen vader bij eene inlandse moeder, welke kanker hoelang den Europees hier is, hoe meerder schynt in te wortelen en wat raad daartegen? Haar HoogEdelh. hebben jongst ook gelieven te ordonneren om de jongens tot het leeren van ambagten aan te setten; maar het schynt wel dat er hier ter custe weynig goeds van komt, naardien zy byna allen, als zy wat groot worden, hetzy uyt den ingeboren aard, hetzy door omgang met haar overgebleven vrienden van 's moeders zyde, genoegsaam Javaans worden; derhalven is 't met hen op een schip al zoo goed; dog met de meisjes zal men verlegen raken. In het proveniershuys worden nu 67 ongelukkigigen en onbequame menschen onderhouden, van het collegie van boedelmeesteren is mede president de hoofdadministrateur.

Over de Compagnie Burgers te paard heeft UEd. gestr. hier een burger-ritmeester, luytenant, cornet en onderofficieren met pauken en trompetten, makende by opsitting nog al eene goede parade. De pennisten zyn mede onder hunne officieren verdeeld en over de Mardykerys of zoogenaamde Orangklaasjes is een vaandrig om hen het swerven onder de Javanen na vermogen te beletten en is hen te dien eynde tot een camp toegewezen een plek land. De Mooren hebben hier mede een hoofd, die UwEdgestr. gelyk allen van alles rapport doet. Over de Maleydse Camp is hoofd, onder den titel van Capitein, Awang en over de Maccassaarse Aming Boejong en over de Balysche Baadjoe. Deze behooren ten eenemale onder UEdgestr. en wonen in aparte dorpen, ieder natie by elkander. Zy brengen niets op, maar geven Matroosen voor 'betaling op de vaartuygen, alsmede soldaten, als die benoodigd zyn. De hoofden doen 's maandags rapport en waarlyk die overwalsche natie is de Comp. van veel nut geweest, inzonderheyd by trouwelen en zyn doorgaans trouw gebleven, en al een goed tegenwigt der Javanen, dies mag men dezelve wel in waarde houden, dat ligt te doen is en zoo moet men die Campongs van Sourabaija en op wat residentie die ook zyn, considereren, zy erneren zich doorgaans met visschen en kleynen handel ea de over-

walsche handelaars kruypen daar doorgaans by, staande dan de hoofden voornt. voor de schippers van de vaartuygen in en helpen hen teregt ieder zyne natie. De Campongs zyn egter alomme thans wat ledig, alzoo een groote 1500 koppen als hulptroepen voor Ceylon zyn aangeworven en verzonden en een jaar of drie vroeger nog eens 1000 man

De Chineeſe Camp is zoo uytgeſtrekt, dat dezelve voor de Bataviaſche niet behoeft te wijken, ſchoon het velen uit de hand in de tand gaat en ſlegts moeten leven met het houden van winkeltjes voor hare huysen, daar geheele ſtraten van vol zyn. Over dit volk heeft U hier een Capitain genaamd Tau I Anko en de luytenants Tau Tjinko, Kauw Pingko.

Deze kamp ligt dicht aan de rivier, die de helft daarvan wel voorbyſtroomt en is voorts met eene houtſe ſchutting ompaggerd voorsien met drie poorten, die 's nagts geſloten worden, van wat valeur dese natie voor de Comp. is, agt ik onnoodig hier te detailleren; want die maar eenigsints in 's Comps. zaken ervaren is, is dit genoeg bekend als zynde een yverig en arbeydzaam volk, dat op Java niet wel kan gemist worden.

Voorts is hier regent de Adepaty Soera Adimangala alsmede van de zeedorpen Torbajja, Goemelak en Caligawe; waarby nog jongst gekomen is Grogol en de Lambarawa, tgeen een klein bovenlands districtje is, dat welgelegen, door den Soesoehoenan afgestaan is, omdat de gemeene dienſten wat zwaar wierden; de piagang of afstand-brief berust onder den gemelden Depatty. Ook gehooren de Oeroetdallangsche volkeren of anders aan den weg liggende of aangrenzende negoryen van hier of landwaarts op gerekend tot de 62e paal of Bojalali ook door dien vorst afgestaan, dog van anderen datum, hierover ontstaan wel eenige diſpuutjes; dog nu in langen tyd niet en 't gaat heel vreedzaam met haar buuren. Op den grooten weg liggen drie fortjes van ons, als op *Oenarang* by den 24n paal; de *Ontmoeting* op Salatiga by de 42e paal; de *Herſtelder* en op Bojalali by de 62e paal de *Veldwagter*.

De onzen houden daarin guarniſoen en zyn in het middelſte of de *Herſtelder* een vaandrig en in de beyde anderen eenlyk een ſergeant

1. Nu langdurige onlusten, was sedert 1760 een opstand op Ceylon uitgekroten.

als posthouder. Het noodige tot onderhoud en reparatie moet gezegd regent bezorgen. Die postjes zyn principaal daar aangelegd om de correspondentie met het hof open te houden en dit is ook van succes geweest; want de vyand heeft dezelve nooit durven attaqueren, om het geschut, waarmede dezelve gemunieerd zyn, egter heeft men jaren lang een geheele Comp. dragonders moeten houden om de goederen van het laatste fortje Bojalali naar het hof te escorteren; ja de draagvolken moesten 's nagts daarin worden opgesloten omdat niet zouden wegloopen, waarlyk naare omstandigheden zoo voor de Comp. in 't algemeen als verdrietig voor den regent, die egter zoodanig is in fleur gekomen, dat na rato van den dienst, genoeg draagvolken kan leveren en nog wel buyten het voetvolk 600 paarden op de been brengen. . . . Hy is my van veel dienst geweest en de Comp. niet minder, wenschelyk was het dat zyne limiten verder waren uitgebreid, eensdeels omdat het onder 't oog van een Gouverneur is en niets byna kan doen of ondernemen of UwEdgestr. moet, ten minste dient het te weten en anderen deels omdat die familie aan de Maats^v. verknogt en geattacheerd is en wegens een oudzeer, dat UwEdgestr. by de papieren wel zult vinden, tegen de vorsten verbitterd en dus is men met zoo een man in staat om by rupture, dat God genadiglyk wil verhoeden, wat uyt te voeren, want de verdeelde magt is hier dog voor de Comp. het dierbaarste. Hy is wel Wedono of toesienden opperregent van Damak, Caliwoengo en Candal; dog dat wil niet veel zeggen, zeeker is het dat hy zyn jaren krygt en dat een sterfgeval verandering zou kunnen baren in den persoon; dog het ontbreekt zelden in zoo uytgestrekte familie, den Javaan zeer eygen, om daaruyt een goeden of bequamen te verkiezen als regt door zee gaat en niet ziende blind wil wezen. Samarang is door hem zeer verbeterd en heeft een buytengemeene tempel gestigt, die fraay mag genoemd worden en op gansch Java is er geen die by dezen in comparatie kan komen. Zyne winsten zyn na venant zynער grootheyd en hy brilleren moet, zoo ruym niet als wel van anderen, schoon hy van hoofdgeld vry is, als moettende de dagelyksche volkeren besorgen, zoo aan de stad tot Comps. Commando's tot het opzenden van goederen naar de bovenlanden, vaartuygen over zee als wel principaal defroyeren der vorsten en derzelve ryksbestierders, zendelingen dan wel afgesanten, dat byna niet stil staat, egter het eene jaer niet meer dan

het andere, die dan doorgaans naar 's lands wyze by zich hebben eene suite van 20 á 30 paarden, buyten de byloopers en dit is zoo een oud gebruik over en weer en buytendien levert hy nog aan de Comp. 40 coyangs ryst en 12 picols cattoene gaaren voor betaling en geeft volk en buffels tot den houtkap, gelijk onder het articul van Damak gezegd is.

De Calangspenningen van Grogol brengen op Rds. 998.36 en de Sabandaryen huur Rds. 49710 waarlyk eene aanzienlyke som en Caliwoengo grenst in het westelyke hier het meest aan, staat onder den Radeen Tommongong Soera diwiria, hier valt niet veel van te zeggen als dat 'sjaars voor Contant opbrengt als een slecht rystland zynde 16 picols cattoene garen en goed getal hout voor Rds. 'sjaars 400, de pagt doet Rds. 2400 en de Tjatjas Rds. 217.30, de houtkap wordt hier sterk voortgezet.

Candal is een wateragtig plaatsje, wordt bestierd door den Tommongong Awanga. Leevert voor contant 100 Cojangs ryst, zyn aandeel hout, waarvoor krygt Rds. 300; de pagt beloopt Rds. 600 en de Tjatjaspenningen beloopt Rds. 206.12 en 't Calangsgeld Rds. 298.36.

Batang is eene vrugtbare plaats en was voorheen de tuyn van het hof; dog sedert door de revolte geweldig geruineerd en daarop besogt met de sterfte, dog schynt thans weder adem te halen. Hier zyn ook twee zuykermolens, hierover is regent Tommongong Adinagara en levert voor contant 125 Cojangs ryst, 500 balken uyt het Wallesische bosch voor Rds. Sp. 200, de pagtpenningen sommen Rds. 2475 en de Tjatjasgelden Rds. 333.8.

Paccalongang een van de grootste en voorheen een van de rykste districten van Java, dog deerlyk in den oorlog geteysterd, verbrand, verwoest en ten eenemale uytgeput, alzo de regent, zynde een zoon van den ryksbestierder, trouwde met de dogter van den doemaligen ryke en voor de Comp. trouw voorgekomen regent Djaja Diningrat, die quasi bedanken en stil leven moest om plaats te maken voor zyn schoonzoon, die door het hof in dat regentschap gesteld, in 't vervolg by aankomst van Mancoeboemi, die schoone plaats in zyne handen speelde en ook dien prins bleef aankleeven, by wien hy nog is, voerende den titul van Pangerang, edoch nadien hy nu niets meer heeft en buyten dat niet veel aan hem is, zoo is hy ook in

weynig ja in geheel geen estime, beklagende nu te laat zyn lot en vorige gedoentens. Naderhand stelde men daar als hoofd, alzoo men moest roeyen met de riemen, die men had, den tweeden van dat district, waardoor die plaats gants niet verbeterd wierd; maar verviel hoe langer hoe meer, de hongersnoot en gebrek was zoo groot, dat Z. Exc. Mossel (H. L. M.) by zyn aangieren van hier, uyt zyn jagt 10 Cojangs ryst afscheepte om die arme menschen wat te gemoet te komen, sedert is het wel wat opgeluikt; maar niet zoo als sedert nu twee jaren wanneer door myne voordragt en gegeven redenen daar geplaatst wierd de Radeen Djaja Coesoema, oudste zoon van den hier bovenaangeroerden Djaja diningrat, die nu onder den eertitel van Radeen Adipatty Djajaningrat, die tot dien tyd toe als balling had moeten swerven zoo tot Grissée als tot Samarang, dus mag men zeggen dat dit land weder tot zyn regte erven gekomen is, door Hemels bestier. Hy is getrouwd met eene dogter van den Adepatty alhier. Ik had dit groot district toegedacht aan den Pangarang Tirta Coesoema, in den jare 1743 gedespecieerde vorst van Java, alles om de verdeeldheid, dog die is my ontvallen, schoon ik daartoe door HaarHoogEd. al gequalificeerd was, gaandeweg mogt by dat land wel wat aangelegd worden, en (hy) wel wedono wesen over Batang en Wieradessa, tot stut van de West, ook is daar nog een Ingabey, in name Radeen Wiera Dipoera, hebbende in dien tyd 1000 man gekregen uyt consideratie der verdiensten van zynen vader, ik meen den ouden en bekenden tolk Bappa Battam dog dit mag by sterfte van gemelden Ingabey wel weder aan den Depatty selfs komen, want het eenelyk geschied is, om dien ouden man wat te gemoet te komen. De sterfte houdt in het Paccalongangsche thans op en alles schikt sich tot beterschap, waarvan ik jongst nog ooggetuyge geweest ben.

Wy hebben hier nog een steenen fort, dat de Comp. een fraaien stuyver geld gekost heeft, naar rato van die, by myn tyd gebouwd zyn. Hier ligt als resident de onderkoopman Hartingh. Deze plaats leevert voor contant 300 Cojang ryst en groene Cadjang het eene jaar meer of min, nadat het gewas is, 4 picols cattoene garen, 800 balken voor Rds. 300 en 16 picols indigo. De pagten bedragen Rds. 3075, de tjatjas-penningen Rds. 1225 en de Calangs Rds. 500.

Hier is ook een suykermolen en alle producten zoo van Batang

Wieradessa als Oloedjamie worden hier gebragt. De Chineese Camp wordt ook seer levendig en de Mandaroese insgelyks.

Wieradessa is genoegzaam van Paccalongang afgescheurd en aan een gunsteling van het Hof gegeven, die daar thans regent is, werd genoemd Tommongong Djajangrana en heeft zich wel gehouden, zonder met de vyanden te heulen. Levert voor contant 150 Cojang ryst, 4 picols Indigo en de Tjatjaspenningen bedragen Rds. 276.12.

Oloedjamie is een rystland, voorheen mede onder Paccalongang gehoord hebbende, is heden onder den Capitain Chinees Tau Ianko verpagt voor den tyd van zes jaren op nieuws; die man heeft bij de eerste verpagting veel schade geleden door gebrek aan volk en slegte gewassen, dog heeft door geld dat land weder in staat gebragt en levert aan de Comp. 'sjaarlijks 300 cojangs ryst, ook nog wel wat meer naar rato van het gewas, egter wordt dit voor de helft gerekend, van 't geen het land kan voortbrengen, waartoe verplicht is volgens zijn pagtconditien en moet buytendien nog opbrengen 's jaars aan contant Rds. 3750; dat nog al een vet beetje is en zoude dit door den Javaan niet kunnen beheert worden, de smalle handel helpt hem hier veel in, zoowel als de iever en vlyt dat gezorgd werd dat de Bandongangs of waterleydingen althoos in goede ordre op haar tyd klaar zyn, waartoe geld behoort, als uytgestrekt zynde.

Pamalang is mede een goed rystgevend district, waarvan regent is de Tommongong Soema Widjaja, levert tot Tagal 250 cojang ryst 4 picols indigo, 3000 Tinkamse planken, aan Tjatjasgeld Rds. 308. 36 en de pagt rendeert Rds. 1050. Voorheen is hier ook hout gekapt; doch dat bosch heeft nu circa 10 jaren stil gestaan, dus zou UEd. hetzelfde wel eens door kundige lieden dienen te laten examineren, alzoo ik my verbeelde, dat het wel weder in staat zoude wezen en men dan met behulp der Tagalders aan het kappen kunnen gaan, schoon de regent daartoe juist de grootste zin niet zal hebben, als vindende zyne rekening beter by de rystplant.

Tagal is een gezegend rystland, waarvan eerste regent of voor ruym twee gedeelten is, Radeen Tommongong Raksa Nagara, broeder van den regent van Pamalang en van die van Brebes en over welke plaatsen ook Wedono is en over het andere derde gedeelte Tommongong Sasra Nagara, zy zyn trouw gebleven by den afval van hunne confraters en hebben geregeleerd (sic, vermoedelyk: gevigileerd)

waardoor zy Batavia in de schraale tyden met ryst voorzien hebben. Hier ligt als resident de koopman de Man; wy hebben daar ook een steenen fortje, de pakhuyzen staan aan strand met een ringmuur omsingeld en als daar eenig geschut geplant wordt, was het geheele fortje onnoodig, vermits de daarvoor en omliggende moerassen en poelen hetzelfde uyt de natuur sterk maken. Dit plaatsje als aan strand gelegen, maakt eene fraaye verthooning en de woningen der Europeanen en Chinesen met eenen steenen muur omringd geven mede een mooi oog, zoowel als Comps. thuyne, waarin een woonhuys is voor den resident hetgeen egter geen jaar zal kunnen staan blyven, nademaal geheel door de witte mieren doorknaagd en ondermynd is, doch in het fort is een goed huys.

Deze uytgestrektheden, schoon velen mooy in 't oog voorkomende, zyn egter by de minste rupture die Java immers zoo eygen zyn, zeer lastig ja zelfs gevaarlyk, want dan worden het schuylnesten voor den vyand, naardien door gebrek aan volk niet behooryk kunnen bezet worden, dus is hoe compendieuser hoe veyliger en beter en men heeft voor dezen ook nooyt zooveel van die ruymtens geweten. Hier is een tamelyk Chinee Camp alsmede een van de Bougingeesen. Dit regentschap levert aan de Comp. voor contant 700 cojang ryst, 382 picols peper, 16 picols cattoene garen, door den resident in te koopen en de pagt doet Rds. 4200 en het tjatjageld Rds. 771.42. . . .

Brebes is het westelykste landschap van UwEds. gezag en territoir, grenst tegen het Cheribouse aan, waar van de rivier Lossarie de limietscheyding maakt. Dit district is by myn geheugenis altoos ontbloot van volk geweest, veel bosschen en struyken in zich behelsende. Hier is regent de Tommongong Soeralaya, levert tot Tagal voor betaling 45 Cojangs ryst, 4 picols indigo, 2000 pes. balken, dog korten, waarvoor krygt Rds. sp. 500. De pagt doet Rds. 1125 en de tjatjas-penningen renderen Rds. 243.36.

Op de hoek van Brebes heeft voor desen een windmolen gestaan, die veel hout heeft weggesleept en een kostbaar paardje was.

Zie daar Mynheer! na 'vermogen UEdgestr. een kort idée gegeven van de strandplaatsen of die onder UwEds. gezag met regt sorteren en waarover U nu de zorge is aanbevolen, een voor een U onder 't oog gebragt en waarlyk het oog van den meester maakt het paard vet.

Nu zal ik overgaan tot de verdere verpligtingen zoo van Residenten

als regenten, fortificatiewerken, guarnisoenhouding, remarques over de producten, dragelyke of ondragelyke lasten, pagten, menage, Comps. inkomsten en guastos te dezer custe, enz.

De bovengeciteerde hoofden of regenten worden by vacaturen door UwEdgestr. aangesteld, vervolgens Hun HoogEdelh. voorgedragen, eene acte verzogt en dan onder Eed gesteld, zoo van trouwe aan de Comp., als wegens het opbrengen hunner verbonden contingenten, volgens het formulier dat hier is. Ik heb altoos in acht genomen den naaste van de familie of oudsten zoon te verkiezen, waarop de inlander zeer gesteld is en men dient naar myne gedagten hier ook by te blyven, tenzy er groote redenen ter contrarie waren; want geen regel zonder exceptie. Het is zeker dat de Comp. daaromtrent souverain is, tgeen zy ook weten en hun wel eens weder in 't geheugen dient gebragt te worden; want daar van is blyk genoeg dat altoos des overledens kris en verdere staatsornamenten by UwEdgestr. gebragt worden.

Want tot staving van het zoo even geschrevene omtrent de successie strekt zekerlyk, dat zedert de vorst van die staatsmaxime is afgeweken, principaal toen Danoeredja ryksbestierder was en bovenlandse hoofden aan de stranden stelde, zy de klem hunner regering zyn quyt geraakt, ja zelfs joeg men dezelve weg, zoo op Tagal geschied is, gelyk mede te Soerabaya in den jare 1752. Zy dienen ook alle jaren eens te Samarang op te komen, ten eynde UwEd. met hen kan spreken en hun vraage naar de gesteldheyd hunner landen, want waarlyk daar resideert vreesse by die menschen en zy zullen U nooit ligtvaardig klagen of men mag met grond onderstellen, dat zy inderdaad er reden toe hebben, alzoo zy toch zeker houden, dat wy voor elkander geëmporteerd zyn en by wien anders als by UEd. zullen Zyl. hunne klagten voortbrengen of maintnue versoeken en dus dienen die menschen niet alleen gehoord; maar ook geholpen te worden, om dus met hen als een volk te leven en daardoor hen gaandeweg 't vertrouwen op ons vasten wortel te doen schieten; want zoo hen dit ontgaat en zy eens verbitterd worden door tergiversation, zoo kome ons God te hulp, alzoo zy dan schielyk heul en troost by de vorsten zouden zoeken en vinden, als niet wel kunnende verzaken den trek en zugt tot hun eygen originale natie, . . . En waarlyk ik moet van hen allen zeggen, geen essentiele reden van klagten te

hebben, want, 't is waar dat den landaard de traagheid eigen is, dat zy juist geen helden zyn en dat zy op de minste invasie of attentaat van een Mattarams prins of afstammeling hunne landen ten prooy geven; dog dit komt voort uyt vreesse en aangeboren submissie en daaromtrent ingeprente superstitie, zelfs schoon zy nu niets met die hovelingen hebben uytstaan, zoo voede ik nog al vrees, dat principaal den gemeenen man by diergelyke aanvallen aarzelen zoude, 'tgeen egter door langheid van tyd en goed onthaal van zelfs er ongevoelig uyt zal raken, dus dient men elkanderen te beminnen met gebreken en al, want het zyn juist allen geen koks, die lange messen dragen, zy zyn door den anderen gerekend arm, ja, geen twee gegoeden weet ik er onder, schoon nu met de rust wat aankomen. — Het is mede waar, dat men op zyn tyd al eens zyn tanden moet laten zien, gelyk by myn tyd ook al geschied is; want de regent van Grissée wierd naar Batavia gebannen en die van Pamalang daar uytgeset om gefundeerde redenen en dan moet men er ook niet meê speelen, 'tgeen zy ook niet vergeten zyn.

By verkiezing van een nieuwen Gouverneur-Generaal is het oirbaar en billyk, dat zy als hunnen vorst en Heer hommage doen; doch jaarlyks naar Batavia te gaan zoude hun tot ruine strekken, gelyk Haar Hoog Edelh. ook schynen begrepen te hebben.

De producten die zy moeten sorgen dat geleverd worden, zyn naar rato der panden verdeeld en draagsaam voor hen om op den duur aan te houden, dog niet gereguleerd om een man of zyn beurs te maken, 'tgeen de proef kan houden en hebben ook reeds drie jaren prompt voldaan. De ryst is by een goed gewas gemakkelyk te leveren, zoo voor geld als voor niet, dog by een slegt of ongeraden gewas niet wel, waaromtrent dan ook wel eenige toegevendheid dient te worden gebruikt naar bevinding van zaken. Eenige plaatsen zullen zekerlyk wel min of meer toenemen en met der tyd wel wat verhooging in het een of ander kunnen veelen; egter zoo ik het zeggen mag, kan alles gelyk het heden is bestaan met en benevens de pryzen. De indigo dient en kan tot Paecalongang, Japara, Tagal en Joanna of eygenlyk Patty toenemen, 'twelk regent en resident my ook beloofd hebben, te meer byaldien Haar Hoog Edh. op myn voordragt, de pryzen wat gelieven te verhoogten, dat veel tot den inzaam van 't cattoengaren zal doen, dat juist althoos een bovenlands product geweest

is en nu buyten Samarang en Caliwoengo door de residenten wordt ingekogt; dog hieromtrent mag men met Soerabaya en Grissee wel wat door de vingeren zien en de fynheid zal mede gaande weg toe nemen; want alle beginselen zyn ordinair moeyelyk.

De prys van 15 Rds. voor het last ryst is voor boer en handelaar dragelyk en oirbaar, tot welker culture al wat arbeid noodig is, als men eens considereert, dat ieder airtje een voor een geplant en ieder halm een voor een afgesneden wordt, waar immers moeite en menschen toe hooren, dus die prys billyk is en wel bestendig zoo mag blyven.

De regenten krygen een derde aan geld vooruit, dog moeten bij het 100, 10 Rds. aan duyten ontfangen, gevende dan aan den resident quitantie, die U moet toegezonden worden, dog nu dient U ook te zorgen, dat dit geld onder het gemeen komt, ten minste ik heb daarop volgens pligt een wakend oog gehouden en gezorgd dat er geen woeker of al te groote baatsugt onder schuyelde, als een point van belang, zoo men den gemeenen man niet aan het suffen wilde helpen.

En schoon genomen men stelde den prys van ieder last indertyd eens op 12 à 13 Rds. want het is zeker dat hoe meer de landen en wel inzonderheid de binnenlanden in fleur komen, hoe meer die korf door 't afvoeren langs rivieren en kreeken zal accresseren, zal het egter te besien staan of dat den boer zou aanmoedigen, 't geen ik van hen stel en dat product is immers de Comp. althoos 25 Rds. 't last waardig en waarlyk een 5000 lasten die 's jaarlyks geeyscht werdt geen geringe quantiteyt en by de minste ontstentnisse om de Oost of elders zoude men zitten te kyken en in verlegenheid geraken, dat immers gebleken is toen men de menschen dwong om de ryst voor 10 Rds. te leveren, een point dat Java mede al heeft helpen ruineren, makende sekerlyk eene fraaye vertooning op het papier; maar zulke schynwinsten brengen de Comp. ten onder door toome-loose ambitieuse dienaren, die maar stellen, dat het hun tyd wel zal uythouden en bywylen ook nog al door dat fraai voor te dissen en op te schikken hun fortuin maken, schoou ik voor my het by de naakte waarheid houde en daarby blyve.

Met den gestelden prys voor den afscheep van de ryst, het hout enz. kunnen zy uyt, als de inlander dat krygt. . . . De tjatjas en Calangsgelden zyn verdeeld na rato het by de tyden der vorsten

geweest is, nadat men het advies van de ryksbestierders had ingewonnen en gesteld de 1000 huishoudingen op 130 Rds. Spaans, waarvan een lyst by den ontvanger en ter secretary te vinden is, 't geen gaan kan en schoon op sommige plaatsen nog al wat meer zou te bedingen zyn, nadien die schatting ineguaal geheven wordt, zoude het toch geen bloed byzetten en de sop de kool niet waardig zyn, te meer Java na rato van het land volksgebrek heeft, ik spreek nu nog maar van de stranden, ja de helft van de manschappen zyn er thans niet, als vóór de Chinese revolte, waarvan de kostelyke ledigstaande strandnegoryen met Calappusboomen getuygen zyn, doch zullen denkelyk door de veelheid hunner vrouwen schielyk aangroeyen, egter is er tyd en zegen toe noodig; want ieder schoot is geen eendvogel.

De pagten, het grootste point van Comps. inkomsten te deser custe, hebben voor het aanmerkelykste deel de regenten, op myn voordragt en ampel gegeven redenen. . . . Zy geven dezelve egter doorgaans over aan de Chinezen, genoegzaam voor denzelfden prys, als hen eenlyk maar te doen zynde om alle tergiversatie te ontwyken voor het oog van hun volk en het ontheft UEd.gestr. veel van het decideren van vele lastige disputen, die zy andersints tegen elkander moveren. De vorige driejarige pagten zyn rigtig ingekomen zonder remise, dat de eerste is waarin geen afslag is verleend, dat voorheen al wat grof gegaan is

Men dient zoowel de pagters als handelaars in het oog te houden. . . . De overwalse vaart accesscert en die traffiquanten nemen nog al wat ryst, kleedjes, zout enz. mede; want uyt den smallen handel moet het komen. . . . nadien het zeker is, dat zoo er die vaart niet was, de pagten schielyk tot niet zouden raken, want ik stel, dat er jaarlyks van hier ten handel vertrekken, grosso modo gerekend, ruym 400 vaartuygen, zoo groot als klein, waarvan ieder de een door den ander geslagen, maar 10 Cojangs ryst mede nemende aanstonds eene quantiteyt van 4000 Cojangs ruym uytmaakt. Die vaartuygen van daar komende mogen nergens onder UwEd. ressort eerst aankomen, als te Grissée, Sourabaya en alhier, ja zelfs mogen van andere als van deze plaatsen geen passen verstrekt worden, 't geen heylzaam is, eendeels om de visitatie te ondergaan en ten tweede om daardoor alle fraudes op dien voet beraamd te

beletten, schoon waarlyk tot prejuditie al dikmaals wordt overtreden en zy oogluikende door de residenten de handen wat te vullen, worden toegelaten te passeren en te repasseren; dus dient men wel byna argusooogen te hebben.

De *Heerendiensten* zoo wegens het opbrengen van battoors of volkeren tot dagelyks gebruik, voor niet, tot Comps. dienst, zoo tot het uytwerpen van vuyligheden en andere gemeene werken, als voor den op en afscheep van ryst en andere producten, dat voor ieder man op een dubbeltje gerekend en gereguleerd is, welke ordre ieder hoofd schriftelyk heeft en egter nog wel eens dient opgehelderd te worden.

Zy behoeven boven het gezette getal niets te leveren, als by extra-ordinaire gevallen, wanneer zy daar ook niets tegen zullen hebben; want waarlyk men kan alles met eene zagte leiding van die menschen krygen; dog omtrent de vaartuygen en paarden is het wat ruym genomen, daar heb ik het voorleden jaar, als eene domestique zaak zynde, al eenige verandering omtrent gemaakt.

Ook op poene van correctie verboden geen negoryen af te geven, zooals de een en ander resident daarvan zich al heeft weten meester te maken, onder 't een of ander praetext, gelyk het op Rembang, Japara, Tagal, enz. al een constant gebruik schynt te wezen zoo door den oorlog, egter had dit ten tyde der vorsten geen plaats en dat dient heden ook niet te wesen.

Ook mag wel geinterdiceerd worden het aanhouden van zoogenaamde inlandsche oppassers, dat ordinair van het slegtste canaille zyn, egter vif en doorkneed, een geessel voor den Javaan en die althoos meer uytvoeren als hun bevolen werd, 't is zeker in het overbrengen van brieven haastig en exact; dog dit neemt niet weg, dat het door middel van den regent ook wel zoude kunnen geschieden en dus beter alles aan den regent wierd gelast of versogt gelyk voorheen, naar oude usantie.

De gezaghebber van den Oosthoek en alle overige residenten, zyn subalterne en UwEd.gestr. onderhoorig. Zy hebben allen eene ampele instructie van den jare 1748, waaraan ik my wel kan refereren moettende 's maandelyks een restant-memorie van de Cassa zoowel als van de producten, in- en uytgaaf verzenden, die wel door U mogen nagezien worden, want alles wendt men aan om afschryving onder een glimp te bedekken, item de quitantien der afgave van

contanten aan de regenten, alle origineele afgaande en aankomende brieven, als ongequalificeerd tot zulke briefwisseling inzonderheid in de bovenlanden.

Zy mogen ook niet buyten Uw speciaal consent van hun Comptoir gaan, enfin van alles moeten zy eerst kennisse geven, tenzy in zaken, die geen uitstel kunnen lyden. Edog onaanagezien alle deze heylsame ordres, zoo hebben veel my al wat ergernis gegeven, door hun trots en baatsugtig gedrag tegens den inlander, spelende by wylen soodanig den gebraden haan, dat het onverdraaglyk is, ja zy geven zich meer air als een gouverneur zelfs, ryden met vier paarden voor hun wagen, den trom en het geschut als voor een relletje gebruykende, dat egter op nieuws weder is geinterdiceerd. Of het wat helpen wilde; voor ons waren alle deze gasconades niets, maar daar komt dan nog by eene belaggelyke imaginaire verbeelding en trotse verwaandheid met den inlander veragtelyk te behandelen en door alle listen en lagen te bedriegen en hen van het hunne te helpen met woeker van negotie, enz. waardoor in waarheid zy een walg van ons krygen en dan betaalt, gemeenlyk de Comp. de ballen, dat, God beter't, maar al te veel de ondervinding bewaarheid heeft, zy kunnen als heertjes leven, ja beter als een Gouverneur, zelfs hebben eenigen vry meerder inkomsten en my is onbewust, dat er beter bedieningen in India zyn, hebbende buytendien omtrent alles een ruym veld, maar zyn ook in die verbeelding, daar eenlyk geplaatst te zyn om geld te winnen, steunende op hunne vrienden.

Ik zoude dit zoolang niet uytrekken, was het niet dat ik van het jaar 1730 af nooyt zóó gezien heb, als ik van velen ondervonden heb, onder myn regering, die zoo voorspoedig geweest is en ik er zelfs raad van India by was, wat zullen zy dan nu niet wel durven onderstaan, weshalven is er eens een exempel noodig, om een afschrik te geven en het huys in het dorp te houden.

Het is zeker niet te roemen iemand te bederven, maar even zeker is het, dat men eed en pligt ook moet nakomen, zoo men zyn eygen conscientie wil gerust stellen, te meer als alle heusche vermaningen, ja kleine geldboeten, in den wind worden geslagen.

De fortressen, enz. (volgt nu eene lange mededeeling over de fortificatien, pakhuizen, zaagmolens, guarnizoenen enz., die voorby kan gegaan worden).

De *negotie* in zich zelve 's Comps. dierbaarste tak en fundament van desselfs staat, mag men alhier ter custe met volle regt de zieke bruyd wel doopen; want de omzetting uyt de pakhuysen is sober en mag byna geen naam hebben op wat wyze men dezelve ook heeft willen inrigten, 't zy per vendutien, als uyt de hand en andersints, niet heeft opgang genomen. By myn aankomst vond ik de pakhuysen met een mooy cargasoentje opgepropt, zoo van manufacturen, lywae-ten, als anderen die lang invendibel gelegen hadden en niet zyn om te zetten geweest, hoe men daar ook de hand mede wilde ligten; maar integendeel is men genoodzaakt geweest het grootste gedeelte weder naar Batavia terug te zenden, ook is Java buytendien door Haar HoogEd. van de negotie geëxipieerd schoon als men gewilde goederen kreeg nog al / 20.000 aan winsten 's jaars zoude kunnen geven, dog deze plaats als onder den rook gelegen en alwaar dagelyks vaartuygen aankomen, met allerley goederen en waren, waartegens de goederen, door de Comp. verzonden op geen 20% na kunnen markten, want b. v. de Tjindees of zyde, Souratsche pathools jongst geëischt, moesten met de percenten daarop gerekend gelden 28 Rds. en by particulieren kan men die in overvloed tegen 23 Rds. krygen en dusdanig is het met andere lywaten ordinair ook gesteld, die egter by particulieren aangebragt de pagten nog al styven en goeden tol geven; want ik stel dat er nog jaarlyks wel een ton of drie aan waarde wordt ingevoerd. De overwalders brengen meest aan, goederen hier voor dit land gebruikelyk, als was om te schilderen, gambier en boncusbladeren en andere snuysteryen.

Ik zal tot slot van het een en ander, eer ik nog tot de bovenlanden overga, waaromtrent ook nog wel wat te verhandelen zal zyn, hier eenlyk nog byvoegen; eerstelyk een zamentrekking van alle de producten, die jaarlyks geleverd moeten worden en hierboven by iedere plaats genoteerd zyn, onder aanwyzing van de generale lasten, inkomsten, pagten, enz., item hoeveel naar eene medioere rekening de Comp. daar wel op heeft of kan hebben en wat Java nog al niet slyt en hier te gelde gebragt wordt, alles om eens te betoogen hoe dierbaar dit land voor de maats^v. is en gelyk gezegd is, het niet kan gemist worden; want eerstelyk bestaan de producten in:

8000 Picols zuyker, welke aan de Comp. kosten.	Rds. 26000.—	
en tegen 60% berekend . . .	" 41600.—	
maakt eene winst van . . .		Rds. 15600.—
5388 Cojangs ryst, die de Comp. kosten	" 63150.—	
welke tegens 25 Rds. de Cojang berekend .	" 134700.—	
eene winst geven van . . .		" 71550.—
235 Cojangs groene Cadjang de Comp. kostende.	" 1625.—	
en die tegens 30 Rds. de Cojang berekend .	" 7050.—	
eene winst maken van . . .		" 5425.—
209 Picols cattoene garen, die de Comp. betaalt.	" 3440.—	
en tegen den prijs-courant berekend met . .	" 9846.12	
eene voordeel geeft van . . .		" 6406.12
6 Picols Wax . . .		" 150.—
37000 Kannen Clappusoly à 6 staivers de kan .		" 4625.—
61 Picols Indigo, die de Comp. kost . . .	" 4765.30	
en tegen de prijs-courant berekend . . .	" 6354.08	
eene winst maken van . . .		" 1588.26
186 Picols peper in soort, kost de Comp. . .	" 930.—	
die mede de prijs-courant berekend . . .	" 3836.12	
mede eene winst maken van . . .		" 2906.12
19800 Ps. balken in soort, waarvoor de Comp.		
3000 Tinkamse planken, betaalt . . .	" 8312.24	
welke met 2 à 2½ Rd. 't ps. berekend . .	" 48312.24	
eene winst geven van . . .		" 40000.—
Een pantjallang . . .		" 1000.—
Aan contant van de Sabandharyen . . .		" 130313.42
De winsten op coopmanschappen brengen		
siegts op een montant van . . .	" 15000.—	
ad idem de soldyen brengen aan opgeld op .	" 6500.—	
		" 21500.—
Hier nog bygevoegd de scheepsbouw te Rem-		
bang, die omtrent in één jaar aan vaar-		
tuygen voor de Comp. levert een montant		
van 39600 Rds. en dus ten minste tegen		
10% berekend een overwinst geeft van .	" 3900.—	
En zoomede de consumtie der zegels schoon		
ze 't gouvernement geen voordeel geven,		
egter aan de Comp. in een rond jaar aan		
wezenlyke winsten toebrengen . . .	" 3596.—	
		" 7496.—
Dus de winsten en inkomsten monteren . .		Rds 308560.44
Daarentegen de generale lasten dezer cust		" 182895.44
voor een rond jaar berekend, bedragen . .		
Welke gedecortceert zynde, blyft reëel een		
overschot van . . .		Rds. 125665.—

Voorts wordt hier langs de geheele cust nog eene merkelyke somma aan amphioen gesleten en aan lywaten nog met / 200000.

Schepen worden UEd. ter afhaal der producten toegezonden, enz.

Nu zal ik tot de *Bovenlanden* overgaan, waarvan beyde de vorsten als de *Soesoehoenang* Pacoeboeana Senepatty Hingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama, en de *Sulthan* Hamancoeboeana Senepatty Hingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama Halivatto-lach, in gelyke helft souverainen zyn.

De Sousouhouang houdt hof op Souracarta Adiningrat; van de landen, die onder Zyn Hoogheit staan en hoe de verdeeling, by myn aanweezen en in myn praesentie als plenipotentiaris, door de respectieve ryksbestierders der vorsten gemaakt is, heb ik hierachter eene notitie gemaakt, waaruit UEd.gestr. ten naestenby zult kunnen afleiden hoe groot hunne magt is; dog het is noodig dat men wel opmerkt, dat de landen er *wel* zyn; maar *niet* het volk, ja ik zou durven zeggen niet voor het derde gedeelte, 't geen ik onnoodig acht breeder aan te roeren.

Deze vorst is een goedaardig mensch, maar wat versuft en verfonfaait, naar de ordinaire mode der inlandse jonge princen, egter heldert hy als pas 30 jaren op. Hy is getrouwd met de halve zuster van den prins van Madura Ratoe Maas genaamd, welke zeer be mind is, en die hy schoon een zoontje by haar gehad heeft, 'tgeen overleden is, tegen den Javaanschen aard aan egter nog blyft liefkozen, schoon het denkelyk is, dat zy mits hare zwaarlyvigheid geen kinderen meer zal krygen. Zy is eene slimme vrouw en weet den vorst naar haar sin te leyden en onder haar plak te houden, alles wel by den anderen, te meer zy en de vorst van de armoede ondervinding hebben gehad, alhoewel ik zeggen moet, dat hy zedert den jare 1754, toen bedompeld lag in schulden en niets had, wat naar den glans of de nyterlykheyd van een vorst geleeke, grootelyks is verbeterd; want heeft nu een fraai hof en is omringd van een stoet van hovelingen, hebbende thans een inkomen van 30000 Spaanse matten in het jaar, waaronder ik reken de 10000 Sps. 's jaars van de Comp. voor de helft van het afstaan der stranden. Wat moeite ik gehad heb om hem daartoe te bewegen, dat hy de helft of gelyke som, buyten half Java aan zyn oom, den doemaligen rebel Mancoeboemi, nu Sulthan, afstond, is by de papieren ter secretary te vinden en inzonderheid by myn hartelyken brief aan Z. H. van Salatiga gedateerd den 30 Mei 1754. Dit point is een knagende worm in hunnen boezem, maar te wel wetende dat de Comp. de beste brok heeft; zelfs zegt men dat de vader van dezen Keyzer, die zoo van hartzeer als van ongedierte eilendig gestorven is, altoos in dat denkbeeld geweest is, dat de afstand der stranden maar voor een jaar of drie was tot soutien van den oorlog, zynde ook met een slinger slag in dat gevoel gebragt, 't geen ik op zyn plaats late, hoewel de

presente vorst zoowel tegens my als anderen meermalen hartelyk daarover geredeneerd heeft en met wat aversie en gemoedsdrift de Sulthan by myne eerste ontmoeting daarin accordeerde, is te vinden by myne aantekening daarvan gehouden, ja hy gaf niet onklaar te kennen, dat zyn broeder tot zulke overgave in geenendeele gequalificeerd was geweest, ten minste het regt van zyne opvolgers niet had kunnen verkorten. Ik stel egter dat deze vorst niet ligt iets tegen de Comp. zal ondernemen als maar wat gecajoleerd wordt en door onzen resident, speciaal door U, vriendelyk en wel wordt bejegend; want jongst was hy zeer verbitterd tegen den opperkoopman Duurveldt, die te regter tyd van daar gekomen is, alzoo Z. H. reeds door den berugten prins Mancoenagara aangepresenteerd wierd hem af te maken, gelyk Z. H. zelfs gezegd heeft. Waarlyk dikmaals ziet men door slegte ministers by wien baat en hebzugt den meester speelt, de zaak verbrodden en de Comp. den last draagen, waarvan ten voorbeeld kau strekken de vader dezest vorsten, waardoor dat hy met de Chinezen heeft geheuld en geïgeerd, waartoe zeer veel gecontribueerd heeft de opgevatte verbittering tegen onzen commandant aan dat hof Jan van Velzen, zynde zwart en van eene Javaanse moeder geboren en een diergelyke scriba of secretaris had men toen daarmede, die zich dan doorgaans een groot air van trotsheid en verbeelding geven. En waarlyk de inlander is toch tegen al dit gemengde goed en heeft er geen de minste agting voor en dat van Velzen het volk van den vorst mishandelde, blykt duydelyk uyt een brief in dien tyd geschreven aan den commandant van Passourouang Jiersma, waarby gemelde vorst belooft, zoo hy de vesting overgaf hem een vry transport naar Batavia te zullen verleen, voorts dat de reden van zyn opstand tegen de Comp. was, dat zyn volk als draagbeesten en buffels gebruykt en behandeld wierden en ten overvloede, dat men niets dede als verzoeken en 's vorsten verzoeken altemaal maar wierden gedilayeerd en hy met beloften gepaaid.

De Soesoehoenang leeft met zyn zwager den prins van Madura in een zeer goed vertrouwen en heeft ook den man van zyne gemalinne's zuster, Cadierie, als regent opgedragen en gaan dikmaals de zendelingen over en weder, in welke harmonie vooralsnog niets quaads kan vinden. Aan dit Hof resideert ook die berugte ondernemende en dappere prins, die Java het onderste boven gegooid en

zich 't laatst onderworpen heeft. Ik meen Maas Saïd nu Pangerang Dipatty Mancoenagara dewelke schoon kleyn van postuur het vuur en de vivaciteit uyt de oogen straalt. Deze heeft door myn voorspraak een billijk bestaan (vide aparte missive aan H. HoogEdh. 28 Maart 1757) waarmede hy zyn hofstoet gemakkelyk kan onderhouden. Hy is getrouwd met de Sulthans dogter, die eindelyk haren vader een vrede heeft mogen geven, die haar daarop vereerd heeft de inkomsten van het landschap Kammagetan; dog gemelde prins en Sulthan leven nog in wantrouwen en zoo het zelfs schynt in verbittering, dat geen kwaad is, ja zelfs goed om het mes des te vaster in de scheede te houden en waarlyk deze Heer moet vooral in het oog gehouden worden; want hy zoude zich geen affront of schyn van dien laten toepassen en dan was het wederom, honden los en het tooneel geopend, zullende door de menigvuldigheid der princen hem geen aanhang manqueren, te meer hy van naby afkomst is van den door de Comp. verbannen Pangerang Adepatty en is zyne moeder geweest eene princes dogter van den Pangerang Blitar en zeeker zyn vader Pangerang Aria Mancoenagara, ouder broeder van den overleden Soesoehoenang, in a^o. 1728 naar de Caab verbannen, welke ten dezen eylande nog al zeer bemind en in loffelyke nagedagten van welk alles deze prins door zyn voedsterheer Donowerso, jongst overleden, de waarde en de daaruytvloeyende pretensien meer dan te veel is ingeboezemd en geinstigueerd.

Hy voedt ook gewis by zich de hoop, als verbeelde daartoe regt te hebben, 'tgeen ik in zyn waarde laat, om nog eens de kroon op het hoofd te krygen by aflyvigheid van den vorst, enz.

's Vorsten ryksbestierder is de radeen Adepatty Mankoprodjo door eygen beweging in 1755 voorgedragen, alzoo ik er my niet mede wilde bemoeien ter oorzake dat de doemalige overleden Pringalaya den vorst spels genoeg gemaakt had en ik my gaarne buyten schoots wilde houden, te meer ik reeds doorgrond had, dat de presenten al in aanmerking quam, alzoo deze, toen de meeste regenten de inkomsten met onze eigen hoofden of 'tgeen zy onder pretext voor de legers moesten opbrengen (verdeelden of voor zich hielden? deze zin is onduidelyk, er zyn woorden overgeslagen door den schryver, zoo 't schynt) nog al om Zyn Heer gedacht en zich wel in het veld hield, hebbende nog al wat te rekenen by die andere ridders van

fortuyn, 't is waar hy is oud, een gemeen man, plomp en een regte bergjavaan; egter zoo my toeschynt eerlyk en waarlyk was het te wenschen, dat zy allen zoo waren en de arrogantie en intrigues by velen zooveel wortel niet had geschoten. Hy schynt ook zynen meester aan te kleeven en houdt nog al de balans, wetende gesegde Mancoenagara ook nog al te vrede te stellen, zoowel als de overige hovelingen, ongerekend geringe klagten; want de last komt dog altemaal op de schouders van zoo een man, die onmogelyk allen kan voldoen.

De zaakjes tusschen het Mattarams hof behandelt hy mede nog al wel, ten minsten 't gaat wel en de verstandhouding met zyn confrater vrywel en komt my voor de Comp. wel toegedaan te zyn. . . en waarom dan andere hoogvliegers?

Een Radeen Wiro Midjo (?) naneef van Maas Grendi of Chinesen Keyser, zynde getrouwd met eene dogter van den prins Mancoenagara en nog maar een jongeling van 20 jaren, heeft, zoo men voor-geeft, eenige buytensporigheden begaan met zyn schoonvaders bywyf en daarom het Hof verlaten, dan wel omdat hy geen onderhoud genoeg naar zyn zin had en heeft zich op alle vriendelyke adhortatiën, niet terug willen begeven, maar by eenige stroopers verwoegd en in 's Keyzersland Balora en in dat van den Sulthan Jipan brand gestigt.

Het volk van den Soesoehoenang als Pangerang Timor, de Wedonos Arong Binang, Mankoejoedo, Jojonegoro en Brodjo musti zyn er op uyt om hem levendig of dood te krygen, dog wat daarvan zal komen, zal de tyd leeren, hoewel ik tot nog toe niet kan bespeuren, dat er tot heden iets anders onder schuylt, egter wenschelyk dat het vuur al gebluscht was eer de vonken zich verder verspreiden en dan weder de arme landen ontrust worden, daar zy waaragtig rust noodig hadden. De Sulthan zendt nog geen volk er op uyt en schynt het ook niet te zullen doen of de Soesoehoenang moet kennis van het geval geven of verzoeken om adjude, waartoe de Soesoehoenang ook beschaamd is, blykens aparte brieven en ik wilde my gaarne daaruyt houden om vele redenen.

De Sulthan houdt zyn hof in de Mattaram, de van ouds bekende vorstelyke residentieplaats; hy heeft drie vrouwen, egter uyt geen hooge stammen geboren, een zootje oud omtrent 10 à 11 jaren, die reeds ook al den naam voert van Pangerang Adepatty Anom en

wordt alomme voor kroonprins geregaleerd, waaraan Haar Hoog Edelh. haar zegul ook hebben gelieven te hangen, by brieven van 11 dec. 1758. Dat prinsje is gesproten uyt eene gemeene vrouw als in den oorlog daarmede getrouwd zynde, egter den titul voert van Ratoe Maas. Hy heeft buytendien nog een zoon, oud zoo ik stel 20 jaren, waarvan hy meede veel houdt, is doux van opslag en vriendelyk voor het uysterlyke.

Zyn oudste zoon die bywylen zinneloos was, ten minsten veel onhebbelykheden uytvoerde, heeft hy door vergif van kant geholpen, waaruyt na te gaan is, dat er met Zyn Hoogh. niet te spelen is en waarlyk dit heeft hy in zyn rebellenstand betoond; egter is hy aan den anderen kant beleefd, doorkneed van verstand en kan byzonder veynzen, latende zich niet ligt iets uyt zyn hoofd praten, tenzy hem gezonde redenen overtuygen. Hy is hoogmoedig, egter splendid en houdt het geld juist in geen hooge waarde, ten minste hy employeert het heel schielyk, principaal aan zyn hofstoet, die superbe is en wel byzonder zyne guardes, ook heeft hy nog al wat van doen om zich als vorst te installeren en te brilleren en zyne inkomsten zyn niet meerder dan van den Soesoehoenan, maar evenaren dezelve. Hy is een groot liefhebber van bouwen, het maken van fonteynen, grotwerken en waterleydingen, die hy, schoon voltooid en niet naar zyn smaak vindende terstond weder laat omverwerpen, waaraan ook al eenig geld vermorst. Ik voor my heb achtung voor hem, en geloove, byaldien hy maar wel behandeld wierd, dat als men niet aan het zyne komt, de contracten onderhouden worden en men niet veel nieuwigheden begint of proponeert, dat alles kan en zal op den duur wel gaan.

Hy is woordhoudend, waaromtrent hy tegens my discoureende wys eens gezegd heeft eene aversie te hebben van zyn woord niet te houden, 'tgeen by de Hollanders al dikmaals gebeurde en al veel tot zyn verwydering had toegebracht, waarvan ik egter het contrarie debatteerde, zeggende dat zulx absoluut onder de grooten geen plaats had, 't welk hy met een grimlachje beantwoordde, 't welk al dikmaals zyn gewoonte is. Edog zyne laatste rebellie is nergens anders door veroorzaakt, als dat men hem het beloofde Soccowatische onthield; 't welk niet zoozeer het toedoen was van zyn broeder, den vorst, als wel van den doemaligen ryksbestierder Pringalaya die toen ter

tyd 't goude kalf was, hy zoude anders nooit tot zulke gedoentens overgegaan zyn, schoon het hem ook smertelyk viel te zien, dat de vorst het eene voor het andere na quyt raakte, waaruyt hy niet anders konde te gemoet zien, als dat hy zekerlyk zoo hy langer ten hove bleef tot den beedelzak zou geraken, welke laatste de andere princen er wel toe gedwongen heeft en dat zeggen bewaarheid; of het nu met regt op dien prins is toegepast, het zeggen van onze Heeren en meesters, dat men eene pad wel zoo lang kan trappen, totdat hy piept, dunkt my wel geraden te zyn en juist gevallig genoegzaam op denzelfden tyd dat onze superieuren het zoo begrepen en dien prins voor geen rebel considereerden, was ik bezig met de vreedenspreleminairen te sluyten. En waarlyk zyn bravoures en het verder Goddelyk bestel schynen de regtvaardigheid van zyne zaak te hebben beantwoord en de kroon op zyn hoofd te hebben gezet. — Zyn ryksbestierder is de geweese regent van Banjoemaas, zynde den Soesoehoengang en waarlyk de Comp. van veel dienst geweest en zeer getrouw, enfin is voor een inlander een politicq man, die uyt het gedagte landschap den vyand heeft weten te houden. Hoe hy ook tegens zyn presente waardigheid het heeft gehad, is te lang om hier aan te haalen en de Sulthan heeft hem daartoe by desselfs krooning op Ganti als zeer liefталig en innemend zynde, als 't hem in zyn kraam dient, weten over te halen, waartoe egter veel contribuceerde zyne vrouw, als eene eygen zuster van den vorst zynde eene mooye en slimme dame en teffens het wedergeven van eene erfkris, die Z. Ed. in een gevegt verloren had en dus kreeg die staatsman den titul van Radeen Adypatty Danoeredjo en zich dus in zyn nieuw staatsgebied aan my vertoonende, zeide hy: Wat wil ik doen, de vorst heeft my door zyne vriendelykheid er toe overgehaald; alles largo te vinden by myn dagregister van dien togt en voor my was en wierd het al een groot articul, nadien ik op Z. Ed. al veel staat konde maken en 't geen in dat tydsgericht zeer wel te staade quam en nog komt, geloovende dat hy de Comp. altoos wel zal blyven aankleven; een stukje daarvan haal ik hier aan. Toen in den jare 1756 hy hier was om nevens des Soesoehoenangs ryksbestierder c. s. onder myne oogen eenige differenten wegens de verdeeling der landen te beslissen, 't gunt niet al te wel wilde vlotten wierd de Sulthan wat haastig en schreef weder te willen

zenden zyn piagan, meenende daarmede het contract, waarop die man zoo verslagen en confuus werd, dat hy byna niet wist hoe of wat en betuygde my absoluut niet naar boven te willen gaan, voor dat de Sulthan te vreden was en dat hy voor de Comp. leven en sterven zoude, zeggende dit met zooveel aandoening en gemoedsdrift, dat hy in waarheid myn vertrouwen won, dog de zaak ten goede keerende vertrok hy gerust en geeft tot nog toe genoeg, alhoewel hy zeker een lastig Heer dient, by wien oppassen de boodschap is en doet veel tot de balanshouding der hooven met goeden raad en daad, waarom men hem wel mag in agting houden, alzo alle de overige hovelingen voor 't grootste gedeelte menschen van fortuyn zyn en groot geworden in den oorlog, dus vry nog wat onbeschaafd en onverschillig, schoon er nu en dan al eens een in ongunst raakt, waarmede de vorst niet spot; maar naar zyn genie straf mede te werk gaat en dusdoende raakt die ongebonden hoop allengs civielder, werdende aan een stille huyshouding en den landbouw gewoon, 't geen te wenschen is, dat mag accesseren.

De heëdigde en verzegelde contracten tusschen de Generale Maats. en deze vorsten, die ik UwEd. gestr. eygenhandig om staatkundige redenen overgeef, zullen UwEd.gestr. doen zien, op wat leest die verbindtenissen geschoeid en wat zy verplicht en gehouden zyn. In hoeverre de vorsten souvereyn zyn en wat zy dienen te leveren voor contante betaling, als: alle de catoene garens, peper zoo staart, ronde als lange, groene cadjang, enz. waartoe Hunne Hoogh. nu en dan ter materie dienende, wel mogen op eene vriendelyke en minzame wyze geadhorteerd worden, schoon vooralsnog op die leverantie geen staat te maken is door de slechte gesteldheid der landen; egter neemt dezelve van jaar tot jaar toe, 't geen ik oordeel veld gewonnen te zyn en dus ongevoelig wel verder zal toenemen, 't geen in zulke zaken by den inlander wel het beste is; die last ligt mede altemaal op de schouders der ryksbestierders, want al wat negotie betreft strekt volgens hunne stelling tot decline van een vorst.

De vogelnestklippen en Cadoesche tabak hebben zy aan Chineesen verpagt, dewelke als Comps. onderdanen hunnen pagtbrief aan UEd. gestr. vertoonen, opdat U weten kunt wat er omgaat.

Dat volkje is aan de Hoven juist niet te groot gezien, inzonderheid in de Mattaram, egter weet het zich zoo wel daar als byna

overal, noodzakelyk te maken, zy mogen egter zonder 's Comps. pas niet landwaarts ingaan of afkomen en dus kan men ten minste te naastenby weten wat er omgaat en wat zy afbrengen; want smokkelen is hen dog aangeboren en kunnen dat byna niet nalaten, dus de inkoop van cattoene garens en andere producten aan den resident opgedragen is, is niet kwaad, want het is dog om het even als het maar in 's Comps. schoot komt; want die natie weet de bovenlandsche Javanen met het een of ander naar hun zinnelykheid te leyden en is in die landen mede al heel noodig.

Tot Zouracarta ligt onsentege als resident aan dat Hof, de capitain van eene Comp. dragonders, Beuman en is het guarnisoen daarmede naar de menage gereguleerd, waarop niets meer valt af te dingen.

De dragonders dienen tot 's vorsten lyfwagt, waarvan hem altyd een detachement escorteert wanneer uytgaet en vergezelschap wordt door den resident, die U van alles moet berigt geven en van zaken het Hof concernerende apart, waarop hy altoos een wakend oog dient te houden, opdat U weten mag wat er passeert en bywylen gaande is of gesmeed wordt, 't geen nog al na te gaan is, omdat zelden iets in het geheim, ik meen onder vier oogen getracteert wordt, dewyl doorgaans haar volkje of wel vyftig getuygen daar rondom zitten naar 's lands gebruyk. Deze resident heeft my genoeg gegeven en schynt zulx ten hove ook te doen, hy is juist geen groot schryver, egter kan hy zich behelpen, 't geen genoeg is, wetende met den inlander wel om te gaan als ondervinding hebbende, nadien hy van jongs op en van soldaet heeft opgehaeld en zich in den oorlog al vrywel gedistingueerd heeft. Deze plaats is met een aarde wal omtrokken, die thans tot perfectie gebragt en vrywel van geschut voorzien is, ja zelfs van metaal. De vorsten hebben wel beloofd een steenen fort voor ons te zullen laten maken, dat wel zoo compendieus zoude wezen, edog het manqueert hun nog aan vermogen en UEd. zal by desselfs opreysse naar de hoven, 't geen zal dienen en moeten geschieden, het beste daarvan kunnen oordeelen en als dan na experientie van zaken hunne verpligting daartoe dienen verder voor te houden, schoon ik er by persisteer, dat men toch niet verder meester is met al die vestingen, als de kanons kunnen dragen en het meesterschap in het veld de ziel van de zaak is, principaal

in de bovenlanden en 't is gebleken met wat moeite en dat slegts met drie fortjes, men gehad heeft in den oorlog om tusschen Samarang en het hof de correspondentie open te houden, des dunkt my, dat by rupture eene cordate resolutie het beste is, als zich te laten opsluyten en van honger en kommer te moeten overgeven.

Tot Jokjokarta of in de Mattaram is mede het guarnisoen gereguleerd naar de order.

De Sulthan heeft mede een Comp. dragonders tot zyn lyfwagt en daar ligt als resident de koopman van der Sluys, waarom de vorst mits het overlyden van den braven majoor Donkel zelf heeft verzogt en nu jongst op myn voordragt daartoe door Haar HoogEdh. begunstigd is, als voor zich hebbende daar wel te zullen zyn en schoon jong, geeft hy egter tot heden genoeg, leggende zich toe ter erlanging van eene locale kennis en talen. Ik heb hiertoe wel moeten treden en is my lief, dat het wel gaat, als niemand anders hebbende. De jonge heertjes versogten er niet om en 't was hun ook niet nut alzoo er geen geld te winnen is en zy buiten het werk, stellen hun fortuin te zullen maken, getrouwde lieden dienen daar nooyt gelegen te worden, om vele redenen, die my daartoe permoveren en waar ik ondervinding van hebbe en waarlyk hieromtrent mogte wel eene permanente ordre gemaakt te worden, niet alleen principaal omtrent het hoofd maar ook nog al zooveel mogelyk is, omtrent andere gequalificeerden en deze residenten dienen ook als zy het wel maken by gelegenheid geavanceerd te worden, want waarlyk daar valt niet meer te halen en de dépences zyn zwaar, kunnende waarlyk veel contribueren tot de leyding der vorsten en alles in rust te houden, ja het hangt veel van hen af en dat zal anderen animeren, want van heden af dient men ze al met lantaarns te zoeken, ik spreek by ondervinding.

Ons volk of guarnisoen vatten post in een benting of opgeworpen vyfhoek van aarde door palissaden ondersteund, dog de woningen zyn altemaal van bamboesen en atap, dus ligt aan brand geëxponceerd, egter is er nog al een graft om gegraven en ligt meer als een canonschoot van 's vorsten dalem, voorzien van 9 pds. oude yzeren canons van 4 @ bals en eenige Coehoorns handmortiertjes, waaruyt nu en dan al een schootje moet geschieden, alzoo de Sulthan, daar wel voor is, als hy uytgaat en de vastigheyt passeert,

of zyne vrouwen of moeder, ook by ontfangst van brieven, enz. er extra opstaat als van ouds gebruykelyk, 't geen al wat kruyt wegneemt, dog stel nog al wel zoolang met zulke kleynigheden te paayen zullen zyn, want Zyn Hoogheid al eens voorgeslagen zynde, dat het zoo hoog op stok liep, zoo beantwoordde hy dit naar zyn gewoonte grimlachende: het manqueert immers de Comp. nog aan geen kruyt.

Ziedaar, Mijnheer en Vriend! hetgeen UEd. insgelyks zult dienen gade te slaan, by desselfs opreyze ten minste om die benting wat vaster te maken; wenschelyk was het dat alle Canons uyt de bovenlanden waren, edoch men kan niet altoos zooals men wil en dit is de oorzaak, dat het nog niet geschied is.

Hoe ik nu met de vorsten de vriendschap heb onderhouden, toonen de papieren aan en het mondeling met UEd. gesproken; want om alles juist ten papiere te brengen zoude lastig vallen en ook niet wel kunnen zyn en behoud altoos gaarne iets voor zig zelfs.

Negotie heb ik niet gedaan; want waarlyk het sleept dog voor een hoofdgebieder niets goeds na, en de ingezetenen zien het niet gaarne, alzo min als uytgestrekte plantagien, omdat eygenliefde toch doorgaans boven komt.

Een geschenk, schoon de Comp. UEd. weynig toelegt, dient en moet er nu en dan zyn, wil men den wagen in het spoor houden en 't is den landaard eygen, 't geen UEd. weder krygt is een paard en kleedjes van slegt allooy en het bedelen is hun als aangeboren, schoon thans wat mindert. Ik heb veel met een geschenkje gewonnen, waarmede men het ver by hen kan brengen en ook in aanzien by hen blyven en doorgaans als zy een sommetje van naam geven vorderen zy het maar weer van den gemeenen man als aan het Hof contributie behoorende, ja zelfs, heb ik een aanzienlyk geschenk van een groote 3000 Sp. realen geweygerd, by het huldigen van den Sulthan, 't geen bekend is een proef kan veelen en van den Soesoehoenang meede van de hand gewezen, ter waarde van 2000 realen, Spaans, alhoewel ik kan nagaan, dat die optogt naar beyde hooven en de eersten naar Mancoboemi en de laatste naar Salatiga ter ontmoeting van Maas Saïd nu Pangerang Adipatty Mancoenagara ruym 10000 Ryxds. gekost hebben, ik zwyge van de dagelyxe uytgaven, om te weten wat er overal omgaat, dat moet wesen en dat my geensints berouwt en zende zelfs nu en dan nog wat aan de vor-

sten en prins. In hunne verschillen, die nu egter zeedert den tyd van een jaar hebben gecessceerd, hebbe ik eene exacte neutraliteyt geobserveerd, en naar gemoede zonder passie, daartoe versogt zynde, met myn advys gediend.

't Is zeker, bywylen dient men wel eens te toonen, dat men er is en wel wat hartig te werk te gaan, dog ook niet te verre, om de gemoedsdriften niet al te veel aan beweging te helpen en alsdan het moeten opgeven, beschaamd te staan en met schande aftekomen, dat absoluut moet vermyd worden, ten minste ik heb het tot dusverre zoo gebolwerkt, want alle oorlogen of wat er naar zweemt of gelykt, is voor de Comp. land en volk ten totale ruine, vooreerst is er niets meer te bedingen; maar wel te verbeteren door oirbare toegevendheid, om alles wederom aan den landbouw te krygen en alles naar vermogen te doen floreren.

Ach! had de Compagnie koopman gebleeven, en nooyt het lyntje zoo hard getrokken, 'tgeen men al begreep in den jare 1733 te zien by de Instructie van den toenmaligen Commissaris en plenipotentiaris den Edelen Heer Coyet zaliger, om van geen landen meer te spreken, en dus den Javaan in geen denkbeeld te brengen, dat men alles in wilde slokken, en wat heeft de Comp. tot nog toe voor alle zyne uytgeschoten schatten.

't Is zeker des presenten Soesoehoenangs vader heeft by zyn afsterven het ryk ten eenemale aan de Comp. opgedragen, waarvan de acte origineel by de contracten is aangehecht, en wel eens door UEd.gestr. mag worden gelezen en gezien; maar God beter 't hoe en in wat staat! zonder land of volk en zoo wierd het zynen zoon tot wederzeggens toe, weder opgedragen en in hoeverre wy hem hebben kunnen en mogen maintineren heeft ons de uytslag geleerd en wat schatten het gekost heeft en hoe kaal zyn wy met al onze agtbare houding er niet afgekomen en zoo het langer geduurd had, wat was er te verwagten geweest als alles verwoest en in de uysterste hongersnood gebragt te zien, dewyl de strandregenten mede al aan het waggelen waren; want of wy met onze legers daar cantonneerden; zoo wierd door ons gemeen volkje quaad genoeg gedaan, en voor het opbrengen van 't leger uytgeput, ja meer als bywylen door den vyand afgeëyscht, wy kunnen niet marscheren zonder een groot getal draagvolkeren tot het dragen van araq en ammunitie, willen wy

ons niet aan het grootste gevaar exponeren en den soldaat zien wegsterven als de myzen, daar de inlander ter contrarie met een pinang en bonkus en wat gedroogde ryst of wortels van boomen in haar knapzak om den hals dagen lang het kunnen uythouden en door haar equipagie vry ligter en wel zoo gaauw, door den anderen gerekend te paard te zyn, en voor ons onmogelyk te volgen door de woestynen en spelonken.

Wat is er nu anders op geweest als hen met een zoet lyntje over te halen en tot ons te lokken, schryvende my het toenmalige legerhoofd van Ossenbergh zelfs uyt de Mattaram, dat zoolang geen van beyden aan de hand quam er met ons leger nooyt iets met succes te doen was, en zy weten maar al te wel hunne force en in hoeverre men hen kan beteugelen, want wat groote aanbiedingen heeft de Pangerang Mancoenegara van den Heer van Hohendorff niet van de hand gewezen, hopende toen nog den Soesoehoenang te zullen ligten, waartoe geheyme aanslagen genoeg in het werk zyn gesteld; dog mislukt en UEd. gelieve maar vry verzekerd te zyn, dat de snedige Zulthan maar mede al te wel begreep, wat goochelspel de zoogenaamde Hooge priester was, die men om hem te polsen en over te halen hem toezond, kunnen en moeten zy daar maar niet al te wel uyt begrypen hoe nut en hoog noodzakelyk de rust voor ons is. Konden wy één verdelgen en finaal meester worden, ik zoude zeggen fiat, dan was het wel; maar het schynt wel, dat het de Goddelyke Voorzienigheid tot nog toe niet behaagd heeft en wie kan of mag die paalen stellen, schoon ik waarlyk met en door God, UwEd.gestr. deese cust overgeeve in zoo een gezegenden staat, als die omtrent alles ooyt voor de maats. geweest is.

De verdeeldheid is er, waarom dog zoolang gekampt is en de fondamenten waardoor de Comp. bestaan moet en van het begin af zich op heeft moeten stabilieren en bouwen 't geen haar ook groot gemaakt heeft. Echter is het zeker dat onder de menigte van princen en afstammelingen van de vorsten een enkele wel eens uyt zal spatten, hun zeer eygen en met hunne adherenten een kansje wagen of er ook hoop voor hen was om groot te worden, dat ik egter stel zoo de vorsten de handen in malkanderen slaan, schielyk zal zyn uyt te dooven en dan dienen wy ons zoo wat te schikken naar tyds gelegenheid, en na de zaken zyn en zich bevinden.

Het weynige dat daar nog aan manqueert, heb ik hierboven by sommige plaatsen aangeroord, zoowel als dat men toch van geen meer lasten moet spreken of denken omtrent den inlander, wil men het schuytje de boorden niet weder onder dompelen. Ik vertrouw, dat Haar HoogEdelheden in UwEd. persoon, te meer ik altoos innerlyk, ja, publicq UwEdgettr. tot myn vervanger heb gedespiceerd en weet wat deel in UwEdgestr. welzyn heb genomen, den man gevonden hebbe, die Java door Godt verder, zegge ik, voo spoedig zal reguleeren, waertoe geluk sta, met vurige beeden tot Jehova.

Hiernevens voege ik nog tot speculatie een uyttreksel van al het gepasseerde te dezer custe sedert den jare 1741 met eenige korte reflectien, enz. in myne ledige uurtjes by den anderen verzameld, of UEdgestr. het ook noodig achte in zulke tyden eens na te lezen. ¹

Het geslachtregister van Java's Keyzerryk heb ik hieragter ook by laten innaayen ² dat stel en vertrouw echt is, en verder ook nog nevens gevoegd, de over en wederzydse afscheidsbrieven der vorsten, waaruyt duydelyk blykt, hoe met Haar Hoogheden heb geleefd en scheyde. Overzulx onderschryve my, met het zeggen: den vrede geef ik UEd., en den vrede laat ik UEd., met alle agting (onderstond) UwEdgestr. ootmoedigen dienaar en vriend (w. get.)

N. Hartingh.

Samarang 26 October 1761.

Bylage by N°. LVII. Extract uyt het dagregister gehouden door den Heer Nic. Hartingh, Gouverneur en directeur langs Java's Noord-Oosteust, mitsgaders plenipotentiaris van wege de Hooge Indiasche regering, tot het sluiten van het contract met den Sulthan Hamincoeboeana, gedurende zyne opreize tot denzelven in 1755, rakende de verdeeling der landen tusschen gem. Sulthan en den Soesochoenang Pacoeboeana.

1 Hiermede bedoelt Hartingh het "Kort Verhaal van de Javasche oorlogen, welke met onderscheidene Prinsen gevoerd zyn, sedert den jare 1741, tot den algemeenen vrede gesloten in den jare 1747" welk stuk gedrukt te vinden is, in de "Verhandelingen van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 12e Deel te Batavia, Landsdrukkerij 1830." Tot dusver wordt dit "Kort Verhaal" toegeschreven aan den Heer de Munnik, Secretaris van Harting.

2 Dit geslachtregister is achter deze memorie niet meer te vinden.

Tjatjas welke den Soesoehoeng by de verdeeling derzelve tusschen hem en den Sulthan zyn te beurt gevallen:

Van de Cadoe onder Tommongong Mancoejoeda	6000
Van de Baggaleen onder den Tommongong Arong Binong	6000
Prijaji Pannekar onder Wiradikta	10000
dito Haging onder Radeen Tommongong Pringodiningrat	10000
d°. Kaparak onder den Tommongong Poespa Coesoema	5000
d°. Gedong onder den Tommongong Tirta Wiegoena	5000
Van de Mattaram onder Radja Niti	5000
Calangers	3000
Gowongs volkeren onder Kiay Wiradoeto	500
Toewa Boeroek volkeren onder Wonodjoeda	500
Onder den ryksbestierder	2000
Tampoeran onder Kromo Widjaja	100
Onder deze twaalf Wedono's zyn ook verdeeld de landen Padjang, Matesse en het zuyder gebergte gehorende het meest aan de hof bediendens	53100

Nu volgen de Mantjanagarasche landen onder den Soesoehoeng:

Pranaraga	12000
Cadierie	5000
Wierasaba	2000
Saringat en Blitar	2000
Cadoeang	2000
Balora	2500
Patje	200
Djagaraga	1500
Banjoemaas	4000
Pamardeen	500
Djajalochoer	200
Patjitan	250
Pangen	100
Tangong	100

bedragende te zamen 32350 Tjatjas.

Tjatjas, welke den Sulthan by verdeeling zyn te beurt gevallen te weten:

Van de Cadoe onder den Tommongong Natajoeda.	6000
Van de Waggaleen (sic) onder den Tommongong	
Djojo Soedergo	6000
Prejaji Pannekar onder Cartanagara	10000
d ^c . Haging onder Radeen Aria Malaja Coesoema .	10000
Prejaji Kaparak onder den radeen Tommongong	
Satra Diningrat	5000
Dito Gedong, onder den Tommongong Poespanagara.	5000
De Mattaram onder den Tommongong Soera Wirra.	5000
Calangers	3000
Gowongse volkeren onder Kiay Ondo Motji.	500
Toewa Boeroese volkeren onder Kiay Beadje	500
Onder den ryksbestierder	2000
Tersono onder Kiay Soeria Wirrijo.	100

53100

Nu volgen de Mantjanagarase landen mede onder den Sulthan:

Madion	12000
Djipan	8000
Warong	2900
Seselo.	700
Kamagettan.	600
Tirraskarras	700
Kartasana	3000
Kalangkret	800
Rawa	300
Tjarouban	500
Djapan	1000
Grobogang	3000
Patjitan	250
Lawanoe.	100
Malaran	100

te zamen . . . 33950 Tjatjas.

(onderstond) accordeert (w. get.)

H. Munnik. Secrets.

LVIII. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van de Parra, en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 dec. 1761.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Sedert het afgaan onser jongste, enz.

Java's Oostkust, (van) is de Heer Hartingh na volbragt transport van 't Gouvernement aan den Heer van Ossenberg (die door Zyn Ed. met eene memorie tot naricht voorzien is, waarvan copyen hier-nevens gaan.) in 't begin van November hier aangeland en met Zyn Ed. de prins van Madura nevens de gezamentlyke regenten van 's Comps. districten ten getale van 34 die met 211 inlandsche jagten en een gevolg van ruym 6000 koppen, verschenen zyn, om den onderget. Gouverneur-Generaal wegens zyne komste aan het Hoofdbestier volgens gewoonte te congratuleren, die van Zynen kant overtuigd hoezeer de bestendigheid van Java's vredigen staat en dus 's Comps. belang van de goede genegenheid dier inlandsche hoofden afhangt geen moeyte gespaard heeft om de achting, die de meeste Javanen aan de Nederlandsche natie toedragen, door eene minnelijke en toegevende behandeling meer en meer optewekken en zich des te krachtiger van hunne goedwilligheid te verzekeren.

Onder alle de strandregentschappen is het eiland Madura van oudsher voor verre het machtigste en welvarendste bekend geweest en de historie van de vorige Javasche oorlogen, inzonderheid van den laatsten, verschaft de allerlevendigste blyken van de gewichtige diensten, welke men by vele gelegenheden van de strydbare Maduresche hulptroepen genoten heeft, in zooverre dat Madura, al van 't begin dezer eeuwen aangezien is als een bolwerk tegen de overige Javanen en dat men alle wegen ingeslagen heeft om den regent van 't zelve allezins de hand boven 't hoofd te houden en hem door het toeleggen van dese en gene praecëminentien en immuniteiten aan onze belangen te verbinden, zelfs toen hy nog als een onderdaan van den Soesoehoenang aangemerkt wierd. Dit was de reden dat pangerang Tjakraningrat grootvader van den tegenwoordigen prins, toen hy in den jare 1704 door den Soesoehoenang met de waardigheid van groot Strandgouverneur begiftigd wierd van de Bataviasche regering open

brieven verkreeg, die hem in die waardigheid bevestigden, blykens missive naar Samarang van 12 december 1704 en toen deze Tjakraningrat in 't begin van 't volgende jaar door zynen vorst met den cernaam van Panembahan begunstigd wierd is dat evenement te Samarang volgens der ministeren schryven van den 11 Maart 1705 met het losbranden van het geschut en andere blyken van eere aan de gemeente bekend gemaakt.

Kwam dan Madura zoo grootelyks in aanmerking in een tyd, dat het nog van de heerschappy des Soesoehoenangs afhing, van hoe groot gewigt moet men het niet achten, sedert de Nederlandsche maatschappy door plechtigen afstand van den Soesoehoenang zoowel als van den Sulthan volstrekt meester van dit eyland geworden is. Op dien grond zyn ook geen middelen onbezocht gelaten om den tegenwoordigen regent Sitja di ningrat, door allerlei gunsten aan 's Comps. belangen te verbinden. Hy zelf gaf gedurende den ganschen loop van den vorigen oorlog zulke doorslaande bewyzen van aankleving aan de Nederlanders, dat men by secrete resolutie van den 5en Juni 1753 goed vond, uit erkentnisse van de door hem bewezen diensten, tien jaren remise te verleen van de 8000 Spaansche realen, die hy volgens contract verplicht was jaarlyks op te brengen de helft onder den naam van tribut en 't overige voor 't gene de Sabandharyen of tollen aan hem opbrengen. Deze regering heeft het by dese gunst alleen niet gelaten, maar hem daarenboven ter secrete sessie van den 25en februari 1757 op zyne instantie aangesteld tot Wedono of schutsheer van de oostelyke regentschappen Pamakassan, Passoeroeng, Bangil, Proboelingo, Grissée, Lamongang, Sidajoe, Toeban en Lassem met de daaraan onderhoorige dorpen Paradessi en Padjankongang.

Doch de ambitieuse prins zeer wel wetende hoezeer ons aan de bestendigheid zynere aanklevinge gelegen ligt, heeft onlangs weder nieuwe instantien te berde gebragt, verzoekende:

1. even als zyn grootvader Tjakraningrat begunstigd te worden met den titul van Panembahan;
2. met de waardigheid van Wedono over de districten van Japara, Tjinkolseuwoe ¹ Koedoes, Patti en Joana;

1. Vermoedelyk is hier bedoeld Tjangkal Sewoe, district in de resid. Japara afd. Pati.

3°. quyttschelding voor het vervolg van de jaarlyksche contributie, waarvan hem in 1753 als bovengezegd is, eenlyk een tienjarig remis ingewilligd was. Deze drieledige instantie is ter secrete sessie van den 17 der voorl. maand het voorwerp eener rype deliberatie geweest en by die gelegenheid in aanmerking genomen, eensdeels de uitmuntende blyken van welmeenendheid en trouwe, welke hy aan de maatschappy bewezen heeft en verder genegen schynt te bewyzen, anderendeels de nadeelige gevolgen, die uit eene ontydige weigering van Zyne misnoegdheid te duchten waren en hoe schoone gelegenheid er nu daarentegen ware om dien prins, door den teugel van Zyn hooghartigen inborst een weynig te vieren, te vaster aan zyn pligt te verbinden; om alle welke redenen en andere, by gezegde secrete resolutie van 17 november aangeteekend, eenparig goedgevonden is gemelden pangerang Sitja-di ningrat niet alleen te begiftigen met den eernaam van Panembahan Tjakra-diningrat, maar hem daarenboven te benoemen tot Wedono over de voorgewaagde districten van Japara, Tjinkalsewoe, Koedoes, Patti en Joana; doch omtrent het derde lid van Zyn verzoek, hebben wy dezen middelweg ingeslagen, dat hy en zyne opvolgers in 't regentschap ontslagen zyn van de betaling der 4000 Spaansche realen, die voor de Sabandaryen opgebracht worden; terwyl de jaarlyksche schatting van gelyke 4000 Realen na het jaar 1763 wanneer het tienjarig remis staat te eyndigen zal blyven stand houden.

Diergelyke toegeeflykheid hebben wy insgelyks omtrent verscheiden sollicitatien van andere regenten gebruikt, begunstigende den regent van Samarang, die zich allezints als een trouwhartig onderdaan gedragen heeft, met het Wedonoschap van de distrikten van Pakkalongang, Batang en Wiradessa in zelfder voege als hem reeds bevorens omtrent Kandal, Damak en Kaliwoengo ingewilligd was, terwyl de welmeenende regent van Tagal bevestigd is in de waardigheid van Wedono over Brebès en Pamalang.

Deze blyken onzer genegenheid en vertrouwen en eenige andere gunsten by resolutie van 24 November vermeld, hebben den Madureschen Prins, zoowel als de overige hoofden dermate vergenoegd, dat zy, na alvorens volgens gewoonte plechtig ter maalyd onthaald te zyn, onder veelvuldige betuigingen van dankbaarheid en onwankelbare trouwe naar huis gekeerd zyn.

Uit de by Samarangsche missive van 7 April geïnserceerde staatsrekening blykt, dat de winsten en inkomsten van dit gouvernement in 't boekjaar 1759/60 bedragen hebben eene aanmerkelyke somme van / 453585.12.8
de lasten daarentegen . . . - 376950. 3

die dus . . . / 76635. 9.8, beneden de voordeelen gebleven zyn.

De Heer Hartingh (heeft) omtrent de contingenten van sommige regenten eenige verschikkingen gemaakt, breeder vermeld by Samarangschen brief van 31 december 1760 ¹ welke wy ons, als met goed overleg geschied, hebben laten welgevallen, verzuimende tegelyk geene middelen om de leverancie van producten door alle mogelyke middelen aan te moedigen. Die van de Indigo en 't Cattoenegaren, daaromtrent eene voorname opmerking verdiende, zyn wy steeds attent om deze lastposten voor den inlander zooveel doenlyk dragelyk te maken en 't is met dat oogmerk, dat wy ter oorzake van de aanmerkelyke voordeelen die de maatschappy van die beide gewilde waren geniet en op het voordragen van den Heer Hartingh de ministers by brief van den 23n Juli, gequalificeerd hebben den prys van de indigo, waarvan langs Java alleen de eerste soort geaccepteerd wordt, met twee, of tot twee en dertig stuivers het pond te verhoogen accordeerende, gelyk by onze laatste van den 17n October reeds gemeld is eene' gelyke verhooging op ieder pond cattoengaren, onder ernstige recommandatie echter om voornamelyk op eene ruime toedeeling van de twee eerste soorten te letten, zonder de minderen daarom van de hand te wyzen, alzoo dit inzonderheid omtrent hetgene uit der vorsten districten geleverd wordt, maar misnoegen baren zoude en men altoos met gewin zich daarvan kan ontdoen. Ten aanzien van tgeen uit onze eigen regentschappen geleverd wordt, heeft de Heer Hartingh eene

1 In dezen hier aangehaalden brief leest men: (Wy hebben) ook nog ter ontmoetkoming en naar de gesteldheid der landen en ten genoegen der regenten de volgende schikkingen gemaakt: dat Caliwoengo in plaats van 40 lasten ryst, voortaan 's jaarlyks zal leveren 16 picols cattoene garen, Samarang mede 12 pic. garen in plaats van 40 last ryst, Coedoes voor 40 last ryst 10 picols Indigo, Lassum in plaats van 25 lasten ryst mede sjaarlyx één pantsjallang lang 11 à 12 vadem, diep en breed naar proportie, 't geen wy vertrouwen als gantsch niet onvoordeelg voor de Comp. almede verdienen zal gunstige approbatie.

by ons geapprobeerde repartitie gemaakt, te lezen by Samarangsche missive van den 15en Augustus ' volgens welke ieder resident, buiten eenige bemoeienis van de regenten en onder zekere penaliteyten voor de nalatigen een vasten tax van garen jaarlyx zal moeten opkooopen en aan de Comp. leveren, van welke schikking, waarin wy by antwoord van 19 November, alleen omtrent Grisseé eene kleine verandering gemaakt hebben, in der tyd de gewenschte uytwerking verhoopt wordt.

Nog zal UEdel Hoogagtb. by lecture deser resolutie van 28 April blyken, dat wy om den handel direct op Malacca zooveel mogelyk te favoriseren goedgevonden hebben op Java dubbelen tol te laten heffen van alle goederen, die van andere plaatsen in de straat Malacca liggende, buiten Malacca zelve in retour teruggebracht worden en hoe wy daarenboven alleen maar aan twee Javasche vaartuigen jaarlyks den handel op Siak zullen permitteren, welker passen om hun dien togt nog onsmakelyker te maken op een zegel van 100 ryksdaalders zullen verleend worden.

De zeeroovers, die den smallen handel langs deze kust al jaren achtereen grootelyks belemmerd hebben, zyn inzonderheid in 't nu gepasseerde (jaar) uittermate stout geweest, zoodat zy zelfs zes vaartuygen, die naar een Comps. schip voor Joanna in lading liggende, ryst bragten, genoegsaam onder ons geschut hebben durven wegnemen, zonder dat men in staat was het hun te verhinderen en nog onlangs hebben zy een vaartuig behoorende onder het gevolg van de Cheribonse prinsen, op derzelve reize naar deze hofplaats weggeroofd,

1 In bedoelden brief leest men: „In voldoening van Uw HoogEdelh. requisit omtrent den tax, die yder resident is opgelegd, hebben wy de eer te bedeelen, dat de schikking door den eerst onderget. (Hartingh) op particuliere voordragt van Z. Exc. Mossel (H. L. M.) gemaakt en na rato de plaatsen dat konden lyden vermeerderd en verminderd is, t. w. dat:

Het opperhoofd in den Oosthoek	16 picols	
de resident van Grisseé	64 "	
" " " Joana	4 "	
" " " Rembang	4 "	
" " " Japara	12 "	
" " " Qualladamak	4 "	
" " " Paccalongang	4 "	
" " " Tagal	16 "	(attoene gurens) 's jaarlyks moeten

opkooopen en leveren zonder eenige bemoeienis der regenten, welke tax gemakkelyk zonder den inlander in 't minste te beswaren kan voldaan worden, enz.

niettegenstaande het sloopje de Prinses van Oranje en drie wel gemonteerde patjallangs den troin convoyeerden. Een der Javaansche strandregenten heeft korte dagen daarna, naauwlyks met verlaten van vaartuig, goederen en 't grootste gedeelte van zyn gevolg hunne roofzieke klaauwen kunnen ontkomen en zich aan land moeten bergen. Wy hebben wel kortelings hetzelfde sloopje, de prinses van Oranje met eenige wel gemonteerde vaartuigen uitgezonden om ware het mogelyk eenigen dezer roovers in 't vaarwater van Pamanoekan en daaromtrent op te zoeken, detacherende te dien eynde ook over land eene party inlanders om de aan boord zynde manschap by het doen eener landing te doen ondersteunen, alzoo de gerugten liepen, dat dit geboefte zich daaromstreeks ook aan land ophield; maar die tocht is in zooverre vruchteloos afgevoerd, dat maar één dier zeeschuimers in de grond geschoten en zes van derzelve manschap opgebragt en overgegeven zyn geworden aan de justitie ter erlanginge van hare wel verdiende straffe.

Dewyl het echter hoog tyd wordt om de verregaande buitensporigheden van dat geboefte door eene generale bekruissinge langs de kusten tegen te gaan en hen ware het mogelyk, met wortel en tak uyt te roeyen ten minste door vernieling hunner vaartuigen een gevoeligen neep toe te brengen, heeft de Heer Hartingh wiens advies wy daaromtrent ingenomen hebben by aparten brief van 16 aug. een project voorgesteld, 't welk by ons geampteerd is en tegen het aanstaande voorjaar staat ten uitvoer gebragt te worden. Te dien eynde is de Heer van Ossenberg by aparte letteren van 19 November aangeschreven om de gezamentlyke regenten tot eene tydige uitrusting hunner vaartuigen, die de bekruissing met 's Comps. patjallangs verrigten zullen, aan te zetten en de executie, der verdere by gezegd project voorgestelde maatregelen ter bequamen tyd te behartigen. De onlangs vertrokken hoofden zyn daartoe ook door den onderget. gouvern. Generl. mondeling aangemaand en om hen tot betere defeusie tegen die zeeschuimers in staat te stellen is ter sessie van den 1en dezer aan ieder regent eene bepaalde quantiteyt snaphanen en buskruid tegen betaling verstrekt, terwyl wy aan deze hoofdplaatsen en te Cheribon in gelyker voege kruisvlootjes staan uit te rusten om de kust van Crawang tot af en aan Tagal van dat gespuis te zuiveren.

Bantam van waar gedurende den loop van het geëindigde jaar

aangebragt is, eene quantiteyt van 2127000 R peper of 177750 R meer dan in 1760 schoon nog ruim 900000 R minder dan in 1759, hebbende schielyke terugkomst van de Engelschen te Bancahoeloe den verderen aanvoer uit het district van Silleboe zeer presumptief doen ophouden; maar daarentegen bespeurt men in het Bantamsche ryk zelve de gewenschte uitwerksels der onlangs gemaakte schikkingen ten voordeele van den Koning, vermeld by onze vorige letteren van 17 october. hebbende den vorst overtuigd van het voordeel eener toenemende leverancie en genegen om aan onse vermaningen te voldoen aan alle zyne onderdanen boven de vyftien jaren oud, de aanqueeking van vyfhonderd peperplantjes hoofd voor hoofd opgelegd, onder bedreiging van zware straffen tegen de nalatigen 't gene na eenige jaren verloops eene aanzienlyke vermeerdering in de inzameling kan te weeg brengen.

Die vorst, welke dezen jare eene schuld van / 4800 in 1752 aan hem geleend, afgelegd heeft, had al by het leven van den Heer Generaal Mossel G. G. herhaald aanzoek gedaan om zekeren Radeen Maas Socrodo, by de papieren van Java's Oostkust bekend onder den naam van Pangerang Poerbaja, zynde den broeder van ééne der Bantamse koninginnen en die om redenen by secreete resolutie van 19 January 1750 vermeld, naar Ceylon gebannen wierd, vandaar terug te roepen. Die instantie andermaal by den tegenwoordigen gouverneur generaal op 't nadrukkelykste vernieuwd zynde, hebben wy ter sessie van 9 Juni, raadzaamst geoordeeld er in te bewilligen, waartoe men om zyne Hoogheid te believen te eerder getreden is, omdat gezegde Poerbaja alsdoen verzonden was om het gevaar, hetgene men uyt zyne relatie tot de toen ter tyd uytgeweken prinsen vreesde, welke reden van beduchting thans weg genomen is, te meer omdat men tot de oproeping niet getreden heeft, als onder dit voorbeding, dat die Pangerang onder goed toezigt op Bantam zal verblyf houden, zonder gedachten te maken van immer weder voet op Java te zetten, aan welke voorwaarde de Koning zich, blykens missive van den Commandeur van den 1sten dezer willig en onder betuiging van dankbaarheid voor de bewezen gunsten onderworpen heeft. De Heer Ossenberch is teffens om alle wantrouwen by den Soesoehoenang en den Sulthan te voorkomen, door eenen aparten brief van den 19 november gequalificeerd Hunne Hoogheden van die oproering en verder

gemaakte schikking kennis te geven.

Batavia's beschrijving

De directie van de *Bank* vacerende door de benoeming van den Heer de Klerk tot directeur van de *Amphioen-Societeit* is den 5den Juny weder vervuld door den Heer Mylendonk, die den 21 July mits Zyn Eds. aanstelling tot president van schepenen vervangen is door den Heer Romp, gelyk de bediening van cassier opengevallen door de benoeming van Johannes Vos tot secretaris van schepenen den 7den bevorens opgedragen was aan den onderkoopman Jacob Lodisio Jacobsz. Het capitaal van de bank is, volgens eene op den 25 augustus ingediende staatrekening ult°. december 1760 groot geweest / 4,661,776.5.8, maar was ult°. april 11. aangegroeid tot / 5,210,414.2.8 waarom ook Commissarissen, ten uysterste belemmerd met de voldoening der interesten, den 16 Juny verzoek deden, om niet alleen op goud, zilver en juwelen, tegen $\frac{3}{4}$ en $\frac{1}{2}$ % 's maands te mogen geldschieten; maar ook om de interesten der participanten van $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{8}$ % ter maand te verminderen. Het eerste verzoek wierd hun dadelyk ingewilligd en in het tweede 't welk wy toen in deliberatie hielden, hebben wy ter sessie van 13 october ook gedeeltelyk moeten bewilligen, door de maandelyksche renten van $\frac{1}{4}$ tot $\frac{3}{16}$ ten honderd te reduceren doordien te dien dage gearresteerde afbetaling van / 800000 der by de Comp. rente doende bankpenningen en de menigte van de thans in de wandeling zynde contanten, de bank volstrekt buyten staat stelde om op den ouden voet voortgaande met hare inkomsten rond te schieten

tot goedmaking van de stadslasten zyn schepenen naar gewoonte gequalificeerd tot het heffen van een quart maand huishuur van de bewoners, gelyk zulks te zien is, by resolutie van 17 July en by die van den 3den february, hoe wy dit collegie de magt hebben gegeven om die geregtigheyt, byna de eenigste, welke hier betaald wordt zoowel van onbewoonde als van bewoonde huysen in te vorderen en tegen de onwilligen parate executie te dirigeren

(Eenige Mochase kossy en een ander partytje van Cambodia en Siam aangebragt door particulieren is aangenomen en ingekocht); doch by die gelegenheid in aanmerking genomen zynde, wat quade gevolgen en verkeerde praetyken uit diergelyken particulieren invoer

zouden kunnen geboren worden, is ter sessie van den 24sten maart verstaan het placcaat van den 5den Maart 1726, waarby de vervoer van coffy-boonen verboden is, ook op den invoer betrekkelijk te maken en dus zulk te interdiceren onder dezelfde penalityt van confiscatie der ingebragte partyen met de vier dubbele waarde van dien en bedreiging van de kettingstraf tegen de onvermogenden; welke interdictie by de hier verleend wordende passen uydrukkelyk bekend gesteld is

De Jacatrasche bovenlanden, schoon die door eene gestadige attentie tot derzelver verbetering redelyk wel beginnen op te luyken, gevoelen echter nog de bittere naweeën van de ongemeene ontvolking, die er voor drie jaren door eene zoo droevige sterfte veroorzaakt is en die gevoegd by de ongemeene droogte van deze gepasseerde Oostmousson de inzameling van producten grotelyks agteruytgezet heeft De leverancie (van dezen) jare heeft bestaan in 29166 ƒ peper, 2280 $\frac{1}{2}$ ƒ indigo, 9621 $\frac{1}{2}$ ƒ cattoene garen, 17562 $\frac{1}{2}$ ƒ curcuma, en 1127845 ƒ coffyboonen. Wy zullen geen middelen onbezogt laten om den tragen yver der inlandsche hoofden, door ernstige aansporing, gepaard met een zagtzinnige en zoozeer met de smaak der inlanderen in 't algemeen overeenkomende behandeling meer en meer op te wekken, gelyk volgens het vermeld by den october-brief reeds geschied is, door den inkoopsprys van de garens evenals langs Java en te Cheribon met twee stuivers het pond te verhoogen en het is met een gelyk inzicht, dat wy niettegenstaande het groot restant van curcuma, 130 of 140 picols door den regent van Bandong reeds ingezameld en waarmede hy anders tot zyne groote schade zoude hebben blyven zitten, accepteerden

Hoe groote lastpost de aanqueeking van indigo voor den inlander zy, hadden wy reeds de eere. . . . UEdh. te vertoonen. . . . op 't berigt en voorstel van den gecommiteerde over de zaken van den inlander. . . . is het billyk geoordeeld gemelden bediende te qualificeren. . . . om de indigo in 't vorige min kostbaar formaat van kurken (in plaats van koekjes) te laten leveren

De contingenten der regenten van Pamanockan, Tjasseem en Pagadeen, die by besluit van 1 October 1754 ieder op 2 picols indigo gequalificeerd waren, zyn ter sessie van 30 Juny op hunne nadrukelyke vertooning wegens de aanmerkelyke ontvolking hunner dis-

trieten en om hen des te kragtiger tot het coffy en peperplanten te animeren tot de helft verminderd (en ordres gesteld tot beteugeling van het wegloopen van slaven)

Rakende den particulieren handel hadden wy reeds de eer UEdh. kennis te geven van 't op 31 July bevorens gearresteerde om in schuldige opvolging van UwEdh. intentie allen particulieren invoer van lywaten, waarvan de eysschen voor 't vaderland en Indie niet voldaan waren met 1 January 1762 geheel te verbieden.
 Het verbod tegen den uytvoer van suyker en arak by notulair besluit van 29 mei geëmanceerd is ter resolutie van 10 aug. omtrent het laatste articul, waarvan de Comp. genoeg voorzien was, ingetrokken; dog houdt ten opzigte van de zuyker nog stand.

Het kort begrip der Chineesche civile wetten naar 't voorbeeld der mahometaansche verzameling, waarvan by generale missive van 31 dec. 1760 gesproken is, byééngebragt door den tegenwoordigen baljuw Pieter Haksteen en door den Heer raad-extraordinair de Klerk met marginale aantekeningen verrykt, is volgens besluit van 22 mey aan de collegien van justitie afgegeven, enz.

LIX. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale O.-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia, dd. 31 dec. 1762.

WelEdele Hoogagtb. enz.

Het Enkhuizer Kamerschip de Immagonda, enz.

Juru's Oostkust aan welker vredigen staat de Comp. zulk een groot belang heeft, gevoelt nog al van tyd tot tyd de gevolgen van het groot getal van schrale prinsen en hofsgrooten, huane algemeene zucht om van conditie te verbeteren en de nayver en onophoudelyke woelingen, die hiernyt geboren worden geven weynig hope om dit vrugtbare land over het algemeen gesproken, volkomen in rust te houden, vooral in dezen tyd, daar het de Comp. zoo weynig gelegen komt, om zig in de inlandsche zaken te mengen. Een versch blyk daarvan, hebben wy nu onlangs in het gedrag van sekeren prins

Wiera Miedja gezien, die getrouwd met eene dogter van Maas Saïd (thans herwaarts Pangerang Aria Mancoenagara) om dese of geene redenen onvergenoegd geraakt, sig bereids omtrent het midden van het voorgaande jaar uyt het Hof van den Soesoehoenang absenteerde en met eenige anderen naar nieuwicheden rakende Hofsgrooten, een deel opgeraapt volk by malkanderen gebragt hebbende, heeft hy meer dan een jaar lang verscheiden bovenlandsehe districten ontrust, en selfs de Comps. regentschappen van Patty, Coedoes, en Damak niet vrygelaten. Dit heeft ook den Heer van Ossenberch in de maand November van het voorgaande jaar genoodzaakt om eene troep Euro-pesche soldaten en Samarangsehe Javanen tot dekking onzer grenzen naar Coedoes te zenden; maar desen vonden daar komende, die roovers al verhuysd en keerden dus weder naar Samarang terug. Wiera Miedja middelerwyl door de vorstelyke troepen gedurig op de hielen gevolgd is eyndelyk, nadat zyn te zamen gerotten hoop was verstrooid en eenigen derzelven weder tot onderwerping overgegaan waren, komen te sneuvelen en zyne vrouw aan haar vader overgegeven. De regenten van Cadiri en Wierasaba verscheiden blyken van ongehoorzaamheid jegens den Soesoehoenang hunnen Heer, getoond hebbende en deswegens mogelyk voor eene welverdiende straffe beducht geweest zynde, is de eerste naar Madura, zyn aangehuwden broeder den Panembahan en de andere naar het woeste gebergte gereireert en dese beyde regentschappen met andere subjecten vervuld.

Ter cultivering van de goede verstandhouding met den Soesoehoenang en den Sulthan heeft de Heer van Ossenberch in de verleden maand Mei de vorstelyke hoven bezocht, alwaar Z. Ed. met de gewoonlyke ceremonien ontvangen en met de sterkste betuygingen van wederzydsche vriendschap gescheiden is, zonder dat er by die gelegenheid iets opmerkelyks voorviel, buyten een vreemd verzoek, hetwelk door den Sulthan ten opsigte van zynen schoonzoon Mancoenagara geschiedde en breeder te lezen is by des Gouverneurs aparten brief van 23 July ¹. Hoezeer nu de Heer van Ossenberch zyn Hoog-

1. Uit dezen geheimen brief, blykt, dat de Sulthan van Djogjokarta zyn wrok tegen zyn schoonzoon Mangkonegoro nog niet had opgegeven en dat hy hem, teregt of te onregt, verdacht hield van voor zyn zoon den troon van Soerakarta na den dood des zwakken Soesoehoenans te willen verwerven en dat de Sulthan de verwydering van Mangkonegoro van het eiland Java ook nu nog wenschelyk achtte. De

heits swaarmoedigen luym trachtte te versetten, is Zyn Ed. egter op 's vorsten herhaald aansoek genoodsnaakt geweest de zaak aan ons voor te dragen, dog wy hebben hierop soodanig weigerend antwoord moeten laten afgaan als UwEdh. Agtb. by ons apart schryven aan Z. Ed. gerigt van 24 Aug. zullen aangeteekend vinden. Deze weygering heeft den Sulthan volgens hetgeen de Heer van Ossenberch den 11den November secretelyk berichtte, als een blyk van ons mistrouwen opgenomen en is in zyn gemelyk humeur nog meer gesterkt, doordien de Gouverneur een tweede verzoek van Z. H. met reeden van de hand heeft moeten wyzen, alsoo het daarheen strekte, om twee van Zyne hovelingen, met name Soema diwiro en Rono Mangolo in de regentschappen van Paccalongang en Pamalang, beyden onder 's Comps. gebied behoorende, in gesag te plaatsen, daar de tegenwoordige hoofden dier districten niet sonder de grootste onregtvaardigheid uyt hunne bediening gesteld kunnen worden en het daarenboven niet raadzaam zy aan bovenlandse familien eenig gebied aan de stranden te betrouwen. De Heer van Ossenbergh heeft den Sulthan met alle nadruk getracht van de onbilykheid dier sollicitatie te overtuigen; maar de vorst niet gewoon naar het schynt om van zyn stuk af te gaan, gaf daarop zulke blyken van onvergenoegdheid, dat de Gouverneur om Z. Hoogheits grillig humeur niet te sterk te irriteren tot het besluit overgegaan is om die twee gerecommandeerden naar Samarang te laten afkomen met belofte van hun inder tyd te zullen gedagtig zyn.

Hoeseer nu het systema van de Comp. steeds behoort te zyn, om de inlandse vorsten, sooveel doenlyk zy, te believen; dacht het ons egter van te veel uytzigt, door eene ontydige toegeeffykheid meerder voet tot diergelyke sollicitatien te geven en op dien leest is ook onse secrete rescriptie van 13 December geschoeid, terwyl de onderget. Gouverneur-Generaal den onlangs hier aangeweest zynde ryksbestierder

Gouverneur van Ossenberch, deed aan den Sulthan antwoorden, dat "een eens gegeven woord met eede versterkt niet verbroken mogt worden". Intusschen bleek het hierdoor aan van Ossenberch, dat de Sulthan en Mangkonogoro nog altyd tegen elkander woelden, wat te meer een wakend oog vereischte, omdat de Soesoehouan een zwak en niet zeer matig vorst was, geheel onder den invloed van zyne Radhen Aijoe. (Vergelyk deel 36 overgek. brieven en pap. in 1763, R. A.) Eindelyk echter maakte deze vorstin te groot misbruik van haren invloed en werd zy verstooten.

van den Sulthan deswegens ernstig heeft onderhouden en dien minister op wiens welmeenendheid men veel reden heeft sig te verlaten op het vriendelykste aangespoord om zynen heer van de lastige invallen te diverteren en ook omtrent den eygendom van het landschap *Malang*, waarop de Sulthan almede een begeerlyk oog had laten vallen, onder voorgeven quansuys, dat dit land als tot nog toe op sig selve gestaan hebbende, aan den een of anderen behoorde toebe-deeld te worden en dat hy, Sulthan, soo er de Soesoehoenang niet toe inclineerde sig er wel meester van sou maken, daar het egter kennelyk is, dat het 6de articul van het contract van n°. 1743 al wat beoosten Passoeroeng ligt, en dus ook Malang aan de Comp. in vollen eygendom afgestaan heeft; uyt dien hoofde hebben wy ook den Heer van Ossenberch by gezegde missive van den 13den deser gelast den vorst dit met allen nadruk voor oogen te leggen, te meer in dit tydsgewricht gansch niet raadzaam is voet te geven tot het zenden van legers naar den Oosthoek, sonder welke echter het Malangsche district, dat uyt de natuur vry ontoegankelyk is en sig sedert een geruymen tyd weynig aan de vorstelyke of Comps. ordres gestoord heeft niet te onder kan gebragt worden, schoon het op sig selven aangemerkt de Comp. niet het minste voordeel geeft en om geen andere redenen opmerking verdient dan omdat het van ouds gediend heeft en nog dient tot eene verzekerde schuylplaats van alle malcontenten en die sig aan eenig misdryf schuldig gemaakt hebben. Uw WeiEdH. zien dus wat moeite en hoofdbreken het kost om den Sulthan in een goeden luym te houden en den middelweg tussehen eene laffe toegevendheid en eene hoonende weygering te vinden. Minder werks geeft de Soesoehoenang, die egter desen jare van zyne gewone goedaardigheid afgaande, gansch onverwacht zyne gemalin, eene zuster van den Madureschen prins verstoten en haar van het Hof verzonden heeft. Van vele jaren herwaarts had die vorstin een groot vermogen op haar gemaal gehad en daarvan dikwyls doorslaande blyken getoond; maar een onvoorzigtig gebruyk daarvan makende, heeft zy daardoor en mogelyke door andere zaken den vorst dermate verbitterd, dat er volstrekt geen plaats voor de verzoening openbleef. De Heer van Ossenberch ons hiervan by apart schryven van den 10 Aug. kennis gevende qualificeerden wy Zyn Ed. by ons antwoord van 19 daaraan, om de vorstin van Soeracarta

te laten afhalen, voor haar een ordentelyk onderhoud van wegen den Soesoehoengang te besorgen en haar te Samarang te defroyeren tot dat de Maduresche prins zig over dese zyne zuster nader verklaarde, gelyk die prins haar ook afgehaald en met sig naar Madura genomen heeft.

Den 15 November ll. is hier een plegtig gesantschap van beyde vorsten aangeland om den onderget. naar gewoonte met de aanvaarding van het Hoofdbestier geluk te wenschen. Het wierd bekleed door de twee ryksbestierders en ses andere voorname hofsgrooten, verselt van een talryk gevolg en is den 18 November met de gewoonlyke ceremonien in onse vergadering verschenen, overlevende de vorstelyke brieven van felicitatie met de daarby gevoegde geschenken zy zyn den 13 deser wel vergenoegd naar huis gekeerd

De zaken rakende de vorsten en hun gebied, dus afgehandeld zynde begeven wy ons naar de *Stranden of 's Comps gebied*, alwaar zoowel als op het eyland Madura alles vreedzaam en gerust is. Eene troep vagebonden heeft zig voor eenige maanden in het landschap Tochan opgehouden, dog zy zyn door den regent selven aangetast en verstrooyt, dus heeft ook sekere Ingabay Djojo Lalono, die bevoorens de party van den Sulthan tegens de Comp. hield dog na de versoening van Z. Hoogheyd en op desselfs versoek met eenige landen in het district van Damak begiftigd wierd, sig eenigen tyd met swerven en plonderen besig gehouden sonder hem aan de herhaalde vermaningen van den Gouverneur te kreunen; waarom wy hem wiens roofsieke hoop byna tot niet gesmolten is, van zyn regentschap afgeset en dat district onder het gesag van den Depatty van Samarang gesteld hebben In gelykervoegen is de regent van Candal om zyne knevelaryen en schandelyke levenswys buyten bewind gesteld en een zoon van gem. Depatty in desselfs plaats benoemd, sooals ook de tweede zoon van den overleden regent van Sumanap zyn vader in dat regentschap opgevolgd is, andere beschikkingen omtrent de inlandsche hoofden gaan wy, om haar gering belang stilzwygende voorby, meldende eenlyk, dat wy steeds bezorgd om hen, door eene zachte en redelyke behandeling meer en meer aan onse belangen te verbinden, hy afgegaan schryven van 13 deser geapprobeert hebben seker ontwerp van den Heer van

Ossenberch breeder vermeld by Zyn Ed. aparte missive van den 31 Oct. en volgens hetwelke de hofdiensten van de gezamentlyke regenten tot hun zonderling genoeg op meer dan de helfte verminderd zyn. Met hetzelfde inzicht hebben wy den prins van Madura ter wille geweest in zyn verzoek om naar het voorbeeld van zynen grootvader een standaard zoo te water als te lande te mogen voeren, een praerogatief hetwelk by den Javaan voor den hoogsten graad van distinctie gerekend wordt.

Cheribon heeft desen jare aan contanten genoten f 168000 en f 33157.16.8 aan koopmansschappen, enz.

Daarentegen bestaat de aanvoer van daar in 950875 @ koffy, 604218½ @ poeder zuyker, 12500 @ indigo, 27875 @ cattoen garen, 4812½ @ zwarte peper en 5½ @ ruwe zyde, bedragende, met de houtwerken en andere kleinigheden f 190574.2 en zyn daarenboven te Indramajoe blyven overliggen 893750 @ koffy en 29750 @ peper.

De vier princen, die ingevolge het vermeldde by onsen eerbiedigen van den 31 dec. 1761 den eerst onderget. waren komen begroeten, hebben ons by hun aanwezen met verscheiden hunner questien lastig gevallen, welker sommigen by resolutie van den 2 Febr. gedeceideerd en andere by missive van den 5 daaraan den resident ter examinatie gedemandeerd zyn, en zyn berigt sedert ingekomen wezende, hebben wy ook op dese onafgedane poineten ons goedvinden bedeed by rescriptie van den 28 deser. Onder die quaestien zyn er geene die UwEdh. attentie verdienen, buyten de versoeken en klagten van de Sultans Sepoh en Cheribon waarvan de eerste verzoekt om de landen van den laatstgenoemden uyt kragte van het in 1752 gesloten contract onder sig te mogen hebben: terwyl de laatste sig beklaagde, dat hem verscheiden negoryen door Sultan Sepoh gewelddadig ontnomen en sommigen zynen onderdanen by die gelegenheid om hals gekomen waren. Daarby waren er verscheiden van de onder Sultan Cheribon sorterende ryksgrooten, die over de strenge en willekeurige regeringswyze van hunnen Heere klagtig vielen en versook deden om onder het gebied van Sepoh te staan. Die klagten en beswaarnissen van de laatsten over hunnen prins en van desen over Sulthan Sepoh stellen wy' aan het onderzoek van den resident ende dispositie over Seppohs instantie wierd tot

dusverre gesurcheerd. Hierop heeft de resident by zyne brieven van 7 maart, 17 april en 6 deser maand geheele bundels van attestatien en klagschriften overgesonden, welken veele naar den Inlander en aard van weinig belang, anderen verward en sommigen met elkander strydig bevonden wierden. Wy hebben er ook daarom geen reflectie op kunnen slaan; maar den resident den 28 deser aangeschreven om de onderdanen van Sulthan Cheribon op het ernstigste aan te maanen tot onderwerping en gehoorzaamheid aan hunnen Heer en by die zelfde gelegenheid is het versoeck van Sultan Seppoh om de landen van den eerstgem. te mogen besitten in rype deliberatie genomen. Uyt den inhoud van het in 1752 getroffen contract bleek ontegenzeggelyk, dat de stammen van Sepoh en Cheribon by uytsterving van den eenen elkander moeten opvolgen en dat dus Sultan Seppoh toen de oude Sulthan Cheribon in het jaar 1758 sonder mannelyk oir overleed tot des laatstgemelden successie de naaste was geweest, soo wanneer de dispositie deser regering daaromtrent geen verandering gemaakt had; want het testament van den ouden Sulthan Cheribon, waarby hy zynen broeder tot opvolger benoemd had, was by missive van hier dd. 16 Sept. 1755 geapprobeerd en toen deze broeder by het afsterven van Cheribon de successie afstond aan zyn zoon den tegenwoordigen Sultan Cheribon, wierd de laatste by onsen brief dd. 20 maart in die waardigheid erkend, hoewel Sulthan Seppoh er egter zyne belangen tegen inbragt en de voorstelling van den nieuwen Sultan niet eens bywonen wilde. Hy hield sig egter tot zyne jongste verschyning ten dezen hoofdplaatse stil en om hem in zyne niet onbillyke instantie, gefundeerd op het bedongene by het contract van 1752 regt te doen; dog teffens ook een prins, die gelyk Sultan Cheribon, door dese regering selve in het gebied gesteld was by zyne waardigheid te handhaven, hebben wy besloten Sultan Cheribon, soo lang hy leeft het gebied te laten behouden, maar zyne landen by overlyden te laten devolveren op Sultan Seppoh of desselfs wettigen successieur, zonder dat de erven van Cheribon er eenige pretensie op zullen mogen formuleren, gelyk breeder te zien is by onze rescriptie aan den resident dd. 28 deser en by de brieven die wy deswegens aan de beide belanghebbende prinsen geschreven hebben. By die gelegenheid is Sultan Seppoh aangemaand zig met deze dispositie te vreden te houden zonder de landen van Sultan Cheribon te

ontrusten en de laatste om zyne onderzaten met zagtsinnigheid en billykheid te regeren en hunne vervreemde gemoederen dus weder tot zig te winnen. Aan de executie van het een en ander heeft de resident ordre, om de hand te houden.

LX. De Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Generale Oost-Ind. Comp. (Heeren XVII).

Batavia dd. 31 dec. 1763.

WelEdele Hoogagtbare, enz.

Het schip de Baarzande, enz.

Java's Oostkust heeft

Betreffende de staatrekening van dit gouvernement wegens het boekjaar 1761/62, schoon wy daaromtrent blykens der ministers brief van 28 mey pass^o. ongaarne gezien hebben, dat hetzelve door meerdere lasten en mindere winsten als de memorie van menagie dicteert, wyl de eerste wel f 386623.10.8 en de laatste maar f 367294.14.8 bedragen werkelyk achteruit gegaan is f 19328.16, dan wel gelyk wy by ons antwoord in dato 6 Sept. aanmerkten, dat het in vergelyking van vermelde memorie eene quade vertooning van f 39328.16 maakte, onder eene gepaste opmerking om door al wat mogelyk is, tog eens het tegendeel te bevorderen, zoo moeten wy egter teffens betuygen, dat de eerste ministers niets onbezocht laten om tot dat heylzaam oogmerk te geraken, dragende hiervan in de eerste plaats getuygenis het rapport van den heer Gouverneur van Ossenberch wegens Zyn Ed. verrigtingen op zyn in de gepasseerde maanden Juny en July gedane reise, naar *den Oosthoek*, want daaruyt blykt niet alleen hoe dat Zyn Ed. eenige noodige reparatien aan 's Comps. gebouwen aan deze en gene residentien voor hunne eigen rekening opgedragen heeft, andere gebouwen als onnoodige lastposten aan ons voorstelde om te verkoopen, gezocht om de duyten daar ook gangbaar te maken, hoewel zonder succes; maar ook speciaal zyn werk gemaakt om de respectieve regenten tot eene meerdere leverantie van diverse producten en inzonderheid van 't cattoeene garen en indigo te bewegen en door schriftelyke contracten te laten verbinden, over

twelke wy dan ook in 't algemeen by ons afgegaan schryven van 6 Sept. meerm. Zyn Ed. bekende yver en zorg voor het interest van de Comp. gelaudeerd hebben onder aanmerking, dat hoezeer ons de vermeerderde leverantie en vooral van 't gewilde fyne gaaren en indigo bevallig was, men egter twyfelde aan het effect der beloften, wylgedagte articulen zoo ze wat te veel opgelegd worden niet alleen zeer drukkend zyn; maar dat er ook onder de regenten waren, die zich onder dit byvoegsel „des doentlyk” verbonden hadden, en dat daarom hoe het ook uytviel vooral zorge zoude moeten gedragen worden, dat de door den Heer Hartingh aan de residenten opgelegde leverantie van 't cattonee garen zonder interruptie voortgang kwam te nemen. Vervolgens heeft de gezaghebber Breton by zyne aan den Heer Gouverneur gesuppediteerde bedenkingen, zoo over Balamboengang in 't byzonder als den gantschen Oosthoek in 't gemeen, preuves gegeven, dat Zyn hoofdoogmerk was om de Comp. aan eenige voordeelen te helpen, dog behalven dat omtrent het eerste, gewigtige tegenredenen militeren, waaromtrent wy de vryheid gebruiken ons te refereren aan onze secrete van 5 nov. en de aankomenden aparten brief van 16 dec. ¹ zoo leert men veelyds dat diergelyke projecten in hare uytkomsten eene strydige vertooning met haar voordragt maken; terwyl men ten opzichte van het laatste of de onder ons buyten bemoeienis behoorende districten met genoeg te gemoet ziet, dat er omtrent sommigen eene vermeerdering van pagt zonder misnoegen te verwekken geintroduceerd staat te worden ² gelyk

¹ In een breedvoerig vertoog dd. 28 Nov. 1763 had Breton de wenschelykheid aangeprezen, dat Balamboengang en Malang aan de Comp. wierden onderworpen en onderhoorig gemaakt; Blambangang, omdat daaruit woelingen te vreezen waren van de zyde der Baliërs, die toen weder nieuw volk derwaarts hadden gezonden. Malang omdat het zich onder Malayoe Koesoemo, een nazaat van den beruchten Soerapati steeds verwyderd en zelfs vyandig tegen de Comp. betooude. Van Sumanap berigte Breton, dat het gebukt ging onder de knevelaryen van den regent Noto Koesoemo, die een ambioenschuiver was en het land en zyne inwoners ten verderve strekte. Breton noemde hem onwaardig om het bestuur langer te voeren. De G.-g. en raden, waren echter, naar 't schyn, van oordeel, dat uit vrees voor nieuwe onlusten de bestaande toestanden in Balamboeng, Malang en Soemanap nog voorloopig moesten geduld worden. Eenige jaren later echter werden Malang en Blambangan door de Comp. in bezit genomen.

² Deze districten waren volgens het oordeel van Breton, het onderdeel van Malang, Bezoekie, welk laatste land Breton weder tot afzonderlyk regentschap als van ouds wilde verheffen, voorts Pasocroean en Bangil, wier welvaart zulk eene verhooging naar zyn oordeel mogelyk maakte.

zulks het requisit was by onse derwaarts afgegaan secreten brief van 23 deser, aan welker inhoud byzonder omtrent het verder daarby bedeelde, rakende Sumanap wy ons almede onder gunstige welduiding gedragen moeten, omdat de aard dier zaken het vooralsnog niet permitteert om ze hier gemeen te maken. '

Wy (komen) zoo tot het articul van de inlandsche zaken, verdienende hier het eerste plaats, de thans gelukkig afgeloopen affaires rakende Sulthans dogter Ratoe Bandara, waarvan wy in onsen jongsten October brief met overwyzing tot de secretae papieren gewag maakten ², hebbende de heer van Ossenberch ten dezen opzigte ook

1 Gouv. Gen. en Raden schreven in den hier aangehaalden brief van 23 Nov aan den gouverneur van Ossenberch, dat men eerst nog trachten zou den onwaardigen regent van Soemanap door vermaningen te regt te brengen: Indien dit echter niet mogt slagen, zou Ossenberch nadere bevelen vragen en inmiddels den Panembahan van Madura overhalen om eene zyner dochters uit te huwelyken aan den laatsten afstammeling uit het wettige regentenhuis van Soemanap, eenen Radeen Bagoes, met de bedoeling dien prins in plaats van den onwilligen en onwaardigen, tot regent van Soemanap te verheffen.

2 De brief van Samarang dd. 23 Juny geeft van den oorsprong der nieuwe onlusten, ontstaan tusschen Mankoenagara en den Sulthan, het navolgende verhaal: „De pangerang Depatty Anum, zoon van den Sulthan eene visite afleggende by zyne aanstaaude bruid te Soeracarta, dogter van den Soesochoenan, ontstond daar onder het dansen eenig verschil wegens den rang tusschen den Pangerang Ady Patty Mancoenagara en den voorn. Kroonprins, sustinerende de een dat Sulthans zoon als een vriend en gast den voorrang moest hebben, dog de andere dreef sterk dat Mancoenagara als ouder van jaren de rang toequam. Twelk dan ook voortgang nam, maar Mancoenagara getandakt hebbende, zoo quamen in steele van den Pangerang de Patty Anum, twee dalems tominagongs op de baan, 't welk by den Soesochoenang zoowel als by den resident Beuman qualyk en als een affront voor Mancoenagara wierd opgenomen, waardoor 't geheele spel een einde nam, nadat er eenige glaasen 't zy onvoorzienne of willens voor de voeten van den Pangerang de Patty Anum aan stukken vielen. Ik haal deze zaak aan, omdat dezelve den Sulthan ten ergste overgebracht zynde, mogelyk van 't vervolg, zoo geen veele oorzaak geweest is, daartoe iets kan gecontribueert hebben.

Den pangerang Ady Patty Anum naar de Mattaram gekeerd zynde, zoo volgde hem terstond derwaarts Sulthans dogter Ratoe Bandoro, vrouwe van den Pangerang Mancoenagara, die haar zonder erg liet vertrekken, dewyl het de derde maal was, dat zy haren vader ging eene visite geven. Na eenige dagen vertoevens aan 't Hoff van Djocarta geeft de vorst eerst mondeling aan den (?) naderhand per missive aan den Soesochoenang en Mancoenagara kennis, dat de ratoe Bandoro ten eenenmale van haren man avers was, en absoluut niet weder by hem wilde komen onder voorgeven, dat hy, Mancoenagara, eene geheime ziekte zonde hebben en dat hy daarenboven aan haar geen onderstand van geld verschafte, edog aan den anderen kant laat zig de Sultan geheel anders uyt in zyne missive aan den WelEd. H. Gouverneur van Ossenberch, zeggende dat de reden waarom zyne dogter niet weder

alles aangewend, wat men van den minister voor het belang van de Comp. en de conservatie van eene bestendige rust op Java. . . . verwagten kan, blykende dit evident uyt de naderhand nog ontfangen en afgegane aparte brieven en bylagen van 10 October tot den 23 deser inclusive, invoege dat voormelde prinsesse ten genoegte van beyde de vorsten en van haar gemaal Mancoenagara, wien zy verlaten had, zóó gescheiden is, dat zy niet hertrouwen mag, zoolang evengemelde prins leeft en dus hebben wy groote hoop, dat de on-eenigheden en het gepleegd geweld tusschen de negorys of dorpsvolkeren ten tyde dat voormeld geval hangende was en vry wat driften aan weerskanten veroorzaakte, nu deze hoofdzaak beslist is wel spoedig tot eene volmaakte ruste zal wederkeeren; zynde inzonderheid de Sulthan daartoe selfs boven verwachting reeds voorgegaan, met zyn volk uyt de veroverde landen van den Soesoehoelang terug te roepen, veinzende zelfs dat de stroopende parthyen een hoop Cramans of landloopers geweest zyn. . . . Ondertusschen blyft het egter buyten bedenking, dat de wrok tusschen eerstgem. Zyn Hoogheit en Mancoenagara onverzettelyk zy en door het voorgewaagde geval nog grooter geworden is.

Cheribon. Betreffende de prinsen deswegen kunnen wy wel tot genoegten vermelden, dat de geschillen tusschen den Sultan Seppoe en Cheribon in zooverre geceesceerd zyn, dat de bovenlanden

naar haren man wilde keeren, was omdat Mancoenagara met quaade intentien zoude zyn ingenomen, waarnyt heden of morgen niets goeds te verwagten stond. De pangerang Ady Patty Mancoenagara deze tyding vernomen hebbende, zeyde terstond ronduyt, dat dit geen werk van zyne vrouw; maar van den Sultan was, in welke gevoelens hy nog meer gesterkt is, toen zyne vrouw zelfs zulx liet weten; waardoor hy meer en meer gaande gemaakt, verklaarde niet te zullen rusten voordat hy zyne vrouw gekregen heeft. De resident Beuman heeft alle middelen te vergeefs in het werk gesteld om dien prins neder te zetten, dog hy blyft op zyn stuk staan en is niet zeer veel moeyte nog eyndelyk zooverre gebragt, dat hy zich voor het oog der menschen uyt schaamte, zoo hy zegt, verschuilt en beloofd heeft zich stil te houden en afwagten wat effect de beloofde hulp van den Soesoehoelang en de Ed. Heer Gouverneur van Ossenberch zullen hebben. Inmiddels zy de aangewende moeyten van den Soesoehoelang van geen nut geweest, zoodat het nu maar alleen afhangt van missives, die den Heere Gouverneur zoo aan den Sulthan als ryxbestierder geschreven heeft en heden verzonden zyn. De Sulthan zelf vreesende voor de gevolgen van deze zaken heeft reeds den 18 dezer op Brabara eenige volkeren laten post vatten, onder de pangerangs Paeoediningrat en Dieponogoro, zoodat er niets hapert aan het openen van het tooneel des oorlogs, als de uitrukking van Mancoenagara, die aanhang genoeg heeft aan beyde de hoven, om gansch Java in rep en roer te stellen.

in een genoegzame ruste verseren, egter zyn de gemoederen onder anderen ouder gewoonte gansch niet eens, invoegen dat zy over bagatellen jaren lang debatteren kunnen, gelyk daarvan tot een staaltje verstrekt haar zoogenaamd regtsgeding over seker stukje land, genaamd Calkandoel, dog waaromtrent de chartres wegens hunne duysterheid zoo onverstaanbaar zyn, dat men Hun HoogEdelh. heeft laten aanmanen om hare belangens dientwegens in geschrift aan ons over te zenden ten eynde daarover finaal te disponeren, zynde onder-tusschen, zoo wy vermeenen het beste middel om als het wat te grof gaat het behoorlyk ontzag voor de Comp. te doen in agt nemen en in anderen gevallen hen by derselver regten en vryheden te laten. Vervolgens tot

Banlam gevorderd zynde, spreken wy van 't voornaamste object het eerste, dan wel van de peperinzaam, welke eene quantiteyt van 2209500 ponden of wel 262500 ₧ meer als den oogst van 1761 bedragen had, waarop wy dan ook gerescribeerd hebben, dat men eene vermeerdering van jaar tot jaar hoopt te vernemen en hiertoe niets onbezogt mogt gelaten worden. Hier thans byvoegende dat, in drie differente reysen één van 's Konings ministers verseld van een Comps. dienaar de gesteltheyd der peperthuynen, zoo om de Zuyd- als Westkant zynde gaan opnemen, bevonden is dat het getal der vrugtdragende ranken en reeds jong aangeplante bedroeg 409557, dat er teflens nog een terreyn bepaald was voor 1681060 of te zamen voor ruym 2000000 ranken, hetwelk naar de gemeene rekening, dat een honderd boomen een bhaar of 375 ₧ uitlevert, over 7 à 8 jaar wanneer al het aan te planten en reeds geplante onder Godes Zegen, vrugten dragen kan een oogst verschaffen, zal van 7500000 ₧ behalve hetgeen uit de Lampongs komt, hetgeen in de laatste 10 jaren, het eene door het andere gerekend 1575000 ₧ geweest is en dus ruym vyfmaal meer als Bantamslanden in voormeld tydperk uytleverde, enz.

LXI. Advies en consideratien over eene nieuw te ontwerpen Instructie voor Gouverneur-Generaal, Directeur-Generaal en Rade van Indie.

Naar mate de toestand van de O.-I. Comp. steeds minder gunstig werd, werd er ook zoowel door het opperbestuur als door de Hooge Regering gezocht naar middelen van herstel. De Gouverneur-Generaal van der Parra zoekt, wie weet voor de hoeveelste maal, naar middelen van menagie.

Op 3 Mei 1763 stelde hy eene memorie van consideratien op, over de middelen ter vermindering, zoo van den omslag als de presente ongelden, te Batavia, op Java, Bantam en Cheribon. O. a. zegt van der Parra daarin: „Hoewel de tegenwoordige lasten in vroeger „dagen van bloei zeer draagzaam zouden zyn geacht, zyn zy by de „van dag tot dag toenemende verflaauwing, ja, considerable vermindering van den handel thans genoegzaam insupportabel.”

Van der Parra stelde daarom voor, de Hooge Regering, die uit 16 leden bestond, medegerekend de leden op de buitenkantoren, tot een getal van tien leden terugtebrengen. Hy sloeg voor de Hooge Regering voortaan aldus zamen te stellen: een Gouverneur-Generaal, een Directeur-Generaal, vyf ordinaire raden, twee extra-ordinaire raden, een extra-ord. raad in regten kundig, als president van den raad van Justitie met adviserende stem in rade van Indie in alle voorvallende zaken; doch concluderende stem in regtszaken. Daar ieder lid van den raad van Indie aan de Comp. kostte f 2400 aan gage f 691, aan kostgeld f 1440, aan huishuur, emolumenten enz. f 3700 of in het geheel f 8200 per jaar, zou door deze herleiding tot 10 leden ongeveer f 50000 's jaars worden bezuinigd.

Tevens zou een afzonderlyk president van den Raad van Justitie daardoor kunnen vervallen en daarmede nog weder f 7405 kunnen worden bezuinigd. Op dezelfde wyze ging van der Parra voort, doorgaande bezuinigingen voor te stellen zoo in het bestuur te Batavia als op de kantoren op Java, met alle welke bezuinigingen te zamen hy hoopte de uitgaven met f 203858 jaarlyks te verminderen.

Doch het opperbestuur, zocht behalve in bezuiniging, ook middelen tot herstel in eene gewyzigde instructie voor en inrigting van de Hooge Regering te Batavia.

Op 11 November 1762 schreven Heeren XVII aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie: „Wy voegen alleen ten besluite hierby dat wy sedert eenigen tyd onse gedagten hebbende laten gaan om de” *Instructie voor een Gouverneur-Generaal, voor den eersten raad en Directeur-Generaal*, zoo mede voor de verdere leden van de Hooge tafel weleer beraamd, te revideeren en naar omstandigheden van tyden en zaken te redresseren, wy daarinne tot nogtoe, naar ons genoegen niet hebben kunnen slagen, dat wy egter daarom niet hebben willen nalaten de noodige voorziening te doen, omtrent het stuk der Hoge Indische Regeering en dat wel op den voet hierboven gemeld. ¹

Wy considereren egter noodig te wesen, dat ons voors. oogmerk haar beslag erlange en omme daarinne niet te meerder vrugt te kunnen werkzaam zyn, hebben wy goedgevonden aan uwe deliberatien alvorens over te laten, het onderzoek van de *subsisterende Instructien* zoo voor den *Gouverneur en Directeur Generaal* als mede voor de verdere leden van de Hoge Indiase regering weleer beraamd en ons daaromtrent te dienen van uwe consideratien en ons wyders aan de hand te geven zoodanige verdere poincten als UEdh. zullen vermeenē, dat tot het bedoelde oogmerkt strekken kunnen, ten einde het een en ander ons zal kunnen dienen tot een handleiding en het formeren van de voors. instructie.”

Ingevolge dezer aanschryving van het opperbestuur werd op 15 Augustus 1763 in Rade van Indie besloten, dat de bestaande Instructien voor de Hooge Regering dd. 22 aug. 1617, 17 maart 1632 en 26 April 1650 benevens de op dat stuk later gestelde orders ter lezing zouden rond gaan onder de leden, om zich tot een generaal besoigne over de opdracht van het Opperbestuur voor te bereiden. Deze voorbereiding duurde voort tot 18 Sept. 1764, toen uit vrees voor oneenigheid in den Raad van Indie over dit onderwerp, besloten werd dat ieder lid der Hooge Regering zyn advies in een besloten couvert, direct aan het Opperbestuur zou opzenden. Sommige leden van den Raad van Indie, tusschen wie geen verschil van gevoelen bestond

¹ De voorzieningen hierbedoeld waren: de bevestiging der keuze van P. A. van der Parra tot gouverneur-generaal in plaats van wylen Jacob Mossel en van mr. L. Hooreman tot eersten raad en Directeur-Generaal en de benoeming door het opperbestuur tot raden-ordinair van H. van Basel en R. de Klerck en tot raden-extra-ordinair van L. J. van Eck, P. Haksteen en mr. W. A. Alting.

voegden hun advies byeen; de Gouverneur-Generaal gaf zyn advies afzonderlyk. Eerst in 1765 kwamen deze adviesen in Nederland aan. Deze adviesen werden ter lezing overgenomen in de kamers, commissoriaal gemaakt en by herhaling behandeld, totdat de behandeling werd geschorst. Op 15 oct. 1774 werden de beraadslagingen daarover hervat; maar na dien tyd verdwynt dit onderwerp van de „punten van beschryving” en geraakt het spoor er van verloren. — Uit de verzameling breedspakige adviesen der leden van de Hooge Regering kiezen wy dat, wat is opgemaakt door de leden van den Raad van Indie, J. Schreuder, N. Hartingh, M. J. Hilgers, P. Haksteen en W. A. Alting, gedagteekend: Batavia 18 oct. 1764. — Dit advies, kwam my voor een der belangryksten te zyn, van den bundel uitgebragte consideratien, welke te vinden zyn in het Ryksarchief, onder G 6.

Aan de WelEd. Hoog Achtb. HH. Bewindhebberen ter vergadering van XVII, der gen. Nederl. geoctr. Oost-Ind. Comp. te Amsterdam.

WelEd. Hoogachtbare Heeren.

Het heeft UEd. behaagt by letteren van 11 nov. 1762 te eischen de consideratien der Regering alhier over de subsisterende Instructien voor den Gouverneur- en Directeur-Generaal alsmede de raden van Indie weleer beraamd, met ordre om UwEd. HoogAgth. wyders aan de hand te geven soodanige verdere vraagpointen als gem. Hooge Regering zal vermeenē dat tot het bedoelde oogmerk strekken kunnen ten eynde het een en ander aan UwEdh. sal kunnen dienen tot een handleyding in het formeren van voors. instructie. En uyt dien hoofde is op 15 augs. 1763 alhier gearresteert, de successive goemaneeerde Instructien van 22 aug. 1617, 17 Maart 1632 en 26 april 1650, benevens de op dat stuk by UwEdh. brieven gestelde ordres, onder de leden der Regering ter lecture te laten rondgaan, ten eynde ieder medelid over de daarin voorkomende poincten van aanbelang syne gedagten soude kunnen laten gaan en bedenkingen noteren om vervolgens een besoiigne te houden.

De ondergeteekenden hebben sig dienvolgens als medeleden der

gem. Regeering tot eene niting hunner gevoelens over dat chapiter . verpligt gevonden; maar naardien zy uyt hoofde van het aanbelang der zaak, de sorgelyke gesteldheid waarin de Nerderl. Maatsy. verseeert en hun hartelyken wensch, dat hieruit een bekwaam middel van redres geboren mag worden, hebben moeten vaststellen, dat Uw EdH. Agtb. *na waarheid* nopens dien gewigtige en den grondslag van 's Comps. welvaart uytmakende materie begeren onderrigt te worden, soo hebben zy teffens geoordeeld, dat eed en plicht van hen vereischte om hare gedagten en hetgeen hun daarvan bekend is, *getrouw en rondborstig sonder iemand te ontsien* open te leggen.

Dan dewyl sulks by gemeensaam besoigne geschiedende, niet sonde missen aan een of ander op zyn seer te raken en de getroffene tegens hen te animeren, hetwelk hen *of* aan moeyelyke hacquetten soude exponeren *of* na mate van hun vermogen in dangereuse omstandigheden wikkelen, soo hebben de ondergeteekenden in hoop van UwEdH. gunstige welduyding, ingevolge het geresolveerde in Rade van India dd. 18 Sept. deses jaars raadzaam en noodig geoordeeld, hun advis in besloten couvert direct aan UEdh. te rigten, met een volkomen vertrouwen, dat UwEdh. van dies teneur sullen gelieven gebruik te maken, *sonder de teekenaars te exponeren en met hen teffens alle de hunnen ten doel van eene dikwyls onuytblusselyke en alle paalen van certlykheid en godsdienst te buiten gaande haat en wraaklust te stellen.*

Dusdanig derhalven voornemens zynde na conscientie te werk te gaan en steunende op UwEdh. edelmoedigheid gebruiken wy de vryheid sonder verdere omwegen een begin te maken met de verhandeling van hetgeen wy vermeen en tot voldoening van UwEdh. heilzame intentie te kunnen dienen UwEdh. seer geeerd bevel by de geciteerde missive gerequireerd.

1°. *de consideratien over de subsisterende instructien voor den Gouvern. en Directeur-Generaal nevens de Raden van Indie en*

2°. *soedanige nadere poincten als tot het bedoelde oogmerk strekken komen.*

Wat het eerste of de subsisterende instructien betreft, het zoude te langwylig vallen deselve articulativ alhier te verhandelen en verveelen door gestadige herhalingen van remarques, die de jongere met de oudste gemeen hebben — en dewyl alles wat daarin voorkomt twee

voornamen hooftpuncten behelst, in welke goede schikking de wyse instellers het *welvaren* en *prosperiteit* der Comp. geoordeeld hebben gelegen te zyn, namentlyk:

De *Personen*, die de Hooge Regering constitueren en

De *manance van zaaken* in deze gewesten; zoo zullen wy om Uw Edh. niet met redites te vermoeyelyken, hetgeen elk der opgemelde twee algemeene artikelen betreft tegelyk in overweging nemen en onder het oog van UwEdh. brengen met onze aanmerkingen.

De *personen* syn by de aangehaalde instructien op de volgende wyze gedistingueerd, als by die van 1617, art. 1. „Men bevind dat tot verhoeding van alle disordres en confusien noodig is dat er altyd een Gouverneur-Generaal sy in O. I.” enz. art. 3 (fiat insertio) art. 2 by instructie 1650 (voorts „De gouverneur generaal als presiderende enz. (fiat insertio) ¹. Wanneer men voorts hierby voegt dat zelfs in de eeden by den articulbrief voor den Directeur Generaal en de Raden van Indie mitsgaders de vice-gouverneurs en Directeurs op de buyten comptoiren beraamd, de volgende clause voorkomt: „Belooven en „sweere dat ik den Gouverneur-Gener. in O. I. gehouw en getrouw „sal wesen, denzelven alle behooryke gehoorzaamheid eere en respect „bewyzen.” Item dat by de commissien voor de Gouvern.-Generl. alle raden van Indie geordonneerd en bevolen worden, hen als g.-g. te erkennen, respecteren en *gehoorzamen* dan soude men daaruit moeten beschlyten, dat UwEdh. *aan het character van den Gouvern.-Gener. geacrocrocheerd hebben met en benevens den eersten rang ook de dependentie van den Directeur-Generaal en de Raden, gerolglyk de magt om het goedvinden van de laatstgemelde in aanmerking te nemen of niet, alles na syn sentiment te dirigeren, ged. Directeur-Generl. en de raden slechts tot het uitvoeren syner bevelen, in saken van aangelegenheid te gebruyken en dus in de directie van het algemeen een absolut despoticq gezag te oefenen*; doch men dient teffens te overwegen, dat by de instructie van het jaar 1617 gestatueerd is in art. 5: „de Raden met den g.-g. sullen een collegie maken, daarinne de gouverneur presideren en de eerste stemme ende by gelykheid van stemmen door absentie of siekte

¹ Zie deze aanhalingen gedrukt in de verzameling van Instructien, ordonnantien en Reglementen voor de Regering van N. Indie, uitgegeven door mr. P. Myer. Batavia 1848 bladz. 25, 26, 73 en 106.

van eenige raden dubbelde stemme sal hebben." „Dat gedurende de octroyen enz. (zie mr. P. Myer l. l. bladz. 73) „by de meeste advisen *altijd verstaan is, dat de forme van regering bestaande in een Generl. en verscheyden raden, enz.* (zie mr. P. Myer bladz. 74) en „*de geheele Regering van Indie in den persoon van een g.-g. en de geadjungeerde Raden, enz.* (zie mr. P. Myer l. l. bladz. 105. — Deeze periodes dan vergeleken wordende tegens de eerst geëxcerpeerde soo is het zeker dat men noch uyt de instructie noch uyt de successive ordres, door UwEdh. na Indien gegeven, eenigsints soude kunnen afleiden alsof de instructien van 1617 en 1650 en het formulier der Eeden, dan wel derzelve intentie souden bedoelen, dat aan den Gouverneur-Generl. gedefereert is of aan denzelven competeert het hoogste gebied en opperste gezag, zelfs over den Directeur-generl. en Raden van Indie; maar ter contrarie, dat de intentie van UwEdh. is geweest *den Gouverneur-Generaal soodanig te limiteeren, dat hy niet over; maar MET de Raden van Indie soude regeren, en aan het groote werk der generale directie de kennisse en attentie van alle de leden in dat collegie even gelyk verknogten* en dat soo men al eenen stricte sin aan de uitdrukking van gehoorzaamheid, die aan de raden van India ten opsigten van den Gouvern.-Generaal by de eeden en commissien geïmponeerd is. NB. soude kunnen geven, sulks alsdan gesteld soude moeten worden alleen betrekking te hebben tot desulken, die buyten-comptoiren als subalternen bestieren, schoon hetselve nog geen plaats soude kunnen hebben met eene onafhankelykheid der regering; dog geensints op degeene, die hier in loco syn en het ligchaam der Regering uytmaken. Doch doordien die gebruikte expressien niet klaar genoeg zyn geweest en veele voorgeschreven bepalingen slegts by speciale gevallen gemaakt, eerst door afleidingen op het universele toegepast moeten worden; soo is er een ruymen weg opengebleven tot interpretatien, pretentien en usurpatien en hierdoor is veroorzaakt dat de Gouverneurs-generaal sig verandering van tyden en zaken, sterftens van degenen die hem in den toelag konden verhinderen en andere omstandigheden ten nutte gemaakt hebben; mitsgaders al gaande weg verder deze laatstgemelde beperkingen hebben geëxcerpeerd en in tegendeel tot de in het begin genoegzaam gestelde *alleen heerschappy* genadert zyn.

En alhoewel dit waarlyk de reden schynt uitgemaakt te hebben,

waarom nu en dan ter vergadering van Heeren 17n in deliberatie gelegt is geworden of men de forme van regering, om verscheidene redenen daartoe dienende, ook soude behooren te veranderen en deselve (buyten een generaal hoofd) *te laten bekleeden by seeker getal van Raden om by beurten maandelyks te praesideren*, als inkluderende eene regtmatige bedugtinge, dat de Gouverneurs-Generaal als „quasi dictatores perpetui” by eene reeks van jaren en door verandering van tyden ligt occagie souden kunnen vinden en arripiëren om de paalen van haar gelimiteerd gezag te buyten te springen, sig meer en meer ontzag aan te matigen, verre surpasserende de bepalingen, waaraan een hoofd en president eener republikeinsche regering verbonden en gelimiteerd soude moeten syn en dat men met afkeuring van dit project en preferentie van de reeds geschikte regeringsform verre boven alle anderen, daartegens de noodige praecautien heeft willen stellen by de instructie van 1650, gelyk deselve ook met sooveel wysheid en overleg ingerigt is, dat wanneer ieder geborneerd blyft binnen de daarby gemaakte bepalingen omtrent het stuk der Hooge Regering, in het generaal daarin bestaande, dat aan niemand iets particulier of independent van de Regering gegeven is; maar alles aan gemelde Regering behoort en daarvan afvloeit, de saken der Comp. daarna als op een goed fundament van Regering seer wel en ten meeste nutte van haren staat, hadden kunnen gedirigeerd worden, soo heeft egter de ondervinding beweesen, dat die bepalingen der Regeringsforme ten eenemaal uit het oog syn verloren en dat daardoor de magt en het gezag van den Gouvern. Generl. succesive soodanig ten top is gestegen, dat men aan dezelve genoegzaam een onbepaald bewind kan en mag toeschryven; terwyl de Raden van Indie, gedeeltelyk door de soete expectance om eerlang dien trap van gezag en auctoriteit mede te betreden, de saken op haar beloop hebben gelaten, sonder daarin op eene voldoende wyze te voorzien en gedeeltelyk zig niet hebben kunnen herstellen in de hun compe-terende vryheid, 'tgeen in latere tyden hoe langer hoe moeiliker wierd, wanneer de gedurige voorbeelden genoegzaam als wetten en de misbruiken als gefundeerde gebruiken aangemerkt en geëxecuteerd werden, voornamentlyk omdat UwEdh. by instructie van 1617 uyt-drukkelyk gelasten „*dat de opvolgende Gouverneur-Generaal soude behouden gelyke magt en auctoriteit als de voorgaande gehad heeft*, wyl

de successeuren sig daarop funderende gemeenlyk allegeren dezelve magt en auctoriteit te hebben als hare praedecessuren en dus vermeen en alles wat de laatste gehad en genooten hebben, hoe kwalyk sub- en- obreptive en tegens de intentie ook ingevoerd, hen meede en in selven voege niet alleen te competeren, als een wet of praerogative; maar daardoor ook in staat zyn, sig meer en meer aan te matigen en van het generaal tot het particulier over te brengen; ten minste dit schynt de eerste souree te zyn, waaruit het presente groot vermogen van den Gouvern. Generl. zyn oorspronk genomen heeft, waartoe sedert de volgende oorsaken mede grootelyks gecontribueert hebben.

1°. Met de opklimming der titulature van „Mynheer de G.-G.” of „Zyn Edelheid” tot „Zyn HoogEdelheid” en wanneer dat ampt door een generaal van staat bekleed wordt „Zyn Excellentie en Wydgebiedende Heeren,” is niet alleen by het gemeen; maar ook by sommige leden het ontzag voor die persoon en de daarby verknogte vleyery boven de maat gerezen.

2°. De Commissien, die de Gouvern. Genl. wanneer sig in Europa bevinden direct van Haar Hoog Mogende en wanneer hier aangesteld worden door de Hoge Regering, van wegens H. Ho. Mo. ontvangen, boesemen hun een denkbeeld in, dat zy als alleen met een lastbrief tot het bestier van N. I. voorzien zynde, zig gewettigd mogen oordeelen over alles en gevolgelyk ook over de Raden van Indie, alzoo die geen Commissien ontfangen, het gezag te voeren.

3°. Sommige *onkundige* of liever *onbequame* raden hebben uyt bedugting dat ze over hunne abuysen en misstappen ten toon sullen gesteld worden sig genoodsaakt gevonden in alles den wille en het welbehagen van den g.-g. op te volgen.

4°. Anderen, die van hun tractement niet bestaan kunnen en buyten hetselve geen inkomen hebben, dan wel met hetgeen zy bezitten niet vergenoegd zyn of hunne vrienden gaarne in lucrative ampten en administratien zien, hebben sig aan den g.-g. geattacheerd, ten einde door denselven voor sig selvs eene voordeelige praesidie of voor hunne naastbestaanden eene profitable dienst, dan wel wanneer zy daarmede reeds gebeneficieerd syn, de continuatie te erlangen.

5°. Weeder anderen, die geen vrienden of magen in Nederland hebben syn bedugt, dat ingevalle sy den g.-g. met ernst tegen gaan deese, nevens Syne adherenten alles verdraayt en verkeerd aan syne

magtige patroonen sal overbrieven, hen als dwarsdryvers, rumoermakers en andere hatelyke subjecten met de leelykste verwen afschilderen en dezelve daardoor niet alleen in een kwaad gerucht brengen maar ook van de mainetenue der Heeren Meesters versteeken en bewerken, dat ze ongehoord gereprocheerd, uyt den dienst gesteld of naar het vaderland op ontboden, mitsgaders dus aan eene totale ruïne geëxponeerd worden, te meer de Gouvern. Gener. gemeenlyk Sorge dragen dat er voorbeelden van diergelyke martelaren zyn en te minsten altoos een à twee om de overige af te schrikken in de vergadering selve op de gevoeligste wyze de tanden worden gewezen.

Alle deze circumstancien en nog vry meer dan hier syn opgenoemd hebben het grootste gedeelte der Raaden van Indie tot de devotie van den G.-G. gebragt en de overigen; die gemeenlyk de minste in getal en vermogen zyn, geïntimideerd om vrymoedig te spreken, derwyl de G.-G. langs die trappen opgeklommen is tot een genoegsaam oubepaalde dispositie over meest alle bedieningen, hetzy die door Raden van Indie of door anderen werden waargenomen, hetwelk hem teffens in staat heeft gesteld om wien en wanneer het hem gelust dienst en ondienst, goed en kwaad te doen, ja zelfs naar discretie gelukkig en ongelukkig te maken, in alles sonder bekommering de meerderheid van stemmen op syne hand te hebben, de collegien en buytencomptoiren met syne creaturen en aanbidders te voorsien, alle voordeel gevende bedieningen met zyne eygen magen, gunstelingen en tributarissen te vervullen en alles na zyn sin te dirigeren waarby nog komt, dat de vice-gouverneurs en directeurs op de buytencomptoiren schoon ze ook onder de ordre van syne clienten niet sorteren, egter uit hoofde van hunnen voorgemelden eed, niet wel voegelyk kunnen weigeren om syne aparte ordres op te volgen onaangezien dezelve tegens die van het geheele collegie der Hoge Regering stryden, althans schoon UEdhoogagtb. aan den G.-G. in geen deele eene absolute opperheerschappy hebben geconfereert, soo kan hy egter ten minste independent van het collegie der Hoge Regering genoemd worden, dewyl dit reeds voor het grootste gedeelte van hem afhankelyk is en nog meer afhankelyk wordt, doordien de successieurs in het generalaat de magt van hunne voorsaten behouden en de Raden van Indie gedetermineert zyn, ten eerste by de electie van een G.-G. hunne stemmen en vryheid te geven aan dengeenen, die onder de

meeste apparentie hebbende, hun de grootste belofte doet of van wien zy de meeste gunst verwagten.

Dus men dikwyls voor den dood van een regerend G.-G. reeds met zekerheid kan weten wie hem opvolgen sal, als synde het voteren by besloten biljetten en hetgeen UEdh. by instructie van 1617 art. 1 verder dienaangaande gelasten is althans buyten practyq.

Op dezelve wyze als de G.-G. sig een grooter vermogen aangemagtigt heeft als hem competeert heeft de Directeur-Generaal ook kans, als het in zyn kraam te pas komt, te allegeren dat het onder het opsig van den G.-G. colluderende, niets dan de oogluiking van desen noodig heeft, om in syn departement sig als onaansprekelyk door de overige leden te doen aanmerken, zelfs tot zoo verre, dat er nooit aan de vergadering elucidatie wordt gegeven van den staat der groote of dagelyksche geldkassa, waarin men de restanten soo hoog laat oploopen, als men wil, item het beladen der schepen, den in- en verkoop en meer andere dingen, dat de Directeur-Generl. voor alle administrateurs en anderen tot het mercantiel behoorende personen, die hy voordraagt, sonder tegensprake approbatie pretendeert en (wanneer hy met den G.-G. in goede harmonie leeft en syn sin doet) ook verkrygt, mitsgaders gecommiteerdens, boekhouders, enz. op eigen autoriteit sonder voorkennis van de vergadering aanstelt en dat niemand der overige leden anders dan ter sluyp gelegenheit kan vinden, om sig te informeren, hoedanig het in de directie en administratie toegaat, hetwelk, gelyk te denken is, niet tocreykend is om iemand te overtuigen, niettegenstaande de naauwe verbindtenis tussehen den G.-G. en diverse ambtenaren en administrateurs, het figuur dat dese maken, de schatten, die men hen siet vergaderen en hetgeen nu en dan van haar gedrag raakt, poincten zyn, die groote suspicie geven.

De zaaken in die termen verserende valt ligt op te maken, waarin het departement, dat er aan de Raden van Indie overgelaten blyft, thans bestaat en in het generaal mag men waarlyk seggen, dat se over een groot gedeelte geëmployeerd worden tot het advoueren van hetgeene door den G.-G. wordt voorgesteld; want doorgaans onkundig synde van hetgeen ter deliberatie sal worden gebragt en veeltids niet regt geïnformeerd synde of kennende worden van de ware toedragt of geschapenheid veler zaken, zyn ze egter verpligt alles, als

het ware nyt de vuyst te beslaan en sig te schikken na de voordragt, die door den G.-G. of Direct.-Generl. gedaan wordt, na de informatien en denkbeelden die het hun behaagt te geven en die ordinaris geschikt zyn, naardat men goedvindt het besluit te doen nemen en hier uit vloeyt mede voort, dat er soo menigvuldige en gedurige ampliatiën en alteratiën in de besluyten gemaakt worden, en dat deselve laboreren aan eene aaneenschakeling van zoovele contrarieteiten en contradictiën, die het merkteeken van hare infirmitéit dragen en een bewys verstreken, op wat gronden deselve genomen worden. Het principaalste derhalven van haar werk bestaat in het beschryven van de Comptoirën, die aan hen als beschryvers gedemandeerd zyn en daarmede is het in volgender voege gelegen.

De aankomende brieven worden niet gelyk de ordre dicteert in de vergadering; maar alleen door den Gouverneur-Generl. geopend en door hem en den Directeur-Generl. gelezen, mitsgaders nadat ze ter secretary geregistreert en daaruyt de noodige extracten afgegeven zyn, ook door den beschryver, die dezelve aanhoudt tot het extraheren der notulen, enz. totdat daarover zal worden gebesoigneerd, dan presenteert de beschryver een stel van ged. notulen aan den G.-G., die stelt syn gevoelen in margine en geeft hetzelfde gemeenlyk onder het oplezen van ged. notulen aan de vergadering te kennen waarmede de verdere leden, als geen lecture gehad hebbende en dus over derzelve inhoud weinig wetende, omdat dezelve door voorn. schikking niet dan met veel moeite en navraag te bekomen zyn, zig meestentyds conformeren; eyndelyk conceipt de beschryver de afgaande brieven en de secretaris uit dezelve de besoignes die de G.-G. beiden resumeert, wanneer niet naar zyn smaak geschikt zyn, verandert en dan in vergadering brengt, de eerste om pro forma geapprobeert en de laatste om sonder lecture voor geapprobeert genoten te worden.

Het is niet noodig dat men Uw WelEdl. agtb. hier breedvoerig optelle de omstandigheden, die met de praesente constitutie van het lichaam der Hoge Kegeringe verseld gaan: de denkbeelden van een volstrekt gezag in den G.-G. de kans om met denselven een lyn te trekken by den Directeur-Generl., de afhangelykheid der overige leden en het respect, dat de aparte ordres van den G.-G. op de buiten-Comptoirën hebben, konnen niet mankeren elkeen die slegts eenige attentie daarop gelieft te vestigen, te overtuigen hoevele

abuysen (om niet te zeggen practyken) er mogelyk zyn, ingevalle de twee eerste ministers met een beschryver, daarin belang vinden en dat Uw Edh. om die reden selvs op de advisen, die aan Hoogstedeselve worden afgevaardigd niet met gerustheid kunnen staat maken.

Thans zouden wy het 2de deel van den inhoud der successive instructien moeten ontleden, namentlyk „*de ordre omtrent de manance van zaken*”; maar naardien reeds gebleken is, dat men niet ontsien heeft die heylsamen wetten, waarop Comps. grootste welvaart rust, te gebruiken tot een grondslag van veele ingeslopen en de Comp. met eene totale ruine dreygende mesures, soo vertrouwen wy, dat Uw EdH. ook wel zullen kunnen nagaan in hoeverre de verdere ordres en maximes onderhouden zyn, daarenboven soude dese tot een aanzienlyk boekdeel aangroeyen en er een geruimen tyd noodig zyn om alle existerende intrigues en practyken tot haar eerste begin te ontwinden, terwyl er alsdan nog niet anders uit voorkomen soude dan hetgeene reeds aangewezen is, t. w. dat het van tyd tot tyd geusurpeerd vermoogen van den G.-G. de aangematigde auctoriteit van den Directeur-Generl. en de afhankelykheid der leden de oorspronk zyn waaruit alle kwalen voortkomen.

Nadien deese ongelukkige situatic, waarin de regeringsforme successive geraakt is, de nadeelige gevolgen verder te weeg brengt, waarvoor by de instructie van 1650 sooveel bedugting gemaakt werd: „*dat het opperhoofd deficiërende om alle actens volgens de ordres en instructien na de intentie en maximes van zyne meesters te dirigeren en van den regten weg afgaande, de Raden den weg van haar opperhoofd doorgaans mede sullen volgen, sonder door denselven met fatsoen tot haar plicht gehouden te kunnen worden; want die selvs geen ordre volgt*”, wordt verder gezegd: „*kan een ander niet wel tot order houden*” wyl veele profiterende van de tydsgesteldheid en sig schikkende na de intentie der Gouverneurs-Generl. mitsgaders daardoor weder recompenzen konnende genieten mede van den regten weg zyn gegaan en hare particuliere inzigten door bevordering van haar eigen en vrienden intrest hebben bedoeld; terwyl die op de buiten-Comptoiren in selvervoegen buiten den band gesprongen en die ordre niet hebben kunnen worden gehouden, als wel behooren, waardoor in 'tgeneraal de heilzame ordres waarop de maats^v. is gegrond, successive haar kragt hebben verloren, de prysselyke maximes van staat ontzenuwd, de

wetten en reglementen (gelyk men segt, dat se voor de ongelukkigigen zyn), illusoir syn geworden en d'Ed. Comp. eyndelyk (het zy volgens de gedagten van de onderget. in eerbied gezegd) gelyk de exempelen van alle staten en regeringen aantoonen, waarin de grondwetten en maximes, daar dezelve op gesticht zyn, ondermynd en omverre geworpen worden, in dien sorgelyken staat en dat verval is geraakt waarin se tegenwoordig fluctueert sonder dat er buiten eene generale verbetering en redresse, *dergeene van welkers goede of quade directie het geheele wel of kwalijk varen der Comp. resulteren moet*, eenig essentieel herstel te wagten is. Wy sullen derhalve op dat chapitre maar kortelyk noteren, dat van de bevelen en maatregelen, die soowel by de geciteerde instructien als sedert gegeven zyn, veele, wanneer de hoofdsake, wy meenen de regeringsformc, op eene verzekerde voet gebragt wordt, alsnog en onveranderlyk konnen dienen; dog anderen op speciale gevallen relatie hebbende of reeds vervallen zyn of nog door verandering van tyden en saken vervallen sullen.

Dat sommigen door de gemelde veranderingen van haren waren sin ontbloot wordende, nadeelige uitleggingen lyden en uit dien hoofde aan de onkunde en baatsugt tot borstweringen verstrekken, tegens degeene, die hen anders souden konnen vergen, om hunne handelingen niet tot eenige speciale ordre; maar tot het eerste oogmerk van de Comp. te deduceren en de verknogting tusschen die twee uitersten aan te toonen, dat die vryheid om ergens eene speciale ordre op te rapen en sig daarachter te verschuilen of ten minste deselve als een waarborg in reserve te houden, sig uytstrekt van den eersten rang of de Hoge Regering, tot de ondergeschikte of subalterne gebieders (hetzy in het politique, mercantile, justitiele, de marine, de huishouding enz.) terwyl het gemeen dikwyls de dupe van de historie is, en sig op fundament van eene gepretexeerde ordre, niet alleen moet laten ontnemen, wat haar regtmatig toekomt; maar ook nog bovendien de hand leenen, om de castanjes, gelyk men zegt, uyt het vuur te halen.

Dat, hoe heilzaam anders het geven van speciale ordres ook moge zyn, dezelve voor het grootste gedeelte hier komende, de zaak of anders gesteld of afgedaan vinden en dus geen verder nut toebrengen, dan dat men, wanneer er eens een gelyksoortig geval gebeurt, daarvan navolgens men het begrypt kan gebruik maken, dat wat

UwEdelh. van meer algemeene ordres mogen verwagten, daarop evenwel niet met zekerheid te bouwen is, soolange er ruimte gelaten wordt, daarvan op eenige wyze af te wyken sonder dat UEdh. een waar duidelyk en geloofbaar berigt daarvan kunnen erlangen, en dat om de proef op de som te maken en niet alleen te seggen maar ook te bewyzen, dat de directie niet na UwEdh. heilzame voorschriften en intentie gesteld is, uit de geannexeerde publicatie der successive restanten en het verbazend accressement daarvan tot 20 millioenen in dese loopende eeuw of eygentlyk sedert jaar 1706/7 immers tastelyk genoeg op te maken is, dat 's Comps. scheepje te sterk zinkt om langer over die zee te kunnen bouwen.

Dewyl dus consteert dat er absoluut een redres noodig is, soo geeft sulks de ondergeteekenden teffens aanleyding om UEdh. in alle onderdanigheid in de tweede plaats voor te dragen de poineten, die wy met preferentie van wyzer oordeel vermeenen te kunnen strekken tot het bedoelde oogmerk.

Het insigt dat UEdh. met het constitueren der Hoge Regering in Indie gehad en tot dies continuatie alsnog hebben, kan niets anders zyn, dan UwEdh. begeerte om in deese gewesten bekwaame en getrouwe personen te accrediteren, tot het beramen en uytvoeren van soodanige maatregelen ten besten van 's Comps. handel als UwEdh. mits de verre afgelegenheid van UwEdh. residentie niet selfs kunnen geven.

Bekwaamheid en trouwe syn dus de twee pylaren waarop de Hoge Regering en met haar de Directie van het geheel dient gegrondvest te zyn. En dewyl eene instructie voor de Hoge Regering een voorschrift is van regulen, waarna de directie in Indien dient gerigt te worden, soo volgt het van selys, dat eene instructie voor de Hoge Regering principalyk de tegenstellers van de bovengemelde requisiten, namentlyk onkunde en eygenbaat, sooveel maar immers mogelyk uyt deselve moeten weeren en daardoor den grond leggen tot een welgeschikte samenstel van maximes, invoegen er in dat stuk met alle omsigtigheid en naauwkeurigheid behoort gelet te worden:

- 1°. op de regeringsforme, en
- 2°. op de regulen der directie.

Onder alle regeringsformen is de eenhoofdige het meest van alle aan de caprices van onkundigen en eygenbaatsoekende regenten ge-

ëxponeerd en dus dient deselve geensints tot Comps. oogmerk, daarentegens is van een collegie bestaande uit: personen, die kennisse hebben, van elkanderen onafhankelyk zyn en alles met advis naar meerderheid van stemmen bestieren met eene voldoende confidentie te verwachten dat de wagen regt moet gaan.

1°. omdat elkeen uyt syn eygen oogen siende ontdekken kan in hoeverre syner medeleden beramingen met het algemeen but overeenkomen;

2°. omdat elk, onafhankelyk zynde van de overigen of zyn eygen instelling kan defenderen en beweren of de party van een beter overleg kiezen, en

3°. omdat wanneer de zaak met genoegsaam kennisse en vryheid gewikt en gewogen is, het besluit de meerderheid van gevoelens volgt en dus niet wel missen kan het beste, indien niet het volkomenste te zyn.

Dog daartoe wordt vereyscht *kundigheid, onafhankelykheid in het concluderen volgens advis te zamen*, ontbreekt het aan kundigheid by sommigen, dan hebben anderen kans zig daarvan te bedienen, hen afhankelijk te maken en de meerderheid van stemmen naar haar sin te schikken, manqueert de onafhankelykheid, dan moeten de kundigen met de onkundigen voor de magthebbenden swygen en hem ten minsten in syn eygen belang laten begaan om niet het hoofd te stooten en is het getal of de praeferenzie van de concluderende in diervoegen bepaald, dat de overigen of adviserenden, schoon kundig en onafhankelyk zyn, sig moeten laten welgevallen of hun advis geaccepteerd of gerejecteerd wordt, dan kunnen er parthyschappen onder de eerstgemelden plaats vinden en men loopt gevaar, dat niet alleen dikwyls de beste voorstellen kunnen over het hoofd gezien, maar ook saken, die niet genoeg gepondereert zyn door den een of anderen tot eygen voordeel doorgedrongen worden.

Geen van deze drie hoedanigheden kan uyt dien hoofde van een diergelyk collegie afgezonderd worden of het geheele werk valt aan het duygen en dus is 't absoluut noodzakelyk, willen UwEdh. geaccrediteerde ministers hebben, dat deselve moeten kundig, van elkandere onafhankelyk en in alles met gemeen advies concluderende zyn, weshalven wy ons gehouden vinden aan te toonen, hoedanig dat driefvoudig oogmerk op de convenabelste wyze te bereyken is.

De kennis of kundigheid, die een lid der Hooge Regering dient te hebben, bestaat buyten algemeene gronden voornamelyk in een evenredig begrip van 's Comps. saken in 't geheel en ten minsten eenige deelen van het speciale om in vergadering yder iets te kunnen contribuieren tot elucidatie van desulke, die wel in andere maar juist niet in het ten tapyte synde stuk byzonder geverseert zyn, gelyk het genoegsaam onmogelyk is, dat elk lid een volledig doorsigt in alle de ondergeschikte en yder een studie op sig selfs vereyschende takken van Comps. omslag en support soude hebben, dog die byzondere kennis kan niet verkregen worden dan door de ondervinding, yver en naarstigheit in den dienst en alvorens hy Raad van Indie wordt, mitsgaders onder het oog der Hoge Regering. Dierhalven kan deese uyt syne handelingen, die hy gade slaat met volkomen zekerheit afmeten hoe hoog syn verstand, ondervinding, trouwe, enz. geschat mag worden en dien volgende UwEdh. altoos nopens de personele eygenschappen van dezulke, die het character van raad van Indie meriteren, onderrigten, vooral wanneer de leden niet alleen door eene clause in hunnen eed verplicht worden om UwEdh. conform het reeds geordonneerde in dato 18 Sept. 1638 telkens onpartydig een meerder getal by nominatie op te geven, opdat UwEdh. daaruyt de beste kunnen kiezen; maar ook ingevalle een of eenigen hunne stem tot die by meerderheit opgemaakte nominatie niet konden geven, dan de reden daarvan, hetzy by de resolutie selve of ten eynde hatelykheden te vermyden by een gesloten geschrift te vertoon, hetwelk teffens soude wegnemen de oecagie om UwEdh. door particuliere recommandatien te misleyden en de noodzakelykheit om extra-ordinaire raden in dat collegie te houden, doordien UwEdh. niet dan kundige lieden in hetselve admitterende aan alle leden van hetselve concluderende stemmen sullen kunnen geven, om dus te minder Comps. belangen aan onkunde en konkularyen te risqueren, die onder een getal van seven personen andersints faciel kunnen plaats vinden.

En dese verandering soude ook geen of zeer weynig vermeerdering voor de Comp. ten gevolge hebben, dewyl deselve distinctie die thans uit hoofde der benoeming van ordinair en extra-ordinair in de begrooting der gagie, enz. plaats heeft, voortaan gefundeert kan worden op dien tyd dat ze sessie in Rade hebben, by voorbeeld:

- f 200 voor de eerste drie jaren, gerekend van den dag dat de aanstelling 's Comps. wege hier bekend wordt.
- f 300 voor de volgende drie jaren.
- f 400 voor den overigen tyd of dat ze gevorderd worden tot Directeur-Generaal, wanneer
- f 500 of zooveel meer sullen mogen winnen als UwEdh. hen sullen gelieven toe te voegen.

Dog zoo noodig het is een Collegie van kundige en getrouwe leden te voorzien, soo is het niet minder noodig om die leden sooveel mogelijk te conserveren en aan dat collegie geattacheerd te houden. En hieromtrent komt in aanmerking, dat alle degeene, die in verstand en kundigheid boven anderen uitmunten, by hun gelykstandigen meest altyd haat en jalousie verwekken, met eene begeerte om sig van hen te ontdoen en denselven indien er kans is, ergens in eene expeditie of naar een buytencomptoir van honk te zenden. Dus soude het ged. Collegie, dikwyls van syne beste ministers ontriefte en deese in het midden van hunne insigten gestoort worden, die mogelyk anders wegen en middelen konden bereyken, dewelke de anderen niet vermogende zyn te ontdekken. Invoegen de faculteit om leden uyt de vergadering te versenden buyten absolute noodzakelykheid of ingevallen die door een minder dienaar konden worden waargenomen seer schadelyk en daarom wel te regt reeds in dato 9 Sept. 1645 geïnterdiceerd is, terwyl daaromtrent in latere tyden by missive van den 15 Juli 1718 onder Macasser diverse cautelen syn voorgeschreven, te meer het nooit aan bekwame mindere bediendens sal ontbreken, wanneer degeene sig in diergelyke commissien door hun beleid, dapperheid, trouwe, enz. aanmerkelyk maken en distingueren by voorvallende vacature tot raden van Indie worden gepromoveerd en dus altoos levende voorbeelden in wezen zyn, dat UEdh. goede diensten beloonen.

De onafhankelykheid een requisit van geen minder belang, dient voornamentlyk bezorgd te worden, wyl zonder dit de vryheid en veiligheid der vergadering niet ondersteld kan worden, en de regeringsforme van selvs moet vervallen in een despotismus wanneer de leden afhankelyk zyn of gemaakt kunnen worden van een persoon.

De onafhankelykheid is buytendien iets, dat met te veel aangeaamheden en voorregten bekleed is, dan dat iemand daarvan zoude

afstappen en van een ander afhankelijk worden ten ware hy daartoe gebragt of verplicht worde, *door den eed, noodzakelykheid om iemands autoriteit te erkennen, verwagting om door eens anderen hulpe meerder aansien en vermogen te verkrygen; consanguiniteit of vrees voor desselvs vyandschap.*

Wat de eeden concerneert, soo is niet alleen in desen reeds aange-
wezen, waar in de thans in gebruik zynde tot mesures aanleiding
gegeven hebben; maar het is ook uit het oogmerk van UwEdh. klaar,
dat vermits de leden der Hoge regering 's Comps. welvaart allen even
gelyk moeten behertigen, mitsgaders op haar eygen handelingen en
die van huue medeleden letten, dat deselve tot de algemeene welvaart
overeenkomen, zy geensints kunnen verplicht worden elkander of allen
dan één van hen gehoorzaam te zyn.

De noodzakelykheid om de autoriteit van iemand te erkennen, wordt
veroorzaakt, wanneer iemand met seclusie van de overigen gemagtigd
wordt tot het teekenen en expedieren van pardonnen, mandamenten,
commissien, privilegien, contracten, actens, credentialen, zeebrieven
en passen, brieven aan inlandsche vorsten, enz. alzoó hy de hand-
teekening of uytvoering weigerende het besluit der overigen illusoir
kan maken, item ingevalle iemand bekleed wordt met eene absolute
magt over militie, zeevaart, burgery, inlanders enz. doordien hy dan
de ordres der overigen kan contramanderen, dienvolgende soude dit
articul kunnen weggenomen worden, wanneer UEdh. geliefden te
ordonneren, dat alle uyt name der Hoge Regering verleend wordende
papieren sullen worden geteekend of door den secretaris ter ordon-
nantie van Generl. en Raden of door de gecommiteerde leden alleen,
dan wel door de geheele regeering naar vereysch van zaken, schoon
ze daarin niet allen geconsenteerd mogten hebben, en dat noch de
justitie of hare officieren, noch de militie, noch de zeevaart, noch
eenig ander gedeelte van Comps. magt of omslag onder het absolute
bevel van den G.-G. dan wel anders uit dat Collegie alleen sal sor-
teren; maar alles onder het opsigt en gesag van de gecombineerde
Vergadering en soude o. a. mede niet ondienstig syn, dat de hoofden
by hare aanstelling by een aparten eed aan de ordres van G. en R.
sig verbinden, gelyk dan ook verboden soude worden het doen of
verzenden van eenige detachementen en Commando's hetzy Europesen
of inlanders, als by besluit der Regering, mitsgaders geïnterdiceerd

de dépêche en afzending van schepen naar Java, Cheribon en Bantam, buyten voorkennis der Vergadering, waaruyt vele inconveniënten en irregulariteiten konnen resulteren, afschaffing van de geensurpeerde magt tot het maken en plaatsen van practizyns, opper- en ondermeesters, opper- en onderstuurlieden, aan land of op de schepen en verzending van pennisten naar de buyten-comptoiren, benooidigd of niet, buyten dispositie der regeering, enz.

De vermeerdering van aanzien, die de leden van elkander kunnen verwagten, heeft in geen andere omstandigheden plaats, dan by vacature van 't generalaat of directoriaat en moet dus cesserē, wanneer UEdh. begeeren dat in beyde gevallen de verkiezers sig met solemnelen eede telkens moeten verbinden dat zy daarin niet partydig; maar na geweten en vereysch van de ordre te werk sullen gaan mitsgaders, dat de verkoosene sig door eenen eed van purge sal moeten suyveren, dat hy noch iemand synentwege ter sake van zyne verkiezing over lang of kort, direct of indirect eenige beloften gedaan of afspraken genomen heeft, enz. Doch dewyl de ordre gelyk reeds aangemerkt is, op het stuk der verkiezing van een G.-G. waaronder die van een Direct. Gen. zoo om de naaste expectance tot het generalaat als dat die in selver voegen alhier door de regering geschiedt, mede door eene positive ordre van UwEd. diende begrepen te worden, reeds in het vergeetboek is geraakt en er egter niet te veel cauteelen gebruykt konnen worden om de stemmen vry en onafhankelyk te doen zyn, soo is het zeer noodig, dat de gestelde ordre by instructie van 22 augustus 1617 en de ampliatio by brief van 4 Sept. 1739 gerenoveert en in train gebragt worde, met interdictie om daarvan nimmer af te wyken of eenigsints te dispenserē, waarby mogelyk niet ongeraden soude zyn den gemelden eed van purge, mede ten opsigte der verkiezers te voegen om vooraf gepresteerd te worden. *De begerde naar meerder vermogen* spruyt uyt het sobere tractement, dat in dit land niet toereykt, om mits de duurte van alle benooidigheden alhier naar syn staat rond te schieten, gezwyge van iets tot een fatsoenlyk bestaan voor weduwen en kinderen over te gaaren. Men heeft niet seer lang geleden, eene augmentatie der appointementen voorgesteld in onderstelling dat soo de Comp. wel gediend sal worden, de leden die augmentatie wel noodig soudē hebben en de Comp. daardoor soo seer niet soude worden gedrukt;

dog de tydsgesteldheid niet hebbende gepermitteerd daarover favorabel te disponeren is sulks uytgesteld gebleven tot Comps. saken in een beter ploey mogten komen te geraken. Men kan niet ontkennen dat die heugelyke tyd, alsnog niet geboren is en dat men dus aan den eenen kant niet met veel gerustheid kan aandringen om de Comp. met nieuwe lastposten te beswaren, gelyk men om die reden hiervoren by de voorgestelde verandering in de distinctie tusschen ordinaire en extra-ordinaire raden ook geen of seer weinig vermeerdering van gagien tot een verbetering van het middel van bestaan heeft willen voordragen, nogtans vermeent men aan den anderen kant dat het seer oneygen is, dat vele mindere dienaren schatten konnen overgaren en daarmede in allerley uysterlykheden tegens hun meerderen brilleren en dat de leden der regering geen toereykend middel van bestaan hebben en dat het dus wenschelyk zoude zyn, indien men tot wegneming van den aanlokkelyken band van afhankelijkheid om naar eens anders hand te moeten sien, waardoor byzonder diegeene, die geen occagie gehad hebben, om door het bekleeden van lucrative bedieningen haar staat op eene eerlyke wyze te verbeteren in noodlottige aanleyding of verleiding konnen gebragt worden, een toereykend middel konde uitdenken en beramen.

Uyt dien hoofde gebruyken de onderget. de vryheid tot uytroeying van die begeerte naar meerder vermogen aan UwEdh. voor te stellen het beramen van een fonds tot een beter bestaan en dus verdeeling in diervoegen te bepalen, dat niemand van hen den anderen in syne plaats kan benadeelen of beneficiëren en dit soude na het gering oordeel van de ondergeteekendens konnen geschieden, wanneer Uw Edh. konden resolveren om aan de leden der Hoge Regering uit de algemeene voordeelen eenige procenten toe te leggen; invoegen voor 's Comps. belangen in sig selvs beschouwd niets convenabeler kan bedagt worden, dan eene diergelyke verknogting van het particuliere interest der dienaren met dat van hunnen meester en wel voornamentlyk ten opsigte der dienaren, die geaccrediteert moeten syn tot de inspectie op de handelingen hunner subalternen, gelyk de leden der Hoge Regering en schoon het waar is, dat die proc^{ten} voor dit collegie in eene somma een aansienlyken lastpost sullen schynen te zyn, soo is nogtans zeker dat sommige dienaren, door behoefte dikwyls gedrongen worden tot handelingen die zy anders nooit souden

ondernemen, dat die de hardiesse gebruikt syn leedige beurs te vul-
len, sulks ook moet toestaan aan anderen, welker meedekennis en
medewerking hy noodig heeft, dat alle degeene te samen hunne ge-
dagten op haar eygen voordeel hegtende 's Comps. saaken negligeren
en dat de Ed. Comp. op die wyse wel dubbeld sooveel vertceert als
HaarEd. met een milden hand soude kunnen geven, behalven dat
de algemeene attentie tot bevordering van 's Comps. handel niet
missen soude, die gunstbewysing rykelyk te vergoeden.

Dog wanneer hiertegens andere redenen mogten militeren en het
niet geraden mogt worden geoordeeld tot het reguleren van een soo-
danig middel van bestaan overtegaan, soo stelt men tot eene gedeel-
telijke bereyking van dat oogmerk voor, dat UwEdh. by de thans
door leden der Hoge Regering bekleed wordende en min of meer
voordeel gevende presidien in de respective collegien alhier, mitsgaders
het collonelschap der Bataviasche burgery, de directie van de Bank
van Leening en de Amphioensocieteit nog gelieven te voegen, niet
alleen de in vroegere tyden aan het character van Raad van Indie
geacroccheerd geweest zynde bedieningen van ontfanger-generaal en
twee commissarissen over de fortification en gebouwen mitsgaders
twee commissarissen over de equipagiewerf (wanneer er geen gedis-
tingueerd hoofd van 's Comps. zeemagt mogte zyn) maar ook die van
twee Commissarissen over de vrye vaart en gepermitteerden particu-
lieren handel; maar de begeving dezer functien soude niet gesteld
moeten worden ter discretie van den G.-G.; maar ter verkiezing van
de leden, in diervoegen dat de eerste raad naast den Directeur-Generl.
eerst, vervolgens de tweede, derde, enz. successive souden mogen
nemen wat elk aanstaat of convenieert en dat voorts alle 2 à 3 jaren
eens eene nieuwe choisering geschiede op deselve wyze, omdat de
constitutie der bedieningen in dien tusschentyd kunnen veranderen
in een min voordeeligen, daarentegens een voordeelige slegter worden
en om dus een voordeelige met eene minder voordeelige te doen
rouleren. Hierdoor souden die gunstbewyzingen, thans dependent
van den Gouverneur-Generl. cesseren, een yder soude wat vryer en
onbekrompener adviseren en op een reguliere tourbeurt sonder een
ander naar de oogten te sien, van de geacroccheerde voordeelen op
eene wettige wyze jouisseren. Maar vermits de Gouverneur en Direc-
teur-Generaal geen der opgenoemde ambten welvoegelyk kunnen en

mogen bekleeden weet men geen ander practicabel middel dan dat hun een tocreykend douceur uyt de algemeene voordeelen werden gegeven om niet alleen gedurende hunnen dienst sig in hun character behoorlyk te kunnen mainteneren, maar ook sonder verkooping van ambten, benadeeling van d'Ed. Comp. op den in en verkoop enz. een compatibel capitaal, hetzy voor den ouden dag of voor hunne weduwen en kinderen over te houden. De consanguiniteit is een der sterkste en nauwste banden en daartegens en de affiniteit hebben UwEdh. reeds seer wyselyk voorzien by missive van den 1n Nov. 1709. sooverre de G.-G. en Direct.-Generl. betreft en dus is alleen noodig, dat die heilzame ordre ook op de verdere leden van de Hoge Regering betrekkelijk gemaakt worde, om sooveel mogelyk alle wegen, waardoor de afhankelykheid geïntroduceerd kan worden weg te nemen en te meer vryheid onder de leden der Regering sonder de naauwe betrekking op elkanderen te conserveren. Hierby kan men voegen, dat de vryheid der vergadering en onafhankelykheid der leden onder elkanderen sekerlyk seer bevorderd wordt, wanneer men over saken waarin het een of ander lid gemeleerd of daarby geïnteresseerd is, hetzy zelf of in die van synce bloedverwanten of verswagerden mag oordeelen en disponeren in absentie van soodanig lid en dit point gelyk het gedeeltelyk bepaald is door UwEd. by missive van 16 nov. 1687 onder Batavia, is mede in vroegere jaren naauwkeurig onderhouden, gelyk de resolutien aantoonen, onder welken by die van 8 Mei 1733 notabel gezegd wordt dat de G.-G. sig uyt de vergadering begeben had, *om door desselvs praesentie de Heeren geen verhindering te geven in 't voteren*; dog die ordre is sedert enigen tyd mede uyt het oog verloren en buyten observantie geraakt en het is derhalven noodig, dat dezelve weder geïntroduceerd en stipt nagekomen worde, met dese ampliatie, dat de leden mede niet over hare eygen saken sullen mogen zitten en voteren, maar opstaan en sig soolange uit de vergadering moeten absenteren.

En wat eyndelyk de *vreese voor iemands vyandschap* betreft, soo kan die alleen gecauseerd worden, door de kans om een ander by UwEdh. particulier te kunnen beschuldigen en gehaat te maken, dan wel door konkelaryen onder malkanderen bewerken, dat onder het een of ander pretext degenen, die hen in den weg zyn, naar het vaderland worden opgezonden; door de faculteit om iemand buyten absolute nood-

zakelykheid, ergens in eene expeditie of op een buyten-comptoir van honk te zenden en uyt de vergadering te moffelen, waarvan hiervorens reeds gesproken is, of door het vermogen om iemand in de bevordering van zyne vrienden verhinderlyk te zyn.

Wanneer dus UwEdh. gelieven de goedheid te hebben geen geloof te slaan aan diergelyke beschuldigingen, iemand daarover niet te suspecteren of zelfs ten nadeele van den geaccuseerde te disponeeren, dan na dezelve alvorens sig hierover schriftelyk verantwoord heeft, hetzy by UEdh. selven of voor de Hoge Regering soo mede wanneer UEdh. het afzenden naar het vaderland sonder UwEd. specialen last op het scherpst de novo interdicieren.

Mitsgaders het begeven van alle bedieningen hoe ook genaamd, aan een persoon om daarin pro lubitu te werk te gaan; maar aan het gansche collegie opdragen, hetzy dat hetselve wordt verdeeld naar de departementen en beschryvingen van de comptoiren, in dier voege, dat yder lid der regering by vacaturen van bedieningen op de buyten comptoiren, door hen beschreven wordende, gequalificeerd wordt om een bequaam subject te nomineren en voor te dragen, waarop alsdan behoorlyk reflexie geslagen zal moeten worden, mitsgaders den G.-G. en Directr. Gnl. in sooverre de openvallende bedieningen op Batavia betreft.

Het laatste requisit is *het concluderen by meerderheid van stemmen van alle de leden* en dus aan alle deselve een concluderende stem in alle saken te defereren. Het schynt oneygen en vreemd, dat by de Hoge Regering alle ordinaire saken (eenige extra-ordinaire gevallen uytgesonderd) met seven concluderende stemmen gedeceideerd moeten worden en dat de overige raden maar een adviserende stem hebben. Dit is nog overgebleven van de oude stelling dat de regering altoos soude moeten bestaan in een Generaal en ses ordinaire Raden en dus met seven stemmen concluderen, dog dese instelling alleen gesien hebbende op eene vaste bepaling van het getal der leden, die de Regering soude moeten uytmaken, soo sechen het van selvs te spreken, dat de forme en bepaling in het getal der leden, vervolgens veranderd in een meerder aantal van actuele leden aangesteld zynde wegens den meerderen onslag der Comp. aan die leden, quoad omnem effectum, mede compteerde een concluderende stem in alle zaken der Comp. en sulks te meer, sedert het getal der extra-ordinaire raden, die by

de eerste instelling in den jare 1681 volgens patriasche missive van 18 Juny maar in twee bestaan, in den jare 1697 volgens de resolutie der Hoog Ed. I.H. 17n van 7 oct. gefixceerd is op negen personen en dezelve dus een meerder getal dan de ordinaire konnen uytmaken.

Het is buitendien onzes wetens, noch in Europa noch in deese gewesten in cenige andere collegien gebruikelijk, dat aan actuele leden van een collegie aan hetwelk gesamentlyk het gebied of bewind is gedefereerd geen concluderende of opererende stem; maar alleen een adviserende soude competeren, wyl in het laatste geval aan sulke, schoon actuele leden der regering, welke stem van geen valeur of kragt is, in effectu soude worden benomen, hetwelk aan hen als actuele leden der vergadering van selfs schynt te competeren, 'tgeen waarlyk niet kan geschieden als met eenig declin of ten minste niet sonder vermindering van haar agting en luyster. Buytendien is dese schikking om aan de Raden extra-ordinair maar een adviserende stem te geven dikwyls van dat nadeelig gevolg, dat dezelve geen conclusie konnende uytmaken en dus in termen verserende, dat ze met hare stem noch voor, noch tegen konnen opereren, hare gedagten maar inhouden en het reeds door de seven concluderende stemmen gemaakt besluit slegts beïmen of met stilzwygen passeren om sig daartegen niet te stellen en noodeloos te contrarieren een reeds gevallen besluyt, waardoor somtyds wel gefundeerde advisen agterblyven.

Men wil niet decideren of daardoor in allen opsigte aan de pligt en gehoudenis beantwoord wordt; dog of ook van iemand altoos geveergd kan worden syn stem noodeloos en sonder eenig opererende kracht te geven en sig daardoor aan de captie en de critiques van degeene die het besluyt reeds hebben uitgemaakt te onderwerpen en in een land als Indie te exponeren aan onaangenaamheden sonder daarmede iets te kunnen winnen, te meer de schriftelyke advisen van sulke leden, byzonder indien wat laag zitten, doorgaans voor hatelyk aangesien worden, schynt niet sonder reden in twyfel getrokken te mogen worden, ten minste ons is dikwyls voorgekomen dat vele van die gedagten zyn en dat zulks mede gepractiseerd wordt al was het met het eenvoudig seggen, waarmede sulke adviserende leden afgescheept worden, *het ligt er reeds toe.*

De verdere nadeelige gevolgen van onkunde, konkelaryen, etc. uit

de presenten gesteldheid resulterende hiervoren reeds aangewezen zynde, soo vermeent men, om die redenen, dat het veiligste en beste voor de Regering soude zyn het onderscheid tusschen ordinaire en extra-ordinaire raden, welke sulks zyn, quoad omnem effectum weg te nemen en aan alle in alle saken der Comp. een concluderende stem te geven.

Het concluderen der leden indiervoegen vooronderstelt dien volgende: dat de raden van India van alles kennisse moeten erlangen, wat er omgaat en voorvalt, dat se sig niet met al te veel omslag belemmeren, om den noodigen tyd tot ondersoek te kunnen besteden;

dat er vryheid van spreken en voorstellen in de vergadering behoort te zyn;

dat elk lid zynen rang in het voteren en alle te samen één uytvoerder der besluyten moeten hebben; en:

dat ook aan elkeen vry moet staan te inquireeren of en hoedanig de besluyten uytgevoerd zyn.

Het verlangen van kennis nopens alles wat er omgaat en voorvalt bestaat in het ontvangen van rapporten en berigten van de hoofden der militie, artillery, marine, burgery, den gecommiteerde tot en over de saken van den inlander, de Sabandhaars, enz. het vermogen om zoo dikwyls het noodig is, informatie te mogen nemen van den staat der cassa's, de restanten in de administratien, in- en verkoop, ladingen en verzendingen, schepen en alles wat het werk der generale Directie betreft, waaromtrent wel geordonneerd mogt worden, dat de cassarekening van de dagelykse cassa onder den groot cassier berustende, alle maanden onder het oog en resumtie der Hoge regering gebragt wierde, om gedurig attent te zyn op de restanten aldaar en te weten waartoë alles uytgegeven en verstrekt en waar uyt alles ingekomen en geprovenieert is, alsmede dat een stel restantboekjes van alle pakhuyzen en administratien altoos in de vergadering van de regering aan handen moet zyn en maandelyks effen gesteld wierde met aantekening van het jaar, sedert hetwelk de goederen in de pakhuizen gelegen hebben. Gelyk ook de projecten van den publyken verkoop van goederen en koopmanschappen, schoon ook aan vaste tyden en tegens vaste pryzen bepaald egter bevorens in vergadering dienden gepresenteerd te worden, om daarover te delibereren na omstandigheid van saken en waardoor aan de Heeren

en meesters onthouden wordt hetgeen by de Regering passeert.

Dog nadien dit werk gevoegd by de beschryvingen der buyten-Comptoiren al van seer groote uytgestrektheid is, soo denkt men teffens noodzakelyk te zyn, dat het getal der leden in diervoegen bepaald werde, dat elk een deel en dus alle te zamen het getal gevoeglyk en met vereyschte attentie konnen gadeslaan, invoegen de departementen niet wel grooter konnen genomen worden als zy thans syn en dus ook het getal der leden van dat collegie soude moeten bestaan in een voorsitter, een directeur-generaal en elf leden, die daarin de beschryvingen der buyten-Comptoiren om de drie jaren dienen te verwisselen, om van alle Comptoiren de noodige doorsigt te verkrygen, mitsgaders in het verdere werk soodanige schikkingen en verdeeling onder elkander by besluyt te maken, dat niemand overkropt en alles in goede ordre gedaan worde, waarby men en passant aanmerkt, dat het absoluut noodzakelyk is, dat de beschryvingen van Java, Cheribon en Bantam, waarmede de G.-G. sig gewoonlyk gechargeert hebben, schoon dezelve mede wel door Raden van India waargenomen zyn, altoos aan de laatsten gedefereerd worden soo omdat een welmeenend G.-G. genoeg geaccableerd is met bezigheden en sulks tot verligting kan dienen, alsdat de naby gelegenheid te veel influentie maakt en de droevige ondervinding geleerd heeft, hoevele misslagen daaruyt zyn voortgekomen. Maar nademaal de tyd en de attentie die men aan 's Comps. belangen verplicht is te besteeden, dikwyls kan gespilt worden aan eygen saken, bezittingen, enz., soo volgt ook teffens daaruyt, dat geen Gouverneur of Directeur-Generl., dan wel eenig ander lid der Hooge regering buyten syne bediening eenige particuliere negotie, culture, araks-branderyen, steen- en kalkbranderyen, zuykermolens, landeryen, passers, enz. direct of indirect behoort te hebben of sig daarmede eenigsints te bemoeyen, dan wel daarin participeeren, lustplaatsen of thuynen binnen de buytenposten gelegen daaronder niet begrepen, te meer diergelyke enterprises nooyt nalaten den ingesetenen nadeel en de Comp. praëjudicie toe te brengen en men vryelyk stellen mag, dat dit verbod in effectu geëxecuteerd wordende veel soude contribuieren tot opbeuring van de colonie en soulaas van den armen inlander.

De vryheid van spreken, is verknogt met de onafhankelykheid en behoeft dus geen verdere ordre, dan alleen dese, dat elk lid syn

advys mag laten aanteekenen hoe en wanneer hy wil, sonder daarin gebonden en afhankelyk te wezen van het goedvinden of de dispositie der vergadering, dan wel op de sommatic van den G.-G. verplicht te zyn reden en rekenschap van zyn advys te geven, alsmede dat elkeen, iets ter kennis van de gansche vergadering noodig oordeelende voor te dragen, self hetselve sal mogen proponeren, by monde of geschrifte, 't geen thans buyten gebruyk is en dat de Gouverneur Generl. gehouden sal wezen, sonder dilay daarover te laten besoigneren, voteren, enz. na bevinding van saken, mitsgaders dat daarvan dusdanig aanteekening werde gehouden by resolutiën. Item, dat volgens de oude usantien, vóór het scheyden der vergadering aan de leden rondgevraagd worde of ze ook het een of ander te zeggen of voor te dragen mogten hebben.

Opdat nu het voteren met ordre voortgaan mag, behoort er een rang of distinctie onder de leden te zyn, alsmede soude kunnen blyven, gelyk thans in gebruyk is, met renovatie van UwHoogEd. agtb. ordre van 14 Sept. 1731, dat ingevalle de stemmen koren te staken, *die* party sal moeten praevaleren waarby de G.-G. zyn stem gevoegd heeft.

Voorts is het notoir, dat er een uytvoerder van de besluuten der regering en een ontfanger der dagelyksche rapporten noodig is en dewyl daarmede niet alleen eenig praecëmient gezag moet verknogt zyn; maar ook behalven dien voor het oog van den inlander altoos iemand by uytstek de persoon van de regering dient te verbeelden, mitsgaders, tot dat een en ander de G.-G. de bekwaamste en naaste moet worden geoordeeld, soo behoort de G.-G. geautoriseerd te worden, tot het ontfangen van dagelyksche rapporten, het geven van ordres op saken, die van weynig belang of pressance syn, het uytgeven van het parool, wanneer hy in het Casteel of binnen de stad woont, het uytvoeren der besluuten uit naam van het collegie der Hoge Regering en de voordragt van alle inlandsche regenten, hoofden, officieren, enz. op Batavia en in de bovenlanden mitsgaders door soodanige verdere uytterlykheden en distinctien als er thans aan die digniteyt op eene wettige wyze verknogt zyn, dewyl de vermeerdering geen nut en de vermindering kleynachting baren soude. Om egter voor te komen, dat de voorm. autorisatie niet te verre uytgerekt en de uytvoering der besluuten na behooren gedaan worde,

dient elk lid gerechtigd te zyn, daarnaar te inquireren en de G.-G. verplicht te worden van zyn doen en laten altoos aan de gansche vergadering rapport te doen en des noods reden en rekenschap te geven, invoegen sulks ten opsigte van den Directeur-Generl. en ieder lid mede moet plaats hebben.

Men dient echter in deese eenige speciale uytzondering te maken, omtrent gevallen, die de ondervinding geleerd heeft prejudiciabel voor 's Comps. belang te zyn; dus geschiedt het recipieren der Ceylonsche en Javasche gezanten vooralsnog in rade van Indie; dog dat van de overige vorsten en grooten alleen door den Gouvern.-Generl. sonder dat de Raden daarvan zelfs direct kennisse gegeven wordt en dus vermeent men het seer noodzakelyk te zyn, dat tot het confereren met dezelve over sakelykheden, die deselve aan de Hoge Regering van wegens hare principalen Comps. wege voor te dragen hebben, twee gecommiteerde leden nevens een secretaris benoemd worden, om van hare verrigtingen schriftelyk rapport aan de vergadering te doen, wyl daardoor veel saken aan het daglicht souden geraken, die anders gesmoord blyven en vele kwade menées belet.

Dus behoorde het doen van presenten aan de inlandsche vorsten, door een Gouverneur-Generl. apart en het weder ontfangen van dezelve, alsmede het houden van particuliere briefwisseling met deselve, ten ware hy daartoe alvorens op byzondere gronden door de regering by een apart besluit gequalificeert mogte zyn, absoluut verboden te worden, vermits verscheyden goede redenen sulks vereysschen, principaal om corruptie en onlusten in de successien voor te komen. Over de Regenten in de Jacatrasche bovenlanden en de Capitains en Commandanten van de Inlandsche Campongs of wyken voert de G.-G. met syren zoogenaamden Commissaris of gecommiteerde tot en over de zaaken van den inlander, een souverain gesag en die menschen vertoonen haar nooit, genoegsaam door verbod, by de Raden van Indie, waardoor men onkundig blyft van al wat er omgaat: dus mogte mede wel bepaald worden, in hoeverre het gezag van den G.-G. soude mogen praedomineren, ten aansien van de inlandsche vorsten, ten minste een vryen toegang tot de Raden van Indie en het maken van een complimentje soude hen overtuigen dat zy niet ten cenmale en willekeurig van den G.-G. dependent zyn. Hiertoe was zeer dienstig en noodzakelyk, dat de jaarlyksche afbetaaling der geleverde

producten aan de Bovenlandsche Regenten geschiede, ten overstaan van een of twee gecommiteerde Raden van Indie, ten einde gerust te zyn dat de betaling prompt en deugdelyk geschiedt en de landen niet ten eenemale in schulden en verval geraken. Tot een selve oogmerk is niet minder nuttig en dienstig, dat by het aannemen van inlandsche militairen een of twee Raden van Indie, als commissarissen adsisteren, soowel om die aanneming wat meer luister by te zetten, als te zorgen dat de inlandsche Capitains en mindere officieren beleefd worden behandeld en vriendelyk geanimeerd, wyl het anders te dugten is, dat men ten laatsten ondervinden zal, dat niemand der inlanders by benooidigheid sig geneegen sal toonen tot employooy naar de buyten-Comptoiren, tenzy met geweld en nadeelige gevolgen. Dog soo bequaam als de G.-G. tot uytvoerder der besluynen moet worden geoordeeld soo oneygen en irregulier soude dezelve daarin de pennenvoerder zyn, men merkt dierhalven dienaangaande aan:

Dat de besluynen eerst in Notulen worden geconverteerd en daarop wordt thans door den Gouverneur-Generl. in 't particulier in margine gesteld de letter N. of R. daarmede bedoelende, welke alleen notulen sullen blyven en welke tot Resolutien geëxtendeerd sullen worden, 't geen onnoodig is, omdat er eene bepaling is gemaakt, welke posten van gering belang by de Resolutien geëxcuseert sullen worden en alleen by de Notulen blyven en hetwelk dus vry beter aan den secretaris soude kunnen gelaten worden, omdat die daarin niet willekeurig soude durven te werk gaan en by verzuim alsdan aansprakelyk is. Volgens de Instructie van 1650 moet de secretaris gebruikt worden, *om alle Resolutien van de Regering te extenderen of gelyk by den brief van 14 Oct. 1651 gelast wordt, om het oog en opzigt over de secretary te hebben, de resolutien te concipieren en alles waartenenen wat daaraan dependeert als niet passende aan een Raad van Indie.* Dit soude dus nog vry minder passen aan een Gouv.-Gener. dog ofschoon het concipieren of extenderen der Resolutien gewoonlyk door den Secretaris geschiedt, soo is egter ingevoerd dat de Generaals by de aparte Resumtie van die Resolutien, daarin naar goedvinden doorhalen en verandering naar hun smaak maken, niet sooseer tegens het beslyt, als wel om daaraan soo een schyn en draay te geven, als met hare intentie overeenkomt, byzonder in soodanige

gevallen, waarin van een ander gevoelen zyn geweest, hetgeen van verre nimmer te penetreren is. Om hiertegen te voorzien, diender de secretarissen in den aanvang van haar ampt by eede te belooven, dat zy de resolutien selve sullen concipieren en extenderen sonder daarin de pen van den G.-G. of in het formeren derselver particuliere ordres, schikkingen en smaak, dan wel van iemand anders in het particulier te volgen; maar in alles na het gevallen besluyt en het gepasseerde in vergadering, mitsgaders na de gemaakte consideratien te werk te gaan, terwyl de G.-G. geen verandering van aanbelang in de geëxtendeerde resolutien soude mogen maken als in vergadering. Gelyk ten selven eynde de opperkooplieden des casteels en de negotie-boekhouder mede zouden moeten belooven de boeken naar styl en de ordres van de Comp. te sullen houden, sonder daaromtrent naar particuliere ordres te hooren en schikkingen tegens dezelve daarin te maken, door af en overschryving enz. van deze of geene posten op andere rekeningen, waarop dezelve niet gehooren ter verduistering van den waren staat. Wanneer dus UEdh. de regeringsforme in diervoegen gelimiteerd hebben, dat deselve uyt kundige en van elkanderen onafhankelyke persoonen bestaat en alles met gemeenzame kennisse en advies volgens meerderheid van stemmen wordt geconcludeerd, dan vleyen wy ons dat UwweEdelh. sullen hebben gelegd een vast en onwrikbaar fundament tot eene verstandige ongeïnteresseerde en met UwEdh. wyze intentie in allen opsigten quadreerende directie, weshalven alsdan niet noodig sal zyn, dat UwEdh. werden lastig gevallen met specialiteiten die een geaccrediteerd ministerie door eygen oordeel behoort te kunnen insien en uyt dien hoofde sal het genoeg wezen, dat er slegts in het algemeen voorgeschreven werden soodanige regulen en maximes, als onmiddelyk uyt het oogmerk van de Comp. vloeyen en tot een deugdelyk en onveranderlyk systema konnen dienen, waarnaar alle handelingen moeten geschikt worden.

Dewyl nu 's Comps. oogmerk de bevordering van den handel is en deze gedetermineerd worden, *door de successen der Competiteuren, de Burger en inlandsche vaart, den omslag en de daarvan dependende lasten; de kans om den handel nyttebreiden, en het onderhouden van goede ordre en discipline onder de Dienaren*, soo sullen alle te geven voorschriften pertinieren of tot een van die hoofddeelen, dan

wel tot het verslag, hetwelk aan UwEdh. dienaangaande jaarlyks behoort te worden gegeven.

De successen der Competiteuren en derzelve accesserende vaart en handel syn en moeten onder de wezentlyke oorzaken van Comps. decreescerende handel gerekend worden, te meer zy daardoor van langamerhand syn ingedrongen op plaatsen daar de Comp. alleen meester is en behoorde te blyven en de Burgers in onse Colonien diverse articulen van negotie hebben ontworpen, die voor sooverre de Ed. Comp. dezelve niet aan sig heeft gereserveerd of begeert, dus ook aan de Burgers en ingezetenen privaatief behoorden te blyven. Men dient derhalven den Europese Competiteuren geen accommodatie om hare negotie daarmede te styven, veelmin eenige directe negotie op die plaatsen toe te staan; maar al hetgeen de Comp. niet wel beheeren of buyten hare prejudicie afgestaan kan worden alleen over te laten aan Burgers en ingezetenen onser Colonien, hetgeen met discretie kan geschieden. Daarenboven trachten de Competiteuren 's Comps. handel in 't generaal alom te ondermynen en soo dikwyls hun sulks doenlyk is een gedeelte van 's Comps. voordeelen aan sig te trekken, gebruykende daartoe gedeeltelyk mercantile, gedeeltelyk ook politicque middelen, die niet weynig gefaciliteerd door hun ontsag onder den inlander en het daarmede verknogte vermogen om vele inlandsche vorsten op hun eigen naam, hare projecten te doen uytvoeren, waardoor zy ons soo dikwyls als het hun belieft plagen en ringelooen, sonder dat wy voldoende gronden kunnen aantoonen, waaruyt hunne bedekte aanslagen genoeg souden kunnen blyken, behalven dat zy, vooral de Engelschen door het bewyzen van kleinachting voor het oog van den inlander, ons als lafhartig en onvermogene doen aanmerken en dus deese ook daardoor tegens ons animeren. Dienvolgende behoort men tegens de quaade menées der competitieuren te waken, hen door mercantiele en politieke middelen te verklecken en 's Comps. agting te bewaren. Het eerste en tweede requisit kan bereikt worden door getrouwe correspondenten en spions, mitsgaders cordate en vigilante dienaren, dog het laatstgem. is niet wel anders af te keeren dan door het repousseren van alle insultes op versche daad, waartoe voornamentlyk magt, qualificatie en resolutie behoort, met eene naauwkeurige kennisse van de tractaten, weshalve het eene goede saak soude zyn indien het UEdh. mogt

behagen eene collectie van alle subsisterende tractaten voornamentlyk met mogendheden, die op Indie handelen over te zenden en die zoo dikwyls er nieuwe overeenkomsten worden gesloten te laten vervolgen.

De Burger en inlandsche vaart, schoon velen deselve den meesten tyd als perniciens hebben aangemerkt moet nogthaus onderscheiden worden of ze met of zonder Comps. vlaggen en passen wordt gedreven en dan is de eerstgemelde niet na- maar voordeelig om de volgende oorzaken:

1°. Daar zyn zoovele kusten, eylanden en plaatsn, die door d'Ed. Comp. verlaten of nooit bevaren zynde, geensints worden besogt; maar overgelaten voor de Competiteuren, die dan indien niet selvs, ten minste hare ondersaaten de voordeelen, die daar vallen doen vergaderen of sig daar alleen vaststellen om onze naburige handelsplaatsen of Colonien te benadeelen, dienvolgende denkt men oorbaar te zyn dat de winsten, die de Ed. Comp. niet begeert, door hare burgers en ingezetenen sonder schade konnen worden genoten, te meer men nooit een land in diervoegen dient te quiteren, dat men niet altoos soude konnen weten, wat de verandering van tyden en saaken daarvoor kansen baart. Immers men behoorde ten minste nu en dan iemand derwaarts te zenden om enqueste te doen.

2°. De Inlandsche vaart buyten 's Comps. vlaggen en passen ter sluyk is voor de Comp. ten uysterste nadeelig, omdat de Inlander op plaatsn, die wat verre van onze vestingen af leggen en daar de cultuur van graanen, etc. noodig is, door dien bedekten handel van den landbouw afgetrokken wordt en op anderen daar de Comp. tot den inzaam van producten privatief geseten is, de voortbrengselen van zyn land of producten selfs vervoert en de handelsplaatsn der competeuren leert vinden of die aan vreemde handelaars verkoopt, mits de meerdere pryzen, smaak in het smokkelen krygende, de Comp. sooveel maar eenigzints mogelyk is van syn gewas, etc. ontfutselt en daartoe verder geen kans ziende, Maar Ed. gezag moede wordt, naar verandering haakt en zoodra occagie vindt het juk tracht af te schudden. Om nu overal met Comps. schepen en vaartuygen selfs benoedigheden en koopmanschappen te brengen of te vervoeren, kan niet geschieden vermits de Comp. hare vaartuygen soo min als mogelyk bepaalt en dus geen tot besendingen buyten

hare gestabilieerde comptoiren en residentien over heeft, ook omdat Haar Ed. met het doen van die togjes tot gerief van den meest doorgaans armoedigen inlander om de Oost op verre na, de ongeluden, risico, spillage, enz. niet zoude goed maken. Dus is het onzes bedunkens geraden, door onse eigene ingezetenen de overige inlandsche vaart, waar het mogelyk, ten eenenmale te vernietigen doordien een particulier koopman by syn kleinen omslag met 20 en minder percent avans hetzelfde beter kan doen als de Ed. Comp. met een half kapitaal winst, behalven dat men aan ged. particuliere negotianten commissien tot het nemen van alle inlandsche vaartuygen sonder passen, mits den buyt behoudende, soude kunnen geven en dusdanig altoos sonder kosten een goed getal kruysers in zee houden.

3°. Op vele plaatsen daar de Ed. Comp. nevens competeuren gezeten is, gelyk Mallabaar, Bengalen, Souratte, China, etc. vermeent men, dat het seer te stade soude komen, ingevalle men de competeuren door vergrooting van de aftrek, de prys verhoogen of door vermeerdering van den aanbreg de markt bederven konde. Mogelyk zal men ons tegenwerpen, dat men de markt voor anderen bedervende, dien ook voor sich selve bederft op plaatsen daar men met hen gemeen en op eenerley goederen negotieert; maar wanneer men bedenkt, dat bijv. teegen één schip van de Ed. maatsy. vyf van de competeuren ergens aankomende en elk even sooveel als 's Comps. bodems aanbregende en vervoerende haar Ed. aandeel in den in- en verkoop niet hooger kan gerekend worden dan op 1/6, en de portie der competeuren op 5/6, dat iemand der laatstgem. hetzy een eygen of particulier schip meer sendende, d'Ed. Comp. doet verliezen 1/7 van haar sesdepart, dat de Ed. Comp. daarentegens hare vaart vergrootende wel mede 1/7 mist maar teffens door de overigen 6 maal sooveel verloren wordt, dat hetgeen de Comp. by aanwas van den vreemden aanbreg en vervoer aangaat een reeel verlies is en ook als soodanig behoort aangemerkt te worden, dat daarentegens de geringe vermindering, die door eygen ingezetenen mogt veroorzaakt worden, al weder door andere canalen, gelyk thollen, scheepsbouw, verkoop van equipage-goederen enz., in 's Comps. schatkamer vloeit en dat d'Ed. Comp. niet alleen op eenige plaatsen door verkoop eene aansienlyke somma soude winnen; maar misshien ook diverse goederen door particuliere negotianten

beter en met minder kosten als thans bemagtigen, dan verneemt men dat de voorn. oppositie van selfs vervalst.

4°. Het is door de ondervinding bewezen, dat alle militaire expeditien te lande in deze gewesten nadeeliger zijn, dan die ter zee kunnen ondernomen worden, item dat een goed zeeman ook teffens een goed soldaat kan zijn en dat een soldaat ter zee varende ook wanneer het vereyscht wordt te lande kan ageren, uyt dien hoofde is 't ook seker dat des Ed. Comps. interest medebrenghet niet sooseer hare landmagt als die ter zee ontzaggelyk te maken. Indien d'Ed. Comp. een goed getal handelende burgers had, dan had de Comp. een goed getal vaartuygen, zeelieden en soldaten die des vereyscht wordende voor Haar Ed. in haar eygen behoud soude vegten, sonder dat de Comp. noodig soude hebben hen in tyd van vrede te onderhouden.

5°. Men heeft lange gewenscht volk uytleverende Colonien in deze gewesten te hebben en het schynt ons toe, dat de burgervvaart niet alleen eene aanmoediging soude zyn voor 's Comps. Europese dienaren; maar ook voor vreemdelingen om sig in 's Comps. etablissementen ter neder te stellen en nevens hunne kinderen onder HaarEd. vlagge hun brood te zoeken, mits men hiervan uytsondere geboren onderdanen van soodanige mogendheid, waarvan men in dese gewesten nadeelige gevolgen kan hebben.

6°. Schoon de Ed. Comp. hier soo vele jaren geseten is, heeft men nogthans geen naauwkeurige kennis van de naburige zeeën en vele als onder ons oog liggende en naauwlyks met een naam bestempelde landen, gezwegen dat men zoude weten wat producten van daar te halen of wat koopmanschappen er te slyten zouden zyn, immers alle die oogmerken konden door niets beter bereykt worden, dan door de licentie aan Burgers en ingesetenen om die plaatsen te bevaren en in diervoege soude men nog vele articulen kunnen aanhalen tot staving, dat de Burgervvaart wel gedirigeerd wordende niet na, maar integendcel, voordeeligh is, — dog gelyk reeds gezegd is, goede directie en toezigt zyn de spillen, waarop dat werk behoort te draayen en dewyl die de bakens altoos dienen te verzetten naar het gety loopt, licentie te geven en in te trekken, de thollen te verhoogen en te modereren en de waren te permitteren en te verbieden naar dat 's Comps. interest sulx vereyscht, soo is

het ook niet wel noodig en mogelyk op dat stuk eenige verdere positionen en permanente ordres in voorraad te beramen.

De ommeslag van d'Ed. Comp. behoort in diervoegte geschikt te zyn, dat de daarvan dependierende lasten eene voordeelige proportie tegens de winsten behouden; want indien de winsten het oogmerk en de ommeslag met de lasten de middelen zyn, waardoor men de eerste tracht te bereiken, soo is het notoir, dat men geen ommeslag of lasten moet maken sonder verzekering, dat daardoor compatibele winsten kunnen worden bereikt. Na bestaat 's Comps. ommeslag hier eigentlyk te huys behorende, uit *vestingen, comptoiren, residentien, schepen en vaartuygen, oorlogen, geschenken en dienaren.*

Dienvolgende moet elk daarvan ingevoerd zyn tot bevordering van het algemeen oogmerk en in dier voegen gehouden, dat daaraan voldaan worde.

Vestingen en wat daartoe behoort, bouwt en onderhoudt d'Ed. Comp. om de possessie van eenig land, haven, baai of handelplaats te verzekeren. Dus is het noodig, dat onderzocht worde of de possessie van sulk eene plaats de kosten kan opwegen en of die possessie niet konde bewaard worden door vaart, bekruijsing of eenig ander middel sonder eenige vesting en is het dat men sig genoodsaakt vindt, ergens eene vastigheid te houden, dan is het kleinste bestek het beste, doordien de bezetting van veele en groote vestingen 's Comps. magt te veel smaldeelt en ontzenuwt.

Comptoiren, of handelplaatsen worden gelegd en aangehouden ter berging van 's Comps. handelswaren en het bijéén verzamelen van producten, beyden vereyscht, dat dezelve verre genoeg van malkanderen liggen, om sig niet onderling in de negotie te benadeelen.

Residentien en *factoryen* worden eygentlyk gestabiliceerd daar men geen comptoiren heeft of beter dan op comptoiren selvs, in- of verkoopen kan, dienvolgende moeten geen residentien of factoryen gemaakt worden op plaatsen daar men op de koopmanschappen na aftrek van risico en kosten, niet meer winnen kan als op een naburig comptoir.

Schepen en vaartuygen daarentegens zyn de principaalste en bekwaamste werktuygen tot den handel, alsoo men deselve behalve den vervoer van koopmanschappen, na en van de comptoiren ook gevoeglyk tot den in- en verkoop kan gebruyken sonder vaste resi-

dentien te fixeren, die men by verloop van den boedel op sulk een plaatsje dog ordinair met schade moet opbreken of aanhouden.

Oorlogen zyn met groote kosten verzeld en vooral de landoorlogen zeer geëxponeerd aan fataliteiten, die dikwijls onoverkomelyk zynde een onvoordeelig of ten minste niet reputatiens eynde hebben. Dus moet geen oorlog ondernomen worden zonder absolute noodzakelykheid, altoos geen offensive sonder een genoegzame magt om het eynde, vergoeding van kosten behalven het voordeel, dat men gesogt of gemainteneerd heeft, te kunnen bedingen, vermits anders het voordeel, veeltijds minder waardig is als hetgeen de ongelden absorberen.

Geschenken of spendatien, ter regten tyd en plaats aan de behooryke persoon gedaan, zyn dikwijls van meer vrugt, als alle overige middelen, dog daartoe behoort oordeel; want spaarzaamheid in sulke gevallen en liberaliteit kunnen beiden nadeelig zyn en dus zyn er geen andere regelen op dat stuk mogelyk dan eene recommandatie dat de geschenken en spendatien met oordeel moeten gedaan worden.

De dienaren in 't algemeen behooren, sooveel maar immers mogelyk is, uit Europezen te bestaan vooral dezulke die eenig gezag, hoe gering ook, over anderen voeren, of gelegenheyd hebben het intrinsique van 's Comps. staat en directie in te zien of van nabij te beschouwen, ten minste daartoe behoorden de in Indie geborenen niet te worden geëmployeerd ten ware sy den Europeanen drempel betreden en aldaar hare educatie mogten hebben erlangd.

Voorts dienen UwEd.Agtb. niet alleen de qualiteiten, gagien en emolumenten, hetsy op den tegenwoordigen of een beteren voet te bepalen by een reglement; maar ook hetzelve in diervoegen vaststellen, dat daarvan de Hooge Regering noch iemand buyten deselve om wat redenen het mogte zyn, sal mogen afwyken, buyten speciale permissie van UwEdelh. dog byzonder is ten regarde van ieder soort aan te merken, dat de ambtenaren en pennisten altoos niet meerder in getal moeten zyn, als het werk absoluut vereyscht, mits dan bekwame en getrouwe lieden daartoe worden geëmployeerd, ten minste in de principaalste posten; want het anders noodeloos is regelen en maximes voor te schrijven aan menschen, die noch van den inhoud, noch van de uytvoering duydelyke denkbeelden kunnen formeren; voor alles wat hun voorkomt, moeten stilstaan en geen de

minste gaven hebben om sich by den inlander, waarmede men hier het meeste te doen heeft, bemind en gedugt te maken, naar het een of beiden noodig zyn.

In selver voege is het ook gelegen met de kerkedienaars, die niet slegts tot hun but behoorden te hebben de bediening van den godsdienst in de nederlandsche en weinige inlandsche gemeenten; maar de uytbreiding van dien algemeenen band der natien, soo verre maar immers mogelyk is onder den inlander, om hen daardoor met ons te vereenigen.

De militie en zeevaart aangaande moet men sorgen, dat daaraan alleen nooit gebrek is en dat die weinig gagie winnende menscheu niet door al te zware diensten, onredelyke behandeling, knevelaryen, enz. worden geplaagd en naar mate van hunne sobere tractementen voedsame kost en de noodige kleeding bekomen, mitsgaders wanneer ze ziek worden wel opgepast en van goede medicynen voorsien worden, in stede men thans met waarheid zeggen mag, dat de meesten mits gebrek aan goed voedsel, noodig deksel, sware diensten en verwaarloosing in de wagten en hospitalen sterven, egter behoeft men hen niet gelyk men zegt, agter de muren te laten grys worden; want wanneer men de vestingen sooveel mogelyk intrekt en verkleint, dan kan men de meerdere magt indien niet in het veld, ten minste employeren om de schepen en kruysvaartuygen naar vereysch te bemannen en de ambagtslieden kunnen voor een groot gedeelte geëxcuseerd worden, vooral daar men gelyk hier op Batavia, gebouwen en andere zaken aanbesteden of slaven aanleenen kan, te meer de chinezen daarop sedert eenige jaren sig ongemeen sterk hebben toegelegd en men by dezelve onder het opzigt van een goed baas wel en goedkoop te regt kan raken, wanneer het mogelyk niet ongeraden soude zyn, het geheele ambagtsquartier met al den kostbaren omslag af te schaffen, gelyk zulks reeds door UEdh. by missive van 31 Maart 1662 in overweging gegeven en nader volgens het project van 1741 en 1742 geapprobeerd is. Dog het maken van wapenen, kruyt en kruitmolens, stuurmansgereedschappen, kaarten, compassen, enz. die tot nadeel der Europeanen onder den inlander beginnen bekend te worden, behoort men wat meer te cacheren om de nog onduydelyke begrippen, die zij daarvan hebben niet verder op te helderen, hetwelk geschieden kan, door het verbieden dat

inlanders die in ged. ambagten bedreven zyn, nooit van plaats mogen veranderen en dat men in 't vervolg geene daartoe aankweekt, maar tot diergelyke werken alleen Europèsen gebruikt.

De kans om den handel uyl te bryden dependeert van de attentie der dienaren op de koopmanschappen, die buyten de Ed. Comp. worden gedebiteerd, goede correspondentie om de pryzen op vele plaats en gelyk te weten, de oplettendheid op den cours der munt-specien, de aard en wyze hoedanig de waren binnen 's lands, worden verspreid en gaande weg in prys ryzen, nevens de gelegenheid dier landen, de vaart der inlanders en competeuren, de kleeding, huysraden, vereierselen, enz. van de ingezetenen en hare gebuuren en vele andere posten, die gelegenheid kunnen geven om te bemerken wat met voordeel in een land gebragt of daaruyt vervoerd soude kunnen worden. Te dien eynde soude dienstig zyn, wanneer vastgesteld wierd, dat de ministers op alle buytencomptoiren niet alleen naar de Hoofplaats, maar ook aan elkanderen moesten zenden pryscouranten van alle goederen, koopmanschappen, materialen, enz. en van alle hunne ontdekkingen tot de uytbreiding van den handel eenigzints relatie hebbende, aantekening houden tot hun eygen narigt als tot speculatie van de Hoge Regering en hunne vervangers; Gelyk ook tot dat chapitre veel betrekking soude hebben eene ordre dat de Hoge Regering ten minste alle jaren eens, het algemeen van 's Comps. staat onder 't oog moest nemen en elk beschryver by die gelegenheid verslag doen van den staat der door hem beschreven wordende comptoiren en welke verbeteringen hy aldaar noodig oordeelt gelyk door UwEdh. by missive van 18 augs. 1729 onder Siam aangemerkt is; terwyl op de Hoofplaats weder geïntroduceerd konde worden het oude gebruik om door twee leden 's jaars te laten nazien en onderzoeken of in alles eene behoorlyke menage in agt is genomen volgens het voorschrift door UEdh. gegeven by missive van 9 oct. 1697 onder Batavia; item dat de Hoge Regering gelast wierd voor elk comptoir daar de Ed. Comp. is geseeten, maximes en grondregelen van Directie te beramen en die naar vereysch van circumstantien te veranderen, ten eynde de bediendens een vaste leydraad mogen hebben, waarnaar zy hunne desseynen en uytwerkingen behooren te schikken en niet gelyk thans gebeurt, vryheid hebben naar eygen caprice sig een sisthema te verkiesen en op fundament van

hetzelve om ver te werpen, wat hun voorzaat gebouwd of onkundig van het principaalste oogmerk in eene gestadige onzekerheid te dobben en dikwyls kant noch wal te raken. Invoegen tot hetzelve ook dienstig soude zyn, dat om het verkrygen van kennis te faciliteren, op elk comptoir sedert den tyd van het etablissement de voornaamste gevallen en saaken tot het radicale van 's Comps. interest behoorende uit de vervaarlyke groote menigte van boeken en papieren, die ordinair te walgelyk zyn om gelezen te worden, geëxcerpeerd en dan jaarlyks vervolgt wierden om te dienen tot regelen, die door de ondervinding geleerd en by voorkoming van gelyke omstandigheden met nut kunnen gebruikt worden.

Om *goede ordre* en *discipline* onder de dienaren enz. te onderhouden, wordt vereyscht: *dat elkeen wete wat zyn pligt is; dat men nauwkeurig let of en in hoeverre daaraan wordt voldaan en dat degeene, die daarin nalatig syn of daartegen handelen gestraft; doch de sulke, die sig boven anderen ervertueren beloond worden.* Opdat elkeen syn pligt wete, is 't noodig, dat yder, die in eene bediening staat by eene duidelyke en ampele instructie werde onderrigt van 't geen hy tot waarneming van syne functie te doen en te laten heeft, dat op yder plaats daar de Ed. Comp. militie en zeevarenden houdt, hen dikwyls de voornaamste poineten uit den articulbrief en den eed worden voorgelezen en dat de Burgers nevens andere ingezetenen, enz. door middel van placeaten onder de vereyschte poenalityten worden genotificeerd alle soodanige statuten, politicque wetten keuren, enz. als op elke plaats tot onderhouding van 's Comps. ontzag, de publicque veyligheid, goede zeeden, zindelykheid van huizen en straten, beteugeling van pragt en praal en andere oogmerken noodig worden geoordeeld.

Dog om hier ten opzichte der burgery op Batavia en desselve goede ingezetenen eene korte digressie te maken, soo dienden dezelve bysonder in desen tyd, zooveel maar immers buyten merkelyk prejudicie der Comp. geschieden kan, gefavoriscerd en in alle de behulpzame hand geboden te worden om in haar groot verval na vermogen opgebeurd te worden, waartoe hen o. a. volgens het reeds aangehaalde onder de vrye vaart, een meerdere vryheid van commercie gegeven konde worden, voornamentlyk dienden deselve gelaten en gemaintencerd te worden in de possessie van hare privilegien, by-

zonder die aan haar door UEdh. gegeven zyn en dus behoorde o. a. het ampt van Baljuw, gelyk ook van landdrost der Bataviasche ommelanden als daarvan naderhand gesepareerd en mede een burgerdienst zynde, volgens patriasche missive van 16 april 1650 bij een van de gequalificeerde uit de burgery, maar geen minister in 's Comps. dienst bekleed te worden, 't geen sedert lange in misbruik is geraakt, door aanstellingen tot die ampten en andere mindere burgerbedieningen van 's Comps. dienaren, welkers gagie alsdan quasi afgeschreven wordt. Men soude hierby kunnen bepalen, dat zoo een burger, die tot Baljuw of landdrost wierd geëligeerd 10 jaren in burgerstaat moest hebben doorgebracht en 4 à 5 jaren als captain gefungeerd of soovele jaren in schepensbank gezeten hebben, terwyl het verder noodig is om brave Burgers in de colonien te bekomen, dat de gestelde limitatien door UwEdh. omtrent het vergunnen van vrydom, by brieven van 1 nov. 1678 en 21 nov. 1679 en Bataviasch besluit van 29 dec. 1713 stipt agtervolgd worden. En opdat de Hoge Regering en een opperhoofd of gebiedier op de buytencomptoiren mogen weten wat tusschen onderhoorigen omgaat en of de instructie, voorschriften, placcaten, enz. behoorlyk worden nagekomen, soo wordt in dezelve personen gerequireerd eene getrouwe waakzaamheid en onvermoeide naauwkeurigheid in het verkiesen van middelen, waardoor zy agter geheimen en intrigues kunnen komen. Daarentegens is het ampt der fiskaals, baljuwen, enz. om publique contraventeurs te calangeren en dat dan de justitiele colleges om sonder conniventie regt te doen en te straffen. Invoege de evengemelde officieren en regters vooral de Raad van Justitie en schepenen alhier, om in allen opsigte irréprochabel te handelen, niet alleen van het regt dienen kennis te hebben, maar ook hetselve om lief noch leed te buigen, gezwegen dan, dat zy door autoriteyt van hunnen president overheerd, dan wel uyt eigen beweging door geschenken, enz. tot iemands complaisance gebragt, onregtvaardigheid soude plegen of de procedures naar eygen goedvinden onder het een of ander praetext uytrekken, waardoor de arme ingeseten seer gedrukt, ja zelfs tot den bedelstaf gebragt worden. Men soude dus in eerbied van UwEdel. Hoogagtb. goede voorziening mogen verzoeken ten opzichte van den Raad van Justitie alhier, om dat collegie als het hoogste gerechtshof in Indie zynde en waaraan dien-

volgende ten hoogste gelegen ligt, zooveel mogelyk altoos met brave en kundige mannen voorzien te houden, volgens de gemaakte schikking by Resolutie der HoogEd. Heeren 17en van 1697, opdat dit collegie niet in grooter verval gerake en occasie gegeven worde, dat door gebrek aan de noodige kennisse en ervarendheid der leden groote abuizen in het teedere stuk der justitie gepleegd worden en sooveel mogelyk voorgekomen worde, dat de Hoge Regering recours moet nemen tot geassumeerde leden waartoe weinige dienaren van de vereyschte hoedanigheid te vinden zyn, ongerekend andere redenen daartegen militerende. Omtrent de respective officieren van justitie te Batavia wordt ten hoogste gerequireerd, dat deselve gehouden worden binnen de paalen van haar ampt en pligt en volgens de ordres en instructien sig in de exercitie van hare ampten meer geaffectert houden aan de presidenten en leden van hare collegien in 't ontfangen en pareren van derzelver ordres, voornamentlyk in 't ontdekken en calangeren van voorvallende delicten, smokkelarijen aanbreng en vervoer van contrabande goederen, sonder deselve particulier af te maken of daarover te composeren met de delinquanten, veelyds buyten eenige kennisse van president en leden; maar alleen met oogluiking, communicatie, mondelinge permissie of privé bevel van een Gouverneur-Generaal soo het schynt op pretext van eene oude usantie, waardoor soo menig konkelwerkje, kwade gangen en vuile exactien worden gesmoord en de indagatie van den regter onttrokken sonder naar verdiensten ten exempele van anderen gestraft te worden, tot laesie der justitie, styving der boosen en ergernis der goeden.

Hiertegens is dus ten uysterste noodig, duidelyke en nadrukkelyke ordres voor te schrijven onder sekere poenaliteiten voor de officieren en wyl de Gouverneur-Generaal van alle contraventien doorgaans het eerste rapport van de officieren van justitie ontfangt, soo behoorde deselve daarvan ter eerste vergadering communicatie te geven, opdat de regering dienaangaande een wakend oog konde laten gaan. Maar gelyk het kwaad binnen syne palen wordt gehouden door wetten en straffen, soo wordt aan den anderen kant een deugdzaam gemoed opgewekt en aangespoord door *belooningen*, dus dient die weg tot bevordering en eer voor niemand gesloten te worden, die lust heeft daarop naar eenigen prys te dingen. Want het valt

waarlyk hard op hope van te eenigen tyd deese of geene bediening te verkrygen, het beste van zyn leeftyd te verslyten om sig daartoe bekwaam te maken, deselve somtyds eenige maanden provisioneel waar te nemen en cyndelyk te moeten sien, dat dat brood, waarom men soo lang geworsteld heeft, hem uit de hand wordt gerukt en aan een ander gegeven, die niet soo veel capaciteit en dikwyls geen bezit; maar genoodzaakt is met geleende ossen te ploegen. Althans zulk een afgewezen dienaar hoe getrouw en bekwaam hy zyn mag, laat dan den moed en met eenen zyn zugt voor 's Comps. dienst zakken; terwyl soovele anderen, die met hem in gelyke verwagting zyn, afgeschrikt worden, veelyds tot débauches, onagtsaamheid en andere schadelyke hoedanigheden overslaan, of ten minste hun vorig deugdzaam pad niet dan schoorvoetend blyven bewandelen.

Immers daar dient eene evenredigheid tusschen belooning en straffe te worden onderhouden, indien niet alleen gevreesd maar ook bemind wil zyn, te meer het laatstgemelde voor de Ed. Comp. ten eenemale onontbeerlyk in deze gewesten geoordeeld moet worden en eene algemeene zetregel is voor alle welgestelde regeringen.

En wat cyndelyk het verslag betreft, dat UwEdgr. agtb. jaarlyks van het alhier voorvallende dienen te hebben, vermeent men dat UwEdh. thans met vele specialiteiten worden geobruerd, die wel verre tot opheldering te dienen, het essentiele verbergen en verduysteren, dus het eene gewenschte zaak zoude zyn, indien UwEdh. daartoe een vast voorschrift geliefden te geven, en alle onnoodige omstandigheden, bylagen, negotie- en soldypapieren te excuseren, met last aan de Hooge Regering hier, op fundament daarvan mede reforme in het schryfwerk te maken, hetwelk zoo men sig vleit niet sal missen d'Ed. Comp. te ontheffen van eene groote party noodeloose scribenten en de ministers verplichten meer op de zaken als de optooying en het schynschoone te zien, terwyl UwEdh. alsdan zullen ontvangen brieven, waarop volkomen staat kunnen maken, waarby het goede niet zal zyn opgepronkt en het kwaade verborgen en onthouden is geworden, maar alles naakt en klaar wordt voorgesteld volgens recommandatie by patriasche missive van 20 Juni 1680.

Hiermede kortelyk aangetoond hebbende, wat de subsisterende instructie buiten effect gesteld heeft en wat de ondergeteekenden tot het bedoelde oogmerk dienstig oordeelen, soo onderwerpen zy

zig aan UwEd. hoogachtb. wyzere insigten, wenshende dat dese geringe arbeid indien niet in het geheel ten minste gedeeltelyk mag dienen tot verbetering van 's Comps. pericliterenden staat, terwyl sy haar welEd. dierbare belangen in UwHoogachtb. en Godes heilige hoede bevelen en met allen eerbied blyven, enz.

(w. get.) J. Schreuder. N. Hartingh.
M. F. Hilgers. P. Haksteen.
en W. A. Alting.

Batavia 18 October 1764.
